

Bács-Kiskun megye múltjából

é v k ö n y v

BÁCS-KISKUN MEGYE MÚLTJÁBÓL
27.

A kötet megjelenését támogatta:

Nemzeti Kulturális Alap

A kötetet kiadta:

A kötet szerzői:

Gyenesei József, Kemény János, Kőfalviné Ónodi Márta,
Sóber Péter, Szabó Attila,
Szabó Bence, Toldi Lóránt, Tóth Szilárd

Szerkesztő:

Dr. Gyenesei József

Lektorok:

Dr. Böőr László (1), Dr. Kőfalvi Tamás (2, 4), Péterné Fehér Mária (9),
Dr. Rigó Róbert (6), Dr. Szabó Attila (3, 5, 7, 8)

Korrektúra:

Tánczos-Szabó Ágota

Tipográfia:

Mudri Andor

ISSN 1217-6869

Felelős kiadó:

Dr. Gyenesei József
levéltár-igazgató

BÁCS-KISKUN MEGYE
MÚLTJÁBÓL

27.

Kecskemét, 2017

TANULMÁNYOK

PEST-SOLT VÁRMEGYEI NÉPISKOLÁK 1860-BAN

Az 1770/71-es népiskolai összeírás után kilencven évvel, 1860-ban került sor – országos településstatisztikai leírás keretében – a magyarországi elemi iskolák legfontosabb adatainak rögzítésére. A Solti járásra vonatkozó, csaknem hiánytalanul fennmaradt levéltári forrásanyag lehetőséget nyújt a járás népiskoláinak vizsgálatára, vallási és etnikai szempontok szerinti összehasonlítására.¹ Az alapfokú iskolák működését – bár fenntartási költségüket az egyházak viselték – Mária Terézia tanügyi rendelete (1777) után a mindenkori kormányzat több rendelettel szabályozta, azonban az 1868. évi Eötvös-féle népiskolai reform előtt egységes elemi iskolai oktatásról csak főbb vonalakban beszélhetünk. A bécsi kultuszminisztérium 1855. évi rendelete alapján kétféle elemi iskolatípus létezett: négyosztályos főelemi és két- vagy háromosztályos alelemi. 1858-tól kezdve, az újabb minisztériumi rendelet szerint, ez utóbbi iskolatípus is négyosztályossá vált. A rendelet alapján Magyarország minden településén ún. négyosztályos alelemi népiskolának kellett működni, 6 és 12 év közötti tankötelezettséggel.² Mivel az iskolák mindegyike egyházi fenntartásban volt, a település lakóinak vallási hovatartozása vagy hovatartozásai alapvető tényezőnek számítottak a népiskolák működésében.³ Már az 1782. évi uralkodói rendelet idejétől minden gyermeknek kötelező volt az ele-

1 Pest-Pilis-Solt megye kettéosztásával, 1851. január 1-jén hozták létre Pest-Solt megyét a korábbi Solti járás (33 település) és a Kecskeméti járás (12 település) legdélebbi részének területén. A korábbi vármegye egysége 1860 decemberében állt helyre. A dolgozat forrásbázisát Pest-Solt megye 1860. évi településstatisztikai leírása adja, amelyben a helységek jegyzői a hozzájuk kiküldött 39 kérdésre küldték el válaszaikat. Ezek felölelték a település népességére, társadalmi és egészségügyi helyzetére, épületállományára, gazdálkodására, életkörülményeire, oktatási és egyházi viszonyaira stb. vonatkozó témaköröket. A megye 45 településéből háromnak (Alpár, Kalocsa, Nagykőrös) a leírása hiányzik. Magyar Nemzeti Levéltár Pest Megyei Levéltára Nagykőrösi Osztálya. IV. 156. b. A Kecskeméti Megyefőnökség és Pest-Solt Cs. Kir. Megyehatóság – Megyefőnöki közigazgatási iratai. 102. d. – HORVÁTH M. Ferenc–SZABÓ Attila, 2000. passim; GALGÓCZY Károly, 1896.; RÁDYNÉ Rác Katalin, 1990. 312., 319.

2 MÉSZÁROS István–NÉMETH András–PUKÁNSZKY Béla, 1999. 349.

3 Elvileg létrejöhettek volna felekezeten kívüli iskolák is, de erre az országban 1868 előtt nem volt példa.

mi iskolák látogatása akkor is, ha a saját vallásuknak megfelelő iskola nem működött helyben. Ez esetben az ott működő más egyház által fenntartott iskolába jártak a tankötelesek.⁴

A helyi közösség vallási hovatartozása és etnikuma meghatározta a helyi népiskola működtetési hátterét és oktatási nyelvét. A csaknem két évszázados hódoltsági és kuruc időkben a Duna–Tisza köze homokvidékének csupán néhány (Kecskemét, Nagykőrös, Cegléd, Kécske) települése élte túl. A „vízi világ” természetes védelmét élvező Duna menti lapályon meghúzódó falvak és mezővárosok (Bogyiszló, Csanád, Dab, Dömsöd, Dunapataj, Dunavecse, Ordas, Solt, Szalkszentmárton, Szeremle, Tass) nagyobb számban maradtak meg. Paradox módon a református hitre tért magyar közösségek számára a hódoltsági török uralom egyben „védelmet” is jelentett a Habsburg rekatolizációs törekvésekkel szemben.⁵ Az 1711 előtti években a magyar református népeség szinte teljes kizárólagosságát jelzik az egyes településeken feljegyzett első tanítók megjelenésének dátumai is.⁶ Kivételt képeztek a 17. században a török elől ide menekülő „illír, dalmát, rác” néven nevezett délszláv római katolikusok, akik Bátyán, Duskonon, Kákonyban és Pandúron leltek otthonra. (Az utóbbi két helység 1805-ben áttelepülve új helyre, közösen létrehozta Szentistvánt.) A korábban szintén reformátussá lett Kecskemét „kóbor tanokkal elcsábított” lakosainak mintegy kétharmadát az 1644-ben megtelepedett ferences atyák terelték vissza a katolikus egyház kebelébe.⁷

A 18. századi nagy betelepítési akciók megváltoztatták a Duna mentének korábbi egységes vallási és etnikai képét. Bercelre, Császártöltésre, Hajósra, Nádudvarra katolikus, Kishartára evangélikus és református német, Vadkertre evangélikus német és tót lakosok érkeztek. Kiskőröst és Dunaegyházát, valamint Apostagot evangélikus, Akasztót, Kecelt és Miskét katolikus „tót” vagy „szláv” néven emlegetett telepések népesítették be.⁸ Fajsza, Foktó, Izsák, Lak, Rékas, Sükösd, Szentbenedek, Törtel, Újkécske, Újszász, Uszód községekben, Kalocsa és Abony mezővárosokban magyar katolikusok kerültek többségbe, Ceglédre pedig az uradalom ösztönzésére magyar „peregrini catholici” telepedtek le.⁹ A katolikusok – azokon a településeken, ahol kisebbségben éltek – zömmel nincstelen cseléd és napszámos

4 Dunapataji feljegyzés szerint az ottani katolikus iskolába járt kilenc izraelita tanuló is. HORVÁTH M. Ferenc–SZABÓ Attila, 2000. 130.

5 SZAKÁLY Ferenc, 2001. VI. sz. térképmelléklet.; PETRÓCZI Sándor, 1965. Táblázat.

6 L.: Melléklet: Az iskolák legfontosabb adatai településenként 1770/71-ből és 1860-ból!

7 SZABÓ Attila, 2004. 12.

8 BÉL Mátyás szerint a lakosok Akasztón teljesen és Miskén teljesen, Apostagon részben szlávok a 18. század derekán. BÉL Mátyás, 1984. 64–66.

9 SZABÓ Attila, 1985. 6.

egzisztenciáknak számítottak. (Pl. Apostagon, bár létezett egyházközségük, de az iskolát nem tudták fenntartani, Nagykőrösön pedig templomuk építése és az iskola szervezése¹⁰ is kizárólagosan külső segítséggel történt.) A 18. században a fokozatosan a görög kereskedők helyébe lépő és egyre gyarapodó izraelita lakosok foglalkozásukból eredően nem tömörültek egy-egy helységben, hanem a kereskedői életformának megfelelően minden településen előfordultak. A legtöbben Apostagon (a lakosság 16%-a), Abonyban (a lakosság 10%-a) és Tasson (a lakosság 8%-a) éltek.

A nemzetiségek asszimilációjának¹¹ már a 19. század első felében kézzelfogható jelei mutatkoztak, elsősorban a magyarokkal keverten élő katolikus tótok körében. Akasztót, Kecelt és Miskét Fényes Elek összeírása 1843-ban már magyarnak nevezi. Az evangélikus szláv telepítésű „magyar–tót” Apostag 1851-re lett magyar falu. A három „illír, sokacz, rácz, bunyevácz, dalmát” néven nevezett katolikus délszláv falu közül Szentistvánon jelentkezett asszimiláció (1843-ban „magyar–rácz falu”, 1860-ban „magyar falu”). Az 1860-as statisztikai leírás idején a vizsgált terület mintegy 210 ezer lakosának a 85%-át magyarok, 6%-át németek, 4%-át tótok, 3%-át illírek és 2%-át – a vallásnak és egyúttal etnikumnak is tekintett – izraeliták alkották. Vallásra nézve a népességből 52% katolikus, 39% református, 7% evangélikus és 2% izraelita hitű volt. A katolikus német Bercel, Császártöltés, Hajós, Nádudvar, a protestáns német Kisharta és Vadkert, az evangélikus tót Dunaegyháza, Kiskőrös és a katolikus illír Bátya, Dusnok a 19. század közepén még szilárdan őrizte nyelvét, de lakosai „*magyarul is beszélnek*”, „*minnyáján tudnak magyarul*”, „*a férfiak többnyire magyarul is beszélnek*”.¹² Annak dacára, hogy a 18. századi telepítések után is többségében nemzetiség, illetve vallás szerint formálódtak a mezővárosi és a falusi társadalmak, néhány vegyes lakosságú helység is kialakult. Különösen kevert vallási és etnikai képet mutat Apostag és Vadkert. Apostagon a katolikus és református magyaroknak, az elmagyarosodott evangélikus tótoknak, valamint az izraelitáknak megvolt a négy vallás szerinti iskolájuk. Vadkerten pedig a katolikus és református magyarok, az evangélikus németek és tótok, illetve az izraeliták rendelkeztek négy felekezeti iskolával. (Az evangélikus iskola három tanítója közül kettő német, egy tót nyelven oktatta a gyermekeket.)

10 1857-ben a nagykőrösi katolikus iskolát a helytartótanács utasítására a város szervezte meg úgy, hogy a „Kapczy-féle” házban két tantermet szerelt fel és a két tanító javadalmazását vállalta. GALGÓCZY Károly, 1896. 456.

11 FÉNYES Elek, 1843. passim; uő, 1851. passim; PESTY Frigyes, 1984. passim.

12 HORVÁTH M. Ferenc–SZABÓ Attila 2000. passim; PESTY Frigyes 1984. passim.

Pest-Solt vármegye elemi iskoláinak legfontosabb adatai
1770/71-ben és 1860-ban¹³

Iskolafenntartó egyházak	Iskolák 1770/71	Tanítók (fő) 1770/71	Tanulók (fő) 1770/71	Iskolák 1860	Tanítók (fő) 1860	Tanulók (fő) 1860
Katolikus	24	25	1 334	32	102	12 813
Református	18	32	2 186	23	79	8 610
Evangélikus	3	3	188	7	14	1 807
Görög ortodox				1	1	10
Izraelita				8	16	454
Együtt	45	60	3 708	71	212	23 694

1860-ban a 43 településen összesen 71 iskola működött, a vallási viszonyoknak megfelelően. A felekezeti szempontból legegységesebbnek tekinthető 28 helységben (18 katolikus, 9 református és 1 evangélikus) egy, más településeken viszont – a vallási arányoknak megfelelően – több egyház iskoláját megtaláljuk. Az 1770/71-es állapotokhoz képest az iskolák száma másfél-, ugyanakkor a tanítói létszám több mint háromszorosára, a tanulóké¹⁴ pedig több mint hatszorosára emelkedett, azaz az újabban alapított intézmények mellett a 18. század végi egytanítós, kis létszámú iskolák átlagosan két-háromtanítósra és háromszáz tanulóra bővültek. A tanulók számának jelentős bővülése a lakosság számának növekedésén túl, az iskolakötelezettségi idő emelkedésének a következménye. (Leánytanulók már 1770/71-ben is – Nagykőrös kivételével – minden településen voltak.) Az iskolák szervezése és fenntartásának színvonala alapvetően az illető felekezeti közösségek anyagi kondíciójából következett. A magyarországi általános gyakorlatnak megfelelően a vizsgált iskolákban egy-egy tanító keze alá – a mai viszonyokhoz mérve – óriási gyermeklétszámú osztályok tartoztak, általában nem egy korosztályt alkotva. Az iskolába járó gyerekek létszámának megállapítása minden bizonnyal nem lehetett egyszerű, amire példa egy vizsgálatot végző igazgató jegyzőkönyvi megjegyzése, miszerint Szinok Sándor, a nagykőrösi református alszegi leányiskola tanítója által beírt 240 gyereket „a tömörség miatt megolvasni lehetetlen volt”.¹⁵ Akasztón pedig éppen a felmérés évében szerveztek második tanítói állást, ugyanis addig a 299 gyereket egy tanító oktatta.¹⁶

13 SZABÓ Attila, 1998. ;HORVÁTH M. Ferenc–SZABÓ Attila, 2000. Az 1770/71. évből Hajós adatai hiányoznak.

14 A több esetben előforduló kerek tanulói létszámok megkérdőjelezzik az adatok pontosságát. L.: Melléklet: Az iskolák legfontosabb adatai településenként 1770/71-ből és 1860-ból!

15 ZOMBORY Dániel, 1933. 119.

16 HORVÁTH M. Ferenc–SZABÓ Attila, 2000. 28.

Az osztálylétszámok tekintetében az egyes felekezeteknél elég nagy eltérések tapasztalhatók. Átlagban egy tanítóra 112 „tanonc” jutott, viszont míg az evangélikusoknál 129 és a katolikusoknál 126, addig a reformátusoknál csak 109, az izraelitáknál pedig mindössze 28 tanulót jelentett egy átlagos osztály. (A kecskeméti „görög nem egyesült” vallás iskolája statisztikailag alig mérhető, csekély létszámú volt.) A különbségek egyben tükrözik a református és az izraelita iskolák helyi egyházi fenntartóinak kedvezőbb anyagi helyzetét a katolikus és az evangélikus felekezetekkel szemben. Természetesen a legtöbb tanerős iskolák a népes mezővárosokban voltak. A kecskeméti katolikus iskola 23, a kalocsai katolikus iskola 21, a kecskeméti református iskola 15, a nagykőrösi református iskola 12, a ceglédi református iskola 8, a ceglédi katolikus iskola 6 tanítóval működött. A többtanítós helyiségekben az iskola élén mint rektor az egyik (általában a fiúkat oktató) tanító állt. A beosztott tanító megnevezése segédtanító, „praeceptor” vagy „kisebb” tanító, „altanító” lehetett. A legnagyobb iskolákban (Kecskeméten a katolikus és református iskoláknál, Nagykőrösön a református iskolánál) külső, egyházi, illetve felsőbb iskolai oktató személy állt az intézmények élén.

Az idézett 1858. évi rendeletnek megfelelő „négyosztályos népiskolai” oktatás évfolyamonkénti osztott csoportokban, nyolc iskolában folyt.¹⁷ (Katolikus iskolákban fiúk részére Kalocsán,¹⁸ Kecskeméten, Cegléden és vegyes osztályokban Hajóson. Református iskolákban fiúk részére Cegléden, Kecskeméten, Nagykőrösön. Izraelita iskola vegyes osztályaiban Kecskeméten.) A református iskolákban volt ötödik osztály is, azoknak a fiúknak, akik nem tanultak tovább, ugyanis a gimnáziumba vagy más felsőbb iskolába a négy elemi osztály elvégzése után lehetett jelentkezni. Ekkor sehol, még a legnagyobb mezővárosokban sem voltak négy évfolyamos leányosztályok. Az iskolák túlnyomó többségében még a korábbi típusú, három évfolyamos oktatás folyt, ahol „*a tan kezelése szerint a tanoncok három osztályra oszolván, úgy mint betűzők, kisebb és nagyobb olvasókra*”.¹⁹ Itt korosztályok szerint osztott oktatás csupán három tanintézetben akadt: a dunapataji református iskola fiúosztályaiban, az abonyi izraelita iskola vegyes és a kecskeméti katolikus iskola városi leányosztályaiban.²⁰

Évfolyamok szerinti „osztott osztály” a 212-ből mindössze 44 akadt. A többi 168 tanító két vagy három korosztályként összevont osztályokban oktatott. A csoportok évfolyamok szerinti osztását gátolta ugyanis az általános

17 A korabeli „osztály” fogalom jelentette az osztott tanulócsoportot, de „osztálynak” nevezték az egy tanítóhoz tartozó több évfolyamú, osztatlan tanulócsoportot is.

18 Kalocsán jelzik, hogy a városi iskola „főelemi”. LAKATOS Andor (szerk.), 2002. 31.

19 Ókécske előjáróságának megfogalmazása szerint a faluban „*elemi iskolák hiányában csupán triviál iskolák állanak fenn*.” HORVÁTH M. Ferenc–SZABÓ Attila, 2000. 130., 229., 282.

20 PÁSTHY Károly, 1899. 30.

vezérelv, miszerint „a fiúk és a leányoknak együttléte akadályozza a kellő feyelem megszilárdulását”.²¹ Tehát hiába volt a nagyobb helyeken négytanítós iskola, a nemek szerinti elkülönítés miatt ez két (fiú) – két (leány) évfolyam szerinti tagolást jelentett.²² Egyosztályos kis iskolákon kívül, vegyes osztályokat – bizonyíthatóan – a hajósi (négy évfolyamos) katolikus iskolában, az apostagi és dunaegyházi (két évfolyamú evangélikus) iskolákban és az izraelita iskolákban találunk. Markánsan szembetűnő továbbá, hogy az iskolás fiú- és a leánygyermek pozíciója korántsem volt egyenlő, ugyanis a négy-, illetve ötosztályos képzésben csak fiúk vehettek részt. Már maga a református népiskolai tanrend eleve különbséget tett azzal, hogy a fiúk részére öt évfolyamú, a leányok részére négy évfolyamú osztályok szervezését írta elő.

A 71 népiskolából 53-ban a tanítási nyelv bizonyosan magyar volt. 18 iskolában – a lakosság etnikai összetételéből adódóan – valószínűleg magyarul vegyes más (5 német, 2 tót, 1 német–tót, 2 illír és 8 héber–német) nyelven folyt a tanítás. Az oktatás nyelvéről egyébként csak néhány esetben történt említés²³: Császártöltésen és Bercelen „az iskolagyakorlat magyar és német nyelven adatik elő”. A dusnoki katolikus iskolában magyar és illír, valamint német „kisebb mértékben taníttatik”. A „német lakosságú” Nádudvar iskolájában német anyanyelvű, sziléziai származású tanítók működtek. A vadkerti evangélikus iskolának két német és egy tót anyanyelvű tanítója volt. A kiskőrösi evangélikus iskolában egy magyar osztály mellett négy „magyar–tót vegyes”²⁴ osztályt szerveztek. A katolikus iskolák közül öt (három német és két illír), a református iskolák közül egy német, az evangélikus iskolák közül egy német, két tót és egy német–tót tartozott a nem magyar anyanyelven oktató intézmények közé. Az izraelita iskolákban az oktatás nyelve magyar–héber–német lehetett.²⁵ Ez utóbbi iskoláknál ugyanakkor figyelembe kell venni azt a tényt, hogy az izraelita közösségeknél ezekben az években zajlott a nyelvi asszimiláció országszerte.²⁶

21 HORVÁTH M. Ferenc–SZABÓ Attila, 2000. 130.

22 Kiskőrös mezővárosban az evangélikus iskola öt osztályából csupán egy – „a magyar nemzeti fiú és leány” osztály – volt vegyes. HORVÁTH M. Ferenc–SZABÓ Attila, 2000. 200–201.

23 HORVÁTH M. Ferenc–SZABÓ Attila, 2000. 56., 97., 130., 142., 200–201., 224.

24 „Nagyobb fiúk Magyar–tót vegyes”. „Nagyobb lányok Magyar–tót vegyes”. „Kisebb fiúk Magyar–tót vegyes”. „Kisebb lányok Magyar–tót vegyes”. HORVÁTH M. Ferenc–SZABÓ Attila, 2000. 200–201.

25 HORVÁTH M. Ferenc–SZABÓ Attila, 2000. 201.

26 Kecskeméten 1861-ben váltották a tanítás nyelvét németről magyarra. PÁSTHY Károly, 1899. 38.

Az iskolák „*az illető vallásközösségek által tartattak fenn*”.²⁷ Ennek fedezete az „évenkénti egyházi költség” cím alatt kivetett egyházi adó volt, továbbá egyes helyeken felhasználták a hívek „kegyes” adakozásait is.²⁸ Bár az iskolák egyházi fenntartásban működtek, az önkormányzatok, uradalmak, köz- vagy magánalapítványok is komoly részt vállaltak az iskolai költségek fedezésében. Bár iskolai alapítvány a települések többségében nem létezett, de azért akadtak kivételek.²⁹ Vadkerten mind a négy iskola növendékei kaptak iskolai könyvekre alapítványi támogatást. Apostagon a „*katolikus iskolát a váci püspök és káptalan, a tanítói fizetést illetően pedig a magas cs. kormány által az iskolai épületek segítették*.” Császártöltésen és Szentbenedeken is előfordultak érseki és káptalani rendszeres évi támogatások. Tasson a katolikus iskola érseki támogatással működött, „*mivel a helybeliek a legnagyobb részben szegények s cigányok*.”

Kecskeméten speciális helyzetűnek számítottak az ún. „pusztai népiskolák”.³⁰ Az óriási tanyavilágban a város tíz népiskolát (iskolaépület híján magánházaknál) szervezett, és anyagilag fenntartotta, „*a felekezetek felügyelete és vezetése alatt*”. A lakosság vallási arányainak megfelelően hét katolikus és három református tanító látta el az oktatási, nevelési feladatokat. A városi és egyházi vezetés bölcsen tudomásul vette, hogy a pusztai iskolaév csupán „késő ősztől kora tavaszig” tart. Egyébként a pusztai iskolaköteles korosztálynak csak töredékét érinthette ez az üdvös oktatási kezdeményezés, ugyanis az egyes „iskolák” létszáma csupán 11 és 66 fő között mozgott. A következő két évben még két iskolát létesítettek. Kalocsán a város külső részein, a „szálláson”, 15 iskolában összesen 1054 gyerek tanult, átlagosan egy helyen hetven fővel.³¹

Nagykőrös város a református elemi iskolának évi hatezer, a katolikus iskola két tanítójának évi hatszáz forintot biztosított. Wáldecz Mihály orvos a református tanítói fizetések „javítására tett” 300 forintot, Gerecze Kopa Mihály a református leányiskola céljára hagyományozta házáat, a szegény fiúdiákok könyvjutalmazására pedig Sygray István és Péczely Szabó Györgyné Lessi Szabó Zsuzsanna ajánlott fel pénzt. Cegléden „*a fennálló és még ezentúl felállítandó iskolák alapjául [...] a legelő elkülönítési egyességben a közalapítványi uradalom részéről 500, a város részéről hasonlóképpen 500, tehát 1000 1100 négyszögöles holdak*³² adományoztattak, a 6 katolika,

27 HORVÁTH M. Ferenc–SZABÓ Attila, 2000. 44., 156.

28 Uo. 266., 282.

29 Uo. 44., 97–98., 274., 282., 304., 336.

30 PÁSTHY Károly, 1899. 38–39.

31 CHEMATIZMUS, 1860.

32 Hold: 1100 négyszögöl (0,3954 hektár).

8 reformáta és 2 evangélikus vallásfelekezeti tanítók mindegyike pedig fél-fél telki állománnyal s ennek megfelelő legelőilletménnyel javadalmaztattak”. Továbbá a ceglédi katolikus iskola hat tanítójából ötnek a bérét a helyi közalapítványi uradalom, a hatodik tanítója bérét pedig közösen fizette az uradalom és a katolikus egyházközség. Egyes katolikus iskolák – jelesül Apostagon, Császártöltésen, Szentbenedeken, Tasson – a felsőbb egyházi hatóságaitól rendszeres támogatást kaptak.³³ Nagykőrösön pedig a 90%-ban református többségű mezőváros tartotta fenn a katolikus iskolát. Tanulónkénti tandíjról csupán Csanádon (¼ pesti mérő zab, egy csirke), Kishartán (7, illetve 20 krajcár) és Szentbenedeken (1 véka árpa, 16 új krajcár és 1 csirke) nyilatkoztak.³⁴ Néhol a szorgalmas, szegény tanulókat alapítványok segítették, mint a kecskeméti katolikus iskolában Czollner Mihályné alapítványa, vagy a törteli katolikus iskolában „jobb tanuló szegény fiúk” részére létezett három alapítvány.³⁵

A tanító bérezése – a kor gyakorlatának megfelelően – zömében természetben történt. Ennek értéke „a szabad lakáson, a fűtésen, a terményeket készpénzre redukálván” széles skálán, évi 95 osztrák értékű forinttól³⁶ 530 forintig terjedően, mozgott. A példa kedvéért nézzük meg Juhász Jánosnak, a ceglédi katolikus iskola „III. osztálybeli tanítójának” éves fizetését: 175 forint 35 krajcár készpénz, 1 öl széna, 1 öl szalma, 20 pozsonyi mérő kétszeres, 6 pozsonyi mérő tiszta búza, 12 pozsonyi mérő árpa, 12 akó bor és 4 öl fa.³⁷ K. Máthé Ferenc református tanító éves fizetése Csanádon „25 Ft készpénz, 16 pesti mérő rozs, 8 pesti mérő zab, 50 font só, 4 icce vaj, szalonnára 6 Ft, 12 font faggyú, 4 akó bor, 8 öl lágyfa, 2 szekér széna, ¼ telek élvezete, mit a község műveltet, mindegyik iskolás gyermektől ¼ pesti mérő zab és 1 csirke” javadalmakra rúgott.³⁸ Cegléden a tanítók „fél telki állománnyal és ennek megfelelő legelőilletménnyel” is javadalmaztattak, Szalkszentmártonban pedig a tanítók fizetésére 48 hold föld állt rendelkezésre.³⁹

Tanítónők alkalmazása ritkaságszámba ment. A 191 tanító közül Kecskeméten mindössze egy katolikus és egy református „nevelő”, Cegléden az egyik leányosztály vezetője említhető, illetve az abonyi katolikus iskolában Lovassy Sándor „II. leányosztály tanítójának [...] neje” – aki fizetést kapott „kézimunka” címen. A tanítók általában hosszú szolgálati éveket töltöttek hivatásukban. Nem ritkán fél évszázadot, sőt azt meghaladó időt

33 HORVÁTH M. Ferenc–SZABÓ Attila, 2000. 44., 97–98., 282., 304.

34 Uo. 93., 187., 282. Pesti mérő: 93,7 liter, véka: ½ pozsonyi mérő (31,25 liter).

35 Uo. 315.

36 Osztrák értékű forint: 100 krajcár, 1858 és 1892 közötti ezüstalapú pénz.

37 Pozsonyi mérő: 62,53 liter, akó: 60 icce (50,36 liter), öl (itt köböl): 6,815 m³, icce: 0,84 liter, font: 0,56 kg.

38 HORVÁTH M. Ferenc–SZABÓ Attila, 2000. 93.

39 Uo. 69., 70., 93., 274.

szolgáltak. (Nagykőrösön a református iskola tanítói közül Gyórfy László 53 év, Szabó Sándor és Vargha István 50–50 év, Szinok Sándor 48 év, Hajdú László 45 év munka után ment nyugállományba.)⁴⁰

A felügyeletet az „oskolákra” a helybeli lelkészek és esperesek, valamint az egyházi előjáróság iskolafelügyelői bizottmánya végezte. Rékas község jegyzője ennek lényegét világosan leírta: „*a helybeli főtisztelendő plébános úr, mint egyházi felügyelő [...] a nép oktatását s neveltetését az oskolában buzgó lelkiismeretességgel hajtja és hajtatja végre*”.⁴¹ A nagykőrösi református iskolák példájával illusztrálva, az itteni egyház kebelében működött Filó Lajos lelkész elnökletével egy népiskolai választmány, amely 1860-ban teljes intézkedési jogosultságot kapott. A választmánynak tagja volt a népiskola igazgatója is, aki – mint „közvetlen felügyelő” – nem tanító, hanem a nagykőrösi líceum tanára volt. Megbízatása szerint feladatul kapta, hogy „*igyekezzék a népiskolai nevelést és oktatást a tanítóképző intézeti nevelés és oktatással összehozni*”. Vezetésével havonként tartottak tanítószéki értekezleteket külön a fiúk oktatói és külön a lányok oktatói részére. Ezekben az években fő feladatként az egységes tanterv összeállításán fáradoztak. Kecskeméten a katolikus iskolánál 1859-ben hasonlóképpen szerveztek önálló igazgatói feladatkört, amelyre Bobori Károly káplánt nevezték ki.⁴²

A többnyire vályogfalú és nádtetejű iskolaépületek⁴³ vegyes képet mutatnak az előjárók jelentései alapján. A református egyházak esetében általában pozitív vélemények olvashatók: „*igen jó helyzetbe, jókarban, [...] tűrhető karban, [...] csín és rend tekintetéből kielégítő, a jelen időszak igényeinek megfelelő*”. Erre az általánosításra azonban rögtön rá is cáfol az anyagiakban gazdag kálvinista Nagykőrös református iskoláinak a helyzete. A központi fiúiskola öt osztályát régtől fogva a gimnázium földszintjén, jó körülmények között helyezték el, de a többi hét egyosztályos (tanítói lakással is rendelkező) iskolaépület sok kívánnivalót hagyott maga mögött. Az egyik legkiválóbb példa, hogy a gyerekek „*csupán korcsmaszerű X lábú padok*”-on ültek, a tanítók az ablakpárkányon írtak, mert nem volt asztaluk. Az iskolaépületek fűtésére a tanulók naponta behoztak „*egy-egy darab fát, vagy letaposott, kockára darabolt marhatrágyát, melyből nem ritkán a tanítói lakást is fűtötték*”. A katolikus iskolák közül a német településeken nem volt panasz az épületekre.⁴⁴ Császártöltésen „*egy cserépre fedett, két tágas tanteremmel ellátott*” épületben tanult 180 „tanonc”. Hajóson az iskola a „*legjobb karban van*”. A

40 HORVÁTH M. Ferenc–SZABÓ Attila, 2000. 69., 70.; ZOMBORY Dániel, 1933. 49., 50.

41 HORVÁTH M. Ferenc–SZABÓ Attila, 2000. 252.

42 PÁSTHY Károly, 1899. 32.

43 HORVÁTH M. Ferenc–SZABÓ Attila, 2000. paasim.

44 Uo. 97., 156.

dunapataji egyosztályos katolikus iskolában a „*tanszoba aránylag elég tágas és padokkal ellátott*”.⁴⁵ Cegléden a római katolikus, az evangélikus és az izraelita iskolák „*külsőleg és belsőleg meglehetősen karban*” voltak. (A katolikus iskolát „*számos évvel ezelőtt, mint védnökség*” az uradalom építtette.) Viszont több katolikus és evangélikus iskolánál akadt szép számmal lesújtó vélemény az épületállományról.⁴⁶ Lakon és Uszódon a katolikus iskolaépület rossz, elégtelen, az utóbbi helyen „*a lehető legrosszabb állapotú*”. Apostagon az evangélikusoké „*igen szűkös*”. Az iskolai épületek zömében oktatás céljára készültek, és csak elvétve (Apostagon, Bátyán, Dunapatajon) fordult elő tanterembérlés.⁴⁷ A lelakott és rossz állapotú épületek mellett néhány helyen éppen a felmérés előtti években iskolát építettek, az 1850-es években. (Ókécskén a református iskola, Abonyban mind a három felekezet iskolaépülete, Rékason „*új és czélszerűen berendezett s felszerelt iskolaépület emeltetett*”. Cegléden az új – emeletes, kilenc tantermes – református iskola a vizsgálat idejére éppen az átadás előtt állt.⁴⁸)

A tanév október elejétől a következő év augusztus közepéig tartott, benne két hét húsvéti és két hét aratási szünettel.⁴⁹ A tanulók az elsajátított ismeretekről egy évközi és egy tanév végi „vizsgálaton” adtak számot. Nagykőrösön 1860-ban a népiskolai választmány elrendelte, hogy a hatéves gyerekeket április hóban írassák az iskolába, mert az eddigi szokás szerint „*a szülők akkor adták fel gyermekeiket, amikor akarták, akkor vonták el az iskolától, amikor jónak látták*”. Egyébként a hatéves fiúkat már tavasszal beadták az iskolába, mintegy az iskolai élethez való „beszoktatás” céljából. A tanítási órák mennyiségét egyedi módon állapították meg, ami például a kecskeméti izraelita iskolában heti 33 órát tett ki, de Újkécskén „*tanítatják hetente 26 óra*”.⁵⁰

Az iskolai mulasztásokról vegyesen nyilatkoztak a községek vezetői. Az általánosnak mondható, hogy a tanoncok iskolalátogatása a téli hónapokban rendszeres, azonban a „*nyár bekövetkeztével a nagyobbak a mezei gazdaságnál használatnak*”.⁵¹ A törvényi rendelkezések szerint a hiányzások szigorú büntetéseket vontak maguk után, ezért többnyire a nem igazolt mulasztásokért „*a szabályszerű mulasztási díjak megvételtek*”.⁵² A legsúlyosabb problémával

45 HORVÁTH M. Ferenc–SZABÓ Attila, 2000. 130.

46 Uo. 44., 210., 330.

47 Uo. 44., 50., 130.

48 Uo. 20., 69., 229., 252.

49 A nagykőrösi református iskolában 1860. augusztus 10-én volt az év végi „közvizsga”. Ugyanakkor a lányok vizsgáját már megejtették húsvét előtt, mert „*azok kukoricavetéshez és libapásztorságra úgy is szétfutottak*”. ZOMBORY Dániel, 1933. 120.

50 HORVÁTH M. Ferenc–SZABÓ Attila, 2000. 321.; PÁSTHY Károly, 1899. 38.

51 HORVÁTH M. Ferenc–SZABÓ Attila, 2000. 28.

52 Hartai evangélikus iskola. HORVÁTH M. Ferenc–SZABÓ Attila, 2000. 187.

valószínűleg Tasson, a katolikus közösségnél szembesült az iskola és a község vezetése, mivel a helybeli katolikusok „*a legnagyobb részben szegények s cigányok, akik nem örömet mennek, de ruházatjuk sincs, különösen télen által ruházat híján az iskolát nem látogathatják. De egy részben vidéki cselédek gyermekeiből áll, kiknek szülőik, úgy a gyermekek is a pusztákon laknak [...] kivált téli időben az iskolába való megjelenés nem gyakoroltatik, miért is különösen [...] az iskolamulasztások tetemesek, mindennapiak.*”⁵³ Ókécskén csupán öt–hat gyermek esetében fordult elő szegénység vagy árvaság miatt iskolai mulasztás.⁵⁴ Törtelen a hiányzások szintén a „*szegény napszamosok gyermekeinél*” fordultak elő többnyire.⁵⁵ A szalkszentmártoni református iskolában szintén komoly mulasztások fordulhattak elő, a szülők gondatlanságából, „*kik gyermekeik neveltetésére a kellő gondot nem fordítják, munkaidő előálltával kisdéd iskolás gyermekeiket vagy magokkal viszik a munkára, s azokra jószágaik őrzését bízzák, vagy apróbaromfi őrzésére használják, legtöbb esetben honn a háznál, a ház és az apróbb gyermekek s jószágaik őrzésére fogják*”.⁵⁶ A 44 ezres lélekszámú Kecskeméten – vélhetőleg nagyobb-részt a tanyán lakó népességet érintve – a tanköteles gyermekeknek csak fele (5568 főből 2839 fő) járt iskolába.⁵⁷ Azonban voltak olyan települések, mint Dunapataj, ahol örvendetesen „*oly kitűnő szorgalommal gyakorolják a tanoncok az iskolát, hogy hanyagságért senki nem büntettetett.*”⁵⁸ A dömsödi tanulók hasonlóképpen, „*az oskolákba rendszeren járnak, mert az oskolák jó karban vagynak, a tanítók rendszeren tanítanak, úgyhogy községünkbe kevés van, ki írni, s tán egy sincs, ki olvasni ne tudna, s nagyobb része érti a számadást is*”.⁵⁹ A hiányzás ügyében mégis a szentbenedekiek vallomása tükrözheti legjobban a valóságot, akik szerint „*Iskolai gyakorlat ellen, mióta a magas kormány rendeletei folytán a szülők gyermekeik iskoláztatására pénz- és testi fenytéssel szoríttatnak, kifogás nem tehető*”.⁶⁰

Arra vonatkozólag, hogy mit tanultak az akkori kisiskolások, segítségül hívjuk a négy református egyházkerület tanügyi bizottsága által megbízott Gönczy Pál 1858-as népiskolai tantervét, öt évfolyamú fiúiskolák és négy évfolyamú leányiskolák részére. (A fiúk ötödik évfolyama „ismétlőosztályként” funkcionált, azok részére, akik nem tanultak tovább a gimnáziumban.) A fiúk és a lányok tanrendje között sok hasonlóság mellett kisebb eltérések is akad-

53 HORVÁTH M. Ferenc–SZABÓ Attila, 2000. 304.

54 Uo. 229.

55 Uo. 315.

56 Uo. 274.

57 Uo. 178.; PÁSTHY Károly, 1899. 31.

58 HORVÁTH M. Ferenc–SZABÓ Attila, 2000. 130.

59 Uo. 109.

60 Uo. 282.

tak, de az olvasás, írás, ének és ima egyöntetűen mindennapi foglalatosság volt. Mindkét nembeliek minden évben tanultak vallástant, nyelvgyakorlatot és számolást. Földrajzzal a fiúk 2., 3. és 4. tanév folyamán, a lányok 3., 4. évfolyamon ismerkedtek. Természettant a lányok negyedikben, a fiúk ötödikben tanultak, viszont csak a fiúk tanrendjében szerepelt történelem a 4. és természetrajz a 3. és 4. évben⁶¹. A katolikus iskolák egy részében német nyelv oktatását is említik a források (Kecskeméten, Dunapatajon „*tanítatik német írás és olvasás*”).⁶² Figyelemre méltó a szalkszentmártoni vélemény, mely szerint az iskolák állapota és a népnevelés „*szent ügye pangó állapotából az újabb kori intézkedések által mindinkább kibontakozni kezd, és nem csupán az eddigi írás és olvasás mesterségére szorítkozott szellemi képződés leendő tágasb körben terjesztve, hanem ezen kívül a fogalmazás és a számolási elemekben is gyakoroltatnak*”.⁶³ A szegényes iskolai felszerelés fali olvasótáblákból, falitáblákból, „földabroszkból” állt.⁶⁴ A kezdő iskolások „*sulyokkal jártak, kelték*”, ami egy lapátszerű fatábla volt, rajta a betűkkel. Az írás gyakorlására palatábla szolgált, papírra tintába mártott lúdtollal írtak. Büntetéseknél testi fenyítést „*pajkosságért vagy illetlen magaviseletért*” nem alkalmaztak a nevelők, hanem csak engedetlenségért és erkölcstelenségért.⁶⁵

61 Természettan: a fizika tantárgy megnevezése 1950 előtt. Természettrajz: leíró jellegű tudomány, amely állat- és növénytani, valamint ásvány- és közettani ismereteket foglalt magába, tantárgyi elnevezésként az 1950-es évekig élt.

62 HORVÁTH M. Ferenc–SZABÓ Attila, 2000. 130.; PÁSTHY Károly, 1899. 31.

63 HORVÁTH M. Ferenc–SZABÓ Attila, 2000. 273.

64 Uo. 130.

65 ZOMBORY Dániel, 1933. 121.

MELLÉKLET

Az iskolák legfontosabb adatai településenként 1770/71-ből és 1860-ból⁶⁶

Település	Iskola 1770/71	Tanítók (fő) 1770/71	Tanulók (fő) 1770/71	Iskola 1860	Tanítók (fő) 1860	Tanulók (fő) 1860	Első tanító érkezése	Nemzet- iség 1860-ban
1. Abony	Katol.	1	32	Katol.	4	524	16. sz.	Izr. 10%
	Reform.	2	102	Reform.	2	167		
				Izr.	3	92		
Összesen		3	134	3 iskola	9	783		
2. Akasztó	Katol.	1	75	Katol.	2	299	1723	
3. Apostag	Katol.	1	--	Katol.	1	70	1767	Izr. 16%
	Reform.	1	30	Reform.	1	52		
	Evang.	1	40	Evang.	2	169		
				Izr.	2	75		
Összesen	3 iskola	3	70	4 iskola	6	366		
4. Bátya	Katol.	1	87	Katol.	2	197		Illír 98%
5. Bercel	--	--	--	Katol.	2	198		Német 66%
6. Bogyiszló	Reform.	1	50	Reform.	2	215	1711	
7. Cegléd	Katol.	1	160	Katol.	6	703	1546	Izr. 2%
	Reform.	5	426	Reform.	8	1040		
				Evang.	1	69		
				Izr.	2	71		
Összesen		6	586	4 iskola	17	1883		
8. Csanád				Katol.	1	34	1690	
	Reform.	1	60	Reform.	2	25		
Összesen				2 iskola	3	59		
9. Császártöltés	Katol.	1	60	Katol.	2	180	1722	Német 89%
10. Dab	Reform.	1	20	Reform.	1	59	1678	
11. Dömsöd	Reform.	1	80	Reform.	4	250	1626	
12. Duna- egyháza	Evang.	1	98	Evang.	2	332		Tót 99%
13. Dunapataj	Katol.	1	27	Katol.	1	107	1737	
Összesen	2 iskola	3	315	2 iskola	6	634		

66 HORVÁTH M. Ferenc–SZABÓ Attila, 2000. passim; CHEMATIZMUS, 1860.; SZABÓ Imre (szerk.), 1998.; ZOMBORY Dániel, 1933. 119–121.

Település	Iskola 1770/71	Tanítók (fő) 1770/71	Tanulók (fő) 1770/71	Iskola 1860	Tanítók (fő) 1860	Tanulók (fő) 1860	Első tanító érkezése	Nemzet- iség 1860-ban
14. Dsnok	Katol.	1	100	Katol.	2	289	1744	Illír 93%
15. Dunavecse	Reform.	1	28	Reform.	4	352		
16. Fajsz	Katol.	1	155	Katol.	2	465		
17. Foktő	Katol.			Katol.	1	270		
		1	95	Reform.	1	157	1759	
Összesen				2 iskola	2	427		
18. Hajós*				Katol.	4	416		Német 92%
19. Izsák	Katol.	1	20	Katol.	1	175	1748	
	Reform.	1	39	Reform.	2	144	1705	
Összesen	2 iskola			2 iskola	3	319		
20. Kalocsa	Katol.	2	120	Katol.	21	1634		
21. Kecel	Katol.	1	73	Katol.	3	500	1737	
22. Kecskemét	Katol.	1	120	Katol.	23	3612****		
	Reform.	5	358	Reform.	15	1806****	1599	
				Evang.	1	60****		
				Gör. kel.	1	10		
				Izr.	4	80****		Izr.1%
Összesen		6	478	5 iskola	44	5568		
23. Kisharta	Reform.	1	25	Reform.	1	50	1724	
	Evang.	1	50	Evang.	2	300	1724	Német 99%
Összesen	2 iskola	22	75	2 iskola	3	350		
24. Kiskőrös**				Katol.	1	40		
				Evang.	5	641		Tót 64%
				Izr.	2	25		Izr. 4%
Összesen				3 iskola	8	706		
25. Lak	Katol.	1	26	Katol.	1	200	1721	
26. Miske	Katol.	1	44	Katol.	2	248	1721	
27. Nádudvar	Katol.	1	50	Katol.	2	258	1728	Német 99%
28. Nagykőrös				Katol.	2	130****		
	Reform.	4	294	Reform.	12	1952		
				Izr.	1	77****		Izr. 4%
Összesen				3 iskola	15	2159		
29. Ókéske	Reform.	1	56	Reform.	2	250		
30. Ordas	Reform.	1	40	Reform.	1	102		
31. Rékas	Katol.	1	70	Katol.	4	600		
32. Solt	Reform.	1	83	Reform.	4	410		
33. Sükösd	Katol.	1	22	Katol.	2	400	1721	

Település	Iskola 1770/71	Tanítók (fő) 1770/71	Tanulók (fő) 1770/71	Iskola 1860	Tanítók (fő) 1860	Tanulók (fő) 1860	Első tanító érkezése	Nemzet- iség 1860-ban
34. Szalk- szentmárton	Reform.	1	65	Reform.	4	400	1681	
35. Szent- benedek Összesen	Katol.	1	6	Katol. Reform. 2 iskola	1 1 2	48 89 137	1759	
36. Szent- istván*** Összesen	Katol. Katol. 2 iskola	1 1 2	28 12 40	Katol.	2	313		
37. Szeremle	Reform.	1	35	Reform.	2	132	1673	
38. Tass Összesen	Reform.	1	80	Katol. Reform. Izr. 2 iskola	1 2 1 4	58**** 191**** 23**** 272		Izr. 8%
39. Törtel	Katol.	--	--	Katol.	1	130		
40. Újkécske	--	--	--	Katol.	2	195		
41. Újszász	--	--	--	Katol.	1	345		
42. Uszód Összesen	Katol.	1	26	Katol. Reform. 2 iskola	1 2 3	61 139 200	1686 előtt	
43. Vadkert Összesen	Katol.	1	26	Katol. Reform. Evang. Izr. 4 iskola	1 1 3 1 6	114**** 101**** 236**** 11**** 462	1768	Német 41% Tót 10% Izr. 2%
Együtt	Katol.:24 Reform.:18 Evang. 3 Összes: 45	25 32 3 Összes 60	1334 2186 188 Összes 3708	Katol.: 32 Reform.:23 Evang.:7 Gör.:1 Izr. :8 Összes 71	102 79 14 1 16 Összes 212	12 813 8610 1807 10 454 Össz. 23 694		Német 6% Tót 4% Illír 3% Izr. 2% Összes 15%

* Hajós adatai hiányoznak. A katolikus németek betelepítése után 1723-ban megalakult a plébánia, és utána valószínűleg iskola is működött.

** Az 1718-ban újraterleptett Kiskörös evangélikus lakosságának 1730-tól 1783-ig nem volt lelkésze és tanítója.

*** Pandúr és Kákony lakossága az állandó árvizek miatt a 19. sz. elején új helyen telepedett le, együtt létrehozva Szentistván falut.⁶⁷

**** Becslés.

IRODALOM

- BÉL Mátyás
1982 Pest–Pilis–Solt vármegye. In: Bács-Kiskun megye múltjából VI. Szerk.: Iványosi-Szabó Tibor. Kecskemét. 9–68.
- CHEMATIZMUS
1860 Chematizmus cleri archi-diocesis Colociensis et Bacsensis ad annum christ. Kalocsa. 26–27.
- FÉNYES Elek
1843 Magyar országnak s a hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statistikai és geographiai tekintetben. II. k. II. kiadás. Pest.
1851 Magyarország geográfiai szótára. Pest.
- GALGÓCZY Károly
1896 Nagy-Kőrös város monographiaja. Budapest.
- HORVÁTH M. Ferenc–SZABÓ Attila
2000 Pest-Solt megye 1860. évi település-statisztikai leírása. Pest megye múltjából 9. Szerk.: Egey Tibor. Budapest.
- LAKATOS Andor (szerk.)
2002 A Kalocsa-Bácsi Főegyházmegye történeti sematizmusa 1777–1923. A Kalocsai Főegyházmegyei Gyűjtemények kiadványai 3. Kalocsa.
- MÉSZÁROS István–NÉMETH András–PUKÁNSZKY Béla
1999 Bevezetés a pedagógia és az iskoláztatás történetébe. Budapest.
- PÁSTHY Károly
1899 Kecskemét közoktatásügye a múltban és a jelenben. Kecskemét.

- PESTY Frigyes
1984 Pesthy Frigyes kéziratos helynévtárából. Pest-Pilis-Solt vármegye. Közreadja: Bognár András. Szentendre.
- PETRÓCZI Sándor
1965 Pest megye újjátelepülése 1711–1760. In: Pest megye múltjából [1]. Szerk.: Keleti Ferenc–Lakatos Ernő–Makkai László. Budapest. 95–153.
- RÁDYNÉ Rác Katalin
1990 Pest-Pilis-Solt vármegye közigazgatásának szervezeti és területbeosztási változásai 1848–1867 között. Pest megye múltjából. 7. In: Fejezetek Pest megye történetéből. Szerk.: Egey Tibor. Budapest. 295–344.
- SZABÓ Attila
1985 A Ceglédi Vallásalapítványi Uradalom gazdálkodása 1782–1867. Ceglédi Füzetek 22. Cegléd.
2004 Helytörténeti részletek a Kecskeméti Ferences Rendház történetéből (1644–1950). Kecskemét.
2013 Solti járás népe a polgári átalakulás kezdetén. In: Ingenia et studia. Tanulmányok a 80 esztendő Iványosi-Szabó Tibor tiszteletére. Kecskemét. 53–72.
- SZABÓ Imre (szerk.)
1998 A tanítók összeírása 1770/71-ben Pest-Pilis-Solt vármegyében és Fejér-, Hont-, Nógrád vármegyék egyes helységeiben. Budapest.
- SZAKÁLY Ferenc
2001 A hódolt megye története. In: Pest megye monográfiája I/2. Szerk.: Kosáry Domokos–Torma István–Zsoldos Attila. Budapest. 329–544.
- ZOMBORY Dániel
1933 A nagykőrösi református elemi iskolák monográfiája. Nagykőrös.

A MIASSZONYUNKRÓL NEVEZETT KALOCSAI ISKOLANŐVÉREK OKTATÁSI ÉS OKTATÁSON KÍVÜLI TEVÉKENYSÉGE 1860–1948

„Bizonyos, hogy [a szerzetesnők] a legolcsóbb tanerők és a legmegbízhatóbb gyermeknevelők. Az önmegtartó életnek silány emberi igényekre szorítókozó egyszerűsége, az Isten dicsőségére irányított élettörekvésnek világi szórakozásokra nem ügyelő kizárólagossága, a mindenkor egyöntetű s vállvetett munkásságnak vallási kegyszerektől s derült kedvtől ápoltt kitartása olyan előnyeik, amelyekben vetélytársra nem akadhatnak.”¹

A nőnevelés jelentőségét az egyház a 19. század második felében ismerte fel, ebben látva meg a vallásos szemlélet, az egyházhoz kötődés zálogát. A nőnevelésre legalkalmasabbnak az apácákat tartották, akik a világi életről lemondva minden energiájukat az oktatásra és nevelésre fordíthatták.²

Az elhanyagolt lányoktatás színvonalának emelése céljából 1860-ban Kunszt József kalocsai érsek egy női szerzetestársulatot, a Miasszonyunkról nevezett Szegény Iskolanővérek Társulatát hívta meg Csehországból.³ A nyelvi nehézségek leküzdésére előzetesen néhány magyar lány utazott ki a nővérek csehországi anyaházába, hogy ottani kiképzésük után, belépve a szerzetesközösségbe, a magyar társulat alapjait megvessék. 1860-ban 12 nővér (közük maga a társulat általános főnöknője, Franz Mária Terézia, valamint az öt magyar újoncnő és még három jelöltő) megérkezett az érseki székvárosba, Kalocsára. Hamarosan követte őket még egy csehországi nővér, négy jelöltő kíséretében.⁴ Különböző politikai okok miatt a Magyarországon megtele-

1 Iskolanővérek története, 1900. 56.

2 KŐHEGYI Mihály–MERK Zsuzsa (szerk.), 1995. 5.

3 A szerzetestársulat gyökereiről, a csehországi megtelepedésről, valamint Kunszt érsek meghívásáról, illetve a társulat tagjai Magyarországra érkezésének körülményeiről részletesen lásd: KŐFALVINÉ Ónodi Márta, 2000. 307–321.

4 Iskolanővérek története, 1900. 14–15.

pedett nővérek rövidesen külön társulatot hoztak létre, elszakadva a csehországi közösségtől, így nevük is Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérekre változott.⁵

Kunszt József érsek tervei között már a társulat letelepítésétől kezdődően szerepelt, hogy a szerzetesközösség magyarországi megerősödése után az iskolanővérek ne csak Kalocsán, hanem az egyházmegye más településein is vezessenek iskolákat. „*Valamint pedig felettébb kívánom, hogy az iskolanővér-apácák ugyanazon intézete Isten nagyobb dicséret[ére] és dicsőségére s főképp az én gondjaimra bízott hívek üdvének előmozdítására nemcsak Kalocsán fennmaradjon, hanem Isten kegyelméből majdan fiókintézetek alapításával ezen egyházmegyének kiválóbb helyein el is terjedjen [...]*”⁶ Az iskolanővérek is indokoltan látták az alapító érsek ilyen irányú törekvéseit, így hamarosan sorra nyitották meg intézményeiket, először a kalocsai egyházmegye határain belül, majd 48 évvel az alapítás után az egyházmegye,⁷ később pedig Európa határain túl is.⁸

A földrajzi terjeszkedést azonban megelőzte az iskolanővérek társulatának megerősödése, a nővérek létszámának fokozatos emelkedése.

A kezdeti néhány fős társulat gyorsan gyarapodni kezdett, 1900-ra újoncnőkkel együtt a nővérek száma 208-ra emelkedett, 1915-ben 483, 1924-ben 601, 1937-ben 692, 1947-ben pedig 917 tagot számlált a közösség.⁹

A társulat tagjai szolgálatuk és munkájuk alapján két csoportot alkottak: az iskolásnővérek (iskolanénék, karnővérek) feladata volt a különböző fokú oktatási intézményekben az ifjúság tanítása és nevelése, ők viselték a főbb hivatalokat a társulat kormányzatában és vezetésében; a házinővérek (segítő vagy laikus nővérek) a házi, ház körüli teendőket látták el (mosás, főzés, varrás, takarítás, beteggondozás, állatok ellátása, kertészkedés stb.). A nővérek ilyen megosztott munkavégzése lehetővé tette, hogy az oktatási intézmények működtetésén kívül másféle szolgálatba is bekapcsolódjanak, ezáltal még szélesebb feladatkört el tudjanak látni.

5 KŐFALVINÉ Ónodi Márta, 2000. 320.

6 Franz Mária Terézia, 1925. 58.

7 Erről lásd lentebb!

8 A kínai misszióról lásd később!

9 Iskolanővérek története, 1900. 73.; Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltára (a továbbiakban: MNL BKML) XII. 6. A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek Szerzetes Társulatának iratai 1857–1950 (a továbbiakban: XII. 6.). A Szentszékhez küldött három-, illetve ötéves jelentések.

Az alábbi táblázat feltünteti az adott években a nővérek munkavégzés szerinti megoszlását.

Az iskolanővérek létszámának alakulása, 1909–1947

	1909	1915	1924	1937	1947
iskolásnővér	197	288	368	389	520
házinővér	120	158	210	281	378
újoncnő	15	37	23	22	19
összesen:	332	483	601	692	917

Ahogy a táblázatból is kitűnik, az iskolásnővérek létszáma mindig több volt, mint a házinővéreké. Egy-egy kisebb fiókházban elég volt csak néhány házinővér, akik ellátták az adott zárdához közeli teendőit, a nagyobb iskolákat, különösen a bentlakásos intézményeket is fenntartó fiókházakban azonban lényegesen több házimunka adódott, ami nem is csak a tanító iskolásnővérek nagyobb létszámából fakadt, hanem inkább a diákok más szintű ellátásából (bentlakók étkeztetése, ruhatárának karbantartása, betegápolás).

A nővérek létszámának emelkedésével lehetőség nyílt a földrajzi terjeszkedésre is. 1948-ig a társulat nagyon sok fiókházat alapított Magyarországon¹⁰ területén, egy-egy településen az idők során több fiókház is működhetett. Az alábbi táblázat abc-rendben mutatja meg azon magyar települések listáját, ahol az iskolanővérek házat tartottak fenn 1948-ig, illetve a településen működő fiókház alapítási évét (több fiókház esetén az alapítási éveket).¹¹

Az iskolanővérek fiókházai az alapítás évében, betűrendben

Ada	1902	Balatonszabadi	1917
Alsókorompa	1909	Bátya	1925
Alsóság	1925	Bélabánya	1912
Bács	1876	Bódvarákó	1947
Bácsalmás	1886	Budapest	1913, 1916, 1920, 1923, 1927
Bácsbokod	1929	Cegléd	1922
Bácsszentiván	1909	Csillaghegy	1932
Bácsszenttamás	1912	Dávod	1928
Baja	1870	Dunakeszi	1922
Balatonalmádi	1915	Dunapataj	1929

10 Beleértve Nagy-Magyarország területét is.

11 MNL BKML XII. 6. Házfőnöknők kinevezésének jegyzéke; A Szentszékhez küldött három-, illetve ötéves jelentések. Jelen tanulmány nem tér ki az egyes fiókházakban működő intézménytípusok külön tárgyalására, valamint arra sem, hogy az adott településen meddig tartottak fenn házat a nővérek.

Esztergomtábor	1922	Mezőkovácsháza	1945
Foktő	1891	Mohol	1882
Futak	1900	Németkér	1927
Gara	1930	Nyergesújfalu	1945
Hajós	1907	Óbecse	1868
Kiskőrös	198	Órszállás	1913
Kiskunfélegyháza	1908	Palánka	1901
Kiskunhalas	1922	Pécs	1916
Kúla	1918	Péterréve	1891
Kunbaja	1880	Polgár	1928
Mágocs	1934	Siklós	1921
Magyarkanizsa	1901	Szabadka	1874, 1939
Máriagyüd	1947	Szeged	1939, 1945
Martonos	1908	Szentfülöp	1904
Mélykút	1901	Szováta	1941

A táblázatból kiderül, hogy az iskolanővérek az első időben főleg a kalocsai egyházmegye területén nyitottak új házakat. Először 1908-ban alapítottak zárdát a kalocsai egyházmegye határain túl: ekkor hozták létre a váci egyházmegyéhez tartozó Kiskunfélegyházán a Constantinum nevű lánynevelő intézetüket.

Az új házak alapítása mellett azonban, sajnálatos módon, több fiókházat is fel kellett számolni. Ezen döntéseket legtöbbször politikai körülmények indokolták. A felvidéki három házat az első világháború után, az 1920-as években kellett elhagyniuk a nővéreknek. Szintén érzékeny veszteség volt, hogy a trianoni döntés értelmében a kalocsai egyházmegye déli területén lévő fiókházak Jugoszlávia fennhatósága alá kerültek, vagyis a társulat akkori iskoláinak több mint a fele az országhatáron túlra került. A bácskai húsz házas egységes, Kalocsáról végzett központi irányítása lehetetlenné vált, ezért ezek a zárdák függetlenedtek, 1930-tól különálló, pápai jogú társulatként működtek tovább.¹² Amikor a második világháború idején sor került Bácska és Délvidék visszacsatolására, akkor a korábban elszakadt fiókházak visszatértek a kalocsai anyaház irányítása alá, de a háború után ezek a házak újra elvesztek a társulat számára.¹³

A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek Társulatának földrajzi elterjedése kapcsán szót kell ejteni azon nagy horderejű vállalkozásról is, amelyet a nővérek kínai missziója jelentett. 1926 és 1948 között huszonöt társulati tag utazott Kínába, hogy ott a magyar jezsuiták által

12 MNL BKML XII. 6. A Szentszékhez küldött ötéves jelentés, 1932.

13 PUSKELY Mária, 1998. II. 808.

megkezdett missziós munkában részt vállaljanak. Az iskolát, betegkezelőt, agg nők menhelyét, gyógyszerterát működtető missziós nővérekhez hamarosan több településen is csatlakoztak bennszülött kínai „kalocsai” nővérek. 1948-ig legalább hét kínai településen létesített különböző intézményeket a társulat.¹⁴

A nővérek létszámának emelkedése és a földrajzi elterjedés mellett a társulat által fenntartott intézménytípusok változatosságán és a növendékek létszámán is lemérhető, hogy mennyire volt keresett és népszerű a Kalocsai Iskolanővérek Társulata az oktatással foglalkozó szerzetestársulatok között.

Az általuk fenntartott intézmények típusait vizsgálva kijelenthetjük, hogy a kor lehetőségeihez képest a lehető legszélesebb oktatási spektrumban mozogtak, a lányoktatás minden lehetséges területén tevékenykedtek.

Az iskolanővérek által működtetett legalsóbb fokú oktatási intézmények az óvodák voltak, ide fiúkat és lányokat is egyaránt felvettek.¹⁵ Bár Kunszt József alapító érsek nem kötelezte a nővéreket óvodák vezetésére, az apácák mégis vállalták tevékenységi körük illetén kiszélesítését is. 1866-ban két nővér utazott a prágai óvónőképző intézetbe, hogy elsajátítsák a kiskorúakkal való foglalkozáshoz szükséges ismereteket.¹⁶ Vezetésükkel nyílt meg az iskolanővérek első óvodája Kalocsán, amelyet még további 33 követett a különböző fiókházakban.¹⁷

A legtöbb helyen fenntartott és a legtöbb diákot befogadó intézménytípusnak az elemi iskolák számítottak. Az iskolanővérek működésük során 50 elemi iskolát tartottak fenn, ezek közül voltak osztott és osztatlan, valamint négy-, illetve hatosztályos iskolák is. Több helyen, ahol nem nyílt mód a továbbtanulásra, ismételőiskolák, vasárnapi iskolák is működtek, egy, illetve két osztállyal. 1945 után ezekből az elemi iskolákból nőttek ki a nyolcosztályos általános iskolák.

Az elemi iskoláknál magasabb fokú képzést nyújtottak a négyosztályos polgári iskolák, ezekből az iskolanővérek 17-et tartottak fenn, a legtöbbhöz internátus (kollégium, vagy a korabeli szóhasználattal: nevelde) is tartozott. A polgári iskolák elvégzése után mód nyílt a továbbtanulásra, de hivatali, kereskedői pályán is el tudtak helyezkedni az itt végzett lányok.

A továbbtanulás egyik lehetséges módját kínálták a pedagógusképző intézmények. Az iskolanővérek eleinte saját tagjaik kiképzésére, a szerzetestársulat megnövekedett működési területének hatékony ellátása céljából szer-

14 Az iskolanővérek kínai missziójáról lásd részletesebben: Kőfalviné Ónodi Márta: A Kalocsai Iskolanővérek kínai missziója 1926–1948. In: Bács-Kiskun megye múltjából XVI. Szerk.: Tóth Ágnes. Kecskemét, 2000. 105–142.

15 Lásd: MNL BKML XII. 6. Szám szerinti kimutatása a tanulóknak, 1860–1910.

16 Iskolanővérek története, 1900. 41.

17 MNL BKML XII. 6. A Szentszékhez küldött három-, illetve ötéves jelentések.

veztek tanítónő-, majd óvónőképző intézetet. Később ezekben az iskolákban a szerzetes jelöltnők mellett világi növendékek is tanultak, sőt ők lettek többségben.

Az 1868-as népoktatási törvény oklevéllel igazolt szakképzettséget követelt meg a tanítónőktől, így a nővérek kalocsai anyaháza sem nélkülözhetette tovább a tanítónőképző felállítását, amely végül is az 1869/70-es tanévben nyílt meg az első és második évfolyammal. A törvényesen előírt hároméves képzés utolsó éves tananyagát egy ideig a növendékek a második évfolyamon végezték el, majd 1872/73-tól háromosztályos lett az intézmény, 1883/84-ben pedig beindult a negyedik évfolyam is.¹⁸

A társulat létszámbeli és földrajzi elterjedése maga után vonta, hogy más településeken is nyisson a társulat tanítónőképzőt, így történt ez a kiskunfélegyházi, a bajai és – az 1940-es évek elején – a szabadkai fiókházaknál is.¹⁹ A törvényi változások miatt a tanítónőképzőket 1923-tól öt évfolyamosra kellett átalakítani. 1938-tól került volna bevezetésre a hatosztályos tanítónőképzés, a négyéves líceumra épülő, két évfolyamos tanítónőképző akadémia keretei között. A reform a második világháború kitörése miatt torzóban maradt, a növendékek vegyes (líceumi és tanítónőképzős) tanterv szerint tanultak 1948-ig.²⁰ A tanítónőképzők gyakorlóiskolájaként az adott fiókházban működő elemi népiskolai osztályok, később a direkt erre a célra berendezett, hatosztályos, osztatlan gyakorlóiskola szolgált.

A társulat fenntartásában működő óvónőképző intézet kialakítására az anyaház mellett, Kalocsán került sor. Eleinte csak a zárda jelöltnői közül kerültek ki a növendékek, tehát szigorúan véve csak a társulat saját tagjainak kiképzése folyt itt, majd 1891/92-től felvettek az óvónőképzőbe világi rendes tanulókat is. Az óvónőképzőt az érsek egy időre Zomborba helyezte át, majd később visszakerült a képzés helyszíne Kalocsára. Az intézmény – egy rövid négyéves szünettől eltekintve – az államosításig folyamatosan működött.²¹

Szintén a pedagógusképző intézetek sorába tartozik az iskolanővérek 1876-ban Kalocsán megnyitott polgári iskolai tanítónő-képezdéje is.²² Az intézmény eleinte két évfolyammal működött, majd 1883-tól megnyílt a harmadik évfolyam is. Legelőször csak a szerzetestársulat saját tagjai nyerhettek itt kiképzést, majd 1889-től más tanító rendek tagjai is beiratkozhattak ide, így a kalocsai polgári iskolai tanítónőképző a katolikus, apácák által vezetett iskolákban működő női tanerők kiképzésének országos középpontja lett, a maga

18 Iskolanővérek története, 1900. 33., 45–46.

19 KŐFALVINÉ Ónodi Márta, 2001. 22.; KŐHEGYI Mihály–MERK Zsuzsa (szerk.), 1995. 9.; APRÓ Erzsébet, 2010. 23.

20 MÉSZÁROS István, 1991. 77–78.

21 KŐFALVINÉ Ónodi Márta, 2000. 330.

22 Iskolanővérek története, 1900. 48.

nemében az első. Az 1910-es évek elején nyitották meg ezt a sajátos képzési formát Kalocsán világi tanárnők előtt is.²³ Az iskola, mely egyúttal a Kalocsai Iskolanővérek legmagasabb szintű képzést nyújtó intézete volt, a tanárképző főiskolák bevezetése miatt 1929-ben befejezte működését.²⁴

Ahogy an uttörő jellegű vállalkozásnak számított tanítással foglalkozó női szerzetesrendek körében a polgári iskolai tanítónőképző megnyitása, ugyanígy mérföldkövet jelentett a társulat történetében a kiskunfélegyházi Constantinum intézmény keretében 1938-ban bevezetett új oktatási forma: az érettségit adó mezőgazdasági leány-középiskola megnyitása. Ez az iskola országos viszonylatban is első volt a maga nemében, a tanmenetet és az érettségi követelményeket a Constantinum igazgató-főnöknője, Fazekas Mária Blandina iskolanővér dolgozta ki.²⁵

Az iskolanővérek éltek a tanórán kívüli ismeretátadás eszközével is. Különösen a magasabb szintű képzést (legalább polgári iskolai oktatást) nyújtó iskolával rendelkező fiókházak szerveztek rendszeresen különböző tanfolyamokat a növendékeknek, illetve külsős résztvevőknek is, ezeken általában térítési díjat szedtek. Jellemző módon idegen nyelvi képzést, kézimunka-tanfolyamot, valamint gyors-, szép- és gépírótanfolyamot hirdettek a nővérek saját iskoláikban.²⁶

Az oktatási tevékenységhez kapcsolódtak, de ugyancsak tanórán kívüli elfoglaltságot jelentettek a különböző önképzőkörök (szakkörök), melyek szintén a legalább polgári iskolával rendelkező intézmények sajátjai voltak. Ezen foglalkozások célja elsősorban az önkifejezés különböző módjainak gyakorlása, a nyilvános szerepléshez szoktatás, az önálló gondolkodásra és véleményformálásra való képesség kialakítása volt.

Az iskolanővérek által fenntartott következő intézménytípus már átvézet a szociális gondoskodás területére. A nővérek a tanítónőképzők, sőt a polgári iskolák mellé rendszerint internátust, vagy akkori szóhasználattal élve „növelvét” („nevelvét”) is szerveztek, működésük során szám szerint 14-et. Ez az intézménytípus nem önmagában működött, hanem az adott iskolák mellett, a vidéki, „bentlakó” növendékek részére biztosított kosztot és kvártélyt, természetesen nővérek felügyelete mellett. Itt azonban nemcsak a növendékek szellemi táplálásáról kellett gondoskodni, hanem a testről is, főzni, mosni, takarítani kellett rájuk, a betegeket ápolni kellett stb. Ezek a munkák a házinővérekre vártak. Az internátussal rendelkező fiókházakban ezért sokkal

23 Iskolanővérek története, 1900. 53.; FRANZ Mária Terézia, 1911. 113–114., 169.

24 KŐFALVINÉ Ónodi Márta, 2000. 330.

25 Uő. 2010. 48–59.

26 Uő. 2000. 331.; uő. 2001. 24.

nagyobb volt a házinővérek száma, mint a csak egyszerű elemi iskolát vagy óvodát működtető főiskázaknál, mivel ez utóbbiakban a házinővérekre „csupán” a zárdában élő nővérek háztartásának ellátása hárult.

Szintén sok házinővérnek adott feladatot az árvaházak működtetése. Ebből ötöt tartottak fenn az iskolanővérek, alapításuk többnyire a társulat 90 éves működésének első felére esett. Az árvaházakba 3–8 éves korú gyermekeket vettek fel (többnyire lányokat és fiúkat is), akik 12 éves korukban elhagyták az intézetet. Többen közülük később papi vagy szerzetesi pályára léptek, illetve több lett közülük kalocsai iskolanővér is. Az árvanevelés területén is szolgáltak az iskolanővérek újító kezdeményezéssel: a Horgoson működtetett intézetben a fölvelt növendékeket tudatosan igyekeztek jó gazdasszonyokká, becsületes szolgálókká képezni, a háztartási ismeretek elsajátítására gyakorlati foglalkozásokat is tartottak. Itt a lányok 16 éves korukig maradhattak. A kalocsai egyházmegyében ez volt az első olyan intézet, mely fő feladatául a cselédlányok nevelését tűzte ki.²⁷

A társulat terjeszkedésével és növekedésével egyre több rendtag tett szert magasabb képesítésre, sokan jártak egyetemre, főiskolára. Ezért a társulat olyan házak berendezését kezdeményezte előbb Budapesten, később Szegeden, ahol a szokott iskola-, illetve óvodavezetés mellett lakóhelyet tudtak biztosítani a továbbtanuló apácáknak, így ők sem voltak kénytelenek szerzetesi közösségen kívül élni.²⁸

A nővérek saját maguk, illetve növendékeik ellátására gazdasági területeket is megműveltek, ezen a „terepen” a házinővérek tevékenykedtek aktívan. Kalocsán az anyaháztól elválva, külön házfőnöknő vezetése alatt álló főiskázat (Szent József Otthont) kellett 1937-ben alapítani a gazdaságban dolgozó nővérek számára, akik napjaik nagy részét ezzel a munkával töltötték.²⁹

A társulat gondoskodott beteg, illetve a munkasorból kidőlt, elaggott tagjainak gondozásáról is, Kalocsán egy külterületi telken szanatóriumot építettek számukra, ez lett a későbbi Szent Szív Otthon.³⁰

Szintén a házinővérek tevékenykedtek többféle háztartás vezetésében: pl. Kalocsán az érseki kastély, illetve a szeminárium háztartásának ellátása is az ő feladatuk volt, egy ideig az itteni jezsuiták kollégiumának mosodáját és konyháját is ők működtették.³¹

27 Iskolanővérek története, 1900. 81.; Franz Mária Terézia, 1925. 166.

28 MNL BKML XII. 6. A Szentszékhez küldött három-, illetve ötéves jelentések.

29 MNL BKML XII. 6. Házfőnöknők kinevezésének jegyzéke.

30 A szanatóriumot 1890-ben alapították, önálló főiskázzá 1910-ben szervezték. MNL BKML XII. 6. Házfőnöknők kinevezésének jegyzéke.

31 MNL BKML XII. 6. Házfőnöknők kinevezésének jegyzéke; A Szentszékhez küldött három-, illetve ötéves jelentések.

A társulat működését megvizsgálva kijelenthetjük, hogy a Kalocsai Iskolanővérek a kor adta lehetőségekkel élve az oktatás igen széles skáláján mozogtak, a lányok számára az alapfokú oktatástól kezdve a polgári iskolán át a tanítónőképzésig bezárólag sokféle iskolatípust kínáltak. Az iskolanővérek működési területének kétirányúsága (iskolásnővérek és házinővérek) még több lehetőséget nyújtott a társulat tevékenységi körének szélesítésére. A politikai okokból időközben elveszített zárdák helyett megtalálták a lehetőséget, hogy tovább tágítsák munkálkodási kereteiket, a társulat a kínai misszióba bekapcsolódva nemcsak földrajzi értelemben terjeszkedett, hanem munkakör tekintetében is.

Az iskolanővérek egy agilis, a kor követelményeihez igazodni próbáló, a kihívásokkal bátran szembenéző társulatként tevékenykedtek. Az 1948-as államosítás és a társulat 1950-es feloszlata egy jól működő, hatékonyan irányított, jelentős eredményeket felmutatni tudó intézményt lehetetlenített el.

IRODALOM

APRÓ Erzsébet

2010

Adalék a Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Iskolanővérek szabadkai iskoláinak történetéhez. In: Bács-Kiskun megye múltjából 24. Szerk.: Gyenesei József. Kecskemét. 17–30.

Franz Mária Terézia

1925

Franz Mária Terézia Tisztelendő Anyának a Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek alapítójának és első általános főnöknőjének élete és a szerzetes társulat története 1860–1911 (Írta: két kalocsai iskolanővér.) Kalocsa.

Iskolanővérek története

1900

A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Iskolanővérek története 1860–1900 (Írta az intézet egyik tanára.) Kalocsa.

KŐFALVINÉ Ónodi Márta

2000

A Miasszonyunkról nevezett Szegény Iskolanővérek letelepedése Kalocsán. In: Kalocsa történetéből. Szerk.: Koszta László. Kalocsa. 307–332.

2001

A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Iskolanővérek vezetése alatt álló kiskunfélegyházi Constantinum római katolikus Leánynevelő-intézet története 1908–1948. Kiskunfélegyháza.

2010

Fazekas Mária Blandina, egy iskolateremtő iskolanővér. In: Bács-Kiskun megye múltjából 24. Szerk.: Gyenesei József. Kecskemét. 31–72.

KŐHEGYI Mihály–MERK Zsuzsa (szerk.)

1995

A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek bajai iskoláiban vezetett krónika 1936–1948. Bajai dolgozatok 9.

MÉSZÁROS István

1991

Magyar iskolatípusok 1996–1990. A magyar neveléstörténet forrásai VI. Budapest.

PUSKELY Mária

1998

Kétezer év szeretessége. Szerzetesség- és művelődéstörténeti enciklopédia I–II. Budapest.

A KECSKEMÉTI MAGYAR KIRÁLYI ÁLLAMI FŐREÁLISKOLA TÖRTÉNETE 1870–1914

Az iskola jogelődje, a régi városi alreáliskola

A városi képviselőtestület 1855. szeptember 3–7. között tartott közgyűlésén elhatározta, hogy önálló, háromosztályos városi alreáltanodát nyit, annak igazgatóját és tanárait maga választja, a városi pénztárból fizeti őket, s maga gondoskodik az intézet felszereléséről is. A kiadások fedezésére a Szentkirály, Borbás és Felső-Alpár puszták örökáron történt megváltásánál a polgárság által felülfizetett összegből 13 700 forint évi költséget szavazott meg. A közgyűlés fenti határozatát a 3900/1856. helytartósági rendelet hagyta jóvá.¹

Az iskola első osztálya 1857. február 4-én nyílt meg. A katolikus hitoktatón kívül két tanár kezdte meg az oktatást, 14 tanulóval. Az iskola helyiségéül a kegyesrendi katolikus gimnázium egyik tanterme szolgált. Az első tanév 1857. augusztus 2-án fejeződött be.²

Négyévi működés után az alreáliskola az 1860/61. tanév végén szűnt meg. A városi közgyűlés 205/1861. számú határozata oszlatta fel. Az intézet szerelvényeit (könyvtárát, térképeit, természettani és természetrajzi tanszereit, vegytani szerelvényeit) a helyi két felekezeti középiskola (a római katolikus és a református) között ajándékképpen osztották szét. Értesítőt csak 1859–1860-ban jelentetett meg az iskola. Tanári karának 1858-tól dr. Dékány Ráfael is a tagja volt.³

Az intézet megszűnéséhez alapvetően járult hozzá az ideiglenes jellegű elhelyezés, a kellő számú tanuló hiánya és a felekezeti féltékenység. Állandó elhelyezésre az iskola nem tudott szert tenni. Az I. és II. osztály még csak elfért a kegyesrendi gimnáziumban, de a III. osztályt előbb a Frankó-féle (II. tized 94. szám), majd utóbb a Csillag-féle (III. tized 10. szám) házban kényszerültek elhelyezni.⁴

1 HANUSZ István: Az első huszonöt év a Kecskeméti M. Kir. Állami Főreáliskola életéből. Kecskemét, 1895. (A továbbiakban: HANUSZ István, 1895.) 1–2.

2 Uo. 2.

3 Uo. 3.

4 Uo. 4.

Az új alreáliskola megalakulása és szervezete

Horváth Döme országgyűlési képviselő közvetítésével, 10 évvel később Kecskemét új alreáliskolára tett szert. Ezúttal állami iskola lett, amelyet eredetileg alreáliskolának terveztek, és utóbb egy évi halasztással nyerte el teljes kiegészülésének feltételeit. Így jött létre 1869. december 2-án Molnár Aladár vallás- és közoktatásügyi miniszteri osztálytanácsos jelenlétében az a szerződés, amely rendelkezett a kecskeméti állami alreáltanoda felállításáról, és megszabta annak működési feltételeit.

A szerződés első pontja kötelezte Kecskemét várost, hogy 1870. október 1-jétől számított 5 éven belül saját költségén állítson fel az iskola számára egy alkalmas épületet, gondoskodjon annak megfelelő karbantartásáról, és lássa el azt megfelelő bútorzattal. Az épületet a telekkel együtt bocsássa a reáliskola használatába. Amennyiben az iskola részére átengedett épület rendeltetésétől elvonnák, az épület használati joga a Kecskemét város birtokában maradt tulajdonjoggal újra egyesülni fog, azaz az épület a város szabad rendelkezése alá fog visszakerülni. Az épületről, annak részéről és első felszereléséről, a kormány által biztosított felszerelésekről leltárt kellett készítenie a városnak, és azt mindkét érdekeltnek a rendelkezésére kellett bocsátania.⁵

A harmadik pont értelmében az alreáltanoda felállításának minden költségét az állam viselte. Az igazgatót a negyedik pont szerint a vallás- és közoktatásügyi miniszter javaslatára a király, a tanárokat pedig a miniszter nevezte ki.

A felvételi és minden egyéb tanpénz az államkincstárat illette meg.⁶

Az új alreáliskola igazgatója, dr. Dékány Ráfael a *Kecskeméti Lapok* hasábjain 1871. április 2-án terjedelmes cikkben fejtette ki a reáliskolák célját. Mint írja, a reáliskola fő feladata a szellemi műveltséget és a tudományokat művelni, terjeszteni, vagyis hasznos állampolgárokat nevelni. A reáliskolák szűkebb értelemben vett célját és feladatát úgy lehet megérteni, ha részletes vizsgálat alá vesszük a tantárgyait. A reáliskolák tantárgyait két fő csoportra lehet felosztani: *elméletiekre*, amelyek az általános művelődést mozdítják elő; és *gyakorlatiakra*, amelyek a gyakorlati életpályák feladatainak teljesítésére készítik fel a tanulókat. Mint írja, a kézmű- vagy mesteriskolákat a helyi reáliskolánál is fel fogják állítani a harmadik osztály megnyitása után. Az elméleti tantárgyak a reáliskolában a következők: vallástana, az élő nyelvek tana, remekírók értelmezése, földrajz, történelem és számtan. A gyakorlati tantárgyak: a mértan, építészet és géptan, természetrajz, természettan, vegy-

5 HANUSZ István, 1895. 5–6.

6 Uo. 6.

tan, rajz, mintázás, szépírás és műének, testnevelés, könyvvitel, az ügyiratok szerkesztése, alkotmánytan. Ezek mindegyikének a hasznosságát, gyakorlati alkalmazhatóságát mindennapi példákön át igyekezett bemutatni. Végül arra a következtetésre jutott, hogy Magyarország a világ bármely művelt nemzetével csak úgy veheti fel a versenyt, ha a gyakorlati tudományokat polgárai elsajátítják és művelik.⁷

Az iskola első osztálya 1870. október 1-jén nyílt meg 50 tanulóval. Az oktatást az igazgató mellett egy rendes és egy helyettes tanár látta el.⁸ A tanévet 42 növendék fejezte be, akik közül 6 fő kitűnő, 8 jeles, 21 elsőrendű, 7 másodrendű minősítést kapott.

A Kecskeméti Lapok hasábjain dr. Dékány Ráfael reáliskolai igazgató 1871. augusztusának végén arról értesítette a városi lakosokat, hogy az 1871/72. tanévben a második osztály is meg fog nyílni, mert az ennek az osztálynak szánt helyiség építése annyira előrehaladt, hogy ott a beíratások 1871. október 1-jén megkezdődhetnek.⁹

A II. osztály megnyitására 1871-ben a város új osztálytermet építtetett az iskolaszolga lakása végében és egy kis rekeszt a tanszerek tárolására. A III. osztály megnyitásakor 1872-ben a Gál József-féle házban (III. tized 146. szám) bérelt a város helyiséget igazgatói irodának, átellenben az iskolával, míg a régi irodában az új osztályt helyezték el.¹⁰

A város lakosai közül többen folyamodványban kérték az alreáliskola IV. osztályának felállítását. Kérésüket az 1873. augusztus 13–14-én tartott rendes havi közgyűlés teljesítette.¹¹

A 25 841/1873. VKM számú rendelet engedélyezte a kecskeméti alreáliskolában a IV. osztály megnyitását¹², ahol a tanítás már 1873. október 1-jén meg is kezdődött.¹³ A IV. osztály szintén a Gál-féle házban kapott helyet.¹⁴

7 „A reáliskolák célja”. Kecskeméti Lapok, 1871. április 15. (IV. évf. 15. sz.) 1–3.

8 HANUSZ István, 1895. 8.

9 „Iskolai jelentés”. Kecskeméti Lapok, 1871. augusztus 26. (IV. évf. 34. sz.) 1–2.

10 HANUSZ István, 1895. 13.

11 „Kecskemét szabad kir. város köztörvényhatóságának 1873. évi augusztus hó 13. és 14-én folytatva tartott rendes havi közgyűlése”. Kecskeméti Lapok, 1873. augusztus 24. (VI. évf. 34. sz.) 2–3.

12 A Kecskeméti Magyar Kir. Állami Főreáltanoda (a továbbiakban: KMKÁF) 1875/6-dik évi értesítője. Kiadta: Dr. Dékány Ráfael igazgató. Kecskemét, 1877. 18. A tanintézmény (alreáltanoda, reáltanoda, főreáltanoda, majd főreáliskola) értesítőit 1871 és 1914 között évenkénti rendszerességgel adta közre a mindenkori igazgató (1873–1883-ig Dékány Ráfael, 1884–1886 között Szarka Mihály, 1887-től 1908-ig Hanusz István, 1909-ben Kacsóh Pongrác, 1913–1914 között Péch Aladár) vagy az iskolaigazgatóság (1910–1912 között), Kecskeméten.

13 HANUSZ István, 1895. 9.

14 Uo. 13.

Az V. osztály rendszeresítését a 14 177/1875. VKM számú rendelet tette lehetővé.¹⁵ Bagi László polgármester az 1875. október 30-án tartott rendes havi közgyűlésen jelentette, hogy a reáliskola V. osztálya az 1875/76. tanévben megnyílt.¹⁶

A VI. osztály megnyitását a 15 431/1876. VKM számú rendelet engedélyezte. A VI. osztály megnyitására 1876. szeptember 1-jén került sor.¹⁷

A városi rendes havi közgyűlésén 1875. szeptember 17-én bejelentették, hogy az 19 817/1875. VKM számú rendelet a kecskeméti alreáliskolát 1875. augusztus 26-án főreáliskolai rangra emelte.¹⁸ Ugyanezen a közgyűlésen a főreáliskola igazgatója, dr. Dékány Ráfael ezt a bejelentést azzal egészítette ki, hogy a vezetése alatt álló tanintézetben az 1875/76. tanévben az ötödik osztály is megnyílik.¹⁹

Az intézet továbbfejlesztését pénzügyi bajok korlátozták. Minden újabb osztály engedélyezésének kérésénél először tagadó válasz érkezett a minisztériumtól, mert a pénzügyi terhek az államkincstárra nézve ezekben az években nyomasztóak voltak. Bagi László polgármester azonban a törvényhatósági bizottsági közgyűlésen keresztül tudta vinni, hogy a város elvállalja osztályról osztályra egy helyettes tanár fizetését, míg a reáliskolai tantestület díjtalanul helyettesítette a másikat.²⁰

A 12 383/1875. VKM számú határozat elrendelte, hogy az eddigi hatosztályos főreáliskolák ezentúl nyolc osztályból álljanak. A VII. osztályt az 1875/76., a VIII. osztályt pedig az 1876/77. tanév kezdetén kell megnyitni.

A rendelet szerint azok a tanulók, akik az 1875/76. tanévben elvégzik a VI. osztályt, befejezik a főreáliskolai tanulmányaikat, és átmennek a műegyetemre. A többi osztály esetében az átmeneti időre nézve a rendelet a következőket mondta ki: a III. osztálynak azok a tanulói, akik az osztály elvégzésekor a mértani és szabadkézi rajz kivételével minden tantárgyból jó osztályzatot kaptak, az 1875/76. tanévben az V. osztályba léphetnek. A gyengébbek az új IV. osztályba fognak kerülni, míg az osztályismétlésre utasítottak a III. osztályban maradnak.

15 KMKÁF 1876/7-dik évi értesítője. 1877. 19.; HANUSZ István, 1895. 10.

16 „Kecskemét szab. kir. város köztörvényhatóságának 1875. okt. 30-án tartott rendes havi közgyűlése”. Kecskeméti Lapok, 1875. november 7. (VIII. évf. 45. sz.) 1.

17 KMKÁF 1876/7-dik évi értesítője. 1877. 20.

18 Uo. 19–20.; „Kecskemét szab. kir. város köztörvényhatóságának 1875. évi szeptember 17-én tartott rendes havi közgyűlése”. Kecskeméti Lapok, 1875. szeptember 19. (VIII. évf. 38. sz.) 3.

19 „Kecskemét szab. kir. város köztörvényhatóságának 1875. évi szeptember 17-én tartott rendes havi közgyűlése”. Kecskeméti Lapok, 1875. szeptember 26. (VIII. évf. 39. sz.) 1–2.

20 HANUSZ István, 1895. 10–11.

A jelenlegi IV. osztály tanulói, akik elsőrendű bizonyítványt kaptak, vagy a javítóvizsgát az új tanév elején sikeresen letették, a IV. osztályba, az V. osztály hasonló minősítésű növendékei az újonnan megnyitandó VII. osztályba léphetnek át. Ezek a tanulók az 1875/76. tanév végén érettségi vizsgát fognak tenni, mint ahogyan tették azt eddig a főgimnázium VIII. osztályát elvégzettek.

Hasonló átmenet lesz az 1876/77. tanévben is, amelyben már a VIII. osztály is megnyílik. Ennek elvégzésekor, és ettől kezdve csak a VIII. osztály tanulói fognak érettségizni.

A reáliskola tantárgyai a következők: hittan, történelem, magyar, német és francia nyelv, földrajz, terményrajz, természettan, vegytan, mennyiségtan, mértan, rajz és torna. A történelem és a földrajz tanítására rengeteg heti órát kaptak a tanárok, és ezzel sikerült annyira kinyújtani ezeknek a tantárgyaknak az anyagát, hogy azok befejezésére látszólag szükségessé vált a VIII. osztály. Ezeknek a tantárgyaknak a tanításához szükséges a bölcsészet elemeit és a szépírást tanítását is felvenni, de még evvel együtt is elegendő lett volna hét évi tanfolyam.

Dr. Dékány Ráfael reáliskolai igazgató a Kecskeméti Lapokban annak a meggyőződésének adott hangot, miszerint a reáliskolákat ellenzők elszámították magukat, mert azáltal, hogy a reáliskolák tanfolyamát kibővítették, a tanulók számát akarták csökkenteni, és ezt akarataik ellenére felemelték, mert a reáliskolai növendékek az érettségi letétele után, a hosszabb ideig tartó előkészítés miatt, sokkal több életpályára nyernek képesítést, mint a főgimnázium hasonló osztályát elvégzett tanulók, akiknek a nyolc év legnagyobb részét a latin és a görög nyelv tanulására kellett fordítaniuk. A reáliskolások a klasszikus nyelvekre fordítandó időt a gyakorlati tantárgyak elsajátítására fordíthatják, ezáltal több kezelési, végrehajtási ügyességet, jártasságot, sőt alkalmaztatási előnyöket szerezhetnek. Sokan azt hiszik és állítják, hogy a reáliskolások nem lehetnek orvosok, gyógyszerészek, közigazgatási tisztviselők stb., mert nem tanultak latin és görög nyelvet. Ez nem igaz, állítja Dékány. Bizonyított, hogy az orvosi pályára a reáliskola tüzetesebben felkészíti növendékeit, mint a gimnázium. Külföldön számos orvos és gyógyszerész kerül ki a reáliskolások közül. A közigazgatás területén a gazdasági, pénzügyi, ipar, kereskedelmi, közmunka, szabályozás és építészetügyi bizottságoknál is a reáliskolai növendékek biztosabban állják meg a helyüket.²¹

A Budapesti Tankerületi Főigazgatóság 1877. szeptember 6-i leirata még azt állította, hogy a VII. osztály nem fog megnyílni. Ennek ellenére szeptember 9-én a VII. osztályban is megkezdődtek a rendes előadások. Mivel a

21 „A reáliskolák átalakulása. Írta: Dr. Dékány Ráfael”. Kecskeméti Lapok, 1875. augusztus 22. (VIII. évf. 34. sz.) 1.

VII. osztály megnyitására a főreáliskolának nem volt engedélye, az intézet igazgatója Budapestre kényszerült utazni, hogy a minisztériumban kieszközölje a hozzájárulást. Ez, ha nehezen is, de sikerült. A 22 436/1877. VKM számú rendelet engedélyezte a VII. osztály megnyitását, és csak a szükséges tanári kinevezésekre kellett még várni.

A 23 120/1877. VKM számú rendelet a megnyitandó új VII. osztály tanáraivá a bécsi műegyetemen mérnöki diplomát szerzett Habina Jánost az ábrázoló mértan, Hornyik József filológiát végzett tanárjelöltet pedig a történelem póttanárának nevezte ki. A kinevezésekkel a VII. osztály hivatalos megnyitásához szeptember végére már minden adott volt. A fent említett tanárok 1877. október 1-jén kezdték meg működésüket.²²

A 10 558/1878. VKM számú rendelet engedélyezte a VIII. osztály megnyitását.²³ Erre 1878 szeptemberében került sor. A VIII. osztályba az 1878/79. tanévben 20 tanuló iratkozott be. Ennek az osztálynak a megnyitásával az intézet *teljes főreáliskolává* vált.²⁴

Az iskola pénzügyei

Az 1870/71. tanévben az iskola háztartására 280 forintot, a tanszerek első beszerzésére 700 forintot folyósított a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium. Ugyanerre a célra az 1871/72. tanévben 800 forintot engedélyezett. Az évi ellátást az 1871/72. tanévtől kezdve úgy szabályozta, hogy a háztartási átalány 400 forintot, a tanszerátalány 500 forintot tett ki. Az 1879/80. és az 1880/81. tanévben a háztartási átalány 100–100 forinttal 500 forintra emelte, ellenben a tanszerátalány csak az 1880/81. tanév második félévének elején egészült ki 700 forintos évi járadékra.

Az 1880/81. tanévben a természetrajzi szertárak gyarapítására a minisztériumtól 500 forint rendkívüli utalvány érkezett. Ezenfelül vegytani mérleg beszerzésére külön 100 forintot biztosított a minisztérium.²⁵

A háztartási átalány az 1881/82. tanév második felétől évi 600, a tanszerátalány pedig évi 800 forintra emelkedett. A tanári könyvtár érezhetőbb hiányainak pótlására 300 forintot utalt ki a minisztérium.

22 KMKÁF 1877/8-dik évi értesítője. 1878. 4–5.

23 KMKÁF 1878/9-dik évi értesítője. 1879. 4.

24 HANUSZ István, 1895. 11.

25 Uo.

A tanszerátalányt 1885. szeptember 1-jétől 1000, a háztartási átalányt pedig 1893. január 1-jétől 700 forintra emelte fel a minisztérium.²⁶

Az iskolát fenntartó állam a fenti kiadásokkal szemben kezdetben minden egyes tanulótól fejenként 8 forint 40 krajcár tandíjat, és 2 forint 10 krajcár felvételi díjat is szedtetett. A tandíjat az 1875/76. tanévtől kezdve évi 12 forintra emelték, s az év végi értesítőre is mindenki köteles volt 50 krajcárt befizetni. Az 1882/83. tanévtől kezdve a tandíjat 18 forintra emelték, úgy, hogy a tanulók az ifjúsági könyvtárra is tartoztak fejenként 50 krajcárt befizetni az intézet pénztárába. Ez utóbbi alól csak a magántanulók kaptak felmentést, mivel ők a könyvtárat nem használták. Az 1885/86. tanévtől a felvételi díjat évi 2 forintban állapították meg minden tanuló számára.²⁷

Az 1886/87. tanévtől a reáliskola szegény tanulói 7 forint havi díjért – reggelit, ebédet, vacsorát – azaz napi ellátást kaptak a római katolikus egyházközség tápintézetében.

Az egyház ennek az intézetnek az igazgatását az 1887/88. tanévtől a kegyes tanító rendi főgimnázium és az állami főreáliskola tanári karára közösen bízta. A két tantestület 3–3 tagot választhatott saját köréből a fenti feladat ellátására. A főreáliskolától Hanusz István, dr. Szombathy István és Willer József kaptak erre megbízást. A megbízottak arra kérték a szülőket és gyámokat, hogy a tápintézeti díjakat egyenesen a felügyelőbizottsághoz, leginkább Willer Józsefhez küldjék, aki a tápintézeti díjjal esetleg egyszerre küldött szálláspénzt is átveszi, és átadja azt a tanulónak.²⁸

Az iskola az 1891/92. tanévtől a könyvvitel tanítását is megkezdte. Erre a heti két órás tanfolyamra IV. osztálytól felfelé jelentkezhettek a tanulók. A tanfolyam évi tandíja 6 forint volt, amelyet két részletben, első felét szeptember elején, második felét február elején kellett fizetni.²⁹

Az évi értesítőre az 1896/97. tanévtől kezdve már 60 krajcárt kellett az iskola tanulóinak befizetni.³⁰

Műéneket és hangszeres zenét valamennyi növendék tanulhatott az 1899/1900. tanévtől. Az előbbi tandíja egy évre 2 forint, az utóbbi ingyenes volt.³¹

26 HANUSZ István, 1895. 12.

27 Uo. 12–13.

28 KMKÁF 1886/7-dik évi értesítője. 1887. 55.

29 KMKÁF 1890/1-dik évi értesítője. 1877. 66.

30 KMKÁF 1895/6-dik évi értesítője. 1896. 79.

31 KMKÁF 1898/9-dik évi értesítője. 1899. 71.

A főreáliskolába belépő minden ifjú az 1900/1901. tanévtől 4 korona³² felvételi díjat tartozott fizetni. Ezenfelül az ifjúsági könyvtárra további 1 koronát, míg az évi értesítőre 1 korona 20 fillért volt köteles fizetni. Az egész évi tandíj ettől kezdve 36 korona volt.

A főreáliskola tanulói ettől a tanévtől a római katolikus egyházközség tápintézetében 14 korona havi díj fizetéséért kaptak reggelit, ebédet és vacsorát.

A könyvvitel tanulására, vegytani gyakorlatokra, gyorsírásra jelentkezettek ekkortól 12 korona évi tandíjat fizettek.

A műének éves tandíja 4 korona lett.³³ Ennek a tantárgynak az éves tandíját azonban az 1903/1904. tanévtől 1 koronára csökkentették.³⁴

Az intézetbe belépő főreáliskolai tanulóknak az 1907/1908. tanévtől 1 korona kirándulási díjat is be kellett fizetniük.³⁵

Az évi értesítő díja az 1908/1909. tanévtől 2 koronára emelkedett. Ezt az intézetbe beiratkozó minden ifjúnak fizetnie kellett.

Emelkedett a római katolikus egyházközség tápintézetében a napi ellátási díj is az 1907/1908. tanévtől, mégpedig 16 koronára.³⁶

Az 1900 óta érvényben lévő 36 korona éves tandíjat az 1909/10. tanévtől már négy részletben is be lehetett fizetni.³⁷ Ettől a tanévtől minden felvett tanuló 10 korona felvételi díjat, 1 korona ifjúsági könyvtári díjat, 1 korona 50 fillér énekdíjat, 1 korona 50 fillér értesítődíjat és 1 korona tanulmányi kirándulási díjat, összesen 15 koronát tartozott az iskolai pénztárba befizetni.

Az érdeklődő szülők és magánszemélyek az iskolai értesítőt darabonként 1 korona 50 fillérért vásárolhatták meg. A gyorsírást tanulók (III–VIII. osztályig) változatlanul évi 12 korona tandíjat fizettek.³⁸

A beiratkozáskor az 1911/12. tanévtől a tanulmányi kirándulási díj helyett szemléltető oktatási díj címen 1 koronát kellett a tanulóknak fizetni.³⁹

32 Osztrák–magyar korona (pénznem): A koronát az 1892. évi XVII. tc. vezette be Magyarországon, 1 korona értékét fél forintban szabta meg. A forint forgalmát azonban nem kötötte határidőhöz, hanem továbbra is megtartotta törvényes fizetőeszköznek. Ezt a pénznemet 1892-től az Osztrák–Magyar Monarchia egész területén bevezették, de csak 1900. január 1-jétől lett kötelező a koronában való számítás. A korona Ausztriában 1924-ig, Magyarországon 1926-ig volt forgalomban. 1 korona 100 fillérral volt egyenértékű. A korábbi pénznem, a forint és az új pénznem, a korona között az átváltásnál tehát 1 forint 2 koronát ért.

33 KMKÁF 1899/1900-dik évi értesítője. 1900. 58–59.

34 KMKÁF 1902/3-dik évi értesítője. 1903. 88.

35 KMKÁF 1906/7-dik évi értesítője. 1907. 75.

36 KMKÁF 1907/8-dik évi értesítője. 1908. 47.

37 KMKÁF 1908/9-dik évi értesítője. 1909. 78.

38 KMKÁF 1909/10-dik évi értesítője. 1910. 34.

39 KMKÁF 1910/11-dik évi értesítője. 1911. 35.

Az iskola elhelyezése

Az alreáliskola 1870–1873 között a Belső sétatér végén levő, 126. számú, Kis Pál-féle házban volt elhelyezve.⁴⁰

A Kecskeméti Lapokban 1872. március elején megjelentetett cikk szerint az állami alreáliskola számára épületről kell gondoskodnia a városnak, mert különben elviszik innen az intézetet. Az épület legalább 50 000 forintba fog kerülni.⁴¹

Kecskemét város közönsége és a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium között Kecskeméten, 1872. április 4-én szerződés jött létre, amelyet 14 312/1872. VKM szám alatt hagyott jóvá a miniszter. A szerződés első pontja kimondta, hogy Kecskemét város közönsége köteles az alreáliskola részére a közoktatásügyi minisztérium által jóváhagyott terv szerint alkalmas épületet felállítani, mégpedig az 1870. október 1-jétől számított 5 éven belül. A város tartozott ezt az épületet saját költségén jó karban fenntartani, és az iskola első bútorzatáról gondoskodni. Az épületet telkével együtt a városnak a reáliskola használatába kell bocsátania, a használati jogot saját költségén a reáliskola javára telekkönyvileg bejegyeztetni tartozik, mégpedig azzal a záradékkal, hogyha az épületet bármikor is a fenti rendeltetésétől elvonnák, az épület használati joga azonnal újra egyesül a Kecskemét város birtokában maradt tulajdonjoggal, vagyis az épület a város szabad rendelkezése alá fog kerülni. Az épületről és alkatrészeiről, annak első felszereléséről, továbbá a kormány által tett felszerelésekről pontos leltárt kell készíteni.⁴²

A Kecskeméti Lapok 1873. január 12-i száma szerint a vége felé közeledik az a határidő, amely alatt Kecskemét város közönségének a felállított állami alreáliskola számára szükséges és kellően berendezett helyiséget át kell adnia. A közgyűlés ez ügyben úgy határozott, hogy a Ladányi- és Milhoffer-féle házakban elhelyezett fenyítő osztály, ügyészség, járásbíróház, továbbá a fegyenceknek a Cserepes épületében történő elhelyezésével ez utóbbi helyen új építkezésbe fog, míg az alreáliskolát a Ladányi-féle házban fogja elhelyezni. Jóllehet a közgyűlés ezt a határozatot még 1872 nyarán hozta, azóta mégsem történt ez ügyben semmi sem. A városnak a IV. osztályt 1873. október 1-jére fel kell állítania, újra bérelt helyiségben, amely már a harmadik elhelyezési helye lenne az intézménynek. Kecskemét az ország hatodik városaként nem elégedhet meg az alreáliskolával, mert azt főreáliskolává kellene kiegészíte-

40 KMKÁF 1876/7-dik évi értesítője. 1877. 24.

41 „Égető kérdések”. Kecskeméti Lapok 1872. március 2. (V. évf. 9. sz.) 1–2.

42 KMKÁF 1876/7-dik évi értesítője. 1877. 14–15.

ni. A város késlekedő magatartása miatt azonban előfordulhat, hogy nemcsak főreáliskolája nem lesz Kecskemétnek, de még az alreáliskolát is elvezítheti. Cegléd városa még 1872-ben jelezte, amennyiben Kecskemétről az alreáliskolát ide áthelyeznék, azonnal hajlandó kész és célszerű helyiségeket az állam rendelkezésére bocsátani. Kecskemét több polgára is annak a véleményének adott hangot, hogy aggódik az alreáliskolába járó fia miatt, mert ha az elemi iskolai osztályok elvégzése után az alreáliskolába kívánja járattani gyermekét, és annak sikerül is elvégeznie az alreáliskola négy osztályát, a még hátralevő két osztály miatt fiaikat más városban lévő főreáliskolába kényszerülnének küldeni, és ott rájuk sokat kellene költeni.⁴³

Az 1874. május 20–21-i rendes havi közgyűlés úgy rendelkezett, hogy a reáliskolai helyiségről beérkezett hivatalos jelentést figyelembe véve, a katonaság kívánsága szerint a Kis Pál-féle házat átalakíttatja, ezért cserébe a katonaságtól az Eörhalmi-féle házat szándékozik az 1874/75. tanév kezdetére reáliskolai helyiségnek átengedni. A közgyűlés az úgy kellő időben történő elintézését Szappanos István tanácsnokra bízta.⁴⁴ Az 1874/75. tanév kezdetére Szappanos István tanácsnoknak sikerült visszazereznie az Eörhalmi-féle házat, s az ott elszállásolt katonaságot 1874. szeptember végén a Kis Pál-féle házba átköltöztetni.⁴⁵

Az alreáliskola a közgyűlési határozat ellenére is két évig, 1873–1875 között, a Kis Pál-féle épületben és a szomszédos Gál József-féle házban nyert elhelyezést. Az 1875–1876. tanévben a Budai Nagy utcán, a kegyesrendiek tárházával átellenben fekvő, városi tulajdont képező Eörhalmi-féle házba helyezték át. Ez utóbbi épületet 1876. március 15-ig egy század katonával volt kénytelen megosztani az intézmény. 1876. őszén Bagi László polgármester és László Károly városi főmérnök indítványára a város ennek az épületnek az utcai részét emeletes épületté alakíttatta át, ezáltal az iskolának állandó és célszerű helyet biztosított.⁴⁶

A helyi főreáliskola az 1880. szeptember 14-i városi közgyűlésen terményrajzi gyűjteménytára számára helyiséget kért. A közgyűlés arra utasította a gazdasági osztályt, hogy azt még ebben az évben építtesse fel.⁴⁷

43 „Reáliskolánk ügye”. Kecskeméti Lapok, 1873. január 12. (VI. évf. 2. sz.) 1–2.

44 „Kecskemét szab. kir. város köztörvényhatóságának 1874. évi május hó 20-ik és 21-ik napjain tartott rendes havi közgyűlése”. Kecskeméti Lapok, 1874. május 31. (VII. évf. 22. sz.) 1–2.

45 „Helybeli újdonságok. – A reáliskola”. Kecskeméti Lapok, 1874. szeptember 27. (VII. évf. 39. sz.) 3.

46 KMKÁF 1875/6-dik évi értesítője. 1877. 24.

47 „Folytatása a szeptember 14-én tartott közgyűlési jelentésnek”. Kecskeméti Lapok, 1880. október 17. (XIII. évf. 42. sz.) 1–2.

A M. Kir. Állami Főreáltanoda épülete (1876/77. tanév)

Az intézet főépülete 1887. június 20. és szeptember 16. között nagyarányú javítási munkák színtere volt. Az emeleti rész mennyezetébe új gerendákat tetetett a város hatósága, míg a szabadkézi rajzterem alatti osztály mennyezetét vassínerekre építtette meg. Kifestették a fizikai múzeumot és a szabadkézi rajztermet. Bár a javítási munkák az 1886/87. tanév végétől az 1887/88. tanév elejére is átnyúltak, az átépítés elhúzódása csak csekély zavart okozott a tanítás menetében. Rupp Frigyes miniszteriumi mérnök 1887. március 10–11-i látogatásakor jelezte, hogy az iskola földszintes épületének a teteje rozzant, és javasolta a faépítmény kijavítását. A városi hatóság a javítási munkákat 1888. április 3–21. közt végre is hajtatta.

Az iskola emeleti részének tetőzetében az 1887. április 26-i orkán okozott kárt, amelyet a város április 30. és május 4. között helyre is állíttatott.⁴⁸

A téli tornacsarnok kérdése az 1888/89. tanév során annyiban nyert megoldást, hogy a városi törvényhatóság 200 forint évi haszonbérért tornázási engedélyt biztosított az intézet ifjúsága számára a római katolikus főgimnázium új tornacsarnokában. A tornacsarnok felszereléséhez átadta a reáliskolai tornaeszközöket, sőt felsőbb szóbeli engedély alapján állami pénzen tornalovat és ugrósákat is beszerezett. Az ily módon felszabadult teremből osztályhelyiséget alakítottak ki. Az intézet udvarát pedig, amely eddig nyári tornatérként szolgált, a városi tanács befásíttatta, és üdülőhellyé alakíttatta át.⁴⁹

A tanulói létszám évek óta tartó folyamatos emelkedése miatt az iskola-épület szűknek bizonyult. Emiatt az 1890/91. tanévben a közoktatási kormány elrendelte az építkezést.⁵⁰ Kecskemét törvényhatósága az 1891/92. tanév ele-

48 KMKÁF 1887/8-dik évi értesítője. 1888. 54–55.

49 KMKÁF 1888/9-dik évi értesítője. 1889. 52.

50 KMKÁF 1890/1-dik évi értesítője. 1891. 44.

jén rendelte el az építkezést, amely 1891. szeptember 14-én el is kezdődött. Az iskola ezzel egy tágas tantermet és egy vegytani munkatermet nyert a tanulók gyakorlataihoz, továbbá egy természettajzi szertárat, mellette dolgozószobával. Mindezeknek a helyiségeknek a birtokba vételére csak az 1892/93. tanév kezdetén kerülhetett sor.⁵¹

Az új építkezés során elkészült helyiségeket 1892. július 5-én vette át a főreáliskola igazgatója Szegedi György városi tanácsnoktól. Egy osztályterem, egy természettajzi szertár, egy tanári dolgozószoba és egy vegykonyha volt benne. A szűk fizikai szertárhoz a mellette lévő kis osztálytermet ajtó vágásával kapcsolták hozzá.⁵² Az új tanteremben csak 1892. november 15-én kezdődhetett meg a tanítás. A természettajzi szertár átvételére 1893. március végén került sor, mert a bútorzata igen lassan készült el. A vegykonyhát és a természettajzi dolgozószobát csak áprilisban rendezhették be, amikor is onnan a szerves természettajzi múzeum tárgyai saját helyükre, a szertárba kerülhettek át.⁵³ Az építkezés a városnak 7434,75 forintjába, az iskola bútorzata pedig 1263,89 forintjába került.⁵⁴

Az iskolaépület fedelét és a vegytani épületrészt is az 1896. augusztus 6–7-én éjjel esett jégeső megrongálta. A város sietett kijavítani a károkat.⁵⁵

A Ganz és Társa cég 1898. február 1-jén a főreáliskola fizikai laboratóriumába és a fizikai előadótermébe bevezette a villamos áramot, sőt az iskolai tantermeket is ingyen bekötötte a városi villanyhálózatba. Kecskemét thj. város törvényhatósága pedig megengedte, hogy a közvilágításra használt áramot a két teremben ingyen, tetszés szerinti időtartamig használhassa az intézet.⁵⁶

A tankerületi főigazgató 1899. március 9–13. közötti hivatalos látogatása során újrolag arra a megállapításra jutott, hogy az intézet épülete sem az ifjúság, sem a szertárak igényeinek kielégítésére nem elegendő, egy középiskola elszállásolására pedig végképp alkalmatlan. Ezt a problémát a városi tanács ismeri, és a polgármesterrel közösen már előkészítette egy új, a kor kívánalmainak megfelelő főreáliskola építését.⁵⁷

Az 1900/1901. tanév kezdetén az intézet a VKM pénzén 14 új iskola-padot vásárolt.⁵⁸

Kada Elek polgármester Kecskemét két országgyűlési képviselője kíséretében, továbbá Zsilinszky Mihály országgyűlési képviselő, a VKM államtitkára jelenlétében, 1900. szeptember 22-én megtekintette az intézetet. A

51 KMKÁF 1891/2-dik évi értesítője. 1892. 46.; HANUSZ István, 1895. 24–25.

52 KMKÁF 1892/3-dik évi értesítője. 1893. 37–38.

53 KMKÁF 1892/3-dik évi értesítője. 1893. 39.

54 HANUSZ István, 1895. 25.

55 KMKÁF 1896/7-dik évi értesítője. 1897. 47.

56 KMKÁF 1897/8-dik évi értesítője. 1898. 56.

57 KMKÁF 1898/9-dik évi értesítője. 1899. 51.

58 KMKÁF 1900/1-dik évi értesítője. 1901. 43.

vendégek saját szemükkel győződtek meg arról, hogy a főreáliskola épülete alkalmatlan a növekvő számú tanuló befogadására, sőt más tekintetben is kifogásolható.⁵⁹

A Kecskeméti Lapok publicistája szerint az állam már régóta szeretne volna a főreáliskola rozszant, sok tekintetben hasznavehetetlen épületét új és a célnak megfelelő iskolaépülettel felcserélni. A város 1904. május elején nem vonakodott ettől az elvárástól, de az alkudozások a hozzájárulás mértékét tekintve már régóta folytak az állam és a város között. A kérdés most azért vált aktuálissá, mert ősszel a törvényszék elfoglalja a számára épített Rákóczi úti új palotát, és a mostani épülete üres lesz. A városi tanács tehát áttért a főreáliskola vezetőségének, hogy megfelelő átalakítások után hajlandó lenne-e az intézetet ide átköltöztetni. A főreáliskola vezetőinek a csere ellen elvi kifogásuk nem volt, csak a mostani telek bővítését és az épület megfelelő átalakítását szerették volna elérni. Ehhez azonban a szakminisztérium hozzájárulását is meg kell szerezni.⁶⁰

A Kecskeméti Lapok 1904 júniusában ismételten új reáliskola építéséről írt. Mint írja, évek óta folyik a két fél – az állam és a város – között erről a tárgyalás, de megegyezni nem tudtak. Hol az állam kért sokat, hol pedig a város ígért keveset, s ez idő alatt a régi rossz épületnél már félni kell a leszakadástól. A városi tanács most úgy kívánta megoldani a problémát, hogy kisajátítja azt a négyszöget, amelyet a Dréher-féle sörtelep, a Szücs-féle ház, és a dr. Kecskeméti háza képeznek. A négyszög elejét parkosítja, kibővítve ezáltal a Gyenes teret, a többire pedig az új reáliskolát építteti fel. Az államtól kárpótlás fejében 200 000 koronát kér.⁶¹

A főreáliskola épületét 1908. május 24-én 10 óra 3 perckor erős földrengés rázta meg. Május 28-án délelőtt 9 óra 22 perckor az előzőnél is erősebb földrengés volt, de az oktatást egyik sem zavarta meg, mert az első esetben vasárnap, a második alkalommal pedig áldozócsütörtök ünnepe volt. A földrengések repedéseket, cserép- és vakolathullást okoztak.⁶²

Báró Barkóczy Sándor dr. miniszteri tanácsos 1910. február 17-én látogatta meg az intézetet. A tanári kar munkájával elégedett volt, de az iskolaépület állapotát nem találta kielégítőnek, ezért személyesen tette meg a kezdeményező lépéseket az új iskola építése érdekében.⁶³

59 KMKÁF 1900/1-dik évi értesítője. 1901. 44.

60 „Helyi hírek. Május 2. – Új reáliskola”. Kecskeméti Lapok (Kecskeméti Friss Újság), 1904. május 4. (XXXVII. évf. 103. sz.) 3.

61 „Helyi hírek. Június hó 11-én. – Új reáliskola”. Kecskeméti Lapok (Kecskeméti Friss Újság), 1904. június 12. (XXXVII. évf. 136. sz.) 3.

62 KMKÁF 1907/8-dik évi értesítője. 1908. 26.

63 KMKÁF 1909/10-dik évi értesítője. 1910. 3.

A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium megbízásából Sváb Gyula királyi főmérnök 1911. április 22–24-e közötti látogatása során megvizsgálta az intézet épületének állapotát, megállapította a szükséges javításokat, másrészt pedig megtekintette a VKM által is szorgalmazott új iskola felállítására alkalmas telket, amelyet a város vezetői megszerezhetőnek tartottak, és meg is ajánlották erre a célra. Sváb Gyula a helyet megfelelőnek ítélte, és ígéretet tett arra, hogy az új épület ügyét saját hatáskörében szorgalmazni fogja.⁶⁴

A Kecskeméti Lapok 1911. április végén terjedelmes cikkben foglalkozott a régi és az új főreáliskola épületének kérdésével. A cikkíró megállapítja, hogy *„Negyven év óta áll fönn a reáliskola, s negyven év óta hajléktalan. Már hajléktalan tudniillik a szó kulturális és paedagógiai értelmében. A megalapítás legelső esztendejétől fogva toldott-foldott, másoktól elhagyott, egészen más célokra épült födelek alatt húzódott meg mindig, s tulajdonképp mostohagyereke volt mindenkinek. A város nem tartotta a magáénak, mert állami intézet volt; az állam pedig az alapítási szerződés értelmében a várostól követelte mindig az elhelyezést. [...] Alig lehet elképzelni, hogy még valahol ilyen omlatag középiskola álljon. A falai repedeznek, a vakolata omladozik, a szertárai túlszűfoltak és penészesek, a helyiségei sötétek, előtermek és folyosók híján a termei tisztán nem tarthatók, s állandóan szemetesek.”*

A vallás- és közoktatásügyi miniszter a mostani leiratában kijelenti, hogy hajlandó az új reáliskolát a *„kincstár terhére”* felépíttetni, ám a miniszter a terhek legnagyobb részét a városra hárítja át, amikor követel:

a) a város belterületén, sőt valamely főútvonal mentén egy legalább két katasztrális hold nagyságú területet. Az alkudozás már itt az első pontnál megakadna, ha véletlenül nem lenne aktuális az országos vásártér felosztása és házhelyekké váló parcellázása, amelyekből talán sikerülhet, ha nem is egészen két holdat, de megfelelő nagyságú területet az új reáliskola céljaira kihalásítani;

b) megfelelő mennyiségű téglát követel, amely kb. 120–150 000 korona készpénznek felel meg. Ha a város ezt is megszavazza, igazán bőkezűen jár el;

c) követel még továbbá 100 000 korona készpénzbeli hozzájárulást is;

d) a jelenlegi épületre vonatkozóan pedig még azt kívánja a miniszter, hogy a város kötelezze magát arra, miszerint azt csak kulturális célokra fogja felhasználni.

Ilyen feltételek mellett a város akár maga is felépíthetné az egész intézetet, állapítja meg a cikkíró.

64 KMKÁF 1910/1-dik évi értesítője. 1911. 3.

A cikkíró a kemény követelések tudatában is állítja, örülni kell a leiratnak, mert az alkalmat nyújt a tárgyalások és az alkudozások megkezdésére. Kifejezi azon reményét, hogy a város vezetése a városi érdekeket szem előtt fogja tartani, és nem lesz szűkkeblű a reáliskolával szemben, de tékozló sem a városi javak tekintetében.⁶⁵

Kecskemétet 1911. július 8-án erős földrengés rázta meg. A földrengés az intézet falait is jelentősen megrongálta. Mivel a javítási munkák még egész szeptemberben folytak, ezért a főigazgató 1684/1911. számú rendeletével megengedte az iskola megnyitásának elhalasztását.⁶⁶

A földrengés felgyorsította az új főreáliskola építési ügyét. A VKM, amely eredetileg 100 000 koronás hozzájárulást kívánt a várostól, nemcsak erről az összegről, hanem a város által megajánlani szándékozott 50 000 koronáról is lemondott az 1911. július 8-i földrengés okozta károk miatt. Csupán annyit kért, hogy a város minél hamarabb jelölje ki azt a 3200 négyszögöles telket, amelyet az új reáliskola számára megajánlott, lehetővé téve ezáltal a minisztérium végleges hozzájárulását. A költségek már a jövő évi büdzsében benne lesznek, úgy, hogy másfél éven belül az új épület el is készülhet. Az új reáliskola egyemeletes lesz, vasbeton és rabcifalakkal, könnyű kéményekkel, rugalmas vastartókkal, és a legnagyobb biztonságot fogja nyújtani esetleges későbbi földrengésekkel szemben.⁶⁷

Az új reáliskola építési ügyéről 1911 augusztusában született végleges döntés. Az építéshez szükséges 200 000 koronát felvették a költségvetésbe, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium a város ajánlatát nemcsak elfogadta, hanem az elemi csapásra tekintettel végleg lemondott minden pénzbeli hozzájárulásról. A Kecskeméti Lapok cikkírója szerint nemsokára várható az a miniszteri leirat, amely felszólítja a várost, hogy az új szabályozási tervek alapján jelölje ki az új reáliskola részére az ígért és elfogadott 3200 négyszögöles telket.⁶⁸

A vallás- és közoktatásügyi miniszter 1911. augusztus 19-i leiratában arról értesítette a kecskeméti városvezetést, hogy a főreáliskola építési költségeihez kívánt 100 000 koronát a földrengésre való tekintettel elengedi, és nem kívánja a városi közönség pénzbeli hozzájárulását sem az építkezéshez.⁶⁹

65 „A főreáliskola épülete”. Kecskeméti Lapok (Kecskeméti Friss Újság), 1911. április 29. (XLIV. évf. 100. sz.) 1.

66 KMKÁF 1911–12-dik évi értesítője. 1912. 19.

67 „Napi hírek. A reáliskola...”. Kecskeméti Lapok (Kecskeméti Friss Újság), 1911. július 23. (XLIV. évf. 171. sz.) 4.

68 „Napi hírek. Az új reáliskola...”. Kecskeméti Lapok (Kecskeméti Friss Újság), 1911. augusztus 13. (XLIV. évf. 189. sz.) 4.

69 „Napi hírek. – A főreáliskola”. Kecskeméti Lapok (Kecskeméti Friss Újság), 1911. augusztus 19. (XLIV. évf. 193. sz.) 3.

Boncz Ödön, a VKM tanácsosa, az V. ügyosztály főnöke 1912. október elején azzal a céllal járt Kecskeméten, hogy dűlőre vigye a főreáliskola építési ügyét. A miniszteri tanácsos meglátogatta az egyes osztályokat, amelyekben a tanítás folyt, és közvetlen módon győződött meg azokról a tarthatatlan állapotokról, amelyek a főreáliskola dűledező épületét további használatra tűrhetetlenné teszik. Ezt követően felkereste Kada Elek polgármestert, hogy a város által felajánlott telekről tárgyaljon vele. A város a háztelkekre parcellázandó Nagyvásártér egy részét ajánlotta fel a főreáliskola céljaira. A miniszteri tanácsosnak ez ellen a terv ellen kezdettől fogva az volt a kifogása, és nem alaptalanul, hogy ez a telek a város szélén a forgalmi pontokon annyira kívül esik, hogy az egyébként sem népes főreáliskola látogatottságát ez az elhelyezés még jobban akadályozná. A főreáliskola ezzel az elhelyezéssel nagy hátrányba kerülhet a város többi három középiskolájával szemben, amelyek mind a város központjában vannak, ezáltal könnyebben vonzzák magukhoz a helyi ifjúságot, mint a város perifériáján elhelyezni szándékozott reáliskola. Az építés megkezdését éppen a látottak alapján sürgősnek ítélte meg a miniszteri tanácsos, másfelől pedig Kada polgármester felvilágosításai, így a Vásári utca megnyitása, a Kőrösi utcán a kaszárnyáig kivezetendő villamos vasút mielőbbi létesítésének tervei annyira megnyugtatták, hogy jobb híján beletörődött a kijelölt telekbe. Az építkezést 1914 tavaszán fogják megkezdni, és még ez év szeptemberében itt szándékoztak az új tanévet megkezdni.⁷⁰

A 137 102/1912. VKM számú rendelet a Kecskemét város által felajánlott, és a Külső-Vásártéren a Vásári utca meghosszabbításában nyitandó új utca, a Mária körút és a Külső-Szabadság út által határolt, szabályos négyszög alakú, 3220 négyszögöl kiterjedésű telket az építendő új állami főreáliskolai épület számára az alábbi kikötésekkel fogadta el:

A telek az említett és a Külső-Szabadság útra merőlegesen nyitandó új utca által határolva mind a négy oldalról szabadon álljon. A Vásári utca folytatásában nyitandó új út legalább 35 méter, a Mária körút legalább 22 méter, a másik két utca pedig legalább 16–16 méter széles legyen. A városból a telekre vivő utcákat ki kell kövezni az új épület használatba vételéig, előreláthatólag 1914. szeptember 1-jéig a városi vízvezeték el kell készíteni, hasonlóképpen a főreáliskolai vízvezetéki berendezéseket is, hogy a főreáliskolai épület a városi vízvezetékbe bekapcsolható legyen. A város tartozik a telek felszínét egyenletessé planíroztatni, hogy az a Külső-Szabadság út szintjével egyenlő magasságú legyen. A vásártér parkosítását 1914. szeptember 1-jéig be kell

70 „Az új reáliskola”. Kecskeméti Lapok (Kecskeméti Friss Újság), 1912. október 8. (XLV. évf. 228. sz.) 1–2.

fejezni. Kikötötte továbbá a miniszter azt is, hogy az új főreáliskolai épület közelében sem kocsmá, sem nyilvánosház, sem pedig zajos vagy szennyező üzemű ipartelep működése nem engedélyezhető.⁷¹

Kecskemét város törvényhatósági bizottságának 1912. november 30. napján tartott rendes havi közgyűlése foglalkozott a fenti VKM rendelettel, és határozatban mondta ki, hogy a Külső-Vásártéren, a Vásári utca meghosszabbításával nyitandó új utca, a Mária körút és a Külső-Szabadság út által határolt 3220 négyszögöl kiterjedésű üres telket, az építendő új állami főreáliskolai épületek elhelyezésére, hozzájárulás címén, tulajdonjoggal, díjtalanul átengedi, és átadja a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium rendelkezése alá, az állam részére 20 korona ölenkénti, összesen 64 400 korona értékben. Emellett az építkezéshez szükséges téglanyagot szintén ingyen, a városi körkemencénél történő átvétellel, rendelkezésre bocsátja. A közgyűlés elfogadta a 137 102/1912. VKM számú rendeletnek az utcák szélességére vonatkozó kitételeit, valamint a városból a telekre vezető út kikövezését is.

A város, saját költségvetése terhére, vállalta még a vízvezetéki munkálatok elvégzését, a telek felszínének elegyengetését, sőt a terület befásítását is. A közgyűlés egyúttal kimondta, hogy az építendő új iskolai épület közelében a jövőben sem kocsmá, sem nyilvánosház, sem pedig zajos vagy szennyezést kibocsátó ipartelep működését nem engedélyezi, a netalán meglévőket pedig fokozatosan beszünteti.⁷²

A városi mérnöki hivatal alkalmazottai 1913. szeptember 22-én jelentek meg a Külső-Vásártéren, ahol véglegesen felmérték, és cölöpökkel kijelölték az új főreáliskola hatalmas területének határpontjait. Szeptember 23-án már meg is kezdték a téglá és a faanyag hordását, sőt kiszabták az alapfalak vonalát. A földmunkákat is azonnal megkezdik. A monumentális épületnek 1914 szeptemberére használatra teljesen készen kell állnia, derül ki a Kecskeméti Lapok 1913. szeptemberi tudósításából.⁷³

A VKM megbízásából Löllbach Kálmán budapesti műépítész 1913. szeptember 28-án nyújtotta be a Vásártéren építendő új főreáliskola építési tervét. Az épület kolosszus lesz, amelyhez hatalmas, 3220 négyszögöl telek is

71 MNL BKML XXIII. 11. A Bács-Kiskun Megyei Tanács VB. Művelődési Osztályának iratai (a továbbiakban: XXIII. 11.) 4. cs. 31 750/1912. Kig. ir. – L. alapszám: 2593/1928. M. Kir. Áll. Katona József Reálisk. ir. A) melléklet. Az iratcsomón a Műv. Oszt. száma nincsen feltüntetve!

72 MNL BKML XXIII. 11. 4. cs. 34 831/1912. Kig./ 490/1912. közgy. irat – L. alapszám: 2593/1928. M. Kir. Áll. Katona József Reálisk. ir. A) melléklet. Az iratcsomón a Műv. Oszt. száma nincsen feltüntetve!

73 „Épül a főreáliskola”. Kecskeméti Lapok, 1913. szeptember 24. (XLVI. évf. 219. sz.) 3.

tartozik. Az épület Szentháromság temető felé néző homlokzata kétemeletes lesz, míg a Szabadság út felé eső rész egy hatalmas udvart fog képezni. A föld- és alapozási munkákat már meg is kezdték.⁷⁴

Az új főreáliskolai épület 1914-ben már tető alá is került, és az 1914/15. tanév folyamán az intézet átköltözhet a modern higiéniai és pedagógiai elvek figyelembe vételével készült, 1 holdnál nagyobb, terjedelmes udvarral és játszótérrel körülvett helyiségeibe. A régi főreáliskola a Belső-Vásártéren volt, ezzel szemben az új iskola fekvése sok kívánnivalót hagy maga után, de a városi tanács eddig is méltányolta az iskola ügyét. Remélhetőleg mihamarabb lehetővé fogja tenni az odavezető útnak és térnek a rendezését, hogy az új épület minden modern elvárásnak megfelelhessen.⁷⁵

A Magyar Királyi Állami Főreáliskola új épülete (1914 után)

Az 1913/14. tanév során a főreáliskola egyik tantermét átengedte a Kecskeméti Gyorsíróegylet összejövetelei céljára. Ugyanitt helyezték el az egylet könyvtárát is.

A Munkás-gimnázium az év végi vizsgáit szintén az intézetben tartotta meg.⁷⁶

74 „Napi Hírek. – A főreáliskola építési terve”. Kecskeméti Lapok, 1913. szeptember 28. (XLVI. évf. 223. sz.) 4.

75 KMKÁF 1913–14-dik évi értesítője. 1914. 101.

76 Uo.

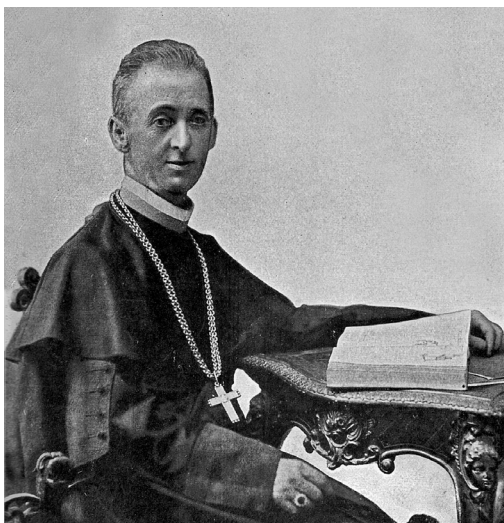
Az iskola igazgatói

A kecskeméti alreál-, majd főreáliskola első igazgatója 1870–1883 között az a dr. Dékány Ráfael volt, aki a jogelőd, 1857–1861 között működött alreáliskolának, 1858–1861 között rendes tanárként vegyintanított.⁷⁷

Dr. Dékány Ráfael igazgatót saját kérésére a király a 16 833/1883. VKM számú rendelet figyelembevételével felmentette az igazgatói teendők további ellátása alól. A volt igazgatót a budapesti II. kerületi Kir. Egyetemi Főgimnáziumhoz helyezte át.⁷⁸

Dr. Dékány Ráfael utódául Szarka Mihályt, a budapesti VI. kerületi M. Kir. Állami Főreáliskola rendes tanárát nevezte ki a király. Az új igazgató 1883. július 30-án foglalta el hivatalát.⁷⁹

Szarka Mihály igazgató betegségére hivatkozva 1886. szeptember 7-én kérte a nyugdíjazását. Helyére a VKM Hanusz István rendes tanárt bízta meg az iskola vezetésével, aki korábban már két alkalommal is helyettesítette a szabadságolt igazgatót. Mivel a folyó ügyeket az igazgatóhelyettes intézte a rendes tanári munkaköre mellett, ezért az 1886/87. tanév első felének végén szaktárgyai egy részének ellátására a minisztérium Dr. Daday Jenő kolozsvári egyetemi magántanárt nevezte ki helyettes tanárnak.⁸⁰

Hanusz István igazgató

- 77 HANUSZ István, 1895. 1.
 78 KMKÁF 1882/3-dik évi értesítője. 1883. 9–10.
 79 KMKÁF 1883/4-dik évi értesítője. 1884. 3.
 80 KMKÁF 1886/7-dik évi értesítője. 1887. 3.

Szarka Mihály nyugalmazott igazgató 1887. január 20–22-e között adta át hivatalát és az intézet összes szerelvényét utódjának, Hanusz István eddigi helyettes igazgatónak.⁸¹ Az állami főreáliskola igazgatói tisztségét ettől kezdve 22 éven át Hanusz István Vác megyei tiszteletbeli esperes, szepes–sajduni címzetes prépost látta el. Hanusz István az igazgatói állást 1909. február 7-én bekövetkezett haláláig töltötte be.⁸²

Hanusz István főreáliskolai igazgató gyászlapja (1909)

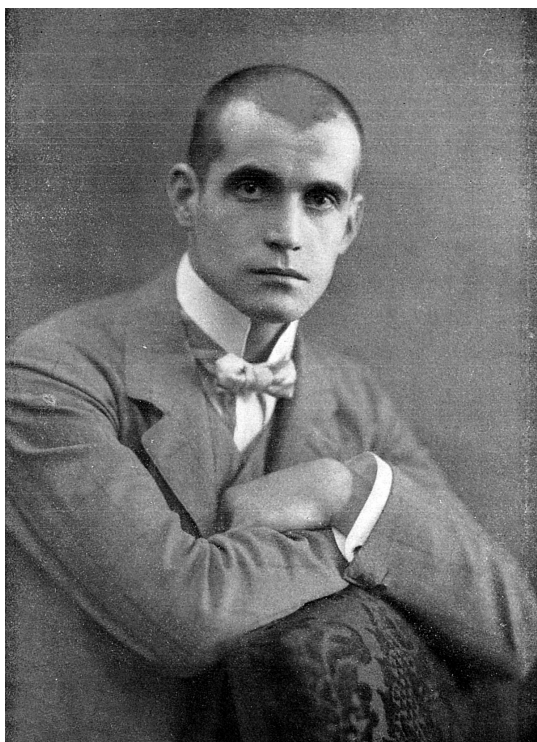
Helyére az 54 381/1909. VKM számú rendelet dr. Kacsóh Pongrácot, a „János vitéz” zeneszerzőjét, a budapesti VIII. kerületi állami főgimnázium rendes tanárát helyezte át a kecskeméti állami főreáliskolához, és megbízta az igazgatói teendők ellátásával.⁸³ Kacsóh Pongrác dr. 1909. május 14. és 1912. január 26. között töltötte be a kecskeméti főreáliskola igazgatói tisztségét.⁸⁴

81 KMKÁF 1886/7-dik évi értesítője. 1887. 36.

82 KMKÁF 1908/9-dik évi értesítője. 1909. 60.

83 KMKÁF 1908/9-dik évi értesítője. 1909. 61.; „Napi hírek. Kecskemét, május 25. – Kacsóh Pongrác dr. Kecskeméten”. Kecskeméti Lapok (Kecskeméti Friss Újság), 1909. május 26. (XLII. évf. 121. sz.) 3.

84 KMKÁF 1911–12-dik évi értesítője. 1912. 3.

Dr. Kacsoh Pongrác igazgató

Kacsoh Pongrác dr., a kecskeméti állami főreáliskola igazgatója 1912 januárjában lemondott állásáról. Az igazgatói teendők ellátásával további intézkedésig dr. Szántó Kálmánt bízták meg⁸⁵, aki megbízatását 1912. január végétől 1913-ig töltötte be.

A 47 746/1912. VKM számú rendelet a budapesti VIII. kerületi István úti főgimnázium tanárát Péch Aladárt áthelyezte a kecskeméti állami főreáliskolához, és megbízta a helyettes igazgatói teendők ellátásával.⁸⁶ Péch Aladár tanári és helyettes igazgatói állását 1912. június 21-én foglalta el.⁸⁷ Igazgatóvá a 147 152/1913. VKM számú rendelettel nevezték ki.⁸⁸ A vizsgált időszak végéig, 1914 júniusáig, az igazgatói teendőket Péch Aladár látta el.

85 KMKÁF 1911–12-dik évi értesítője. 1912. 19–20.

86 Uo. 22.

87 Uo. 23.

88 KMKÁF 1913–14-dik évi értesítője. 1914. 102.

A császár és király 1913-ban dr. Hollós László nyugalmazott főreáliskolai tanárnak, a MTA tagjának, a *középiskolai igazgatói címet* adományozta.⁸⁹

Dr. Hollós László címzetes igazgató

Tantestületi adatok

Az alreáliskolában 1870–1878, majd a főreáliskolában 1878–1914 között oktató tanárookra vonatkozó legfontosabb adatokat táblázat foglalja össze. A táblázat közli a tanár nevét, képesítését, amennyiben ez a forrásokból kideríthető volt, tanári és egyéb minősítését, azt, hogy mettől meddig tanított ebben az oktatási intézményben, az általa oktatott tantárgyak nevét, továbbá a személyére vonatkozó egyéb fontos megjegyzéseket.

89 „Napi hírek. – Hollós László címzetes igazgató”. Kecskeméti Lapok, 1913. június 11. (XLVI. évf. 132. sz.) 3.

Az egyéb megjegyzések nevű rovat számos értékes kiegészítő adatot tartalmaz az adott tanár működésére vonatkozóan. Így például sok esetben utal arra, hogy honnan, melyik oktatási intézménytől helyezték át a kecskeméti al-, illetve főreáliskolához; a rendes tantárgyain kívül tanított-e valamilyen rendkívüli tantárgyat, esetleg tantárgyakat; mikor, milyen rendelettel nevezték ki helyettes tanári, rendes tanári, igazgatóhelyettesi, igazgatói állásába; mikor és milyen rendelettel helyezték át más intézménybe; emellett utalás van egyes tanárok esetében az állásukban történt végleges megerősítésükre, előléptetésükre, a lemondásuk, a felmentésük, a nyugalomba vonulásuk vagy éppen az elhalálozásuk időpontjára is. Esetenként arra is akad példa, hogy egy tanár mekkora fizetéssel vagy éppen tiszteletdíjjal tartozott ellátni oktatói tevékenységét. Utalás történik olykor huzamosabb betegszabadságukra, hosszabb ideig tartó tanulmányútvjukra, szertárak, gyűjtemények, zeneműtár felügyeletére, rendkívüli tantárgyak oktatására, esetenként katonai bevonulataikra, az Ifjúsági Önképzőkör, az iskolai énekkar, az Ifjúsági Zenekar, az Ifjúsági Testgyakorló Kör vezetésére, az ifjúsági és tanári könyvtár felügyeletére és kezelésére, iskolán kívüli oktatói és tudományos tevékenységükre, a tanított tantárgyak heti óraszámára, országos vagy helyi egyesületi tagságukra, játékdélutánok tanári vezetésére.

Az al-, majd főreáliskolában 92 tanár tevékenykedett 1870–1914 között. Közülük tényleges oktatási munkát 91 fő végzett. Ebből a 91 főből 18 tanár bírt doktorátussal. A jelzett 18 főből 14 bölcsészdoktor, 3 orvosdoktor, 1 jogi doktor volt, azaz a tanári kar 20%-a szerzett tudományos fokozatot. Kiemelt helyen kell említeni dr. Hollós László botanikus, tanár nevét, akit a MTA 1904-ben levelező tagjai közé választott.⁹⁰ (A tanárookra vonatkozó adatokat lásd az 1. számú mellékletben!)

Hitoktatókra vonatkozó adatok

Hitoktatói tevékenységet az al-, majd főreáliskolában 1870–1914 között 41 fő végzett, közülük azonban négyen több alkalommal is. A hittantanárok a főreáliskolában római katolikus, evangélikus református, ágostai evangélikus, görögkeleti és izraelita hittant oktattak. Közülük doktori fokozattal csak a három izraelita hitoktató rendelkezett. Az alább közölt táblázat a főreáliskolai hitoktatókra vonatkozó adatokat az intézetbe lépésük időrendjében mutatja. (A hitoktatókra vonatkozó adatokat lásd a 2. számú mellékletben!)

90 Magyar Életrajzi Lexikon. Főszerk.: Kenyeres Ágnes. Budapest. 1967. I. köt. 733.

Tanulói statisztika

A főreáliskola tanulóinak anyanyelv szerinti megoszlása 1870–1914

Tanév	Tanulói létszám	anyanyelvre nézve												
		magyar	magyar–német	magyar–román	magyar–szerb	német	német–magyar	szerb	szerb–horvát	román	rutén	olasz	tót	horvát
1870/71.	49	47	–	–	–	2	–	–	–	–	–	–	–	–
1871/72.	79	67	–	–	–	10	–	2	–	–	–	–	–	–
1872/73.	129	111	–	–	–	17	–	1	–	–	–	–	–	–
1873/74.	151	131	–	–	–	18	–	2	–	–	–	–	–	–
1874/75.	146	119	–	–	–	24	–	3	–	–	–	–	–	–
1875/76.	130	100	–	–	–	30	–	–	–	–	–	–	–	–
1876/77.	154	43	67	–	–	8	23	–	–	–	–	–	–	13
1877/78.	146	42	71	–	–	7	26	–	–	–	–	–	–	–
1878/79.	159	54	78	–	–	7	20	–	–	–	–	–	–	–
1879/80.	149	47	61	–	–	5	28	–	–	–	–	–	–	8
1880/81.	137	42	57	–	–	11	27	–	–	–	–	–	–	–
1881/82.	146	56	59	–	–	19	12	–	–	–	–	–	–	–
1882/83.	109	37	40	–	–	5	27	–	–	–	–	–	–	–
1883/84.	92	29	42	–	–	8	13	–	–	–	–	–	–	–
1884/85.	85	34	36	1	1	–	–	–	–	–	–	–	–	13
1885/86.	83	35	40	2	1	–	–	–	–	–	–	–	–	5
1886/87.	103	65	32	1	2	–	–	–	–	–	–	–	–	3
1887/88.	135	87	29	3	2	–	–	–	–	–	–	–	–	14
1888/89.	152	99	42	5	1	–	–	–	–	–	–	–	–	5
1889/90.	154	98	–	–	–	47	–	–	2	7	–	–	–	–
1890/91.	161	106	–	–	–	44	–	–	4	7	–	–	–	–
1891/92.	188	123	–	–	–	48	–	–	7	10	–	–	–	–
1892/93.	198	136	–	–	–	51	–	–	7	4	–	–	–	–
1893/94.	216	162	–	–	–	39	–	–	9	6	–	–	–	–
1894/95.	218	161	–	–	–	50	–	–	5	2	–	–	–	–
1895/96.	222	168	–	–	–	48	–	–	4	2	–	–	–	–
1896/97.	218	161	–	–	–	47	–	–	5	5	–	–	–	–
1897/98.	216	152	–	–	–	55	–	–	5	4	–	–	–	–
1898/99.	203	143	–	–	–	51	–	–	6	3	–	–	–	–
1899/1900.	204	143	–	–	–	55	–	–	2	3	1	–	–	–
1900/1901.	240	155	–	–	–	72	–	–	–	4	–	6	–	3

1901/1902.	238	160	-	-	-	69	-	-	6	3	-	-	-	-	-
1902/1903.	213	150	-	-	-	54	-	-	6	2	1	-	-	-	-
1903/1904.	203	151	-	-	-	49	-	-	3	-	-	-	-	-	-
1904/1905.	203	145	-	-	-	55	-	-	-	2	-	-	1	-	-
1905/1906.	208	163	-	-	-	43	-	-	1	1	-	-	-	-	-
1906/1907.	202	161	-	-	-	40	-	-	-	1	-	-	-	-	-
1907/1908.	198	165	-	-	-	30	-	-	-	3	-	-	-	-	-
1908/1909.	196	168	-	-	-	26	-	-	1	1	-	-	-	-	-
1909/10.	206	164	-	-	-	33	-	-	1	6	1	-	1	-	-
1910/11.	206	174	-	-	-	23	-	-	1	4	1	-	3	-	-
1911/12.	179	164	-	-	-	11	-	-	-	2	1	-	1	-	-
1912/13.	207	152	-	-	-	25	-	1	-	2	-	-	3	2	22
1913/14.	198	176	-	-	-	10	-	1	-	2	-	-	2	2	5

A fenti táblázat szerint a legkevesebb tanuló az intézet indulásának évében, az 1870/71. tanévben 49 fő, míg a legtöbb tanuló, 240 fő, az 1900/1901. tanévben iratkozott be a főreáliskolába. A két szélsőérték közötti különbségek okait az alábbiakban újságcikkek alapján próbáljuk meg kideríteni.

A kormány az 1860-as évek végén, az 1870-es évek elején országszerte több reáliskolát alapított, köztük 1869-ben a kecskeméti is. A reáliskolák ekkor hat évfolyamosak voltak, és a műegyetemre készítették fel a tanulóikat. Ám az alreáliskolai négy osztály is különálló intézményt képviselt azoknak az ifjaknak, akik ennek elvégzése után a gyakorlati életbe kívántak lépni, mert az építészet, a váltóisme és a könyvvitel tanítását is magában foglalta, vagyis hasznos gyakorlati szakismereteket nyújtott.

Az 1870-es évektől azonban a reáliskola folytonos változásoknak volt kitéve. A 18 325/1873. VKM számú rendelet a reáliskolát nyolcosztályos középiskolává változtatta azzal a rendeltetéssel, hogy az ifjúságot készítse elő a műegyetemre. Ugyanekkor vette kezdetét a francia nyelv tanítása is, ezzel szemben az építészet, a váltóisme, a könyvvitel és a géptan oktatása elmaradt.

A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium által 1875-ben kiadott tanterv és szabályzat érettségi vizsgálatok tartását rendelte el. A reáliskolákban országszerte az első érettségi vizsgákra az 1875/76. tanév végén került sor.

A későbbiekben a reáliskola igazi középiskolává nőtte ki magát. Amíg minőségében vonzotta, addig el is riasztotta a hozzá vonzó fiatalokat. Ennek oka pedig az volt, hogy amíg a gimnáziumi tanuló előtt minden életpálya nyitva állt, addig a vele azonos terhet viselő reáliskolai tanuló csakis a politechnikumon, az erdészeti, bányászati és gazdasági akadémiákon folytathatta felsőfokú tanulmányait. A tudományegyetemek kapui zárva maradtak előttük, hacsak nem vállalkoztak külön gimnáziumi érettségi vizsgára.

Ilyen körülmények között nem csoda, hogyha a közönség hátat kezdett fordítani a reáliskolának. Az iskolától való elhidegülés hamarosan ellen-szenvvé változott, ennek következményeként pedig a reáliskolai tanulók száma annyira lecsökkent, hogy némely városokban ezen a bajon a tantestületek tápintézetek alapításával igyekeztek segíteni, ezáltal tartva meg a szegényebb sorsú tanítványaikat. Az egész reáliskolai intézmény annyira veszélyeztetettnek látszott, hogy a minisztérium szükségesnek látott rendeletet kibocsátani a kedélyek megnyugtatóására. Ennek alapján a reáliskolák igazgatói kihírdették, a reáliskolák úgy maradnak, ahogy voltak, ki-ki akadálytalanul folytathatja és fejezheti be a tanulmányait.

Önmagában ez a lépés nem bizonyult elégségesnek a bizalom teljes megszilárdítására, az elvesztett tanulói létszám visszaszerzésére. Hiába mondták ki, hogy a reáliskola teljesen egyenrangú a gimnáziummal, a nagyközönség még mindig tartózkodóan viselkedett, hiszen még mindig érintetlenül állt az az elv, hogy a gimnáziumi érettségi vizsga minden főiskolába való felvételre jogosít, addig a reáliskolai érettségit tett tanulók csakis a műegyetemen, a tudományegyetem matematika, természettudományi és bölcsészeti karán, továbbá a bányászati, erdészeti és gazdasági akadémián tanulhattak tovább.

A reáliskolák iránti teljes bizalom helyreállításához meg kellett nekik azt a jogot is adni, hogy tanulóik szabad tetszésük szerint választhassanak életpályát.⁹¹

A tanulói létszám alakulásában a 23 811/1882. VKM számú rendelet súlyos befolyást gyakorolt az intézet jövőjére. A főreáliskola népességének gyarapodását eddig is leginkább az akadályozta, hogy a helyi két gimnázium fenntartói vagy csak igen csekély, vagy éppen semmilyen tandíjat nem szedtek a tanulóiktól, ezzel a gyakorlattal szemben viszont a főreáliskola tanulói évi 12 forint tandíjat tartoztak fizetni, amely összeget a mostani miniszteri rendelet évi 18 forintra emelt fel. Ennek következtében az előző tanévi létszámemelkedés megszűnt, a beiratkozott tanulók száma 40 fővel csökkent. Az előző évi 146 fővel szemben most csak 106 tanuló iratkozott be a tanév elején.⁹²

A középiskolákról és azok tanárainak képzéséről szóló 1883. évi XXX. törvény 26. §-a kimondta, hogy azok a tanulók, akik a reáliskolát elvégezték, és az érettségit jó eredménnyel letették valamelyik nyilvános főgimnáziumban latinból, illetve latin és görög nyelvből, érettségi vizsgára

91 „A reáliskola hajdan és most”. Kecskeméti Lapok, 1887. november 20. (XX. évf. 47. sz.) 1.

92 KMKÁF 1882/3-dik évi értesítője. 1883. 4.

bocsáthatók. Akik a vizsgát latinból sikeresen letették, az egyetem orvosi és jogi karára, azok pedig, akik mindkét nyelvből sikeresen érettségiztek, az egyetem bármely karára felvehetők lettek.

Azok a tanulók tehát, akik mindkét klasszikus nyelvből, különösen latinból levizsgáztak, és a tudományegyetem rendes hallgatóivá váltak, nemcsak az orvosi, de a jogi pályán is boldogulni fognak.

A sikert az is előmozdította, hogy egyes reáliskolák maguk gondoskodtak a latin nyelv tanításáról, felvették azt a rendkívüli tantárgyak közé.⁹³

1885 májusában a Kecskeméti Lapokban terjedelmes cikk foglalkozott a helyi reáliskola elnéptelenedésével. A cikk írója megállapítja, miszerint a Magyarországon létező reáliskolák a virágzó külföldiekkel tökéletes ellentétben állnak. A magyarországi reáliskolák ugyanis – a budapestiek kivételével – tanulói létszám tekintetében a legnagyobb közönnyel küszködnek. Több helyen a palotaszerű épületek termeiben alig van 5–6 tanuló. A reáliskola Magyarországon új iskolatípus. A szülőknek ismerni kellene a 10–11 éves gyermek irányultságát. A másik ok, amely a reáliskolától elidegenítő hatással bír, a tandíj. Itt ugyanis négyszer akkora tandíjat kell fizetni, mint a gimnáziumokban. Tandíjfizetésre azonban csakis a vagyonos szülők vannak kötelezve, míg a szegény, de jól tanuló gyermekek fel vannak az alól mentve.

A reáliskoláért lelkesülő tantestület a Budapestre költözött dr. Dékány Ráfael igazgatása alatt tette meg az első lépést az intézet tanulói létszámának emelése érdekében. A tanárok ugyanis azt tapasztalták, hogy a helyi reáliskolába jórészt az alvidéki német ajkú fiatalok jönnek. Ezért a tanári kar megbízta egyik tagját, hogy a nyári szünetben a dél-magyarországi tanítógyűlésen ismertesse meg a kecskeméti reáliskolát szóban és írásban, egyúttal hason oda, hogy a magyarosodás eszméjét megkedveltetve, az ottani tanítók hatására egyre több szülő küldje gyermekét reáliskolába, ahol nemcsak a magyar nyelvet sajátítanak el, hanem magyar szellemiséget is kapnának.

A kiküldött tanár teljesen megfelelt a belé helyezett bizalomnak, és amíg ő a Délvidéken a magyarosodás eszméjével hódított, addig Kecskeméten a tantestület több tagja délvidéki lelkészekkel és tanítókkal levelezett, az ide jelentkező fiatalok számára olcsó szállást és ellátást kerestek, részben pedig azt tervezték, hogy a felállítandó katolikus konviktusba a jelentkező szegényebb tanulókat felvegyék.

Fáradozásukat siker koronázta. Az 1881/82. tanévben a reáliskola első osztályába 53 tanuló iratkozott be, akik közül 28 vidéki gyermek volt. Nem lehet tudni milyen okból, de a tanári kar ezt a nagy lelkesedéssel felkarolt ügyet később teljesen abbahagyta. Munkáját sem az állam, sem a város nem

93 „A reáliskola hajdan és most”. Kecskeméti Lapok, 1887. november 20. (XX. évf. 47. sz.) 1.; Az 1883-dik évi Országos Törvénytár (Corpus Juris). Budapest, 1883. 149.

segélyezte. A cikkíró végül megállapítja, kár lenne ezt az egyszer már megindított ügyet végleg abbahagyni, hiszen az idegen ajkú gyermekek a reáliskolában a magyar nyelvet és érzelmet szívják magukba.⁹⁴

A Kecskeméti Lapok cikkírója az 1884/85. tanév főreáliskoláról szóló cikke végén megállapítja, hogy annak népessége évről évre csökken, pedig itt volna az ideje annak, hogy a szülők belátnák már végre, a reáliskolából kikerülő növendékek foglalkozása sokkal produktívabb, mint bármely tanintézeté, és a reálfoglalkozás előbb adhat kenyeret.⁹⁵

Habina János főreáliskolai tanár 1885 októberében a Kecskeméti Lapok hasábjain az intézet tanulói létszáma apadásának okait próbálta megmagyarázni. Mint az a fenti táblázatból is kitűnik, az 1885/86. tanévben a tanulók száma 83 főre csökkent. Ennek egyik oka szerinte a sok kísérletezés volt. Mégpedig az, hogy a hatosztályos reáliskolát nyolcosztályossá reformálták, ezáltal annak elvégzése nehezebbé vált, és megnőttek annak az anyagi terhei is. Ugyanakkor az illetékesek elfelejtették ennek az iskolatípusnak a jogait, hatáskörét kitágítani, de még annyi sem történt, ami a reáliskolák elvégzésének ilyen megnehezítésével szemben méltányos és jogos lett volna, hogy a gimnáziumi tanulók műszaki pályákra történő felvételét némileg megszigorították volna.

Az új középiskolai törvény e tekintetben liberálisabb volt, mert e szerint a reáliskolai tanulók a latin nyelvből történt pótló érettségi vizsga letétele után az egyetem orvosi és jogi, míg a latin és görög nyelvből letett pótló érettségi után az egyetem bármely karára felvehetőkké váltak, ám a törvény által biztosított ilyen kedvezmény a gimnazisták szabad pályaválasztásával szemben gyenge hatásúnak bizonyult.

A reáliskolák gyakori reformálásának, az évről évre történt tanterv-változásoknak az lett a gyakorlati eredménye, hogy a nagyközönségben felkeltették ezzel az iskolatípussal szemben a bizalmatlanságot. Ezt az állítást a reáliskolai tanulók létszámának rohamos csökkenése bizonyítja.

A tanulói létszám apadásának fő oka tehát a törvénynek az a rendelkezése, hogy a reáliskolások előtt a tudományegyetem fakultásai csak az egyik vagy mindkét klasszikus nyelvből történő pótló vizsgák letétele után nyílhatnak meg.

A cikkíró intelligens emberektől is hallotta, hogy *„hát mire is való, hisz felesleges a reáliskola, főleg nálunk, hol két középiskolánk is van, jobb volna a kétirányú középiskolát egy kalap alá hozni.”*

94 „Egyleti és társadalmi élet. Intézetek. – A helyi állami főreáliskola hivatása”. Kecskeméti Lapok, 1885. május 31. (XVIII. évf. 22. sz.) 2.

95 „Egyleti és társadalmi élet. Intézetek. – A m. kir. állami főreáltanoda értesítője”. Kecskeméti Lapok, 1885. július 26. (XVIII. évf. 30. sz.) 2–3.

A létszámcsökkenés másik okát Habina János a reáliskolával szemben tanúsított közönyösségben vélte megtalálni. Állítását számokkal próbálta igazolni. A helyi tanulók száma az összlétszámnak csak a 39,2%-át teszi ki, ezzel szemben az alvidéki németek, románok, szerbek, akik a magyar nyelv elsajátítása miatt keresik fel Kecskemétet, az ifjúságnak 35,7%-át teszik ki, míg a többiek a maradék 25,1%-ot. A közölt adatok tehát azt mutatják, hogy a főreáliskola tanulóinak több mint a fele nem helyi származású, ami egyúttal a kecskeméti közönségnek az intézet iránt tanúsított csekély érdeklődését is bizonyítja, illetve nem kellő tájékozottságáról tesz tanúságot. Pedig a helyi reáliskolának a magyarság szempontjából is fontos missziója van. Másrésztől a városnak sem mindegy, vajon van-e reáliskolája vagy nincs.

Sajnálatos módon egyes városok nem pártolják annyira ezeket az iskolákat, mint azt saját jól felfogott érdeküknél fogva kellene. A helyi reáliskola fenntartása az államnak évente 22 750 forintjába kerül. A kecskeméti tanulók szülei gyermekeiket a technikai pályákra előkészíthetik azáltal, hogy csere útján a német nyelv elsajátítása végett német vidékre küldik, a sok vidéki tanuló pedig gazdasági szempontból előnyös a városnak.

Amíg három–négy évvel ezelőtt csere útján német vidékekről tömegeken keresték fel a kecskeméti reáliskolát, addig az utóbbi években ez a cserekapcsolat a minimálisra szűkült. Ennek okát Habina János tanár abban látta, hogy a cseregyermek nagy része nem részesült abban a bánásmódban, mint kellett volna, ám ennél is sokkal nagyobb baj az, miszerint „*a csereközvetítés üzérkedéssé fajult*”, ennek pedig az lett a nem kívánatos következménye, hogy a cserét keresők nagyobb része elmaradt. Emiatt a csereügyet szabályozni kellene. Ez a feladat a városi hatóságra vár, amely néhány évvel ezelőtt az alvidéki vármegyékbe felszólításokat küldött szét csereügyben, miért ne tehetné meg ezt most is, feltéve, ha a csereügyet rendezik, mert ez az ügy rendezetlen állapotában a fő oka a reáliskolai tanulók létszámcsökkenésének.

A tandíj Kecskeméten igen magas, de a VKM ebben a tekintetben a legnagyobb körültekintéssel járt el, mert felmentette e díj fizetése alól mindazokat a tanulókat, akiket folyamodványuk alapján a tantestület felterjesztett.⁹⁶

A kultuskormány 1887. április 3-án elrendelte a latin nyelv reáliskolákban való rendkívüli tanítását az V. osztálytól kezdve. A kecskeméti főreáliskola 1887/88. tanévben hasztalan kérte a latintanfolyam rendszeresítését, pedig azt a VKM több vidéki reáliskolánál elrendelte. A minisztérium engedélye csak az 1888/89. tanévben, 34 099/1888. VKM szám alatt érkezett

96 „Egyleti és társadalmi élet. Intézetek. – A reáliskolai tanulók apadásának kérdéséhez”. Kecskeméti Lapok, 1885. október 11. (XVIII. évf. 41. sz.) 3.

meg. Az I. tanfolyam vezetésére Horváth György helyi katolikus főgimnáziumi rendes tanár megállapított jutalomdíj mellett kapott megbízatást, Hanusz István helyettes igazgató pedig arra, hogy az 1886/87. tanévben elkezdett és ekkor a VIII. osztályig vezetett tanfolyamot befejezze.

A Kecskeméti Lapok cikkírója szerint az a jó reáliskolai tanuló, aki a német és francia nyelvet elsajátította, ügyesen rajzolt, a természettudományokban, főleg a vegytanban előnyt biztosított magának más tanulókkal szemben, az elsősorban az orvosi pályán számíthatott számtalan sikerre.⁹⁷

A tanulói létszám alakulásáról egy évtizeddel később, Hanusz István igazgató összesítő munkájából nyerhetünk némi képet. E szerint az 1895. június 30-ig eltelt 25 év alatt az intézetbe 1303 nyilvános és magántanuló lépett be. Közülük kecskeméti 518 fő volt 39,75%. Pest megyéből jött 176 tanuló 13,51%, más megyékből 578, társországi volt 6, az utóbbiak együttesen 44,82%-ot tettek ki. Társbirodalomból 21 fő, külföldről mindössze 4 tanuló került Kecskemétre, azaz 1,92%.

A más megyéből származó tanulók között 367 fővel (közel 63,5%) a Duna–Tisza–Maros köze szerepel, továbbá Torontál, Temes, Krassó, Szörény vármegyék idegen ajkú gyermekei keresték fel a kecskeméti főreáliskolát. Itt nemcsak osztályqualifikációt nyertek a nem magyar ajkú polgárok gyermekei, de céltudatos és eredményes magyar hazafias nevelést is. Bár 1895-ben a szerb és a román ajkú tanulók száma hirtelen megsappant, ennek oka abban rejlik, hogy a nemzetiségi izgatások Torontál, Temes, Krassó, Szörény vármegyék területére is átcsaptak. Ezek azonban a politikailag érettebb német ajkú szülőket érintetlenül hagyták, mert azok gyermekei még mindig növekvő számban keresték fel az intézetet.⁹⁸

A főreáliskola zsidó tanulóinak a száma

Magyarország zsidó népességének a száma 1870–1910 között

Sorszám	Év	Magyarország népessége (fő)	Magyarország népessége (%)	Zsidó lakosok száma (fő)	Zsidó lakosok száma (%)
1.	1870	13 303 526	100	542 945	4,1
2.	1880	13 728 622	100	624 737	4,6
3.	1890	15 133 494	100	707 472	4,7
4.	1900	16 799 300	100	829 990	4,9
5.	1910	18 214 727	100	909 531	5,0

97 „A reáliskola hajdan és most”. Kecskeméti Lapok, 1887. november 20. (XX. évf. 47. sz.) 1.; HANUSZ István, 1895. 58.

98 HANUSZ István, 1895. 33–34.

A fenti táblázat világosan mutatja a magyarországi zsidó népesség 1870–1910 közötti lassú, folyamatos növekedését. A teljes népességen belül százalékos számarányuk a vizsgált időszakban 4,1–5,0% között váltakozott.

A kecskeméti főreáliskola zsidó tanulóinak a száma
a tanév végén 1876–1914 között

Sorszám	Tanév	Tanulók száma összesen a tanév végén (fő)	Tanulók száma összesen a tanév végén (%)	Zsidó tanulók száma összesen a tanév végén (fő)	Zsidó tanulók száma összesen a tanév végén (%)
1.	1876/1877.	154	100	40	25,97
2.	1877/1878.	146	100	45	30,82
3.	1878/1879.	159	100	52	32,70
4.	1879/1880.	149	100	42	28,18
5.	1880/1881.	137	100	31	22,62
6.	1881/1882.	146	100	38	26,02
7.	1882/1883.	109	100	37	33,94
8.	1883/1884.	92	100	27	29,34
9.	1884/1885.	85	100	27	31,76
10.	1885/1886.	83	100	29	34,93
11.	1886/1887.	103	100	41	39,80
12.	1887/1888.	135	100	48	35,55
13.	1888/1889.	152	100	53	34,86
14.	1889/1890.	154	100	52	33,76
15.	1890/1891.	161	100	60	37,26
16.	1891/1892.	188	100	72	38,29
17.	1892/1893.	198	100	79	39,89
18.	1893/1894.	216	100	80	37,03
19.	1894/1895.	218	100	77	35,32
20.	1895/1896.	222	100	83	37,38
21.	1896/1897.	218	100	80	36,69
22.	1897/1898.	216	100	81	37,50
23.	1898/1899.	203	100	71	34,97
24.	1899/1900.	204	100	69	33,82
25.	1900/1901.	240	100	65	27,08
26.	1901/1902.	238	100	65	27,31
27.	1902/1903.	219	100	49	22,37
28.	1903/1904.	203	100	43	21,18
29.	1904/1905.	203	100	36	17,73

30.	1905/1906.	208	100	36	17,30
31.	1906/1907.	202	100	39	19,30
32.	1907/1908.	198	100	43	21,71
33.	1908/1909.	196	100	43	21,93
34.	1909/1910.	206	100	45	21,84
35.	1910/1911.	206	100	50	24,27
36.	1911/1912.	179	100	41	22,90
37.	1912/1913.	185	100	47	25,40
38.	1913/1914.	193	100	46	23,83

A fenti táblázat adatai azért csak az 1876/77. tanévtől kezdődnek, mert az 1870/71. tanévtől induló alreáliskolai értesítőkből a tanulók vallását még nem mutatták ki. Erre csak az 1876/77. tanévtől került sor. Ekkor még „mózes vallásúnak” voltak ezek a tanulók feltüntetve. Az iskolai értesítőkből először az 1889/90. tanévtől szerepelt az „izraelita” megnevezés. A táblázat 1876-tól 1912-ig az összes tanulói létszámot adja meg a tanév végén, az értesítő adatai alapján. A vizsgált utolsó két tanévben, 1912–1914 között, az osztályvizsgát tett tanulók számát közlik az éves értesítők.

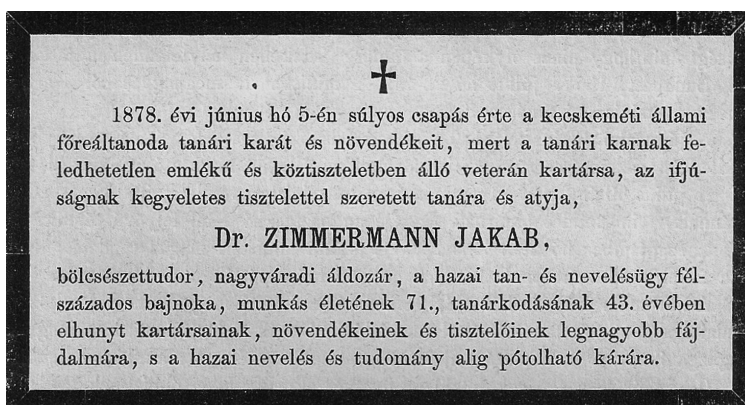
A kecskeméti főreáliskolában tanuló zsidó ifjak száma az 1905/06. tanévben volt a legalacsonyabb, 17,30%, míg a legmagasabb az 1892/3. tanévben, ekkor 39,89% volt. Ezekből az adatokból következően a zsidó tanulók száma az össznépelességen belüli 4,1–5,0%-os arányukhoz képest igen magas, négykilencszeres értéket mutat, ha 4,5%-os átlagértéket veszünk alapul! Ez a zsidó tanulók erős túlreprezentáltságát jelzi a magyar népességhez viszonyítva. A táblázat számai egyrészt azt is bizonyítják, hogy a zsidó népesség körében ez az iskolatípus igen népszerű volt, másrészt azt, hogy az ehhez a vallási kisebbséghez tartozó szülők képeseknek is bizonyultak az iskoláztatással járó komoly költségek viselésére. Az a zsidó tanuló, aki elkezdte az iskolát, nagy valószínűséggel sikeresen be is fejezte azt az érettségi vizsgával. A jól tanuló diákok egy része is a körükből került ki.

A zsidó tanulók száma a főreáliskola osztályaiban rendkívül változatos képet mutatott a kutatás során. Többször is előfordult, hogy egyes osztályokban egyetlen zsidó tanuló sem tanult (L. pl. az 1880/81. tanévben az V. osztályt: 11 főből egy sem; az 1881/82. tanévben a VI. osztályt: 12 főből egy sem; az 1882/83. tanévben a VII. osztályt: 8 főből egy sem stb.), de előfordultak olyan esetek is, amikor 50% (pl. az 1875/76. tanévben az V. osztályban 18 tanulóból 9 fő, az 1885/86. tanévben az I. osztályban 22 tanulóból 11 fő), sőt 70% (pl. az 1890/91. tanévben a VI. osztályban 10 tanulóból 7 fő) volt a számuk!

Rendkívüli tantárgyak

Latin nyelv

A latin nyelv díjtalan tanítására először az 1875/6. tanévben dr. Zimmermann Jakab intézeti rendes tanár vállalkozott. A III–IV. osztályokból 10 tanuló látogatta a tanfolyamot. Ez a tanfolyam az 1876/77. tanévben szünetelt. A latin nyelv tanítása azonban a későbbiekben is váltakozó sikerrel folyt.

Dr. Zimmermann Jakab tanárról gyászjelentés (1878)

Hanusz István az 1882/83. tanévben próbálkozott új latintanfolyam nyitásával a IV–VI. osztályos tanulókkal, ám a jelentkezett négy fő a tanév végén szétszéledt. Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszter szóbeli biztatására az 1886/87. tanévben ismét próbálkozott Hanusz István helyettes igazgató latintanfolyam indításával. 1887. február 12-én újra megkezdte az intézetben a latin nyelv tanítását az V–VI. osztályokból erre önként vállalkozó tanulókkal. Az oktatás heti 3 órában díjtalanul történt. A jelentkezett 8 tanulóból február végére csak 4 fő maradt. A miniszter a kecskeméti főreáliskolát ekkor még nem vette fel azon 10 intézet közé, amelyekbe a jövő 1887/88. tanévre latinnyelv-tanárt szándékozik kinevezni. A tanári kar azonban a megkezdett tanfolyamot mindaddig folytatni kívánta, amíg az iskola latinnyelv-tanárt nem kap.⁹⁹

Az, hogy a latin nyelv tanulására kevesen jelentkeztek, annak a megszorításnak volt az oka, miszerint az V. osztálytól kezdve csak a „jó” és „jeles” osztályzatú, önként jelentkezőket lehetett ilyen kurzusra felvenni, márpedig

99 KMKÁF 1886/7-dik évi értesítője. 1887. 36.; HANUSZ István, 1895. 57–58.

ilyenek nagyon kevesen vannak. Ezen a nehézségen a vallás- és közoktatásügyi miniszter úgy próbált segíteni, hogy az 1888/89. tanévtől kezdve a latin nyelvi oktatásban olyan tanulók is részt vehetnek, akiknek egy, legfeljebb két elégséges osztályzatuk volt, és akiket a tantestület a többi tantárgyból felmutatott eredmény alapján a latin nyelvi tanfolyamba való felvételre érdemesnek tart. Az ilyen tanulók felvételéről végső soron a miniszter fog dönteni.¹⁰⁰

A 34 099/1888. VKM számú rendelet a vidéki reáliskoláknál elrendelte a latintanfolyam rendszeresítését. Horváth György helyi főgimnáziumi rendes tanár kapott megbízást az I. tanfolyam vezetésére. Hanusz István helyettes igazgatónak pedig megengedte, hogy heti elfoglaltsága mellett az 1886/87. tanévben megkezdett, és ekkor a VIII. osztályig vezetett tanfolyamot befejezze.¹⁰¹

Az 56 075/1891. VKM számú rendelet lehetővé tette a latin nyelv tanulását az V. osztálytól kezdve minden olyan tanuló számára, akik a többi tantárgyból legalább elégséges érdemjegyet szereztek.¹⁰²

A 39 348/1893. VKM számú rendelet Bodrogi Lajos főreáliskolai rendes tanárt a latin nyelv I., II. évfolyamának, míg Horváth György katolikus főgimnáziumi rendes tanárt a III., IV. évfolyamának a vezetésével bízta meg.¹⁰³

A latintanfolyamok látogatottsága az 1893/94. tanévben 24 főre emelkedett.¹⁰⁴

Az I–IV. latintanfolyamok vezetése az 1894/95. tanévben az e célból kinevezett Bodin Mihály okleveles helyettes tanár irányítása alá került. A latintanfolyamok látogatottsága ebben a tanévben valamelyest csökkent, mindössze 17 tanuló látogatta ezeket.¹⁰⁵

Angol nyelv

Az 1885/86. tanévben Zerdahelyi Ödön főreáliskolai rendes tanár nyitott kezdők számára angolnyelv-tanfolyamot, heti két órában. A III–V., VIII. osztályokból mindössze 7 tanuló látogatta ezt. Az iskolától történt távozása után előbb Krécsy Béla, majd utóbb Bodrogi Lajos kísérletezett ilyen tanfolyam nyitásával, de a jelentkezők csekély száma miatt szervezkedni nem tudott.

100 „Különfélék. – Latin nyelv a reáliskolában.” Kecskeméti Lapok, 1888. április 22. (XXI. évf. 17. sz.) 2.

101 HANUSZ István, 1895. 58.; „Különfélék. – Latin nyelv a reáliskolában”. Kecskeméti Lapok, 1888. szeptember 9. (XXI. évf. 37. sz.) 2.

102 KMKÁF 1891/2-dik évi értesítője. 1892. 73.

103 KMKÁF 1893/4-dik évi értesítője. 1894. 50. és 53.; HANUSZ István, 1895. 58.

104 HANUSZ István, 1895. 59.

105 Uo. 58–59.

Mintázás

Szőke Gyula intézeti rendes tanár az 1880/81. tanévben agyagból és gipszből mintázási tanfolyamot indított, de tanítványai közül a tanév végére mindössze egy fő maradt.¹⁰⁶

Műének

Énekoktatásban már az intézet első tanévében, 1870/71-ben minden tanuló részesült, de az állam annak költségeit nem biztosította, ezért megszűnt. Az ezt követő években változó létszámmal, ingyen tanították egyes tanárok a tantárgyat. Az 1878/79. tanévben 36, az 1880/81. tanévben 41, az 1894/95. tanévben pedig 51 tanuló kapott műénekből oktatást.¹⁰⁷

Hornyik József rendes tanár az 1889/90. tanévben elméleti énektanfolyamot indított. Ezen 14 fő I. osztályos tanuló vett részt, akik a jövőben megalkotandó énekkar magvát képezték.¹⁰⁸ Az énektanítás az 1890/91. tanévben is Hornyik József vezetése alatt folyt, akinek ekkor már 50 tanítványa volt.¹⁰⁹

Zene

A főreáliskola igazgatójának kérésére a 12 952/1882. IM számú rendelet átnedverte az intézet használatába a kecskeméti királyi ügyészség tulajdonát képező harmóniumot.¹¹⁰

Az 1882/83. tanévben az éneket heti két órában tanították. A hangjegyek és az ütem ismertetése után több darabot tanítottak be vegyes kvarttellel. Az énektanulásban az I–VIII. osztályból összesen 45 tanuló vett részt. Az énekkart Holosnyay Ambrus vezette, sikeresen.¹¹¹

A hangszeres zenét mint tantárgyat az 1887/88. tanévtől oktatták az intézetben, ám annak költségeit időnként rendezett hangversenyek jövedelméből fedezték. Kezdetben kezdő és haladó tanfolyamban folyt az oktatás, de később az a gyakorlat vált be, hogy a kezdők magánmesterektől kaptak képzést mindaddig, amíg a zenekarban helyet nem kaphattak.¹¹²

106 HANUSZ István, 1895. 59.

107 Uo. 60.

108 KMKÁF 1889/90-dik évi értesítője. 1890. 59.

109 KMKÁF 1890/91-dik évi értesítője. 1891. 54.

110 KMKÁF 1881/2-dik évi értesítője. 1882. 6–7.

111 KMKÁF 1882/3-dik évi értesítője. Kecskemét, 1883. 41.

112 HANUSZ István, 1895. 60–61.

A haladó zene tanítása az 1888/89. tanévben Szabados Géza kecskeméti zenedeigazgató, a kezdő tanfolyam vezetése pedig Vajda Viktor kezében maradt. 1889. január végén átmenetileg megszűnt a haladó zeneoktatás, a résztvevők számának erős csökkenése miatt.¹¹³

A zenekar az 1889/90. tanévben hetente kétszer tartott zeneprobát. A zenekart támogatta a Kecskeméti Műkedvelő Zeneegyesület, amely a Rákóczi-indulót öt szerepre átírva ajándékozta a zenekarnak, továbbá az intézet igazgatója, aki 20 forintos alapítványt tett, amelyet a reáliskolai zenekar kiadásaira kívántak fordítani.¹¹⁴

A zenét az 1890/91. tanévben Nemesszeghy István zenetanár tanította, akit 47 567/1890. VKM szám alatt bízott meg a minisztérium ezzel a feladattal.¹¹⁵ Ugyanebben a tanévben az eleinte 18 tagból álló zenekar utóbb a hangszeres sérülése miatt 15 főre csökkent.¹¹⁶

Az intézet 1895. június 3-án ünnepelte meg fennállásának 25. évfordulóját. A jubileumi alkalomra Nemesszeghy István zenetanár „Jubileumi indulót” írt, az ünnepség ennek a zeneműnek az előadásával fejeződött be.¹¹⁷

Gyorsírás, szépírás

A főreáliskola az 1876/77–1879/80. tanévekben kötelezően tanított gyorsírást a VI. és VII. osztályosoknak. A későbbiekben ez a tantárgy fakultatívvá vált.¹¹⁸

Szombathy István tanár a tanári kar határozata alapján az 1879/80-as tanévben már több év óta tanította a Gabelsberger–Markovits-féle gyorsírást az intézet VI. osztályában, kötelező tantárgyként. A VII. és VIII. osztályosok közül azoknak a tanulónak, akik ezt a tudásukat tökéletesíteni akarták, fent nevezett tanár 1880. január végén gyorsírói klubot alakított. Ez nem szervezett társulat volt, hanem csak társas szerződés alapján állt fenn. Itt haladók és haladottabbak csoportja létezett, amelynek a vezetőit pályázat útján jelölték ki.

A klubnak Szombathy István tanár hetente kétszer tartott gyakorlati foglalkozást, amelyen a két csoport egy-egy vezetője mellett további 11 tanuló vett részt.¹¹⁹

A 19 991/1882. VKM számú leirat elrendelte, hogy az 1882/83. tanév elejétől kezdve a *szépírás* a középiskolák alsó három osztályában kötelező tantárgy legyen, és azt heti egy-egy órában rendszeresen tanítsák.¹²⁰

113 KMKÁF 1888/89-dik évi értesítője. 1889. 51.

114 KMKÁF 1889/90-dik évi értesítője. 1890. 59.

115 KMKÁF 1890/91-dik évi értesítője. 1891. 42.

116 KMKÁF 1890/91-dik évi értesítője. 1891. 54.

117 KMKÁF 1894/5-dik évi értesítője. 1895. 49.

118 HANUSZ István, 1895. 61.

119 KMKÁF 1879/80-dik évi értesítője. 1880. 38–39.

120 KMKÁF 1882/3-dik évi értesítője. 1883. 4.

Vegyteni gyakorlat

Wissinger Károly rendes tanár az 1880/81. tanévben indított vegyteni gyakorlati tanfolyamot, amelyet mindössze 4 tanuló látogatott. Az intézet a tanfolyam indításakor külön helyiséggel erre a célra nem rendelkezett. Az 1893/94. tanévtől már 6 tanuló részére állt rendelkezésre dolgozóasztal, ám még mindig csak négy IV–VI. osztályos tanulónak vezetett dr. Hollós László rendes tanár vegyteni gyakorlatokat. Az 1894/95. tanévben már 6 fő látogatta ezt a tanfolyamot a IV–V. osztályból.¹²¹

Egészségtan

Az egészségtan tanítása heti két órában az 1887/88. tanévben kezdődött a VIII. osztályosok számára. Mindegyik tanuló köteles volt a tanfolyamot látogatni. A tanfolyamot dr. Csabay Géza iskolaorvos, helyi gyakorló orvos vezette, aki magánpraxisa megnövekedése miatt 1888. május 4-én beszüntette előadásait, és lemondott állásáról. Emiatt a főreáliskola egészségügyi felügyelet szempontjából ismét a törvényhatósági tisztii főorvosi hivatal közvetlen gondjai alá került.¹²²

Az 1888/9. tanévtől kezdve Dr. Perényi József rendes tanár tartott egészségtani előadásokat a VII. osztályban. Mivel azonban az egyik intézeti tanár betegsége hosszú ideig tartó helyettesítést rótt a tantestületre, 1888. október 27-én kénytelen volt óráit beszüntetni, mert a heti óraszám így 25-re emelkedett volna.

Könyvvitel

Willer József rendes tanár már 1882-ben könyvvitelből vasárnapi tanfolyamot szándékozott indítani, amennyiben arra a tanulók nála kellő számban jelentkeznek. A tanfolyamon a főreáliskola növendékei csekély díjért (egész évre 4 forint) vehettek részt.¹²³

121 HANUSZ István, 1895. 61–62.

122 KMKÁF 1887/8-dik évi értesítője. 1888. 56.; „Újdonságok. – A helyi állami főreáliskolában”. Kecskeméti Lapok, 1882. szeptember 24. (XV. évf. 39. sz.) 3.

123 „Újdonságok. – A helyi állami főreáliskolában”. Kecskeméti Lapok, 1882. szeptember 24. (XV. évf. 39. sz.) 3.

Az 1891/92. tanévben Bodrogi Lajos rendes tanár a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumtól engedélyt kapott egyszerű könyvtelből tanfolyamot nyitni, ám azt a jelentkezők csekély száma miatt nem sikerült beindítani. Később Horvát Rezső rendes tanár próbálkozott ilyen tanfolyam szervezésével, de kísérlete szintén kudarcra végződött.¹²⁴

Kardvívás

Seemann Kálmán rendes tanár honosította meg az intézetben ezt a rendkívüli tantárgyat. Az 1890/91. tanévben 11 fő V–VIII. osztályos tanuló látogatta. Számuk az 1893/94. tanévre 17 főre növekedett. A tanfolyam résztvevői ekkor már a IV–VIII. osztályok tanulói közül kerültek ki.¹²⁵

Érettségi vizsgák

Az intézetnél az első érettségi vizsga megtartására 1879 júniusában került sor, dr. Lutter Nándor tankerületi királyi főigazgató és Krisch János miniszteri biztos, műegyetemi tanár elnökelete alatt. Az írásbeli és szóbeli vizsgát 14 tanuló abszolválta.¹²⁶ A Kecskeméti Magyar Királyi Állami Főreáltanoda értesítője először az 1879/80. tanévben tudósította a nagyközönséget az érettségi vizsgák eredményeiről. Ettől kezdve azonban minden tanévben „Érettségi vizsgálat” címmel számolt be az érettségiről.¹²⁷

Az érettségi vizsgákon rendszerint a tankerületi kir. főigazgatók elnököltek, kivételes megbízás alapján azonban az intézet igazgatói is vezethették, mint ahogyan arra az 1881. januári javító, az 1882. szeptemberi és 1883. októberi pótló érettségiről is került. Az 1885. júniusi rendes érettségi vizsgákon az elnöki teendők ellátására a tankerületi kir. főigazgató helyett Lutter Jánost, a budapesti II. kerületi kir. katolikus főgimnázium igazgatóját küldték ki.¹²⁸

A rendes érettségi vizsgák írásbeli részét 1879-től 1914-ig májusban, a szóbeli részét pedig júniusban tartották meg. A mindenkor tanév kezdetén került sor a pótérettségire, azaz szeptember elején. A későbbiek során ezen érettségi időpontok megtartása mellett az érettségizőknek lehetőségük nyílt decemberben és márciusban is a pótérettségit letenni.

124 HANUSZ István, 1895. 62.

125 HANUSZ István, 1895. 62–63.

126 KMKÁF 1878/9-dik évi értesítője. 1879. 9.

127 KMKÁF 1879/80-dik évi értesítője. 1880. 36–37.

128 HANUSZ István, 1895. 73.

Az érettségien az abiturientiensek „jelesen éret”, „jól éret”, „egyszerűen éret” minősítést kaphattak. Az 1880-as évek elején a jelesen és jól érettek száma az egyszerűen érettekkel szemben azért volt csekély, mert a „jól éret” minősítést csak az 1885/86. tanévtől kezdték használni.

Az írásbeli érettségi vizsga magyar nyelvi tételéből 1883-ig a tankerületi kir. főigazgatóság csak egyet jelölt ki kidolgozásra a beküldött címekből, 1883-tól kezdve azonban már hármat, amelyekből az érettségizők szabadon választhattak.¹²⁹

Érettségit az abiturientienseknek magyar nyelvből, német nyelvből és mennyiségtanból kellett tenniük, derül ki az 1879/80. tanévi értesítőből.¹³⁰ Az 1885/86. tanévtől a fent említetteken kívül már francia nyelvből is érettségizhettek a főreáliskolások.¹³¹ Az 1886/87. tanévi értesítő már nem mennyiségteni, hanem matematika érettségiről tesz említést.¹³²

A főreáliskolai értesítők adatai alapján 1879–1914 között eltelt 35 év alatt összesen 409 tanuló tette le sikeresen az érettségi vizsgákat, azaz évente átlagosan 11 fő. Ez az adat világosan mutatja, hogy az iskola nem törekedett a tömeges képzésre, hanem inkább a minőségi oktatásra fektette a fő hangsúlyt. Az itt folyó képzés lehetővé tette a műszaki és természettudományi pályákon történő továbbtanulást, ezáltal is enyhítve az e pályákon jelentkező országos szakemberhiányon.

Jóllehet az iskolai értesítők 1879–1914 között nem mindegyik évben közölték az érettségizettek által elért érettségi minősítést, azt csak 1886–1914 között lehet folyamatosan figyelemmel kísérni. Az 1879–1914 között maturált és minősített 409 tanulóból jelesen éret 41 fő, jól éret 71 fő, egyszerűen éret 297 fő volt, amint azt az alábbi táblázat mutatja éves bontásban.

Az 1879–1914 között érettségizettek kimutatása
és az általuk elért érettségi eredmény

Év	Az érettségizettek száma	Jelesen	Jól	Egyszerűen
		érett		
1879	14	–	–	–
1880	9	–	–	9
1881	9	–	–	–
1882	6	–	–	–
1883	10	–	–	–
1884	8	–	2	6
1885	2	–	–	–

129 HANUSZ István, 1895. 74.

130 KMKÁF 1879/80-dik évi értesítője. 1880. 36–37.

131 KMKÁF 1885/6-dik évi értesítője. 1886. 28.

132 KMKÁF 1886/7-dik évi értesítője. 1887. 34.

1886	2	1	1	–
1887	7	–	3	4
1888	3	–	1	2
1889	6	2	1	3
1890	5	–	2	3
1891	4	–	2	2
1892	7	1	1	5
1893	10	–	6	4
1894	11	2	5	4
1895	15	4	1	10
1896	8	–	–	8
1897	16	–	4	12
1898	12	–	5	7
1899	29	4	2	23
1900	21	1	4	16
1901	18	1	2	15
1902	20	2	3	15
1903	28	2	1	25
1904	22	2	2	18
1905	21	2	3	16
1906	21	–	2	19
1907	14	2	2	10
1908	19	2	1	16
1909	14	1	2	11
1910	13	3	3	7
1911	10	1	6	3
1912	16	4	3	9
1913	8	2	1	5
1914	12	2	–	10
Összesen:	409	41	71	297

A legkevesebb érettségiző az 1885. és 1886. évben volt, mindössze 2–2 fő, míg a legtöbb 1899-ben, amikor is 29 tanuló felelt meg az érettségi vizsgák követelményeinek. A fenti táblázat összesítő adatai szerint a tanulók 10%-a jelesen, 17,4%-a jól, 72,6%-a pedig egyszerűen érett minősítést kapott. Ezek az adatok azt mutatják, hogy a főreáliskolai érettségi letétele nem volt egyszerű feladat, és a maturálók közel háromnegyede csak az „egyszerűen érett”

minősítést volt képes megszerezni. Ez egyúttal a tanulók képességét, az oktatott tantárgyak nehézségét, valamint a minőségi oktatásra való törekvést a lehető legvilágosabban mutatja.

Az érettségizettek pályaválasztása

Az érettségizettek pályaválasztásáról adatokat először az 1889/90. tanévi értesítő közölt. Ebben a tanévben 5 tanuló érettségizett le sikeresen, közülük jól érett 2, egyszerűen érett 3 fő volt, akik közül 1 fő az építészeti, 1 az erdészeti, 1 a vasúti, 2 pedig a gazdasági pályát választotta.¹³³

Az 1909/10. tanévtől kezdve az iskolai értesítőkben már nincsen foglalkozás szerint részletezve az érettségizettek pályaválasztása, hanem csak annyit tüntetnek fel, hogy a tanulók tudományos vagy kereső pályára léptek-e az érettség követően.

Kivételt ez alól csak az 1911/12. tanévi értesítő tesz. Jóllehet ez az értesítő újra részletezi a tanulók pályaválasztását, de az egy tantárgyból javításra utasítottakkal együtt, ezért nem lehet pontosan tudni azt, hogy a ténylegesen leérettségizettek a megadottak közül melyik pályát választották.¹³⁴

Az érettségizettek pályaválasztása 1890–1908

Év	Az érettségizettek pályaválasztása														Összesen érettségizett /fő/				
	bölcsészeti	mérnöki	bányászati	építészeti	vasúti	gazdasági	postai	katonai	erdészeti	iparosi	kereskedelmi	papi	orvosi	tanári		jogi	hivatalnoki	vegyészi	művészi
1890	–	–	–	1	1	2	–	–	1	–	–	–	–	–	–	–	–	–	5
1891*	–	1	–	1	2	2	–	1	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	7
1892	–	1	1	–	1	–	–	1	1	–	–	1	–	1	–	–	–	–	7
1893	–	2	1	–	2	1	1	1	–	–	–	–	–	1	1	–	–	–	10
1894	–	3	2	–	–	2	1	–	–	–	–	1	1	1	–	–	–	–	11
1895	–	7	–	–	4	1	–	–	1	–	–	–	–	1	1	–	–	–	15
1896	–	2	1	–	–	–	–	–	–	–	1	–	–	4	–	–	–	–	8
1897	–	5	–	–	–	8	–	–	–	–	–	–	–	–	1	5	–	–	19
1898	2	7	–	–	1	1	–	–	1	–	–	–	–	–	–	–	–	–	12
1899	2	9	–	–	1	4	–	2	2	–	–	2	–	–	6	1	–	–	29
1900	4	6	–	–	–	1	–	4	1	–	–	–	–	–	2	3	–	–	21
1901	3	5	–	–	–	2	–	1	2	–	–	–	1	–	3	–	1	–	18

133 KMKÁF 1889/90-dik évi értesítője. 1890. 54.

134 KMKÁF 1911–12. évi értesítője. 1912. 36.

1902	4	2	-	-	4	-	-	2	2	-	-	-	-	3	2	1	-	20	
1903	3	2	-	-	4	1	-	-	1	1	-	-	7	-	3	5	-	1	28
1904	3	1	-	-	-	3	-	2	-	-	4	-	3	-	1	4	1	-	22
1905	-	3	-	-	2	3	-	4	-	-	-	1	4	-	3	1	-	-	21
1906	-	1	-	-	1	4	-	4	1	-	1	-	3	-	-	5	1	-	21
1907	-	2	-	-	1	-	-	1	3	2	1	-	-	-	2	6	1	-	19
1908	2	1	-	-	2	-	-	1	-	-	2	-	3	-	1	7	-	-	19

* 1891-ben jól érett 2, egyszerűen érett 2, javítóvizsgára lett utasítva 3 tanuló. Az 1891-ben érettségizettek pályaválasztásánál a javítóvizsgára utasítottak pályaválasztását a ténylegesen leérettségizettekkel együtt közölték!

Amint az a fenti táblázatból világosan kitűnik, az érettségizettek pályaválasztása csak az 1890–1908. évi főreáliskolai értesítők adatai alapján kísérhető folyamatosan figyelemmel, tekintve, hogy csak ezek az értesítők közölnek ilyen adatokat. A táblázat szerint az érettségizettek továbbtanulásuk szempontjából a legszívesebben a mérnöki, vasúti, gazdasági, katonai, erdészeti, orvosi és hivatalnoki pályákat választották.

Iskolai szertárak, gyűjtemények

A *zeneszertár* 1887-ben keletkezett. Állománya vonós hangszerekből, kottaállványokból, zenedarabokból, évkönyvekből állt.

A *tornaszertár* 153 darabból álló tornaszereit 1888-ban felsőbb jóváhagyással a főreáliskola átadta a helyi római katolikus főgimnázium tornacsarnokának. Ezt a helyiséget a főreáliskola a későbbiekben használta.¹³⁵ Az 1885/86. tanévben a tornaszertár részére egy tornalovat szereztek be.¹³⁶

A *tornajátékok szertára* 1894-ben nyílt meg.

A *történelmi szertár* megnyitására 1888-ban került sor.¹³⁷

Az intézeti *éremgyűjteményt* dr. Dékány Ráfael igazgató alapította. Nevezett 1883. évi távozásakor 864 darabból álló magángyűjteményét a főreáliskolának ajándékozta. A tantestület határozata értelmében ez a gyűjtemény 1888. június 28-a óta a „Dékány éremgyűjtemény” nevet viselte.¹³⁸

A régiségtár részére dr. Dékány Ráfael az 1883/84. tanév során jelzés nélküli, régi kis ezüstpénzeket ajándékozott.¹³⁹ Az éremgyűjteményt az 1885/86. tanévben az iskola két tanulója további 13 db ezüst és nikkelt, valamint 25 db rézpénzzel növelte.

135 HANUSZ István, 1895. 32.

136 KMKÁF 1885/6-dik évi értesítője. 1886. 32–33.

137 HANUSZ István, 1895. 33.

138 Uo. 32.

139 KMKÁF 1883/4-dik évi értesítője. 1884. 28.

A *szabadkézi szertár* részére az 1885/86. tanévben 24 db Julien és Carot-féle díszes krétarajzot szereztek be.¹⁴⁰

A Magyar Királyi Földtani Társulat 92/1882. számú leiratában azt közölte a helyi főreáliskola igazgatójával, miszerint az intézet számára, tanítási célra használható 64 db magyarországi kőzetet és 152 faj őslénytani tárgyat állított össze és indított útnak.¹⁴¹

Fischer Ágoston első osztályos tanuló az 1883/84. tanévben 33 db jeles nélküli ásványdarabot adományozott a *természetrajzi szertár* részére.¹⁴² A természetrajzi szertár az 1885/86. tanévben vétel útján 42 db madárképpel gyarapodott. A szertár részére az iskola 6 tanulója 34 db különféle ásványt ajándékozott. A földrajzi gyűjtemény ugyancsak vásárlás útján két térképpel lett gazdagabb. Az egyik „Hátcsék I.: A magyar korona országainak közigazgatási fali térképe”, a másik a „K. k. Militär. Geograph. Institut: Übersichtskarte von Mitteleuropa (M = 1 : 750 000)”. Emellett Kecskemét város az iskolának ajándékozta a „Kecskemét sz. kir. város területének átnézeti térképe 1885” című térképet is.

A természetrajzi szertár részére a fentiek mellett további 11 db tárgyat szereztek be, köztük pl. légsúlymérőket¹⁴³, dasymetert¹⁴⁴, megfordítható ingát, multiplicator¹⁴⁵, rheostatot¹⁴⁶, Schuller-féle Foucault készüléket¹⁴⁷ stb.

A *vegytani szertár* vétel útján 194 tárggyal és 26 különféle vegyszerrel gyarapodott. Dr. Wartha Vince műegyetemi tanár a vegytani szertárnak indigocarmint, carbamidot¹⁴⁸, rosol+savat¹⁴⁹ és 41 féle ritka anilinpraeparátu-

140 KMKÁF 1885/6-dik évi értesítője. 1886. 32–33.

141 KMKÁF 1881/2-dik évi értesítője. 1882. 6–7.

142 KMKÁF 1883/4-dik évi értesítője. 1884. 28.

143 Légsúlymérő: légnyomásmérő.

144 Dasymeter (gör.): baroszkóp, gázmérleg. A gázok sűrűségének mérésére szolgáló mérleg.

145 Multiplicator (lat.): galvanométer. A Föld mágneses erejének kimutatására és mérésére szolgáló eszköz. L. sokszorozó tekerccsel felszerelt galvanométer!

146 Reosztát (gör.): ellenállásszekrény. Olyan készülék, amelynek a segítségével valamely elektromos áramkörbe változtatható ellenállásokat iktathatnak be.

147 Foucault-készülék: A Föld forgásának direkt bizonyítását szolgáló készülék. Az első ilyen kísérletet Léon Foucault (1819–1868) francia fizikus végezte 1850-ben.

148 Karbamid, carbonylamid, $\text{CO}(\text{NH}_2)_2$: Színtelen, vízben jól oldódó, nitrogén tartalmú kristályos anyag. Manapság műtrágya, illetve műanyag- és gyógyszeripari alapanyag.

149 Rosolsav: $\text{C}_{29}\text{H}_{16}\text{O}_3$, mesterséges festék, amely képződik akkor is, ha fenolnak és krezolnak az elegyét arzénsavval vagy kénsavval oxidáljuk. Készítése azonban rendszerint rozanilinból történik. A rozanilin hígított borszeszből szép rubinvörös kristályokban válik ki. A tiszta vízben igen nehezen, forró borszeszben vagy lúgokban azonban könnyen oldódik, lúgos oldata szép vörös színű.

mot¹⁵⁰; Dr. Kiss Károly tudományegyetemi tanársegéd egy üvegcsoport, fluorhidrogént és pyrogallolt¹⁵¹; Koczó Sándor városi mérnök 2 db általa készített keramittéglát ajándékozott.¹⁵²

A főreáliskolai szertárak a későbbiekben is beszerzések és ajándékozások révén gyarapodtak. A főreáliskolai értesítők minden tanévben részletezik ezeket, ezért a továbbiakban csak egy-egy érdekesebbnek vélt gyarapodás megemlítésére került sor. Így például az 1886/87. tanévben Hanusz István főreáliskolai helyettes igazgató 29 db, Virányi Ignác főreáliskolai tanár 40 db különféle ásványt, míg Hegedűs Béla VII. osztályos tanuló 5 db kövületet ajándékozott az ásványtani szertárnak.¹⁵³

Az 1887/88. tanévben többek között Hornyik József főreáliskolai tanár gyarapította 2 db külföldi és 2 db belföldi fémpez ajándékozásával az intézeti éremgyűjteményt. A tanév során az iskola beszerezte a Langl-féle Bilder-Atlas utolsó 40 lapját a történelmi gyűjtemény részére. A természetrajzi szertár vétel útján egyebek mellett a Meinhold-féle 18 db állattani táblával is gyarapodott. A Magyar Nemzeti Múzeum ugyanennek a szertárnak 6 kitömött emlőst, míg Hanusz István 101 db szárított növényt ajándékozott. A *geometriai szertár* építési mintarajzokkal, a szabadkézi rajzszertár 14 db ornamentális gipszmodellel, a zeneszertár 1 db viola hegedűvel lett gazdagabb, amelyeket vétel útján szerzett be az iskola.¹⁵⁴

Az 1888/9. tanév során Merkl Béla németbogsáni jeles entomológus¹⁵⁵ rovargyűjteményt ajándékozott a természetrajzi szertárnak, míg Dr. Ilosvay Lajos műegyetemi tanár naphtylamint és sulfanilsavat a vegytani szertárnak. A Magyar Képzőművészeti Társulat különféle magyar festők által készített műlapokat ajándékozott a szabadkézi rajzszertárnak.¹⁵⁶

Az 1889/90. tanévben az iskola vétellel beszerezett 75 db Angyal-Vizy-féle faliképet a történelmi szertár részére. Holosnyay Ambrus főreáliskolai tanár fülesbaglyot, Seemann Kálmán főreáliskolai tanár íbiszt ajándékozott a szerves természetrajzi szertárnak, míg ugyanennek a szertárnak Novák Sándor és Gecse Rezső második tanulók fejenként 50–50 darabból álló ro-

150 Anilinpreparátum: anilin, amidobenzol, fenilamin, $C_6H_5NH_2$. Az anilin a kőszénkátrány lepárlásából nyert színtelen, olajszerű vegyület. Az anilinpreparátum pedig ennek a vegyületnek a felhasználásával készített vegyészeti vagy gyógyszerészeti készítmény.

151 Pirogallol, pirogalluszav (gör.–lat.): színtelen, szagtalan, kesernyész ízű kristályos, mérgező benzolszármazék. Rendkívül erős redukáló szer, fényképészeti előhívó, festőanyag és gyógyszeralapanyag.

152 KMKÁF 1885/6-dik évi értesítője. 1886. 32–33.

153 KMKÁF 1886/7-dik évi értesítője. 1887. 43.

154 KMKÁF 1887/8-dik évi értesítője. 1888. 61–63.

155 Entomológus (gör.–lat.): rovarlattal foglalkozó kutató, tudós.

156 KMKÁF 1888/9-dik évi értesítője. 1889. 60–62.

vargyűjteményt. Ugyanezen szertár részére a főreáliskola beszerezte a 47 darabból álló Arnoldi-féle gyűjteményt, amely az ehető és mérgező gombákról készült. A geometriai szertár részére az iskola megvette Balló Ede „Stílszerű rajzminták gyűjteménye” című munkáját, valamint a szabadkézi rajzszertárnak a Magyar Képzőművészeti Társulat által 1890-re készített műlapokat.¹⁵⁷

Az 1890/91. tanévben a szabadkézi rajzszertár részére az iskola beszerezte az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat albumát, amely 1891-re készült.¹⁵⁸

Az 1891/92. tanévben a természetrajzi szertár részére bonctani ábrákat rajzoltak Laber Vilmos, Pataky István, Pencze Rezső hatodik osztályos tanulók. Számos ásványt és kőzetet ajándékozott ugyanennek a szertárnak Unterweger Fridolin Resicáról, Vodraska János pedig Anináról.¹⁵⁹

Az 1892/93. tanévben a főreáliskola ajándékképpen megkapta a Földművelésügyi Minisztériumtól „A Magyar állam erdőségeinek átnézeti térképét” a földrajzi szertár, míg a M. Kir. Földtani Intézettől szintén ajándékként a „Magyarországi kőzetek gyűjteményét” a természetrajzi szertár részére. Vétel útján pedig beszerezte Várdai Szilárd 90 darabból álló falimintáit.¹⁶⁰

Az 1893/94. tanévben a történelmi szertár használatára megvette az iskola Márki-Kogutowitz „Európa történelmi térképe”, a szabadkézi rajzszertár részére pedig Baditz Ottó „Vadrózsák” (A Magyar Képzőművészeti Társulat 1893-ra készített műlapja) című munkáit.¹⁶¹

Az 1894/95. tanévben a növénytan oktatásának megkönnyítésére a természetrajzi szertár ajándékképpen megkapta a Nördlicher-féle fametszeteket. Az intézet a geometriai szertár részére sraffírozó¹⁶² készülékeket vásárolt. A szabadkézi rajzszertárnak pedig megvette Margitay Tihamér „Féltékeny” című művét.¹⁶³

Az 1895/96. tanév során a szabadkézi rajzszertárnak az iskola megvette az Országos Képzőművészeti Társulattól Pap Henrik „Bosznia. Életkép 1878-ból” című képét.¹⁶⁴

Az 1896/97. tanévben a szabadkézi rajzszertárnak az intézet megvásárolta Herdtle „Stylisirtre Blumen”, „Die graphischen Künste 1896.”, „Meisterwerke der klassischen Kunst” című munkáit.¹⁶⁵

157 KMKÁF 1889/90-dik évi értesítője. 1890. 56–57.

158 KMKÁF 1890/91-dik évi értesítője. 1891. 51.

159 KMKÁF 1891/92-dik évi értesítője. 1892. 59.

160 KMKÁF 1892/93-dik évi értesítője. 1893. 33–34.

161 KMKÁF 1893/94-dik évi értesítője. 1894. 45–46.

162 Sraffírozó készülék: olyan készülék, amely vízszintes vonalakkal árnyékol; rajzokon pedig bizonyos területeket más-más minta szerint elhelyezett vonalakkal tölt ki.

163 KMKÁF 1894/95-dik évi értesítője. 1895. 8.

164 KMKÁF 1895/96-dik évi értesítője. 1896. 38.

165 KMKÁF 1896/97-dik évi értesítője. 1897. 9.

Az 1897/98. tanévben a VKM az iskola történelmi szertárának ajándékozta 1.) Magyarország térképe a) Szent István király halálakor, 2.) Mátyás király halálakor, c.) 1683-ban. 2.) Magyarország külön címerének leírását. Ugyanide megvette két kötetben Pulszky Ferenc „Magyarország archaeológiája” című művét. A természettani szertár vétel útján többek között 33 db csillagászati képpel gazdagodott. A szabadkézi rajzszertárnak az iskola megvásárolta a 1.) *Die graphischen Künste* XX. évf. 2 kötetét, a 2.) *Das Museum* II. évf., a 3.) *Classisch. Sculpturenschatz* I., II. évf. 2 kötetét és a 4.) Az „Országos Képzőművészeti Társulat albuma 1897” című folyóiratokat és munkát.¹⁶⁶

Az 1898/99. tanévben a VKM a történelmi szertárnak ajándékozta a 1.) Cherven „Római birodalom”, 2.) Marczali „Magyarország 1847-ben” és a 3.) Marczali „Magyarország 1520-ban” című műveket. Ennek a szertárnak megvásárolta továbbá 1.) Babai „Ungariae rege, archiepiscopi et palatini” 3 kötetét, 2.) Schöner „Roma” című művét. A szabadkézi rajzszertár részére megvette többek között 1.) Malonyay „Munkácsy Mihály élete I. rész”, 2.) *Die graphischen Künste* XXI., 3.) *Das Museum* III., 4.) Cassagne „Le dessin par les maîtres”. 5.) „Leonardo da Vinci: Das Buch von der Mahlerei”. 6.) *Műcsarnok*. 7.) *Magyar Iparművészet* című munkákat és folyóiratokat.¹⁶⁷

Az 1899/1900. tanévben a szabadkézi rajzszertár vétel útján többek között a Magyar Iparművészet, *Műcsarnok*; L. H. Fischer „Die Technik der Oelmalerei”; Malonyay D. „Munkácsy Mihály II.”; Dittrich u. Dietr. Ellenberger „Handbuch der Anatomie der Tiere”; Huszka József „Magyar ornamentika”; Zsolnay Júlia „Régi magyar hímzések” című munkáival gyarapodott, míg a zeneszertár egy kisbőgővel és vonóval. Ez utóbbit ajándékképpen kapta az iskola.¹⁶⁸ Ugyanebben a tanévben Dr. Hollós László tanár ősszel és tavasszal, a város határában fekvő Csalános, Nyíri és Talfája erdőbe több ízben, egy alkalommal pedig Ceglédre is, növénygyűjtő kirándulást vezetett.¹⁶⁹

Az 1900/01. tanévben a földrajzi szertár a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium ajándékként Kogutowitz „Közép-Európa falitérképe”, vásárlással pedig Kogutowitz „Magyarország vármegyéinek kis térképei” című térképeihez jutott hozzá.¹⁷⁰

166 KMKÁF 1897/98-dik évi értesítője. 1898. 33–34.

167 KMKÁF 1898/99-dik évi értesítője. 1899. 27–28.

168 KMKÁF 1899/900-dik évi értesítője. 1900. 16.

169 KMKÁF 1899/900-dik évi értesítője. 1900. 38.

170 KMKÁF 1900/901-dik évi értesítője. 1901. 22.

Az 1901/1902. tanévben a természettudományi szertár állománya vétellel többek között Newton-féle színkoronggal, leideni palackkal¹⁷¹ lett teljesebb. A szabadkézi rajzszertár ajándékozás útján megkapta Divald K. „A felső-magyarországi renaissance építészet” című munkáját.¹⁷²

Az 1902/1903. tanévben a szabadkézi rajzszertár ajándékként megkapta Unger rézmetszetét, amely az Országos Képtár Rembrandt „Krisztus Pilatus előtt” című képéről készült.¹⁷³

Az 1903/1904. tanévben a földrajzi szertár ajándékként „A Tisza-völgy, a Duna-völgy vízszabályozási átnézeti térképét” kapta meg. Vásárlással gyarapodott a szabadkézi rajzszertár, mégpedig Magyar Iparművészet V., VI.; Dietr. Ellenberger „Anatomie der Tiere IV., V.”; Knackfuss „Kunstgeschichte I., III.”; „Klassischer Skulpturenschatz III., IV.” című munkáival.¹⁷⁴

Az 1904/1905. tanév során a természettudományi szertár kitömött vadlúd, szalonka, gólyatölcs, zöld harkály, ugartyúk példányaival gazdagodott. A szabadkézi rajzszertár ajándékként megkapta Czobor B. „Magyarország történeti emlékei. 40 műlap”-ját; míg vétellel a Magyar Iparművészet VII. évf.; a *Művészet* III. évf.; Várdai Sz. „Rajzminták 5 füzet”; „A budapesti Mátyás-templom”; Seemann-féle faliképeket.¹⁷⁵

Az 1905/1906. tanévben a földrajzi szertár Molnár V. „Magyarország domború térképe”; „Kecskemét város térképe” című térképekkel vétel útján gyarapodott, míg ajándékként kapta meg Kogutowitz M. „Skandinávia” falitérképét. A természettudományi szertár részére hörcsögöt, viperacontvázat, anatómiai falitáblákat vásároltak. A szabadkézi rajzszertár Boros Rudolf „A művészeti rajz és tervezés elemei”; a Magyar Iparművészet VIII.; Szendrei „A magyar viselet történeti fejlődése”; a *Művészet* IV. munkákkal lett értékesebb, amelyeket vásárlás útján szerzett be a főreáliskola. A zeneszertár ugyanezen módon, vonós zeneművekkel lett gazdagabb.¹⁷⁶

Az 1906/1907. tanév során a földrajzi szertár más világrészekről származó *terménygyűjteménnyel* gyarapodott, vásárlás útján. A szabadkézi rajzszertár ugyanezen a módon a *Művészet* V. évf.; Magyar Iparművészet IX. évf.; G. Dehio „Kunstgeschichte in Bildern (IV. és V. Abth.)”; *Das Museum* (VI., VII., VIII., IX.) évfolyamait szerezte be.¹⁷⁷

171 Leideni palack: az elektromos kondenzátor első formája: felül nyitott üvegedény, amelynek külső és belső fala vékony fémréteggel (sztaniollal) van bevonva. Az eszközöt Leyden holland városról nevezték el, amelynek egyetemén 1745-ben feltalálták. Ma már csak kísérleti eszköz.

172 KMKÁF 1901/902-dik évi értesítője. 1902. 33–34.

173 KMKÁF 1902/903-dik évi értesítője. 1903. 38.

174 KMKÁF 1903/904-dik évi értesítője. 1904. 25.

175 KMKÁF 1904/905-dik évi értesítője. 1905. 15.

176 KMKÁF 1905/906-dik évi értesítője. 1906. 25–26.

177 KMKÁF 1906/907-dik évi értesítője. 1907. 34–35.

Az 1907/1908. tanévben a VKM Tóth „Orosz birodalom (falitérkép)” című térképét ajándékozta az iskolának. A szabadkézi rajzszertár vásárlás révén a Művészet VI. évf.; Magyar Iparművészet X. évf.; „Le-Musée d’Art”; „Histoire generale de l’Art du XIX. Siéde”. Ajándékozással pedig 20 db művészettörténeti falikép került ide. A tornajátékszertár ugyancsak ajándékozás útján kapta meg a *Turuljáték, Svéd tornászati Lapokat*.¹⁷⁸

Az 1908/1909. tanévben a főreáliskola beszerezte a történeti szertár részére a Kogutowitz-féle „Térképek Magyarország történetéhez” című munkákat. A földrajzi szertár a VKM ajándékával: „Skandináva térképe” gyarapodott. Vásárlás útján „Európa térképe”, „Ausztia és Magyarország vasúti térképe” növelte az intézeti térképek számát. A természetrajzi szertár vidra, vadmacska, denevér, vakondok, sün, mezei nyúl preparált példányaival gazdagodott. A fizikai szertárnak adományozott a VKM Vozáry „Naprendszer” című munkájából egy darabot. A szabadkézi rajzszertár állománya vétellel, műtörténeti diapozitív képekkel, Groh „Magyar díszítőművészet” című munkájával, valamint a Magyar Iparművészet XI. évf.; Művészet VII. évf. folyóiratokkal növekedett.¹⁷⁹

Az 1909/1910. tanév során a történeti szertár vásárlással Márki „Történeti faliképek”; Lohmeyer „Történeti faliképek”-kel, míg a földrajzi szertár a VKM ajándékaiképpen az „Ibériai félsziget”, „Balkán félsziget” című térképekkel gyarapodott. A szabadkézi rajzszertár megvette a Magyar Iparművészet XII. évf.; Corinth „Das Erlernen der Malerei”; „Bekötési táblák a Művészethez”; *Jahrbuch f. d. Zeichen und Kunstunterricht* 1908. évf.; *Schauen und Schaffen* 1908. évfolyamát.¹⁸⁰

Az 1910/11. tanév során említésre méltó gyarapodást csak a természetrajzi szertár mutatott, amelyben akkortól már a preparáló mikroszkópon kívül, beszerzéssel, patkány, vaddisznó, földikutya, mezei pocok, menyét, hermelin, foka, dunnalúd, barázdabillegető, elektromos rája, kecsge, pisztráng, garda, fogas, tyúk képei, illetve preparált példányai is megtalálhatók voltak.¹⁸¹

A dr. Hollós László-féle főreáliskolai természetrajzi gyűjtemény az 1912/13. tanévben a következőkből állt:

I. Emlősök	VI. Növénytani gyűjtemény
II. Madarak	VII. Ásványtani gyűjtemény
III. Csúszó-mászók	VIII. Kőzetgyűjtemény
IV. Kétlábúak	IX. Paleontológiai ¹⁸² gyűjtemény
V. Ízeltlábúak	X. Régiséggyűjtemény.

178 KMKÁF 1907/908-dik évi értesítője. 1908. 11–12.

179 KMKÁF 1908/909-dik évi értesítője. 1909. 47.

180 KMKÁF 1909/910-dik évi értesítője. 1910. 10.

181 KMKÁF 1910/911-dik évi értesítője. 1911. 10.

182 Paleontológia (gör.): őslénytan. A földtörténeti múlt élővilágát kutató tudomány.

Az I–X-ig a gyűjtemények összesen 4845 darabból álltak. Valamennyi emlőállatot és madarat dr. Hollós László maga tömte ki. Ő preparálta ki a csontvázakat és koponyákat (a *Homo sapiens* kivételével), sőt a bogárvázat is. Ő gyűjtötte a tojás- és fészekgyűjtemény legnagyobb részét, a csúszómászókat, kétéltűeket, bogarakat, lepkéket, rákokat, terméseket, gombákat, a vas kiolvasztásáról és feldolgozásáról szóló gyűjteményt, az ásványok, kőzetek és a paleontológiai gyűjtemény zömét is. Az állattani, növénytani és kőzettani mikroszkópi metszeteket – 90 db állattani metszet kivételével –, Hollós egy volt tanítványa készítette.¹⁸³

A vizsgált korszak utolsó tanévében, 1913/14-ben, a szertárakban tárolt eszközállomány darabszáma és értéke a következő volt:

1.	Történelmi szertár	249 db értéke	1598 korona	99 fillér,
2.	Földrajzi szertár	156 ”	1403 ”	84 ”,
3.	Állattani szertár	809 ”	7050 ”	29 ”,
4.	Növénytani szertár	284 ”	637 ”	58 ”,
5.	Ásványtani szertár	1054 ”	2139 ”	50 ”,
6.	Vegyteni szertár	401 ”	4232 ”	82 ”,
7.	Természettani szertár	782 ”	15988 ”	08 ”,
8.	Geometriai szertár	12 ”	1600 ”	93 ”,
9.	Szabadkézi rajzszertár	3287 ”	5265 ”	78 ”,
10.	Tornajátékszertár	39 ”	259 ”	13 ”,
11.	Zeneszertár	74 ”	314 ”	32 ”.

A dr. Hollós László-féle természetrajzi gyűjtemény 1913/14-ben a következő darabokból állt:

I.	<i>Emlősök:</i> kitömött állatok, csontvázak, koponyák, csontok	46 db,
II.	<i>Madarak:</i>	
	a) kitömött állatok, csontvázak, koponyák	144 ”,
	b) tojás- és fészekgyűjtemény	596 ”,
III.	<i>Csúszómászók:</i>	19 ”,
IV.	<i>Kétéltűek:</i>	2 ”,
V.	<i>Ízeltlábúak:</i>	
	a) bogár- és lepkegyűjtemény	1487 ”,
	b) rákok	7 ”,
	c) állattani mikroszkópi készítmények	137 ”,
VI.	<i>Növénytani gyűjtemény:</i>	
	a) termések	25 ”,
	b) gombagyűjtemény	180 ”,
	c) növénytani mikroszkópi metszetek	279 ”,

183 KMKÁF 1912–13. évi értesítője. 1913. 9–25.

VII. <i>Ásványgyűjtemény:</i>	
a) ásványok	823 ”,
b) ásványtani mikroszkópi készítmények	9 ”,
c) vegyes (a vas kiolvasztása és feldolgozása)	98 ”,
VIII. <i>Kőzetgyűjtemény:</i>	
a) kőzetek	81 ”,
b) közettani mikroszkópi készítmények	22 ”,
IX. <i>Paleontológiai gyűjtemény:</i>	988 ”,
X. <i>Régiséggyűjtemény:</i>	112 ”.

A dr. Hollós László-féle természetrajzi gyűjtemény tehát összesen 4949 darabból állt, amely 2059 korona értéket képviselt, míg a Dékány-éremgyűjtemény 1651 darabja ekkor 839 korona 34 fillért ért.¹⁸⁴

Az ifjúsági és a tanári könyvtár

Ifjúsági könyvtár

A tantestület átlátva azt, hogy az ifjúság kárára szolgál, ha nem neki való olvasmánnyal tölti az idejét, másfelől a fejlődő ifjú elmének a szoros tanulás mellett szüksége van mulattató olvasmányra is, emellett a fennálló tanterv a felsőbb osztályokban rendszeres magánolvasmányt követel, ezért a tantestület ifjúsági könyvtár felállítását határozta el. Nehogy ennek a könyvtárnak a használata esetleg a komoly tanulmányoktól vonja el az ifjúságot, ezért csak azok a fiatalok kaphattak hetente egy kötet könyvet, akik az iskolai köteleseiknek teljes egészében eleget tettek. Akiket az ellenőrzési értekezleten hanyagság miatt megróttak, azok az ifjúsági könyvtárat mindaddig igénybe nem vehették, amíg a legközelebbi érdemjegyosztás alkalmával kielégítő eredményt nem tudtak felmutatni.

Az ifjúsági könyvtár felállítására a tantestületnek, az ifjúság pénzzadományainak, valamint a tanügyet támogatók könyvajándékainak felhasználásával került sor 1879. január végén. A beszerzett könyvek egy részét a felsősöknek, másik részét az alsóbb osztályokba járó tanulóknak a használatába bocsátották.

184 KMKÁF 1913–14. évi értesítője. 1914. 67–69.

Az intézet tantestülete az 1878/79. tanévben 49 forintot, a tanulók 52 forint 15 krajcár pénzádományt fizettek be a könyvtár részére. A befolyt összegből 109 művet szereztek be, 147 füzetben. A beszerzett művek közül 146 darabot be is költettek. Az ifjúsági könyvtárat a tanév során Szombathy István és Szőke Gyula tanárok kezelték.¹⁸⁵

Az intézetnek az 1879/80. tanévben Horváth Döme 7, Hanusz István 4, Bóka Károly 7, Cseh Lajos 3, a Franklin Társulat 9 db könyvet ajándékozott. A könyvtár összes pénzvagyona 34 forint 2 krajcárt tett ki. Ebből az összegből Vasváry Ferenc könyvtárából vásároltak 27 kötetet. A könyvvállományt ekkor 480 db kötet, illetve füzet képezte. Az ifjúsági könyvtárat változatlanul Szombathy István tanár kezelte.¹⁸⁶

A könyvtár összes bevétele az 1880/81. tanévben mindössze 52 forint 44 krajcárt tett ki. Könyvkötésre ekkor 25 forint 22 krajcárt, könyvbeszerzésekre pedig 24 forint 10 krajcárt fordítottak. Az ifjúsági könyvtár állománya 535 db kötetből és füzetből állt, amelyek közé beleszámították a Franklin Társulat, valamint az egyes tanulók által ajándékozott 3–3 db könyvet is. A tanév során a könyvtárat változatlanul Szőke Gyula és Szombathy István tanárok kezelték.¹⁸⁷

Az 1880/81. tanévtől minden tanuló az ifjúsági könyvtárra és az intézet éves értesítőjére 50–50 krajcárt tartozott befizetni.¹⁸⁸ A Szent István Társulat „Házi könyvtár” című kiadványaiból 1881. december 21-én 16 kötetet küldött az iskola könyvtára részére.¹⁸⁹

Az ifjúsági könyvtárat az 1881/82. tanévben is Szőke Gyula és Szombathy István tanárok vezették. A könyvtár ez évi összes bevétele 59 forint 86 krajcárt, összes kiadása pedig kerekén 40 forintot tett ki. Könyvvásárlásra 21 forint 90 krajcárt, könyvkötetésre 18 forint 10 krajcárt költöttek. A könyvtár könyvvállománya ekkor 593 db kötetből és füzetből állt. A tanév során az iskola egyes tanulóit, a fent említetteken kívül, 14 db könyvet adományoztak az intézetnek.¹⁹⁰

Az ifjúsági könyvtár állománya az 1882/83. tanév végén már 699 kötetből, illetve füzetből állt. A tanév során Horváth Döme az „Olcsó könyvtár” 40 db füzetét, a Franklin Társulat a „Jeles írók iskolai tára” két füzetét, a főreáliskola tanári könyvtára az „Ifjúsági iratok tára” 5 db füzetét, míg Rombauer

185 KMKÁF 1878/9-dik évi értesítője. 1879. 39–41.; HANUSZ István, 1895. 32. – Hanusz István az ifjúsági könyvtár alapítását az 1878. évre teszi, a tanulók által erre a célra összegyűjtött pénzüsszeget pedig 54 Ft 45 krajcárban adja meg. Ezek az adatok eltérnek az intézet 1878/79. évi értesítőjében közöltektől.

186 KMKÁF 1879/80-dik évi értesítője. 1880. 38.

187 KMKÁF 1880/1-dik évi értesítője. 1881. 41.

188 KMKÁF 1880/1-dik évi értesítője. 1881. 44.

189 KMKÁF 1881/2-dik évi értesítője. 1882. 4.

190 KMKÁF 1881/2-dik évi értesítője. 1882. 41.

János harmadik osztályos tanuló a „Szent László király” történelmi elbeszélést ajándékozta a könyvtárnak.¹⁹¹ Az 1883. június 27-i záró értekezleten dr. Szombathy István lemondott az ifjúsági könyvtár kezeléséről, helyébe Hornyik József tanár lépett.¹⁹²

Az 1884/85. tanévben az ifjúsági könyvtár 24 művel gyarapodott.¹⁹³

A következő, 1885/86. tanévben vétel útján 15 db, ajándékozás révén pedig 8 db könyvvel növekedett az ifjúsági könyvtár állománya. Hanusz István és Hornyik József főreáliskolai tanárok mellett az ajándékozók között könyvszerzők is voltak, akik saját könyvük egy-egy példányát ajándékozták az iskolának.¹⁹⁴

Az 1887/88. tanév során a könyvtár ajándékkönyveket kapott a Franklin Társulattól, a Wodianer F. és Fiai Könyvkiadótól, az iskola egyes tanáraitól. A könyvtár emellett vétel útján is számos művel gyarapodott.¹⁹⁵ Az ifjúsági könyvtárba a tanév során könyvszekrényt szereztek be 41 forint 20 krajcár értékben.¹⁹⁶

Az ifjúsági könyvtár vezetésében az 1893/94. tanévben változás állt be, azt Liszka Béla tanár vette át. Nevezett tanár összeállította a rendelkezésre álló könyvek lajstromát, és kifüggesztette azt az első osztályokban. Az V–VI. és a VII–VIII. osztályok számára két jegyzéket készített, szakok szerint rendezett lajstrommal. A főreáliskola tanulói létszámának növekedése miatt szükségessé vált az „Utasításokban” megjelölt művek több példányban történő beszerzése. Gondot fordítottak az elhasznált kötetek kicserélésére is. Minden osztály kéthetente váltott könyvet. Az iskolában a könyvosztás 1893. szeptember második felében kezdődött, míg az első osztály részére csak 1894 januárjában került sor.

Az 1893/94. tanévben az	I.	osztály	52 tanulója	296 könyvet olvasott,
	II.	„	42 „	235 „
	III.	„	35 „	339 „
	IV.	„	29 „	238 „
	V.	„	18 „	147 „
	VI.	„	15 „	158 „
	VII.	„	17 „	147 „
	VIII.	„	11 „	152 „

191 KMKÁF 1882/3-dik évi értesítője. 1883. 40.

192 KMKÁF 1882/3-dik évi értesítője. 1883. 3.

193 KMKÁF 1884/5-dik évi értesítője. 1885. 6.

194 KMKÁF 1885/6-dik évi értesítője. 1886. 31–32.

195 KMKÁF 1887/8-dik évi értesítője. 1888. 60–61.

196 KMKÁF 1887/8-dik évi értesítője. 1888. 62–63.

A felsőbb osztályok olvasmányaiába beleszámították az „Utasításokban” kijelölt magánolvasmányokat is.¹⁹⁷

Az állami főreáliskola 1894/95. évi értesítője szerint az ifjúsági könyvtár alkalmatlan helyiségben van elhelyezve, ezért a rendelkezésre álló pénzösszeget az elhasznált kötetek kicserélésére és köttetésére fordították. Liszka Béla tanár a könyvosztásra vonatkozóan azt a változtatást javasolta, hogy a IV–VI. osztályosok havonta háromszor, a VII–VIII. osztály tanulói minden héten válthassanak könyvet. Ettől a tanévtől kezdve az egyes osztályok tanulói létszáma és az olvasott könyvek száma mellett már „tárgyi csoportok” szerinti kimutatás is létezett. Eszerint az I–III. osztályosok 79 regét, mesét, mondát olvastak; az I–IV. osztályosok 394 kisebb elbeszélést és ifjúsági lapokat, 174 földrajzi és történelmi munkát, 44 természettudományi művet, továbbá 40 egyéb segédkönyvet. Az V–VIII. osztályosok 93 irodalomtörténeti vagy esztétikai művet, 26 földrajzi és történelmi könyvet, 39 természettudományi munkát, 118 regényt és elbeszélést, valamint költeménykötetet forgattak. Az I–IV. osztályosok 11 német nyelvű, míg az V–VIII. osztályosok 5 német és 8 francia nyelvű művet olvastak. Ebbe a számba azonban nem számították bele a felsőbb osztályok magánolvasmányait.¹⁹⁸ Az ifjúsági könyvtár 1894 végén már 1305 darabból állt, amelynek értéke 1026 forint 63 krajcárra rúgott.¹⁹⁹

Az 1895/96. tanévi értesítő szerint az iskolai könyvtárak fő célja az, hogy az olvasás ne pusztán mulattató időtöltés legyen. A továbbképzés válogatott olvasmányok olvasását követeli meg. A kecskeméti állami főreáliskola ifjúsági könyvtára a fenti tanévben 1303 műből, azaz 1740 kötet könyvből állt. A könyvtár a városban a jobbak közé tartozott, ahol a hiányok pótlását tervszerűen végezték. Célul tűzték ki azt, hogy „a könyvtár valóságos irodalmi kalauza legyen az ifjúságnak”. Az új művek beszerzésénél figyelembe vették a szaktanárok óhaját is. Így elérhető az a cél, hogy a könyvtár valóban az iskolai tanulmányok bővítését szolgálja. Azokat a könyveket, amelyeket a remekírók közül a tanulóknak el kell olvasnia, és ha van belőle válogatott vagy magyarázattal ellátott kiadás, felvették az „iskolai klasszikusok” közé. A többi könyv azon csoport neve alatt található, ahová szak szerint tartozik. A szaktanárok így könnyebben utasíthatják tanulóikat megfelelő magánolvasásra. A 7. és 8. csoportnál a művek csekély száma miatt csak a címek előtt tüntették fel az osztályt. Az alsóbb osztályoknál és az idegen nyelvű műveknél külön csoportosítást nem láttak szükségesnek.

197 KMKÁF 1893/4-dik évi értesítője. 1894. 59.

198 KMKÁF 1894/5-dik évi értesítője. 1895. 55–56.

199 HANUSZ István, 1895. 33.

A könyvtár kezelésére külön helyiség változatlanul nem állt rendelkezésre, hiánya sok tekintetben bénító hatású volt. Hetente könyvet csak a VII–VIII. osztályosok válthattak, a IV–VI. osztályba járók havonta három alkalommal, míg az I–II. osztályosok kéthetente egyszer teheték ezt meg. A jegyzékbe foglalt művek között akadt néhány olyan is, amely csak a szaktanár egyenes utasítására kerülhetett érettebb növendék kezébe. Az ifjúsági könyvtárban minden műnek megvolt a maga célja. A könyvek mellé tett betű a nagy szakcsoportot [A) irodalmi olvasmány; B) történelem, földrajz; C) természettudomány; D) szépirodalom; E) ifjúsági iratok], és a szám a szakcsoport folyószámát jelentette. A könyvkérő lapokra mindkettőt fel kellett jegyezni. Egyszerre csak egy könyvet adott ki a könyvtár a tanulónak. Közülük az, aki a kiadott könyvet sokáig magánál tartotta, bírságot tartozott fizetni.²⁰⁰

Az ifjúsági könyvtár az 1897/98. tanév első részében Liszka Béla tanár szabadságolása és az új alapleltár készítése miatt zárva volt. A könyvtárat ekkor az alkalmatlan helyiség, a nagyszámú elhasznált könyv, valamint a német és francia nyelvű művek számának növekedése jellemezte. A felsőbb osztályok minden tanulója kapott német könyvet, akik az olvasottakról be is számoltak. Francia könyvet azonban csak a jobb tanulók kaptak. A tanév során továbbra is folyt a magyar művek több példányban történő beszerzése. Az ifjúsági könyvtár főleg történelmi művekben volt gazdag. A diákok olvasmányjaiból a nemzeti tárgyak olvasmányai 61,5%-ot tettek ki.

Az alsóbb osztályokban, a tanügyi folyóiratok ajánlásának megfelelően, szintén több példányban szereztek be a könyveket, ám a tanulók olvasási kedve ettől függetlenül is igen lanyhának bizonyult. Hasonlóképpen csekély érdeklődést tanúsítottak a földrajzi és a természettudományi könyvek iránt is, az ilyen tárgyú könyvek használata mindössze 2,3% volt. Az ilyen jellegű könyvek iránti érdeklődés felkeltésére a tantestület a jövőre nézve néhány magánolvasmányt szándékozott kitűzni.

A könyvtárban sok volt a használhatatlan könyvajándék is, rossz minőségű papíron, reklámkiadások, rossz német regényfordítások, forgalomból kivont tankönyvek, szótárak stb. A könyvek egy másik csoportját, a klaszszikusok régebbi kiadásait, a német remekírók műveit, röpiratokat, a MTA könyvkiadó vállalatának egyes évfolyamait a tanulók kevésbé keresték, ezért ezek át fognak kerülni a tanári könyvtárba.

A jövő 1898/99. tanévtől kezdve a régi szokás szerint ismét szeptember 15-től május 15-ig került sor könyvosztásra, az alsóbb osztályokban kéthetente, az V–VI. osztályban havonta három alkalommal, míg a VII–VIII. osztályban hetente. A könyvtárat a tanév során Liszka Béla tanár kezelte.²⁰¹ Az ifjúsági könyvtár válogatott német és francia műveiből az 1898/99. tanévben

200 KMKÁF 1895/6-dik évi értesítője. 1896. 1–2.

201 KMKÁF 1897/8-dik évi értesítője. 1898. 62–63.

is adtak házi olvasmányokat a szaktanárok, amelyeknek a tartalmát számon is kérték. Ez a fajta olvastatás a felsőbb osztályokban állandósult. A fősúlyt az „Utasításokban” megjelölt magyar irodalmi magánolvasmányokra helyezték.

A könyvkölcsönzés 1898. szeptember 15-től 1899. május 16-ig a megszokott rendben folyt. A tanév során több földrajzi és természetrajzi mű volt forgalomban. Az I. osztályban 34 fő 123 db, a II. osztályban 33 fő 248 db, a III. osztályban 26 fő 257 db, a IV. osztályban 24 fő 226 db, az V. osztályban 27 fő 221 db, a VI. osztályban 12 fő 99 db, a VII. osztályban 15 fő 230 db, míg a VIII. osztályban 26 fő 341 db könyvet kölcsönzött. Összesen 1745 db könyvet olvastak el a tanulók, ám ebbe a számba az összesítésnél nem számították bele a magánolvasmányokat.

Liszka Béla tanár az értesítőben osztályonként a legnépszerűbb könyveket és a legkeresettebb regényeket is felsorolta.²⁰² A beszerzéseknél az elhasznált könyvek pótlásán kívül a válogatott magyar szépirodalmi részt igyekezett Liszka Béla kiegészíteni. A stílusképzés szempontjából fontosnak ítélte meg, hogy az ifjúsági könyvtár olyan műveket adjon a tanulók kezébe, amelyekben a magyar széppróza kiváló képviselőit tanulmányozhatják. Ily módon látta kiszoríthatóaknak a kölcsönkönyvtárak ellenőrizhetetlen, válogatás nélküli olvasmányait a tanulók érdeklődési köréből.²⁰³

Az ifjúsági könyvtár látogatottsága az 1899/1900. tanévben sem csökkent. A tanév során 174 tanuló 1322 db könyvet olvasott el. Az elolvasott könyvek között első helyen a szépirodalmi munkák álltak 38%-kal, az elbeszélő és történelmi olvasmányok az alsóbb osztályokban 30%-kal, a felsőbb osztályokban a széptani és történelmi olvasmányok 18%-kal, a matematikai és természettudományi munkák 12%-kal, végül az ifjúsági lapok és egyebek 2%-kal következtek. Az elolvasott könyvek 89,8%-a magyar nyelvű volt, míg a német nyelvűek 4,9%-ot, a francia nyelvűek 3,1%-ot, a klasszikusokból történő fordítások pedig 2,3%-ot tettek ki. A legtöbbet olvasott magyar írók: Jókai Mór, Katona József és Mikszáth Kálmán; a német nyelven írók közül: Andersen, Hoffmann, Schmidt Kr.; a francia nyelven írók közül: Erckmann–Chatrian és Verne, míg a klasszikusokból Cicero és Shakespeare voltak.

Az ifjúság kezén forgó könyvjegyzék a komolyabb olvasmányok előnyben részesítéséhez vezetett. Korábban a szépirodalmi olvasmányok 75,6%-ot tettek ki, a többi szakokra együttesen így csak 24,4% jutott. Ehhez az is hozzájárult, hogy amíg felsőbb osztályosoknál betűsoros jegyzék volt, addig az alsóbb osztályok olvasmányjegyzéke az egyes tantermekben ki volt függesztve. Ezek a kifüggesztett jegyzékek a vándorosztályokban és más tanügyi célokra lefoglalt nagyobb tantermekben a gyakori használat miatt hamarosan elhasználódtak. Ezért most minden tanuló kézhez kapja a szakok és osztályok

202 KMKÁF 1898/9-dik évi értesítője. 1899. 55–57.

203 KMKÁF 1898/9-dik évi értesítője. 1899. 57.

szerint rendezett olvasmányjegyzéket. Ez az egyes osztályok olvasmányaiban máris bizonyos egységesüléshez vezetett. A könyvtárat változatlanul Liszka Béla tanár kezelte, és a fenti olvasmányjegyzéket is ő állította össze.²⁰⁴

Hamarosan azonban igen nagy veszteség érte az ifjúsági könyvtárat, mivel annak kezelője, Liszka Béla főreáliskolai rendes tanár, 1901. április 17-én meghalt.²⁰⁵ Az az alaposág és szakértelem, amely őt a könyvtár vezetése és kezelése során jellemezte, a későbbiekben végleg megszűnt. A főreáliskolai értesítők a későbbiekben már csak annak közlésére szorítkoztak, hogy az adott tanévben, vétel és ajándékozás révén, hány kötettel és mekkora értékben gyarapodott az ifjúsági könyvtár.

Az ifjúsági könyvtár állománya az 1912/13. tanévben már 2566 daraból állt, amely 5194 korona 6 fillér értéket képviselt.²⁰⁶ A vizsgált időszak utolsó, 1913/14. tanévében az ifjúsági könyvtár összesen 2761 kötetből állt, amelynek az értéke 5672 korona 91 fillérre rúgott. Ebbe a könyvvállományba a vásárolt és az ajándékozott könyvek egyaránt bele voltak számítva.²⁰⁷

Az ifjúsági könyvtár könyvvállománya és gyarapodása 1878–1914 között

Tanév	Az ifjúsági könyvtár állománya db/mű	Könyv	
		adomány és ajándék / db kötet + füzet/	vétel /db kötet + füzet/
1878/1879.	335	226	109
1879/1880.	480	40	27
1880/1881.	535	6	–
1881/1882.	593	30	–
1882/1883.	699	48	–
1883/1884.	–	–	–
1884/1885.	–	–	–
1885/1886.	–	8	15
1886/1887.	–	18	33
1887/1888.	–	20	46
1888/1889.	–	32	51
1889/1890.	–	5	41
1890/1891.	–	10	72
1891/1892.	–	12	56

204 KMKÁF 1899/1900-dik évi értesítője. 1900. 9. – A könyvjegyzéket lásd az 1–8. oldalon!

205 KMKÁF 1900/1901-dik évi értesítője. 1901. 45.

206 KMKÁF 1912–13. évi értesítője. 1913. 32.

207 KMKÁF 1913–14. évi értesítője. 1914. 69.

1892/1893.	–	–	–
1893/1894.	1305	6	73
1894/1895.	–	88	61
1895/1896.	1303	17	120
1896/1897.	–	63	177
1897/1898.	–	–	–
1898/1899.	–	–	–
1899/1900.	–	49	100
1900/1901.	–	50	87
1901/1902.	–	–	42
1902/1903.	–	–	80
1903/1904.	–	–	73
1904/1905.	–	40	102
1905/1906.	–	31	83
1906/1907.	–	5	61
1907/1908.	–	5	121
1908/1909.	–	51	166
1909/1910.	–	–	71
1910/1911.	–	31	79
1911/1912.	–	16	98
1912/1913.	2566	4	72
1913/1914.	2761	12	61

A fenti táblázat adatai szerint adomány és ajándék címén 1878–1914 között 923 kötet és füzet került az ifjúsági könyvtár tulajdonába. Ez a szám az 1913/14. tanévi könyvállomány egyharmadát tette ki. Vétel útján ugyancsak 1878–1914 között 2177 kötet és füzet került ide. Ez a kötet- és füzettség az 1913/14. tanévi könyvállomány kétharmadára rúgott. Ha az adományozás, ajándékozás és vétel útján beszerzett könyvek számát összeadjuk, 3090 darabot kapunk. Összevetve ezt a számot az 1913/14. tanévi 2761 darab könyvvel és füzetrel, a 329 darabos különbség, azaz hiány, nyilvánvalóan a duplumok és a kiselejtett könyvek számából származik. Az ifjúsági könyvtár ugyanis már az 1880–1883. közti tanévekben és később is, több művet 2–6 példányban is beszerzett.

Tanári könyvtár

Az 1880-ban összeállított alapleltár szerint az intézet tanári könyvtárában 875 db, az ifjúsági olvasókönyvtárban 482 db könyvet tartottak nyilván.²⁰⁸ Hanusz István tanár az 1883. június 27-i záró értekezleten lemondott az általa éveken át gondosan és pontosan kezelt tanári könyvtár gondozásáról, helyét Willer József tanár vette át.²⁰⁹

A 4685/1884. VKM rendelet a főreáliskola tanári könyvtára gyarapítására a rendes évi átalányon felül 300 forintot utalványozott, és külön könyvtárhelyiség felállítása vált szükségessé. A minisztériumnak ezt a törekvését Kecskemét város tanácsa anyagilag is támogatta, és az intézet „*csinos kis könyvtárhelyiséget nyert*”.²¹⁰

Az iskola tanári könyvtára az 1884/85. tanévben vétel útján 80 db, ajándékozás révén pedig 19 db művel gyarapodott.²¹¹ A tanári könyvtár részére az 1885/86. tanévben 12 db folyóiratot és szaklapot vásároltak, valamint 61 db könyvet szereztek be. A könyvtár azonban ajándékozás útján is számos folyóirattal, szaklappal, könyvvel gyarapodott.²¹²

Willer József könyvtáros 1887 januárjában arról tájékoztatta a város közönségét a Kecskeméti Lapok hasábjain, hogy Horváth Döme a tanári könyvtár számára Fraknói Vilmos „Magyarország a mohácsi vész előtt”; Dr. Thallóczy Lajos „Oroszország és hazánk”; Dr. Marki József: „Horác levelei” című műveit ajándékozta.²¹³

A tanári könyvtár 1894 végén már 6298 darabból állt, amelynek értéke 7587 forint 78 krajcárt tett ki.²¹⁴

A tanári könyvtár vétellel, köztük folyóiratokkal is az 1911/12. tanévben 210 darabbal nött, 2506 korona 17 fillér értékben.²¹⁵

A tanári könyvtár könyvvállománya beszerzés és ajándékozás révén az 1912/13. tanévben 5565 darabból állt, ennek a pénzbeli értéke 15 650 korona 11 fillért tett ki.²¹⁶ Ugyanez a vizsgált korszak utolsó tanévében 1913/14-ben 5799 darab könyvből és folyóiratból tevődött össze, amely 17 582 korona 66 fillér értéket képviselt.²¹⁷

208 KMKÁF 1880/1-dik évi értesítője. 1881. 5.

209 KMKÁF 1882/3-dik évi értesítője. 1883. 3.

210 KMKÁF 1883/4-dik évi értesítője. 1884. 4.

211 KMKÁF 1884/5-dik évi értesítője. 1885. 6.

212 KMKÁF 1885/6-dik évi értesítője. 1886. 29–31.

213 „Különfélék. – Horváth Döme”. Kecskeméti Lapok, 1887. január 30. (XX. évf. 5. sz.) 3.

214 HANUSZ István, 1895. 33.

215 KMKÁF 1911/2-dik évi értesítője. 1912. 25–26.

216 KMKÁF 1912/3-dik évi értesítője. 1913. 29–30.

217 KMKÁF 1913/4-dik évi értesítője. 1914. 65–67.

A tanári könyvtár könyvvállománya és gyarapodása 1885–1914 között

Tanév	A tanári könyvtár éves állománya (mű/db)	Könyv		
		ajándék (mű/db)	vétel folyóiratok és szaklapok (db)	vétel könyvek (mű/db)
1885/86.	–	19	12	61
1886/87.	–	28	12	44
1887/88.	–	42	–	37
1888/89.	–	47	–	60
1889/90.	–	17	–	30
1890/91.	–	34	–	143
1891/92.	–	9	–	334
1892/93.	430	56	–	374
1893/94.	(6298) 324	113	–	211
1894/95.	375	51	–	324
1895/96.	283	89	–	194
1896/97.	277	49	–	228
1897/98.	287	42	–	245
1898/99.	471	290	–	181
1899/1900.	132	16	–	116
1900/01.	148	37	–	111
1901/02.	271	25	–	246
1902/03.	153	16	–	137
1903/04.	125	16	–	109
1904/05.	143	18	–	125
1905/06.	134	30	–	104
1906/07.	108	14	–	94
1907/08.	113	7	–	106
1908/09.	102	13	–	89
1909/10.	245	10	–	235
1910/11.	171	–	–	171
1911/12.	210	–	–	210
1912/13.	(5565) 151	9	–	142
1913/14.	(5799) 110	23	–	87

A fenti táblázat adatainak vizsgálatából megállapítható, hogy a tanári könyvtár könyvvállománya 1885–1914 között két forrásból gyarapodott. Az egyik forrás: az iskola tanárai és igazgatói, magánszemélyek, társulatok, intézetek, könyvkiadók, a Magyar Tudományos Akadémia stb. által ajándékozott könyvek, folyóiratok és szaklapok voltak. A kecskeméti állami főreáliskolának

évente ajándékozott könyvek száma rendkívül változó volt, a 7 db (1907/08. tanév) – 290 db (1898/99. tanév) kötet között mozgott. A gyarapodás másik, jelentősebb, megbízhatóbb és állandó forrását az intézet által vétel útján beszerzett könyvek, folyóiratok és szaklapok tették ki. Ezek évenkénti számát hol összegezték, hol pedig nem, a főreáliskolai értesítőkből. A vásárlással beszerzett könyvek éves száma 30 db (1889/90. tanév) – 374 db (1892/93. tanév) között váltakozott. A tanári könyvtár teljes könyvvállományára vonatkozó megbízható adatok csak az 1893/94. tanévből 6298 db, továbbá az 1912/13. tanévből 5565 db, az 1913/14. tanévből 5799 db vannak. Bár a fenti adatok összehasonlításából (ld. az 1893/94. és az 1913/14. tanévet) az olvasható ki, hogy a könyvvállomány némi csökkenést mutat, ez minden bizonnyal az elhasználódott, kicselezésre került könyvek jelentős száma, valamint az anyagi erő csökkenése miatti alacsonyabb számú beszerzés miatt alakulhatott így.

Iskolai önképzőkör

A kecskeméti állami főreáliskolában Virányi Ignác tanár-elnök vezetésével önképzőkör alakult, amely 1879. február 24-én tartotta alakuló közgyűlését. Ezen a közgyűlésen választották meg a tisztkart.²¹⁸

Az iskolai önképzőkör alapszabályait a Budapesti Tankerület Kir. Főigazgatósága április 24-én hagyta jóvá. A kör 1879. április 30-án kezdte meg tényleges működését Virányi Ignác tanár vezetésével. Rendes tagjai a főreáliskola VII. és VIII. osztályos tanulói, vendégtagjai a V. és VI. osztályosok voltak. A tanév végéig a kör tagjai 19 munkát készítettek el, és 19 alkalommal szavaltak. Az önképzőkör az 1879/80. tanévben 20 rendes és 13 vendégtaggal bírt. A tagok 14 gyűlést tartottak, amelyeken 30 munkát mutattak be. Ezek közül 6 munka a reáltudományok köréből származott, szaválásra 34 alkalommal került sor.

A későbbi tanévekben olyan csekély volt a tanulóifjúság száma, hogy a tantestület nem engedhette meg az önképzőkör működését. Nyolcévi szünet után, 1888-ban nyílt lehetőség a kör működésének újraindítására. A kör alapszabályait a Budapest-vidéki Tankerület Kir. Főigazgatósága megerősítés végett felküldte a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumhoz. A jóváhagyás megérkezéséig a tantestület esetről esetre adott engedélyt 18 tanulónak a gyűlésezésre. A következő években azonban újra szünetelt az önképzőkör.

218 „Újdonságok. – A kecskeméti állami főreáltanodában”. Kecskeméti Lapok, 1879. március 2. (XII. évf. 9. sz.) 3.

Állandó megalakulására 1892. szeptember 28-án került sor. Ekkor 21 rendes és 22 rendkívüli köri tag kérte dr. Szántó Kálmán tanár vezetése alatt az alapszabályok mielőbbi megerősítését. Az alapszabályokat 55 367/1892. VKM szám alatt meg is erősítette a miniszter.

A következő, 1892/93. tanévben 15 rendes tag 9 választmányi ülést tartott, amelyeken 27 dolgozat felolvasására és 37 szavalatra került sor. A kör ünnepi gyűlésen emlékezett meg Katona József születésének 100. évfordulójáról, 1892. november 11-én.²¹⁹

Az 1893/94. tanévben 24 rendes és 17 látogató tag 19 rendes gyűlést tartott. Ebben a tanévben díszközgyűlésen emlékeztek meg Katona József születésének 101. évfordulójáról, 1894 januárjában pedig Jókai Mór 50 éves írói jubileumáról. A gyűléseken 46 művet olvastak fel, közülük 38 tudományos tartalmú volt, emellett 66 szavalatot adtak elő a kör tagjai.

Az 1894/95. tanévben 30 rendes és 19 látogató tag 18 rendes gyűlést tartott. Díszközgyűlésen emlékeztek meg 1894. október 6-án az aradi vértanúkról, november 11-én Katona Józsefről, december 15-én Vajda János 50 éves írói jubileumáról, 1895. március 15-én pedig az 1848-as eseményekről. A rendes gyűléseken 35 művet olvastak fel. Közülük 13 szépirodalmi, 15 esztétikai, 7 tudományos munkának minősült. A kör tagjai emellett 36 alkalommal szavaltak, ezekből 21 komoly, 15 pedig vidám tartalmú volt.²²⁰

Az önképzőkör belső élete az 1897/98. tanévtől némi élénkséget mutatott. A kör rendkívüli díszközgyűlésén megjelent Franciscs Norbert kir. főigazgató, aki lelkes beszédben buzdította az ifjúságot kitartó munkásságra. Több gyűlésen Hanusz István igazgató is megjelent. A rendes és választmányi gyűlések tárgyát szavalatok és azok szóbeli bírálatai, eredeti munkák és műfordítások képezték. A munkákról a kör tagjai tárgyilagos eszmecsere-t folytattak. A beküldött dolgozatok között szépirodalmi, irodalomtörténeti, matematikai, természettudományi tárgyúak voltak.²²¹

Az 1898/99. tanév év végi pályázatra kitűzött tételei nem nagyon lelkesítették a kör tagjait. Az egész évi működésből az tűnt ki, hogy az a nagy buzgóság, amely az önképzőkör első éveit jellemezte, évről évre alább szállt.²²²

Versenyszavatra az 1899/1900. tanévben 1900. május 27-én került sor,²²³ amely a későbbiekben a tanév végének rendes programjává vált.

219 Katona József 1791. november 11-én született, de akkor még az 1792. november 11-i születési dátum volt az elfogadott, ezért ünnepelték születésének centenáriumát a fenti időpontban.

220 HANUSZ István, 1895. 77–78.

221 KMKÁF 1897/8-ik évi értesítője. 1898. 51.

222 KMKÁF 1898/9-ik évi értesítője. 1899. 46–47.

223 KMKÁF 1899/900-ik évi értesítője. 1900. 32–33.

Az 1904/05. tanévben a választmányi gyűléseken a kör ügyeinek megbeszélése mellett a cél az év végi pályatételek kitűzése volt. Egy-egy tétel jutalomdíja 10 koronát tett ki, amely összeget a kör tagsági díjaiból fedezték. Ebben a tanévben a kör a szokásos megemlékezések mellett Csokonai Vitéz Mihály halálának 100. évfordulóján, 1905. február 28-án is tartott emlékülést. Fehér Dezső ifjúsági elnök Csokonairól tartott kitűnő emlékbeszédét a kör emlékkönyvébe is beírták.

Ettől a tanévtől a kör már folyóiratokat is járatott. Előfizetéssel kapták a *Vasárnapi Újságot*, a *Tanulók Lapját*, az *Új Időket*, az utóbbit a szerkesztőség jóindulatából fél évig ingyenesen.²²⁴

Az önképzőkör vezetősége az 1905/06. tanévben a Kecskeméti Kaszinó Egyesület 40 koronás díját is odaítélte. 19 pályamű érkezett be, ezekből 6 verses és 13 prózai mű, amelyek történelmi, irodalmi és természetrajzi kérdésekkel foglalkoztak. A szokásosnak mondható megemlékezések mellett 1905. december 19-én a kör Vörösmarty Mihály tiszteletére is rendezett megemlékezést.²²⁵

Az 1906/07. tanévben a dr. Szántó Kálmán tanár vezetésével működő önképzőkör 1906. október 15-én a Kossuth szobor megkoszorúzásakor is tartott díszülést.²²⁶

Az év végi pályatételeket az 1907/08. tanévben 1908. január 12-én tartott választmányi gyűlésen tűzte ki a kör vezetősége, június 1-jei beadási határidővel. Az 1908. május 25-én megtartott szavalóversenyen 3 tanuló nyert első díjat, jutalmuk 10–10 korona volt.²²⁷

Az iskolai önképzőkör az 1908/09. tanévben kivételesen Gockler György tanár irányítása alatt működött.²²⁸

A következő, 1909/10. tanévtől az 1913/14. tanév végéig újra minden tanévben dr. Szántó Kálmán tanár állt a kör élén. Hanusz István igazgató halála évfordulóján 1910. február 7-én is tartott a kör egy díszülést.²²⁹ Erzsébet királyné halálának évfordulójáról 1910. november 19-én emlékezett meg egy díszüléssel a kör.

Az 1910/11. tanév végi pályatételek között irodalmi, történelmi, fizikai témák, továbbá szabadon választható tétel, komoly és víg szavalt kategóriák szerepeltek. A nyertesek a korábbi gyakorlat szerint 10–10 korona jutalmat kaptak.²³⁰

224 KMKÁF 1904/5-ik évi értesítője. 1905. 29–30.

225 KMKÁF 1905/6-ik évi értesítője. 1905. 48.

226 KMKÁF 1906/7-ik évi értesítője. 1907. 57–58.

227 KMKÁF 1907/8-ik évi értesítője. 1908. 31–32.

228 KMKÁF 1908/9-ik évi értesítője. 1909. 65–66.

229 KMKÁF 1909/10-ik évi értesítője. 1910. 21–22.

230 KMKÁF 1910/11-ik évi értesítője. 1911. 21–22.

A kör az egyes tisztviselőit mindig egy tanévre választotta.²³¹

A hagyományos díszüléseken kívül az 1912/13. tanévben 1913. április 27-én báró Eötvös József emlékére rendezett díszülést az önképzőkör.²³²

Szokatlanul későn, 1913. október 31-én tartotta alakuló ülését a kör az 1913/14. tanévben. Az iskola egykori nagynevű igazgatójáról, Hanusz Istvánról, halálának 5. évfordulóján, 1914. február 5-én díszülés tartásával emlékezett meg az önképzőkör.²³³

Jutalmazások, segélyek, ösztöndíjak, alapítványok

Jutalmazások

A tanári kar 1873–1883 között saját pénzéből jutalmazta az iskola tanulóinak szorgalmát.²³⁴ Kecskemét város 30 forintos jutalomdíját Fuchs Sándor VII. osztályos tanulónak ítélte oda a tantestület „A kamatszámításról” című pályamunkájáért.²³⁵

A Rákóczi-pályadíjra az 1907/08. tanévben Bodócs Béla és Dániel József főreáliskolai tanulók küldték be pályamunkáikat. A bírálóbizottság mindkét tanulót dicséretben részesítette.²³⁶

Segélyek

Az 1886/87. tanév során a tantestület elhatározta, hogy a tanulók segélyezésére „Kecskeméti Reáliskolai Segítő Egyesületet” hoz létre. A tantestület minden befolyó pénzét az egyesület pénzalapjának növelésére fordította. Ebből a pénzből könyv- és rajszertámogatásban, valamint felvételi díj és a tandíj részleges vagy teljes elengedésének kedvezményében részesítették az intézeti növendékeket.

A tanári kar 1886 szeptemberében elkészítette az egyesület alapszabály-tervezetét, amelyet jóváhagyásra felterjesztett a belügyminiszterhez. Az egyesületi alapszabályt 7572/VII. BM szám alatt hagyták jóvá.

Az új egyesületet anyagilag helyi pénzintézetek is támogatták.²³⁷

231 KMKÁF 1911/12-ik évi értesítője. 1912. 37.

232 KMKÁF 1912/13-ik évi értesítője. 1913. 36.

233 KMKÁF 1913/14-ik évi értesítője. 1914. 71.

234 KMKÁF 1886/7-dik évi értesítője. 1887. 51.

235 KMKÁF 1887/8-dik évi értesítője. 1888. 73.

236 „Városi közgyűlés. Kecskemét, 1908. május 27. – Rákóczi pályadíj”. Kecskeméti Lapok (Kecskeméti Friss Újság), 1908. május 28. (XLI. évf. 123. sz.) 1.

237 KMKÁF 1886/7-dik évi értesítője. 1887. 51–52.

A Kecskeméti Reáliskolai Segítő Egyesület 1889. június 2-án alakult meg, közgyűlése pedig megválasztotta az egyesületi tisztségviselőket. Pénzen kívül, amelyet kiosztott a tanulóknak, 112 db tankönyvet és 21 db rajzeszközt szedett be a tanév végén.²³⁸

Az egyesület az 1888/89. tanév során az intézet 152 tanulója közül 31 főt látott el tankönyvvel és írószerrel.

Tandíjak fejében az állam az 1888/89. tanévben 792 forintot engedett el 44 főreáliskolai tanulóknak.²³⁹

A városi tanács 1905-ben dr. Tóth László 5000 koronás adományából a főreáliskola részére 200 koronát bocsátott rendelkezésre. Ebből az összegből a szegény sorsú, jó előmenetelű tanulók kaptak 10–20 koronás segélyeket.²⁴⁰

Ösztöndíjak

A Széchenyi-ösztöndíjat Kecskemét város törvényhatósága alapította 1861. szeptember 19-én, eredetileg a kegyesrendi főgimnázium és a református főgimnázium keresztény vallású tanulói számára. (L. 10 317/1860. Kig. ir. 60/1861. közgy. szám alatt!). Ezt az ösztöndíjat azután 1880. augusztus 6-án (L. 5441/1880. Kig. ir. 325/1880. közgy. szám alatt!) az állami főreáliskola tanulóira is kiterjesztették. Később, 1898. február 25-én (L. 2084/1898. Kig. ir. 45/1898. közgy. szám! alatt) minden bevett hitfelekezetre kiterjesztették.

Az ösztöndíjnak külön törzsvagyont nem hoztak létre, évi összege a főreáliskola tanulói számára 60 korona volt. Ezt az összeget minden tanév végén az a tanuló kaphatta meg, aki a legjobb nemzeti irányú és magyar nyelvű, vagy irodalmi, vagy történelmi tárgyú, akár prózában, akár versben írt dolgozatot készítette. Ezért 1911. október 1-jétől kezdve minden tanév elején két–három, szabadon választható témát hirdettek meg. A nyertes dolgozatot a tanári könyvtárban helyezték el.

A díjat a főreáliskola tantestülete ítélte oda, és a tanév végén a városi pénztár fizette ki, szabályosan bélyegzett, az iskola igazgatósága által látta-mozott nyugtára.²⁴¹

A váci püspök 1873–1875 között évi 120 forint ösztöndíjat adott egy reáliskolai tanuló számára.²⁴²

238 KMKÁF 1888/9-dik évi értesítője. 1889. 53.

239 KMKÁF 1888/9-dik évi értesítője. 1889. 64.

240 „Napi hírek. Kecskemét, december 23. – Adomány a középiskolák részére”. Kecskeméti Lapok (Kecskeméti Friss Újság), 1905. december 24. (XXXVIII. évf. 298. sz.) 4.

241 KMKÁF 1913/4-dik évi értesítője. 1914. 94.

242 HANUSZ István, 1895. 84.

Dr. Dékány Ráfael alreáliskolai igazgató 1874. április 16-án a Kecskeméti Lapok hasábjain nyilvánosan mondott köszönetet a Kecskeméti Takarékpénztár igazgatóválasztmányának azért, mert az iskola részére 30 osztrák értékű forintot utalványozott, hogy ezt a tanári kar a szegény sorsú, legjobb tanulók között ösztöndíjként ossza szét.²⁴³

Az 1886/87. tanévben az Ordódy-család évi 300 forintos ösztöndíját kaphatta meg 1, 1887–1892 között az Alapy-féle évi 210 forintos ösztöndíjat ugyancsak 1, az 1889–1895 között a Damaszkín István-féle évi 200 forintos ösztöndíjat 5, míg 1890–1895 között a váci püspök évi 120 forintos ösztöndíját 1 reáliskolai tanuló.

A szerb Maticától 1891–1895 között havi 40 forintos ösztöndíjban részesült az iskola 1 tanulója.

Az Elena Ghiba Birtha-féle félévenkénti 100–100 forintos ösztöndíjat 1 tanuló kapta.²⁴⁴

A Kecskeméti Kereskedői Kaszinó méltányolván Virányi Ignác elhunyt főreáliskolai tanár munkáját, 1894. január 15-én alapítólevelet küldött az intézethez, amelyben közölte, hogy az egyesület 1893. április 9-i választmányi ülésének határozata értelmében, egy Virányi Ignác nevét viselő tanuló ösztöndíjat alapított.²⁴⁵ A „Virányi Ignác jutalomdíj alapítvány” alapítólevele 1895. április 13-án kelt, amelyet a 70 748/1895. VKM számú rendelet hagyott jóvá. Törzsvagyona az 1913/14. tanévben 800 korona 4%-os koronajáradék-kötvényekben volt elhelyezve. Ennek évi hozadéka 32 korona. Ezt az összeget minden év július elején fizette ki a törzsvagyont őrző és kezelő Kecskeméti Kereskedelmi Kaszinó elnöksége, láttamozott nyugta ellenében. A jutalomdíjat egy szorgalmas, jó előmenetelű és jó magaviseletű, szegény sorsú reáliskolai tanuló kaphatta.²⁴⁶

Az 1894/95. tanévben a Rudolf-féle évi 30, valamint a Löwenburg gróf által alapított évi 300 forintos ösztöndíjban 1–1 reáliskolai tanuló részesülhetett.²⁴⁷

A 26 400/1895. VKM számú rendelet arról tudósította az intézet vezetőjét, hogy az 1894/95. tanévtől kezdve az üresedésben lévő két Löwenburg gróf-féle évi 300 forintos ösztöndíjak egyikét a király Szombathy László kecskeméti állami főreáliskolai VI. osztályos tanulónak ítélte oda.²⁴⁸

A városi közgyűlés 1905. augusztus 30-án tartott ülésén terjesztette be Stringovics Gyula jegyző a tanács jelentését arról, hogy az egyes középiskolákban kik nyerték a város által alapított ösztöndíjakat. A főreáliskolánál a dr.

243 „Nyilvános köszönet”. Kecskeméti Lapok, 1874. április 26. (VII. évf. 17. sz.) 2.

244 HANUSZ István, 1895. 84.

245 KMKÁF 1893/4-dik évi értesítője. 1894. 51–52.

246 KMKÁF 1913/4-dik évi értesítője. 1914. 92.

247 HANUSZ István, 1895. 84.

248 KMKÁF 1894/5-dik évi értesítője. 1895. 36.

Dékány Ráfael-díjat Danics Kálmán, míg a Széchenyi-díjat Riedel Nándor és Takács Ferenc tanulók nyerték gyönyörű rajzaikért. Kiállított rajzaik a fővárosban is sikert arattak.²⁴⁹

Alapítványok

A törvényhatósági bizottsági közgyűlés 307/1895. számú határozata kimondta, hogy dr. Dékány Ráfael volt főreáliskolai igazgatónak a tan- és közügyek terén szerzett érdemei megörökítésére „dr. Dékány Ráfael Alapítvány” címen 20 forintos ösztöndíjat alapít. Az ösztöndíjat minden tanév elején a tantestület ítéli oda egy jó magaviseletű, szorgalmas, kecskeméti illetőségű, szegény sorsú tanulónak. Az ösztöndíjat először az 1895/96. tanévben adták át az arra érdemes tanulónak.²⁵⁰

Ezt az alapítványt eredetileg havi 2 forintos részletekben fizették ki. A városi tanács 1911. június 12-i határozata alapján július 1-jétől minden évben, június 30-a után egy összegben fogja azt kifizetni a város házipénztára, a főreáliskola igazgatója által láttamozott nyugtára. Az ösztöndíjat a főreáliskola tantestülete ítélte oda a fenti kitételek alapján az arra érdemes tanulónak.²⁵¹

A „Zsitvayné Daróczy Julianna Alapítványt” 1903. június 12-én hozták létre, alapítólevél nélkül. Az alapítólevél kikötéseit ebben az alapítványban az alapító által készített, és Kecskemét város törvényhatósága által elfogadott végrendelet vonatkozó pontjai pótolták. Törzsvagyona 4000 korona volt, amelyet Kecskemét város házipénztára kezelt. Az alapítvány kamatai fejében, a főreáliskolai igazgató által láttamozott nyugtára, minden év július 1-jén Kecskemét város házipénztárából 160 koronát lehetett felvenni. Ebből az összegből 80–80 koronát kapott két jeles, lehetőleg szegény sorsú tanuló, akiket a tantestület határozata arra érdemesnek minősített.²⁵²

A „Szilágyi Ignác és neje Witz Terézia Alapítványa” alapítólevele 1906. április 20-án kelt Kecskeméten, amelyet 99 915/1906. VKM szám alatt hagyott jóvá a miniszter. Az alapítvány törzsvagyona 1000 korona volt. Rendeltetése szerint annak éves kamatait minden tanév végén, az évváró vizsgák alkalmával a főreáliskola egy kecskeméti születésű, szegény sorsú, jó magaviseletű, szorgalmas és legalább általános jó tanulmányi eredményt elérő növendéke kaphatta meg, vallásfelekezetre való tekintet nélkül. Az alapítvány kamatainak odaítélése a mindenkori főreáliskolai tantestületet illette meg.²⁵³

249 „Napi hírek. Kecskemét, augusztus 30. – A város ösztöndíjai”. Kecskeméti Lapok (Kecskeméti Friss Újság), 1905. augusztus 31. (XXXVIII. évf. 202. sz.) 3.

250 KMKÁF 1895/6-dik évi értesítője. 1896. 31–32.

251 KMKÁF 1913/4-dik évi értesítője. 1914. 93.

252 KMKÁF 1913/4-dik évi értesítője. 1914. 91.

253 KMKÁF 1913/4-dik évi értesítője. 1914. 88.

A „Hanusz Emlékalap” alapítólevelét 1910. február 20-án állították ki Kecskeméten, amelyet a 121 679/1910. VKM számú rendelet hagyott jóvá. Az emlékalap törzsvagyona 1600 korona névértékű 4%-os magyar koronajáradék, ezt még 1910 elején a kecskeméti állami főreáliskola tanári kara vásárolta, mégpedig közadakozásból és saját adományából összegyűlt pénzen. Az emlékalap célja Hanusz István egykori főreáliskolai igazgató emlékének megörökítése volt. Az alapítvány jövedelmeit minden tanév végén egy vagy több jó magaviseletű és jeles előmenetelű tanuló között szándékoztak kiosztani, azok vagyoni körülményeire való tekintet nélkül, a mindenkori tantestület határozatának megfelelően.²⁵⁴

A „Hanusz Jutalomalap” alapítólevele 1910. november 10-én kelt Kecskeméten. Ezt a kultuszminiszter 144 962/1911. VKM szám alatt hagyta jóvá. Törzsvagyona néhai Hanusz István címzetes prépost, kecskeméti állami főreáliskolai igazgató hagyatékából, azaz 2000 korona készpénzből állt. Az alapítvány kamatait minden tanév végén egy olyan tanuló kaphatta meg, aki a földrajztanulásban és a térképkészítésben kiváló előmenetelt tanúsított, és legalább általános jó előmenetelt, emellett jó magaviseletet mutatott. A jutalmazásra kijelöltek közül elsősorban az kaphatta, aki közülük is a legjobb tanulmányi eredményt érte el. A jutalomdíjat, amelyre pályázatot nem hirdettek, a tantestület véleményének meghallgatásával, a főreáliskola igazgatója ítélte oda.²⁵⁵

A Kecskeméti Lapok 1912. november elején arról számolt be olvasóinak, hogy Hollós László dr., a főreáliskola nyugalomba vonult tanára, értékes gyűjteményeken kívül 2000 koronás alapítványt tett a főreáliskola kiváló szorgalmú tanulóinak a jutalmazására. Az intézet igazgatósága az alapítólevelet további eljárás céljából a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez terjesztette fel.²⁵⁶

A „Dr. Hollós László Alapítvány” alapítólevelét 1912. november 8-án állították ki Szekszárdon, amelyet 22 466/1913. VKM szám alatt hagyott jóvá a miniszter. Törzsvagyona egy darab „a kecskeméti m. kir. állami főreáliskolához kötött dr. Hollós László alapítvány” névre kiállított, 4%-os magyar koronajáradék kötvény volt. Az alapítvány felhasználható értéke 2300 koronát tett ki. Az alapítvány kamatait minden tanév végén a főreáliskolának az a jó magaviseletű, s legalább jó előmenetelű V. osztályos növendéke kaphatta meg, aki a botanikában a legjobb tanulmányi eredményt érte el. Több jutalmazható tanuló közül annak járt a jutalom, akinek a tanulmányi eredménye közülük a legjobb volt. Ha az V. osztályban esetleg nem lenne a megszabott

254 KMKÁF 1913/4-dik évi értesítője. 1914. 90.

255 KMKÁF 1913/4-dik évi értesítője. 1914. 89.

256 „Napi hírek. – Alapítvány a főreáliskolának”. Kecskeméti Lapok (Kecskeméti Friss Újság), 1912. november 9. (XLV. évf. 255. sz.) 2.

feltételeknek megfelelő tanuló, akkor az állattanban legjobb eredményt felmutató, jó magaviseletű, s legalább jó előmenetelű VI. osztályos növendék kaphatta azt meg. A jutalomra pályázatot nem hirdettek, a jutalmat a tanév utolsó szakaszában a szaktanár meghallgatásával a tanári kar ítélte oda.²⁵⁷

Kiállítások

Seemann Kálmán, a kecskeméti főreáliskola tanára, az 1893/94. tanévben az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat téli kiállításán „Kecskeméti putrik”, míg a tavaszi tárlaton „Fenyves szélé” című akvarelljeivel vett részt.²⁵⁸

Az iskola 1894. június 17–18-án szabadkézi rajzból rendezett rajzkiállítást. Ezen a III–VIII. osztályokból 119 tanuló 1599 db rajzot állított ki.²⁵⁹ A kiállításon a tanulók szabadkézi rajzait függesztették ki, a tanmenet fokozatos feltüntetésével. Az első falon a kezdők szabad rajzolás utáni rajzait, a színek használatának kezdetleges formáit, a következő falon a IV. osztályosok bonyolult színes ornamentumait láthatta a közönség. Ezután négy falon gipsz-, fa- és képminták, s természet után készített rajzok következtek, toll-, szén- és krétarajzokon. Két állványon a felsősök tájképei, vagyis a kombinált rajzoktatás produktumai voltak közszemlére kitéve. A mintákat a terem falain helyezték el, tehát bárki összehasonlíthatta a rajzokat. Az asztalokon az iskola valamennyi tanulójának szabadkézi rajzait lehetett megtekinteni. A kiállítást Seemann Kálmán tanár felügyelete alatt rendezték meg.²⁶⁰ A főreáliskola rajzkiállítását nemcsak a tanulók, hanem a város intelligens közönsége is érdeklődéssel tekintette meg. Különösen a stílszerű ornamentális rajzok, a felsősök krétarajzai és a tájképek nyerték meg a tetszését. Ez utóbbiak közül a minták után készített színezett képek, a természetről készült felvételek (Kecskemétről, a Tátráról, Dél-Magyarországról, Csehországról) dicséretes munkák.²⁶¹

1896 januárjában érkezett meg Kecskemétre a néhai dr. Dékány Ráfael volt főreáliskolai igazgatóról Sopronban készített arckép, amelyet Holosnyay Ambrus tanár kezdeményezésére ismerősei, barátai és tanítványai közadakozásból rendeltek meg a főreáliskola számára. A kép fotó után készült, Seemann Kálmánné született Vörös Erzsébet művészi felfogása szerint. Az

257 KMKÁF 1913/4-dik évi értesítője. 1914. 95.

258 KMKÁF 1893/4-dik évi értesítője. 1894. 55.

259 KMKÁF 1893/4-dik évi értesítője. 1894. 59.

260 „Hírek. – Rajzkiállítás...”. Kecskeméti Lapok, 1894. június 17. (XXVII. évf. 24. sz.) 3.

261 „A helybeli főreáliskola...”. Kecskeméti Lapok, 1894. szeptember 2. (XXVII. évf. 35. sz.) 3.

arcképet néhány napig megtekinthette a nagyközönség is, Pollák Lajos kereskedésének kirakatában. Ezt követően a képet a főreáliskola igazgatói irodájában helyezték el.²⁶²

A főreáliskola oktatás szerint alkotott csoportok szerint rendezett 1898. június 12-én rajzkiállítást. A kiállítást dr. Czobor Béla, a budapesti tudományegyetem egyetemi tanára, a Műemlékek Országos Bizottságának előadója is megtekintette. Az építészeti részletek rajzai, amelyek domború minták után készültek, megnyerték a tetszését. Az iskola a birtokában lévő nevezetes műrecek fénynyomatait és rézkarcait is kiállította, sőt az Országos Képzőművészeti Társulat albumait és Magyarország műtörténelmére vonatkozó több kiadványt is. A városi közönség nem, de a főreáliskola és a helyi két gimnázium tanulói szép számmal látogatták a kiállítást.²⁶³

A Nemzeti Szalon kecskeméti képműkiállításának megrendezésére 1904 novemberében került sor. A kiállítást november 25-én 57, 28-án 48 tanuló látogatta meg tanári vezetéssel. A magyar történelmi oktatás kiegészítését volt hivatott elérni az a látogatás, amelyen Hornyik József tanár irányításával a III. és a IV. osztályosok megtekintették a törvényhatósági közgyűlési termet és a katólikus nagytemplom falfreskóit, meghallgatva az ezekről tartott előadást.²⁶⁴

Sportversenyek

A Budapesten 1891. május 16–18-án tartott országos tornaversenyen 35 fő vett részt Holosnyay Ambrus és Seemann Kálmán tanárok vezetésével. A versenyen Chodora Károly és Pencze Rezső V. osztályos tanulók a 150 méteres gátfutásban ezüstérmét nyertek. Az intézet ifjúsága a város színeit (vörös–kék) viselte a mezén. Ezen a versenyen szerepelt először az intézet zászlaja. Ez nemzetiszínű volt, és a fehér sávban „Kecskeméti M. K. Főreáliskola 1883.” feliratot lehetett rajta látni.²⁶⁵

A főreáliskola 1894. június 7-én a városi Műkertben tornaversenyt rendezett.²⁶⁶

1896. június 2–3-án az országos tanulói tornaversenyen Kecskemét város támogatásával az intézetből 42 fős csapat vett részt. A versenyen a fiatalok 1 ezüst és 2 bronzérmét nyertek.²⁶⁷

262 „Különfélék. – Arckép”. Kecskeméti Lapok, 1896. január 19. (XXIX. évf. 3. sz.) 4.

263 KMKÁF 1897/8-dik évi értesítője. 1898. 57–58.; „Iskolánk értesítői. II.” Kecskeméti Lapok, 1898. augusztus 7. (XXXI. évf. 32. sz.) 2–3.

264 KMKÁF 1904/5-dik évi értesítője. 1905. 26.

265 KMKÁF 1890/91-dik évi értesítője. 1891. 41–42.

266 KMKÁF 1893/4-dik évi értesítője. 1894. 55–57.

267 KMKÁF 1895/6-dik évi értesítője. 1896. 58.

A kecskeméti kerületi tornaversenyen 1897. június 21-én a főreáliskola 86 tanulója vett részt. A versenyen szereplő 14 tanintézet között a helyi főreáliskola 3 dicsérő oklevelet nyert. Egyet a szabadgyakorlatokért, a másikat a kézi szergyakorlatért, míg a harmadikat, elsőrendű dicséretes oklevelet, a katonai gyakorlatokért. Ezenfelül az iskola tanulói 1 ezüst és 5 bronzérmeket, valamint 20 ezüstkoronát nyertek. A pénzt szabadon használhatták fel.²⁶⁸

A szünetelő kerületi tornaversenyek helyett a 20 997/1899. VKM számú rendelet a helyi három középiskola közös tornaversenyét akarta kezdeményezni. Az iskolák közös programmal ugyan, de rajtuk kívül álló okok miatt külön-külön tartották meg a tornaversenyüket. Az állami főreáliskolaéra 1900. június 5-én a Csalánosi erdőben került sor.²⁶⁹ A június 5-i tornaverseny programja a következő volt: 1.) Felvonulás és felállás oszlopokba. 2.) Himnusz, éneklés a jelenlévő ifjúság. 3.) Az összes ifjúság szabadgyakorlata. 4.) Gyakorlatok fabotokkal II–IV. osztály. – Egyénekenkénti versenyek: a) I–III. oszt. 80 méter futás, IV–V. oszt. 100 méter futás, VI–VIII. oszt. 120 méter futás. b) Távolugrás V–VIII. oszt. deszkáról. c) Súlydobás 7 kg súlyú golyóval VI–VIII. oszt. d) Magasugrás ugródeszka nélkül VI–VIII. oszt. e) Rúdugrás VI–VIII. oszt. f) Kötélhúzás. I–II. oszt. 5.) Labdajátékok. 6.) Sorakozás oszlopokba. 7.) Díjkiosztás. 8.) Elvonulás.²⁷⁰

Az 1900/1901. tanévben Kecskemét város törvényhatósági közgyűlése 200 korona segéllyel támogatta a főreáliskola ifjúságát, hogy részt vehessen Budapesten az országos tanulói tornaversenyen. A tornaversenyt a fővárosban 1901. május 25–29. között rendezték meg, amelyen 34 főreáliskolai tanuló vett részt, 3 tanár vezetésével. Az intézet tanulói közül 3 sportoló futásban bronzérmeket nyert.

Az itthon maradt 215 tanuló részére 1901. június 5-én a Csalánosi erdőben fióktornaversenyt rendeztek.²⁷¹

Az Esztergomban 1903. május 21-én rendezett kerületi tornaversenyen Kecskemét város 200 koronás segélyével a főreáliskola 43 tanulója is részt vett. Az intézet tanulói a versenyen számos kitüntetést nyertek.²⁷²

Az 1904. június 8-án tartott intézeti kiránduláson és tornaversenyen Bíró Lajos természetkutató és utazó is megjelent.²⁷³

268 KMKÁF 1896/7-dik évi értesítője. 1897. 63.

269 KMKÁF 1899/1900-dik évi értesítője. 1900. 43.

270 „Különfélék. – A főreáliskola tornaversenye”. Kecskeméti Lapok, 1900. június 3. (XXXIII. évf. 22. sz.) 5.

271 KMKÁF 1900/1-dik évi értesítője. 1901. 54.

272 KMKÁF 1902/3-dik évi értesítője. 1903. 74–75.

273 KMKÁF 1903/4-dik évi értesítője. 1904. 40.

Hanusz István főreáliskolai igazgató 1905. február 17-én a másik két kecskeméti középiskola igazgatójával közös kérvényben fordult a városi tanácshoz, hogy az év május 27–28-án Budapesten tartandó országos diák-tornaverseny céljaira, a korábbi évek gyakorlata szerint, egyenként 200–200 korona segélyt szavazzon meg.²⁷⁴

A Kecskeméti Lapok tudósítása szerint a Budapesten 1905. május 27-én megtartandó országos tornaversenyen a kecskeméti állami főreáliskola 32 tanulója vesz részt.²⁷⁵

A főreáliskola 1906. június 16-án a Talfája erdőben rendezett tornaversenyt. A különféle versenyeken első helyezést 5 tanuló ért el, akik ezért ezüstérmét kaptak, második helyezést 10 fő ért el, akik teljesítményükért bronzérmét nyertek. Elismerő oklevélben 9 tanuló részesült.²⁷⁶

Egerben, Eperjesen és Székesfehérváron 1907. május 26-án kerületi tornaversenyt tartottak, amelyeken középiskolai tanulók vettek részt. Kecskemétről a főreáliskola ifjúsági tornacsapata vett részt az egri versenyen, ahol a fiatalok becsülettel helytálltak. Fülelslabdában²⁷⁷ a megjelent 29 intézet közül a főreáliskolások 5. helyezést értek el. Súlydobásban Hegedűs Károly VIII. osztályos tanuló második, mászásban Beretvás István III. osztályos tanuló szintén második helyezést ért el. Az intézet szabadgyakorlatokért és a mintacsapatáért oklevelet kapott. Nagy Károly tornatanár vezetésével a csapat korlátlan mutatta be gyakorlatait.²⁷⁸ Az 1907. májusi egri kerületi tornaversenyen a főreáliskola 23 tanulója és a tornatanára vett részt.²⁷⁹

Az iskola tanulói között már a megalakulás előtti években mozgalom indult, amely egy tornakör felállítását célozta meg. Célja szerint ebben az ifjúság szervezeten és határozottabb irányban képezheti magát a testgyakor-

274 „Napi hírek. Kecskemét, február 16. – Középiskoláink az országos tornaversenyen”. Kecskeméti Lapok (Kecskeméti Friss Újság), 1905. február 17. (XXXIX. évf. 40. sz.) 2–3.

275 „Napi hírek. Kecskemét, május 26. – Diákjaink az országos tornaversenyen”. Kecskeméti Lapok (Kecskeméti Friss Újság), 1905. május 27. (XXXIX. évf. 124. sz.) 3.

276 „Napi hírek. Kecskemét, június 19. – A realisták tornaversenyének győztesei”. Kecskeméti Lapok (Kecskeméti Friss Újság), 1906. június 20. (XXXIX. évf. 138. sz.) 2.

277 Fülelslabda: A 19–20. század fordulóján a legnépszerűbb csapatjáték a fülelslabdázás volt. Szabályait száz évvel ezelőtt fektették le. A játékot tömör, 2 kilogrammos, 25–30 cm átmérőjű bőrlabdával játszották, amelyen bórszalagból készült bőr fogó, fül volt. A szemben álló két, 10–10 fős csapat tagjai az ellenfél kapuja felé dobták a labdát: ha a levegőben kapták el, akkor kézzel, ha a földre esett, akkor a fülénél fogva továbbították. Gólt akkor értek el, ha az ellenfél kapuja fölött sikerült átdobniuk a labdát. Az a csapat győzött, amelyik az előre megállapított idő alatt több gólt dobott. Pálinkás Judit: Fülelslabda, labdakergető, kanászos. L: Huszadik század portál. Internet: <http://www.huszadikszazad.hu/1913-november/sport/fuleslabda-jatek> (Letöltve: 2015. március 7.).

278 „Napi hírek. Kecskemét, május 28. – Az egri tornaverseny”. Kecskeméti Lapok (Kecskeméti Friss Újság), 1907. május 29. (XL. évf. 121. sz.) 3.

279 KMKÁF 1906/7-dik évi értesítője. 1907. 59–60.

lásban. Az 1907/1908. tanévben a 81/1907/8. számú jegyzőkönyvi határozat alapján a tornakör ténylegesen megalakult, és azonnal meg is kezdte a működését. A kör működése kiterjedt a testgyakorlás legtöbb fajtájára, így a szergyakorlatokra, szabad- és rendgyakorlatokra, különféle labdajátékokra, mint pl. a füleslabda, futball stb. Versenyt a kör csak egy alkalommal tartott, labdarúgásból. A reáliskola labdarúgócsapata mérkőzött a tornakör csapatával. A mérkőzést a tornakör csapata nyerte meg 2:0 arányban.²⁸⁰

A Kecskeméti Lapok 1908 májusában arról számolt be olvasóközönségének, hogy a főreáliskola június 4-i tornaversenyére Körmöcbányáról megérkeztek a verseny érmei. Az érme egyik oldalán a magyar koronás címer látható az 1908. évszámmal, valamint „A kecskeméti m. k. főreáliskola tornaversenye” körirat. Másik oldalán Kecskemét címere van a „Sem magasság, sem mélység nem rettent” jelmonddal.²⁸¹ A főreáliskola 1908. június 4-i tornaversenyét a Talfája erdő tisztásán rendezték meg az alábbi programmal: 1.) Délután fél háromkor felvonulás, felállítás a szabadgyakorlatokhoz. 2.) A nemzeti himnusz eléneklése. 3.) Szabadgyakorlatok. 4.) Elvonulás előtt a Szózat eléneklése. 5.) Versenyfutás az I–VIII. osztályok között. 6.) Versenyugrás, VI–VIII. osztály. 7.) Kötélhúzás, I–II. osztály. 8.) Füleslabdaverseny.²⁸²

Az intézet 43 tanulóval vett részt a Pécsen az 1912. június 8-án rendezett kerületi tornaversenyen.²⁸³

A vallás- és közoktatásügyi miniszter 1913-tól az ország összes középiskoláiban elrendelte az ifjúsági tornakörök felállítását. Az intézkedés célja az volt, hogy a tanulókat elvonja az egyes tornaegyletekben való szerepléstől, és egyúttal alkalmat adjon nekik arra, hogy az iskola keretein belül, tanári felügyelet mellett gyakorolhassák magukat a testgyakorlás egyes ágaiban. Az Ifjúsági Testgyakorló Kör az intézetben 1913 októberében alakult meg dr. Székány Béla tanárelnök vezetésével. Tagjainak száma ekkor 49 fő volt. A III–VIII. osztályosok önként jelentkeztek a tornakörbe.²⁸⁴ Gyakorló óráit a kör heti két órában tartotta meg. A téli hónapokban a tanulóknak a szertornában, az őszi és tavaszi hónapokban a szabadtéri sportban és játékokban nyílt alkalomuk testi ügyességük fejlesztésére.

280 KMKÁF 1907/8-dik évi értesítője. 1908. 40–44.

281 „Napi hírek. Kecskemét, május 22. – A főreáliskola...”. Kecskeméti Lapok (Kecskeméti Friss Újság), 1908. május 23. (XLI. évf. 119. sz.) 2.

282 „Napi hírek. Kecskemét, június 2. – A főreáliskola tornaversenye”. Kecskeméti Lapok (Kecskeméti Friss Újság), 1908. június 3. (XLI. évf. 128. sz.) 2.

283 KMKÁF 1911/2-dik évi értesítője. 1912. 50.

284 KMKÁF 1913/4-dik évi értesítője. 1914. 71.

A tavaszi hónapokban a VII. és VIII. osztályosok céllövészetben kaptak kiképzést, a katonai rendgyakorlatok és fegyverfogások elsajátítása után a tornateremben gyutaccsal, majd pedig a résztvevők a katonai lövöldében éles tölténnyel érték el szép eredményt.²⁸⁵

A tanári kar tudományos tevékenysége, írásban megjelent munkák

Bár a reáliskolai értesítők 1870–1914 között folyamatosan megvannak, mégis azok nem mindegyike tartalmaz a tanári kar írásbeli tudományos tevékenységére vonatkozó adatokat. Erről a tevékenységről csak az 1884–1909 közötti évek értesítőiből kaphatunk folyamatos képet.

A főreáliskolai tanárok nyomtatásban megjelent munkáit az alábbiakban a tanárok nevének abc-rendjében közöljük, megemlítve még egyéb irodalmi tevékenységüket is.

Balló Emil az 1896/97. tanévben tanulmányt írt a Kecskeméti Lapokba a jelmeztanról, emellett a *Bolond Istók* című élclapba képeket küldött.²⁸⁶

Bertalan József főreáliskolai természetrajz és vegytanár az 1907/1908. tanévben tudományos apróságokat írt, valamint egy közleményt a riviériai kertészetről a *Budapesti Hírlap*ba.²⁸⁷

Bodrogi Lajosnak az 1891/92. tanévben az alábbi munkái jelentek meg: 1.) „Tekintetes Kende Mihály úrnak, az ungvári kerület országos képviselőjének Bodrogi Lajos üzenetet küld Kecskemétről.” Hazafias nevelést előmozdítani célzó röpirat. 2.) „Egy nagyképű tankönyv.” Könyvbírálat önálló füzetben. 3.) Szintéri kritikákat írt a Kecskeméti Lapokba. Ezek mellett több polemizáló cikke jelent meg az *Ung* című hetilapban.²⁸⁸

Bodrogi Lajos szépirodalmi és kritikai dolgozatokat közölt az 1892/93. tanév során a *Pesti Napló*ban és az *Országos Középiskolai Tanáregyesület Közlönyében*, valamint írt a Kecskeméten megjelenő *Pestmegyei Hírlap*ba is.²⁸⁹ Az 1894/95. tanévben a *Pesti Napló*, *Hazánk*, *Élet* című lapokba elbeszéléseket, tárcákat, bírálatokat írt. „Árnyékok” címmel egy elbeszéléseket tartalmazó kötetet jelentetett meg. „Nem szabad szeretnie” című regénye a *Hazánk* tárcarovatában és külön kötetben is megjelent.²⁹⁰ Elbeszélései, bírálatai az 1895/96. tanévben a *Hazánk*, *Új Idők*, *Magyar Szalon* című lapokban

285 KMKÁF 1913/4-dik évi értesítője. 1914. 72.

286 KMKÁF 1896/7-dik évi értesítője. 1897. 47.

287 KMKÁF 1907/8-dik évi értesítője. 1908. 28.

288 KMKÁF 1891/2-dik évi értesítője. 1892. 54.

289 KMKÁF 1892/3-dik évi értesítője. 1893. 46.

290 KMKÁF 1894/5-dik évi értesítője. 1895. 36.

jelentek meg.²⁹¹ Nevezett tanár az 1896/97. tanévben a Magyar Szalon, Pesti Napló, Új Idők és a *Budapesti Napló* című lapokba írt elbeszéléseket és értekezéseket.²⁹²

Bodrogi Lajos az 1897/98. és az 1898/99. tanévekben különféle lapokba elbeszéléseket és tanulmányokat írt.²⁹³ „Ezüst tálak” című elbeszélését, amelyet az 1898/99. tanév során írt, a Kisfaludy Társaság pályadíjjal tüntette ki, a *Vasárnapi Újság* pedig közölte.²⁹⁴ Munkái az 1899/1900. tanévben budapesti és helyi lapokban jelentek meg.²⁹⁵ Az 1901/02. tanévben bíráló cikket írt a Kecskeméti Lapokba. A Kisfaludy Társaság 1901. évi évkönyvében jelent meg „Ezüst tálak” című történeti elbeszélése, amely korábban a társaság jutalmát érdemelte ki.²⁹⁶ Közgazdasági és vitacikkeket írt az 1902/03. tanévben a *Független Magyarországra*, ugyanitt egy hosszabb elbeszélése jelent meg. Régibb elbeszéléseit több vidéki lap tette közzé.²⁹⁷ Az 1903/04. tanévben Bodrogi Lajosnak több régebbi elbeszélése, tanulmánya jelent meg különböző lapokban.²⁹⁸ A főreáliskola 1906/07. évi értesítőjébe Bodrogi Lajos „Királyvárás” címmel írt cikket. Ez a munka I. Ferenc József koronázásának 40. évfordulója tiszteletére készült. A szerző ezt a munkáját a hazafias ifjúságnak ajánlotta. Emellett még névjelzés nélkül budapesti és helyi lapokban is jelentek meg cikkei.²⁹⁹

Daday Jenő dr.-nak az 1886/87. tanévben a MTA kiadványaiban, a természettudományi értekezések közt jelent meg egy munkája „Új adatok Erdély denevér faunájának ismertetéséhez” címmel, mellékelte hozzá egy rajtot is. Sajtó alatt volt a „Die Familie der Tintinnodeen. Monographisch bearbeitet. Mit 4 Tafeln.” Ezt a munkáját az 1885/86. évi nápolyi tanulmányúton tett vizsgálatai alapján írta meg. Másik tanulmányát „A magyarországi ágastapogatójú rákok (Crustacea Cladocera) magánrajza” címmel a Magyar Királyi Természettudományi Társulat megbízásából készítette. A MTA matematika–természettudományi állandó bizottságától pedig a magyarországi kagylós rákok tanulmányozására kapott megbízást.³⁰⁰

291 KMKÁF 1895/6-dik évi értesítője. 1896. 62.

292 KMKÁF 1896/7-dik évi értesítője. 1897. 47.

293 KMKÁF 1897/8-dik évi értesítője. 1898. 59.; KMKÁF 1898/9-dik évi értesítője. 1899. 53.

294 KMKÁF 1898/9-dik évi értesítője. Kecskemét, 1899. 53.

295 KMKÁF 1899/1900-dik évi értesítője. Kecskemét, 1900. 40.

296 KMKÁF 1901/2-dik évi értesítője. 1902. 67.

297 KMKÁF 1902/3-dik évi értesítője. 1903. 72.

298 KMKÁF 1903/4-dik évi értesítője. 1904. 42.

299 KMKÁF 1906/7-dik évi értesítője. 1907. 3–8. és 56.

300 KMKÁF 1886/7-dik évi értesítője. 1887. 38–39.

Dékány Ráfael dr. igazgató-tanár 1870-ben írt „Elemi vegytan kísérleti modorban” című munkája az 1876/77. tanévben már a harmadik kiadásban jelent meg. Ugyancsak 1870-ben fordította le és a Bopp-féle táblák magyarozatával bővítette ki Schubert Károly természettanát, Crüger János természettanát, amelyet 1872-ben a nép- és polgári iskolák tankönyvének fogadtak el. Ez a munka is három kiadásban jelent meg. 1871-ben Scubert Károly embertanát fordította magyarra, nevezett szerző terményrajzának kiegészítéseképpen. 1872-ben fordította le és a hazai viszonyokhoz alkalmazta dr. Pokorny Alajos képes állat-, növény- és ásványtanát, amelyet már szintén harmadik kiadásban használt tankönyvként a középiskolai magyar ifjúság. 1873-ban szerkesztője lett a Kecskeméti Lapok ismeretterjesztő hetilapnak. Azóta számos ismeretterjesztő cikke jelent meg a lapban, amely munkák mindig a tudományos ismeretek bővítését és fejlesztését szolgálták.³⁰¹

A helyi lapok mellett dr. Dékány Ráfael igazgató az 1876/77. tanévi iskolai értesítőbe „Kecskemét sz. kir. város szellemi fejlődésének és állami főreáltanodájának történelmi vázlata” címmel írt egy hosszú, visszatekintő cikket a főreáliskola létrehozásáról.³⁰² Ennek a munkának a folytatása az 1877/78. tanévi értesítőben jelent meg nevezett igazgató tollából „A kecskeméti állami főreáltanoda történetének folytatása” címen.³⁰³ A főreáltanoda történetének későbbi részét dr. Dékány Ráfael „A kecskeméti állami főreáltanoda történetének folytatása 1878. évi június hó 15-ikétől 1879. évi június hó 18-ik napjáig” írta meg az 1878/79. tanévi értesítőben.³⁰⁴ Fent nevezett főreáliskolai igazgató az 1879/80. tanévben megírta „Kecskemét sz. kir. város és vidéke földrajza” című munkáját, és átdolgozta a Pokorny-féle „Növényország képes természetrajza” című munka magyar nyelvű, harmadik kiadását.³⁰⁵ Emellett az ez évi főreáliskolai értesítőbe „A kecskeméti állami főreáltanoda történetének folytatása 1879. évi június hó 18-ikától 1880. évi június hó 20-ik napjáig” címmel folytatta az intézet történetének megírását.³⁰⁶ A főreáliskolai értesítő dr. Dékány Ráfael igazgatása alatt rendszeresen beszámolt annak éves történetéről. Az 1880/81. tanévi értesítőben az intézet igazgatója folytatta az iskola történetének korábban megkezdett megírását. „A kecskeméti állami főreáltanoda történetének folytatása 1880. évi június hó 20-ikától 1881. évi június hó 20-ikáig” címmel számolt be az intézet életében történt eseményekről.³⁰⁷ Az 1881/82. tanévi értesítő „A kecskeméti állami főreáltanoda törté-

301 KMKÁF 1876/7-dik évi értesítője. 1877. 23.

302 KMKÁF 1876/7-dik évi értesítője. 1877. 3–24.

303 KMKÁF 1877/8-dik évi értesítője. 1878. 3–10.

304 KMKÁF 1878/9-dik évi értesítője. 1879. 3–10.

305 KMKÁF 1879/80-dik évi értesítője. 1880. 38.

306 KMKÁF 1879/80-dik évi értesítője. 1880. 3–6.

307 KMKÁF 1880/1-dik évi értesítője. 1881. 3–7.

netének folytatása 1881. évi június hó 20-tól 1882. évi június hó 20-ikáig” címmel folytatta a korábbi években megkezdett iskolatörténeti események rögzítését.³⁰⁸ Az 1882/83. évi értesítőben „A kecskeméti állami főreáltanoda történetének folytatása 1882. évi június hó 20-ikától 1883. évi június hó 10-éig” írta meg a tanév történéseit.³⁰⁹

Habina János főreáliskolai rendes tanár 1888. január 1-jétől 1891. december 31-ig szerkesztette a Kecskeméti Lapokat.³¹⁰ Az 1892/93. tanévben írt a *Nemzetbe* és a Kecskeméti Lapokba.³¹¹ Az 1893/94., az 1894/95., 1895/96. tanévekben a Kecskeméti Lapok munkatársa volt. Közleményei több fővárosi lapban is megjelentek.³¹²

Handmann Adolf az 1907/1908. tanév során kiadta apja, Handmann Adolf (írói nevén Adolf von der Halde) irodalmi hagyatékából Arany János válogatott költeményeinek német fordítását. A 228 oldalas munkához külön 80 oldal bevezetőt írt. Ez a külföldnek szánt, és ott rokonszenvvel fogadott mű folytatása az előbbinek, amelyet maga a műfordító „Pannoniens Dichterheim. Eine Auswahl der schönsten ungarischen Gedichte in deutscher Übersetzung” címen tett közzé 1879-ben Stuttgartban.³¹³

Hantos Ármin főreáliskolai tanár a Kecskemét-vidéki Természet-tudományi Társulat titkáráként felolvasást tartott a társulat 1901. novemberi ülésén „Az igen nagy számok”-ról, amely előadása az 1901/1902. tanévben az iskolai értesítőben jelent meg írásban. A Katona József Kör 1902. március 12-i ülésén a „Színpadi illúzió” című munkáját olvasta fel. Ezt az írását a Kecskeméti Lapok jelentette meg. Ezekon kívül további cikkeket írt a Kecskeméti Lapokba és egyet a *Kecskeméti Új Friss Újságba*.³¹⁴ Az 1904/1905. tanévben a Kecskeméti Lapok munkatársa volt. Ebbe a lapba pedagógiai, politikai és közgazdasági témájú cikkeket írt.³¹⁵ Hantos Ármin az 1905/06. tanévben a főreáliskolai értesítőbe „Időszámításunkról” címmel írt egy cikket.³¹⁶

308 KMKÁF 1881/2-dik évi értesítője. 1882. 3–19.

309 KMKÁF 1882/3-dik évi értesítője. 1883. 3–10.

310 KMKÁF 1887/8-dik évi értesítője. 1888. 57–58.; KMKÁF 1891/2-dik évi értesítője. 1892. 54.

311 KMKÁF 1892/3-dik évi értesítője. 1893. 46.

312 KMKÁF 1893/4-dik évi értesítője. 1894. 54.; KMKÁF 1894/5-dik évi értesítője., 1895. 36.; KMKÁF 1895/6-dik évi értesítője. 1896. 62.

313 KMKÁF 1907/8-dik évi értesítője. 1908. 28–29.

314 KMKÁF 1901/2-dik évi értesítője. 1902. 67.; – Az értesítőben megjelent cikkét ld. a 17–28. oldalakon!

315 KMKÁF 1904/5-dik évi értesítője. 1905. 28–29.

316 KMKÁF 1905/6-dik évi értesítője. 1906. 3–9.

Hanusz István a reáliskola történelem és földrajz tanára az intézet 1876/77. tanévi értesítőjébe „A Földközi tenger ma és hajdan” címmel írt szakcikket.³¹⁷ Az 1879/80. évi értesítő szerint a *Földrajzi Közleményekben* közölte „Az Elbe völgye”, „A svajczi havasok visszavonulása”, és „Magyarország földrajza 1778-ban” című értekezéseit. A *Természettudományi Közlönyben* „A jégárak mozgásáról”, míg a *Gazdasági Lapokban* „Európa legmagasabb füve” címmel írt tanulmányt.³¹⁸

Hanusz István az 1882/83. tanévi értesítőben „A hazai földrajz életéből” címmel írt tanulmányt.³¹⁹ A Kecskeméti Lapok című politikai és társadalmi hetilapot 1886. január 1-je óta szerkesztette.³²⁰ A magyar orvosok és természetvizsgálók XXIII. nagygyűlésén, amelyet 1886. augusztus 25-én Temesváron tartottak, felolvasást tartott „A magyar puszták növényzetének létküzdelmé” címmel. Az előadás szövege a későbbiekben nyomtatásban is megjelent. Ugyancsak tőle jelent meg egy 25 íves címképes munka „Képek a növényvilágból 1887” címen.

Az elmúlt tanév vége óta 24 földrajzi, természetrajzi és tanügyi munkája jelent meg a *Természettudományi Füzetek*, *Földrajzi Közlemények*, *Közoktatás*, *Budapesti Hírlap*, *Remény*, *Szépirodalmi Kert*, *Bars* és a *Váci Közöny* című lapokban, a két helyi lapon kívül.³²¹

Hanusz a Kecskeméti Lapok című politikai és társadalmi hetilapot szerkesztette.³²²

A *Természettudományi Közöly* 1888. évi 225. füzetében, valamint az *Egyetértés* 1888. évi 136. tárcájában jelent meg tőle írásban a Kecskemét-vidéki Természettudományi Társulatban tartott előadása „A vándorpatkány elterjedése” címmel. A helyi községi néptanítók hangversenyén „A rózsza diadalútja” című előadását a *Budapesti Hírlap* 1888. 56. száma jelentette meg. Hanusz István az 1887/88. tanév során a fent említetteken kívül, további 30 földrajzi, természetrajzi és tanügyi tárgyú cikket publikált. Ezenfelül még 26 könyvismertetés jelent meg tőle helyi, országos és külföldi lapokban.³²³

317 KMKÁF 1876/7-dik évi értesítője. 1877. 25–43.

318 KMKÁF 1879/80-dik évi értesítője. 1880. 38.

319 KMKÁF 1882/3-dik évi értesítője. 1883. 10–18.

320 KMKÁF 1885/6-dik évi értesítője. 1886. 13.

321 KMKÁF 1886/7-dik évi értesítője. 1887. 38–39.

322 KMKÁF 1887/8-dik évi értesítője. 1888. 57.

323 KMKÁF 1887/8-dik évi értesítője. 1888. 58.

Az 1890/91. tanév végén jelent meg „Az állatok világából” című 15,5 íves képes, önálló munkája. Ezenkívül a tanév során 41 cikket és 22 könyvismertetést tett közzé különféle lapokban.³²⁴ Ugyancsak az 1890/91. tanév során a főreáliskolai értesítőben kiegészítő cikket írt a korábban már az 1876/77. tanévi értesítőben megjelent közléshez „A Földközi tenger” címmel.³²⁵

Hanusz Istvántól az 1891/92. tanév során 16 könyvismertetés és 40 ismeretterjesztő cikk jelent meg különféle országos és helyi lapokban.³²⁶ Ebben a tanévben „Régi magyar időjárásí följegyzések” címmel írt munkáját az 1891/92. tanévi értesítő közölte.³²⁷ A következő, 1892/93. tanévben 41 ismeretterjesztő cikket és 15 könyvismertetését tették közzé a helyi és országos lapok.³²⁸ Az 1893/94. tanév során 20 ismeretterjesztő cikke és 9 könyvismertetése jelent meg országos és helyi lapokban.³²⁹

Az 1894/95. tanév során megjelent tőle „A nagy magyar Alföld jellemképekben. Kecskemét” című munka, 19 ív terjedelemben. Ezen kívül 17 könyvismertetését és 58 ismeretterjesztő dolgozatát jelentették meg különféle lapok, füzetek és munkák.³³⁰

Az 1895/96. tanévben Hanusz Istvántól megjelent „Az első huszonöt év a kecskeméti m. kir. állami főreáliskola életéből. Kecskemét, 1895” és a „Dél-Európából föld- és néprajzi jellemképek 33 fametszettel. Pozsony”. E két nagyobb munkáján kívül további 13 könyv- és térképismertetése, valamint 52 ismeretterjesztő dolgozata látott napvilágot különböző lapokban, füzetekben és munkákban.³³¹

Az 1896/97. tanévben a „Hőmérsékleti változások. Kecskemét, 1896” és a „Közép-Európából. Föld- és néprajzi képek 19 ábrával. Budapest-Pozsony” munkákon kívül még további 9 könyv- és térképismertetés, valamint 74 ismeretterjesztő dolgozat jelent meg Hanusz tollából számos helyi és országos lapban.³³² Az 1897/98. tanév során a főreáliskolai igazgató 51 dolgozatot, közöttük 18 könyv- és térképismertetést tett közzé helyi és országos lapokban, amely cikkek közül némelyik két helyen is megjelent.³³³ Az 1898/99. tanév során 43 dolgozat jelent meg tőle, hasonló módon, mint az előző tanévben.³³⁴

324 KMKÁF 1890/1-dik évi értesítője. 1891. 43.

325 KMKÁF 1890/1-dik évi értesítője. 1891. 3–23.

326 KMKÁF 1891/2-dik évi értesítője. 1892. 54.

327 KMKÁF 1891/2-dik évi értesítője. 1892. 1–28.

328 KMKÁF 1892/3-dik évi értesítője. 1893. 46.

329 KMKÁF 1893/4-dik évi értesítője. 1894. 54.

330 KMKÁF 1894/5-dik évi értesítője. 1895. 36–37.

331 KMKÁF 1895/6-dik évi értesítője. 1896. 62.

332 KMKÁF 1896/7-dik évi értesítője. 1897. 48.

333 KMKÁF 1897/8-dik évi értesítője. 1898. 59–60.

334 KMKÁF 1898/9-dik évi értesítője. 1899. 53.

Munkája „A tölgyekről” (Kecskemét, 1899. 136 lap) az 1899/1900. tanévben jelent meg. Közzétett még a tanév során 67 dolgozatot, 23 könyv- és térképismertetést, 44 tanügyi, föld- és természetrajzi ismeretterjesztő közleményt fővárosi és helyi lapokban.³³⁵

Hanusz Istvántól az 1900/1901. tanévben az alábbi munkák jelentek meg nyomtatásban: „A magyar haza föld- és néprajzi jellemképekben. Kecskemét, 1900”, „A bor-ág és nedüje. Kecskemét, 1901”, „A növények világából. Budapest, 1901”. A fentiekén kívül a tanév során megjelent még a tollából 21 könyvismertetés, 41 föld- és természetrajzi tartalmú cikk különféle országos és helyi lapokban. Némelyik dolgozata több helyen is napvilágot látott.³³⁶ „Az idegességről” szóló dolgozatát az 1900/1901. évi értesítő tette közzé.³³⁷

Az 1901/1902. tanévben 16 könyv- és térképismertetést, 46 föld- és természetrajzi tartalmú cikket jelentetett meg országos, vidéki és helyi lapokban.³³⁸ Az ez évi iskolai értesítőben „A középiskolai oktatás sikerességének egyik akadályá” című dolgozata olvasható.³³⁹

Hanusz Istvántól az 1902/1903. tanévben az alábbi munkák jelentek meg: „A fák birodalmából. Színyomatú szöveg képekkel” (Budapest, 1903. 20 íves könyv). A jelzett tanévben 6 könyvismertetése és 34 ismeretterjesztő cikke jelent meg különböző országos és helyi lapokban, amelyek föld- és természetrajzi, továbbá társadalmi témájúak voltak. Az ez évi főreáliskolai értesítőben „Magyar történeti emlékeztetők a fák birodalmából” címmel írt terjedelmes cikket.³⁴⁰

A főreáliskola igazgatójától az 1903/1904. tanévben az alábbi munkák jelentek meg: „Égen és földön, 50 szöveggéppel” (Budapest, 1904. 19,5 íves könyv), 8 könyvismertetés és 37 ismeretterjesztő cikk föld- és természetrajzi, társadalmi, tudományos tartalommal, országos és helyi lapokban. Ezekén kívül „Állatregék hazai történetünkben és népmondáinkban” címmel írt a főreáliskolai értesítőbe is.³⁴¹ Az 1904/1905. tanév során 24 ismeretterjesztő cikket írt föld- és természetrajzi tartalommal országos és helyi lapokba. A tanév során, Budapesten az Atheneum Nyomda „Füben, fában magyar történet és népmonda” című 10 íves könyvét sajtó alá helyezte. Emellett „Magyarország ezüstje” címen a főreáliskolai értesítőbe is írt egy cikket.³⁴²

335 KMKÁF 1899/1900-dik évi értesítője. 1900. 40.

336 KMKÁF 1900/1-dik évi értesítője. 1901. 51.

337 KMKÁF 1900/1-dik évi értesítője. 1901. 1–15.

338 KMKÁF 1901/2-dik évi értesítője. 1902. 67.

339 KMKÁF 1901/2-dik évi értesítője. 1902. 3–16.

340 KMKÁF 1902/3-dik évi értesítője. 1903. 72.; – A cikket I. ui. a 3–32. oldalakon!

341 KMKÁF 1903/4-dik évi értesítője. 1904. 42.; – A cikket I. ui. a 3–19. oldalakon!

342 KMKÁF 1904/5-dik évi értesítője. 1905. 28.; – A cikket I. ui. a 3–9. oldalakon!

Hanusz István „Füben, fában magyar történet és népmonda” című könyve az Atheneum Kiadó gondozásában 1905-ben jelent meg. Az 1905/1906. tanévben György Aladár „A Föld és népei. V. kötet. Magyarország” 11–78., 309–336. oldalain megjelent 2. fejezetet is ő írta. Írt még 24 ismeretterjesztő cikket, jobbára a föld- és természetrajz köréből, országos és helyi lapokba. A főreáliskola ez évi értesítőjébe „A Földközi tenger fizikájából” címmel írt. Némelyik munkája több helyen is megjelent.³⁴³

A főreáliskola igazgatója az 1906/1907. tanévben 35 ismeretterjesztő cikket írt, főként a föld- és természetrajz köréből, országos és helyi lapokba. Némelyik munkája a korábbi gyakorlatnak megfelelően több helyen is megjelent. Az ez évi főreáliskolai értesítőbe „Európa kopása” címmel írt cikket.³⁴⁴ Az 1907/1908. tanévben az iskolai értesítőbe „Hazai történetünk állatregéihez” címmel írt cikket. Az említett cikken kívül a tanév során további 31 közleménye jelent meg különféle országos és helyi lapokban. Ezek közül 9 két helyen is, mint átvett cikk, jelent meg.³⁴⁵ Az 1908/1909. tanévben Hanusz István igazgatónak 40 közleménye jelent meg az *Alföldi Híradó*, *Az Időjárás*, *Budapesti Hírlap*, *Kecskeméti Lapok*, *Kecskeméti Nagy Képes Naptár*, *Szőlészeti és Borászati Lap*, *Váczi Közlöny* című lapokban.³⁴⁶

Holosnyay Ambrus az 1891/92. tanévben több ízben cikkezett a Kecskeméti Lapokban egy, az ifjúság részére felállítandó játszótérről.³⁴⁷

Hollós László dr.-től az 1891/92. tanévben önálló füzetben jelent meg: „Adatok a Ranunculaceák rhizomainak alak- és szövettanához”. Ez egy rajzokkal illusztrált tanulmány volt.³⁴⁸ Nevezett főreáliskolai tanár az 1892/93. tanév során útirajzot írt „Krássó Szörény megyéből” címen a Kecskeméti Lapokba, míg „A boglárka-félék föld alatti szára” címmel a *Kecskeméti*be.³⁴⁹

Hollós Lászlónak az 1893/94. tanévben a főreáliskolai értesítőben „A kémiai gyakorlatokról”, „A kecskeméti, félegyházi és ókéskei fűrőlyukak rétegsorozata” címmel jelent meg két dolgozata. „Régiségek Tolna megyéből” című munkája táblarajzzal az *Archeologiai Értesítő*ben, a „Bugacz-Monostor növényvilágából és pásztoréletéből”, „A Szikra” című írásai a Kecskeméti, míg egy tárcacikke a Kecskeméti Lapokban jelent meg.³⁵⁰

343 KMKÁF 1905/6-dik évi értesítője. 1906. 47.; – A cikket I. uo. a 10–20. oldalakon!

344 KMKÁF 1906/7-dik évi értesítője. 1907. 56.; – A cikket I. uo. a 9–29. oldalakon!

345 KMKÁF 1907/8-dik évi értesítője. 1908. 29.; – A cikket I. uo. a 3–6. oldalakon!

346 KMKÁF 1908/9-dik évi értesítője. 1909. 62.

347 KMKÁF 1891/2-dik évi értesítője. 1892. 54.

348 KMKÁF 1891/2-dik évi értesítője. 1892. 54.

349 KMKÁF 1892/3-dik évi értesítője. 1893. 46.

350 KMKÁF 1893/4-dik évi értesítője. 1894. 55. – Fent nevezett főreáliskolai tanár két tanulmánya ugyanitt az 1–14. és a 14–22. oldalakon jelent meg.

Az 1894/95. tanév során dr. Hollós László munkái az alábbi folyóiratokban és lapokban jelentek meg: *Archeológiai Értesítő* (2), *Földtani Közlöny* (1), *Kecskemét* (14), *Kecskeméti Lapok* (3), *Moór és Vidéke* (4), *Szegszárd és Vidéke* (1), *Szőlészeti és Borászati Lap* (1), *Tolnamegyei Közlöny* (1).³⁵¹ Dolgozatait az 1895/96. tanévben a *Chemiai folyóirat* (2), a *Földtani Közlöny* (2), a *Kecskemét* (1) és a *Kertészeti Lapok* (1) közölte.³⁵² Az 1896/97. tanévben a „Kecskemét múltja és jelene I.” című munkában: „Kutak, geológiai viszonyok. Növényzet” címmel jelent meg egy tanulmánya. A *Kecskemét* című hetilap közölte a tárcáit.³⁵³

Hollós László az 1897/98. tanévben mikológiai³⁵⁴ dolgozatokat írt a *Természettudományi Közlönybe*.³⁵⁵ Az 1898/99. tanévben dolgozatai jelentek meg a *Természettudományi Közlönyben* és a *Pótfüzetekben*, egy dolgozatát a *Természetrajzi Füzetek* közölte. A *Kecskemét* című lap úti élményeit közölte „Úti jegyzetek a Kaukázusból” címmel. A főreáliskolai értesítő ez évi számában „Új adatok Magyarország gombáinak ismeretéhez” című terjedelmes munkája jelent meg.³⁵⁶

Hollós László dr. az 1899/1900. tanévben a *Természettudományi Közlönybe* írt. A tanév során a Magyar Tudományos Akadémia megbízásából Magyarország gasteromycetáinak monográfiáján dolgozott.³⁵⁷ Az 1900/1901. tanévben a MTA megbízásából befejezte „Magyarország gasteromycetái” című monográfiáját. Az anyag kiegészítése céljából 1900 őszén gyűjtést végzett Bars, Zólyom, Turóc, Trencsén, Nyitra, Máramaros, Tolna, Temes, Krassó-Szörény vármegyékben és az Alföldön. 1901 májusában egy hónapot dolgozott a berlini múzeumban, ahol összehasonlítást végzett. Emellett írt a *Természettudományi Közlönybe* is.³⁵⁸

Az 1901/1902. tanévben gombászati dolgozatai jelentek meg a *Mathematikai és Természettudományi Értesítő*, *Természetrajzi Füzetek*, *Természettudományi Közlöny*, *Növénytani Közlemények* című folyóiratokban.³⁵⁹ Az 1902/1903. tanév során az alábbi lapokba írt szintén gombászati dolgozatokat: *Növénytani Közlemények*: 1.) „A hazai Sclerodarma-fajok szétválasztása (egy táblával)”, 2.) „A *Disciseda Cern.* génusz fajai”, 3.) „Adatok

351 KMKÁF 1894/5-dik évi értesítője. 1895. 37.

352 KMKÁF 1895/6-dik évi értesítője. 1896. 62.

353 KMKÁF 1896/7-dik évi értesítője. 1897. 48.

354 Mikológia (gör.): gombaismeret, gombatan; a növénytannak a gombákkal foglalkozó ága.

355 KMKÁF 1897/8-dik évi értesítője. 1898. 60.

356 KMKÁF 1898/9-dik évi értesítője. 1899. 53.; – Fent nevezett tanulmánya ugyanitt, az 1–20. oldalon jelent meg.

357 KMKÁF 1899/1900-dik évi értesítője. 1900. 40.

358 KMKÁF 1900/1-dik évi értesítője. 1901. 51.

359 KMKÁF 1901/2-dik évi értesítője. 1902. 67.

a Kaukázus gombáinak ismeretéhez”, 4.) „Potoromyces oculatus Müll. in herb. (1 eredeti rajzzal)”, 5.) „A nyári és fehér szarvasgomba termőhelyei Magyarországon (térképpel)”, 6.) „Geasteropsis nov. gen. (3 eredeti rajzzal)”, 7.) „Két új Lycoperdon-faj (1 eredeti rajzzal)”; *Hedwigia*: „Die Arten der Gattung Disciseda Cern.”; *Mathemat. und naturwiss. Berichte aus Ungarn*: „Neu Gasleromyceten-Arten aus Ungarn”.

Az MTA megbízásából írt munkája „Magyarország Gasteromycetái” magyar és német nyelven, 25–25 nyomtatott ív terjedelemmel, 31 folio táblával ekkor már nyomdában volt.³⁶⁰

Hollós Lászlótól az 1903/1904. tanévben a Növénytani Közleményekben a következő munkák jelentek meg: „Nógrád megye földalatti gombái”, „Homokpusztáink jellemző gombáiról”. A Kecskeméti Lapokban „A kecskeméti ivóvízről”, míg A Franklin Társulat kiadásában: „Magyarország Gasteromycetái, 31 folió táblával” címmel jelentek meg munkái.³⁶¹

Az 1904/1905. tanévben dr. Hollós Lászlótól megjelent „Die Gasteromyceten Ungarns (Mit 31 Tafeln)”. Emellett írt még a Matematikai és Természettudományi Értesítőbe egy, valamint a Mathematische und naturwissenschaftliche Berichte aus Ungarn című német lapba négy cikket.³⁶² Az 1905/1906. tanévben nyomtatásban megjelent a „Magyarország földalatti gombái” (Akadémiai székfoglaló) című munkája.³⁶³

Fent nevezett tanártól az 1906/1907. tanévben az alábbi munkák jelentek meg: az *Annales Musei Nationalis Hungaricib*en és a Növénytani Közleményekben „Új gombák Kecskemét vidékéről” és „Pöffetegekben termő új gombák” címmel öt közleményt jelentetett meg, amelyek 176 új gombafaj leírását tartalmazták. A Növénytani Közleményekben „Két érdekes növénykárosító gomba Kecskemétről”, *Az Országos Paedagógiai Könyvtár- és Tanszermúzeum Hivatalos Értesítője* című lapban: „Bírálat az Állattani Lapokról”.³⁶⁴

Az 1907/1908. tanévben az alábbi tudományos munkák jelentek meg az *Annales Musaei Nationalis Hungaricib*en: „Új gombák Kecskemét vidékéről” (IV. közlemény 49 új gombafaj leírásával) és „Új adatok földalatti gombáink ismertetéséhez”.³⁶⁵ Az 1908/1909. tanévben megjelent tudományos munkái az alábbiak voltak: „Új gombák Kecskemét vidékéről. Fungi novi regionis Kecskemétiensis. *Annales Musei Nationalis Hungarici* (V. közlemény, 1908.

360 KMKÁF 1902/3-dik évi értesítője. 1903. 72.

361 KMKÁF 1903/4-dik évi értesítője. 1904. 42.

362 KMKÁF 1904/5-dik évi értesítője. 1905. 28–29.

363 KMKÁF 1905/6-dik évi értesítője. 1906. 47.

364 KMKÁF 1906/7-dik évi értesítője. 1907. 57.

365 KMKÁF 1907/8-dik évi értesítője. 1908. 29.

28 új faj leírása. VI. közlemény, 1909. 24 új faj leírása). A Magyar Tudományos Akadémia megbízásából írt „Magyarország földalatti gombái” című munkája ekkor már megjelentetés alatt állt.³⁶⁶

Az intézet híres tanárától az 1909/1910. tanévben megjelent dolgozatok a következők voltak: 1.) „Adatok Kecskemét vidékének Flórájához. Beiträge zur Flora der Umgebung von Kecskemét. (*Magyar Botanikai Lapok*, 1909. 5/9. sz.); 2.) „A szarvasgombáról. (Pótfüzetek a Természettudományi Közlönyhöz, 1910. évf. 1. sz. 21 képpel). 3.) „Új gombák Kecskemét vidékéről”. VII. közl. Fungi novi regionis Kecskemétiensis. VII. (Annales Musei Nat. Hungar., VIII., 1910.), 4.) „Újabb adatok Kecskemét vidékének Flórájához. – Kecskemét vidékének Puccinia fajtái. – A Magyarországon eddig észlelt Ramularia fajok” (*Botanikai Közlemények*, IX. köt. 2. füz. 1910. Mitteilungen für das Ausland. Autorreferat).³⁶⁷

Dr. Hollós László az 1910/11. tanévben is jelentős irodalmi működést fejtett ki. A tanév során az alábbi művei jelentek meg: „Magyarországból ismeretlen gombák Kecskemét vidékéről”. (*Botanikai Közlemények*, IX. köt. 1910. – 402 faj felsorolása). „Magyarország földalatti gombái, szarvasgomba félei”. A MTA megbízásából készült, öt tábla eredeti rajzzal és fényképpel, egy térképpel. Budapest, 1911. A munkát kiadta a K. M. Természettudományi Társulat.³⁶⁸

Hornyik József főreáliskolai magyar nyelv és irodalomtanár az 1888/89. évi iskolai értesítőben „Egy lap irodalmunk történetéből” címmel írt hosszabb terjedelmű tanulmányt.³⁶⁹ Nevezett tanár az 1889/90. tanévben a kecskeméti színház téli évadja kezdetére „Prolog”-ot készített, továbbá kuplékat³⁷⁰ szerzett a „Fehér elefánt” című operetthez.³⁷¹

Az 1891/92., 1892/93. és az 1893/94. tanévek során tárcákat és cikkeket írt a Kecskeméti Lapokba.³⁷² Az 1894/5. tanévben „Kossuth apotheosisa” címmel drámai prológot írt. Tárcái, kritikai dolgozatai továbbra is helyi lapokban jelentek meg.³⁷³ Az 1896/97. tanévben tárcákat publikált a helyi lapokban.³⁷⁴ az 1898/99. tanévben a Kecskeméti Lapokba írt.³⁷⁵ Nevezett főreáliskolai ta-

366 KMKÁF 1908/9-dik évi értesítője. 1909. 62.

367 KMKÁF 1909/10-dik évi értesítője. 1910. 4.

368 KMKÁF 1910/11-dik évi értesítője. 1911. 4–5.

369 KMKÁF 1888/9-dik évi értesítője. 1889. 3–33.

370 Kuplé (fr.): refrénes szerkezetű, csípős, rendszerint időszerű célzásokat is tartalmazó kabarédal.

371 KMKÁF 1889/90-dik évi értesítője. 1890. 51.

372 KMKÁF 1891/2-dik évi értesítője. 1892. 54., KMKÁF 1892/3-dik évi értesítője. 1893. 46., KMKÁF 1893/4-dik évi értesítője. 1894. 55.

373 KMKÁF 1894/5-dik évi értesítője. 1895. 37.

374 KMKÁF 1896/7-dik évi értesítője. 1897. 48.

375 KMKÁF 1898/9-dik évi értesítője. 1899. 53.

nár az 1899/1900. tanévben helyi lapokba írt. A kecskeméti színház műsorára tüzte „Szökés párosan” című háromfelvonásos énekes színművét, amelyet utóbb a *Kecskeméti Napló* jelentetett meg.³⁷⁶

Hornyik József az 1900/1901. tanévben Kecskemét város tanácsának megbízásából megírta a „Kecskeméti Írók” című munkáját, amely Fekete Mihály könyvnyomdájából 1901 júniusában került ki. Még ebben a hónapban műkedvelők előadták „Szökés párosan” című háromfelvonásos énekes színművét, amelyet ekkor rendezett sajtó alá.³⁷⁷ Apróbb közleményei jelentek meg az 1901/1902. tanévben a helyi lapokban.³⁷⁸ Az 1902/1903. és az 1903/1904-es tanévben szépirodalmi dolgozatokat közölt a helyi lapokban.³⁷⁹ Az 1904/1905. és az 1906/1907-es tanévben történelmi, politikai és esztétikai cikkeivel támogatta a helyi sajtót.³⁸⁰

Horváth Rezső főreáliskolai tanár az 1892/93. és az 1893/94. tanévekben dunántúli lapokba írt vezér- és tárcacikkeket.³⁸¹

Dr. Kacsoh Pongrácnak az 1908/1909. tanévben megjelent „Mary-Ann” című daljátéka három felvonásban. A daljátékot a budapesti Király színház elő is adta. „A zene fejlődéstörténete” című munkáját az (Athaeneum Műveltség Könyvtára) jelentette meg.³⁸²

A Kecskeméti Lapok 1909 októberében arról tájékoztatta olvasóit, hogy Kacsoh Pongrác főreáliskolai igazgató kísérezően szerzett Molnár Ferenc „Liliom” című művéhez, amelyet a Vígszínház felvett az előadásra elfogadott darabok közé. Az új darabot Hegedűs Csabával és Varsányi Irénnel a főszerepekben november végén szándékozott a színház bemutatni. Molnár Ferenc a darab bemutatójának megvitására 1909. október 20-án felkereste Kecskeméten Kacsoh Pongrácot.³⁸³

A Műveltség Könyvtára második sorozatának első kötete „A művészet könyve” címmel 1909 októberében került ki a nyomdából. A kötet a képzőművészet és a zene fejlődéstörténetét foglalta össze. A képzőművészeti részt Lyka Károly, a zenetörténeti részt pedig dr. Kacsoh Pongrác írta.³⁸⁴ „A mű-

376 KMKÁF 1899/1900-dik évi értesítője. 1900. 40.

377 KMKÁF 1900/1-dik évi értesítője. 1901. 51–52.

378 KMKÁF 1901/2-dik évi értesítője. 1902. 67.

379 KMKÁF 1902/3-dik évi értesítője. 1903. 72., KMKÁF 1903/4-dik évi értesítője. 1904. 42.

380 KMKÁF 1904/5-dik évi értesítője. 1905. 29., KMKÁF 1906/7-dik évi értesítője. 1907. 57.

381 KMKÁF 1892/3-dik évi értesítője. 1893. 46.; KMKÁF 1893/4-dik évi értesítője. 1894. 55.

382 KMKÁF 1908/9-dik évi értesítője. 1909. 62.

383 „Napi hírek. Kecskemét, október 20. – Kacsoh és Molnár új darabja”. *Kecskeméti Lapok* (Kecskeméti Friss Újság), 1909. október 21. (XLII. évf. 245. sz.) 2.

384 „Napi hírek. Kecskemét, október 19. – Kacsoh, mint zeneesztétaikus”. *Kecskeméti Lapok* (Kecskeméti Friss Újság) 1909. október 20. (XLII. évf. 244. sz.) 2.

vészet könyve” című munkáját Atheneum Könyvkiadó adta ki. Az 1909/10. tanévben készült el „Az iskolai karénektanítás pedagógiája” című munkája is. Emellett cikkeket írt a helyi lapokba.³⁸⁵

Az 1911/12. tanévi értesítő Dr. Kacsóh Pongrác irodalmi tevékenységéről mindössze annyit említ meg, hogy cikkeket írt a helyi és fővárosi lapokba.³⁸⁶

Kiss Lajos helyettes tanár az 1879/80. tanévben az iskolai értesítőbe „Az avarok” címmel történelmi tanulmányt írt.³⁸⁷

Krécsy Béla az 1883/84. tanévben hosszabb tanulmányt írt „A chemiai elemek periodusos törvényéről és azoknak természetes rendszere” címmel, amely munkáját a *Vegyteni Lapok* közölte.³⁸⁸ Az 1891/92. tanévben a Földrajzi Közleményekben jelentette meg „Földrajzi kiállítás New Yorkban” című írását.³⁸⁹ Az 1892/93. tanév során az észak-amerikai Hazletonban megjelenő *Önállás (Independence)* című magyar lapba írt közléseket.³⁹⁰

Liszka Béla főreáliskolai tanár az 1894/95. tanévben a Kecskeméti Lapok rendes munkatársa volt. A tanév során közleményeket írt fővárosi hírlapokba.³⁹¹

Az 1895/96. tanévben „Jósika Miklós” címmel tanulmányt jelentetett meg a kecskeméti Katona József Kör III. évkönyvében. Emellett még tárcákat írt a *Fővárosi Lapok*ba és a Kecskeméti Lapokba.³⁹² Összeállította a tanév során „Az ifjúsági könyvtár jegyzéke” című munkáját, amelyet az 1895/96. tanévi iskolai értesítő tett közzé.³⁹³ Az 1896/97. tanévben több tárcacikke jelent meg a Kecskeméti Lapok hasábjain. A *Látogatók Lapja* 1897. évi 1. számában „Kecskemét leírása” című munkáját tették közzé.³⁹⁴

Fent nevezett tanár a kecskeméti Katona József Kör 1896/97. tanév során megjelent évkönyvébe is publikált. Az évkönyv III. részében szerepelt az általa írt és felolvasott „Katona József és a kecskeméti színészet” című esszé, amely a nagy drámaíró 1897. november 11-i születési évfordulójára készült. Az esszé felölelte az egész magyar színészetet, ismertette Katona működését, és vázolta a kecskeméti színügyi viszonyokat. A munka IV. része felolvasásokat tartalmazott, köztük Hanusz István „A házasság és társadalom” című írását is.³⁹⁵

385 KMKÁF 1909/10-dik évi értesítője. 1910. 4–5.

386 KMKÁF 1911/12-dik évi értesítője. 1912. 20.

387 KMKÁF 1879/80-dik évi értesítője. 1880. 6–25.

388 KMKÁF 1883/4-dik évi értesítője. 1884. 8.

389 KMKÁF 1891/2-dik évi értesítője. 1892. 54.

390 KMKÁF 1892/3-dik évi értesítője. 1893. 46.

391 KMKÁF 1894/5-dik évi értesítője. 1895. 37.

392 KMKÁF 1895/6-dik évi értesítője. 1896. 62–63.

393 KMKÁF 1895/6-dik évi értesítője. 1896. 1–30.

394 KMKÁF 1896/7-dik évi értesítője. 1897. 48.

395 „Irodalom”. Kecskeméti Lapok, 1898. június 12. (XXXI. évf. 24. sz.) 4.

Liszka Béla az 1897/98. évi főreáliskolai értesítőbe „A színészet első nyomai Kecskeméten” címmel írt cikket. A „Katona József és a kecskeméti színészet” című tanulmánya a Katona József Kör ez évi évkönyvében jelent meg. Mindkét dolgozat önálló és összefüggő fejezet a kecskeméti színészet monográfiájából. Ugyanő az 1897/98. évi színi évadban színibírálatokat írt a Kecskeméti Lapokba. Itt több színügyi cikke is megjelent, hasonlóképpen a Katona József Körben megtartott felolvasásának a kivonata is, „Petőfi mint színész Kecskeméten” címmel.³⁹⁶ Az 1898/99. és az 1899/1900. tanévben tárcákat és színibírálatokat írt a Kecskeméti Lapokba. 1899. január 8-ától kéthetenként „Dramaturgiai tanulmányok” jelentek meg tőle az újabb drámai és színművészeti irányzatok fejtegetésével.³⁹⁷ A főreáliskolai értesítő 1899/1900. tanévi füzetében pótlékot tett közzé az 1895/96. évi könyvjegyzékhez, „Az Ifjúsági Könyvtár új beszerzései” címmel.³⁹⁸ Nevezett főreáliskolai tanár 1901 áprilisáig a Kecskeméti Színház műkritikusa volt. Az 1900/1901. tanévben is dolgozott a Kecskeméti Lapokba.³⁹⁹

Nemes Gusztáv főreáliskolai tanár az 1903/1904. tanévben színi bírálatokat és ismertetéseket írt a Kecskeméti Lapokba.⁴⁰⁰

Perényi József dr. az 1887/88. tanévben a következő munkákat jelentette meg: 1.) „Mikroelektron, neuer Apparat zur Härtung, Tinction und Einbettung histologischer und embryologischer Gewerbe. (Zeitschr. für wissenschaftl. Mikroskopie u. f. mikr. Technik IV.)”. Ugyanezt a munkáját magyarul az *Orvosi Hetilap* közölte. 2.) „Entwicklung des Amnion, Wolff’schen Ganges und der Allantois bei den Reptilien. (Zoologischer Anzeiger Nro. 274.)”. 3.) „Beiträge zur Entwicklung der Rückensaite (Chorda dorsalis) und der perichordalen Gebilde bei *Torpedo marmorata*”. 4.) „Über das Verharren des Blastoporus bei den Fröschen”. (Mindkettő a *Mathematische und naturwissenschaftliche Berichte aus Ungarn V.* kötetében). 5.) „Az amnion és a Wolff-féle csatorna a gyíkféléknél”. (*Akadémiai értekezések a mathem. és természettudom. VI. kötet 2–3. füzet*).⁴⁰¹

Az 1889/90. tanévben „Die Entwicklung der Keimblätter und der Chorda in neuer Beleuchtung” 10 ábrával az *Anatomischer Anzeiger* 1889. 19. számában, míg „A mesoderma keletkezése” című munkája ábrákkal a *Mathematikai és Természettudományi Értesítő* 1890. évi VIII. 1. füzetében jelent meg.⁴⁰² Az

396 KMKÁF 1897/8-dik évi értesítője. 1898. 60. – Az értesítőbe írt cikke az 1–26. oldalon jelent meg.

397 KMKÁF 1898/9-dik évi értesítője. 1899. 53.; KMKÁF 1899/1900-dik évi értesítője. 1900. 40.

398 KMKÁF 1899/1900-dik évi értesítője. 1900. 1–9.

399 KMKÁF 1900/1-dik évi értesítője. 1901. 52.

400 KMKÁF 1903/4-dik évi értesítője. 1904. 42.

401 KMKÁF 1887/8-dik évi értesítője. 1888. 58.

402 KMKÁF 1889/90-dik évi értesítője. 1890. 51.

1890/91. tanévben adták ki fent nevezett tanár „Die Entstehung des Mesoderm. Separatabdruck aus der Math. und Naturw. Berichten aus Ungarn” (Band VIII. két állatábrával) című munkáját, amely Berlinben jelent meg.⁴⁰³

„A Peronospora viticola kitevelése” címmel írt cikket a *Borászati Lapok*ba az 1891/92. tanévben.⁴⁰⁴ Az 1892/93. tanév során „A szőlőtöke helyzete a homokon. Egy új szőlővessző-ültető” címmel a *Borászati Lapok*ban jelentette meg cikkét.⁴⁰⁵ Az 1893/94. tanévben a *Szőlészeti és Borászati Lapok*ban jelentek meg „A szőlővessző téli eltartásáról”, a „Javított ültető fűró”, a „Venyigevágó”, míg a *Kecskeméti Lapok*ban az „Időjárás jelzése színes táblákkal” című munkái.⁴⁰⁶

Az 1894/95. tanévben a *Borászati Lapok* az alábbi munkáit közölte: 1.) „A szőlővesszők iskolázásáról”, 2.) „A karók tartósságáról”, 3.) „A cserebogárpajor irtásáról”, 4.) „A degeneráció és kereszteződés”; a *Gyümölcskertész* című lapba pedig: „A szőlőtöke jelölő rács” címmel írt. Ezekon kívül egyéb apró szőlészeti cikkei jelentek meg különféle lapokban.⁴⁰⁷

Perényi József dr. az 1895/96. tanév során az alábbi munkákat jelentette meg: „Legújabb tapasztalatok a homoki szőlőművelés terén, 19 ábrával. Kecskemét, 1895”. A *Gyümölcskertész* című lapban „A gyümölcsfák zöld oltása”, a *Szőlő és Borgazdasági Lapok*ban „A szőlő rendetlen képződése a homoki talajon”, a *Borászati Lapok*ban „A homoki szőlők bekerítése”.⁴⁰⁸ Az 1896/97. tanévben „Legújabb tapasztalatok a homoki szőlőművelés terén. II. kiadás” című munkája jelent meg, míg a *Borászati Lapok*ban további három cikke jelent meg a következő címeken: 1.) „A szőlő téli eltartásáról”, 2.) „A szőlőmoly pille fogás”, 3.) „Attila permetező”; a *Szőlő és Borgazdasági Lapok*ban további két cikke: „A homoki szőlő kötözése” és az „Egyszerű szőlőmolyfogó lámpa” címmel.⁴⁰⁹

Potásy János helyettes tanár az 1877/78. tanévi iskolai értesítőbe „Az eczetsav főbb sajátságai és vegytani viszonyai” címmel írt szakcikket.⁴¹⁰

Roediger Lajos a főreáliskola mértani szerkesztéstan tanára az 1880/81. évi iskolai értesítőben „Néhány szó a mértani szerkesztéstan tanításáról” című cikkében tette közzé a mértan tanításával kapcsolatos módszertani nézeteit.⁴¹¹

403 KMKÁF 1890/1-dik évi értesítője. 1891. 43.

404 KMKÁF 1891/2-dik évi értesítője. 1892. 54.

405 KMKÁF 1892/3-dik évi értesítője. 1893. 46.

406 KMKÁF 1893/4-dik évi értesítője. 1894. 55.

407 KMKÁF 1894/5-dik évi értesítője. 1895. 37.

408 KMKÁF 1895/6-dik évi értesítője. 1896. 63.

409 KMKÁF 1896/7-dik évi értesítője. 1897. 48.

410 KMKÁF 1877/8-dik évi értesítője. 1878. 11–26.

411 KMKÁF 1880/1-dik évi értesítője. 1881. 7–20.

Steidl József főreáliskolai történelem, latinnyelv- és irodalomtanár az 1909/10. tanévben „Művészet könyve” címen megírta a zene fejlődéstörténetét, kísérőzenét írt Molnár Ferenc „Liliom” című drámájához. Elkészítette „Az iskolai karénektanítás paedagógiája” című munkáját (Rozsnyay), és cikket írt a helyi lapokba az „Igazgató” címmel.⁴¹²

Szabó József főreáliskolai tanár az 1899/1900. tanévben helyi lapokba írt, és elkészítette az iskola tervrajzát.⁴¹³

Szarka Mihály igazgató, dr. Dékány Ráfael 1883. évi távozása után átvette a főreáliskola éves történetének megírását. Első ilyen munkája az 1883/84. tanévi értesítőben „A kecskeméti m. k. állami főreáltanoda történetének folytatása 1883–84. tanévben” címen jelent meg.⁴¹⁴

Szántó Kálmán dr. az 1889/90. tanévben az alábbi munkákat tette közzé:

1.) Magyar Olvasókönyv polgári és felsőbb leányiskolák használatára. I–II. kötet. Második kiadás. Bp., 1890.;

2.) Irály⁴¹⁵- és költészettan polgári és felsőbb leányiskolák használatára. Második bővített kiadás. Bp., 1890.;

3.) A magyar nemzeti irodalom története. Tanítóképzők stb. használatára. Bp., 1890.;

4.) Magyar irodalomtörténeti olvasmányok. Iskolák és a művelt közönség használatára. Tárgyi és nyelvi magyarázatokkal. Bp., 1890.

Cikket írt G. Lanson „Principes de composition et de style” című munkájáról, amely a francia serdülő leányok olvasmányairól szólt, a *Nemzeti Nőnevelés* 1889. évi egyik számába. A Pesti Napló 1889. december 9-i számában báró Kemény Zsigmond irodalmi működéséről tett közzé egy tárcát. A *Pesti Hírlap* 1889. szilveszteri tárcájában „Salon” címmel szólt hozzá az irodalmi szalonok kérdéséhez.⁴¹⁶

Az 1890/91. tanévben Szántó Kálmán átdolgozta és sajtó alá rendezte a „Magyar irodalomtörténet” című munkája második kiadását, továbbá esztétikai és szépirodalmi dolgozatokat tett közzé a Fővárosi Lapokban.⁴¹⁷ „A magyar nemzeti irodalom története” című munkájának harmadik kiadása az 1891/92. tanév során jelent meg.⁴¹⁸ Nevezett tanárnak az 1892/93. tanév során több munkája is megjelent. „Stilisztika a magyar írásmód törvényeinek

412 KMKÁF 1909/10-dik évi értesítője. 1910. 5.

413 KMKÁF 1899/1900-dik évi értesítője. 1900. 40.

414 KMKÁF 1883/4-dik évi értesítője. 1884. 3–5.

415 Irálytan: stílusstan.

416 KMKÁF 1889/90-dik évi értesítője. 1890. 51–52.

417 KMKÁF 1890/1-dik évi értesítője. 1891. 43.

418 KMKÁF 1891/2-dik évi értesítője. 1892. 54.

ismertetése” (Budapest, 1893); „Olvasókönyv a magyar nemzeti irodalom történetéhez” (Budapest, 1893). Esztétikai cikkeket írt továbbá a Fővárosi Lapok, az Élet és a Pesti Napló című újságokba.⁴¹⁹

Az 1893/94. tanévben megjelent tőle az „Olvasókönyv a magyar nemzeti irodalom történetéhez” (1894) és az „Irály- és költészettan polgári és felső leányiskolák részére” (1894) Mindkét munkát a Franklin társulat adta ki. „Szerkesztés tan középiskolák számára”. (Sajtó alatt).⁴²⁰

Dr. Szántó Kálmán az 1894/95. tanév során írt munkája a „Szerkesztés tan” (Budapest, 1895). Kiadója a Franklin Társulat volt. Szépirodalmi dolgozatokat írt még a Pesti Napló, Pesti Hírlap, Magyar Újság című lapokba.⁴²¹

Fent nevezett főreáliskolai tanárnak az 1895/96. tanévben az alábbi munkái jelentek meg: 1.) „Irálytan a polgári iskoláknak IV. kiadás.” 2.) „Költészettan a polgári iskoláknak IV. kiadás.” 3.) „Alkonyat” című regénye, amelyeket a Pesti Napló 1896. február 15. – április 30-i számai közöltek. Kisebb-nagyobb elbeszéléseket írt még a Pesti Napló, Pesti Hírlap, Új Idők, Magyar Szalon címen megjelenő lapokba. A Kecskeméti Lapoknak változatlanul a munkatársa volt.⁴²²

Az 1896/97. tanév során dr. Szántó Kálmántól megjelent: 1.) „Irálytan polgári iskolák számára” (Budapest, 1897), 2.), „A magyar irodalom ismertetése” (IV. kiadás. Budapest, 1897), 3.) „Veér Judit és egyéb elbeszélések” (Budapest, 1896), 4.) „Alkonyat” (Regény, 1897)”. A fent említett munkáin kívül kisebb-nagyobb elbeszéléseket írt a *Budapesti Napló*, *Pesti Hírlap*, *Magyar Újság*, *Új Idők*, *Hét*, *Magyar Szalon* című lapokba.⁴²³

Dr. Szántó Kálmánnak az 1897/98. tanév során több munkája is megjelent nyomtatásban. Ezek a következők: 1.) „Költészettan polgári iskolák számára” (Budapest), 2.) „Alkonyat”. (Regény a Singer és Wolfner-féle Egyetemes Regénytárban). 3.) „A sztráskui pap” című elbeszélését a Pesti Hírlap tíz egymás utáni száma közölte. Emellett munkatársa volt a Budapesti Naplónak, amelynek több számába írt elbeszéléseket.⁴²⁴

Az 1898/99. tanévben a következő munkák jelentek meg tőle: 1.) „Rhetorika középiskolák számára” (Budapest), 2.) „A magyar irodalomtörténet áttekintése” (Negyedik kiadás. Budapest). 3.) „A magyar nemzeti irodalom története. Irodalom- és műtörténeti képekkel” (Budapest). 4.) „Edith bosszúja” című regényét a Budapesti Napló egymást követő 56 számában közölte. Munkatársa volt a Budapesti Naplónak, amelybe elbeszéléseket írt.⁴²⁵

419 KMKÁF 1892/3-dik évi értesítője. 1893. 46.

420 KMKÁF 1893/4-dik évi értesítője. 1894. 55.

421 KMKÁF 1894/5-dik évi értesítője. 1895. 37.

422 KMKÁF 1895/6-dik évi értesítője. 1896. 63.

423 KMKÁF 1896/7-dik évi értesítője. 1897. 48.

424 KMKÁF 1897/8-dik évi értesítője. 1898. 60.

425 KMKÁF 1898/9-dik évi értesítője. 1899. 54.

Szántó Kálmántól az 1899/1900. tanévben megjelent „A magyar nemzeti irodalom története. Irodalom és műtörténeti képekkel. A középiskolák VII. és VIII. osztálya számára” (Negyedik, átdolgozott kiadás. Budapest, 1900). Ezenkívül tárcanovellákat írt a Budapesti Naplóba, munkatársa volt a Kecskemétnek és a Kecskeméti Lapoknak.⁴²⁶

Az 1900/1901. tanév során megjelent tőle: „Poétika a középiskolák VI. oszt. számára” (Budapest, 1901), „Irodalomtörténeti olvasókönyv középiskolák számára” (Második kiadás. Budapest, 1901). Emellett még tárcanovellákat írt a Budapesti Naplóba, az Új Időkbe, színikritikusa volt a Kecskemétnek.⁴²⁷

Az 1901/1902. tanévben megjelent „Magyar Olvasókönyv, polg. iskolák számára. II. kötet” (IV. kiadás), „Irálytan, polg. isk. részére” (VI. kiadás). A Budapesti Naplóba tárcanovellákat és műtörténeti cikkeket írt. Írásai jelentek meg még a Budapesti Hírlapban, az Új Időkben. Főmunkatársa a Kecskeméti Lapoknak, amelyben télen színházi ismertetéseit tette közzé.⁴²⁸

Az 1902/1903. tanévben megjelent tőle: „Költészettan, polg. isk. részére” (VI. kiadás. Budapest). Tárcaelbeszéléseket, művészeti és utazási cikkeket írt a Budapesti Naplóba, elbeszélést az Új Időkbe. Főmunkatársa volt a Kecskeméti Lapoknak, amelybe télen színházi ismertetéseket is írt.⁴²⁹

Szántó Kálmán dr. az 1903/1904. tanévben szépirodalmi közleményeket írt a Budapesti Naplóba, a Pesti Hírlapba, az Új Időkbe, változatlanul a Kecskeméti Lapok főmunkatársaként tevékenykedett.⁴³⁰ Elbeszélései, tárcacikkei jelentek meg az 1904/1905. tanévben a Budapesti Naplóban, a Hétben, az Új Időkben. A Kecskeméti Lapok főmunkatársa volt.⁴³¹

Szántó Kálmán az 1905/1906. tanévben politikai cikkeket és színi bírálatokat írt a Kecskeméti Lapokba, elbeszéléseket, tárcákat Az Újság, Pesti Hírlap, Pesti Napló, Új Idők és A Hét című lapokba.⁴³²

Az 1906/1907. tanévben dr. Szántó Kálmántól megjelent: „A magyar nemzeti irodalomtörténet áttekintése” (VI. kiadás. Budapest, 1907). Írt még elbeszéléseket, tárcákat Az Újság, *Egyetértés*, Új Idők című lapokba.⁴³³

Szántó Kálmán dr. az 1907/1908. tanévben elbeszéléseket, cikkeket írt az Új Idők, Az Újság, *Egyetértés*, Budapesti Hírlap, *Virágvásár Közlönye* című lapokba, valamint a Fehér Kereszt Egyesület naptárába.⁴³⁴

426 KMKÁF 1899/1900-dik évi értesítője. 1900. 41.

427 KMKÁF 1900/1-dik évi értesítője. 1901. 52.

428 KMKÁF 1901/2-dik évi értesítője. 1902. 68.

429 KMKÁF 1902/3-dik évi értesítője. 1903. 72–73.

430 KMKÁF 1903/4-dik évi értesítője. 1904. 42.

431 KMKÁF 1904/5-dik évi értesítője. 1905. 29.

432 KMKÁF 1905/6-dik évi értesítője. 1906. 47.

433 KMKÁF 1906/7-dik évi értesítője. 1907. 56–57.

434 KMKÁF 1907/8-dik évi értesítője. 1908. 29.

Nevezett főreáliskolai tanár az 1908/1909. tanévben tárcákat, elbeszéléseket írt Az Újság, Egyetértés, Új Idők különböző számaiba, továbbá a Fehér Kereszt Egyesület 1909. évi naptárába. Az ez évi főreáliskolai értesítőben „Hanusz István emlékezete” címmel jelent meg egy terjedelmes cikke, amely ugyanezen a címen füzet alakban is megjelent.⁴³⁵

Gazdag irodalmi működést fejtett ki Szántó Kálmán dr. az 1909/10. tanévben is. Tanulmányt írt a Shakespeare-tár II. 2. számában „Swinburne és Shakespeare” címmel. Új kiadásban jelentek meg a tanév folyamán a következő könyvei: „A magyar-nemzeti irodalom története”, „Olvasókönyv a magyar nemzeti irodalom történetéhez”, „Magyar irálytan”, „Magyar költészettan”. A fentiekén kívül számos tartalmas és érdekes művészeti és társadalmi tárgyú cikket írt még a *Kecskeméti Újság*ba.⁴³⁶

Az 1910/11. és 1911/12. tanévi főreáliskolai értesítők Szántó Kálmán dr. irodalmi munkásságáról mindössze annyit említenek meg, hogy a Kecskeméti Lapok és több nagy fővárosi napilap hasábjain jelentek meg különböző tárgyú írásai.⁴³⁷ Az 1912/13. tanévi értesítőbe „Hollós László dr.” címmel írt életrajzi jellegű, visszaemlékező cikket.⁴³⁸

Szemák István dr. az 1879/80. tanévben „Német mondattan” című munkáját dolgozta át a második kiadáshoz.⁴³⁹

Székány Béla dr. főreáliskolai földrajz, természetrajz és kémia tanár az 1911/12. tanévi értesítőben „Az 1911. évi július hó 8-iki kecskeméti földrengés” címmel írt cikket.⁴⁴⁰ A Hollós László-féle természetrajzi gyűjtemény őreként az 1912/13. tanévi értesítőben „Dr. Hollós László-féle természetrajzi gyűjtemény a kecskeméti m. kir. áll. főreáliskolában” című gyűjtemény összefoglalóját tette közzé.⁴⁴¹

Székány Béla az 1913/14. tanévi iskolai értesítőbe „Kecskemét földrajza csillagászati, matematikai és fizikai tekintetben” címmel írt egy hosszú cikket, amelyhez 22 rajzot is készített. Munkáját Kecskemét thj. város támogatásával állította össze.⁴⁴²

Szombathy István dr. „A francia nyelvi olvasmányok kezeléséről” című tanulmányát az 1885/86. évi főreáliskolai értesítő közölte.⁴⁴³

435 KMKÁF 1908/9-dik évi értesítője. 1909. 62. ; – A cikket ld. Uo. a 1–40. oldalakon!

436 KMKÁF 1909/10-dik évi értesítője. 1910. 4.

437 KMKÁF 1910/11-dik évi értesítője. 1911. 5.; KMKÁF 1911/12-dik évi értesítője. 1912. 21.

438 KMKÁF 1912/13-dik évi értesítője. 1913. 3–8.

439 KMKÁF 1879/80-dik évi értesítője. 1880. 38.

440 KMKÁF 1911/12-dik évi értesítője. 1912. 9–18.

441 KMKÁF 1912/13-dik évi értesítője. 1913. 9–25.

442 KMKÁF 1913/14-dik évi értesítője. 1914. 3–59.

443 KMKÁF 1885/6-dik évi értesítője. 1886. 3–11.

Türr Lajos dr. a főreáliskola történelem és földrajz tanára az 1907/1908. tanévben az alábbi vezércikkeket jelentette meg: 1.) „Az aradi vértanúk”, 2.) „Erzsébet királyné”, 3.) „Két törvény”.⁴⁴⁴ Az 1908/1909. tanévben cikkeket írt a helyi lapokba.⁴⁴⁵

Vajda Viktor az 1887/88. tanévben jeligét adott a „Segítség Album”-ba, állandó munkatársa volt a *Zenelap* nevű újságnak, emellett még számos társadalmi és politikai cikket írt a fővárosi és vidéki lapokba.⁴⁴⁶

Az 1889/90. tanévben folytatta közreműködését a helyi és fővárosi hírlapokban. Írt politikai, társadalmi, szépirodalmi, kritikai cikkeket, útirajzokat külföldi úti emlékeiből.⁴⁴⁷ Az 1890/91. tanévben a Kecskemét című hetilap munkatársa volt. Írt különböző társadalmi, művészeti és iránycikkeket, tárcákat több fővárosi lapba.⁴⁴⁸ Az 1891/92. tanévben már nemcsak a Kecskemét munkatársaként működött, hanem a *Zenelap*nak is írt. Ezekben a lapokban társadalmi és művészeti cikkeket, színbírálatokat jelentetett meg. Írt továbbá a *Pesti Napló*ba, a *Fővárosi Lapok*ba. Ezekben közzétett egy tanulmányt „A hármas szövetség előzményei” címmel, ismertette „Marbot francia tábornok emlékiratai”-t, három tárcában jelent meg az „Átkelés a Berezinán” című írása, míg az „Egy derék vitéz emléke” egy tárcában.⁴⁴⁹

Vajda Viktor az 1892/93. tanévben a Kecskemét című hetilap rendes munkatársaként a színházi rovatot vezette. A *Pesti Napló*ba és a *Zenelap*ba társadalmi és iránycikkeket írt.⁴⁵⁰ Az 1893/94. tanévben a Kecskemét rendes munkatársaként vezette a színház és művészeti rovatot. Ebbe a lapba társadalmi és iránycikkeket, tárcákat írt.⁴⁵¹

Az 1894/95. tanév során nevezett főreáliskolai tanár a budapesti *Zenelap* és a *Kecskemét* című lapok rendes munkatársaként működött. Ez utóbbi lapban a színházi és művészeti rovat vezetője volt. Közölt különböző műbírálatokat, könyvismertetéseket, társadalmi és iránycikkeket, tárcákat. A „Hornyik-Album”-ban egy elbeszélése látott napvilágot.⁴⁵² Az 1895/96. tanév során megjelent „Kölcsey, mint moralista. Kecskemét, 1896” című munkája. Változatlanul munkatársa és rendes műkritikusa volt a *Kecskemét*nek. Az említett tanévben társadalmi és iránycikkeket, ismertetéseket, tárcákat is írt.⁴⁵³

444 KMKÁF 1907/8-dik évi értesítője. 1908. 29.

445 KMKÁF 1908/9-dik évi értesítője. 1909. 62.

446 KMKÁF 1887/8-dik évi értesítője. 1888. 58.

447 KMKÁF 1889/90-dik évi értesítője. 1890. 52.

448 KMKÁF 1890/1-dik évi értesítője. 1891. 43.

449 KMKÁF 1891/2-dik évi értesítője. 1892. 54.

450 KMKÁF 1892/3-dik évi értesítője. 1893. 47.

451 KMKÁF 1893/4-dik évi értesítője. 1894. 55.

452 KMKÁF 1894/5-dik évi értesítője. 1895. 37.

453 KMKÁF 1895/6-dik évi értesítője. 1896. 63.

Irodalmi tevékenysége az 1896/97., 1897/98. tanévek során változatlan maradt. Továbbra is a Zenelap munkatársaként és a Kecskemét színi-bírálójaként működött. Különböző társadalmi és iránycikkeket, tárcákat írt.⁴⁵⁴ Az 1898/99. tanévben a Kecskemét című hetilap munkatársaként is tevékenykedett. A tanév során szépművészeti, társadalmi és közgazdasági cikkeket írt.⁴⁵⁵

Fent nevezett tanár az 1899/1900. tanévben is a Kecskemét című hetilap munkatársaként tevékenykedett. Írt szépművészeti és társadalmi cikkeket, az 1900. év elejétől Dél-Franciaországból leveleket, Provence irodalmi viszonyainak ismertetését, tanulmányt Mistral „Mireille” költeményeiről, ismertetést a Puy de Dôme hegycsúcson lévő csillagvizsgáló intézetről, az auvergnei fürdőkről.⁴⁵⁶

Vajda Viktor az 1900/1901. tanévben folytatta, majd befejezte a Kecskemét című lapnak az előző tanévben Franciaországból küldött különböző tárcáit és tanulmányait. Megírta a párizsi világkiállítás nevezetesebb mozzanatait. A Kecskemét című lapban műbírálókat, iránycikkeket, leírásokat közölt. A Zenelap közzétette egyik dolgozatát, amelyben Verdi működéséről adott vázlatos képet.⁴⁵⁷ A Kecskemét című lap régi rendes munkatársaként az 1901/1902. tanévben különböző változatos közleményekkel látta el ezt a lapot. Helyi érdekű dolgai leginkább a légköri változások jellemzésére szorítkoztak. Írt még iránycikkeket, műbírálókat, eszmefuttatásokat. A Zenelapban közzétette Saint-Saëns tanulmányát Mozart Don Juanjáról, és „Az Órák” című költeményét, verses fordításban.⁴⁵⁸ Az 1902/1903. tanévben, mint szabadságon lévő tanár Franciaországból közölt tárcacikkeket a Kecskemétben.⁴⁵⁹

Virányi Ignác rendes tanár az 1876/77. tanévben benyújtotta a „Félegyházi Biblia” jól sikerült feldolgozását a Magyar Tudományos Akadémiához a készülő nagy nyelvtörténeti szótár részére. A munkát az Akadémia elfogadta és megjutalmazta.⁴⁶⁰

Az 1878/79. tanévi iskolai értesítőben megjelent „Iskola és színház” című cikkében óvta a tantestület tagjait, hogy az ifjúságot eltiltsák a színházlátogatástól.⁴⁶¹

454 KMKÁF 1896/7-dik évi értesítője. 1897. 48.; KMKÁF 1897/8-dik évi értesítője. 1898. 60.

455 KMKÁF 1898/9-dik évi értesítője. 1899. 54.

456 KMKÁF 1899/1900-dik évi értesítője. 1900. 41.

457 KMKÁF 1900/1-dik évi értesítője. 1901. 52.

458 KMKÁF 1901/2-dik évi értesítője. 1902. 68.

459 KMKÁF 1902/3-dik évi értesítője. 1903. 73.

460 KMKÁF 1876/7-dik évi értesítője. 1877. 23.

461 KMKÁF 1878/9-dik évi értesítője. 1879. 10–15.

„Módszeres német nyelvtan a középiskolák számára” című munkáját a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium 32 152/1883. számú rendeletével felvette az engedélyezett tankönyvek közé.⁴⁶² A fenti munkát 3657/1887. VKM számú rendeletével a miniszter második kiadásban is újjól felvette a középiskolai használatra engedélyezett tankönyvek közé.⁴⁶³

Az 1887/88. tanévben „Miként lenne szabályozandó a középiskolai ifjúság színházlátogatása?” címmel az *Országos Középiskolai Tanáregyesületi Közlöny* 1887/8. 5. füzetében jelent meg írása.⁴⁶⁴ Az 1889/90. tanév elején „Módszeres német nyelvtan” című munkája III. kiadásának korrektúráját javította.⁴⁶⁵ A következő, 1890/91. tanévben, harmadik kiadásban meg is jelent ez a munkája, és azt a középiskolai tanulók ettől kezdve használták is. A kecskeméti színház színpadán 1891. január 15-én telt ház előtt adták elő „Nők a kaszinóban” című vígjátékát.⁴⁶⁶

Virányi Ignác „Német olvasó- és gyakorlókönyv. Közép- és polgári iskolák kezdő osztályai számára” című tankönyve az 1891/92. tanév során Budapesten jelent meg. Írt még a Kecskeméti Lapokba is.⁴⁶⁷ Nevezett főreáliskolai tanár 1893. április 7-én, azaz a halála napján fejezte be „Módszeres német nyelvtan” című munkája 3. kiadásának korrektúráját.⁴⁶⁸

Willer József főreáliskolai rendes tanár az 1886/87. tanévi értesítőben „A Roland-énekről” címmel írt tanulmányt.⁴⁶⁹ Ugyanő az 1887/88. évi értesítőben terjedelmes tanulmányt írt az ófrancia hősköltészetéről. Munkájának címe: „Az ó-francia hősköltészet eredetéről és fejlődéséről, különös tekintettel a Roland-énekre”.⁴⁷⁰

Tudományos ismeretterjesztés: „Böjti estélyek”

A 27 419/1870. számú vallás- és közoktatásügyi miniszteri rendelet arról rendelkezett, hogy mindazok, akik az elemi oktatásban az íráson, olvasáson és kevés számoláson kívül más oktatásban nem részesültek, állás, kor- és valláskülönbség nélkül, akár gazdálkodók, iparosok, iparossegédek, inasok, akár kereskedősegédek, ingyen kaphassanak oktatást a tudományoknak abból az ágából, amely az életpályájukhoz a legszükségesebb.

- 462 KMKÁF 1883/4-dik évi értesítője. 1884. 8.
 463 KMKÁF 1886/7-dik évi értesítője. 1887. 38–39.
 464 KMKÁF 1887/8-dik évi értesítője. 1888. 57.
 465 KMKÁF 1889/90-dik évi értesítője. 1890. 52.
 466 KMKÁF 1890/1-dik évi értesítője. 1891. 43.
 467 KMKÁF 1891/2-dik évi értesítője. 1892. 54.
 468 KMKÁF 1892/3-dik évi értesítője. 1893. 47.
 469 KMKÁF 1886/7-dik évi értesítője. 1887. 3–17.
 470 KMKÁF 1887/8-dik évi értesítője. 1888. 3–35.

Ezért dr. Dékány Ráfael alreáliskolai igazgató felkérte mindazokat, akik a számolásban, természettudományokban, ügyiratok szerkesztésében, úgymint számla, nyugta, kötelezvény, hirdetés, kereskedelmi vagy baráti levél szerkesztésében, vagy az egyszerű könyvvitelben szeretnének oktatást kapni, jelentkezzenek nála. A bejelentést az alreáliskolában, a Kis Pál-féle házban kell megtenni. Az oktatásra vasárnaponként délelőtt 9–12 óra között, más napokon 11–12 óra között fog sor kerülni, télen pedig délután 5–7 óra között.⁴⁷¹

Az iskola tanári kara tanítási kötelezettsége mellett minden alkalmat megragadott, hogy a nagyközönség körében a korszerű művelődést és a tudományos képzést terjeszthesse. Ezért már 1870-ben népszerű ingyenes előadásokat rendezett felnőtteknek. A cél érdekében külső néptanítókat is megnyertek az ügynek. Az előadások 1870 november 1-jétől 1871. március 1-jéig tartottak. Bátki Károly a polgári ügyiratok szerkesztéséről, Hirsch Mór az egyszerű könyvvitelről, dr. Dékány Ráfael az emberi testről, Koczó Sándor pedig a villamosság elemeiről tartott előadást 48 hallgatónak.⁴⁷²

A felnőttoktatásról szóló, 1871. szeptember 12-én a Kecskeméti Lapokban megjelentetett cikkében dr. Dékány Ráfael arról írt, hogy az elmúlt télen az előadásokat látogató 48 hallgatóból ténylegesen 38 fő volt a felnőtt, 10 fő pedig a két gimnázium tanulói közül került ki. A legtöbb hallgató foglalkozását tekintve iparos volt, a gazdálkodók közül mindössze hárman látogatták az előadásokat. Életkorukat tekintve a 15 évestől az 50 évesig minden korosztálytól képviselve volt.

Az újra meginduló felnőttoktatás előadásai 1871. november 15-én fognak kezdődni és 1872. március 15-éig tartanak majd.⁴⁷³

Dr. Dékány Ráfael alreáliskolai igazgató 1871. október 30-án újabb cikkben hívta fel a figyelmet a felnőttoktatás fontosságára. Mint írja, aki a felnőtteknek tartandó előadásokra beiratkozik, az ezáltal megrövidíti a téli unalmas estéket. A hétnek minden második vagy harmadik napján meghallgatott egy-egy órán olyan dolgok fognak elhangzani könnyen érthető nyelven, amelyekről az ember gyakran töpreng, de tisztába hozni sehogyan sem tudja. Így például ki ne lenne kíváncsi arra, mi is az a mennydörgés, villámlás, hogyan keletkezik a felhő, az eső stb., vagy mi az oka a nap- és holdfogyatkozásnak, hogyan menthetjük meg egy embertársunk veszélyben forgó életét egy ruhadarabbal. A felnőttek oktatása nem azonos az iskolába járással, ez akkor is így van, ha maguk az előadások iskolában hangzanak el, ez nem egyéb, mint mulattató oktatás és kedves időöltés. Felkérte az érdeklődőket,

471 „Ingyen oktatás felnőttek számára”. Kecskeméti Lapok, 1870. december 31. (III. évf. 53. sz.) 2–3.

472 KMKÁF 1876/7-dik évi értesítője. 1877. 22.

473 „A felnőttek oktatása”. Kecskeméti Lapok, 1871. szeptember 16. (IV. évf. 37. sz.) 1–2.

minél többen vegyenek részt az előadásokon, és a hozzátartozóikat is biztassák erre. A tantárgyakat úgy fogják előadni, hogy azokból mindenki hasznos ismereteket szerezhessen.⁴⁷⁴

Az 1871–1872. tanévben dr. Dékány Ráfael heti egyik óráján az életveszélyben történő azonnali segélynyújtásról, míg a másikban a nap- és holdfogyatkozásról, továbbá a négy évszak keletkezésének okairól tartott előadást, Koczó Sándor a légtünet mozzanatairól és a legszükségesebb számadási műveletekről, Hanusz István a polgári ügyiratok szerkesztéséről, Hirsch Mór pedig az előző évhez hasonlóan az egyszerű könyvvitelről.

Az 1872–1873. tanévben Virányi Ignác vette át a polgári ügyiratok tanítását, míg Bóka Péter a legszükségesebb számtani műveleteket, a legegyszerűbb gépek ismertetését vállalta. Hanusz István Magyarország történetét és alkotmányát, dr. Dékány Ráfael a gazdaság és az ipari vegytan legfontosabb ágait, Hirsch Mór továbbra is az egyszerű könyvvitelt oktatta.

Az 1873–1874. tanévben Virányi Ignác tanította Magyarország történetét és alkotmányát, Bóka Péter változatlanul a legszükségesebb számtani műveleteket, Hanusz István pedig az egyszerű könyvvitelt ismertette. Dr. Dékány Ráfael a levegő, a víz természet- és vegytani sajátosságait, azok egymáshoz és a hőmérséklethez való viszonyait fejtette ki. Előadásait olyan nagyszámú férfiközönség látogatta, hogy a tágas terem zsúfolásig megtelt. Emiatt az előadó az 1874. évi böjti estéken ugyanezen tárgyakból külön előadásokat is rendezett a női hallgatóság számára, amelyeket 30 előkelő hölgy látogatott. Dr. Zimmermann Jakab a polgári ügyiratok szerkesztését tanította.⁴⁷⁵

Az előadásokat a reáliskola helyiségében, a Páva utca szegletén lévő 126. számú, Kis Pál-féle házban fogják megtartani este 6–7 óra között. A beíratásokra is itt került sor hétköznap délelőtt 11–12 óra, délután 4–6 óra között, vasárnap pedig egész délelőtt. A felnőttoktatás célja az volt, hogy amit a felnőttek fiatalságukban elmulasztottak, akár önhibájukon kívül, akár a mostoha körülmények miatt, azt most érett korukban bepótolják. Ezért Dékány Ráfael igazgató felhívta mindazokat a kereskedő- és iparosgeδέket, tanulókat, gazdálkodókat, akik műveltségüket és ismereteiket gyarapítani szándékoznak, minél többen iratkozzanak be az előadásokra. Az iskolások közül csak a VI., VII. és VIII. osztályosokat fogják felvenni, amennyiben valamilyik tantárgyat hallgatni szeretnék. A beíratkozottak minden tárgyat szabadon hallgathatták, tetszés szerint választhatták meg azokat, amelyek őket a leginkább érdekelték. Az előadások ingyenesek voltak, azokon feleltetés nem történt, felelésre csak önkéntes alapon került sor.⁴⁷⁶

474 „Pompás téli multság!” Kecskeméti Lapok, 1871. november 4. (IV. évf. 44. sz.) 3.

475 KMKÁF 1876/7-dik évi értesítője. 1877. 22.

476 „Értesítés a felnőttek oktatásáról”. Kecskeméti Lapok, 1873. december 7. (VI. évf. 49. sz.) 2.

Dr. Dékány Ráfael „Böjti estélyek” szervezésével igyekezett a nőket is bevonni a felnőttoktatásba. A Kecskeméti Lapok hasábjain 1874. január 8-án azokhoz a nőkhöz szólt, akik némi tudományos ismereteket szeretnének szerezni a nagybőjt hét hetének azokon a napjain, amikor színielőadás nincs; hétfőn és pénteken vagy vasárnap jelenjenek meg ezeken az előadásokon. A reáliskolai tanárok készségesen ajánlják fel szolgálataikat erre a célra. A férfiaknak tartott előadásokon 30–40 fő, sőt olykor többen is megjelentek.

A reáliskola igazgatója azt bizonygatta, hogy higgye el a női közönség, a népszerű tudományos előadások a természettan, történelem vagy más tudományág köréből felérnek egy-egy színielőadással, értékük felül is múlja azokét. A férfiközönség megnyerése az előadások meghallgatására három évbe telt, amíg szép számmal jelentek meg azokon. A férfiak számára rendezett esti előadásokon 3–4 nő is megjelent. A csak női közönség részére rendezett előadásokat bizonyára többen látogatnák. Dr. Dékány Ráfael azt javasolta a női közönségnek, hogy ragadja meg ezt az egyszerű és semmilyen anyagi áldozatba sem kerülő alkalmat az ismeretek megszerzésére. Heti két óra nem nagy áldozat ezért.

A reáliskolai tanári kar azt kérte az előadások iránt érdeklődő nőktől, hogy 1874. február 10-éig írásban vagy szóban jelezzék részvételi szándékukat, mert csak ily módon lehet a szükséges terem berendezéséről és az előadókról gondoskodni. Az előadás tárgya heti két órában természetből, vegytanból: a levegő, a víz, a meleg, a hideg, az égés és az éghajlat ismertetése; a másik téma a magyarok honfoglalása lenne. Az előadásokat minden rendű és rangú hölgy látogathatja, az előadások ingyenesek. Az előadások tartására a reáliskola tanári kara azért vállalkozni, mert egyrészt a férfiak számára rendezett előadásokon néhány hölgy is megjelent, másrészt azért, mert a városban két jótékony nőegylet is működik, amelyeknek a tagjai örömmel ragadják meg a kínálkozó alkalmat.⁴⁷⁷

A reáliskola igazgatója 1874. február 1-jén újabb felhívást intézett a női közönséghez a böjti estéken tartandó népszerű nyelven előadandó előadások látogatására. Korábbi felhívására több mint 30 hölgy jelentkezett, de még néhányan biztosan jelentkezni fognak. Az előadásokat 1874. február 23-tól március 30-ig fogják megtartani. A hétfői előadást a vegytanhoz kapcsolt természetani magyarázatok, a péntekit a magyarok honfoglalásának története képekben fogja képezni. A természetani előadásokat dr. Dékány Ráfael igazgató, a történelmieket Hanusz István tanár fogja tartani este 5 órától 6 óráig, a Kiss Pál-féle ház termében.⁴⁷⁸

477 „Böjti estélyek”. Kecskeméti Lapok, 1874. január 18. (VII. évf. 3. sz.) 1.

478 Uo., 1874. február 5. (VII. évf. 7. sz.) 2.

A felnőttoktatás eredményeiről 1874. április 8-án számolt be dr. Dékány Ráfael a Kecskeméti Lapokban. Az állami alreáliskolában tartott böjti estélyek népszerű előadásait 90 fő látogatta. A böjti estélyek előadásain 25–30 nő is részt vett.⁴⁷⁹

Az iskola helyiségeinek nagy részét az 1874–1875. tanévben a katonaság foglalta le, emiatt a felnőttek oktatását nem lehetett megtartani.⁴⁸⁰ Helyszűke miatt az 1875–1876-os tanévben nem lehetett mást tenni, minthogy dr. Dékány Ráfael a nők, Bóka Péter tanár pedig a férfiak számára tartott előadásokat a métermértékekről. Nem kedvezett a tudományos ismeretterjesztésnek az 1876–1877. tanév sem, mert a város a korábbi földszintes iskolaépületre emeletet építtetett, emiatt még az iskola két osztályát is ki kellett egy időre telepíteni az épületből. A reáliskola tanárai az olvasóköri helyiségeiben tartották népszerű előadásait, hogy a nagyközönség el ne szokjon a szellemi épüléstől. Itt tartotta meg előadását dr. Dékány Ráfael a konyhasóról, Hanusz István a szőlő eredetéről, Potásy János a víz természettani és vegytani sajátosságairól, Holosnyai Ambrus pedig a távsürgönyről és annak történetéről.

A fentiekén kívül Hanusz István 11, Potásy János és Holosnyai Ambrus egy-egy felolvasást tartott a Kecskemét-vidéki Természettudományi Társulat ülésein is.⁴⁸¹

A helyi állami főreáliskola tanári kara 1879-ben ismét elhatározta, hogy a nagyböjt alatt hetente két alkalommal népszerű felolvasást tart a nagyközönség minden rendű és rangú osztályának, azok tanulságos mulattatására. A felolvasások sorát Hanusz István kezdi „Hol jobb lakni” című felolvasásával 1879. március 8-án. Ezt az előadást még további hat fogja követni, amelyeknek a címét hétről hétre közölni fogja az intézet vezetősége a közönséggel.⁴⁸²

A böjti estélyek folytatásaként 1879. március 12-én dr. Dékány Ráfael tart népszerű előadást a fonható és szöhető szálakról. Ez alkalommal a gyakorlatban is meg fogja mutatni, miként lehet a pamutot a lentől, a selyemtől, a gyapjútól stb. megkülönböztetni, és hogyan lehet a szöveteket éghetlenné tenni. Március 15-én pedig Virányi Ignác fog emlékbeszédet tartani Kecskés Pál volt kollégájáról.⁴⁸³

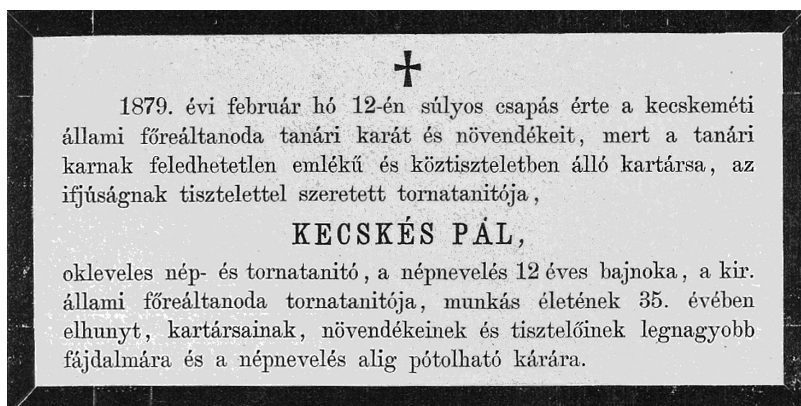
479 „Felnőttek oktatása és böjti estélyek”. Kecskeméti Lapok, 1874. április 19. (VII. évf. 16. sz.) 1.

480 KMKÁF 1876/7-dik évi értesítője. 1877. 22.

481 KMKÁF 1876/7-dik évi értesítője. 1877. 23.

482 „Újdonságok. – Böjti estélyek”. Kecskeméti Lapok, 1879. március 2. (XII. évf. 9. sz.) 3.

483 „Újdonságok. – A böjti estélyek”. Kecskeméti Lapok, 1879. március 9. (XII. évf. 10. sz.) 3.

Kecskés Pál tanárról gyászjelentés (1879)

A fent meghirdetett előadásorozatot 1879. március 19-én Potásy János tanár folytatja, aki népszerű előadást fog tartani az égés tüneményeiről, számos érdekes kísérlettel. Március 22-én a sort Szemák István tanár fogja folytatni „Valami a női kérdésről” című felolvasásával. A két felolvasás sok érdekességet ígér, ezért azokat ajánlották a közönség figyelmébe.⁴⁸⁴

Március 26-án a böjti estélyek folytatásaként Holosnyay Ambrus tanár fog népszerű előadást tartani a zenei hangokról, számos kísérlettel. Március 29-én Kiss Lajos tanár fog értekezni Szulejmán szultán 1521. évi Magyarország elleni hadjáratáról.⁴⁸⁵

A böjti estélyek folytatásaként és befejezésül 1879. április 2-án Roediger Lajos tanár fog az ég királynéjáról felolvasást tartani, és kísérletekkel fogja bizonyítani igazát. Valamennyi felolvasás színhelye a főreáliskola vegytani terme lesz, délután 5–6 óra között.⁴⁸⁶

Népszerű tudományos felolvasásokra az 1880/81. tanévben is sor került. Az előadások látogatói 1881-ben fizettek először az elhangzott 10 előadásért 1 forint belépti díjat. A 81 db eladott jegyből felülfizetések révén 88 forint folyt be, amelyet mint a szegény tanulók segélyezésére szánt alapot, a tantestület külön kezelte.⁴⁸⁷ A Kecskeméti Lapok újságírója szerint Dr. Dékány Ráfael igazgatónak igaz az a megállapítása, hogy a reáliskola tanári kara megfelelt a tudományos népszerű felolvasásokkal szemben támasztott követelmények-

484 „Újdonságok. – A böjti estélyek”. Kecskeméti Lapok, 1879. március 16. (XII. évf. 11. sz.) 3.

485 „Újdonságok. – A böjti estélyek”. Kecskeméti Lapok, 1879. március 23. (XII. évf. 12. sz.) 3.

486 „Újdonságok. – A böjti estélyek”. Kecskeméti Lapok, 1879. március 30. (XII. évf. 13. sz.) 3.

487 KMKÁF 1880/1-dik évi értesítője. 1881. 5.

nek. Egyrészt, mert sem időt, sem fáradságot nem kímélve igyekeztek a tanterület jó hírnevét fenntartani és öregbíteni, másrészt pedig mindent elkövettek, hogy a hallgatóságuknak szellemi élvezetet szerezzenek. Az igazgató a lap hasábjain mondott köszönetet az előadónak önzetlen működésükért.

Az előadások másik célja az volt, hogy segítsen a nélkülözésekkel küszködő tanulók helyzetén. Ezt a célt is sikerült elérni, hiszen a szegény tanulók segélyezésére 88 forint gyűlt össze. A cikkíró megállapítja, hogy amíg az első években a böjti előadásokat tartó előadók minden erőfeszítésük ellenére sem voltak képesek 8–10 hallgató érdeklődését kiérdemelni, addig most az 1 forintos belépti díj mellett is 81 db jegyet sikerült értékesíteni, amely a felülfizetésekkel 88 forint bevételt eredményezett. A hallgatóság száma mostanra a 40–50 főt is elérte. Mindez azt bizonyítja, hogy mindazokat az ismereteket, amelyeket a hallgatók serdülőkorukban az oktatási rendszer hiányosságai miatt elsajátítani nem tudtak, azt most a háztartás szoros gondjai között is pótolni tudták.⁴⁸⁸

A böjti estéyleken tartott felolvasások az 1882/83. tanévben is folytatódtak. Megtartásukra 1883. február 10. – március 10. között került sor. A népszerű felolvasások előadói ekkor a következő tanárok voltak: Hanusz István „Mit regél a Duna tündére?“, dr. Dékány Ráfael „Porcelángyártás“, Virányi Ignác „Arany János emléke“, Krécsy Béla „Fiume város és környéke“ ismertetés, Holosnyay Ambrus „A világosságról“, Tirczka Antal „A könyvvitel és haszna“, Hanusz István „Becsüljük meg az élőfát“, Habina János „Az álom“ című művét, míg dr. Dékány Ráfael „Az állat- és növényvilág feltűnőbb életani mozzanatai“ címen adott elő. Az előadásokat 60–80 előkelő hallgató látogatta. Köztük volt gróf Szapáry István főispán, Lestár Péter Kecskemét város polgármestere, fő- és alügyészei, a királyi törvényszék alelnöke, főügyésze, stb.⁴⁸⁹

A Felolvasó Társaság az 1884. január 23-án tartott értekezleten alakult meg, a böjti évadra. Az állami főreáliskola tanárai közül Szarka Mihály igazgató, Bóka Péter, Habina János, Hanusz István, Holosnyay Ambrus, Hornyik József, Kohn Lajos, Krécsy Béla, dr. Szombathy István, Tirczka Antal, Virányi Ignác és Willer József tanárok lettek a tagjai.⁴⁹⁰

A kecskeméti felolvasások bölcsője a reáliskola már 1883-ban szűknek bizonyult, úgyhogy az akkori böjti ciklusnál a hallgatóteremben minden helyre szükség volt. Amikor 1884-ben a helyi három középiskola: a jogakadémia és a két gimnázium tanári karából megalakult az 55 tagú Felolvasó Társaság,

488 „Népszerű felolvasások“. Kecskeméti Lapok, 1881. április 24. (XIV. évf. 17. sz.) 1.

489 KMKÁF 1882/3-dik évi értesítője. 1883. 7–8.

490 „Újdonságok. – Felolvasások“. Kecskeméti Lapok, 1884. január 27. (XVII. évf. 4. sz.) 3.

már a jogakadémia és a kegyesrendi főgimnázium tágasabb dísztermeit kellett igénybe venni. A reáliskola szegény tanulói segélyezésére tartottak belépti díjas előadásokat. Ezekből 90 Ft folyt be.⁴⁹¹

Hanusz István az 1883/84. tanévben „A virágok menyegzője”, Hornyik József „Szerelem a költészetben”, Prilisauer Adolf „Az ég csodái” címmel tartott előadást, valamennyien a Felolvasó Társaság tagjaiként működtek közre.⁴⁹²

A főreáliskola tanárai a helyi Felolvasó Társaság tagjaiként az 1884/85. tanévben, a város művelt közönségének nagy érdeklődése mellett az alábbi előadásokat tartották:

1) Dr. Szombathy István: „A rococo salonjai”, 1885. február 18-án a kegyesrendi főgimnázium nagytermében;

2) Habina János: „A sajtóról”, 1885. február 25-én ugyanott; míg

3) Willer József: „Becsület és párbaj”, 1885. március 7-én a jogakadémia dísztermében;

4) Hanusz István: „Hol az Eldorádó?” címen, 1885. március 14-én ugyanott.⁴⁹³

A Felolvasó Társaság 1886 tavaszára a felolvasások sorrendjét a következőképpen állapította meg:

I. A jogakadémia nagytermében (Collegium II. emelet) a főreáliskolai tanárok közül 1886. március 13-án Dr. Szombathy István „Boszorkányok és boszorkányperek”, március 20-án Willer József „Egy pillantás művelődésünk bölcsőjére”, március 27-én Zerdahelyi Ödön „Amerikai apróságok”, míg a kegyesrendiek főgimnáziumának nagytermében 1886. április 3-án Krécsy Béla „Kecskemét ivóvizei” című előadását tervezte. Az előadások délután fél ötkor kezdődnek.⁴⁹⁴

Willer József előadása 1886. március 27-én betegsége miatt elmaradt. Helyette Hanusz István „A növényvilág illatozása” címmel tartott felolvasást.⁴⁹⁵

A Felolvasó Társaság rendezőbizottsága az 1886/87. tanévben a nagyböjtben tartandó felolvasások sorrendjét a főreáliskolai tanárookra vonatkozóan a következőképpen állapította meg:

491 „A böjti estélyek”. Kecskeméti Lapok, 1886. március 7. (XIX. évf. 10. sz.) 1–2.

492 KMKÁF 1883/4-dik évi értesítője. 1884. 8.

493 KMKÁF 1884/5-dik évi értesítője. 1885. 5.; „Újdonságok. – Meghívó a „Felolvasó Társaság” következő felolvasásaira”. Kecskeméti Lapok, 1885 február 8. (XVIII. évf. 6. sz.) 3.

494 „Egyleti és társadalmi élet. Intézetek. – A Felolvasó Társaság”. Kecskeméti Lapok, 1886. február 28. (XIX. évf. 9. sz.) 1.; KMKÁF 1885/6-dik évi értesítője. 1886. 13.

495 „Egyleti és társadalmi élet. Intézetek. – A Fölolvasó Társaság harmadik estélye”. Kecskeméti Lapok, 1886. április 4. (XIX. évf. 14. sz.) 2.

I. A jogakadémia nagytermében (Collegium II. emelet): 1887. február 26-án Hanusz István „Földrajzi apróságok”, március 12-én dr. Szombathy István „Az utolsó troubadour”,

II. a kegyesrendiek főgimnáziumának nagytermében április 2-án Dr. Daday Jenő „Egy kép a tenger életéből (mutatványokkal).”⁴⁹⁶

A bőjtben tartani szokott felolvasások sor- és időrendjét a Felolvasó Társaság rendezőbizottsága a főreáliskolai tanárok részvételét illetően az 1887/88. tanévben az alábbiak szerint szabta meg:

I. A jogakadémia nagytermében (Collegium, II. emelet): 1888. március 3-án dr. Szombathy István „Corday Sarolta”, Habina János „A földgömb hármas osztása”,

II. a kegyesrendiek főgimnáziumának nagytermében 1888. március 17-én dr. Perényi József „A fűzőről”⁴⁹⁷

A Felolvasó Társaság 1888. május 30-án közgyűlést tartott. Ezen az állami főreáliskola segélyző egyesületének 10 forintot juttatott az eladott jegyekből befolyt jövedelméből. A közgyűlés kimondta, hogy öszre vagy megalkotja a Katona Kört, vagy pedig alapszabályokkal ellátott állandó társulattá szerveződik.⁴⁹⁸

Az 1888/89. tanévben a helyi Felolvasó Társaság tagjaként Hanusz István „Szenterzsébeti Szakáts István emlékezete”, Dr. Szombathy István „Szellemjelenés a drámában”, Vajda Viktor „Úti naplóból” címmel tartott előadást.⁴⁹⁹

Alakuló gyűlését a Felolvasó Társaság 1889. február 6-án a jogakadémia igazgatósági termében tartotta. A gyűlésen elnökké Dr. Tassy Pál kir. alügyészt választották, jegyzővé pedig Habina János főreáliskolai tanárt. Elhatározták, hogy hat felolvasóestélyen 12 felolvasást fognak tartani. A felolvasások egyik részét a református kollégiumban, másik részét pedig a kegyesrendiek főgimnáziumában rendezik meg. A felolvasásokból befolyó jövedelmet a már korábban kialakult gyakorlatnak megfelelően tanügyi célokra kívánták fordítani.⁵⁰⁰

496 „Különfélék. – A »Fölolvasó Társaság«”. Kecskeméti Lapok, 1887. február 20. (XX. évf. 8. sz.) 3.; KMKÁF 1886/7-dik évi értesítője. 1887. 38.

497 „Különfélék. – A »Felolvasó Társaság«”. Kecskeméti Lapok, 1888. január 29. (XXI. évf. 5. sz.) 2.; KMKÁF 1887/8-dik évi értesítője. 1888. 57.; KMKÁF 1887/8-dik évi értesítője. 1888. 57.

498 „Különfélék. – A »Felolvasó Társaság«”. Kecskeméti Lapok, 1888. június 3. (XXI. évf. 23. sz.) 3.

499 KMKÁF 1888/9-dik évi értesítője. 1889. 53.

500 „Különfélék. – A »Felolvasó Társaság«”. Kecskeméti Lapok, 1889. február 10. (XXII. évf. 6. sz.) 2.

A Felolvasó Társaság elnökévé 1890. január 19-én Habina János főreáliskolai tanárt, a Kecskeméti Lapok szerkesztőjét választották meg.⁵⁰¹

Az 1889/90. tanévben is sor került a szokásos böjti felolvasásokra. A református főgimnázium nagytermében (Collegium I. emelet) 1890. március 1-jén Hanusz István főreáliskolai igazgató „A virágok kultusza”, Virányi Ignác főreáliskolai tanár „Egyetmást a nőkről”, március 8-án pedig Perényi József dr. főreáliskolai tanár a „A lábdivatról. (Mutatványokkal)” címmel tartotta meg előadását. Március 29-én a kegyesrendi főgimnázium nagytermében Habina János főreáliskolai tanár „Az ember utazási hajlamáról” címmel adott elő.⁵⁰²

A főreáliskola első 25 évéről szólva a Kecskeméti Lapok cikkírója megállapította, hogy a tanári kar működése a társadalmi élet minden területén áldásos volt. 1870-ben kezdték meg a felnőttek oktatását, amely idővel rendszeres felolvasásokká fejlődött, és ez az 1870–1880-as években a város művelt közönségének egyedüli szellemi élvezetét képezte. A felolvasások adták az alapját a Felolvasó Társaság tevékenységének, ebből viszont a Katona József Kör létesült.⁵⁰³

A Felolvasó Társaság 1891. február 8-i közgyűlése úgy döntött, hogy a társaság az eddigi ideiglenes jellege és évenkénti újjáalakulása helyett Katona József Kör néven, állandó irodalmi és közművelődési társaságként folytatja működését. A kör 1902-ben szabadlíceumi előadássorozatot kezdett. Ugyancsak 1902-ben indultak meg a kör népies előadásai is, egy-egy téli időszakban 10–12 előadással. Célul a földműves és iparos középosztály művelését tűzték ki. A munkásgimnázium szervezeteként 1909-től működött ez a fajta oktatás. 1911-től iparosképző előadások folytak. 1912-ben a kör oktatási jellegű munkája pusztai előadássorozattal bővült. Ez az ötféle előadássorozat a városi lakosság minden rétegéből nagyszámú hallgatóságot vonzott.⁵⁰⁴ A jelzett ötféle előadássorozat közül, a – pusztai előadássorozat – kivételével, a főreáliskolai tanárok az összes többi, szabadlíceumi, népies, munkásgimnáziumi és iparosképző előadássorozat előadói között megtalálhatók voltak.

501 „Különfélék. – A »Felolvasó Társaság«”. Kecskeméti Lapok, 1890. január 26. (XXIII. évf. 4. sz.) 3.

502 KMKÁF 1889/90-dik évi értesítője. 1890. 51.; „Különfélék. – A »Fölolvasó Társaság«”. Kecskeméti Lapok, 1890. február 16. (XXIII. évf. 7. sz.) 2.; KMKÁF 1889/90-dik évi értesítője. 1890. 50–51.

503 „Tanügy”. Kecskeméti Lapok, 1895. szeptember 15. (XXVIII. évf. 37. sz.) 1–2.

504 PÉTERNÉ FEHÉR Mária–MIKOLAJCSIK Lászlóné: Egyesületek iratai a Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltárában (1651) 1824–1950 (1979). Segédletek VII. Kecskemét. 2003. 24.

A tanári kar tagjainak meghívottként történő felolvasásai különféle egyesületekben

Amint az az alábbiakból is kiderül, a kecskeméti főreáliskolai tanárok nemcsak a Katona József Kör irodalmi estélyein, felolvasóületein adtak elő és vállalták fel a tudományos ismeretterjesztést, hanem számos más egyesület (pl.: a Kecskeméti Gazdakör, a Kecskemét-vidéki Természettudományi Társulat, az Országos Középiskolai Tanáregyesület Kecskeméti Köre, a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók vándorgyűlései, a Magyar Földrajzi Társaság, a Dél-magyarországi Természettudományi Társulat, a Kecskeméti Katolikus Kör, a Kecskeméti Katolikus Legényegylet, a Kecskeméti Iparegylet) rendezvényein is.

A főreáliskolai tanárok ismeretterjesztő előadásait a tanárok nevének abc-rendjében közöljük, ahogyan tettük azt az írásbeli tudományos tevékenységük ismertetésénél is. Témájukat tekintve ezek az előadások rendkívül változatosak voltak, méltán keltették fel a hallgatóság érdeklődését.

Balló Emil főreáliskolai tanár 1903. február 13-án mutatványokkal, vetített képekkel illusztrált előadást tartott a kecskeméti Katona József Kör irodalmi estélyén.⁵⁰⁵ Nevezett tanár az 1906/1907. tanévben „Az arc és a mozdulat a festészetben” címmel vetített képekkel illusztrált előadást tartott.⁵⁰⁶

Bertalan József helyettes tanár kulturális felolvasást tartott 1907. december 20-án „Az átöröklésről”.⁵⁰⁷

Bodrogi Lajos főreáliskolai tanárnak az 1904. április 11-én tartott iskolai ünnepségen felolvasták „A törvények atyja” című beszédét.⁵⁰⁸

Bóka Péter főreáliskolai tanár az 1898/99. tanévben a Kecskeméti Gazdakörben felolvasást tartott „Terményeink értékesítéséről” címmel.⁵⁰⁹

Ugyanő szintén a Kecskeméti Gazdakörben 1900 márciusában a „Borszövetkezetek” címen adott elő. Május 20-án pedig próbaágyúzást rendezett a gazdaközönség előtt a viharágyúk kezelésének megismertetésére.⁵¹⁰

Bratu János főreáliskolai tanár az 1913/14. tanévben a Katona József Kör népies tanfolyamán előadást tartott az alkoholizmusról.⁵¹¹

505 KMKÁF 1902/3-dik évi értesítője. 1903. 72.

506 KMKÁF 1906/7-dik évi értesítője. 1907. 56.

507 KMKÁF 1907/8-dik évi értesítője. 1908. 28.

508 KMKÁF 1903/4-dik évi értesítője. 1904. 42.

509 KMKÁF 1898/9-dik évi értesítője. 1899. 53.

510 KMKÁF 1899/1900-dik évi értesítője. 1900. 40.

511 KMKÁF 1913/4-dik évi értesítője. 1914. 64.

Gróz János főreáliskolai tanár a Katona József Kör „Munkásgimnázium” című előadásainak sorozatában 1910. január 1-jén az iparostanonc-iskolában „Budapestről és környékéről” tartott vetített képekkel kísért előadást.⁵¹² Ugyanő ugyanennek az előadássorozatnak a keretében január 16-án a fent említett színhelyen a „Bolygó csillagokról” tartott vetítéssel egybekötött előadást.⁵¹³ Az 1912/13. tanév során előadást tartott a Katona József Körben, a munkásgimnáziumban pedig földrajzot tanított.⁵¹⁴ Gróz János az 1913/14. tanévben is folytatta a földrajz tanítását a munkásgimnáziumban, míg a Katona József Kör népies tanfolyamán előadást tartott a Rajna vidékéről és az Alpokról.⁵¹⁵

Habina János az 1887/88. tanévben az „Országos Középiszkolai Tanár-egyesület Kecskeméti Köre” ülésén „A geográfiai fókhalók szerkesztéséről” címmel tartott előadást.⁵¹⁶ Az 1888/89. tanévben a Kecskeméti Jótékony Nőegylet és a Korcsolyázó Egyesület első estélyén „Prolog”-ot tartott.⁵¹⁷ A kecskeméti Katona József Körben 1895. december 4-én „A dohányzásról” tartott előadást.⁵¹⁸

Handmann Adolf az 1913/14. tanév során a Katona József Körben előadást tartott Schwind Móric művészetéről.⁵¹⁹

Hantos Ármin főreáliskolai tanár a Kecskemét-vidéki Természettudományi Társulat titkáráként felolvasást tartott a társulat 1901. november 20-i ülésén „Az igen nagy számokról”. Ez az előadása a főreáliskola 1901/12. évi értesítőjének 17–28. oldalán írásban is megjelent. A Katona József Kör 1902. március 12-i ülésén a „Színpadi illúzió” címmel tartott előadást, amelyet a későbbiekben a Kecskeméti Lapok nyomtatásban is megjelentetett.⁵²⁰ 1908. február 21-én kulturális előadást tartott „Mathematika a lélektanban” címmel.⁵²¹

Hanusz István a Magyar Földrajzi Társulat meghívottjaként két felolvasást tartott Budapesten. Az egyiket „A szőke Tiszánál”, a másikat „A keleti Alpok jégárai s azok befolyása hazánkra” címmel.⁵²²

512 „Napi hírek. Kecskemét, december 31. – Munkásgimnázium”. Kecskeméti Lapok (Kecskeméti Friss Újság), 1910. január 1. (XLIII. évf. 1. sz.) 3.

513 „Napi hírek. – Munkásgimnázium”. Kecskeméti Lapok (Kecskeméti Friss Újság), 1910. január 16. (XLIII. évf. 12. sz.) 4.

514 KMKÁF 1912/3-dik évi értesítője. 1913. 28.

515 KMKÁF 1913/4-dik évi értesítője. 1914. 64.

516 KMKÁF 1887/8-dik évi értesítője. 1888. 57.

517 KMKÁF 1888/9-dik évi értesítője. 1889. 54.

518 KMKÁF 1895/6-dik évi értesítője. 1896. 61.

519 KMKÁF 1913/4-dik évi értesítője. 1914. 64.

520 KMKÁF 1901/2-dik évi értesítője. 1902. 67.

521 KMKÁF 1907/8-dik évi értesítője. 1908. 29.

522 KMKÁF 1883/4-dik évi értesítője. 1884. 8.

A Magyar Földrajzi Társaság meghívására 1887. február 24-én az MTA épületében „Községek születése az Alföldön” címmel tartott felolvasást.⁵²³

Az 1887/88. tanévben az Országos Középiskolai Tanáregyesület Kecskeméti Köre gyűlésén „A régi Egyiptom növényei”, a Kecskemét-vidéki Természettudományi Társulatban „A vándorpatkány elterjedése”, „A narasztök”⁵²⁴, és a „A platánfa egészségártalmas voltáról”, míg a kecskeméti községi néptanítók hangversenyén „A rózsa diadalútja” címmel tartott felolvasást.⁵²⁵

Az 1888/89. tanévben a Felolvasó Társaság tagjaként „Szenterzsébeti Szakáts István tanár emlékezete”, „Mozaik hazánk különlegességeiből”; az Országos Középiskolai Tanáregyesület Kecskeméti Köre gyűlésein „A földrajz kezelése módszeréből”, „A platánfa iskolák körül”; a Kecskemét-vidéki Természettudományi Társulatban „A varjak gazdasági fontossága”; a magyar orvosok és természetvizsgálók tátrafüredi (XXIV.) nagygyűlésén „A magyar alföld sósflórája és talaja” címmel tartott előadást, míg a Kecskeméti Iparegylet évváró közgyűlésén „A helytálló iparfoglalkozások” címmel felolvasást tartott.⁵²⁶

Az 1889/90. tanévben a helyi Felolvasó Társaság tagjaként „A virágok kultusza”; az Országos Középiskolai Tanáregyesület Kecskeméti Köre gyűlésein „A Földközi tenger hosszúsága történetéből”, „Idegesség a tanulóknál”; a Kecskemét-vidéki Természettudományi Társulatban „A szarka földrajzi elterjedése” címmel előadást, míg a kecskeméti Kereskedő Ifjak Egyesülete estélyén „A világforgalom gócpontja” címmel felolvasást tartott.

A Magyar Földrajzi Társaság megbízásából Budapesten felolvasást tartott 1889 novemberében „Szeged földrajzi helyzete”; 1890 februárjában pedig „A Duna egyik oldalmozgása” címmel. A Kisfaludy Társaságban 1890 márciusában „A magyar virág, magyar fa” című dolgozatát olvasta fel.⁵²⁷

Az 1890/91. tanévben Hanusz István felolvasást tartott a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók XXV. Vándorgyűlésén, 1890. augusztus 17-én, Nagyváradon „A Tisza törekvése nyugatra” címmel. A Kecskeméti

523 KMKÁF 1886/7-dik évi értesítője. 1887. 38–39.

524 Narasz: A tökfélék családjába tartozó, alig két centiméter vastag, sűrű, tüskés, pikelyes levelű növény Délnyugat-Afrikában. Gyökerei karvastagságúak, és elérhetik a 15 méteres hosszúságot is. Ez a növény homokbuckák élné vagy lejtőin 1–1,5 méter magas bokrokat alkot. Sajátság, hogy nem a narasz települ meg a homokbuckákon, hanem a homok rakodik le körülötte. Gyümölcse december és március hónapok között érik. Egy-egy tök alig nagyobb, mint a narancs, de olykor a súlya eléri a másfél kilogrammot is. Az érett tök gerezdekre osztható, mint a narancs, mégpedig kétszer ötre. Ezek mindegyikét sok mag tölti ki.

525 KMKÁF 1887/8-dik évi értesítője. 1888. 57–58.

526 KMKÁF 1888/9-dik évi értesítője. 1889. 53–54.

527 KMKÁF 1889/90-dik évi értesítője. 1890. 51.

Iparegylet közgyűlési estélyén 1891. február 1-jén „Európa milliomosai” címmel hasonlította össze a négy legnagyobb főváros ilyen adatait. A Magyar Földrajzi Társaság meghívására 1891. május 14-én Budapesten „A Földközi tenger hosszabbik tengelye méréstörténetéből” címmel tartott előadást.⁵²⁸

Hanusz István 1891. december 10-én Budapesten a Magyar Földrajzi Társaságban „Eldorado Magyarországon”, december 19-én Kecskeméten a Katona József Körben „Tükörcsodák az anthropológiából”, 1892. február 14-én a Kecskeméti Iparegyletben „Az időjósítás mestersége”, április 7-én pedig ismét a Katona József Körben „Az ember és az éghajlat” címmel tartott előadást.⁵²⁹

Az 1892/93. tanévben Hanusz István 1892. augusztus 11-én Csongrádon „Tájkép Csongrádból”, augusztus 23-án Brassóban a magyar orvosok és természetvizsgálók XXVI. vándorgyűlésén „Népköltészetünk a geológiában”, október 27-én a Kecskemét-vidéki Természettudományi Társulatban „A régi Peru kultúrnövényei”, ugyanott 1893. január 28-án „A növények vándorlása”, február 26-án a Kecskeméti Iparegyletben „Külföldiek Magyarországról”, április 13-án Budapesten a Magyar Földrajzi Társaságban „Úszó szigetek”, június 9-én a Kecskemét-vidéki Természettudományi Társulatban „Az ivóvíz becse” című előadásokat tartotta.⁵³⁰

Felolvasásai az 1893/94. tanévben a következők voltak: A Magyar Földrajzi Társaságban Budapesten 1893. november 23-án „Változások az éghajlatban”, a kecskeméti Kereskedő Ifjak Egyesületében 1893. december 3-án „Aranyláz”, a kecskeméti Katona József Körben 1894. április 7-én „Házasság és társadalom” címmel.⁵³¹

Hanusz István a magyar orvosok és természetvizsgálók XXVII. vándorgyűlésén Pécsen 1894. július 4-én „Hazai javasvizeink történetéből”, a kecskeméti Katona József Körben december 12-én „Az anthropológiából”, december 14-én a Magyar Földrajzi Társaságban Budapesten „Eldorado Magyarországon”, a Kecskeméti Iparegyletben 1895. március 17-én „Az ivás mestersége”, míg a Kecskemét-vidéki Természettudományi Társulatban május 17-én „Elevenszülő növények” címekekkel tartotta meg előadásait.⁵³²

Hanusz István a kecskeméti tanulók szünidei önképzőkörének a hangversenyén 1896. július 18-án felolvasást tartott a városi műkertben „Nemzetünk erősödése”, a Kecskeméti Katolikus Körben augusztus 15-én „Magyar örmesztendő”, a Dél-magyarországi Természettudományi Társulat temesvári szakülésén november 5-én „Apró ellenségeink” címmel. A Kecskemét-vidéki

528 KMKÁF 1890/1-dik évi értesítője. 1891. 43.

529 KMKÁF 1891/2-dik évi értesítője. 1892. 54–55.

530 KMKÁF 1892/3-dik évi értesítője. 1893. 44.

531 KMKÁF 1893/4-dik évi értesítője. 1894. 54.

532 KMKÁF 1894/5-dik évi értesítője. 1895. 35.

Természettudományi Társulatban 1896. november 19-én „Hazánk éghajlati hűvösödése”, 1897. január 14-én „A növényvilágból kölcsönzött jelvények”-ről szolt, amely utóbbi előadása megjelent az Új Idők 1897. 20. számában „Beszélő növények” címen.⁵³³

A magyar orvosok és természetvizsgálók XXIX. vándorgyűlésén Trencsénben 1897. augusztus 21-én Hanusz István „Magyarország éghajlati hűvösödése” címmel adott elő. Ez az előadása megjelent a Munkálatok XXIX. kötetének 205–209. lapjain. Előadást tartott a Kecskeméti Katolikus Körben 1897. december 12-én „A módokról, miképp él meg az ember magas éjszakon” címmel. Felolvasása volt még a Katona József Kör 1897. december 17-én tartott estélyén, ahol „A házasság és társadalom” című előadását hallgathatták meg az érdeklődők.⁵³⁴

Hanusz István az 1898. október 18-án a Kecskemét-vidéki Természettudományi Társulatban „A vadvirágok védelme”, a Kecskeméti Katolikus Körben pedig 1899. február 12-én „A legnemesebb növénynedű” címmel tartott felolvasást.⁵³⁵

A magyar orvosok és természetvizsgálók XXX. nagygyűlésén Szabadkán, 1899. augusztus 30-án „Eredetiségek hazánk klímájában”, a Kecskeméti Katolikus Legényegyletben december 3-án „Az étkezés történetéből”, a Kecskeméti Iparegyletben 1900. február 25-én „Madarak a népregében” címmel adott elő. Szabad előadást tartott március 25-én a Kecskeméti Katolikus Körben „A módokról, miképp él meg az ember Dél-Európában”, a Kecskeméti Gazdakörben pedig április 1-jén „Védekezzünk az időjárás kártételei ellen” címmel.⁵³⁶

A Dél-magyarországi Természettudományi Társulat 1900. szeptember 27-én tartott temesvári ülésén Hanusz István „Egyiptom mai növényzete” című előadását olvasta fel.⁵³⁷

A magyar orvosok és természetvizsgálók bártfai nagygyűlésén 1901. augusztus 23-án Hanusz István főreáliskolai igazgató „A vadvirágok érdekében”; november 10-én a Kecskeméti Katolikus Körben szabad előadásként „Az évszakok változása okai”, bemutatva tellúriumon⁵³⁸; november 20-án a Kecskemét-vidéki Természettudományi Társulatban „Parragh Gedeon”-ról beszélt; a Kecskeméti Katona József Körben 1901. december 18-án „Hazai történetünk állatregéiből”; ugyanitt 1902. március 12-én „Mozaik a nőről” címmel adott elő.⁵³⁹

533 KMKÁF 1896/7-dik évi értesítője. 1897. 46.

534 KMKÁF 1897/8-dik évi értesítője. 1898. 59.

535 KMKÁF 1898/9-dik évi értesítője. 1899. 53.

536 KMKÁF 1899/1900-dik évi értesítője. 1900. 40.

537 KMKÁF 1900/1-dik évi értesítője. 1901. 51.

538 Tellúrium (lat.): a Földnek a Nap körüli keringését szemléltető készülék.

539 KMKÁF 1901/2-dik évi értesítője. 1902. 67.

A Katona József Kör 1905. február 24-én tartotta meg második felolvasó ülését. Ezen Hanusz István főreáliskolai igazgató „A japán és orosz mérkőzés” című értekezését Willer József joghallgató olvasta fel. Hanusz István az összehasonlító geográfia tételeiből kiindulva, vonzó stílusban festette le az összetűzés igazi okát, és azokat a megfontolásokat, amelyek egyik vagy a másik fél pártjára állította a nagyhatalmakat. A többségében női közönség feszült figyelemmel hallgatta a tudományos, de közérthetően megírt fejtegetéseket, és a felolvasás végén megéljenezte a szerzőt.⁵⁴⁰

A magyar orvosok és természetvizsgálók 1905. augusztus 27–30-án tartották Szegeden 33. vándorgyűlésüket. A gyűlésen történő felolvasásra Hanusz István kecskeméti főreáliskolai igazgatót is felkérték. Hanusz István „A Duna–Tisza-köz vándorlása” címmel, augusztus 28-án tartotta meg előadását, míg a Dél-magyarországi Természettudományi Társulatban Temesváron, 1906. január 25-én „Az Alföld állatvilágából” címmel adott elő.⁵⁴¹

Hanusz István a kecskeméti Városi Dalárda kurucestélyén 1906. december 1-jén „Rákóczi fejedelem emlékére”, a „Tárogatóról”, a Kecskeméti Katolikus Körben december 8-án „Madarak a történetben és népmondákban” címmel tartott felolvasást.⁵⁴²

A főreáliskola igazgatója az 1907/1908. tanévben 5 előadást tartott. Ezek időrendben a következők voltak: 1.) a magyar orvosok és természetvizsgálók pozsonyi vándorgyűlésén 1907. augusztus 29-én „Erdők Magyarországon”, 2.) a Magyar Földrajzi Társaság kecskeméti vándorgyűlésén 1907. október 12-én „Adatszilánkok az Alföld ismeretéhez”, 3.) a kecskeméti Katona József Kör ünnepi ülésén 1907. november 11-én „Dr. Kisjátzi Szeless József emlékezete”, 4.) a Katona József Kör felolvasóestélyén 1908. január 24-én „A női munkakör térfoglalása”, 5.) a Váci Múzeumegyletben 1908. február 16-án „Visszaemlékezések az 1848–1861. évekre”.⁵⁴³

540 „Napi hírek. Kecskemét, február 25. – A Katona József Kör felolvasása”. Kecskeméti Lapok (Kecskeméti Friss Újság), 1905. február 26. (XXXVIII. évf. 48. sz.) 3–4.; KMKÁF 1904/5-dik évi értesítője. 1905. 28.

541 „Napi hírek. Kecskemét, március 4. – Hanusz István felolvasása”. Kecskeméti Lapok (Kecskeméti Friss Újság), 1905. március 5. (XXXVIII. évf. 54. sz.) 3.; – Hanusz István a vándorgyűlésen nem tudott részt venni, ezért ezt a munkáját más olvasta fel. „A Duna-Tisza-köz vándorlása” című munkáját a Kecskeméti Lapok meg is jelentette. L. „Napi hírek. Kecskemét, augusztus 28. – Hanusz István a szegedi vándorgyűlésen”. Kecskeméti Lapok (Kecskeméti Friss Újság), 1905. augusztus 29. (XXXVIII. évf. 200. sz.) 3.; KMKÁF 1905/6-dik évi értesítője. 1906. 47.

542 KMKÁF 1906/7-dik évi értesítője. 1907. 56–57.

543 KMKÁF 1907/8-dik évi értesítője. 1908. 29.

A Kecskeméti Lapok 1907. október 13-i száma számolt be Hanusz István „Adatszilvánok az Alföld ismeretéhez” című értekezéséről. Munkáját október 12-én a Magyar Földrajzi Társaság ülésén Bertalan József főreáliskolai tanár olvasta fel, amelyet a közönség nagy tetszéssel fogadott.⁵⁴⁴

Havas József az 1913/14. tanévben előadást tartott a Katona József Körben a XIX. század elejének francia festőművészetéről, a népies tanfolyamon pedig a táplálkozásról.⁵⁴⁵

Herczeg Antal főreáliskolai tanár az 1911/12. tanévben két felolvasást tartott, egyet a Katolikus Legényegyletben, egyet a Keresztény Munkásegyletben. Szereplőként működött közre a kecskeméti Jótékony Nőegylet színielőadásán.⁵⁴⁶ Nevezett tanár az intézet 1913. április 11-i ünnepélyén ismertető felolvasást tartott.⁵⁴⁷

Hollós László dr. a Kecskemét-vidéki Természettudományi Társulatban 1892. október 27-én „A boglárkafélék föld alatti száráról mikroskopi mutatóanyagokkal” címen tartott felolvasást.⁵⁴⁸

Nevezett főreáliskolai tanár 1895. május 17-én a Kecskemét-vidéki Természettudományi Társulatban „Kecskemét altalaja és turfája⁵⁴⁹” című dolgozatát olvasta fel.⁵⁵⁰ A Földtani Társulatban 1895. november 6-án Dr. Hollós László ismertette Kecskemét altalaját az itt fűrt artézi kútból előkerült növényi és állatmaradékok alapján.⁵⁵¹ A Földtani Társulat két ülésén az 1895/96. tanévben két dolgozatát ismertette dr. Staub Móric.⁵⁵²

Hollós László dr. az 1896/97. tanévben a Kecskemét-vidéki Természettudományi Társulatban tartott felolvasást „Kecskemét vidékének ehető gombái” és „Emlékezés Hazslinszky Frigyesről” címmel.⁵⁵³

A Kir. Magyar Természettudományi Társulat növénytanai szakosztálya ülésén 1897 novembere és 1898 májusa között hét tudományos dolgozatát olvasta fel. Ezek mindegyike a hazai gombákkal foglalkozott. Az előadások a következők voltak: 1.) 1897. november: „Adatok Magyarország gombáinak ismeretéhez”, 2.) 1897. december: „A *Secotium acuminatum* Montague”, 3.) 1898. január: „Félreismert Geasterek”, 4.) 1898. február: „Új adatok

544 „A Magyar Földrajzi Társaság ülése. – Első nap. – Kecskemét, 1907. október 12.” Kecskeméti Lapok (Kecskeméti Friss Újság), 1907. október 13. (XL. évf. 236. sz.) 1–3.

545 KMKÁF 1913/4-dik évi értesítője. 1914. 64.

546 KMKÁF 1911/2-dik évi értesítője. 1912. 20.

547 KMKÁF 1912/3-dik évi értesítője. 1913. 28.

548 KMKÁF 1892/3-dik évi értesítője. 1893. 44.

549 Turfa (ném.): tőzeg.

550 KMKÁF 1894/5-dik évi értesítője. Kecskemét, 1895. 35. o.

551 KMKÁF 1895/6-dik évi értesítője. Kecskemét, 1896. 61. o.

552 KMKÁF 1895/6-dik évi értesítője. Kecskemét, 1896. 62. o.

553 KMKÁF 1896/7-dik évi értesítője. Kecskemét, 1897. 48. o.

Magyarország föld alatt termő gombáinak ismeretéhez”, 5.) 1898. március: „A Sarcoscypha Kecskemétiensis nov. spec. és Pezizák gombaflóránkban”, 6.) 1898. április: „Új Lycoperdon fajok Magyarország gombaflórájában”, 7.) 1898. május: „Egy kiválóan érdekes homokpusztai gombáról (Scleroderma Corium [Guers.] Grav.)”.⁵⁵⁴

Hollós László dr. a Kecskemét-vidéki Természettudományi Társulat 1898. októberi ülésén előterjesztette Kecskemét vidékének Geasterféléit. Az 1898/99. tanév során a Királyi Magyar Természettudományi Társulat növény-tani szakosztályának ülésein Dr. Mágócsy-Dietz Sándor egyetemi tanár az alábbi dolgozatait olvasta fel: 1.) „Az igazi szarvasgomba Magyarországon”, 2.) „Új adatok föld alatt termő gombáink ismeretéhez”, 3.) „Népies gombanevek”, 4.) „A Bovista Debreceniensis (Hazsl.)”, 5.) „De Toni. Gombák a Kaukázusból”, 6.) „A Morchella tremelloides (Vent.)”, 7.) „Új adatok Magyarország gombáinak ismeretéhez”.⁵⁵⁵

Holosnyay Ambrus főreáliskolai tanár 1899. november 25-én mutatványokkal egybekötött előadást tartott a reáliskola épületében az érdeklődő közönségnek a röntgensugarakról.⁵⁵⁶

Ugyanő mutatványos előadást tartott a Kecskemét-vidéki Természettudományi Társulat 1901. november 20-i ülésén a drót nélküli telegráfról.⁵⁵⁷

Hornyik József főreáliskolai tanár a Katona József Kör 1894. december 19-i felolvasó ülésén szavalt.⁵⁵⁸ A Katona József Körben 1895. december 18-án felolvasást tartott „Ebéd után” címmel.⁵⁵⁹

Nevezett tanár az 1899/1900. tanévben a helyi egyesületekben az alábbi felolvasásokat tartotta: 1.) „A lélekről”, 2.) „Téli esték”, 3.) „A názárethi elítéltetése” címeken.⁵⁶⁰ Az 1901/1902. tanév során felolvasásokat tartott a Kecskeméti Katolikus Körben az alábbi címeken: 1.) „A régi Rómáról”, 2.) „Jean d’ Arc”.⁵⁶¹

Az 1902/1903. tanévben felolvasásokat tartott a Kecskeméti Katolikus Egyletben „A világtörténet kimagasló alakjai”, „A pápai főhatalom kora” és „Stuart Mária” címmel.⁵⁶² Az 1903/1904. tanévben felolvasásokat tartott a

554 KMKÁF 1897/8-dik évi értesítője. Kecskemét, 1898. 60. o.

555 KMKÁF 1898/9-dik évi értesítője. Kecskemét, 1899. 53. o.

556 KMKÁF 1899/1900-dik évi értesítője. Kecskemét, 1900. 40. o.

557 KMKÁF 1901/2-dik évi értesítője. Kecskemét, 1902. 67. o.

558 KMKÁF 1894/5-dik évi értesítője. Kecskemét, 1895. 35. o.

559 KMKÁF 1895/6-dik évi értesítője. Kecskemét, 1896. 61. o.

560 KMKÁF 1899/1900-dik évi értesítője. Kecskemét, 1900. 40. o.

561 KMKÁF 1902/3-dik évi értesítője. Kecskemét, 1903. 72. o.

KMKÁF 1901/2-dik évi értesítője. Kecskemét, 1902. 67. o.

562 KMKÁF 1902/3-dik évi értesítője. 1903. 72.

Katolikus Egyletben „A socializmusról” és „Vallás és Politika” címmel.⁵⁶³ Az 1904/1905. tanév során a Katolikus Körben és a Katolikus Legényegyletben Hornyik József az alábbi címeiken tartott előadást: 1.) „A világ ura”, 2.) „Julius Caesar”, 3.) „Egy elbeszélés”.⁵⁶⁴

Fent nevezett főreáliskolai tanár az 1905/1906. tanévben a Kecskeméti Katolikus Körben és a Kecskeméti Legényegyletben a következő címeiken tartott előadásokat: 1.) „A katolikus egyház küzdelmei a középkorban. (Sorozat.)”, 2.) „A magyar dalköltészet fejlődése”, 3.) „A parlamentek megalakulása”.⁵⁶⁵ Ugyancsak a Kecskeméti Katolikus Kör volt a helyszíne a Hornyik József által 1906. december 2-án „II. Rákóczi Ferenc és kora”, valamint az 1907. március 10-én „A szép, jó és igaz érzelmek, mint a művészet, vallás és tudomány alapjai” címeiken tartott előadásoknak.⁵⁶⁶

Kacsoh Pongrác az 1909/10. tanévben hat szabad előadást tartott Kecskeméten a Katona József Kör Szabad Líceumában, egyet az egri Angolkisasszonyok zárdájában.⁵⁶⁷ I. zenetörténeti előadását 1910. február 11-én tartotta a polgári leányiskola dísztermében. Előadásának tárgya a zene ókora volt, amelyet zongorán bemutatott, megfelelő adatokkal kísért.⁵⁶⁸ II. zenetörténeti előadására 1910. február 18-án ugyancsak a polgári leányiskola dísztermében került sor, igen nagy érdeklődés mellett. Az előadó nem riadt vissza a legsúlyosabb filozófiai, etnikai problémák fejtegetésétől sem, ha ezt az evolúció megokolása úgy kívánta. A természettudomány előadásának megértéséhez szükséges alapismereteit gyorsan, ügyesen állította hallgató-sága elé, nem említett többet, mint amennyi annak a megértéshez okvetlenül szükséges, ezért az előadás nem vált unalmassá. A közönség áhítattal hallgatta az őskeresztény és katolikus zene kialakulásáról szóló fejtegetését egészen Goudinnel és Palaestrina fellépéséig, akárcsak egy-egy régi „antifónia”⁵⁶⁹ akkordjait. Néhány tréfás zenetörténeti epizód elbeszélésével derűre hangolta hallgatóit. Előadása végén bemutatta, miként használják fel a modern zene-költők a kor zeneszerzőinek idealizált motívumait.⁵⁷⁰

563 KMKÁF 1903/4-dik évi értesítője. 1904. 42.

564 KMKÁF 1904/5-dik évi értesítője. 1905. 29.

565 KMKÁF 1905/6-dik évi értesítője. 1906. 47.

566 KMKÁF 1906/7-dik évi értesítője. 1907. 56–57.

567 KMKÁF 1909/10-dik évi értesítője. 1910. 4–5.

568 „Napi hírek. – Szabad Lyceum ...”. Kecskeméti Lapok (Kecskeméti Friss Újság), 1910. február 11. (XLIII. évf. 33. sz.) 2.

569 Helyesen: antifóna (gör.): A zsoltárokat bevezető és befejező kétszólamú ének; a kétéoszott kar vagy a pap és a kar váltakozó éneke.

570 „Napi hírek. Kacsoh Pongrác zenetörténeti előadásai”. Kecskeméti Lapok (Kecskeméti Friss Újság), 1910. február 20. (XLIII. évf. 41. sz.) 3.

A főreáliskolai igazgató III. zenetörténeti előadása 1910. február 26-án már az Iparos Otthon nagytermében zajlott le. Kecskeméten hangversenyen vagy előadáson soha nem volt ekkora intelligens közönség, mint itt. Ezen az előadáson a harmónia, az új polifónia⁵⁷¹ és a szimfonikus zene fejlődését ismertette az előadó. Bőséges illusztrációkkal és interpretációkkal tette világossá a közönség számára a szimfonikus zene fejlődését. Sebastian Bach fűgái, Haydn, Mozart, Brahms, Csajkovszkij szimfóniák akkordjait művészi egyszerűséggel adta elő. Különösen a Beethoven-szimfóniákat nem hallotta még az itteni publikum ilyen átérzéssel előadni. Feltűnő volt, hogy Kacsóh dr., aki egyébként minden hangszeren tud játszani, nemcsak a magyar zeneszerzők büszkesége, ritka eleganciájú előadó és zenetudós, hanem zongoraművész is. A közönség lelkes tapsal fejezte ki háláját a művészi élvezetekért.⁵⁷²

Kacsóh Pongrác dr. IV. zenetörténeti előadására 1910. március 4-én szintén az Iparos Otthon nagytermében, telt ház előtt került sor. Előadásában az olaszok népénekéről beszélt, majd a világi ének, a chansonok, liedek felvirágzásáról szólt. Az olasz, francia és német dalok fő ismérveit megkülönböztetve mondta el. Ezt követően beszélt a műdalok királyairól, Schubertől, Schumannról, Brahmsról. Zongorán be is mutatta a zenei nagyok leginkább ismert, legkiválóbb dalait. Előadása következő részében a zenei újítókról, Brücklerről, Debussyról, Richard Straussról szólt, akinek a nevét különösen a „Salome” és az „Elektra” tette naggyá. Végül említést tett Csajkovszkijról, Grieg norvég zeneszerzőről, akinek „Ase halála” című művét ismerheti Magyarországon a közönség egy színházi hangversenyből. A közönség az előadást és az előadó művészi zongorajátékát többször is megtapsolta.⁵⁷³

A főreáliskola igazgatója 1910 decemberében a városháza dísztermében a nőegylet javára szabad előadást tartott „A nőknek a nőkről” címmel.⁵⁷⁴

Dr. Kacsóh Pongrátot gróf Tisza István 1911 októberében felszólította, hogy tartana-e a Magyar Társadalomtudományi Társulat ez évi szabadliceumában egy ciklikus előadást. A főreáliskola igazgatója elfogadta a felkérést, és a tél folyamán hat előadásból álló ciklus fog Budapesten tartani „Hypothézisek a természettudományokban” címmel. Ezek az előadások tárgyalni fogja mindazokat a hipotéziseket, amelyekből a mostani fizika, matematika, pszichológia kiindul, és általában véve a természettudományok alapjait képezik.⁵⁷⁵

571 Polifónia (gör.): önálló dallamvezetésű szólamokon alapuló többszólamúság.

572 „Napi hírek. Kacsóh Pongrác előadásai”. Kecskeméti Lapok (Kecskeméti Friss Újság), 1910. február 27. (XLIII. évf. 47. sz.) 3.

573 „Napi hírek. – Dr. Kacsóh Pongrác előadása”. Kecskeméti Lapok (Kecskeméti Friss Újság), 1910. március 6. (XLIII. évf. 53. sz.) 3.

574 KMKÁF 1910/1-dik évi értesítője. 1911. 4.

575 „Napi hírek. – Kacsóh Pongrác a Társadalomtudományi Társulatban ...”. Kecskeméti Lapok (Kecskeméti Friss Újság), 1911. október 19. (XLIV. évf. 244. sz.) 3.

Kacsoh Pongrác dr. 1911. november 24-én előadást tartott a Munkásotthonban „A szén mint energiaforrás” címmel.⁵⁷⁶

A főreáliskola igazgatója 1911. december 12-én Budapestre utazott, hogy megkezdje a Magyar Társadalomtudományi Egyesület Szabadiskolájában tartani szándékozott előadássorozatát. Az öt-hat előadás a természettudományok hipotéziseivel foglalkozik. Az előadások a hét minden napján este 6 órakor kezdődnek a központi egyetem Szerb utcai épületének földszinti 1. számú tantermében. Egy-egy előadássorozat látogatási díja 1 koronába kerül.⁵⁷⁷

Az 1911/12. tanév során Kacsoh Pongrác dr. emlékbeszédet mondott a Katona József Körben Erkel Ferencről.⁵⁷⁸

Krécsy Béla az Országos Középiskolai Tanáregyesület Kecskeméti Körének és a Kecskemét-vidéki Természettudományi Társulat felkérésére 1889. április 4-én a helyi főreáliskola vegytani termében „Az elektromos kisülésről légritkított térben” címmel tartott előadást. Az előadó kitűnően összeállított és kivitelezett kísérleteivel igyekezett bemutatni az elektromos szikra különböző hatásait, valamint az általa készített Geissler-féle csövekkel az elektromos szikra átalakulását ritkított levegőben és különböző gázokban. Az előadást általános tetszés fogadta.⁵⁷⁹

Linka Ferenc a főreáliskola okleveles római katolikus hittantanára az 1913/14. tanévben a Katolikus Egylet Konstantin ünnepélyén „A katakombák himnusza” címmel tartott előadást.⁵⁸⁰

Liszka Béla főreáliskolai tanár az 1893/94. tanévben a Katona József Kör ünnepi emlékülésén 1894. június 3-án olvasott fel „Báró Jósika Miklós”-ról.⁵⁸¹

Paál Géza főreáliskolai tanár 1900. adventjében előadásokat tartott a Kecskeméti Katolikus Körben az alábbi címeken: 1.) „A csángókról. (Népismertetés)”, 2.) „A külérzéki szervekről. (Mutatványokkal)”.⁵⁸² Nevezett tanár 1901. december 15-én a Kecskeméti Katolikus Körben az egészségtan köréből tartott előadást „Hogyan éljünk” címmel.⁵⁸³ Az Országos Állatvédő Egyesület kecskeméti fiókjának 1908. január 19-én tartott közgyűlésén Paál Géza „Madaraink téli életéből” című munkáját olvasta fel.⁵⁸⁴

576 „Napi hírek. – Kacsoh Pongrác előadása”. Kecskeméti Lapok (Kecskeméti Friss Újság), 1911. november 25. (XLIV. évf. 275. sz.) 3.

577 „Napi hírek. – Személyi hír”. Kecskeméti Lapok (Kecskeméti Friss Újság), 1911. december 12. (XLIV. évf. 288. sz.) 2.

578 KMKÁF 1911/2-dik évi értesítője. 1912. 20.

579 KMKÁF 1888/9-dik évi értesítője. 1889. 54.; „Különfélék. – Előadás a természettudományok köréből”. Kecskeméti Lapok, 1889. április 7. (XXII. évf. 14. sz.) 3.

580 KMKÁF 1913/4-dik évi értesítője. 1914. 65.

581 KMKÁF 1893/4-dik évi értesítője. 1894. 54.

582 KMKÁF 1900/1-dik évi értesítője. 1901. 52.

583 KMKÁF 1901/2-dik évi értesítője. 1902. 67.

584 KMKÁF 1907/8-dik évi értesítője. 1908. 29.

Perényi József dr. az 1888/89. tanévben a Kecskemét-vidéki Természettudományi Társulatban „Az állatfejlődés bűvárlati segédeszközei (mikroletron, mikrotom, tojásköltő kemence)” címmel tartott előadást.⁵⁸⁵

Steidl József az 1906/1907. tanév során több felolvasást is tartott. Az elsőt a kecskeméti Katona József Körben 1906. november 11-én „Katona Bánk-bánja történeti háttére”, a Kecskeméti Katolikus Legényegyletben december 9-én „Hunyadi Mátyás királyról”, a szombat esti előadásokon, 1907. február 16-án „A magyar társadalom a török hódoltság korában” címmel.⁵⁸⁶ Fent nevezett kulturális előadást tartott 1908. február 7-én „Ezernyolcszázhatvanhat, Custozza, Königsgrätz” címmel.⁵⁸⁷ Az 1908/1909. tanévben Steidl József 4 előadást tartott a Munkásgimnáziumban Magyarország történetéből.⁵⁸⁸

A Katona József Kör munkásgimnáziumi előadásainak történelmi sorozatában 1909. február 20-án „A kurucvilág” címmel, 100 vetített kép kíséretében tartotta meg előadását az iparostanonc-iskolában.⁵⁸⁹ Fent nevezett főreáliskolai tanár egy héttel későbbi, ugyanennek a sorozatnak a keretében az iparostanonc-iskolában, 1909. február 27-én „A Pragmatica Sanctio kora” címmel tartott előadást, amelyet vetített képek színesítettek.⁵⁹⁰ 1910. február 6-án a Katona József Kör munkásgimnáziumi előadásainak sorozatában „Magyarország társországi és Fiume” címmel tartott vetített képekkel kísért előadást az iparostanonc-iskolában.⁵⁹¹

A Kecskeméti Lapok 1911. január 8-i száma arról tudósított, hogy a Katona József Kör az iparegylettel és az ipartestülettel közösen kilenc vasárnapra terjedő ismeretterjesztő előadásainak sorozatát 1911. január 8-án nyitja meg az Iparos Otthon dísztermében. Az előadássorozatból három hazánk érdekesebb vidékeit, úgymint a Vág völgye, az Al-Duna, Balaton mutatja be vetített képekkel. További három előadás tárgya (az ősember élete, a vegytan eredményei, a vasgyártás) szintén vetített képekkel, míg további három előadás tárgyai aktuális kérdések lesznek, mint pl. a népszámlálási statisztika, bankügy és készpénzfizetések. Az első előadást a Vág völgyéről Steidl József

585 KMKÁF 1888/9-dik évi értesítője. 1888. 54.

586 KMKÁF 1906/7-dik évi értesítője. 1907. 57.

587 KMKÁF 1907/8-dik évi értesítője. 1908. 29.

588 KMKÁF 1908/9-dik évi értesítője. 1909. 62.

589 „Napi hírek. Kecskemét, február 20. – Munkásgimnázium”. Kecskeméti Lapok (Kecskeméti Friss Újság), 1909. február 21. (XLII. évf. 42. sz.) 4.

590 „Napi hírek. Kecskemét, február 27. – Munkásgimnázium”. Kecskeméti Lapok (Kecskeméti Friss Újság), 1909. február 28. (XLII. évf. 48. sz.) 4.

591 „Napi hírek. – Munkásgimnázium”. Kecskeméti Lapok (Kecskeméti Friss Újság), 1910. február 6. (XLIII. évf. 29. sz.) 4.

főreáliskolai tanár tartja a fenti időpontban.⁵⁹² Fent említett tanár az 1911/12. tanévben két kulturális előadást tartott, továbbá tanította a munkásgimnáziumban Magyarország földrajzát.⁵⁹³

Szántó Kálmán dr. az 1890/91. tanév során az Országos Középiskolai Tanáregyesület Kecskeméti Köre gyűlésein „A tankönyvek bírálata” címmel tartott felolvasást.⁵⁹⁴ Az 1893/94. tanév során a Katona József Körben, 1893. december 20-án „Kármán: Fanny hagyományai” című művéről összefoglalt gondolatait írta le és olvasta fel.⁵⁹⁵ 1904. március 11-én felolvasást tartott a Katona József Körben.⁵⁹⁶ Az 1904/1905. tanévben szintén a Katona József Körben, valamint a Siketnémák Segítő Egyesülete hangversenyén tartott felolvasást.⁵⁹⁷

Székány Béla dr. főreáliskolai tanár az 1911/12. tanévben két előadást tartott a Katolikus Körben, kettőt pedig a Katona József Körben.⁵⁹⁸ Az 1912/13. tanév során csak egy előadást tartott a Katona József Körben.⁵⁹⁹ 1913/14. tanévben két előadást tartott a Katona József Körben. Egyiket afrikai utazásáról, a másikat a népi tanfolyamon a tüdővész elleni védekezésről.⁶⁰⁰

Szombathy István az Országos Középiskolai Tanáregyesület Kecskeméti Köre elnökeként „Az egységes középiskola rendszere” címmel tartott előadást az 1887/88. tanévben.⁶⁰¹ Az 1888/89. tanévben ugyancsak a helyi Felolvasó Társaság tagjaként „Szellemjelenés a drámában”; az Országos Középiskolai Tanáregyesület Kecskeméti Köre gyűlésein „A papírkorszakról” tartott előadást, míg a Kecskeméti Zenekedvelők Egyesülete második estélyén „Muzsikális levél” címmel tartott felolvasást.⁶⁰² Az Országos Középiskolai Tanáregyesület Kecskeméti Köre gyűlésein „A középiskolai tanárok szolgálati szabályzata” címmel tartott felolvasást az 1889/90. tanévben.⁶⁰³

Türr Lajos dr. főreáliskolai tanár a Katona József Kör munkásgimnáziumi előadásainak sorozatában 1909. március 20-án „Az új Magyarország kialakulásáról” 100 vetített képpel kísért előadást tartott az iparostanonc-is-

592 „Napi hírek. – Ismeretterjesztő előadások ...”. Kecskeméti Lapok (Kecskeméti Friss Újság), 1911. január 8. (XLIV. évf. 6. sz.) 3.

593 KMKÁF 1911/2-dik évi értesítője. 1912. 21.

594 KMKÁF 1889/90-dik évi értesítője. 1890. 51.

595 KMKÁF 1883/4-dik évi értesítője. 1894. 54.

596 KMKÁF 1903/4-dik évi értesítője. 1904. 42.

597 KMKÁF 1904/5-dik évi értesítője. 1905. 29.

598 KMKÁF 1911/2-dik évi értesítője. 1912. 21.

599 KMKÁF 1912/3-dik évi értesítője. 1913. 28.

600 KMKÁF 1913/4-dik évi értesítője. 1914. 65.

601 KMKÁF 1887/8-dik évi értesítője. 1888. 57.

602 KMKÁF 1888/9-dik évi értesítője. 1889. 53–54.

603 KMKÁF 1889/90-dik évi értesítője. 1890. 51.

kolában.⁶⁰⁴ Egy héttel később szintén a Katona József Kör munkásgimnáziumi előadásainak sorozatában, 1909. március 27-én tartotta meg „A szabadságharc, elnyomatás és kiegyezés korszaka” című előadását az iparostanonc-iskolában, amely egyúttal a magyar történelmi kurzus befejező előadása volt.⁶⁰⁵ Az intézet Erzsébet királyné ünnepén, 1912. november 19-én, Türr Lajos dr. emlékbeszédet mondott.⁶⁰⁶ Az 1914. április 11-i intézeti ünnepélyen előadást tartott az 1848-i törvényekről.⁶⁰⁷

Vajda Viktor a Kecskeméti Iparegyletben az 1889/90. tanévben „Az iparról, mint a demokrácia tényezője” címmel szolt.⁶⁰⁸ Az 1893/94. tanévben a Katona József Körben 1894. április 7-én „A francia Riviéra”-ról tartott felolvasást.⁶⁰⁹ Az 1894/5. tanévben a kecskeméti Katona József Körben 1894. december 19-én „Három hajszál” címmel olvasott fel.⁶¹⁰

Virányi Ignác az 1888/89. tanévben az Országos Középiskolai Tanáregyesület Kecskeméti Köre egyik gyűlésén „Az Országos Közoktatási Tanács reformja”⁶¹¹, ugyanennek az egyesületnek a gyűlésén az 1889/90. tanévben „A fölvételi vizsgálatok helyreállításáról” címen tartott felolvasást.⁶¹²

A tanári kar iskolán kívüli egyesületi, oktató- és egyéb tevékenysége

A főreáliskolai tantestületi tagok számos egyesületnek voltak a tagjai, sőt a tisztségviselői is. Emellett más oktatási intézményekben (pl.: a helyi alsófokú ipar- és kereskedelmi iskolában, az evangélikus református főgimnáziumban, a helyi polgári leányiskolában) is tanítottak. Olykor a város megbízásából különféle elemzési munkákat is végeztek. Iskolán kívül végzett tevékenységüket a fentebb alkalmazott módszer szerint, itt is a tanárok nevének abc-rendjében közöljük.

Bóka Péter rendes tanár az 1876/77. tanévben tagja volt a Magyar Királyi Természettudományi Társulatnak és az Országos Tanáregyletnek.⁶¹³

604 „Napi hírek. Kecskemét, március 20. – Munkásgimnázium”. Kecskeméti Lapok (Kecskeméti Friss Újság), 1909. március 21. (XLII. évf. 66. sz.) 3.

605 „Napi hírek. Kecskemét, március 27. – Munkásgimnázium”. Kecskeméti Lapok (Kecskeméti Friss Újság), 1909. március 28. (XLII. évf. 72. sz.) 3.

606 KMKÁF 1912/3-dik évi értesítője. 1913. 28. és 53.

607 KMKÁF 1913/4-dik évi értesítője. 1914. 65.

608 KMKÁF 1889/90-dik évi értesítője. 1890. 51.

609 KMKÁF 1893/4-dik évi értesítője. 1894. 54.

610 KMKÁF 1894/5-dik évi értesítője. 1895. 35.

611 KMKÁF 1888/9-dik évi értesítője. 1889. 54.

612 KMKÁF 1889/90-dik évi értesítője. 1890. 51.

613 KMKÁF 1876/7-dik évi értesítője. 1877. 43.

Daday Jenő Dr. 1887-ben a Magyar Tudományos Akadémiától kapott megbízást a magyarországi kagylós rákok tanulmányozására. 1888-ban a főreáliskolai tantestület egyik alapító tagja lett a resicai Magyar Nyelv Terjesztő Egyesületnél.⁶¹⁴

Dékány Ráfael dr. az 1876/77. tanévben már a Magyar Királyi Természettudományi Társulatnak, a Magyar Királyi Földtani Társulatnak, és az Országos Tanáregyletnek is a rendes tagja volt.⁶¹⁵

Habina János népfelkelő csapattisztként geometriát tanított a helyi alsófokú ipariskolában az 1888/89. tanévben.⁶¹⁶ Nevezett főreáliskolai tanár 1888–1895 között az alsófokú ipar- és kereskedelmi iskolában geometriát oktatott.⁶¹⁷

Hantos László főreáliskolai okleveles gyorsírástanárt a Kecskeméti Gyorsírók Egyesülete 1912. október 1-jén történt megalakulásakor az egyesület ügyvezető igazgatójává választotta.⁶¹⁸

Hanusz István rendes tanár az 1872/73. tanévben a Tatay Karolin-féle városi nőnevelő intézetben természetrajzot tanított.⁶¹⁹ Az 1876/77. tanévben a Magyar Királyi Természettudományi Társulatnak, a Magyar Földrajzi Társulatnak és az Országos Tanáregyletnek is a tagja volt.⁶²⁰ 1882 decembertől 1883 májusáig a budapesti Meteorológiai M. K. Központi Intézet kecskeméti megfigyelőjeként működött. 1883-tól a katolikus főgimnázium tanári karából kiküldött két taggal együtt kormányozta a kecskeméti katolikus egyház által fenntartott konviktust.⁶²¹

A Buda vára töröktől történt visszavételének 200. évfordulójára rendezett budapesti ünnepségen, 1886. szeptember 1–2-án, a városi törvényhatóságot képviselte a város egyik országgyűlési képviselőjének és a városi főjegyzőnek a társaságában.⁶²²

Tudományos munkája mellett számos iskolán kívüli bizottsági tisztséget is betöltött. Az 1888/89. tanévben Kecskemét városi törvényhatósági bizottságának és az iskolaszéknek a tagja, katolikus egyháztanácsos, a katolikus főgimnázium, a községi népiskola tanügyi bizottságának, a községi egészségügyi bizottságnak, az alsófokú ipar- és kereskedelmi iskola

614 HANUSZ István, 1895. 47.

615 KMKÁF 1876/7-dik évi értesítője. 1877. 43.

616 KMKÁF 1888/9-dik évi értesítője. 1889. 54.

617 HANUSZ István, 1895. 46.

618 „Megalakult a gyorsíró egyesület”. Kecskeméti Lapok (Kecskeméti Friss Újság), 1912. október 2. (XLV. évf. 223. sz.) 1.

619 HANUSZ István, 1895. 45.

620 KMKÁF 1876/7-dik évi értesítője. 1877. 43. ; KMKÁF 1879/80-dik évi értesítője. 1880. 25.

621 HANUSZ István, 1895. 46.

622 Uo. 47.

felügyelőbizottságának volt az alelnöke. Elnökként működött a katolikus konviktust kezelő bizottságban, a Kecskeméti Tanárkörben, választmányi tagként a Kecskeméti Zenekedvelők Egyesületében.⁶²³

A Kereskedelemügyi Minisztérium 1893-ban Hanusz Istvánt az 1896. évi ezredéves országos kiállítás budapesti kerületi bizottságának tagjává nevezte ki.⁶²⁴ A városi zeneiskola felügyelőbizottságának tagjává 1894-ben választották meg Hanusz Istvánt.⁶²⁵ A Katona József Kör 1907. október 2-án Hanusz Istvánt, a kör eddigi alelnökét választotta meg elnökéül, az elhunyt dr. Szeless József helyére.⁶²⁶

Hollós László a város megbízásából 1893-tól több kémiai elemzési munkát végzett. Így például a városi székház alapjába épített okiratok hermetikus elzárását, szódavíz szifonfejek és szódavízelemző vizsgálatot, ezüstpénz fémanyagának meghatározását stb.⁶²⁷ Hollós László doktort tudományos munkásságáért a MTA 1904-ben levelező tagjává választotta. A Kecskeméti Lapok 1905. március 12. száma arról számolt be, hogy nevezett főreáliskolai tanár akadémiai székfoglalóját 1905. március 13-án fogja megtartani az akadémia nagytermében. A székfoglaló tárgya „Magyarország földalatti gombái” lesz.⁶²⁸

Holosnyay Ambrus helyettes tanár az 1876/77. tanévben a Magyar Királyi Természettudományi Társulat rendes tagja volt.⁶²⁹ Az 1888/89. tanévben fent említett tanár konviktusi látogató, a helyi tornaegyesület választmányi tagja, és a tornaszak vezetője volt.⁶³⁰ Az 1893/94. tanév második félévében az evangélikus református főgimnázium VII. osztályában természettant oktatott.⁶³¹

Hornyik József helyettes tanár az 1878/79. tanévben a Magyar Történelmi Társulat rendes tagja volt.⁶³²

Kacsóh Pongrác dr.-t az 1910. január 27-én tartott törvényhatósági közgyűlésen a városi zeneiskola felügyelőbizottságának a javaslatára egyhangúlag beválasztották a zeneiskola felügyelőbizottságába. Kacsóh dr. elődjének, néhai Hanusz István főreáliskolai igazgatónak a helyét foglalta el a bizottságban.⁶³³

623 KMKÁF 1888/9-dik évi értesítője. 1889. 53–54.

624 HANUSZ István, 1895. 47.

625 Uo. 48.

626 „Napi hírek. Kecskemét, október 2. – A Katona József Kör ülése”. Kecskeméti Lapok (Kecskeméti Friss Újság), 1907. október 3. (XL. évf. 228. sz.) 2.

627 HANUSZ István, 1895. 48.

628 „Napi hírek. Kecskemét, március 11. – Hollós László székfoglalója”. Kecskeméti Lapok (Kecskeméti Friss Újság), 1905. március 12. (XXXVIII. évf. 60. sz.) 3.

629 KMKÁF 1876/7-dik évi értesítője. 1877. 43.

630 KMKÁF 1888/9-dik évi értesítője. 1889. 54.

631 HANUSZ István, 1895. 46.

632 KMKÁF 1878/9-dik évi értesítője. 1879. 15.

633 „Napi hírek. – Kacsóh Pongrác a zeneiskola felügyelőbizottságában”. Kecskeméti Lapok (Kecskeméti Friss Újság), 1910. január 27. (XLIII. évf. 21. sz.) 3.

Az 1909/10. évi értesítő szerint Kacsóh vezényelte a Kecskeméti Úri Bandát és a Kecskeméti Urak és Hölgyek Énekkarát, vezette ezek közös hangversenyét a kecskeméti városi színházban, 1910. április 1-jén. A „Bolygó görög” jubiláris előadását vezényelte a budapesti Király Színházban, az Országos Zeneakadémia énektanárképző tanfolyamán heti két órában előadta az énektanítás pedagógiáját.⁶³⁴ Dr. Kacsóh Pongrác főreáliskolai igazgatót 1911. március elején a Siketnémákat Gyámolító Egyesület egyik elnökévé is megválasztották.⁶³⁵

Kiss Lajos okleveles helyettes tanár az 1878/79. tanévben a Magyar Történelmi Társulat, a Magyar Földrajzi Társulat, valamint a Sárospataki Irodalmi Kör rendes tagjaként tevékenykedett.⁶³⁶

Krécsy Béla az 1883/84. tanévben a Földművelés-, Ipar és Kereskedelmi Minisztérium megbízásából megvizsgálta és elemezte a helyi állami szőlőtelep filoxéramentes homokjait. Bírálként működött közre a Kecskeméti Gazdasági Egyesület gazdasági és terménykiállításain, több alkalommal pedig mint felkért szakértő közegészségügyi és technológiai kérdéseknél is.⁶³⁷ 1885-ben a kecskeméti római katolikus egyháztanács megbízásából elemezte az új orgona sípjainak fémanyagát. 1890-ben Kiskunfélegyháza város tanácsától kapott megbízást az ottani kútvizek vizsgálatára, amely munkákat teljesítette is.⁶³⁸ Krécsy Béla főreáliskolai tanárt 1891-ben a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium két évre kiküldte az észak-amerikai tanügyi állapotok tanulmányozására az Egyesült Államokba.⁶³⁹

Perényi József dr. az 1892/93. tanévben az evangélikus református főgimnázium IV–VI. osztályaiban természetrajzot tanított.⁶⁴⁰

Potásy János helyettes tanár az 1876/77. tanévben a Magyar Királyi Természettudományi Társulatnak rendes tagja, a Magyar Gyorsíró Egyletnek levelező tagja⁶⁴¹, az 1878/79. tanévben pedig az Országos Tanáregyletnek is rendes tagja lett.⁶⁴²

Roediger Lajos okleveles helyettes tanár az 1878/79. tanévben a kolozsvári Orvosi–Természettudományi Társulat tagjaként működött.⁶⁴³

634 KMKÁF 1909/10-dik évi értesítője. 1910. 4–5.

635 „Napi hírek. – A Siketnémákat Gyámolító Egyesület közgyűlése”. Kecskeméti Lapok (Kecskeméti Friss Újság), 1911. március 3. (XLIV. évf. 52. sz.) 2–3.

636 KMKÁF 1878/9-dik évi értesítője. 1879. 15–16.

637 KMKÁF 1883/4-dik évi értesítője. 1884. 8.; HANUSZ István, 1895. 46.

638 HANUSZ István, 1895. 47.

639 Uo. 47.

640 Uo. 46.

641 KMKÁF 1876/7-dik évi értesítője. 1877. 44.

642 KMKÁF 1878/9-dik évi értesítője. 1879. 41.

KMKÁF 1878/9-dik évi értesítője. 1879. 16.

643 KMKÁF 1878/9-dik évi értesítője. 1879. 16.

Seemann Kálmán az 1887/88. tanévben az alsófokú ipar- és kereskedelmi iskolában geometriát oktatott.⁶⁴⁴ Az 1888/89. tanévben népfelkelő csapattiszt, az iskolai segítő egyesület ügykezelője, a helyi tornaegyesület választmányi tagja, továbbá a vívószak vezetője volt. A helyi Jótékony Nőegylet nőipariskolájában 1888–1890 között műszaki rajzolást tanított.⁶⁴⁵ 1890-ben a kecskeméti római katolikus egyháztanács nevezett főreáliskolai tanárt kérte fel a katolikus főtemplom oltárképei restaurálásának felülbíráására mint szakértőt.⁶⁴⁶ Seemann Kálmán 1894-ben az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat téli kiállításán akvarellekkal vett részt.⁶⁴⁷

Szemák István dr. rendes tanár az 1878/79. tanévben a Középtanodai Tanáregylet tagja volt.⁶⁴⁸

Szombathy István okleveles helyettes tanár az 1876/77. tanévben az Országos Tanáregyletnek rendes, a Budapesti Philologiai és Gyorsíró Társulatnak a levelező tagja⁶⁴⁹, ez utóbbi társulatnak az 1878/79. tanévtől a rendes tagja⁶⁵⁰. Hasonlóképpen az 1879/80. tanévtől a Középtanodai Tanáregyletnek is rendes tagja lett.⁶⁵¹ Dr. Szombathy István 1876–1880 között az államilag segélyezett polgári leányiskolában francia nyelvet tanított.⁶⁵² Az 1888/89. tanévben a kecskeméti jogakadémia nyilvános magántanáráként működött. Tagja volt a konviktust kezelő bizottságnak, betöltötte a Kecskeméti Zenekedvelők Egyesülete titkári tisztét, míg a helyi tornaegyesületnek választmányi tagja volt.⁶⁵³

Szőke Gyula rendes tanár az 1876/77. tanévtől a Magyar Királyi Természettudományi Társulat rendes tagja lett.⁶⁵⁴ Nevezett tanár 1883–1887 között az alsófokú ipar- és kereskedelmi iskolában geometriát tanított.⁶⁵⁵

Tirczka Antal az 1888/89. tanévben segítő egyesületi ügykezelőként működött. Ugyanebben a tanévben könyvvitelt tanított a helyi alsófokú kereskedelmi iskolában.⁶⁵⁶

Vajda Viktor az 1887/88. tanévben az államilag segélyezett polgári leányiskolában francia nyelvet oktatott.⁶⁵⁷

644 HANUSZ István, 1895. 46.

645 KMKÁF 1888/9-dik évi értesítője. 1889. 54.; HANUSZ István, 1895. 46.

646 HANUSZ István, 1895. 47.

647 Uo. 48.

648 KMKÁF 1878/9-dik évi értesítője. 1879. 16.

649 KMKÁF 1876/7-dik évi értesítője. 1877. 44.

650 KMKÁF 1878/9-dik évi értesítője. 1879. 16.

651 KMKÁF 1879/80-dik évi értesítője. 1880. 26.

652 HANUSZ István, 1895. 45.

653 KMKÁF 1888/9-dik évi értesítője. 1889. 53–54.

654 KMKÁF 1876/7-dik évi értesítője. 1877. 44.

655 HANUSZ István, 1895. 45.

656 KMKÁF 1888/9-dik évi értesítője. 1889. 54.; HANUSZ István, 1895. 46.

657 HANUSZ István, 1895. 45.

Virányi Ignác képviselte a kecskeméti izraelita hitközséget 1892-ben Budapesten a VI. izraelita községi kerületben, és az ottani iskolafelügyelő-bizottság tagjai közé is beválasztották.⁶⁵⁸

Willer József dr. az 1888/89. tanévben segítő egyesületi ügykezelő, valamint a katolikus konviktust kezelő bizottság pénztári ellenőri tisztségét töltötte be.⁶⁵⁹

Wissinger Károly rendes tanár az 1879/80. tanévtől az Országos Középtanodai Tanáregylet rendes tagjaként tevékenykedett.⁶⁶⁰

Összegzés

A Kecskeméti Állami Főreáliskola jogelődje az 1855–1861 között működő városi alreáltanoda volt. Ez az iskola azonban az ideiglenes jellegű elhelyezés, a kellő számú tanuló hiánya, a felekezeti féltékenység és a városi polgárság meg nem értő magatartása miatt meg szűnt.

Az új alreáliskola 1870-ben nyílt meg. Az intézményt a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium és Kecskemét város közösen állította fel, és működtette. A felállítás költségeit az állam viselte, míg a szükséges épületet a város biztosította. Az iskola első osztályát 1870. október 1-jén nyitották meg. Teljes, nyolcosztályos főreáliskolává azonban csak 1878-ban vált az intézmény.

Megalakulásakor az alreáliskolában elméleti tantárgyként: vallástant, élő nyelvek tanát, remekírók értelmezését, földrajzot, történelmet, számtant oktattak. Gyakorlati tantárgyak: a mértan, az építészet és géptan mellett a természetrajz, természettan, vegytan, rajz, mintázás, szépírás, műének, testnevelés, könyvvitel, ügyiratok szerkesztése, alkotmánytan voltak.

A tanintézményt fenntartó állam minden tanulótól tandíjat és felvételi díjat is szedett, amelyek a vizsgált időszakban, 1870–1914 között, többször is változtak. Az iskola már az első tanévtől kezdve iskolai értesítőt is megjelentetett. Az értesítőre az 1880/81. tanévtől kezdve minden tanuló 50 krajcárt, az 1895/96. tanévtől kezdve 60 krajcárt, az 1899/1900. tanévtől 1 korona 20 fillért, az 1907/08. tanévtől 2 koronát, az 1909/10. tanévtől 1 korona 50 fillért tartozott fizetni a beiratkozáskor.

Az új alreáliskola 1870–1873 között a Belső sétátér végén lévő Kis Pál-féle házban volt elhelyezve. A városi közgyűlés határozata értelmében az alreáliskola 1873–1875 között a Gál József-féle házban, az 1875/76. tanévtől pedig a Budai Nagy utcán fekvő, városi tulajdonban lévő Eörhalmi-féle házban

658 HANUSZ István, 1895. 47.

659 KMKÁF 1888/9-dik évi értesítője. 1889. 55.

660 KMKÁF 1879/80-dik évi értesítője. 1880. 26.

helyezték el. Az iskolaépület a tanulói létszám folyamatos emelkedése miatt hamarosan szűknek bizonyult. A közoktatási kormány emiatt az 1890/91. tanévben építkezést rendelt el. Ennek eredményeként 1892-ben a főreáliskola egy tanteremmel, egy természettudományi szertárral, egy tanári dolgozószobával és egy vegykonyhával bővült. A Ganz és Társa cég 1898. február 1-jén a főreáliskola fizikai laboratóriumába és fizikai előadótermébe bevezette a villanyt, sőt a tantermeket is ingyen kötötte be a városi villanyhálózatba.

A főreáliskola épülete 1900-ban már alkalmatlannak bizonyult a növekvő számú tanuló befogadására. A toldott-foldott épület falai 1911-ben, a negyvenéves használat után repedeztek, a vakolata lemállott, a szertárai túlszűfoltak és penészesek, helyiségei sötétek, tantermei pedig állandóan szemetesek voltak. Ettől kezdve az új iskolaépület emelésének igénye folyamatosan jelen van, amelynek a tényleges megvalósításához az 1911. július 8-i földrengés adott erős indítást, mivel ez az esemény az intézet falait erősen megrongálta. Az új főreáliskola építéséről a döntés véglegesen 1911 augusztusában született meg. Az új épület 1914-ben már tető alá is került a Külső-Vásártéren, amelyhez 3220 négyszögöl telek is tartozott.

Az alreál-, majd 1878-tól főreáliskola első igazgatója 1870–1883 között az a dr. Dékány Ráfael volt, aki a jogelőd alreáliskolának 1858-tól a vegytan-tanári feladatát látta el. Utódjává a VKM 1883-ban Szarka Mihályt nevezte ki, aki az igazgatói teendőket 1887. január 22-ig töltötte be. Őt Hanusz István eddigi helyettes igazgató, Vác megyei tiszteletbeli esperes, szepes-sajduni címzetes prépost követte az igazgatói poszton. Hanusz István ezt a feladatot 1909. február 7-én bekövetkezett haláláig látta el. Utódjává az igazgatói székbe dr. Kacsóh Pongrátot, a „János vitéz” zeneszerzőjét nevezték ki, aki a főreáliskola igazgatói teendőit 1909–1912 között végezte. Tisztségéről 1912. január 26-án mondott le. A megürült főreáliskolai igazgatói posztra Péch Aladárt nevezte ki a VKM. Érdekességként meg kell említeni, hogy I. Ferenc József császár és király 1913-ban dr. Hollós László nyugalmazott főreáliskolai tanárnak, az MTA tagjának, a középiskolai igazgatói címet adományozta.

Az al-, majd főreáliskolában 1870–1914 között 92 tanár tevékenykedett. Közülük 91 fő tényleges oktatói munkát végzett. A hitoktatói tevékenységet 1870–1914 között számszerűen 41 fő végezte, közülük azonban négyen több alkalommal is. A hittantanárok a főreáliskolában római katolikus, evangélikus református, ágostai evangélikus, görögkeleti és izraelita hittant oktattak.

Az iskolai értesítők tanúsága szerint 1870–1914 között az al-, majd főreáliskolába számszerűen 7429 tanuló járt. A tényleges tanulói létszám azonban ennél jóval kevesebb volt, mert ez a szám nem mutatja ki azt, hogy egy-egy tanuló hány éven át volt az iskola tanulója. Ugyanaz a tanuló, aki rendszeren elvégezte a nyolc évet és eredményesen le is érettségizett, nyolc alkalommal van ebbe a számba beleszámítva. Az első 25 évben, 1870-től 1895. június

30-ig 1303 nyilvános és magántanuló, azaz átlag 52 fő lépett be az iskola kötelékébe évente.⁶⁶¹ Ha ezt az átlagszámot alkalmazzuk a későbbi évekre, 1895–1914-re is, akkor hozzávetőleg megkapjuk, hogy az eltelt 44 év alatt ténylegesen kb. 2300 tanuló járt ebbe az iskolába. A legkevesebb tanuló az iskola indulásának évében, az 1870/71. tanévben volt: 49 fő, míg a legtöbb beiratkozott tanulót az 1900/1901. tanévben vették nyilvántartásba: 240 főt. Ha a két szélsőérték közötti nagy különbség okait vizsgáljuk, megállapítható, hogy amíg az 1870-es években a gimnáziumi tanulók előtt minden életpálya nyitva állt, addig a velük azonos terhet viselő reáliskolai tanulók csakis a politechnikumon, az erdészeti, bányászati és gazdasági akadémiákon folytathatták felsőfokú tanulmányaikat. Tudományegyetemekre nem juthattak be, hacsak le nem tették külön a gimnáziumi érettségi vizsgát. Emiatt csökkent a reáliskolák tanulói létszáma, amelyen a tantestület tápintézet alapításával igyekezett segíteni. A tanulói létszámot helyi szinten az is befolyásolta, hogy Kecskeméten a két gimnázium fenntartói csak igen csekély vagy éppen semmilyen tandíjat sem szedtek a tanulóiktól, míg ezzel a gyakorlattal szemben a főreáliskolások évi 12 forint tandíjat tartoztak fizetni, amit egy akkori VKM rendelet 18 forintra emelt fel. Ezt az összeget a főreáliskolások az 1883/84. tanévtől tartoztak fizetni.

A reáliskolák 1883-tól maguk gondoskodtak a latin nyelv tanításáról, felvették azt a rendkívüli tárgyak közé. A latint és görög nyelvet tanulók érettségi vizsgára voltak bocsáthatók.

A kecskeméti főreáliskola tanárai azt is tapasztalták, hogy ide az alvidéki német ajkú fiatalok jönnek. Ezért a tanári kar a Délvidékre küldött egy tanárt, aki az ottani lelkészekkel és tanítókkal levelezett. Az ide jelentkező fiatalok számára olcsó szállást és ellátást a felállítandó katolikus konviktusban kívántak biztosítani, ahová a szegényebb tanulók felvételét tervezték.

Habina János főreáliskolai tanár szerint a tanulói létszám csökkenésébe az is belejátszott, hogy a hatosztályos reáliskolát nyolcosztályosra egészítették ki. Ezáltal ugyanis megnőttek annak az anyagi terhei is. Ugyanakkor az illetékesek elfelejtették ennek az iskolatípusnak a jogait és hatáskörét kitégíteni. A reáliskolák gyakori reformálásának, az évről évre történt tantervváltoztatásoknak az lett a nem kívánatos eredménye, hogy a nagyközönségben bizalmatlanságot keltett ezzel az iskolatípussal szemben.

A főreáliskola tanulóinak több mint a fele nem helyi származású volt. Ez a tény egyúttal bizonyítéka a kecskeméti közönség csekély érdeklődésének és tájékozatlanságának is. Időközben a csereközvetítés üzérkedéssé fajult, ennek következtében a cserét keresők nagyobb része elmaradt. Az anomáliákat a csereügylet szabályozásával vélték megszüntetni, az alvidéki vármegyékbe

661 HANUSZ István, 1895. 33.

pedig csereügyben felszólítások küldését tartották kívánatosnak. A magas tandíjat ugyan nem csökkentette a VKM, de annak fizetése alól felmentette a tantestület által felterjesztett tanulókat. A délvidéki izgatások miatt 1895-ben megcsappant a szerb és román tanulók száma is.

A kecskeméti főreáliskolában tanuló zsidó ifjak száma az 1905/1906. tanévben volt a legalacsonyabb, 17,30%, míg a legmagasabb az 1892/93. tanévben, ekkor 39,89% volt. Ezekből az adatokból következően a zsidó tanulók száma az össznépeségen belüli 4,1–5,0%-os arányukhoz képest igen magas, négy–kilencszeres értéket mutat, ha 4,5%-os átlagértéket veszünk alapul! Ez a zsidó tanulók erős túlreprezentáltságát jelzi a magyar népeséghez viszonyítva. A táblázat számai egyrészt azt is bizonyítják, hogy a zsidó népesség körében ez az iskolatípus igen népszerű volt, másrészt azt, hogy az ehhez a vallási kisebbséghez tartozó szülők képeseknek is bizonyultak az iskolázatással járó komoly költségek viselésére. Az a zsidó tanuló, aki elkezdte az iskolát, nagy valószínűséggel sikeresen be is fejezte azt az érettségi vizsgával. A jól tanuló diákok egy része is a körükből került ki.

A kultuskormány 1887-től elrendelte a latin nyelv tanítását a reáliskolákban az V. osztálytól kezdve. A helyi főreáliskolában rendkívüli tantárgyakat is oktattak. A latin nyelv tanításával már az 1875/76. tanévtől próbálkoztak, váltakozó sikerrel. 1887-től már az V–VI. osztályokból önként jelentkező tanulókat oktatták heti három órában, díjtalanul. Ettől kezdve már latin nyelvtanárt is szándékoztak kinevezni. Az angol nyelv tanítása az 1885/86. tanévben kezdődött el. Mintázási tanfolyam indítására agyagból és gipszből, az 1880/81. tanévben került sor. Műéneket már az 1870/71. tanévtől oktattak a reáliskolában.

Zenét az 1882/3. tanévtől oktattak, mégpedig éneket, heti két órában. A hangszeres zenét az 1887/88. tanévtől kezdve tanították, amelynek a költségeit az időnként rendezett hangversenyek jövedelméből fedezték. Gyorsírást az 1876/77. tanévtől tanítottak. Kezdetben kötelező jelleggel, a későbbiekben ez a tantárgy fakultatívva vált. Vegytani gyakorlati tanfolyam indítására csak az 1880/81. tanévtől került sor. Az egészségtan oktatása a főreáliskolában az 1887/88. tanévben kezdődött a VIII. osztályosok számára. A tanfolyamot az iskolaorvos vezette. Könyvvitelt 1882-től vasárnapi tanfolyam kereteiben tanították. Az 1891/92. tanévtől kezdve már VKM engedéllyel folyt e tantárgy tanítása. Kardvívást az 1890/91. tanévtől indított az intézmény.

A főreáliskolai értesítők adatai alapján 1879–1914 között összesen 443 tanuló érettségizett le az intézetben, azaz évente átlag 10 fő. Ezen adat birtokában megállapíthatjuk, hogy a főreáliskola nem a tömeges, hanem a minőségi képzésre helyezte a fő hangsúlyt. Az 1880–1914 között maturált és minősített 409 tanulóból jelesen érett 41, jól érett 71, egyszerűen érett 297 fő.

A főreáliskola 44 évi működése során számos szertárral gyarapodott. A zeneszertár létrehozására 1887-ben került sor. Állománya ekkor vonós hangszerekből, kottaállványokból, zenedarabokból, évkönyvekből állt. Tornaszertárral az 1885/86. tanévtől rendelkezett az iskola, ám tornaszereit 1888-ban átadta a katolikus főgimnázium tornacsarnokának. A tornajátékok szertára 1894-ben nyílt meg. A történelmi szertár megnyitására 1888-ban került sor. A Dékány-éremgyűjteményt még dr. Dékány Ráfael igazgató alapította 1883-ban. Szabadkézrajzi (szabadkézi rajzszerár) szertár az 1885/86. tanévtől kezdve létezett az iskolában. Az intézet természetrajzi szertára ugyancsak az 1885/86. tanévtől ásványokkal, térképekkel, mérőeszközökkel stb. gyarapodott. A vegytani szertár szintén az 1885/86. tanévtől különféle tárgyakkal és vegyszerekkel egészült ki. A Hollós László-féle természetrajzi gyűjtemény az 1912/13. tanévben 10 részből és összesen 4845 darabból állt.

A főreáliskolai szertárak részben beszerzések, részben ajándékozások révén gyarapodtak. Az 1913/14. tanévben már 11 szertár, úgymint: történelmi, földrajzi, állattani, növénytani, ásványtani, vegytani, természettani, geometriai, szabadkézi rajz, tornajáték és zeneszertár mellett két gyűjtemény, így a Dr. Hollós László-féle természetrajzi gyűjtemény, valamint a Dékány-éremgyűjtemény létezett az intézményben.

Ifjúsági könyvtár felállítására 1879. január végén került sor, mégpedig a tantestület és az ifjúság pénzadományainak, továbbá a tanügyet támogatók könyvajándékainak a felhasználásával. Az ifjúsági könyvtár működése során mindvégig intézeti tanárok kezelték. Az 1880/81. tanévtől az iskolába beiratkozó minden tanulónak 50 krajcárt kellett fizetni az ifjúsági könyvtár céljaira. Ez az összeg az 1899/1900. tanévtől 1 koronára változott. A könyvtár fő célja az 1895/96. tanévben már nemcsak az volt, hogy az olvasás mulattató időtöltés legyen a tanulók számára, hanem válogatott olvasmányok olvasását követelte meg. A könyvtár az iskolai tanulmányok bővítését volt hivatott szolgálni. Külön könyvtárhelyiség nem állt rendelkezésre. Egyszerre csak egy könyvet kölcsönzött a könyvtár a tanulóknak. Aki azt sokáig magánál tartotta, bírságot tartozott fizetni. Az 1897/98. tanévben az ifjúsági könyvtár az alkalmatlan helyiség, a nagyszámú elhasznált könyv, a német és francia nyelvű művek számának növekedése jellemezte. Állománya főleg történelmi művekben volt gazdag. Sok volt a használhatatlan könyvajándék, rossz minőségű papíron. Az ifjúsági könyvtár válogatott német és francia műveiből házi olvasmányokat adtak a tanulóknak a szaktanárok. Ezek tartalmát a későbbiekben számon is kérték. Ez a fajta olvastatás a felsőbb osztályokban állandósult. A magyar szépróza kiváló képviselői műveinek olvastatásával látták a tanárok kiszoríthatónak a kölcsönkönyvtárak ellenőrizhetetlen, való-

gatás nélküli olvasmányait a tanulók érdeklődési köréből. Az 1913/14. tanévben az ifjúsági könyvtár 2761 kötetből állt. A könyvtár könyvállományának egyharmada adomány és ajándék címén, kétharmada pedig vétel útján került 1878–1914 között a könyvtár tulajdonába.

Tanári könyvtár a főreáliskolában 1880-tól létezett. A 4685/1884. VKM számú rendelet a főreáliskola tanári könyvtára gyarapítására a rendes évi átalányon felül 300 forintot is utalványozott. A város pedig külön könyvtárhelyiséget állított fel. A tanári könyvtár a folyamatos fejlődés következtében az 1913/14. tanévben már 5799 darab könyvből és folyóiratból állt. Az évenként ajándékozott könyvek száma 7–290, a vétel útján beszerzett könyvek, folyóiratok, szaklapok száma pedig 30–374 db között váltakozott 1880–1914 között.

A kecskeméti állami főreáliskolában 1879-től iskolai önképzőkör is működött. A kör tisztikarát évente az alakuló közgyűlésen választották meg. Alapszabályait a Budapesti Tankerület Királyi Főigazgatósága hagyta jóvá 1879-ben. Rendes tagjai a főreáliskola VII. és VIII. osztályos tanulói, vendégtagjai az V. és VI. osztályosok voltak. Működése nyolcévi szünet után 1888-ban indult újra. A kör rendes választmányi ülésein eredeti dolgozatokat olvastak fel, szavalatokat hallgattak meg, ünnepi megemlékezéseket tartottak. A munkáról a kör tagjai tárgyilagos eszmecsere-t folytattak. A beküldött dolgozatok között szépirodalmi, irodalomtörténeti, matematikai, természettudományi tárgyúak voltak. Az értékes munkákért megítélt jutalmakat a kör tagdíjaiból fedezték. A kör emlékkönyvet is vezetett, amelybe a fontosabb eseményeket írták be. 1905-től a kör folyóiratokat is járatott.

A tanári kar 1873–1883 között saját pénzéből jutalmazta az iskola tanulóinak szorgalmát. A későbbiekben a város tűzött ki jutalomdíjat pályamunkák elkészítésére, amelyet a tantestület ítélt oda az arra érdemes tanulóknak. A tantestület az 1886/87. tanév során elhatározta, hogy a tanulók segélyezésére Kecskeméti Reáliskolai Segítő Egyesületet hoz létre. A tantestület minden befolyó pénzét az egyesület pénzalapjának növelésére fordította. Ebből a pénzből részesültek a tanulók könyv- és rajzszer-támogatásban, valamint a felvételi díj és a tandíj részleges vagy teljes elengedésének kedvezményében. Az egyesület alapszabályát a Belügyminisztérium 1886-ban hagyta jóvá. Maga az egyesület 1889. június 2-án alakult meg. A főreáliskola tanulóinak segítését célozta meg az 1861-ben alapított Széchenyi-ösztöndíj. Ezt az ösztöndíjat a főreáliskola tanulói csak 1880-tól kaphatták.

Az Ordódy-család évi 300 forintos ösztöndíját az 1886/87. tanévben, az Alapy-féle évi 210 forintos ösztöndíjat 1887–1892 között, a Damaszkín István-féle évi 200 forintos ösztöndíjat 1889–1895 között, a váci püspök évi

120 forintos ösztöndíját 1890–1895 között kaphatták az iskola tanulói. Egy tanuló kaphatta meg a szerb Matica havi 40 forintos ösztöndíját 1891–1895 között. Hasonlóképpen egy tanulónak ítélték oda az Elena Ghiba BIRTHA-féle félévenkénti 100 forintos ösztöndíjat is.

A Virányi Ignác Jutalomdíj Alapítvány alapítólevele 1895-ben kelt, amelynek a törzsvagyományát a Kecskeméti Kereskedelmi Kaszinó elnöksége őrizte és kezelte. Törzsvagyonya az 1913/14. tanévben 800 korona 4%-os koronajáradék-kötvényekben volt elhelyezve, amelynek évi hozadéka 32 korona volt. A Rudolf-féle évi 30, illetve a Löwenburg gróf által alapított 300 forintos ösztöndíjat 1894/95-ben ítélték oda.

A törvényhatósági közgyűlés 1895-ben dr. Dékány Ráfael Alapítvány címen 20 forintos ösztöndíjat alapított, amelyet szinten egy arra érdemes tanuló kaphatott meg. A Zsitvayné Daróczy Julianna Alapítványt 1903-ban hozták létre. Törzsvagyonya 4000 korona volt, amelyet a városi házipénztár kezelte. Ebből az alapítványból két tanuló kaphatott 80–80 korona támogatást. A Szilágyi Ignác és neje Witz Terézia Alapítvány 1906-ban kelt. Törzsvagyonya 1000 koronára rúgott. Ezt a tanév végén egy arra érdemes kecskeméti tanuló kaphatta meg.

A Hanusz Emlékalap alapítólevelét 1910-ben állították ki. Törzsvagyonya 1600 korona volt. Ennek a hozadékát ugyancsak a tanév végén kaphatta meg egy vagy több, arra rászoruló tanuló. A Hanusz Jutalomalap alapítólevele is 1910-ben kelt Kecskeméten. Törzsvagyonya 2000 korona készpénzből állt. Ezt a tanév végén egy olyan főreáliskolás kaphatta, aki a földrajztanulásban és térképkészítésben jeleskedett. A Dr. Hollós László Alapítvány alapítólevelét 1912-ben állították ki Szekszárdon. Törzsvagyonya 2300 korona volt. Ennek hozadékát a tanév végén egy V. osztályos tanuló kaphatta, aki a botanikában a legjobb tanulmányi eredményt érte el.

A főreáliskola 1894-ben szabadkézi rajzból rendezett rajzkiállítását. Ezen toll-, szén- és krétarajzok, gipsz-, fa- és képmintákat, természet után készített rajzokat mutattak be. Seemann Kálmán főreáliskolai tanár az 1893/94. tanévben több képével részt vett az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat téli kiállításán.

A főreáliskola sportversenyek keretében tornaversenyeket is rendezett 1894-től a városi Műkertben. Ezek műsorán futás, távolugrás, súlydobás, magasugrás, rúdugrás, kötélhúzás, labdajátékok, szabadgyakorlatok szerepeltek. Olykor a verseny megrendezésére a Csalánosi vagy a Talfája erdőben került sor. A kecskeméti állami főreáliskola több országos tornaversenyen is részt vett. Így például 1903-ban Esztergomban, 1905-ben Budapesten, 1907-ben Egerben, 1912-ben Pécsen. Az iskola tanulói mindegyiken eredményesen szerepeltek. Az intézetben 1913 októberében alakult meg az Ifjúsági Testgyakorló

Kör. Tagjai a III–VIII. osztályosok közül kerültek ki. Télen a szertornát, tavasztól ősziig a szabadtéri sportokat és játékokat űzték. 1914 tavaszán a VII. és VIII. osztályosok a céllövészetben kaptak kiképzést.

Az iskola tanári kara komoly tudományos tevékenységet fejtett ki. A tanárok ilyen jellegű tevékenységéről azonban csak az 1884–1909 közötti évekből kaphatunk folyamatos képet az iskolai értesítőkből. A jelzett időintervallumban 32 tanár végzett tudományos munkát, hozzávetőleg az itt tanító tanárok egyharmada. Közülük országos szinten is kiemelkedő tudományos tevékenységet fejtett ki: Bodrogi Lajos irodalmi munkásságával, Dr. Daday Jenő természettudományi értekezéseivel, dr. Dékány Ráfael az általa írt vegytani tankönyvével, az intézet történetének az iskolai értesítőben való folyamatos közlésével, Hanusz István számos történelmi és földrajzi tárgyú szakkikk elkészítésével, tudományos ismeretterjesztő felolvasásaival, dr. Hollós László a külföldi, hazai és kecskeméti gombafajták kutatásával, őt a MTA 1904-ben a levelező tagjává is választotta, Hornyik József irodalmi munkásságával, dr. Kacsóh Pongrác daljátékok szerzésével, tudományos ismeretterjesztő előadások tartásával, Liszka Béla irodalmi munkásságával, a kecskeméti színügyi viszonyok feltárásával, dr. Perényi József természettudományi tanulmányok elkészítésével, a hazai szőlészettről és borászatról írt szakkikkeivel, dr. Szántó Kálmán az általa írt tankönyvekkel, irodalomtörténeti munkáival, Vajda Viktor cikkeivel, az országos és helyi lapok színházi és művészeti rovatainak vezetésével, Virányi Ignác a tankönyveivel.

A tudományos ismeretterjesztés megkezdése 1870-től a gazdálkodók, iparos- és kereskedősegedek, inasok, gimnáziumi tanulók körében egyedül a reáliskolai tanárokhoz köthető. A 27 419/1870. VKM számú rendelet felhívására kezdte el az alreáliskola tanári kara a felnőttek oktatását. Ők ugyanis 1870-től különféle témákban népszerű ingyenes előadásokat rendeztek a felnőtteknek. Az előadások célja pedig az volt, hogy tartalommal töltsék meg az unalmas téli estét, mulattató előadásokkal mindenkinek hasznos ismereteket nyújtsanak a reáliskola épületében. Az általuk „böjti estéknek” nevezett előadásokat 1874-től már 30 előkelő hölgy is látogatta. A felnőttoktatás igazi célja pedig az volt, hogy amit a felnőttek fiatalságukban elmulasztottak, akár önhibájukon kívül, akár a mostoha körülmények miatt, azt érett korukban bepótolják. Dr. Dékány Ráfael a reáliskola igazgatója a Kecskeméti Lapok hasábjain igyekezett meggyőzni a helyi női közönséget is, hogy a népszerű tudományos előadások felérnek egy-egy színielőadással, sőt értékük felül is múlja azokét. Az érdekes előadások, a közönség folyamatos tájékoztatása és felhívása az előadásokon való részvételre meghozta a gyümölcsét, mert az érdeklődés az előadások iránt folyamatosan nőtt. Olyannyira, hogy helyszüke miatt az 1875/76. tanévben csak a férfiaknak lehetett előadást tartani. A re-

áliskolai építkezés miatt az 1876/77. tanévtől az iskola tanárai az előadásokat átmenetileg az olvasókör helyiségeiben kényszerültek megtartani. Az előadások résztvevői 1881-ben fizettek először az elhangzott 10 előadásért, összesen 1 forint belépti díjat. Az ily módon eladott jegyek árából és a felülfizetésekből befolyt pénzből a szegény tanulók segélyezésére alapot hoztak létre, amelyet a tantestület külön kezel.

A fent említett felolvasások alapozták meg a Felolvasó Társaság későbbi tevékenységét. A tudományos ismeretterjesztés 1884 januárjában tehát új állomásához érkezett. Ekkor Felolvasó Társaság alakult, amelynek már nemcsak a főreáliskolai tanárok lettek a tagjai, hanem a jogakadémia és a helyi két gimnázium tanári kara is. Ettől kezdve a reáliskolai tanárok ennek a társaságnak a keretein belül, részben a jogakadémia dísztermében, részben pedig a kegyesrendi főgimnázium nagytermében tartották meg ismeretterjesztő előadásait. Az előadások tárgyai rendkívül változatosak voltak.

A Felolvasó Társaság 1891. február 8-i közgyűlése úgy döntött, hogy a társaság az eddigi ideiglenes jellege és évenkénti újjáalakulása helyett Katona József Kör néven, állandó irodalmi és közművelődési társaságként folytatja működését. A kör 1902-ben szabadlíceumi előadássorozatot kezdett. Ugyancsak 1902-ben indultak meg a kör népies előadásai is, egy-egy téli időszakban 10–12 előadással. Célul a földműves és iparos középosztály művelését tűzték ki. A munkásgimnázium szervezeteként 1909-től működött ez a fajta oktatás. 1911-től iparosképző előadások folytak. 1912-ben a kör oktatási jellegű munkája pusztai előadássorozattal bővült. Ez az ötféle előadássorozat a városi lakosság minden rétegéből nagyszámú hallgatóságot vonzott. A jelzett ötféle előadássorozat közül, a – pusztai előadássorozat – kivételével, a főreáliskolai tanárok az összes többi, szabadlíceumi, népies, munkásgimnáziumi és iparosképző előadássorozat előadói között megtalálhatók voltak.

A kecskeméti főreáliskolai tanárok azonban nemcsak a Katona József Kör irodalmi estélyein, felolvasó ülésein adtak elő és vállalták fel a tudományos ismeretterjesztést, hanem számos más egyesület (pl.: a Kecskeméti Gazdakör, a Kecskemét-vidéki Természettudományi Társulat, az Országos Középiskolai Tanáregyesület Kecskeméti Köre, a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók vándorgyűlései, a Magyar Földrajzi Társaság, a Dél-magyarországi Természettudományi Társulat, a Kecskeméti Katolikus Kör, a Kecskeméti Katolikus Legényegylet, a Kecskeméti Iparegylet) rendezvényein is.

A főreáliskolai tanárok számos egyesületnek a tagjai, sőt tisztségviselői is voltak. Emellett más oktatási intézményekben (pl.: a helyi alsófokú ipar- és kereskedelmi iskolában, az evangélikus református főgimnáziumban, a helyi polgári leányiskolában) is tanítottak. Olykor a város megbízásából különféle elemzési munkákat is végeztek. Iskolán kívüli tevékenységük éppen olyan

fontos és jelentős volt, mint az iskolai oktatómunkájuk. Végkövetkeztetésként megállapíthatjuk, hogy ez az iskolatípus elérte kitűzött célját, és sok olyan kiváló műszaki és természettudományi képzettségű szakembert adott a hazának, akik magas szintű tudásuk alapjait a helyi főreáliskolában szerezték meg.

A tanulmány megírását rendkívül megnehezítette, hogy a MNL Bács-Kiskun Megyei Levéltárában őrzött VIII. 56 A Kecskeméti Állami Főreáliskola iratai című fond csak 1873-tól maradt meg, és az ebben a fondban őrzött iratok 1914-ig csupán ún. osztálynévkönyveket, mai szóhasználattal osztálynaplókat tartalmaztak, amelyek önmagukban alkalmatlanok az iskola történetének megírására, tekintettel azok kiegészítő jellegű adataira, illetve időbeni hiányos voltára. A publikáció megírását tovább nehezítette az is, hogy a fenti munkában számos helyen idézett „Hanusz István: Az első huszonöt év a Kecskeméti M. Kir. Állami Főreáliskola életéből” című összefoglaló tanulmányon kívül más forrás nem állt rendelkezésre. Sem korábban, sem az azóta eltelt időben a kecskeméti főreáliskola történetével kutató nem foglalkozott. Mindez egyrészt a téma feldolgozatlanságát mutatja, másrészt azt, hogy a téma kutatása és a feltárt anyag közzététele indokolt.

A tanulmány időbeli kezdőpontja adott volt, hiszen az iskola megalakulására 1870-ben került sor. A szerző annak záró időpontjául azért választotta az 1913/1914. tanévet, mert ez volt az utolsó békeév az első világháború kitörése előtt, így a tanulmány az első világháború kitöréséig foglalja össze a főreáliskola dualista kori történetét, amely egységes, egymással összehasonlítható tanévek és történések sorát adja. A közzétett tanulmánynak tehát semmilyen vonatkozásban nem volt célja további évek vizsgálata, az csak a címben megadott időkeretek közötti események és személyek vizsgálatával kívánt foglalkozni.

MELLÉKLETEK

I. táblázat. A főreáliskola tanáira vonatkozó adatok 1870–1914

Sor- szám	A tanár neve	Képesítése	Tanári és egyéb minősítése	Mettől-meddig tanított	
1.	Angyal Béla	akadémiai festő	rendes tanár	1870	1873
2.	Dékány Ráfael dr.	orvos	reáliskolai igazgató	1870	1883
3.	Koczó Sándor	–	helyettes tanár	1870	1872
4.	Hanusz István	okl. földrajz- és történelemtanár	rendes tanár 1874-től, Vác megyei tiszteletbeli esperes 1883-tól, helyettes igazgató 1886-tól, igazgató 1888-tól, szepes-sajduni címzetes prépost 1904. január 29-től	1871	1909
5.	Kecksés Pál	okl. torna- és néptanító	elemi iskolai rendes tanító	1872	1879
6.	Virányi (1873-ig Blumenfeld) Ignác	okl. magyarnyelv-, németnyelv- és irodalomtanár	helyettes tanár, rendes tanár, bölcsészdoktor	1872	1893
7.	Bóka Péter	okl. matematika- és természettan-tanár	rendes tanár, igazgató-helyettes 1909-től	1872	1910
8.	Szeghy József	rajztanár	rendes tanár	1873	1874
9.	Zimmermann Jakab dr.	–	helyettes tanár, rendes tanár 1874-től, népiskolai igazgató, bölcsészdoktor, nagyvárad latin szertartású egyházmegyei áldozópap	1873	1878

(A táblázat a túloldalon folytatódik)

A tanított tantárgyak neve	Egyéb megjegyzések
rajztan, szépírás, gyorsírás, szabadkézi és geometriai rajz, műének	A 24 826/1873. VKM számú rendelet saját kérésére a körmöcbányai állami főreáliskolához helyezte át. Műéneket az 1870/71. tanévben tanított.
történelem, földrajz	Igazgatói állásáról 1883. január 11-én mondott le. A 16 833/1883. VKM számú rendelet felmentette az igazgatói teendők ellátása alól, utódául Szarka Mihály rendes tanárt nevezte ki. Saját kérésére a budapesti II. kerületi királyi egyetemi főgimnáziumhoz helyezték át tanárnak. Meghalt 1895. április 4-én.
természettan, matematika	Önként lemondott.
földrajz, történelem, természetrajz, magyar nyelv, latin nyelv	A 25 582/1874. VKM számú rendelet rendes tanári állásában végleg megerősítette. A 35 555/1886. VKM számú rendelet helyettes igazgatói teendők ellátásával bízta meg. 1887-től az intézet érem-gyűjteményének őre. A 34 099/1888. VKM számú rendelet mint helyettes igazgatónak latinnyelv-tanári megbízatást ad. A 47 717/1888. VKM számú rendelet 1888. november 16-án a főreáliskola igazgatójává nevezte ki. Meghalt 1909. február 7-én.
torna	Rendes tornatanítóvá 1873. január 21-én nevezték ki, 400 Ft évi fizetéssel. Meghalt 1879. február 12-én.
magyar nyelv és irodalom, francia nyelv, német nyelv és irodalom, latin nyelv, szépírás	A 20 503/1873. VKM számú rendelet a francia nyelv tanítását bízta rá, évi 400 Ft tiszteletdíjjal. Az 1872/3. tanévben francia nyelvet oktatott. A 31 555/1875. VKM számú rendelet erősítette meg rendes tanári állásában. Meghalt 1893. április 7-én.
matematika, természettan	A 26 476/1875. VKM számú rendelet rendes tanári állásában végleg megerősítette. 1894-ben a VIII. osztályba nyert előléptetést. Igazgatóhelyettes 1909. február 8-tól. A 139 926/1910. VKM számú rendelet alapján 1910. február 1-jén nyugalomba vonult.
szabadkézi és geometriai rajz	A 24 826/1873. VKM számú rendelet nevezett rajztanárt a losonci állami reál-gimnáziumból a kecskeméti alreáliskolába helyezte át. A 19 421/1874. VKM számú rendelet állásából felfüggesztette. Nyugdíjazták.
magyar nyelv, német nyelv, latin nyelv	A 25 841/1873. VKM számú rendelet helyettes tanárnak nevezte ki. Az 1875/76. tanévben latin nyelvet is tanított. A 9741/1876. VKM számú rendelet rendes tanári állásában végleg megerősítette. Meghalt 1878. június 5-én.

Sor- szám	A tanár neve	Képesítése	Tanári és egyéb minősítése	Mettől-meddig tanított	
10.	Chenier Sándor	franciayelv-tanár	helyettes tanár	1874	1874
11.	Sároi Szabó Pál	–	helyettes tanár 1874-től, ideiglenes rendes rajztanár 1874-től	1874	1876
12.	Szombathy István dr.	okl. franciayelv-, magyarnyelv- és irodalomtanár, okl. bölcészettanár	helyettes tanár 1874-től, rendes tanár 1877-től, bölcészszakos 1883-tól	1874	1891
13.	Holosnyay Ambrus	okl. matematika-, fizika-, természettan-tanár, tornatanító	helyettes tanár 1875-től, rendes tanár 1880-tól, igazgató 1894. január 22-től február 24-ig	1875	1914
14.	Potásy János	–	helyettes tanár	1876	1879
15.	Szőke Gyula	–	rendes tanár	1876	1887
16.	Habina János	okl. geometria- és matematika-tanár, mérnök	helyettes tanár 1877-től, rendes tanár 1880-tól	1877	1896
17.	Hornyik József	okl. magyarnyelv- és irodalomtanár, okl. történelemtanár	póttanár 1877-től, helyettes tanár 1878-tól, rendes tanár 1881-től, rendkívüli tanár 1906-tól	1877	1909

(A táblázat a túloldalon folytatódik)

A tanított tantárgyak neve	Egyéb megjegyzések
francia nyelv	A 25 583/1874. VKM számú rendelet mint nagykőrösi gimnáziumi tanárt a kecskeméti reáliskolához francianyelv-tanárrá nevezte ki, 800 Ft fizetéssel. Lemondott. A 35 384/1874. VKM számú rendelet 1874. december 30-án felmentette állásából.
mérktan, mértani rajz, szabadkézi és geometriai rajz	A 25 987/1874. VKM számú rendelet mint debreceni rajztanárt ideiglenes rendes rajztanárrá nevezte ki, azzal a kikötéssel, hogy tanárképesítési vizsgálatát egy év alatt tegye le. Lemondott.
magyar nyelv és irodalom, francia nyelv és irodalom, történelem, szépírási, gyorsírás	A 35 384/1874. VKM számú rendelet a francia nyelv helyettes tanárának nevezte ki. A 16 406/1877. VKM számú rendelet rendes tanárrá léptette elő. 1884-től jogakadémiai magántanár. A 37 997/1891. VKM számú rendelet saját kérésére a nagyváradai állami főreáliskolához helyezte át.
matematika, mérktan, mértani rajz, mennyiségtan, természettan, torna, ének	A 20 736/1875. VKM számú rendelet a természettan és mérktan helyettes tanárának nevezte ki. Az 23 297/1879. VKM. számú rendelet 400 Ft tiszteletdíjjal tornatanítással bízta meg. A 35 785/1880. VKM számú rendelet rendes tanárrá léptette elő. A 43 024/1883. VKM számú rendelet állásában végleg megerősítette. 1882-től az ifjúsági ének-kar vezetője. 1912-ben betegség miatt hosszabb ideig szabadságon.
vegytan, mennyiségtan, természetrajz, földrajz, gyorsírás, ásványtan	A 19 397/1876. VKM számú rendelet a vegytan helyettes tanárának nevezte ki. 1876–1879 között gyorsírást is tanított. 1878-tól a vegytani és ásványtani szertárak öre. A 13 305/1879. VKM számú rendelet a székesfehérvári állami főreáliskolához helyezte át rendes tanári minőségben.
mérktan, szabadkézi és geometriai rajz	A 20 655/1876. VKM számú rendelet mint nagyváradai gimnáziumi tanárt a szabadkézi rajz rendes tanárává nevezte ki a kecskeméti reáliskolához. A 18 876/1879. VKM számú rendelet rajztanári állásában végleg megerősítette. A 12 248/1887. VKM számú rendelet a nagyváradai állami főreáliskolához helyezte át.
ábrázoló mérktan, mennyiségtan, német nyelv, rajzoló és ábrázoló geometria, matematika	A 23 120/1877. VKM számú rendelet a Bécsi Műegyetemen mérnökként végzett Habinát az ábrázoló mérktan tanárának nevezte ki. A 35 785/1880. VKM számú rendelet rendes tanárrá léptette elő. A mértani szertár öre 1881-től. A 43 024/1883. VKM számú rendelet mint rendes tanárt állásában végleg megerősítette. A geometriai szertár öre 1886-tól. A 36 503/1896. VKM számú rendelet a budapesti VI. kerületi állami főreáliskolához helyezte át.
történelem, magyar nyelv és irodalom, magyar irodalomtörténet, műének, szépírási, bölcsészet, filozófiai propaedeutika*	A 23 120/1877. VKM számú rendelet mint filológját végzett tanárjelöltet a történelem póttanárának nevezte ki. Rendkívüli tanárként 1906-tól műéneket is tanított. A 117 463/1908. VKM számú rendelet 1908. november 1-jétől 1909. április 30-ig szabadságot. A 60 006/1909. VKM számú rendelet nyugalomba helyezte.

Sor- szám	A tanár neve	Képesítése	Tanári és egyéb minősítése	Mettől-meddig tanított	
18.	Szemák István dr.	–	rendes tanár 1878-tól, bölcsezdoktor	1878	1882
19.	Roediger Lajos	okl. helyettes tanár	helyettes tanár 1878-tól, rendes tanár 1881-től	1878	1882
20.	Kiss Lajos	okl. helyettes tanár	helyettes tanár 1878-tól	1878	1880
21.	Révay György	–	tanárjelölt, kisegítő tanár	1878	1878
22.	Wissinger Károly	–	rendes tanár 1879-től	1879	1882
23.	Willer József dr.	okl. történelem- és földrajztanár	rendes tanár 1880-tól, bölcsezdoktor 1888-tól	1880	1890
24.	Prilisauer Adolf	okl. tanárjelölt, okl. helyettes tanár	tanárjelölt 1881-től, kisegítő helyettes tanár 1882. április 21-től június végéig, helyettes tanár 1882-től	1881	1885
25.	Krécsy Béla	okl. vegytan- és természettanár	helyettes tanár 1882-től, rendes tanár 1885-től	1882	1893

(A táblázat a túloldalon folytatódik)

A tanított tantárgyak neve	Egyéb megjegyzések
latin nyelv, német nyelv és irodalom, történelem, magyar nyelv	A 16 905/1878. VKM számú rendelet a német nyelv és irodalom tanárává nevezte ki. Állását 1878. szeptember 2-án foglalta el. A 24 250/1882. VKM számú rendelet saját kérésére a budapesti VII. kerületi állami főgimnáziumhoz helyezte át.
mennyeségtan, mértan (szemléleti és szerkesztő mértan), történelem, földrajz, szépírás, rondírás, matematika, természettan	A 23 247/1878. VKM számú rendelet nevezett okl. tanárjelöltet a mennyiségtan tanárává nevezte ki. Állását 1878. október 2-án foglalta el. A 30 226/1882. VKM számú rendelet saját kérésére a fehértemplomi állami főgimnáziumhoz helyezte át.
történelem, földrajz	A 23 247/1878. VKM számú rendelet nevezett okl. tanárjelöltet a történelmi tanszékre helyettes tanárnak nevezte ki. Állását 1878. október 2-án foglalta el. A 20 321/1880. VKM számú rendelettel a pancsovai állami főreáliskolához nyert rendes tanári előléptetést.
magyar nyelv, bölcsészet	A 23 247/1878. VKM számú rendelet alapján a boszniai hadjáratba behívott Hornyik József helyettes tanárt helyettesítette a magyar nyelv tanításában. Megbízatásában 1878. október 2-től december 31-ig működött.
terményrajz, vegytan	A 13 305/1879. VKM számú rendelet mint székesfehérvári tanárt a kecskeméti főreáliskolához helyezte át. A 32 606/1882. VKM számú rendelet 1882. október 16-án nyugdíjazta.
történelem, földrajz, bölcsészet, szépírás, francia nyelv, latin nyelv, német nyelv és irodalom	A 20 321/1880. VKM számú rendelet mint pancsovai főreáliskolai rendes tanárt a kecskeméti főreáliskola történelemtanárává nevezte ki. A tanári könyvtár őre 1882-től. Meghalt 1890. február 28-án.
mennyeségtan, mértan, rajzoló geometria, magyar nyelv	A 11 839/1882. VKM számú rendelet nevezett Roediger Lajos helyébe kiegészítő ideiglenes tanárnak rendelte ki. Szolgálatát 1882. április 21-én kezdte meg. A 34 535/1882. VKM számú rendelet mint okleveles tanárjelöltet a kecskeméti főreáliskolához helyettes tanárrá nevezte ki. Állását 1882. november 1-jén foglalta el. A 28 547/1885. VKM számú rendelet rendes tanári minőségben a kaposvári gimnáziumhoz helyezte át.
történelem, természetrajz, terményrajz, vegytan, szépírás, geometria	A 28 020/1882. VKM számú rendelet nevezett okl. tanárjelöltet helyettes tanárrá nevezte ki. A 23 779/1891. VKM számú rendelet nevezettnek egy évi szabadságot adott az Egyesült Államok közoktatásügyi viszonyainak tanulmányozására. Észak-amerikai tanulmányútja 1892-ben is tartott. A 29 717/1893. VKM számú rendelet saját kérésére a győri állami főreáliskolához helyezte át.

Sor- szám	A tanár neve	Képesítése	Tanári és egyéb minősítése	Mettől-meddig tanított	
26.	Tirczka Antal	okl. németnyelv-, történelem-, földrajz- és tornatanár	rendes tanár 1882-től	1882	1889
27.	Szántó Kálmán dr.	okl. próbaéves tanárjelölt, okl. magyarnyelv-, németnyelv- és irodalomtanár	próbaéves tanárjelölt 1882-től, bölcsészdoktor 1889-től, rendes tanár 1890-től, igazgató-helyettes 1912. január 26-tól június 21-ig, igazgató 1912-ben	1882, 1889	1914
28.	Szarka Mihály	okl. mérnök és építész	rendes tanár, királyi igazgató 1883-tól, okleveles mérnök és építész	1883	1886
29.	Kohn Lajos	–	próbaéves tanár, képesített tanár	1883	1884
30.	Tóth István, ifj.	–	próbaéves tanár, képesített tanár	1883	1884
31.	Szterényi Hugó dr.	képesített tanárjelölt, okl. helyettes tanár	helyettes tanár 1884-től, bölcsészdoktor	1884	1885
32.	Nyitra-zerдахelyi Zerdahelyi Ödön	–	rendes tanár 1885-től	1885	1887

(A táblázat a túloldalon folytatódik)

A tanított tantárgyak neve	Egyéb megjegyzések
magyar nyelv, német nyelv, történelem, földrajz, torna, szépírás, műírás, francia nyelv, magyar nyelvtan, mértan, mértani rajz, rajzoló geometria	A 27 339/1882. VKM számú rendelet nevezett pécsi főreáliskolai tanárt a kecskeméti állami főreáliskolához helyezte át. Az 50 065/1889. VKM számú rendelet 1889. december 31-től nyugdíjazta.
magyar nyelv, német nyelv, magyar és német irodalom, szépírás	A 27 249/1882. VKM számú rendelet nevezettnek mint végzett tanárjelöltnek megengedte, hogy próbaévet az intézetnél töltsen, és a II. osztályban szaktanárok felügyelete mellett magyar és német nyelvtant taníthasson. 1883–1889 között vidéken tanított. Az ifjúsági könyvtár őre 1889-től. A 850/1890. VKM számú rendelet rendes tanárrá nevezte ki. Az ifjúsági önképzőkör tanár-elnöke 1892-től. Rendes tanári állásában a 2916/1893. VKM számú rendelet véglegesítette. A tanári könyvtár őre 1893-tól. Szépírást 1895-től tanított. A Dékány-éremgyűjtemény és a zeneműtár őre, az Ifjúsági Önképzőkör vezetője 1909-től. A 153/1912. Főigazgatói rendelet az igazgatói teendők ellátásával bízta meg.
matematika, geometria, mennyiségtan	Korábban a budapesti VI. kerületi m. kir. állami főreáliskola rendes tanára volt. Igazgatói hivatalát 1883. július 30-án foglalta el. A Királyi Magyar Természettudományi Társulat rendes tagja, a nagykőrösi községtanács virilis tagja. Kecskeméti ref. evangélikus egyháztanácsos, a Kecskemét-vidéki Gazdasági Egyesület választmányi tagja 1884-től. A 43 798/1886. VKM számú rendelettel nyugdíjazták.
számтан	A 42 489/1883. VKM számú rendelet nevezett részére megengedte, hogy számtant az I. és III. osztályban 1884. január 1-jétől kezdve, szaktanár vezetése mellett előadhasson.
földrajz, világtörténelem	Helyettes tanár a kecskeméti államilag segélyezett polgári leányiskolánál. A 24 306/1883. VKM számú rendelet megengedte neki, hogy a földrajzot a III., a történelmet az V. osztályban 1883. szeptember elejétől taníthassa, szaktanár vezetése mellett.
természetrájz, vegytan	A 30 966/1884. VKM számú rendelet alapján, 800 Ft helyettesítési díj mellett helyettesítette a súlyos beteg Krécsy Béla helyettes tanárt. A 10 854/1884. VKM számú rendelet alapján mint képesített tanárjelölt helyettesítette 1884. március 20–május 1-je között Krécsy Bélát.
német nyelv, francia nyelv, angol nyelv	Német és francia nyelvet 1887. február 1-jéig tanított. Rendkívüli tantárgyként angol is tanított. Az 1071/1887. VKM számú rendelet saját kérésére a löcsei állami főreáliskolához helyezte át.

Sor- szám	A tanár neve	Képesítése	Tanári és egyéb minősítése	Mettől-meddig tanított	
33.	Daday Jenő Dr.	zoológus, hidrobiológus, műegyetemi tanár	bölcsészdoktor, 1882-től kolozsvári egyetemi magántanár, 1886-tól helyettes tanár	1886	1887
34.	Seemann Kálmán	okl. szabadkézi és geometriai rajztanár	rendes tanár 1887-től	1887	1895
35.	Vajda Viktor	okl. franciayelv- és irodalomtanár, magyaryelv- és irodalomtanár	rendes tanár 1887-től	1887	1904
36.	Perényi József dr.	okl. természetrajz- és földrajztanár	rendes tanár 1887-től, bölcsészdoktor	1887	1897
37.	Csabay Géza dr.	orvos	rendkívüli tanár 1887-től, egészségtanár és iskolaorvos	1887	1888
38.	Szabados Géza	okl. zenetanár	rendkívüli tanár 1887-től	1887	1888
39.	Horváth György	–	rendkívüli tanár 1888-tól	1888	1889
40.	Bodrogi Lajos	okl. történelem- és földrajztanár	rendes tanár 1890-től, rendkívüli tanár 1900-tól	1890	1908
41.	Nemesszeghy István	okl. zene- és énektanár	rendkívüli tanár 1890-től	1890	1904

(A táblázat a túloldalon folytatódik)

A tanított tantárgyak neve	Egyéb megjegyzések
földrajz, természetrajz, szépírás	A szerves természetrajzi szertár őre 1886-tól. Földrajzot, természetrajzot és szépírást 1887. február 1-jétől tanított. A 233/1887. VKM számú rendelettel a kecskeméti állami főreáliskolához helyettes tanári kinevezést kapott. 1887-ben segédőri minőségben kinevezték a budapesti Magyar Nemzeti Múzeumhoz.
szabadkézi és geometriai rajz, szépírás, kardvívás	A 30 925/1887. VKM számú rendelet a helyettes tanárt rendes tanárrá nevezte ki. 1890-től kardvívást is tanított. A 47 418/1895. VKM számú rendelet saját kérésére a soproni állami főreáliskolához helyezte át.
francia nyelv, francia irodalom, magyar nyelv, magyar irodalom	A 20 995/1887. VKM számú rendelettel a francia–német nyelvi tanszékre Nagykállóból a kecskeméti állami főreáliskolához kapott áthelyezést. Állását 1887. augusztus 29-én foglalta el. 1895-től a városi színügyi bizottság tagja. 1902. október 5-től szabadságon. A 26 623/1904. VKM számú rendelet saját kérésére 1904. március 24-én nyugdíjba helyezte.
természetrajz, földrajz	A 30 923/1887. VKM számú rendelet a földrajz és a természetrajz rendes tanárává nevezte ki. Állását 1887. augusztus 31-én foglalta el. A földrajzi és a szerves természetrajzi szertár őre 1887-től. A 63 310/1897. VKM számú rendelettel a budapesti VI. ker. állami főreáliskolához helyezik át.
egészségtan	A 26 517/1887. VKM számú rendelet iskolaorvossá és az egészségtan tanárává nevezte ki. Egészségtant 1888. január 18-ig tanított. Ez év május 4-én lemondott iskolaorvosi állásáról.
műének, zene	Zeneiskola-igazgató.
latin nyelv	Helyi katolikus főgimnáziumi rendes tanár. A 34 099/1888. VKM számú rendelettel latinnyelv-tanári megbízást kapott.
történelem, földrajz, magyar nyelv, német nyelv, latin nyelv	A 27 548/1890. VKM számú rendelet nevezett mint ungvári főgimnáziumi rendes tanárt ugyanebben a beosztásban a kecskeméti állami főreáliskolához helyezte át. A történelmi szertár őre 1890-től. A 63 071/1900. VKM számú rendelet az I. és II. évfolyam számára a latin nyelv tanításával bízta meg. Szabadságolva 1907. március–június között. Saját kérésére a 7101/1908. VKM számú rendelettel nyugdíjazták.
hangszeres zene 1890-től, katolikus egyházi ének 1895-től, műének és zene 1898-tól	A 47 567/1890. VKM számú rendelet zenetanári működését elfogadta. Zeneiskola-tulajdonos 1900-tól. Az 1903/4. tanévben az esztergomi kat. tanítóintézethez nevezték ki zenetanárnak.

Sor- szám	A tanár neve	Képesítése	Tanári és egyéb minősítése	Mettől-meddig tanított	
42.	Hollós László dr. (1881-ig Schwarzkopf)	okl. vegytan- (kémia), természettan- (fizika) és természetrajz- tanár	kisegítő tanár 1891-től, bölcészdoktor 1892-től, helyettes tanár 1893-tól, rendes tanár 1894-től	1891	1912
43.	Horvát Rezső	okl. németnyelv-, francianyelv- és irodalomtanár	rendes tanár 1891-től	1891	1894
44.	Pelczér Béla M.	okl. hittanár	rendkívüli tanár 1891-től	1891	1895
45.	Liszka Béla	okl. magyar nyelv-, német nyelv- és irodalomtanár	rendes tanár 1893-tól	1893	1901
46.	Berkovics Arnold	okl. francianyelv-, latin nyelv- és irodalomtanár	rendes tanár 1894-től, rendkívüli tanár 1895-től	1894	1914
47.	Bodiu Mihály	okl. magyar nyelv-, latin nyelv- és irodalomtanár, román nyelv- és irodalomtanár	helyettes tanár 1894-től	1894	1895
48.	Balló Emil	okl. szabadkézi és geometriai rajztanár	helyettes tanár 1895-től, rendes tanár 1897-től	1895	1908
49.	Dezső Lajos	tornatanító	kisegítő tanár 1895-től	1895	1905

(A táblázat a túloldalon folytatódik)

A tanított tantárgyak neve	Egyéb megjegyzések
vegytan, természettan, természetrajz, rajzoló geometria, szépírás, vegytani gyakorlat	A 47 108/1894. VKM számú rendelet nevezett helyettes tanárt az intézet-hez rendes tanárnak nevezte ki. A 22 974/1900. VKM számú rendelettel tudományos célból az 1900/1. tanévre szabadságot kap. Krécsy Béla észak-amerikai tanulmányútja alatt kisegítő tanár. 1904. május 4-től a MTA levelező tagja. 1906-tól a városi múzeum- és könyvtárbizottság tagja. 1907–1908-ban külföldi tanulmányutak miatt szabadságolták. 1908-tól a Királyi Magyar Természettudományi Társulat választmányi tagja. 1912-ben nyugalomba vonult.
német nyelv, francia nyelv, szépírás	Segítő egyesületi ügykezelő 1893-tól. A 32 366/1894. VKM számú rendelet a soproni főreáliskolához helyezte át.
gyorsírás	–
magyar nyelv, német nyelv	A 18 396/1893. VKM számú rendelet a budapesti II. kerületi állami főreáliskolai helyettes tanárt szeptember 1-jei hatállyal a kecskeméti állami főreáliskolához végleges minőségben rendes tanárrá nevezte ki. Az ifjúsági könyvtár őre 1893-tól. Segítő egyesületi ügykezelő 1894-től. Meghalt 1901. április 17-én.
francia nyelv, latin nyelv és irodalom, német nyelv	A 46 768/1897. VKM számú rendelet mint rendes tanárt véglegesítette. A 63 071/1900. VKM számú rendelettel a latin nyelv III. és IV. évfolyam vezetésével bízták meg.
magyar nyelv, latin nyelv, román nyelv és irodalom, szépírás	A 39 282/1894. VKM számú rendelet mint losonci főgimnáziumi helyettes tanárt a kecskeméti főreáliskolához latintanárnak nevezte ki. A 34 141/1895. VKM számú rendelet a zombori állami főgimnázium rendes tanárává léptette elő.
szabadkézi és geometriai rajz, szépírás	A 48 095/1900. VKM számú rendelet mint rendes tanárt véglegesítette. Ágostai evangélikus egyháztanácsos 1906-tól. A 41 738/1906. VKM számú rendelettel a budapesti VI. kerületi állami főgimnáziumhoz helyezik át. Az 50 798/1906. VKM számú rendelet alapján saját kérésére visszahelyezik a kecskeméti állami főreáliskolához. Saját kérésére az 52 751/1907. VKM számú rendelet a kassai főreáliskolához nevezte ki. 1908. július 4-én távozott a kecskeméti állami főreáliskolából.
torna	A helyi katolikus főgimnázium tornatanítója. A 63 071/1900. VKM számú rendelettel az I. és II. osztályban a torna vezetésével bízták meg. Vezette az I–II. osztály játékdélutánjait 1900-tól. A 49 197/1901. VKM számú rendelettel az I–IV. osztály játékdélutánjainak vezetésére kapott megbízást.

Sor- szám	A tanár neve	Képesítése	Tanári és egyéb minősítése	Mettől-meddig tanított	
50.	Paál Géza	jogosított földrajz- és természetrajz-tanár	rendes tanár 1897-től	1897	1909
51.	Privorszky Alajos	okl. matematika- és természettanár	helyettes tanár 1897-től, rendes tanár 1897-től, rendkívüli tanár 1897-től	1897	1899
52.	Szabó József	okl. geometria- és matematikatanár	rendes tanár 1899-től	1899	1900
53.	Pallein János	alapvizsgálatos tanárjelölt	kisegítő helyettes tanár 1899-től, rendkívüli tanár 1899-től	1899	1900
54.	Wirker Ernő	alapvizsgálatos tanárjelölt	kisegítő tanár 1899-től	1899	1900
55.	Vörös Cirill dr.	–	kisegítő tanár 1899-től	1899	1901
56.	Bán József	–	rendkívüli tanár 1900-tól	1900	1900
57.	Hantos Ármin	okl. matematika és ábrázoló geometria-tanár	ideiglenes helyettes tanár 1900-tól, helyettes tanár 1901-től, rendes és rendkívüli tanár 1902-től	1900	1908
58.	Hannig István	–	kisegítő tanár 1900-tól	1900	1901
59.	Damó Zoltán dr.	orvos	rendkívüli tanár 1900-tól, orvos, mütő, kir. törvényszéki és városi tiszti orvos, iskolai egészségtan- tanár	1900	1914
60.	Kiszéllák Ferenc	okl. magyar-, németnyelv- és irodalomtanár	rendes tanár 1901-től	1901	1903
61.	Nemes (Neubrunn) Gusztáv	okl. német-, francia- nyelv és irodalomtanár	kisegítő tanár 1902-től, rendes tanár 1903-tól	1902	1914

(A táblázat a tízoldalon folytatódik)

A tanított tantárgyak neve	Egyéb megjegyzések
földrajz, természetrajz, szépírás	A 66 179/1897. VKM számú rendelet három próbaév fenntartásával rendes tanárrá nevezte ki. A földrajzi és szerves természetrajzi szertár őre 1897-től. A 95 082/1900. VKM számú rendelet mint rendes tanárt véglegesítette az intézetnél. A községi iskolaszék tagja, katolikus egyháztanácsos 1905-től. Meghalt 1909-ben.
matematika, természettan, geometria, gyorsírás	A 60 882/1897. VKM számú rendelettel helyettes tanárként alkalmazást nyert a matematika–geometria tanszékre. A 24 193/1898. VKM számú rendelet mint helyettes tanárt három próbaév fenntartásával rendes tanárrá nevezte ki. A 38 973/1899. VKM számú rendelet a temesvári állami főreáliskolához helyezte át.
geometria, matematika, szépírás	A 84 550/1900. VKM számú rendelet saját kérésére a pozsonyi királyi főgimnáziumhoz helyezte át rendes tanári minőségben.
matematika, gyorsírás	A 69 017/1899. VKM számú rendelettel nevezett tanárjelölt 1899. december 31-ig kiegészítő tanári alkalmazást nyert. Matematikát 1899. szeptember 1-jétől 1900. március 31-ig, gyorsírást 1900. március 31-ig tanított mint rendkívüli tanár. A 20 342/1900. VKM számú rendelet a zombori állami fő-gimnáziumhoz helyezte át helyettes tanári minőségben.
magyar nyelv, német nyelv, francia nyelv	Tantárgyait 1900. január 1-jétől tanította, heti 15 órában. A tanári értekezletek jegyzője 1900. április 1-jétől.
matematika, vegytan	A helyi katolikus főgimnázium rendes tanára. Matematikát heti 4 órában 1900. április 1-jétől, vegytant 1900-tól tanított.
gyorsírás	A helyi katolikus főgimnázium rendes tanára. Gyorsírást 1900. április 1-jétől tanított a III–VI. osztályokban.
matematika, ábrázoló geometria, szépírás, gyorsírás	A 89 334/1900. VKM számú rendelet eddigi tanárjelöltet ideiglenes helyettes tanárként alkalmazza a helyi főreáliskolánál. A geometriai szertár őre 1900-tól. Az ifjúsági könyvtár őre, segítő egyesületi ügykezelő. Gyorsírást 1901-től tanított. A gyorsírókör vezetője 1904-től.
természetrajz	A helyi római katolikus főgimnázium tanára.
egészségtan	Az 59 089/1899. VKM számú rendelet iskolaorvosként és az egészségtan tanárként alkalmazta, tiszteletbeli minőségben. Iskolaorvos 1902-től. Városi tiszti főorvos 1912-től.
magyar nyelv, német nyelv és irodalom	A 70 930/1901. VKM számú rendelet mint rendes tanárt véglegesítette. A 27 606/1901. VKM számú rendelet rendes tanári minőségben a nagyváradai állami főreáliskolához helyezte át. Meghalt 1904. március 24-én.
német nyelv, francia nyelv és irodalom, magyar nyelv	A 70 723/1902. VKM. számú rendelet alapján okleveles tanárjelöltként ideiglenes helyettesítő. Német nyelvet 1903-tól tanított. Az ifjúsági könyvtár őre 1904-től.

Sor- szám	A tanár neve	Képesítése	Tanári és egyéb minősítése	Mettől-meddig tanított	
62.	Gockler György	okl. magyar-, németnyelv és irodalomtanár	helyettes tanár 1903-tól, rendes tanár 1904-től	1903	1909
63.	Bordeaux Géza	okl. zene- és énektanár	rendkívüli tanár 1903-tól	1903, 1908	1906, 1909
64.	Nagy Károly	okl. tornatanító	rendes tanár 1905-től	1905	1914
65.	Szabó József	–	tanárjelölt 1905	1905	1905
66.	Steidl József	okl. történelem, latinnyelv- és irodalomtanár	rendes tanár 1906-tól, rendkívüli tanár 1909-től	1906	1912
67.	Kremán Sámuel	ref. énektanító	rendkívüli tanár 1906-tól	1906, 1911	1907, 1912
68.	Willer József dr.	jogász	rendkívüli tanár 1906-tól	1906	1906
69.	Francsek Gusztáv	–	gyakorló tanárjelölt 1906-tól	1906	1907
70.	Handmann Adolf	szabadkézi és geo- metriai rajztanár	rendes tanár 1907-től	1907	1914
71.	Türr Lajos dr.	történelem- és földrajztanár	rendes tanár 1907-től, bölcsezdoktor	1907	1914
72.	Bertalan József	természetrzaj- és vegytantanár	helyettes tanár 1907-től	1907	1908

(A táblázat a túlloldalon folytatódik)

A tanított tantárgyak neve	Egyéb megjegyzések
magyar nyelv, német nyelv és irodalom, szépírás	Az ifjúsági önképzőkör vezetője 1908-tól. Szépírást 1908-tól tanított. A 18 809/1909. VKM számú rendelet a szekszárdi állami főgimnáziumhoz helyezte át.
műének, zene	A helyi államilag segélyezett városi zeneiskola rendes tanára. Középkiskolai énektanításra képesítést nyert az Országos Magyar Királyi Zeneakadémián 1908-ban.
torna	A 68 664/1905. VKM számú rendelettel a kassai állami főreáliskolától a kecskeméti állami főreáliskolához lett áthelyezve. Az ifjúsági játékdélutánokat vezette az I–VIII. osztályban 1905-től. A tornajátékszertár őre 1908-tól. Szabadságra menése, 1911. április 1-je előtt, az ifjúsági testgyakorlókör művezetője volt. Tanított 1914 januárjáig.
–	A 30 370/1905. VKM számú rendelet alapján engedélyt kapott, hogy gyakorló évét, amelyet mint ideiglenes rendkívüli tag a budapesti gyakorló főgimnáziumnál az 1904/5. tanév elején kezdett meg, a kecskeméti állami főreáliskolánál fejezhesse be.
történelem, latin nyelv és irodalom, bölcsészet, szépírás, physikai földrajz	A 68 807/1906. VKM számú rendelet alapján mint okleveles tanárjelöltet helyettes tanárként a latin nyelv oktatására a kecskeméti állami főreáliskolához osztották be. A történelmi szertár őre 1906-tól. Bölcsészetet 1908. október 4-től, physikai földrajzot 1909. február 8-tól, szépírást 1910-től tanított. A 106 862/1912. VKM rendelet saját kérésére a szatmárnémeti királyi katolikus főgimnáziumhoz helyezte át.
hangszeres zene, ének	Evangelikus református egyházi énektanító. Hangszeres zenét 1906. október 16-tól, éneket 1911-től tanított.
műének, hangszeres zene	A műéneket és a hangszeres zenét 1906. szeptember 1-jétől október 15-ig tanította.
matematika, ábrázoló geometria	A 67 998/1906. VKM számú rendelet alapján matematika és ábrázoló geometria szakos tanárjelöltként engedélyt kapott, hogy Hantos Ármin rendes tanár vezetésével az intézetben gyakorló tanárjelöltként az 1906/7. tanévet eltölthesse.
szabadkézi és geometriai rajz, rondírás, szépírás	Az 52 751/1907. VKM számú rendelet a kassai állami főreáliskolából a kecskeméti állami főreáliskolába helyezte át. A szabadkézi rajzszertár őre 1907-től. Szépírást 1908-tól tanított.
magyar nyelv, német nyelv, történelem, földrajz	A 92 610/1907. VKM számú rendelet mint a pancsovai állami főgimnázium rendes tanárát a kecskeméti állami főreáliskolához helyezte át. 1909-től földrajzot is tanított. 1912-től a történelmi szertár őre.
természetről, kémia, ásványtan, geometria	A 74 725/1907. VKM számú rendelet az 1907/8. tanévre a verseci állami főreáliskolából a kecskeméti állami főreáliskolába helyezte át. A tanulmányútra egy évig szabadságolt Hollós László dr. rendes tanár helyettesítője.

Sor- szám	A tanár neve	Képesítése	Tanári és egyéb minősítése	Mettől-meddig tanított	
73.	Bucsy István	–	rendes tanár 1907-től	1907	1907
74.	Hantos László	okl. gyorsírástanító	rendes tanár 1908-tól, rendkívüli tanár 1908-tól	1908	1914
75.	Gräf Gusztáv dr.	okl. magyarnyelv-, németnyelv- és irodalomtanár	rendes tanár 1909-től	1909	1910
76.	Kacsogh Pongrác dr.	okl. énektanár	rendes tanár 1909-től, rendkívüli tanár 1909-től, igazgató 1909-től	1909	1912
77.	Tolnai Artúr	magyarnyelv-, németnyelv- és irodalomtanár	rendes tanár 1909-től	1909	1911
78.	Bratu János	matematika- és fizikatanár	helyettes tanár 1909-től, rendes tanár 1912-től	1909	1914
79.	Gróz János	természetrájk- és földrajztanár	helyettes tanár 1909-től, rendes tanár 1910-től	1909	1914
80.	Prokopetz József	magyarnyelv-, németnyelv- és irodalomtanár	helyettes tanár 1909-től	1909	1911
81.	Téby Mihály	okl. tornatanító	kisegítő tanár 1911-től	1911	1911
82.	Fodor János	magyar- és német- nyelv-tanár	rendes tanár 1911-től	1911	1914
83.	Herczeg Antal	magyar- és német- nyelv-tanár	rendes tanár 1911-től	1911	1914

(A táblázat a túloldalon folytatódik)

A tanított tantárgyak neve	Egyéb megjegyzések
latin nyelv	Saját kérésére a 95 573/1907. VKM számú rendelettel mint a zalaegerszegi állami főgimnázium rendes tanárát a kecskeméti állami főreáliskolához helyezték át. Ugyancsak saját kérésére a 101 492/1907. VKM rendelettel a szegedi állami főgimnáziumhoz nyert áthelyezést.
matematika, ábrázoló geometria, gyorsírás	A geometriai szertár öre, a Segítő Egyesület ügykezelője, később könyvtárosa, a gyorsírókör vezetője 1908-tól.
magyar nyelv, német nyelv, szépírás	A 99 319/1909. VKM számú rendelet nevezett a verseci állami főreáliskolától áthelyezte a kecskeméti állami főreáliskolához. 1909. október 25-től szabadságon. A 186 231/1910. VKM rendelet 1910 decemberében áthelyezte a brassói állami főreáliskolához.
bölcselet, ének, fizika	Az Országos Középiszkolai Énektanárképző és Vizsgáló Bizottság rendes tagja. Az 54 381/1909. VKM számú rendelet a budapesti VIII. kerületi állami főgimnázium rendes tanárát a kecskeméti főreáliskolához helyezte át, és megbízta az igazgatói teendők ellátásával is. Fizikát 1911-től tanított. 1912 januárjában mondott le.
magyar nyelv, német nyelv	A 21 873/1909. VKM számú rendelet a szekszárdi állami főgimnáziumi helyettes tanárt a kecskeméti állami főreáliskola rendes tanárává nevezte ki. A 89 638/1911. VKM számú rendelettel saját kérésére a pécsi állami főreáliskolához helyezték át.
matematika, ábrázoló geometria, fizika	A 154 929/1910. VKM számú rendelet alkalmazta. Fizikát 1910-től tanított. 1912-ben betegség miatt hosszabb ideig szabadságon. 1913-tól a folyóiratok kezelője.
természetrész, földrajz, fizika, szépírás, rajzoló geometria	A 98 222/1909. VKM számú rendelet mint helyettes tanárt az erzsébetvárosi állami főgimnáziumtól a kecskeméti állami főreáliskolához helyezte át. A természetrész és földrajzi szertár öre. Szépírást 1910-től, rajzoló geometriát 1911-től tanított.
magyar nyelv, német nyelv, szépírás	A 2050/1910. VKM számú rendelet alkalmazta. A 76 391/1910. VKM számú rendelettel tovább alkalmazták.
torna	A tornát 1911. március 20-tól a tanév végéig tanította.
magyar nyelv, német nyelv, szépírás	A 88 246/1911. VKM számú rendelet a zsolnai állami főreáliskolától a kecskeméti állami főreáliskolához helyezte át. 1913-tól szépírást is tanított.
magyar nyelv, német nyelv	A 93 448/1911. VKM számú rendelet a verseci állami főreáliskolától a kecskeméti állami főreáliskolához helyezte át. 1912-ben hosszabb ideig szabadságon volt.

Sor- szám	A tanár neve	Képesítése	Tanári és egyéb minősítése	Mettől-meddig tanított	
84.	Czitronyi Jenő	matematika és ábrázoló geometria tanára	helyettes tanár 1911-től	1911	1912
85.	Medveczky Károly	magyar és német szakvizsgás tanárjelölt	helyettes tanár 1911-től	1911	1912
86.	Székány Béla dr.	okl. középiskolai tanár, földrajz-, természetrajz- és kémia tanár	helyettes tanár 1911-től, rendkívüli tanár 1911-től	1911	1914
87.	Pécs Aladár	filozófia- és fizika tanár	rendes tanár 1912-től, helyettes igazgató 1912-től, igazgató 1913-tól	1912	1914
88.	Hagel János	szakvizsgás tanárjelölt	helyettes tanár 1912-től	1912	1913
89.	Csomák Gábor ifj.	okl. énektanító	rendkívüli tanár 1912-től	1912	1913
90.	Havas József	magyarnyelv-, németnyelv- és franciatanár	rendes tanár 1913-tól	1913	1914
91.	Vaszkó Ákos	matematika, rajzoló geometria tanára	helyettes tanár 1913-tól	1913	1914
92.	Marék Endre	okl. tornatanító	helyettes tornatanító 1913-tól	1914	1914

(A táblázat a túloldalon folytatódik)

* Propedeutika (gör–lat.): előkészítés, bevezetés a tudományba.

A tanított tantárgyak neve	Egyéb megjegyzések
matematika, ábrázoló geometria	A 106 933/1911. VKM számú rendelet alkalmazta, mint helyettes tanárt. A geometriai rajzszerző óre 1911-től. A 74 426/1912. VKM számú rendelet helyettes tanári minőségben 1912-ben a nagybányai állami főgimnáziumhoz helyezte át.
német nyelv	A 111 121/1911. VKM számú rendelet mint szakvizsgás tanárjelöltet önálló működési körrel bízta meg, és gyakorló tanárjelöltként alkalmazta. Tanácskozmányi jegyző, irodai munkákban segédkezett 1911-től. A német nyelvet 1912. április 9-ig tanította. A 18 934/1912. VKM számú rendelet a verseci állami főreáliskolához helyezte át ideiglenes helyettes tanárnak.
földrajz, természetrajz, kémia, szépirás, gyorsírás, ének	A 109 110/1911. VKM számú rendelet mint helyettes tanárt alkalmazta. 1912-től a vegytani-ásványtani szerzőnek, a dr. Hollós László gyűjteménynek, a zeneműtárnak az óre, az Ifjúsági Zenekar vezetője. 1912-től vezette a vegytani gyakorlatokat az V–VII. osztályokban. 1913-tól az Ifjúsági Testgyakorló Kör elnöke. Éneket 1913-tól tanított.
filozófia, fizika	A 47 746/1912. VKM számú rendelet a budapesti VIII. kerület István úti főgimnáziumi tanárt a kecskeméti állami főreáliskolához helyezte át, és megbízta az igazgatói teendők ellátásával is. Állását 1912. június 21-én foglalta el. Az Országos Katolikus Tanáregyesület igazgatótanácsának tagja, Budapesti Körének alelnöke. 1913-tól fizikát is tanított. A 147 152/1913. VKM számú rendelettel az intézet igazgatójává nevezték ki.
–	A 46 528/1913. VKM számú rendelet nevezett, mint szakvizsgázott tanárjelöltet, helyettes tanárnak alkalmazta. A tanári értekezletek jegyzője 1913. április 1-jétől. Segédkezett az igazgatói irodában, továbbá a könyv- és szerzőrendezések-nél. A 113 573/1913. VKM számú rendelettel az ungvári állami főreáliskolához helyezték át.
ének	Római katolikus segédkantó.
magyar nyelv, német nyelv, francia nyelv	A 114 118/1913. VKM számú rendelet a sümegi állami főreáliskolától a kecskeméti állami főreáliskolához helyezte át. A tanári könyvtár óre.
matematika, rajzoló geometria	A 113 675/1913. VKM számú rendelet helyettes tanárnak alkalmazta. A tanári értekezletek jegyzője.
torna, játék	1914. február 1-jétől tanított a kecskeméti főreáliskolában. A tornajátékszerző óre. A játékdélutánok vezetője. Az Ifjúsági Testgyakorló Kör művezetője.

2. táblázat. A főreáliskola hitoktatóira vonatkozó adatok 1870–1914

Sor-szám	A tanár neve	Egyházi beosztása	Egyház neve	tanított	
1.	Fischmann Simon	főrabbi	izraelita	1870	1878
2.	Szöllősy Domokos	Szent Ferenc-rendi atya	római katolikus	1870	1872
3.	Szűcs Ferenc	segédlelkész	ev. református	1870	1872
4.	Bolyarics Gábor	plébános	görögkeleti	1871	1883
5.	Laukó Károly	lelkész	ág. evangélikus	1871	1906
6.	Horváth János	segédlelkész	római katolikus	1872	1874
7.	Kálniczki János	néptanító	ev. református	1872	1874
8.	Dévay Miksa	segédlelkész	római katolikus	1874	1875
9.	Láng Károly	segédlelkész	ev. református	1874	1875
10.	Beller Imre	segédlelkész	római katolikus	1875	1876
11.	Szűcs Ferenc	hitoktató (hittanár)	ev. református	1875	1882
12.	Szabó Bódog	Szent Ferenc-rendi atya, áldozár (áldozópap)	római katolikus	1876	1877
13.	Horváth János	segédlelkész	római katolikus	1877	1878
14.	Dévay Miksa	segédlelkész	római katolikus	1878	1881
15.	Schönwald Vilmos	néptanító, hitoktató	izraelita	1878	1884
16.	Márk Balázs	segédlelkész	római katolikus	1881	1882
17.	Mócza Imre	segédlelkész	római katolikus	1882	1883
18.	Dr. Perls Ármin	főrabbi	izraelita	1882	1889
19.	Szűcs Sándor	segédlelkész	ev. református	1882	1884
20.	Dömötör János	segédlelkész	római katolikus	1883	1884
21.	Farkas Mihály	segédlelkész	római katolikus	1883	1884
22.	Miculescu János	budapesti román lelkész	görögkeleti	1883	1884
23.	Bajcsy Gábor	segédlelkész	római katolikus	1884	1885
24.	Fördös László	segédlelkész, választanár	ev. református	1884	1894
25.	Zimányi Géza	segédlelkész	római katolikus	1884	1885

(A táblázat a túloldalon folytatódik)

A tanított tantárgyak neve	Egyéb megjegyzések
izraelita hittan	–
r. katolikus hittan	–
ev. református hittan	–
görögkeleti hittan	–
ág. evangélikus	Laukó Károly 1906. november 12-én bekövetkezett haláláig a főreáliskola ágostai evangélikus lelkésze volt.
r. katolikus hittan	–
ev. református hittan	–
r. katolikus hittan	–
ev. református hittan	–
r. katolikus hittan	–
ev. református hittan	–
r. katolikus hittan	–
r. katolikus hittan	–
r. katolikus hittan	Az 1894/1878. számú püspöki leirat a reáliskola római katolikus növendékeinek állandó hitoktatójává nevezte ki.
r. katolikus hittan	–
izraelita hittan	–
r. katolikus hittan	–
r. katolikus hittan	–
izraelita hittan	Állásáról 1889-ben lemondott, mert a pécsi izraelita hitközség választotta meg főrabbijának.
ev. református hittan	–
r. katolikus hittan	1885. február 6-án meghalt.
r. katolikus hittan	–
görögkeleti hittan	–
r. katolikus hittan	–
ev. református hittan	1885-től vallásánár, 1886-tól evangélikus református képesített lelkész, 1890-től állandósított vallásánár. A betegeskedő Fördös Lászlót 1893. novemberben és decemberben hivatali teendőiben Miklós Géza ev. ref. segédlelkész helyettesítette. 1894 júniusától új állomáshelyén, Makádon (Csepel-sziget) működött.
r. katolikus hittan	–

Sor- szám	A tanár neve	Egyházi beosztása	Egyház neve	taní- tott	
26.	Jankovits György	lelkész, (plébános)	görögkeleti	1884	1889
27.	Hegedűs Imre	segédlelkész, vizsgált áldozár	római katolikus	1885	1887
28.	Milmann Sándor	segédlelkész, vizsgált áldozár	római katolikus	1885	1886
29.	Stoics Károly	segédlelkész	római katolikus	1886	1887
30.	Járvás József	Vác egyházmegyei áldozópap, hittanár	római katolikus	1887	1889
31.	Csupics Kornél	szentendrei esperes-plébános	görögkeleti	1888	1898
32.	Pelczér Béla M.	Vác egyházmegyei, zsinatilag vizsgált áldozópap, okl. hittanár	római katolikus	1889	1896
33.	Schönwald Vilmos	néptanító	izraelita	1889	1890
34.	Dr. Bárány József	a kecskeméti izraelita hitközség főrabbi	izraelita	1890	1914
35.	Kiss Zsigmond	evangélikus refor- mátus lelkész, rendes vallásanár	ev. református	1894, 1899	1898, 1904
36.	Petter Géza	Vác megyei áldozópap, rendes hittanár	r. katolikus	1896	1907

(A táblázat a túloldalon folytatódik)

A tanított tantárgyak neve	Egyéb megjegyzések
görögkeleti hittan	1884. december elejétől 1889. március 22-ig tanított. Ekkor lemondott, mert saját kérésére egyházi főhatósága a rácalmási plébániára helyezte át.
r. katolikus hittan	A 20 387/1886. VKM számú rendelet a kecskeméti főreáliskola római katolikus tanulói hitoktatójának nevezte ki.
r. katolikus hittan	–
r. katolikus hittan	–
r. katolikus hittan	A hittan oktatásáról 1889-ben lemondott. Saját kérésére a kiskunfélegyházi segédlelkészi állást nyerte el.
görögkeleti hittan	Budai görögkeleti ülnök, a kecskeméti görögkeleti egyház adminisztrátora. Tanított 1889. április 18-ától. A 25 259/1889. VKM számú rendelet, mint görögkeleti hitoktatót állásában megerősítette. 1891-től görögkeleti szentszéki bíró. 1892-től szentendrei esperes-plébános. Nevezett plébános 1898-ban a kecskeméti görögkeleti egyház adminisztrálását Komárom és Győr hasonló ellátásával cserélte fel.
r. katolikus hittan	A 32 139/1889. VKM számú rendelet, mint vallásánárt katolikus hitoktatóul elfogadta. Korábban ceglédberceli segédlelkész volt. 1889. szeptember 1-jétől kezdve vezette a vallásos továbbképzést a főreáliskola katolikus növendékeinél. 1891 szeptemberétől rendkívüli tárgyként gyorsírást is tanított. Az iskola tandíjmenteseinek valláskülönség nélkül engedte el a tandíj felét. 1896-ban önálló lelkészi állást kapott a Pest megyei Mácsán.
izraelita hittan	A 41 490/1889. VKM számú rendelet, mint magántanítót, a főreáliskola izraelita hitoktatójának fogadta el.
izraelita hittan	Az 55 941/1890. VKM számú rendelettel fogadták el a kecskeméti állami főreáliskola hitoktatójának.
ev. református hittan	A 62 959/1894. VKM számú rendelet nevezett segédlelkészt az ev. ref. tanulók hitoktatójának nevezte ki. Kiss Zsigmond vallásánár helyére, aki 1894 szeptembere óta oktatott a főreáliskolában, az illetékes egyházi hatóság Farkas Kálmán helyi ev. ref. főgimnáziumi vallásánárt tette.
r. katolikus hittan	Pelczer Béla M. helyébe a váci megyéspüspök Petter Géza Vác megyei áldozópapot, kunszentmiklósi segédlelkészt nevezte ki, aki működését 1896. december 1-jén kezdte meg. 1900-tól a kecskeméti Siketnémák és Vakok Intézete felügyelőbizottságának tagja. 1905-től Vác megyei önálló lelkészre képesített áldozópap, rendes hittanár, a kecskeméti törvényhatósági bizottság választott tagja, a községi iskolaszék tagja, a Katolikus Legényegylet elnöke, a Katolikus Egylet és a Siketnémákat Gyámolító Egyesület alelnöke. 1906-tól a kecskeméti Erzsébet templomhoz beválasztott lelkész.

Sor- szám	A tanár neve	Egyházi beosztása	Egyház neve	taní- tott	
37.	Csamprág István	budai görögkeleti szerb püspöki vörösöves titkár, a kecskeméti görögkeleti egyház adminisztrátora, 1908-tól szentszéki jegyző	görögkeleti	1898	1906
38.	Farkas Kálmán	evangélikus református lelkész, rendes vallástanár	ev. református	1898	1899
39.	Szappanos Károly	evangélikus református lelkész, rendes vallástanár	ev. református	1904	1914
40.	Bogoeviciu György (Ghenadie)	Budapest és vidéke görögkeleti román plébánia esperes-lelkésze	görögkeleti	1905	1914
41.	Melczér Dezső	ág. ev. egyházi segédlelkész	ág. evangélikus	1905	1907
42.	Linka Ferenc	Vác megyei áldozópap, okl. középiskolai hittanár	r. katolikus	1907	1914
43.	Sárkány Béla	ág. ev. lelkész, Pest megyei alesperes, egyházkerületi jegyző	ág. evangélikus	1908	1914
44.	Lusztig Lajos	elemi iskolai tanító, izraelita hitoktató	izraelita	1912	1913
45.	Dr. Krausz Ignác	izraelita rabbi	izraelita	1913	1914

(A táblázat a túloldalon folytatódik)

A tanított tantárgyak neve	Egyéb megjegyzések
görögkeleti-szerb hittan	A budai görögkeleti szerb püspökség a görögkeleti vallású főreáliskolai tanulók hitoktatását 1898-ban Csamprág István püspöki titkára bízta.
ev. református hittan	A 79 588/1898. VKM számú rendelet nevezett vallásánárt a főreáliskola hitoktatójának nevezte ki.
ref. hittan	1907-től az ágostai egyház megbízásából, a főesperesség helybenhagyásával tanította az ág. ev. vallású tanulókat is. Tanította a ref. hittant.
görögkeleti-román hittan	A 7971/1903. VKM számú rendelet nevezett görögkeleti román hitoktatóul elfogadta.
ág. evangélikus hittan	Laukó Károlyt betegsége alatt kiegészítő helyettes, 1906. márciusának második felétől. 1906-tól a kecskeméti ág. evangélikus egyház helyettes papja. A 103 428/1906. VKM számú rendelet nevezettnek ág. ev. hitoktatóként történt kirendelését a főreáliskolához elfogadta.
r. katolikus hittan	Petter Géza helyére hittanárnak a váci püspökség Linka Ferenc szentesi káplánt küldte ki. Az állami főreáliskola, a református főgimnázium és az állami polgári leányiskola hittanáraként működött. A 119 538/1907. VKM számú rendelet nevezett katolikus hittanárnak elfogadta. 1910-től a községi felsőkereskedelmi iskola katolikus hittanára is volt.
ág. evangélikus hittan	1910-től a Pest megyei főesperesi tisztséget töltötte be.
izraelita hittan	–
izraelita hittan	–

A KISKUNFÉLEGYHÁZI GIMNÁZIUM SPORTÉLETE AZ 1940-ES ÉVEK KÖZEPÉIG

Kiskunfélegyházán, hasonlóan Magyarország többi kisvárosához, a sportélet a 19. század utolsó évtizedeiben kezdett társadalmi tevékenységgé válni, ekkor alakultak az első sportegyletek (Lövészegylet, Korcsolyázó Egyesület).¹ Az iskolai testnevelés ügyében is erre az időszakra tehető a jelentős fejlődési tendencia: Eötvös József kultuszminiszternek köszönhetően az 1868. évi 38. tc. kötelezővé tette az elemi iskola alsó és felső tagozatai, illetve a polgári iskola számára a testgyakorlatok bevezetését. A helyi gimnázium sportélete is az 1870-es évektől kezdett kibontakozni.

A kiskunfélegyházi városi gimnáziumot 1809-ben hozták létre négyosztályos kisgimnáziumként, később algimnáziumként működött.² Az iskola fennmaradt iratanyagában hosszú évekig nincs utalás rendszeres testnevelésre. Először a tankerületi főigazgató 1868 tavaszán kelt levelében található a testnevelés említése: „*a Főméltóságú Vallás- és Közoktatási magy. kir. Ministerium a következőket rendelé el: A gymnasiumok igazgatói a rajz és testgyakorlás tanításának érdekében forduljanak a kegyurakhoz, [...] az illető községekhez, s szorgalmazzák őket folytonosan a nevezett oktatási intézményeknek saját költségéből leendő mielőbbi rendszeresítésére és biztosítására, a testgyakorlásra nézve különösen oda hatván, hogy az legalább a nyári hónapokban mindenütt foganatba vétessék*”.³ A gimnázium akkori igazgatója, Szabó Ferenc⁴ jelezte is a megoldandó problémát a városi döntéshozók felé, rámutatva, hogy szükséges lenne alapítani egy „tanszéket”, azaz egy új tanári állást.⁵ A képviselőtestület azonban csak fél év múltával, 1868 szeptemberében foglalkozott a témával, miután a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium

1 FÜLÖP Imre, 1998. 325.

2 Történetét részletesen lásd: KŐFALVINÉ ÓNODI Márta, 2011.

3 Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltára (a továbbiakban: MNL BKML) V. 142. b. Kiskunfélegyháza Város Képviselőtestületének iratai. Közgyűlési iratok 1849–1872 (a továbbiakban: V. 142. b.). L. 36. F. 1. Cs. 2. Sz. 111. Dr. Lutter Nándor ideigl. főigazgató 1868. március 4-én kelt levele.

4 Szabó Ferenc (1805–1878) kiskunfélegyházi születésű pap, 1852 és 1878 között a helyi Sarlós Boldogasszony-templom plébánosa, egyúttal a gimnázium igazgatója is. KŐFALVINÉ ÓNODI Márta, 2011. 94.

5 MNL BKML V. 142. b. L. 36. F. 1. Cs. 2. Sz. 111. Szabó Ferenc iskolai igazgató 1868. március 16-án kelt levele.

elrendelte a testnevelés tantárgynak felvételét a rendes tárgyak sorába.⁶ A tantárgy célja a „rendszeres gyakorlatok által a test minden egyes részét célszerűen fejleszteni, s ezáltal a test erejét lehetőleg fokozni s működésében annak ügyességét és képességét előmozdítani”.⁷ A rendelet által előírányzott, heti két órában elvégzendő szabad- és rendgyakorlatokat, eszközökön és eszközökkel való gyakorlatokat úgy kellett megszervezni, hogy „minden egyes órában a tanulók egész teste igénybe vétessék”.⁸ „Habár az új tanterv csak fokozatosan, évről évre főlebb haladva, lép életbe, s így a testgyakorlás is csak e fokozatban válik általánosan kötelezővé, azonban, minthogy ezen oktatásnál oktatási szempontból különös előkészület nem kívántatik, nincs észrevétel az ellen, sőt célszerűnek tartatik, ha ott, hol ez egyébként a tanulmányi rend megzavarása nélkül eszközölhető, a testgyakorlás kötelezettsége mind a 6 illetőleg 4 osztályban külön, hetenként 2-2 órában már a jövő tanévben behozatnék.”⁹ A minisztérium rendelkezett a „testgyakorló mestereknek” járó fizetésről is: a négyosztályos gimnáziumoknál – így a félegyházinál is –, ahol a testnevelés oktatása csak heti nyolc órát tett ki, 300 forint illette meg a tanárt, és csupán „melléktanítói” minőségben alkalmazták, a magyarázat szerint: „Minthogy részint a testgyakorlás oktatására kevesebb előkészület kívántatik, mint más tanulmányoknál, részint a testgyakorló mesterek legfőlebb csak 12 órai heti tanításra köteleztetnek, ennél fogva idejüknek aránylag csak kisebb részét szentelik az iskolának: ők nem rendes, hanem melléktanítói minőségben alkalmaztatnak, számukra a fönnt kitett illetőségek és nem rendes fizetés gyanánt, hanem csak jutalomdíjképpen adatnak és pedig azon kijelentéssel, hogy amennyiben időnként szolgálatuk rendes teljesítésében akadályozva volnának, helyettesítésükről önmaguk saját költségükön tartoznak gondoskodni.”¹⁰ A tankerületi főigazgató azzal a felhívással küldte meg az iskola igazgatójának a minisztérium utasítását, hogy „a testgyakorlat tanítására az ott helyi tanintézetnél alkalmazható, arra képes s a fönnebbi föltétel alatt vállalkozni kész szakférfiút kiszemelni, s okmányainak beküldése mellett, tornamesterül

6 A m. kir. közoktatási ministerium által, 1868. évi augusztus 29-én 14 464 sz. a. a katolikus gymnasiumok számára megállapított tanterv. 2. §. Magyarországi rendeletek tára 1868. Pest, 1871. (A továbbiakban: Rendeletek tára, 1871.) 419–420.

7 A m. kir. közoktatási ministerium által, 1868. évi augusztus 29-én 14 464 sz. a. a katolikus gymnasiumok számára megállapított tanterv. 24. §. Rendeletek tára, 1871. 428.

8 Uo. 25. §. Rendeletek tára, 1871. 428.

9 MNL BKML V. 142. b. L. 36. F. 1. Cs. 2. Sz. 111. Lutter Nándor ideigl. főigazgató 1205/1868. számú, 1868. szeptember 9-én kelt átirata.

10 MNL BKML V. 142. b. L. 36. F. 1. Cs. 2. Sz. 111. Lutter Nándor ideigl. főigazgató 1205/1868. számú, 1868. szeptember 9-én kelt átirata. Érdekes, hogy a díjazásnál nem csupán a tartott órák szerint tettek különbséget a tanárok között, hanem a fizetés függött az adott gimnázium elhelyezkedésétől is: a budapesti iskolákban magasabb volt a fizetés, mint a vidékiekben.

leendő kineveztetése haladéktalanul ajánlatba hozni szíveskedjék”.¹¹ Szabó Ferenc továbbította a levelet a város elöljáróihoz, kérve, hogy mielőbb intézkedjenek „a jövő tanévben már behozandó tornászatról.”¹² A képviselőtestület 1868. szeptember 27-én úgy döntött, hogy egy nyolctagú bizottságot választ az iskolai testnevelést érintő és egyéb oktatással kapcsolatos ügyek kivizsgálására.¹³ A bizottság a következő, 1868. október 18-án tartandó ülésen számolt be tapasztalatairól. „Ami a tornászatot (gymnastikát) illeti, meggyőződött a küldöttség arról, hogy ezen tantárgyat felsőbbi intézkedések folytán életbe kell léptetni, de minthogy ez új és szokatlan tantárgy, egyelőre csak ideiglenesen véleményezi a tanári állomást betöltendőnek, s a megválasztandó ideiglenes tanár részére 50 ft tiszteletdíj hoz ez évre javaslatba.”¹⁴ A képviselőtestület azonban még a központilag előirányzott illetmény hatodára csökkentett változatát sem tudta vállalni. A minisztériumhoz írt levél szerint: „Nem kételkedik a városi közönség azon, hogy a sürgetett eszközök szükségesei, valamint azt is beismeri, hogy a gymnastica a tanuló ifjúság testi ereje fejlődését elősegíti [...], hanem számot vetve magával azt is belátja és felette érzi [...], hogy az inséges kölcsönök s egyéb alig elviselhető adónemek terhe nehezült reá [...], a kérdéses kiadásokat fedezni nem bírja. Minthogy pedig akkor, midőn a helybeli kis gymnasium újból életbe léptetett,¹⁵ nem számított arra a város közönsége, hogy ily tetemes rendkívüli kiadások, sőt még új tanári állomások is keletkezzenek [...], ennél fogva kénytelen ezúttal kijelenteni, hogy az ily nagyobb szerű kiadásokat a városi pénztár képtelen fedezni [...]. Ennél fogva azon alázatos kérelemmel járul Félegyháza város közönsége a nmg. m. k. vallási és közoktatásügyi minisztériumhoz, miként az itteni kisgymnasiumnál a fentebb érintett, s még ezek után felmerülhetők kiadásokat a tanulmányi alapból utalványozni méltóztassék.”¹⁶

A minisztérium válasza nem ismert, de a későbbi események ismeretében valószínűsíthető, hogy Félegyháza nem kapott támogatást a tornatanár fizetésének fedezésére. Az 1870/71-es tanévben a testnevelésórákat ugyanis

11 MNL BKML V. 142. b. L. 36. F. 1. Cs. 2. Sz. 111.

12 Uo. Szabó Ferenc plébános, iskolaigazgató 263/1868 számú, 1868. szeptember 18-án kelt levele.

13 MNL BKML V. 142. a. Kiskunfélegyháza Város Képviselőtestületének iratai. Képviselő-testületi jegyzőkönyvek 1848–1871 (a továbbiakban V. 142. a.) 66/1868. sz. határozat. A kiküldött bizottság tagjai: Szabó Sándor, Fejes Márton tanácsnok, Hoffer Adolf, Endre Andor, Móczár Lajos, Tóth József, Vereb György képviselők és Szerelemhegyi Márton főjegyző.

14 MNL BKML V. 142. a. 72/1868. sz. határozat előterjesztése.

15 A félegyházi kisgimnázium 1854 és 1861 között nem működött, mivel a város képtelen volt előteremtteni az új rendelkezések által megkívánt kötelező tanári létszám illetményének alapját. Erről részletesen lásd: KÓFALVINÉ ÓNODI Márta, 2011. 24–28.

16 MNL BKML V. 142. b. L. 36. F. 1. Cs. 2. Sz. 111. A 72/1868. közgyűlési határozat alapján a minisztériumhoz írt levél piszkozata.

ingyen tartotta meg Oszta György főeleml tanító. „*A testgyakorlás életbelépését intézetünknel tek. Móczár Vendel, h. ügyvéd, kis-kun-kerületi esküdt úr áldozatkészégének köszöni, ki saját telkén és költségén azt ugrási gyakorlatokhoz szükséges készülékekkel, továbbá függélyes mászó póznák, árboe, kötélábtó¹⁷, csomós és sima kötél, valamint korlát- és nyújtóval felszerelni szíveskedett. Az oktatást pedig Oszta György főeleml tanító úr díj nélkül teljesíti addig, míg erre is átalány szabva lesz.*”¹⁸

Oszta György mint a félegyházi gimnázium első tornatanára és a város közéletében aktívan részt vevő személy, külön figyelmet érdemel. Alpár községben született 1851. október 4-én, elemi iskoláit itt végezte. Később szülei – Oszta János és Pinczés Terézia – felhagytak az iparos foglalkozással, Félegyházára költöztek, ahol kisebb gazdaságot vezettek. A család szűkös anyagi helyzete miatt György tanítatásának anyagi költségeibe a nagymama, Pinczés Lajosné szül. Bánhidy Anna is besegített, így unokája el tudta végezni a helyi algimnázium négy osztályát. A gimnázium ötödik osztályát Szegeden a kegyesrendieknél járta, majd szintén ebben a városban szerezte meg tanítói képesítését 1869-ben. Már ebben az évben megválasztották a félegyházi második leányosztály tanítójának. 1872 nyarán az iskolai szünidőben Budapesten a nemzeti torna- és tűzoltóegyesületnél vizsgát tett, így képesítést nyert a tornászat tanítására a népiskolákban és középtanodákban. A félegyházi algimnáziumban ettől kezdve alkalmazták is ilyen minőségben, később az 1876-ban Csongrádról Félegyházára áttelepült tanítóképzőben is működött tornatanárként. 1872-ben valósította meg régi vágyát: 70 önkéntessel megalapította Félegyházán a tűzoltóegyletet, ennek az intézménynek szentelte – a tanítás mellett fennmaradó – ideje jelentős részét. A különböző nagyvárosokban rendezett országos torna- és tűzoltórendezvényeken saját költségén részt vett, útjairól a helyi újságokban közölt cikkeket. Saját továbbképzésére is ügyelt: 1874-ben az iskolai szünidőt kertészeti és gazdaságtani tanfolyam hallgatására fordította, 1886-ban méhészeti tanfolyamot végzett. 1875-ben kötött házasságot Pongrácz Eleonóra Félegyházán működő tanító-nővel. Egyetlen gyermeküket, az 1876-ban született Jankát nyolcéves korában elvesztették. Oszta György halálát tüdővész okozta („*az iskolai por lepte el tüdejét*”), fiatalon, 1888. február 14-én hunyt el, a félegyházi Alsótemetőben helyezték végső nyugalomra.¹⁹

17 Lábtó: létra.

18 A Kis-Kun-Félegyházi róm. kath. Algymnasium ifjúságának Érdemsorozata az 1870/71. tanévben (Kecskeméten nyomtatott Tóth Lászlónál 1871.) Lelőhelye: MNL BKML V. 143. b. Kiskunfélegyháza Város Tanácsának iratai. Közigazgatási iratok. [1743] 1844–1877 (a továbbiakban: V. 143. b.) L. 36. F. 1. Cs. 4. (313/1871.) 8.

19 MNL BKML V. 142. a. A képviselőtestület 1869. december 14-i ülésén hozott 1869/110. sz. határozata; „Oszta György”. Félegyháza és Vidéke, 1888. február 19. 1–2.; „Oszta György”. Félegyházi Hírlap, 1888. február 19. 2–3.

Osza György nem könnyű körülmények között kezdte meg működését a városi algimnáziumban. Nem elég, hogy eleinte díjazás nélkül tanította a testnevelést, a rendes tanárrá való kinevezésére is várnia kellett,²⁰ ráadásul a gimnázium eszközparkja is hagyott kívánnivalókat maga után. Az iskola még 1872 őszén is híján volt a legelemibb tornafelszereléseknek, ahogy ez egy, beszerzéseket sürgető levélből is kiderül, melyben a következőket igényelték: „*a tornászat kézi eszközei; tornagyakorlatok alkotványai; leng- és ugrási készülékek; mászó-, hágó- és függeszkedő gyakorlatokhoz készülő eszközök; hinták; nyújtók; ugróbak; ló.*”²¹ Az 1870-es évek elején tényleges testnevelés csak jó időben és csak a szabadban folyhatott, hiszen az igazgató márciusban arra kérte a városi előljáróságot, hogy javíttassa meg és pótolja a hiányzó és „*rongált állványokat*”, hogy a tornatanítás a lehető leghamarabb megkezdődhessen, valamint sürgette „*az előadásokra alkalmas helyiség*” minél előbbi elkészítését, illetve utalt arra is, hogy a tornamester „*nem csak nyáron, hanem télen is tartozik legalább theoretice tanítani.*”²² A város továbbra is spórolt a tornatanítás költségeivel, így csak csekély részét szerezte be az Osza György által 1874-ben kért felszereléseknek: csupán egy függőnyújtó, egy faló, egy ruhatartó fogas és 50 db tornabot szerepelt a beszerzési listán, holott a tornatanár szerint többek között szükség lett volna még ugrómércére (deszkával, zsinórral), létrahintára (összekötve kengyellel), súlyzókra stb.²³

Az algimnáziumi testnevelés-oktatás csak 1876 után változott meg, amikor is a Csongrádról Félegyházára áthelyezett tanítóképző a gimnázium épületére húzott emeleten kapott helyet, és a számukra létesített téli tornatermet a gimnazisták is használhatták, annál is inkább, mivel mind a két tanintézetnél

20 A tornatanításért 1871-ben sem kapott jutalmat, rendes tornatanárrá pedig csak 1873 májusában nevezték ki, akkor is jóval kevesebb fizetést kapott az előírányozottnál, csupán évi 200 forintot. MNL BKML V. 142. b. L. 36. F. 1. Cs. 6. Sz. 45. Osza György 1871. augusztus 3-án kelt levele; MNL BKML V. 142. a. A képviselőtestület 1871. október 22-én hozott 1871/94. sz. határozata; MNL BKML V. 171. b. Kiskunfélegyháza Város Képviselőtestületének iratai. Közgyűlési iratok 1872–1950 (a továbbiakban: V. 171. b.). L. 36. F. 2. Cs. 17. Sz. 35. Szabó Ferenc igazgató 1873. május 12-én kelt levele; MNL BKML V. 171. a. Kiskunfélegyháza Város Képviselőtestületének iratai. Közgyűlési iratok 1872–1950 (a továbbiakban: V. 171. a.). A képviselőtestület 1873. május 18-i ülésén hozott 1873/77. sz. határozata.

21 MNL BKML V. 174. b. Kiskunfélegyháza Tanácsának iratai. Közigazgatási iratok 1872–1893 (a továbbiakban: V. 174. b.). L. 36. F. 2. Cs. 11. Sz. 8. Szabó Ferenc igazgató 1872. november 27-én kelt levele.

22 Teoretice: elméletileg, elvileg. MNL BKML V. 174. b. L. 36. F. 2. Cs. 12. Sz. 47. Szabó Ferenc igazgató 1873. március 18-án kelt levele; MNL BKML V. 171. b. L. 36. F. 2. Cs. 17. Sz. 35. Szabó Ferenc igazgató 1873. május 12-én kelt levele.

23 MNL BKML V. 174. b. L. 36. F. 2. Cs. 20. Sz. 31. Osza György 1874-es kimutatása a kívánatos tornaszerekről; MNL BKML V. 174. a. Kiskunfélegyháza Város Tanácsának iratai. Tanácsülési jegyzőkönyvek 1872–1950 (a továbbiakban: V. 174. a.). A tanácsülés 1874. április 16-án hozott 226/1874. sz. határozata.

ugyanaz a személy oktatta ezt a tárgyat.²⁴ A helyi algimnáziumi tornatanítás első, Osa György nevével fémjelzett korszaka viszonylag eseménytelenül telt. A diákok mind a négy évfolyamon heti két órában tanultak testnevelést, ám az éves óraszámnál az egyik tanévben csupán 27 óra szerepel, ami vagy arra utal, hogy még ekkor is, egy évben csupán 13–14 héten tartották meg a tornaórákat (valószínűleg szeptemberben, illetve a melegebb tavaszi, nyár eleji hónapokban, amikor szabad ég alatt végezheték a testgyakorlást), vagy egy speciális állapotot jelez, ebben a tanévben hunyt el ugyanis Osa György.²⁵ Az elvégzett tananyag jellemzően szabad- és rendgyakorlatokból állt, eszközökkel és eszközökön való gyakorlatokkal kiegészítve, „*oly módon beosztva, hogy minden egyes órában a tanulók egész teste igénybe*” legyen véve.²⁶ Az 1880-as évek elejétől szabályozták a mulasztások igazolását és figyelték a testnevelés után átmelegedett diákok egészségére is: „*A 10 percnyi óra közben a tanulók mozoghatnak, társaloghatnak, vizet ihatnak, kivéve a torna óráról jövőket. Amely tanuló a tornázás és éneklés alól fel akarja magát mentetni, a városi kerületi orvostól tartozik igazolványt hozni.*”²⁷ Osa György tananyagfejlesztésben is jeleskedett, hiszen „Tornatanítási jegyzetek” címen tankönyvet is írt.²⁸ Osa György tornatanár halála után a város meghirdette az algimnáziumi tornatanári állást, de senki nem jelentkezett a kedvezőtlen feltételek miatt: ugyanis évi 200 forint fizetésért nemcsak a gimnáziumban, de a népiskola felsőbb osztályaiban is kellett volna testnevelést tanítani. (A minisztérium már 20 évvel korábban, 1868-ban is évi 300 forintos fizetést irányzott elő a vidéki gimnáziumok testneveléstanárai részére.) A város a sikertelen pályázat után módosított a feltételeken: évi 300 forintot kínált csupán a gimnáziumi tornatanítás ellátásáért. Így már elvállta az állást 1888 őszén Szabó Mihály népiskolai tanító,²⁹ aki állását egészen 1904-ig, haláláig töltötte be. Az 1891/92-es tanévben nyílt meg a félegyházi gimnázium ötödik osztálya, ezzel elkezdődött az algimnázium főgimnáziummá fejlesztése. Az ötödik osztály testnevelés tananyaga már magasabb szintű volt, mint az alsóbb osztályoké. A szokásos szabad- és rendgyakorlatok mellett szertorna is szerepelt: „*hossz-, mély- és magasugrás ugródeszka nélkül, a korlátton, mérleg és ülécserék lengés közben.*”³⁰ Két év múlva már hét évfolyam

24 MEZŐSI Károly, 1960. 85.; A kiskunfélegyházi városi kath. algymnasium értesítője. Közli az intézmény igazgatója. (A továbbiakban: Értesítő – Algimnázium.) 1874/1875–1891/92. 9.

25 Értesítő – Algimnázium, 1887/1888. 55.

26 Értesítő – Algimnázium, 1876/1877. 12.

27 Értesítő – Algimnázium, 1882/1883. 19.

28 Értesítő – Algimnázium, 1883/1884. 25.

29 Értesítő – Algimnázium, 1888/1889. 39.; MNL BKML V. 171. a. A közgyűlés 1888. október 21-i ülésén hozott 191/1888 sz. határozata.

30 Értesítő – Algimnázium, 1891/1892. 28.

járt a gimnáziumba, a hetedik osztály tornatanítását az újonnan érkezett dr. Beke Lajos (bölcészettudományi doktor) vállalta magára, aki a történelem- és latintanári képesítése mellé szerezte meg a tornatanítóit is.³¹ A következő tanévtől kezdve ő felelt a négy felsőbb évfolyam (V–VIII. osztályok) testneveléséért. Újításként ekkor kerültek be a „felsősök” tananyagába a játékok: a „lapdázás” és a „társas játékok”, egy évvel később pedig a téli korcsolyázás. Erre az időre tehető a gimnázium tornászainak első nyilvános fellépése is. 1894-ben majálissal egybekötött tornaünnepélyt rendeztek a városi lövöldében,³² a következő évben pedig részt vettek a besztercebányai tornaversenyen. *„Intézetünk ez évben szerepelt először más intézményekkel egybevetőleg. 29 tornásszal jelent meg a besztercebányai kerületi tornaversenyen. Igen hiányos torna-főlszerelésünk mellett babérokat nem arathattunk, de még azt csak nem is remélhattünk. Sikeresebb volt a torna-verseny ránk nézve már ott, hol a tömegesebb együttműködés az irányadó. A fiúk megjelenésükkel mindenütt rokonszenvet keltettek, a fölvonulásukkal és a szertornázásukkal némi dicséretet is szereztek s végre 10 tanuló a kötélhúzásban való együttes erő kifejtésével főgymnasiumunk részére elismerő oklevelet is hozott haza. A torna-versenyenél nagyobb jelentőségű az azzal összekötött nyolcnapos kirándulás.”*³³ Ahogy ez a fentiekből is kitűnik, a tanári kar csupán azért ragaszkodott a főegyházi fiúk részvételéhez a versenyen, hogy ott a diákok látóköre szélesedjék, és bennük a tornázás iránti kedv fokozódjék. Hasonló motiváció miatt utazott fel Budapestre a millennium évében, 1896. június 1-jén nyolc főegyházi diák és két tanár, hogy részt vegyenek az országos tornaversenyen. A 200 méteres futásban eredményesen szerepelt az iskola egyik tanulója, ezüstéremmel térhetett haza.³⁴ Az 1896/1897-es tanév végén, június 20-án több mint 60 diák és szinte az egész tanári kar Kecskemétre utazott, az ottani kerületi tornaversenyre. Az itt elért eredményről nincs információ, a krónikás viszont fontosnak tartotta megemlíteni a főegyházi fiatalok egyenruháját (fekete színű, vörös zsinórzattal és vörös övvel díszített egyenruha), valamint hangsúlyozni a csapat kitűnő magatartását, *„rendszeres iskolázásra valló”* fegyelmezettségét, ügyességét. Mivel a gimnáziummal egy épületben működő állami tanítóképző is képviseltette magát a kecskeméti versenyen, valamint a városi előkelő körök előszeretettel kultiválták ekkoriban a vívást, magától adódott az ötlet, hogy a két intézmény közösen rendezzen Főegyházán torna-

31 A kiskunfőegyházi városi kath. főgimnázium értesítője. Közli az intézmény igazgatója. (A továbbiakban: Értesítő – Főgimnázium.) 1893/1894. 30., 47.

32 Értesítő – Főgimnázium, 1893/1894. 22.

33 Értesítő – Főgimnázium, 1893/1894. 7., 26.

34 Értesítő – Főgimnázium, 1895/1896. 60.

és vívőünnepet. Az 1897. június 22-i alkalomra meghívták a körmeöbányai állami főreáliskola tanárait és növendékeit is. Az ünnepélyen a félégyházi gimnazisták kötelező szabadgyakorlatokat mutattak be, majd tornatáncot a Klapka-indulóra, katonai rendgyakorlatokat, kötélhúzást stb.³⁵

A főgimnázium tornafelszereléséről az évente megjelent értesítők nem tartalmaznak adatokat, feltehetően azért, mert továbbra is a velük egy épületben működő állami tanítóképző intézet tornatermét és felszerelését használták. Változott azonban a helyzet, mikor a megnövekedett létszámú gimnázium új épületbe költözött. Az újonnan emelt iskolaépülethez (melyben jelenleg a főgimnázium jogutód intézménye, a Móra Ferenc Gimnázium működik) az akkori kor fogalmai szerint modern és színvonalas tornaterem is kapcsolódott. Az új épületet a millennium tiszteletére 1896 novemberében avatták fel, de a tanítás csak 1897 őszén kezdődött meg az új falak között. Az újonnan emelt, korszerű, 18x9 m² alapterületű tornacsarnok kétharmad részét padlóval burkolták, a fennmaradó 60 m²-es részt fűrészporral fedték.³⁶ Később, az 1902/1903-es tanévben a tornacsarnokot négy, az odavezető fedett folyosót pedig kettő nagy lámpával szerelték fel, hogy a téli délutáni sötétebb órákban is használni lehessen.³⁷

Sajnos dr. Beke Lajos – aki itt már ellátta a tornaszertár őrének tisztjét is – nem sokáig élvezhette a félégyházi gimnázium új épülete nyújtotta előnyöket, mert 1898-ban a szolnoki állami gimnáziumhoz helyezték át. Helyébe dr. Porst Kálmán került, aki szintén latin–történelem szakon végzett, később pedig megszerezte a tornatanítói képesítést is. Az 1898/99-es és az 1899/1900-as tanévekben az alsó négy osztályban továbbra is Szabó Mihály tanította a testnevelést, az 5–6. osztályokban Pál Károly latin–magyar szakos tanár – egyben a tornaszertár őre – látta el ezt a munkát, a felsőbb két osztály tornatanára az a Szalay Gyula lett, aki eddigre már 6 éve volt tagja a helyi gimnázium tanári karának. Magyar–latin szakos tanári oklevele mellé megszerezte a gimnáziumi tornatanítói végzettséget is, valamint belépett a Magyarországi Tornatanítók Egyletébe is.³⁸ Míg az alsóbb osztályok tananyaga változatlan maradt, Szalay Gyula osztályainál sokkal részletesebb tananyag-bemutatással találkozhatunk: *„Rendgyakorlatok helyben és menetközben. Összetett szabadgyakorlatok, bot-, súlyzó- és buzogánygyakorlatok. Szergyakorlatok: nyújtón, korláton, lovon, gyűrűhintán, mászópóznán, lét-*

35 Értesítő – Főgimnázium, 1896/1897. 14–16.

36 A kiskunfélegyházi városi katolikus Szent László főgimnázium [1924-től reálgimnázium, 1935-től gimnázium] értesítője. Közzéteszi: az intézet igazgatója. (A továbbiakban: Értesítő – Szent László Gimnázium.) 1926/1927. 20.

37 Értesítő – Főgimnázium, 1902/1903. 15.

38 Értesítő – Főgimnázium, 1898/1899. 6., 33–34.

rán; magasugrás, távolugrás, rúdugrás, lengőkötél-gyakorlatok. Különböző tornajátékok, labdajátékok, különösen füleslabdával³⁹. Menetgyakorlatok, télen korcsolyázás.³⁴⁰

Az 1900/1901-es tanév annyiban hozott változást a félegyházi gimnázium testnevelés-tanításában, hogy megvalósították a Vallás- és Közoktatási Minisztérium 1900. évi 29.954. számú, a középiskolai tantervek testi nevelésre vonatkozó rendelkezéseinek végrehajtása tárgyában hozott rendeletét,⁴¹ mely kötelezővé tette a középiskolák négy alsóbb osztályában (majd később az egész tanulóiifjúság számára) a játékdélutánokat. Az intézményfenntartó város a gimnázium rendelkezésére bocsátotta a szükséges nagyságú játékteret, és gondoskodott a legszükségesebb felszerelésekről is. A játékdélutánokat Porst Kálmán és Szalay Gyula vezették, munkájukért a rendelet értelmében külön díjazásban részesültek. A tanárok a rendeletben ajánlott játékok közül válogattak, így a diákok kipróbálhatták a fogócskát, a „künn a farkas, benn a bárány”-t, a futó duplexet (rótát), a budai métát (rejtő rótát), a kör-rótát, a kapóst (kiütőt), a tolvajüzőt, a sintérest, a nagy métát, a várostromot (rúgólabdával) és a füleslabdát.⁴² Telente a helyi „Korcsolyázó és Labdázó Egyesület” mérsékelt díjért a gimnázium rendelkezésére bocsátotta az egyesület nagy területű és jól gondozott jégpályáját, valamint év közben a városi ligetben fönntartott teniszpályáját is; a Gőzmalom Részvénytársaság pedig mérsékelt árú jegyeket szolgáltatott ki rendszeresen a tanulóknak a társaság gőzfürdőjébe és uszodájába, ahová a diákokat mindig egy-egy tanár kísérte el.⁴³ Az 1901 májusában a fővárosban rendezett országos tornaversenyen több mint 50 félegyházi diák vett részt tanáraikkal, közülük négyen egyéni versenyekben (pl.: futás, függeszkedés, mászás) első helyezést értek el.⁴⁴

A következő évtől kezdve már a felsőbb évesek számára is tartottak kötelező játék délutánokat, ahol elsősorban a csapatszellem kialakítására figyeltek. Az előírt játékok mellett meghonosították a kótyát⁴⁵ és „néha, a kellő

39 Füleslabda: a legnépszerűbb csapatjáték volt a századfordulón, később a futball teljesen kiszorította. Bórszalaggal ellátott labdával játszották, amelyet a 10 fős csapatok játékosai kézzel továbbítottak az ellenfél kapuja felé, gólszerzés céljából.

40 Értesítő – Főgimnázium, 1898/1899. 6. 54.

41 Magyarországi rendeletek tára 1900. (34. évf.) I. kötet. Budapest, 1900. I. 445.

42 Értesítő – Főgimnázium, 1900/1901. 74–75. A „künn a bárány...” ún. kergető körjáték, amelyet kisebb gyermekek énekelve játszanak. A felsorolt játékok többsége kisebb-nagyobb labdával játszott, ügyességet, sok mozgást igénylő csapatjáték volt, a tolvajüző „futójátékként”, a várostrom „hadakozási játékként” szerepel a korabeli irodalmakban. A játékszabályokat részletesen is leírja: BARNÁK JAKAB–UJHELYI SÁNDOR, 1915. és OTTÓ JÓZSEF, 1897.

43 Értesítő – Főgimnázium, 1900/1901. 75.

44 Uo. 76.

45 Kótya: 15–18 éves ifjaknak ajánlott labdajáték, amelyet labdával és ütővel játszottak. BARNÁK JAKAB–UJHELYI SÁNDOR, 1915. 192–194.

elővigyázattal” megkezdték a „football” gyakorlását is. A tanév végén helyi szintű tornaversenyt rendeztek.⁴⁶ Tornatanárként működött továbbra is Szabó Mihály és Szalay Gyula, Pál Károly helyét Porst Kálmán töltötte be, aki a következő tanévre megszerezte az okleveles gimnáziumi és polgári iskolai tornatanítói oklevelet is. A következő évek viszonylag eseménytelenül teltek, a tornatanítás a már kialakult rendszerben folyt. Változást jelentett azonban, hogy az 1904/1905-ös tanévben a gimnázium megszerezte az állami tanítóképző intézet régi tornaszereit. Erre valószínűleg úgy nyílt lehetőség, hogy a tanítóképző 1904-ben kiköltözött a korábban közösen használt régi iskolaépületből – azt teljes egészében az alsóbb fokú iskolák használatába adva –, és elfoglalta újonnan felhúzott épületét a vasútállomás közelében. Az új épülethez feltételezhetően új tornafelszerelés is tartozott, a régieket így megkaphatta a gimnázium. Egyéb beruházásra is sor került ekkor: az öltözőkbe fogasokat, a tornaszerek számára tárolókat készítettek, vásároltak továbbá 60 db tornabotot és egy füleslabdát is.

1904 nyarán hunyt el az iskola alsóbb évfolyamainak tornatanára, Szabó Mihály,⁴⁷ óráit Szalay Gyula és Porst Kálmán vették át, akik saját tárgyaink mellett eddig is tanítottak testnevelést.

Az 1906/1907-es tanévben az intézet 20 növendéke látogatta egy pesti vívómester hét hónapos kard- és törvívótanfolyamát, és többéves szünet után ebben az évben vettek részt a gimnazisták (42 fő) ismét tornaversenyen, ezúttal Egerben, ahonnan sikeresen, két oklevéllel, két ezüst- és egy bronzéremmel gazdagabban tértek haza. Sor került egy 150 korona értékű, nagyobb beszerzésre, többek között 100 db bőrlabdát, pumpát, jelzősípót, ugródeszkat, füleslabdát vásárolt az iskola.⁴⁸ Éveken át kifogásolta azonban a tantestület, hogy a város nem bocsátott az iskola rendelkezésére megfelelő játékkeret, és nem történt meg az iskola udvarának feltöltése, planírozása, a nyári tornatér szereinek kiegészítése sem.⁴⁹

1909-től Porst Kálmán lett a gimnázium igazgatója, vezetői beosztása miatt így kevesebb órát tudott tartani, csak az alsó két osztály tornatanítását vállalta, a többi hat osztályban a testnevelést Szalay Gyula tartotta. Igaz, hogy Porst Kálmán igazgatóvá választása érzékenyen érintette a gimnáziumi sportoktatás személyi feltételeit, azonban vezetőként minden rendelkezésére álló eszközzel támogatta a korábban is szívügyének tartott testnevelést.

46 Értésítő – Főgimnázium, 1901/1902. 15–17.

47 Értésítő – Főgimnázium, 1904/1905. 46.; Szabó Mihály 1848-ban született és 1904. augusztus 2-án hunyt el. 29 évig működött néptanítóként, a gimnáziumban 16 évig volt tornatanító, emellett dolgozott az ipariskolában is. „Szabó Mihály”. Félégyházi Hírlap, 1904. augusztus 7. 3–4.

48 Értésítő – Főgimnázium, 1906/1907. 47–48., 55–57., 67.

49 Értésítő – Főgimnázium, 1909/1910. 57–58.

Az 1910/11-es tanév fordulópont az iskolai sport életében, részben azért, mert ekkor került sor egy nagyobb beruházásra a tornaszerek tekintetében (emelhető vasbetétes korlát, diszkosz, mászópózna-készlet, gyűrűhinta, amerikai nyújtó, mászókötel, ugródeszka, zsámoly, svédpad, gerelyrúd stb.),⁵⁰ részben pedig azért, mert a tornázás intenzívebb művelése végett (két évvel megelőzve az ezt ösztönző miniszteri rendeletet)⁵¹ ebben a tanévben alakították meg az iskola tornakörét. A tornakör céljával a „tornázás intenzívebb művelését” jelölték meg, a kör alapszabályát az illetékes minisztérium is jóváhagyta. A tornakör elnöki tisztét az iskolaigazgató, Porst Kálmán, vezető tanári tisztét pedig Szalay Gyula töltötte be, ők foglalkoztak testnevelés-tanítással a gimnáziumban. A körnek tagja volt az összes felsőbb évfolyamú tanuló, és a kör „tishti kara” (ifjúsági elnök, titkár, pénztáros, szertáros, előtornász, csapatkapitány stb.) is a diákok közül került ki.⁵² A kör intenzívebb munkát csak a megalakulást követő évben tudott kifejezni. Ekkor a kör hetenként, olykor kéthetenként tartotta összejöveteleit, csütörtök, illetve szombat délutánonként 3 és 5 óra között, a diákok vagy a szabadban, vagy a tornacsarnokban „gyakorolták magukat csapattornában és játékban”. Barátságos mérkőzéseket játszottak a helyi állami tanítóképző intézet, a kecskeméti állami főreál- és felsőkereskedelmi iskola, valamint a ceglédi állami főgimnázium ifjúságával. A tornakör eredményes működését mutatja, hogy az iskola diákjai 1912-ben az országos atlétikai versenyről három éremmel tértek haza (diszkoszvetés, súlylökés, 100 yardos futás); a pécsi kerületi szertornaversenyről 14 érmet és két oklevelet hoztak haza. Szintén az 1912-es év sikerei közé tartozott, hogy ebben az évben Varga Béla, a főlegyházi gimnázium egykori, 1907-ben érettségizett tanulója – immár mint orvostanhallgató – a stockholmi nyári olimpián Magyarország képviseletében birkózásban harmadik lett.⁵³

50 Értésítő – Főgimnázium, 1910/1911. 53–54. A beszerzés több mint 800 korona értékben történt, ami az addigi kb. 2200 koronás felszereléshez viszonyítva igen jelentősnek számított. Az 1910/11-es tanévben történt szertárgyarapítás után évekig nem fejlesztették a sporteszközállományt, mert nem volt rá pénz, ezt a jelentős beszerzést kellett törleszteni, pl.: az 1914/1915-ös tanévben is 150 koronát fordítottak ilyen célra. Értésítő – Főgimnázium, 1914/1915. 33.

51 A minisztérium 155 956/1912 sz. rendelete, mely országszerte a középfokú iskolákban tornakörök alakítását rendelte el, a főlegyházi gimnázium tornakörét már munkában találta. Értésítő – Főgimnázium, 1912/1913. 31.

52 Értésítő – Főgimnázium, 1910/1911. 72.

53 Dr. Varga Béla (1889. július 2. – 1969. április 3.) Kiskunfőlegyházán született, itt is érettségizett, majd Budapesten orvosnak tanult, 1914-ben végzett sebészsként. Eredményes birkózó volt, az 1912-es stockholmi olimpián 3. helyezést ért el. L: Magyar Életrajzi Lexikon 1000–1990. Internet: <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC16241/16419.htm> (Letöltve: 2013. december 12.)

Évek óta nagy gondot okozott azonban az a tény, hogy a félegyházi gimnáziumban nem működött főállású tornatanár. Akik az 1890–1913-ig terjedő időszakban a testnevelést tanították (Beke Lajos, Porst Kálmán, Pál Károly, Szalay Gyula) – bár volt tornatanítói képesítésük – csak mellékesen, fő tantárgyaik tanítása mellett végezték ezt a munkát. A tény, hogy mind a négyen latintanárok voltak (ketten magyart, ketten pedig történelmet tanítottak még), mindenképpen érdekes, de nem lehet túl messzemenő következtetéseket levonni belőle a latin és a testnevelés tanításának esetleges kötelező kapcsolatáról. Porst Kálmán igazgatósága alatt érlelődött meg az igény egy önálló tornatanítói állás megszervezésére. Mivel korábban maga Porst Kálmán is tanított testnevelést, igazgatóként valószínűleg hatékonyabban tudta képviselni a sport érdekeit. Az 1913/1914-es tanévben Tábíth M. Jenő ideiglenes tornatanár tanította a testnevelést minden osztályban, és ő vezette a játékdélutánokat is, tehermentesítve így Szalay Gyulát és Porst Kálmánt.⁵⁴ A tantestület azonban nem sokáig érezhette megoldottnak a tornatanítás problémáját, mert az ideiglenesen alkalmazott Tábíth Jenő a tanév végén, 1914 nyarán megvált az intézettől. Helyére szeptember 1-jei hatállyal Zentay-Zubek Mihály okleveles főgimnáziumi tornatanítót neveztek ki. Azonban – önhibáján kívül – ő sem jelentkezhett szolgálattételre, mert a háború kitörése miatt már augusztus elején ezredéhez kellett bevonulnia. Óráit szeptember és október hónapokban Szalay Gyula és Porst Kálmán látták el, novembertől pedig egy miniszteri rendelet felfüggesztette a testnevelés tanítását.⁵⁵ Mivel Zentay-Zubek Mihály a háború egész ideje alatt tényleges katonai szolgálatot teljesített, ezekben a tanévekben továbbra is Porst Kálmán és Szalay Gyula tanította a testnevelést a gimnáziumban, ami a felsőbb éveseknél utóbb már katonai kiképzéssel is párosult.⁵⁶

A világháború nemcsak a testnevelést mint tantárgyat hozta nehéz helyzetbe, de megakasztotta az addig eredményesen működő tornakör munkáját is. Pedig az előző, 1913/1914-es tanévben a kör dísztagjává választották a fentebb már említett Varga Béla birkózót, sőt a tornászás terén való ismeretek

54 Mikor az újonnan létesített tornatanítói állást meghírdették, először Szöts László okleveles főgimnáziumi tornatanár, nyugalmazott m. kir. honvédfőhadnagy kapott kinevezést, aki azonban nem foglalta el a posztot, mert az államnál nyert alkalmazást. Az állást – újbóli meghirdetés után – Tábíth M. Jenő algimnáziumra képesített okleveles tornatanítóval töltötték be, akit köteleztek arra, hogy 6 hónap alatt szerezze meg a főgimnáziumi képesítést, addig csak ideiglenesen alkalmazták. Állását 1913. november 1-jén foglalta el. „Az újonnan fölállított tornatanítói tanszékkal a tanári testületnek egy régi vágya és kívánsága teljesült s a tornatanítás önálló tanerő kezébe került.” Értesítő – Főgimnázium 1913/1914. 75–76.

55 Értesítő – Főgimnázium, 1914/1915. 65.

56 Értesítő – Főgimnázium, 1915/1916. 12–13.; 1916/1917. 6–7.; 1917/1918. 10–11. Az 1914–1918 közötti gimnáziumi testnevelés-oktatásról lásd részletesebben: KŐFALVINÉ ÓNODI Márta, 2015.

gyarapítására előfizettek az *Ifjúsági Testnevelés* című hetilapra, azon kívül a tagok közül sokan a *Sport hírlapot* is olvasták.⁵⁷ A tornakör működését az első világháború kitörésekor felfüggesztették, és évekig nem is tevékenykedett, valamint a tornaszertár sem gyarapodott.⁵⁸

Annál nagyobb változást jelentett azonban, amikor a háború után elfoglalta állását a még 1914-ben kinevezett tornatanár, Zentay-Zubek Mihály.⁵⁹ A két világháború között végig ő tanította a félegyházi gimnáziumban a testnevelést, és ez az időszak méltán tekinthető az intézmény sporttörténete egyik legsikeresebb szakaszának. Zentay-Zubek Mihály tevékeny, agilis személyisége⁶⁰ éppen megfelelt a diáksporttal, illetve annak irányításával szemben az első világháborút követően támasztott, újjól formálódó magasabb, miniszteri szintű követelményeknek. A polgári életviszonyok nehézségei, a trianoni sokk okozta gazdasági, politikai és tömeglélektani katasztrófa árnyékában ugyanis nemzetmentő reménysugárként villant fel a testkultúra kibontakoztatása. A testnevelés és a sport az iskolai élet és a szórakozáskultúra perifériáiról elkerülve a kulturális felemelkedés, a „magyar feltámadás” lehetőségévé vált, valamint burkolt katonai képzést is jelentett.⁶¹ Helyi szinten a főgimnázium tornatanára meg is tett minden tőle telhetőt, hogy a testnevelést propagálja, fontosságát hangsúlyozza. Feltűnő az iskola két világháború közti, Zentay-Zubek Mihály nevével fémjelzett korszakában a sportélet sokszínűsége és sokrétősége. Bevezette és rendszeressé tette a tanév végén, májusban a városi sportpályán megrendezett nyilvános tornaünnepélyeket, melyek egyrészt jó alkalmul szolgáltak a tanulók ügyességének, tornázási képességének bemutatására, másrészt a meghívott környékbeli vendégiskolák (pl.: helyi tanítóképző, szentesi főgimnázium) szereplése elősegítette a baráti együttműködés és

57 Értésítő – Főgimnázium, 1913/1914. 35–36.

58 Értésítő – Főgimnázium, 1914/1915. 27.; 1915/1916. 27., 48.; 1916/1917. 22.; 1917/1918. 16., 19.

59 Az eredetileg Zubek Mihály néven született testnevelő tanár egy későbbi névváltoztatás után Zentay Mihály néven szerepelt, a félreértések elkerülése miatt a Zentay-Zubek Mihály elnevezést használjuk.

60 Félegyházi működése során titkára volt a Kiskunfélegyházi Sport Clubnak, a helyi Gazdai Ifjak Testedző Egyesületének művezetője, a városi Korcsolyázó és Labdázó Egyesület választmányi tagja, a Reménység Vasutas Sport Egyesület torna szakosztályának kiképzője is volt. A helybeli úri kaszinó, a Magyar Vívómesterek Országos Egyesülete, az Országos Középfiskolai Tanáregyesület, a Testnevelési Tanárok Országos Egyesülete is tagjai között tartotta őt számon.

61 A trianoni békediktátum jelentősen korlátozta Magyarországon a katonai kiképzés lehetőségeit. A sportmozgalom volt az egyetlen eszköz arra, hogy a fiatal fiúk erős, edzett, de a katonai alapokat is ismerő hazafiak legyenek, akiket egy esetleges újabb háború során be lehet sorozni. A korszakban hozott sporttörvény is erőteljesen magán hordozza a militarizmus jegyeit. L.: KUN László, 2000.; KOVÁCS Klára, 2012.

tapasztalatcsere kibontakozását, harmadrészt a kb. 2000 fős nézőközönség nem kevés belépődíjat fizetve hozzájárult az iskolai tornaeszközök beszerzéséhez, pótlásához, közvetve a testnevelésórák színvonalának emeléséhez. Természetesen a közönségsiker érdekében nívós műsort kellett összeállítani: gyakran szerepeltek a tornaünnepélyen zenére végzett szabad- és botgyakorlatok, vívás, váltófutás, kötélhúzás és látványos előgúllák. Ezek a – rendszerint a városi Lövöldében megrendezett – zenés tornaünnepélyek ritkán voltak versenyszerűek, céljuk inkább a torna propagálása volt, hogy „*Félegyháza sportra termett ifjúságát a minden oldalú, összhangzatos fizikumot nevelő sportolási móddal megismertesse, és ezáltal az annyira fontos hazai testnevelés ügy*” szolgálatába állítsa.⁶² Szintén a sport népszerűsítését és a tehetségek felfedezését szolgálták az iskola atlétikai, vívó- és céllövő háziversenyei, illetve az osztályok közötti labdarúgó-bajnokságok és füleslabda-versenyek. A testnevelő tanár (aki egyben vívómester is volt) rendkívüli tantárgyként, szakköri keretben nem kevés számú érdeklődőt oktatott kard- és törvívásra.⁶³ Zentay-Zubek Mihály legfontosabb ténykedése azonban kétségtelenül az volt, hogy újra életet lehel az első világháború ideje alatt működését felfüggesztő tornakörbe. A főgimnázium tornaköre, mely az 1920-as években felvette a már említett sikeres birkózó, dr. Varga Béla nevét, abszolút szervezett keretek között működött. Támogatási és propagandisztikus céllal megnyerték védnökül a tankerületi főigazgatót, a díszelnöki cím a mindenkori polgármesternek járt, a gimnázium igazgatóját tiszteletbeli elnökké választották, a tényleges munkát pedig a tornakör tanárelnöke és vezetője, azaz Zentay-Zubek Mihály végezte. A kör ifjúsági elnöki, titkári, jegyzői, ellenőri, pénztárosi, szertárosi, csapatkapitányi tisztségeit diákok töltötték be.⁶⁴ Elvileg a gimnázium bármelyik tanulója tornaköri tag lehetett, a sportkörösök létszáma mégis évenként ingadozott, néha a diákok 70%-a, néha csak 30 %-a járt.

A kiskunfélegyházi gimnázium sportköröseinek létszáma 1926–1944.

A nyolcosztályos gimnázium tanulóit sportköri szempontból négy korosztályba sorolták,⁶⁵ érdekes módon a legfiatalabb, 10–12 éves korosztály képviseltette magát legkevesebb taggal, legtöbben pedig a 4. korosztályból, a 16–19 évesek közül kerültek ki, ők tették ki általában a sportkör létszámának felét.

62 Értésítő – Főgimnázium, 1920/1921. 10–11.

63 Lásd pl.: Értésítő – Szent László Gimnázium, 1933/1934. 37., 1935/1936. 42., 1936/1937. 37., 1937/1938. 33., 1938/1939. 23.

64 Értésítő – Szent László Gimnázium, 1924/1925. 23–25.

65 Értésítő – Szent László Gimnázium, 1926/1927. 20.

Figyelemre méltó, hogy az 1930-as évek közepén volt a legkevesebb a sportkörösök száma, épp mikor szép versenyeredményeket produkáltak a fiúk. Feltételezhető, hogy a kör tömegsport jellegét ekkor átvette a versenyre való felkészülést célzó, keveseket érintő, intenzív edzés.

A sportkör először szombaton délután tartotta kétórás foglalkozásait, emellett később bevezették mindennap az iskolai 20 perces nagyszünetekben való sportolást.⁶⁶ A gimnázium sportköre a testnevelés minden felöllelhető ágát kultiválta, keretén belül párhuzamosan több szakosztály is működött. Gazdag volt a választék: játék és téli sportok, torna és atlétika, birkózás és úszás, vívás és céllövészet, boksztolás és tenisz, kézilabda, sakk és repülőmodellező szakosztályokba járhattak a fiúk.⁶⁷

A kör finanszírozása is megoldottá vált: minden diáknak a beiratkozáskor évente bizonyos összeget kellett befizetnie a testnevelési alapra, a befolyt pénz 40%-a illette meg a gimnázium sportkörét, egyéb bevételi forrást a tornarendezvények belépődíjai jelentettek.⁶⁸ Hála a nagyjából tervezhető finanszírozásnak, a tornaszertár felszereltsége is javult, 1923 után rendszerek voltak a nagyobb beruházások.⁶⁹ Ebben szerepet játszhatott az is, hogy a versenyeken egyre jobban teljesítő tanulóknak szüksége volt speciális tornaszerekre és felszerelésekre, másrészt – öngerjesztő folyamatként – pontosan az egyre inkább javuló versenyeredményekre való tekintettel, a főlegyházi főgimnázium többször megkapta bizonyos tankerületi sportversenyek megrendezésének jogát,⁷⁰ ennek azonban előfeltétele volt, hogy a szükséges tornaszerek kellő számban rendelkezésre álljanak. A labdarúgás népszerűségére következtethetünk abból, hogy az iskola az 1920-as évek közepén 10 pár „football” cipőt, 11 pár sportszárát, 5 pár sípcsontvédőt vásárolt, és szinte

66 Értésítő – Szent László Gimnázium, 1927/1928. 26–28.

67 A felsorolt szakosztályok nem működtek állandóan, évente változhatott a kínálat. Az összefoglaló a Zentay-Zubek Mihály ideje alatt valamennyi választható sportköri tevékenységet felsorolja.

68 Az 1928/29-es tanévben például 2,40 pengő volt a testnevelési díj, míg a tandíj helybelieknek 40, vidékieknek 80 pengőt tett ki. Értésítő – Szent László Gimnázium, 1928/1929. 48.

69 Az 1925/1926-os tanévben például a város jóvoltából az alábbi tornaszerekkel gyarapodott a tornaszertár: 20 szakasz bordásfal, 1 korlát, 1 nyújtó, 1 rugódeszka, 1 ugrószekrény, 6 mászópózna, 6 mászókötel, 1 db kosárlabda-felszerelés, 2 db hajszalabda, 2 db füleslabda, 9 db gerely, 3 db diszkosz, 30 db fabot, 2 db stafétabot, 9 db ugróléc, 1 db ugrónád, 2 pár szeges futócipő, 10 db ugrókötel, 4 db vívókard, 2 db fejjvédő, 10 pár gumi tornacipő. Értésítő – Szent László Gimnázium, 1925/1926. 32.

70 Például 1926/27-ben itt rendezték meg a kerületi tornászajnokságot, a következő évben a kerületi vívóversenyt. Értésítő – Szent László Gimnázium, 1926/1927. 20., 1927/1928. 26–28.

minden évben új focilabdát is. Az atléták és a tornászok számára diszkoszt, svéd gerelyt, súlygolyót, korlátot, nyújtót, stafétabotot, ugrólécet, ugrónádat szereztek be.⁷¹

A sportköri foglalkozásokat az őszi és tavaszi hónapokban, jó idő esetén a szabadban tartották meg, télen pedig a tornateremben. A gimnáziumnak nem volt külön tornaudvara, házilag alakították ki az udvaron súlydobó, magas- és távolugró pályát.⁷² Az 1930-as évek elejére sikerült az intézet pincéjének folyosóján egy 50 m-es céllövőpályát felállítani golyófogókkal.⁷³ Korcsolyázni a város környékén lehetett, de előfordult olyan év, amikor a gimnázium udvarán létesítettek jégpályát.⁷⁴

A tornakör a nyári szünetekben sem függesztette fel tevékenységét, a diákok úszni, vízipólozni, futni jártak. Zentay-Zubek Mihály többször panaszkolta, hogy a növendékek teljesítményén meglátszik az állandó atlétikai pálya hiánya.⁷⁵ Ennek ellenére az 1920-as évek közepétől nagyon szép versenyeredményeket értek el a főlegyházi gimnazisták, igaz, főként a tornászok és a vívók. Leginkább a tankerületi versenyeken szerepeltek sikeresen,⁷⁶ de több országos versenyen is derekasan helytálltak. Például az 1928/29-es tanévben a Budapesten rendezett országos tornászbajnokságot a főlegyházi csapat nyerte meg, egyéniben is több érmet elhoztak, Zentay-Zubek Mihály pedig megkapta a legjobb tornászcsapat testnevelőjének járó elismerést.⁷⁷ A következő évben a szegedi tankerület magasugróbajnok-csapata címet érdemelték ki a gimnazisták, diszkoszvetésben és 200 m-es futásban pedig egyéni első helyezéseket értek el.⁷⁸ 1932-ben a Magyar Atlétikai Szövetség által Szegeden rendezett ifjúsági atlétikai versenyen három csapat- és két egyéni első helyet, valamint több második és harmadik helyezést szereztek, így az összesített pontszámok alapján a főlegyháziak kapták meg a vándordíjat: egy márványalapzaton álló, jobb kezében győzelmi koszorút tartó szobrot.⁷⁹

71 Értésítő – Szent László Gimnázium, 1923/1924. 20., 1924/1925. 30.

72 Értésítő – Szent László Gimnázium, 1926/1927. 20.

73 Értésítő – Szent László Gimnázium, 1930/1931. 26–28.

74 Értésítő – Szent László Gimnázium, 1927/1928. 26–28.

75 Véleménye szerint, alkalmas pálya esetén „*olyan sikeres lehetne a versenyekre való felkészülés, hogy országos viszonylatban is megállnák a helyüket a főlegyházi diákok.*”
Értésítő – Szent László Gimnázium, 1926/1927. 20., 1927/1928. 26–28., 1928/1929. 29–30.

76 Kerületi sportversenyekre utaztak pl. Ceglédre, Kecskemétre, Hódmezővásárhelyre, Szegedre, Csongrádra. A legtöbb esetben éremmel tértek haza. Értésítő – Szent László Gimnázium, 1925/1926. 26–28., 1926/1927. 20.

77 Értésítő – Szent László Gimnázium, 1928/1929. 29–30.

78 Értésítő – Szent László Gimnázium, 1928/1929. 29–30.

79 Értésítő – Szent László Gimnázium, 1931/1932. 21–22.

A következő évben, az országos atlétikai versenyen, korláton, nyújtón, súlylökésben és távolugrásban elért eredményéért a félegyházi csapat dr. Ottó József⁸⁰-vándordíjat nyert. 1934-ben a gimnázium csapata részt vett Budapesten a Magyarországi Testedző Egyesületek Szövetsége által rendezett tornász világbajnokság záróünnepélyén, ahol padgyakorlatokat és gúlákat mutattak be. Miután 1935-ben a félegyházi gimnázium a szegedi tankerületből átkerült a Budapest vidéki tankerülethez, valószínűleg erősebb mezőnyben kellett versenyezniük a fiúknak, legalábbis erre utal a korábbihoz mérten szerényebb sikerű szereplés. Igen eredményes volt azonban továbbra is az iskola váltófutócsapata, 1938-ban, az október 6-án rendezett Kegyeleti Staféta győztes csapatáról fénykép is maradt fenn az iskola gyűjteményében. Az 1940-es évektől a félegyházi gimnazisták a korábban is nagyon eredményes vívás mellett ökölvívásban is országos sikereket értek el.⁸¹ Ebben az időszakban járt a gimnáziumba, és ért el jelentős sporteredményeket az iskola későbbi legendás tornatanára, Soltész Dezső, aki elődjéhez és tanárához, Zentay-Zubek Mihályhoz hasonlóan hosszú évtizedekig foglalkozott sikeresen a félegyházi gimnazisták testnevelésével.

Zentay-Zubek Mihály nem csak az eredményeket hozó sportkörösök előmenetelét tartotta fontosnak, hiszen a beszámolókból kitűnik, hogy egy adott évben a kb. 220 fős tanulói fűjságból 143 fő tudott úszni, 153 fő korcsolyázni, 69 diák pedig céllövészettel foglalkozott.⁸² Az 1930-as évek második felétől, harmadik osztálytól nyolcadikig minden diák részt vett a céllövészet-oktatáson, még a testnevelésből felmentettek is, ami szinte alig leplezett katonai kiképzésnek tűnik.⁸³ Szintén ezt a célt szolgálta az 1940-es évektől bevezetett kötelező leventeoktatás is, ez is a testnevelés égisze alatt zajlott, a csapatparancsnok Zentay-Zubek Mihály volt.⁸⁴ A diákok erőnlétének javítását célozhatták az 1943-ban bevezetett mindennapos félórás testnevelési foglalkozások, amelyeket a harmadik tanóra után tartottak. Mivel itt érintett volt a teljes tanulói fűjság, ezekre kizárólag az iskolaudvaron kerülhetett sor, jó idő esetén.⁸⁵

80 Ottó József, dr. (1861–1920) főreáliskolai testnevelő tanár. Ő dolgozta ki az 1890-es években az új középiskolai tanterv számára a testgyakorlásra vonatkozó utasításokat, ő vette bele a középiskolai tantervbe a magyar népi játékokat, korosztályok szerint csoportosítva. A Budapesti Torna Club elnöke, a Magyarországi Tornatanítók Egyletének és az Országos Közegészségügyi Egyesület választmányi tagja. Internet: http://hu.wikipedia.org/wiki/Ottó_József (Letöltve: 2013. december 12.)

81 Értesítő – Szent László Gimnázium 1942/1943. 11.

82 Értesítő – Szent László Gimnázium, 1931/1932. 21–22.

83 Értesítő – Szent László Gimnázium, 1936/1937. 24.; 1938/1939. 14–15.

84 Értesítő – Szent László Gimnázium, 1942/1943. 11.

85 Értesítő – Szent László Gimnázium, 1943/1944. 8.

A második világháború a testnevelést és a sportkörü munkát is megakasztotta. Évekbe telt a megrongált iskolaépület felújítása, a megsemmisült felszerelések pótlása. Ebben a nehéz időszakban, a háború után, 1947-ben érettségizett a félegyházi gimnáziumban Zarándi László, aki később a magyar atlétika egyik kiemelkedő alakja lett.⁸⁶ Az ő pályafutása is ékesen bizonyítja, hogy egy vidéki, nem sporttagozatos gimnáziumban is folytatható színvonalas, eredményes testnevelés-oktatás. A siker kulcsa elsősorban az elkötelezett, elhivatott tornatanár személyében keresendő, aki a nehéz anyagi körülmények ellenére is a lehető legtöbbet hozta ki tanítványaiból. Az iskolai vezetés és a felsőbb hatóságok pozitív magatartása, támogató hozzáállása is elősegítette a sport megszerettetését a fiatalokkal.

Az 1870-es években induló kezdetleges gimnáziumi testnevelés-oktatástól hosszú, rögös út vezetett az 1940-es évek sikeres, sokrétű tevékenységet folytató sportköréhez, de megérte a fáradságot, mert nemcsak eredményes versenyzők, későbbi tornatanárok nőttek ki a gimnázium tanulóifjúságának soraiból, hanem sikerült a sport szeretetét generációról generációra áthagyományozni.

86 Zarándi László (Kiskunfélegyháza, 1929–) a helsinki olimpián 1952-ben bronzérmet, a berni Európa Bajnokságon aranyérmet szerzett, ezen kívül háromszor nyert főiskolai világbajnokságot a 4x100 méteres síkfutó váltó tagjaként. A Testnevelési Főiskolán, illetve Egyetemen 40 évig tanított, hat évig tanszékvezető volt. Több atlétikai könyv szerzője, társszerkesztője. Édesapja, Zarándi József a félegyházi gimnázium történelem–földrajz szakos tanára volt, 1956 és 1958 között a gimnázium igazgatójaként működött.

IRODALOM

BARNA Jakab–UJHELYI Sándor

1915 Játékkönyv gyermekek és a serdülő ifjúság számára. Budapest. L.: Magyar Elektronikus Könyvtár
Internet: <http://mek.oszk.hu/11100/11110/11110.pdf>.
(Letöltve: 2017. május 10.)

FÜLÖP Imre

1998 Kiskunfélegyháza sportélete. In: Kiskunfélegyháza helyismereti könyve. Szerk.: Bánkiné Molnár Erzsébet. Kiskunfélegyháza. 325–348.

KUN László

2000 Az etatizmus szellemében korszerűsített testnevelés és sport korszaka (1920–1944). Magyarország a XX. században. III. k. Szerk.: Kollega Tarsoly István. 575–634. L.: Magyar Elektronikus Könyvtár
Internet: <http://mek.oszk.hu/02100/02185/html/581.html>. (Letöltve: 2013. december 12.)

KOVÁCS Klára

2012 A magyar testnevelés és sport fejlődésének társadalmi és politikai tényezői a második világháborúig. In: Zempléni Múzsza, XII. évfolyam 4. (48.) szám. Internet: http://www.zemplenimuzsa.hu/12_4/kovacs_klara.htm (Letöltve: 2013. december 12.)

KŐFALVINÉ ÓNODI Márta

2011 A kiskunfélegyházi Móra Ferenc Gimnázium Emlékkönyve 1809–2009. Szerk.: Kőfalviné Ónodi Márta, Kőfalvi Tamás. Kiskunfélegyháza.

2015 Élet a kiskunfélegyházi gimnáziumban az első világháború idején. In: Múltbanézó 9. sz. (2015. 03. 09.) Internet: http://bacs-kiskun-leveltar.hu/V3/SP07_mbn/Tanulmanyok/koom-08t-1.html (Letöltve: 2017. május 10.)

MEZŐSI Károly
1960

Az algimnázium története 1809–1891. In: A Kiskunfélegyházi Móra Ferenc Gimnázium Emlékkönyve fennállásának 150. évfordulója alkalmából 1809/10–1959/60. Kiskunfélegyháza. 27–94.

OTTÓ József
1897

Ifjúsági játékok középiskolák számára. Budapest.

„A MAGYARORSZÁGI ZENEI ÜGYEK REFORMÁLÁSÁNAK TERVEZETE”

M. Bodon Pál memoranduma a hazai zeneoktatás átalakításáról (Forrásközlés)

Kecskemét 1914 és 1919 közötti történetének kutatása során, a közelmúltban, a helyi kultúrtörténet egy fontos, ez idáig publikálatlan dokumentuma került elő, a városi tanács közigazgatási iratai közül. Nevezetesen M. Bodon Pálnak, a kecskeméti zeneiskola egykori igazgatójának a magyarországi zenei ügyek megreformálásának kérdését tárgyaló tervezete.¹ A forrás keletkezéséről a direktor 1919. március 25-én kelt levele nyújt számunkra némi információt: „*Polgármester úr szóbeli felhatalmazására f. hó 19-én Budapestre utaztam hegedűtanár keresése s a % alatt csatolt zenei reformtervezet letárgyalása céljából. A tárgyalások a közbejött események folytán aktualitásukat veszítették, s azok újrafelvételére csak az új rendszer kialakítása után jöhet a sor*” – írta M. Bodon Pál, aki megkeresésében kérte a tanácstól fővárosi útja során felmerült költségeinek és napdíjának megtérítését.² Az elképzeléseit tartalmazó vitaanyagot tehát pusztán csak azért mellékelte leveléhez, hogy kiküldetésének jogosságát igazolja vele. A kilencoldalas tervezet fennmaradását így pusztá véletlennek tekinthetjük.

Mihályfalusi Bodon Pál 1908-ban zeneszerzés tanszakon diplomázott a Zeneakadémián. 1910-ig a fővárosban tanított, majd Kecskemétre került, ahol a zeneiskola élén állt 1949-ig. A város zenei életének vezéralakja lett, tanított, zenét szerzett, zenekart, hangversenyeket szervezett, jeles művészeket hívott meg a városba szerepelni. Kecskemét zenei élete ebben az időszakban – nem csekély mértékben tevékenységének eredményeként – országos visszhangot keltett.

1 A dokumentum a Kecskemét történetének első világháborús időszakát feldolgozó kötet munkálatai során került elő. A forrásra Szabó Bence munkatársam hívta fel a figyelmet, amelyet ezúton is köszönök neki. Az M. Bodon Pál munkásságának emléket állító, a Kodály Zoltán Zenepedagógiai Intézet gondozásában megjelent kiadvány írásai nem említik ezt a forrást.

2 Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltára (a továbbiakban: MNL BKML) IV. 1908. b. Kecskemét Város Tanácsának iratai. Közigazgatási iratok (a továbbiakban: IV. 1908. b.). 8573/1919.

Az M. Bodon Pál által 1919-ben papírra vetett elképzelések középpontjában az államosítás eszméje állt, mint írta: „*A zenei közszellemnek az eddigi kezdetlegesnél magasabb fokra való emelkedését a szociális eszmék üdvös térfoglalásától várjuk. Új kezdeményezéseknek s a meglévő zenei szervek új alapokon való továbbfejlesztésének egész sora vár a radikális állami beavatkozásra [...]*”.³ Ez az alapvetés azonban nem a korabeli aktuális ideológiák hatására, hanem szakmai megfontolások mentén érlelődött meg benne. M. Bodon Pálnak a nagybetűs zene ügyének mindenekfelettségét képviselő szemléletére lánya a későbbiekben így emlékezett vissza: „*A szellemi vagy a politikai életben semmiféle pártoskodásban nem vett részt. Számára a humanista gondolkodás, a magyarság ügye, és mindenekelőtt a muzsika, mint mindezek képviselője, hordozója volt fontos. A muzsika szolgálata mellett még a jövő generációk nevelését, pedagógiai szolgálatát vállalta.*”⁴

A tervezet központi gondolataként – ahogy fentebb már említettük – a „sínylődő” vidéki zeneiskolák államosításának szükségességét szorgalmazó tételt jelölhetjük meg, amelytől M. Bodon Pál több tekintetben is a hazai zeneoktatás eredményességének nagymértékű javulását várta. A korabeli gyakorlat szerint az államilag segélyezett zeneiskoláktól a támogatásért cserébe a minisztérium a Zeneakadémia tananyagához igazodó, emelt szintű tanrend bevezetését írta elő, amely a gyakorlatban azonban különbözőféleképpen valósult meg az egyes intézményeknél. A segély másik feltételeként, az állások betöltésénél a képesített zenetanárok előnyben részesítését rendelte el a kultuszminiszter. Ennek az elvnek az érvényesülését a fővárosi zenekultúra rohamos fejlődésének megindulásával, amely a képzett oktatókat mind nagyobb számban kötötte le, valamint a zeneiskolai növendékek létszámának növekedésével, az 1910-es évektől már nem lehetett biztosítani. Az intézményvezetők kénytelenek voltak e kikötést úgy megkerülni, hogy: „*pedagógiaileg képzetlen »óraadókat«, »segédtanárokat« alkalmaztak, ami a tanítói dilettantizmus nem kívánatos hivatalos elismerését és támogatását jelenti.*”⁵ A szerző az államosítástól az egyes intézményekben alkalmazott tantervek egységesülése, valamint a tanulók értékelésének egységessé válása mellett – nem utolsó sorban – az oktatók javadalmazásának kiegyenlítődsét és a tanárok elvándorlásának megszűnését, valamint a zene demokratizálásának megvalósulását remélte. Ez utóbbi kiteljesítésében az állami ének- és zenekaroknak is komoly szerepet szánt.

3 MNL BKML IV. 1908. b. 8573/1919.

4 MÓCZÁR Pálné: Bodon Pál, az ember. In: In memoriam Bodon Pál. Szerk.: Ittész Mihály. Kecskemét, 1984. (A továbbiakban: MÓCZÁR Pálné, 1984.) 11.

5 MNL BKML IV. 1908. b. 8573/1919.

M. Bodon Pál 1913-ban kidolgozott egy tervezetet a kecskeméti zeneoktatás gyökeres átalakítására, amely elfogadásra került, de végül a háború kitörése miatt nem valósulhatott meg.⁶ Most ismertetendő munkaanyagában az 1913-as tervezetben szereplő elképzeléseket ismételte meg országos szintre kiterjesztve, amely szerint a nép- és középiskolai zeneoktatás feladatát az általa képzetlennek ítélt énektanítóktól a zeneiskoláknak kellene átvenniük. Ily módon – fűzte tovább gondolatait a kecskeméti zeneiskola direktora – nem a szülők anyagi helyzete és kultúrigénye határozná meg, mely gyerekek juthatnának el a zeneiskolába. Fentiekhez hozzátette azt is, hogy a tehetségesnek mutakozó gyermekeknek természetesen az alapképzés után hangszeres zene-tanulásban kell részesülniük. Kiállt amellett, hogy a szegény sorsú növendékeket ebben minden eszközzel támogatni kell. *„A tervem szerinti énektanítással a legtágabb értelemben vett népművelést lehetne végezni, az utóbb említett lehetőség pedig a demokrácia tehetségérvényesülési alapelveinek zenei vonatkozásban való megvalósulását jelentené.”*⁷ Ez utóbbi gondolatnál érdemes egy pillanatra megállni. Nem szükséges komolyabb zeneelméleti felkészültséggel rendelkezünk ahhoz, hogy felismerjük, az itt papírra vetett elképzelések lényegét tekintve azonosak Kodály Zoltán húszas években megfogalmazott zenepedagógiai alapelveivel, aki M. Bodon Pálhoz hasonlóan a világ jobb tételében a zenének meghatározó szerepet szánt. *„A mainál külön emberek, külön társadalom nevelésére irányuló törekvés a zenei ügyek kulturális, társadalmi és közgazdasági vonatkozású kérdéseinek megoldása nélkül hiányos maradna. A nevelés minden tényezőjét át kell itatni a reformeszmékkel, mert csak így nyerhet létjogosultságot s fejlődést biztosító belső tartalmat az »életre nevelés« jelszava”* – fogalmazta meg M. Bodon Pál 1919-ben.⁸

A magyarországi zenei ügyek reformálásának tervezete

Összeállította: Bodon Pál
A kecskeméti áll[amilag]. segélyezett
városi zeneiskola igazgatója

A magyarországi s különösen a színmagyar alföldi városok zenekultúrája igen szűkre szabott keretek között mozog: a honoráciorok⁹ s a vagyonos középosztály egy töredéke tartotta fenn eddig, s ennek következtében a fejlődés görbéje csak igen lassan emelkedő ábrát mutat.

6 Sajnos, ennek az 1913-as tervezetnek eddig nem sikerült a nyomára bukkanni.

7 MNL BKML IV. 1908. b. 8573/1919.

8 Uo.

9 Honorácior (lat.): értelmiségi, tisztviselő réteg.

A zenei közszellemnek az eddigi kezdetlegesnél magasabb fokra való emelkedését a szociális eszmék üdvös térfoglalásától várjuk. Új kezdeményezéseknek s a meglevő zenei szervek új alapokon való továbbfejlesztésének egész sora vár a radikális állami beavatkozásra, mert csak így lesz lehetséges a zene demokratizálásának nehéz kérdését sikeresen megoldani.

A felvetődő kérdések tárgyalását a nép- és középiskolai énektanítás ügyének megvilágításával kell kezdenem.

A népiskolai kötelező énektanítást a tanítóképző intézetekben kiképzett tanítók végzik, tegyük hozzá mindjárt, hogy nagyrészt eredménytelenül.

Ennek oka az, hogy magukban a pedagógiumokban¹⁰ a zenetanítás igen gyenge lábakon áll, mert az ott működő zenetanárok – kivételes esetektől eltekintve – nem képzett szakemberek. A tanítóképezdei zenetanárok kiképzése 2 év alatt kell hogy megtörténjék, a jelöltnek ennyi idő alatt 12 szaktárgyban kell jártasságot szereznie (orgona, zongora, hegedű, zeneszerzés, hangszerelés és partitúraolvasás, az ének- és zenetanítás módszere stb.), s emellett még az elemi iskolai tanítóképző intézetben didaktikai gyakorlatot is kell végeznie.

Igen keveseknek adatott meg, hogy a képesítéshez megkívánt univerzális zenei tudás eme feltételeinek megfeleljenek. (11 év alatt mindössze 7 tanítóképző intézeti zenetanár képesítés[é]ről számolt be a Zeneakadémia évkönyve.) Kikre van tehát bízva az ország tanítóképezdéiben a zenetanítás? Nem tudom. De azt látja mindenki – s ezt maguk a tanítók is bevallják – zenei készségük hiányában a rájuk bízott énektanítás feladatát sem az egyesekre, sem pedig az általános zenekultúrára hasznot hajtó módon megoldani nem tudják.

Még a mi viszonyaink között is feltűnő visszásság, hogy az elemi iskolákban az énektanítást mint „kötelező” tárgyat nem szaktanítók végzik, a középiskolákban – ahol eddig ez csak fakultatív tárgyként szerepel – „okleveles” énektanítókra bízta.

Sajnos az oklevelesített énektanítók nagy részével nincs sok büszkélkedni valónk. Akik ezek között értéket képviselnek, azok nagy részben a Zeneakadémiáról kikerült zeneszerzést vagy más szakot végzett növendékek, s ezek[et] a máshol megszerzett tudásuk s nem az 5 és 1/2 hónapra szabott képesítő kurzuson nyert oklevelük emeli hivatásuk magaslatára.

Ez a tanfolyam oklevélgyártó tanrendszerünknek egy csúnya kinövése. Ahány hónapra terjedt eddig, majd annyi évfolyamra kellene a tanfolyamot kibővíteni, hogy egészséges állapotokat teremtsen az énekoktatásügyben. A minimális összhangzattani és alaktani, valamint karének-pedagógiai tudás és énekgyakorlat (lapról való karéneklés elsajátítása) mindaddig nem kvalifikál-

10 Pedagógium (gör.): nevelőintézet.

hat a tanításra, míg magában az éneknek gyakorlati tanításában (a tanfolyammal kapcsolatba hozandó gyermekkar szervezésével) biztos kezet nem nyer a jelölt. E tanfolyam mindaddig nem egyéb zenei humbugnál.

A most készülő iskolareformban az értelmi és etikai nevelés mellett az (eddig igen hiányos alapokra helyezett) esztétikai nevelésben az énektanításnak különösen fontos szerep jutna osztályrészül, s azért ennek tanítását a leghivatottabbakra s nem az eddigi protekciórendszerrel állásba jutottakra kell bízni. Az eddig képezett mintegy 650 okleveles énektanító közül kiválogatással is maradna elég olyan, kiket szükség szerint továbbképző kurzus végzésére utasítva hasznavehető erőkké lehetne nevelni. De ehhez először magát a tanítás szervét kell a kívánalmaknak megfelelően átalakítani.

A kecskeméti népiskolai – s később ezzel kapcsolatban a középiskolai énektanításnak reformálására 1913-ban javaslatot készítettem, melyet a népiskolák illetékes hatóságai kivitelre el is fogadtak, de a kitört háború ennek életbeléptetését megakadályozta, s csak most, hogy Moór Károly zeneiskolai zenetanár a katonai szolgálattól szabadult, válik ismét aktuálissá a tervezet, mely az ő személyétől különválaszthatatlan. Moór tanár ugyanis a zeneiskolai I., II. osztályú növendékek tanítását végezve bizonyosságát adta elsőrangú képességeinek azzal, hogy ezeket az egészen kezdő növendékeket két év alatt a zenei alapismeretekben s a lapról éneklésben meglepő eredménnyel tette jártassá. Az ő közreműködésével az itteni népiskolai énektanítás ügye olyképp volna rendezhető, hogy a Kecskemét belterületén lévő elemi iskolák összes II. osztályú tanulóinak énektanítását a zeneiskola venné át. (Az I. osztályúakon kezdeni a dolgot, miután írni-olvasni még nem tudnak, nem lehet.) A második és a rákövetkező tanévekben az első évjáratúak fokozatosan továbbképeztetnének, s ezek mellett mindig újabb II. osztályú gyermekek bevonásával bővülne a tanításban részesülők sora.

Természetesen az így idővel mind nagyobb arányúvá váló munkát egy tanerő elvégezni nem tudná, azért már előre gondoskodni kell Moór tanár módszere szerint megfelelően kiképzett segítő erőkről.

Ez a kérdés úgy oldható meg, hogy a néptanítók köteleztessenek az énekórákon való megjelenésre, hol a gyakorlati énektanításban kellő jártasságot szerezhetnek. A tanítók sorából azután kiválaszthatók lennének azok, kik e munka végzésére legrátermettebbek, s ezek részére a zeneiskola keretében továbbképző kurzust szerveznék. A kurzusokban a tanítók szükséges hangszeres és zeneelméleti kiképzése biztosíthatnák. Az így kiképzett tanítók, mentesítve más teendőktől, csupán az énektanítással foglalkoznának s ezek vennék át az újabb II. osztályú növendékek tanítását, s mindaddig a zeneiskola felügyelete alatt maradnának, míg teljes biztossággal nem végzik dolgukat.

A lapról éneklést előreláthatóan háromévi képzés után minden gyermek megtanulná, s további foglalkoztatásuk karénekművek betanításával történék. Erre a pontra később fogok rátérni.

Az énekoktatás eme tervezete a zeneiskola legbensőbb munkáját is igen közelről érinti. Eddig elsősorban a szülő anyagi helyzetétől és kultúrigényétől függött, hogy gyermekeit hangszeres zene tanulására fogta-e vagy se[m]. Ha a zeneiskolának módjában lesz minden 7 éves gyermek zenei képességeiről, mielőtt még a zeneiskolába beléphetett volna (az alsó korhatár ugyanis a 8-ik év), feltétlen biztonsággal meggyőződnie, ez az állapot nagyrészt megszűnének, mert a szülők társadalmi helyzetétől függetlenül, tisztán a tehetségre való tekintettel lehetne kijelölni, kik legyenek hangszer tanulásra felveendőek.

Az így kiválogatottak közül a szegény sorsú gyermekek zenei képességei fejlesztésére, a tandíjmentességen kívül, egyéb támogatással is utat kell nyitni: hangjegyek díjtalan kölcsönzésével; a vonós és fúvós hangszerek tanulására vállalkozóknak hangszerkölcsönzéssel; a zongora tanszakra jelentkezőknek pedig gyakorlási alkalom fokozottabb biztosításával. (A kecskeméti zeneiskolának 7 zongorája áll eddig díjtalanul a zongoranélküliek rendelkezésére, azonban máris oly nagy az intézetben gyakorlók száma, hogy egy-egy növendékre hetenként csak 3 óra gyakorlási idő jut.)

A tervem szerinti énektanítással a legtágabb értelemben vett népművelést lehetne végezni, az utóbb említett lehetőség pedig a demokrácia tehetség-érvényesülési alapelvének zenei vonatkozásban való megvalósulását jelentené. Miután e kérdés túlnő a városi kultúrpolitika keretein, s úgy anyagi, mint kulturális szempontból állami feladattá válik, maga után vonja a kecskeméti városi zeneiskola államosításának kérdését, melyet ha felvetek, rá kell mutatnom az ország összes vidéki zeneiskoláinak közös bajaira, s azért mindannyi-
nak államosítása országos érdekből egyformán fontos volna. Közös bajokat csak egyféleképp lehet orvosolni.

Ezelőtt 22 évvel, mikor a kecskeméti városi zeneiskola az államsegélyt elnyerte, a V. K. M. 73.819/1897. sz. leiratában megkívánta, hogy új állások betöltésénél a zeneiskola az orsz[ágos]. zenetanárvizsgáló-bizottság előtt képesítő oklevelet nyert zenetanároknak másokkal szemben előjogot biztosítson, s hogy tantervében a magasabb művészi tanulmányokra előkészítés szempontjából az Orsz[ágos]. M[agyar]. Kir[ályi]. Zeneakadémia tanítási rendszeréhez alkalmazkodjék, gondoskodva ez által egyúttal arról is, hogy a zeneoktatásügy egységes alapon létesítendő szervezetének keretébe annak idején minden nagyobb nehézség nélkül beilleszkezhessék. Az államsegély kiutalása az összes magyarországi zeneiskolák részére ugyanezen alapelvek szerint történt.

Az államhatalom régi birtoklói a zeneoktatás egységes alapú szervének megalkotásánál, vagyis a zeneiskolák államosításánál sokkal fontosabb kérdésekben is a halogatás politikáját üzték, de hogy e kérdés az állami beavatkozásra mily régen megérett, annak legpregnansabb bizonyítéka az a helyzet, amelyben a vidéki zeneiskolák sínylődnek.

Az államsegély-adományozással kapcsolatos kikötés első részének, – ti. a képesített zenetanárok alkalmazására vonatkozóan – a vidéki zeneiskolák igyekeztek mindenkor eleget tenni. Addig, míg csak két–három tanárra volt szükségük, ment valahogy a dolog, de ez utóbbi évtizedben, mikor a főváros zenekultúrája rohamosan fejlődni kezdett, s a képesített tanárokat mind nagyobb számban kötötte le, a vidék csak igen kivételes esetekben tudott tanárokhoz jutni. Vidéki zeneiskolák értesítői tele vannak panasszal az eredménytelen pályázathirdetések miatt, s miután, ha lassan is, de a vidéki zenekultúra is fejlődőben van, s a jelentkező növendékeket visszautasítani hely hiánya miatt mégsem lehet, kénytelenek voltak a kikötést olyképp megkerülni, hogy pedagógiailag képzetlen „óraadókat”, „segédtanárokat” alkalmaztak, ami a tanítói dilettantizmus nem kívánatos hivatalos elismerését és támogatását jelenti.

A vidéki zeneiskolák e fenyegető veszedelméhez járul a miniszteri kikötés második részéről sarjadt másik baj: a tanterv kérdése. Ahány iskola, annyiképpen alkalmazkodik a Zeneakadémia tanrendszeréhez. Némely iskola azzal büszkélkedik, hogy tananyaga azonos a Zeneakadémiáéval. A belátóbb igazgatók a Zeneakadémia tananyagának mintegy 6–7 évre terjedő részét vették csak át, s ezt a növendékanyag teherbírása figyelembevételével 8–10 évre osztották szét. A vidéki zeneiskolák e ponton különülnek el leginkább egymástól.

Az a jó szándék, mely a közoktatásügyi minisztérium kikötéseiben nyilvánult meg, csödétt mondott, s ezt ma már csak az ígéret formájában hangzottatott államosítás megvalósításával lehet jobbra fordítani.

Most, hogy a Zeneakadémia élére új igazgatóság került, s nem kétséges, hogy a Zeneakadémia zenei főiskolává fog átalakulni, a közép- és elemi fokú tanítás állami szerv nélkül marad. Ennek pótlására véleményem szerint a már eddig államilag segélyezett fővárosi és vidéki zeneiskolák lennének hivatva, s ezek államosítása révén az alsóbb fokú tanítás szervei rövidesen kiépíthetők volnának.

Az államosítás, ha nem is szüntetné meg azonnal a felsorolt bajokat, üdvös átalakulásokat vonna maga után.

Nem kétséges, hogy az iskolánként különböző tanárjavadalmazások egységesítése megszüntetné jövedelmezőség szempontjából az egyes városok közötti különbségeket, s nem volna szükség többé arra, hogy az igazgatók kecsgetőbbnél-kecsgetőbb ajánlatokkal hódítsanak intézetük részére tanárokat. (Olvastam pályázati hirdetményeket, hol még a magánórákból elérhető jövedelmek is fel vannak sorolva.) A városok közötti válogatásra sem volna ok, mert néhány évi kisebb zenei kultúrájú városban eltöltött szolgálati idő után meg volna a pályázó[k]nak az a jog adható, hogy fejlettebb zenei életű helyre léphetnek elő, s a talentusabbak esetleg a fővárosba is felkerülhetnek bizonyos idő után. Ez a nem véglegesen egy helyhez kötöttség bizonyára többeket bírna rá állami szolgálatba való lépésre.

A tanterv egységesítést az érdekeltek bevonásával tartandó tárgyalásokon könnyen keresztül lehetne vinni; kötelezővé azonban csakis az államosított intézetekben lehetne.

Az államosítással még egy kérdés nyerhetne közmegelegedésre elintézt: az államérvényességű osztályozás és esetleg az alsóbb fokú tanításra vonatkozó képesítés joga, ami addig a zeneügy szervezetlensége és az állami ellenőrzés teljes hiánya miatt életbe léptethető nem volt.

Azzal, hogy az összes államilag segélyezett zeneiskolák egy szerves egészbe kapcsolódnak, administratív [sic!] és szellemi irányításuk központi lebonyolítására afféle zenei főigazgatóságot kellene kreálni. A zenei főigazgató amellet, hogy állandóan ellenőrizné a zeneiskolák működését, hivatva volna arra is, hogy az osztályozás egységességét a végvizsgákon való jelenlétével biztosítsa. Ez a zenei végvizsga a zenei főiskolára való fellépésre jogosítaná az arra hivatott növendékeket. Továbbá az államosított zeneiskolák arra legérdemesebbjeinek a kereteiben felállítandó zenetanítói tanfolyamon azokat a zeneileg értékes növendékeket, kik a felsőbb fokú anyag végzésére fizikai okok (pl. kicsiny kéz- vagy más kisebb kézalakhibá) miatt nem alkalmasak, speciális gyakorlati és elméleti kiképzéssel 2–3 év alatt igen hasznavehető tanítókká lehetne kiképezni. A zenetanítói képzéssel kapcsolatban – melyet a decentralizálás lényegesen megkönnyítene, felvetődhet a kérdés, hogy ez nem-e a zenei proletártenyésztésre vezetne. Ennek megvilágításául rá kell mutatnom arra, hogy e proletariátus – nevezzük azokat zeneiskolai óraadóknak, segédtanároknak vagy magánóraadásból tengődő tanítóknak, – eddig sokkal nagyobb számban van meg, mint lenne az alsóbb fokú képesítés esetében, mert e képesítésre valószínűleg elsősorban a felsoroltak törekednének jobb javadalmazás és nyugdíj reményében. A képesítés a tehetetlenek kiselejtezésére vezetne, s a megmaradottaknak bő alkalom nyílnék az elhelyezkedésre a már meglévő zeneiskolákban s a kisebb városokban, nagyközségekben felállítandó alsó fokú zeneiskolákban, továbbá a magánoktatás terén is. A zenei pályát mindenesetre oly jogvédelemben kell részesíteni, mint amilyet

más kenyérpályán boldogulást keresők eddig is élveznek, s a zenei kontárokot a tanítástól törvényileg el kell tiltani. A zenetanítás kötelező képzéshez kötésével a túltermelést bármikor szabályozni lehet, legrosszabb esetben a numerus clausussal.¹¹

A zenetanítóokra az alsóbb, a zenetanárookra pedig a középfokú tanítás bízhatnak, s miután az utóbbihoz jóval kevesebb tanerő kell, a tanári képzést szigorítani lehetne úgy, hogy a tanári cím viselésére ezután csak a szakmájukban igazán mesterek jogosíttassanak fel.

A zene demokratizálása az iskolákat érintő kezdeményezésekben nem merülhet ki. A zeneoktatásügy rendezése csak hosszú idő után hozza majd meg a gyümölcsét, azért az iskola falain kívül meg kell teremteni a mai társadalom intenzív zenei nevelésére hivatott zenei szerveket: az ének- és zenekarokat.

Tervezetem első részéből következik, hogy Kecskeméten a népiskolai énektanítással kapcsolatban 3–4 év múltával sok száz főből álló képzett gyermekkar áll majd rendelkezésünkre. E kar egymagában s esetenként a helyi működvelő férfikarokkal egyesítve lehetővé teszi a karének-irodalom remekeinek bemutatását.

A professzionátus¹² zenekarok állami szervezésére már az előző kormányok is tettek bizonyos kezdeményező lépéseket, s ezzel e kérdés fontossága elismertetett.

A szimfonikus művek bemutatására és operaelőadások rendezésére módot nyújtó zenekar, továbbá az énekkarok együttes munkájával lehetne a vidéki zenei élet sivárságait megszüntetni, a zenei ponyvairodalom mételeyező hatását eredményesen ellensúlyozni, s az ízlés nemesítésével odáig emelni a zenei közszellemet, hogy a világjáró művészeknek is nagyszámú megértő publikuma nevelődjék.

A zenekarok kiválóbb tagjai[nak] bevonásával a zeneiskolák működése a zenekari hangszerek tanítására is kiterjeszkedhetnek [sic!]. A fúvós hangszerek technikája néhány év alatt könnyen elsajátítható, s így rövid idő múltán egyrésről működvelő munkászenekarok felállítására nyílnék mód – ami az alkoholizmus elleni küzdelemben többet jelentene minden más irányú mozgalomnál, – másrésről a fúvósok tanulására vállalkozó serdülő ifjúság előtt egy új kenyérpályát is megnyitna.

Professzionátus zenekari zenészekké a vonós hangszereket tanuló növendékeket is ki lehetne képezni. A zenekarok szervezése tehát annyiban is állami érdek, hogy ide lehetne irányítani e munkaalkalom hiányában különben más pályákra gravitálók egy részét.

11 Numerus clausus: maximált, zárt keretszám. (Nem zsidóellenes értelemben használja a szerző a kifejezést.)

12 Professzionátus: hivatásos.

A megélhetés biztosítása többeket ösztönözne a hangszeres zene tanulására, mint az időtöltésnek nemes, de anyagi előnyöket nem jelentő műkedvelősködés.

A nép- és középiskolai énektanítás ügyének rendezésében, a zenetanári (tanítói) pályának jogvédelmében, a zenei oktatásügy államosításában, az állami zenekarok felállításában látom Magyarország szebb zenei jövőjének előfeltételeit.

A mainál külön emberek, külön társadalom nevelésére irányuló törekvés a zenei ügyek kulturális, társadalmi és közgazdasági vonatkozású kérdéseinek megoldása nélkül hiányos maradna. A nevelés minden tényezőjét át kell itatni a reformeszmékkel, mert csak így nyerhet létjogosultságot s fejlődést biztosító belső tartalmat az „életre nevelés” jelszava.

A KÖZSÉGI NÉPISKOLAI TANULÓK HELYZETE KECSKEMÉTEN A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT

Bevezetés

Kecskemét agrárjellege és különösen területének rendkívül nagy kiterjedése okozta azt, hogy közoktatásügyének fejlődése, sok tekintetben nem tarthatott lépést a többi, – ebben a tekintetben jóval előnyösebb helyzetben lévő – városéval. Az 1930-as évek közepén Kecskemét lakosságának a nagyobbik fele (58%) foglalkozás szerint östermelő volt. Ippal a lakosság 18%-a, kereskedelemmel 5%-a foglalkozott. (Országos kivetítésben 52% volt az östermeléssel, 22% volt az iparral és 5% volt a kereskedelemmel foglalkozók aránya.) Területére nézve ebben az időszakban Kecskemét volt Debrecen után a legnagyobb városunk, 939 négyzetkilométer azaz 163.000 hold kiterjedéssel. Lakossága 81 000 fő volt 1934-ben.

„Kecskeméten nem a királyi kegy, nem az államhatalom ereje, nem is a főpapok bőkezűsége hozta létre az iskolákat, hanem igenis létrehozta – nem egyszer éppen e tényezők ellenére – a lakosság áldozatkészsége és azon józan felfogása, mely az ismeretekben a nemzet egyik leghatalmasabb fegyverét látja” – írta Pásthly Károly polgári iskolai igazgató még 1899-ben Kecskemét közoktatásügye a múltban és a jelenben” című művében, s ezek a szavak valóban az akkori közoktatás helyzetére is teljes mértékben találóak. Az 1933/34. tanévben összesen 100 tanintézet működött Kecskeméten, amennyiben az elemi továbbképző iskolákat nem vesszük külön iskolaegységeknek. Az elemi mindennapi iskolák közt csupán 2 állami, 2 római katolikus és 1 református jellegű tanintézetet találunk, a többi 72 iskola községi fenntartású volt. A községi iskolák nagy száma tekintetében Kecskemét egyedül állt a városok között. A város áldozatkészsége elsősorban az elemi oktatás fejlesztése körül nyilvánult meg, hiszen Kecskemét területén az 1920. évi népszámlálás még 22,8% analfabétát számlált a 6 éven felüliek sorában, ám ez az arány 1930-ig, tehát a később bemutatásra kerülő iskolafejlesztési akció és az iskolán kívüli népművelés megindításának köszönhetően 14,7%-ra esett. A belterületen

10,8%, a külterületen pedig 17,9% volt az analfabéták aránya 1930-ban. (Az országos arány 9,6%, az egykori törvényhatósági városok együttes aránya pedig 5,0% volt.)

Tanulmányomban a kecskeméti községi népiskolai tanulók két világháború közötti helyzetét mutatom be. A tanulmány elején 1918-ig foglalom össze a város oktatástörténetét, a kecskeméti iskolaszék működését, illetve a népiskolai tanulók helyzetét, ezt követően levéltári forrásokra támaszkodva az 1919 és 1939 közötti időszak sajátosságait elemzem. A tanulmány megírásához alapvetően levéltári dokumentumokat használtam fel. Feldolgoztam többek között a Kecskemét Városi Elemi Népiskolák Felügyelőigazgatóságának iratait, a községi iskolaszék iratait, illetve a helyi népiskolákról írt éves jelentéseket, illetve több esetben bevontam a helytörténeti és az országos kitekintésű szakirodalmakat is. Igyekeztem számos, eddig kevésbé kutatott dokumentumot feldolgozni, hogy ezek alapján árnyaltabb képet kaphassunk a kor iskoláinak, népoktatásának problémáiról. A vitathatatlan országos eredmények – a Klebelsberg-féle tanyasi, elemi népiskolák számának és infrastruktúrájának növekedése, – mellett, igyekeztem megvilágítani a szegénységből, a város kiterjedt külterületéből, a zsúfoltságból adódó nehézségeket, problémákat is. Így kitekintek vázlatosan a bel- és külterületi iskolák különbségeire, az iskolai struktúra kiépítésére, fejlesztésére, az iskolaépületek felépítésére, állagmegóvására, oktatási- és nem oktatási funkcióira, az iskoláztatással, létszámmal kapcsolatos adatokra, a tanítás rendjére (fél- és egész napos oktatás), az iskolák napi működésére, a tanítók és iskolaszolgák feladataira, a koedukációra, külön fiú- és lányosztályok problémáira, a fegyveléssel kapcsolatos kérdésekre, a testi kényszer alkalmazására, az oktatott tantárgyakra, az iskolai oktatási eszközökre, a tankönyvekre, étkeztetésre, ruházkodásra, az iskolába járás nehézségeire (tüzelőhiány, tanszerek hiánya, zsúfoltság, távolság stb.), a korabeli betegségekre, a felmentések különböző okaira, az iskolai segélyakciókra, a működés során felmerülő gondokra és hiányosságokra, a tanítók és a szülők, valamint a tanítók és a gyermekek kapcsolatára, a tanulók szociális, egészségügyi, tanulmányi helyzetére, a korabeli családi élet sajátosságaira, a tanév rendjére, a főbb iskolai ünnepekre, az iskolák és az egyházak kapcsolataira, a tanulók köztéri viselkedésének kérdéseire, a korabeli ifjúsági szervezetek működésének bemutatására, a tanulók tanórán kívüli, mégis iskolához köthető kötelezettségeire, a szülők és tanítók közötti főbb konfliktusokra, a tanulók munkavégzésére (családi gazdaságban mezőgazdasági munka, cseleltség stb.), illetve a munkavégzés tanulmányi kötelezettséggel való összeegyeztethetőségének nehézségeire.

A kecskeméti népoktatás története 1918-ig

A dualizmus korában Kecskemét – 1870-től törvényhatósági jogú város – látványos fejlődés színtere volt. A korábbi birtokszerző politika folytatásával, a város tulajdonában lévő területek – bérletek és parcellázások formájában történő – értékesítésével teremtették elő a városfejlesztéshez szükséges összeget. A kecskeméti szőlő- és gyümölcskultúra nagyarányú fejlesztése és termékeinek világhírűvé válása is erre az időszakra esett. A századforduló táján épültek ki a kereskedelmi forgalom szempontjából nélkülözhetetlen helyi érdekű vasútvonalak, és ekkor hozták létre a helyi ipari üzemek jó részét, köztük a konzervgyárat. Az 1880-as évektől folytak azok a nagy városrendezési munkák, amelyek a mai napig meghatározzák Kecskemét belvárosának arculatát. A falusias külsejű városközpont két–három évtized alatt teljesen megváltozott. A századforduló látványos eredményei közé sorolhatók a ma is fontos szerepet betöltő szecessziós stílusú középületek mint a városháza, a Cifrapalota vagy az Iparos Otthon. A századforduló éveinek sokirányú fejlesztése a város kulturális intézményhálózatára is hatással volt. Ekkor jött létre a könyvtár, a levéltár, a múzeum és a művésztelep.

A dualizmus évtizedeiben a város az oktatási intézmények közül elsősorban az elemi iskolák fejlesztése terén tett jelentős előrelépést. A 19. század utolsó évtizedeiben megépült három belvárosi kerületi népiskola,¹ valamint a máriavárosi, a Mátyás téri és a Kurucz téri iskolák megépítésével megteremtették az elemi és polgári iskolai oktatás magasabb színvonalához szükséges feltételeket. Ezzel párhuzamosan több iskola felépült Kecskemét tanyavilágában is. A legtöbb gond éppen itt merült fel. 1855-ben az akkor létrehozott 10 tanyai elemi népiskola még elegendőnek bizonyult az ott lakók gyermekei számára. A következő évtizedekben azonban a Kecskemétet övező tanyavilágot jelentős mennyiségi és minőségi változás jellemezte. Újabb és újabb területeket vettek művelés alá, kisbirtokosok és kertészek százai kerestek megélhetést és állandó lakóhelyet a városon kívül. A magas gyermeklétszám és a tanyai lakosság gyarapodása állandóan újratemelte a város iskolafejlesztési gondjait. Ez idő tájt – mint azt a bevezetőben is megjegyeztük – Kecskemét az ország második legnagyobb területű települése volt. Ekkor még Pusztaszeren is volt birtoka a városnak, az ott lakók számára is Kecskemét gondoskodott

1 Az I. kerületi iskola ma: a Pallasz Athéné Egyetem Petőfi Sándor Gyakorló Általános Iskolájának korábbi épülete a Budai utcában, az ún: „Sárga iskola”. A II. kerületi: a Kecskeméti Belvárosi Általános Iskola Magyar Ilona Általános Iskolája a Hoffmann János utca 8. szám alatt, a III. kerületi iskola: a Kecskeméti Belvárosi Zrínyi Ilona Általános Iskola a Katona József tér 14. sz. alatt.

iskolákról. A város belterületi és külterületi népességének aránya – még a századforduló után is – fokozatosan eltolódott a tanyavilág javára, amint ezt a következő statisztikai adatok is mutatják.

A város bel- és külterületi népességének aránya

Év	A város egész népességéből	
	belterületi	külterületi
	lakos volt %-ban	
1890	75	35
1900	53,8	46,2
1910	50,7	49,3
1920	48,6	51,4
1930	43,8	56,2
1941	41,2	58,8

Az 1920-as években is működő kecskeméti tanyai iskolák zömét az 1880-as, 1890-es években építették. 1890-ben 15 tanyai iskola működött. A millenniumi iskolaépítési akció keretében 12 tanyai iskolát adtak át. Az 1900-as években a magas gyermeklétszám miatt több helyen bevezették a váltakozó tanítást. Ugyanakkor számos olyan tanyás terület volt, ahol nem volt elérhető távolságban iskola. A háború előtti utolsó békeévben, a város által fenntartott tanyai iskolák száma összesen 38 volt. 1914-ben a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium újabb 12 tanyai iskola felépítéséhez ígért segítséget államsegély formájában. Az első hat építése még abban az évben megkezdődött, de befejezésükre csak a háború után került sor. Az 1911. évi kecskeméti földrengés, majd az első világháború évei véget vetettek a város erőteljes fejlődésének, annak a korszaknak, amelyet „aranykornak” nevezett Sándor István, Kecskemét 1913–1920 közötti polgármestere. Az I. világháború éveiben a belterületi iskolákat hadikórháznak foglalták le, ami hátráltatta az iskolák működését. A belterületi tantermek 78%-át vette igénybe a katonaság.

A községi iskolaszék létrejötte és az iskolák községiesítése

Az 1868. évi XXXVIII. törvénycikk életbe lépése újította fel az iskolák községiesítésének gondolatát. Az ügynek természetesen támogatói és ellenzői is voltak. A városi közgyűlés 1869. március 1-jén utasította a tanügyi bizottságot, hogy az Eötvös-féle népoktatásügyi törvény értelmében felállítandó községi iskolák szervezésére tegyen javaslatot. Ezt követően 1872 augusztusában mondta ki a város a községi iskolák felállítását. Így az 1872/73-as tanévvel

kezdődött el a községi iskolák működése. A megszüntetett egyházi iskolák helyiségeiben és tanítóival kezdődött el a közös iskolák első tanéve. 1872. szeptember 14-én tartotta a községi iskolaszék az alakuló gyűlését. 1877-ben kezdődött meg alakilag is a községi iskolaszék rendes testületi élete, ami a kultuszminiszter által elrendelt értekezletek tartásával jutott kifejezésre. A működés első éveiben teljesen rendezetlenek voltak a tanügyi viszonyok. Négy–ötéves gyermeket találunk az elemi iskolák osztályaiban, és hat–hétéveseket az óvodákban. Zugiskolák terjedtek el a városban, felhasználva a népiskola-ellenes hangulatot. Általánosságban szeptemberre esett a beiratkozás, azonban ténylegesen egész évben folyt a beiratkozás a szülők kénye-kedve szerint.²

A községi népiskolák működésének fontosabb történeti adatai 1918-tól 1939-ig

Mint az előzőekben részleteztük, községi népiskoláink tantermeinek 78%-a már a háború kezdete óta hadikórháznak volt berendezve. E probléma áthidalására nagy segítséget nyújtottak a különböző testületek azzal, hogy termeiket átengedték iskolai célokra. Nevezetesen az izraelita hitközség négy, a Protestáns Egyesület, a Keresztény Munkás Egylet, az Úri Kaszinó, a '48-as kör, az állami főreáliskola, a Női Ipariskola, és az Újkollégium is egy-egy termet adott át. A Mátyás téri, máriavárosi, Kuruc téri és muszáji iskolákat nem vették át katonai célokra, így az átengedett helyiségekből az 1917/18-as tanévben 27 állt rendelkezésre, s mivel félnapos váltakozó tanításra rendezkedtek be, sikerült 46 osztályt megnyitni, rendes körülmények között 54 osztály volt.³

Az 1918/19-es tanévben 47 osztályt indítottak, s a korábbiakon túl a Katolikus Egylettől és a Katolikus Legényegylettől is kaptak egy-egy termet. A teremhiány miatt csak a fejlettebb 6 éveseket vették fel, de sok 7–9 éves is kiszorult az oktatásból. 1918. szeptember 10-én kezdődött a tanítás,

2 Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltára (a továbbiakban: MNL BKML) VIII. 249. b. A Kecskemét Városi Elemi Népiskolák Felügyelőigazgatóságának iratai. Iktatott iratok és ügyviteli segédletei (a továbbiakban: VIII. 249. b.) 1845/1927.; SZÉKELYNÉ KŐRÖSI Ilona, 1992. 307–313.; KOVÁCS Alajos et al. 1935. 87–89.; RIGÓ Róbert, 2014. 27–51.

3 XLI-ik évi jelentés a kecskeméti községi népiskolákról 1917–18. tanév. Szerk.: Kerekes József népiskolai felügyelő igazgató. Kiadta Kecskemét th. város. 13–14. (A Kecskemét város által évente közreadott községi népiskolai jelentések összeállítói a népiskolai felügyelőbizottság tagjai, vezetői voltak, 1918 és 1939 között Bíró Ádám, Kerekes József, Joszt Ferenc és Joós Ferenc.)

de nem sokáig tartott, október 3-tól 10-ig szüreti szünet volt, majd október közepétől november végéig az összes iskolát be kellett zárni az egyre terjedő spanyolnátha⁴ miatt. 1919. január 29-től március 1-jéig ismét bezárták az iskolákat fűtőanyaghiány miatt. Ugyanez volt a pusztai iskolákban is, azzal súlyosbítva, hogy több iskolát meg sem tudtak nyitni, mert még helyettes tanítókról sem tudtak gondoskodni. A proletárdiktatúra idején a politika meg akarta változtatni az oktatás ideológiai irányát. A Szocialista-Kommunista Munkások Magyarországi Pártjának programja szerint *„minden oktatás állami feladat. Az iskolának, amely eddig a burzsoázia osztályuralmának támasztéka volt, a szocializmus megvalósítására lelkileg kell alkalmassá tennie az új nemzedéket. A vallásos és történelmi elemekből összetett régi világfelfogás helyett a tudomány igazságain és a munka ismeretén kell nyugodnia az új nevelésnek.”* A vallástan tanításának nincs helye az új munkaiskolában. 1919. március 28-án *„Kunfi közökt. ü. népbiztos sürgönyileg kötelezte megjelenésre a tanítókat [...], hol kénytelen[ek] volt[ak] meghallgatni a székesfővárosból jött agitátorok vallásgyalázó, hazafiatlan s osztálygyűlöletet szító propaganda beszédeit”* – tudósít a községi népiskolák működéséről szóló jelentés a Tanácsköztársaság bukását követően. Március 31-től április 4-ig *„csak úgy röptében ismertették az új világtudományos alapját”* a városháza dísztermében. Július–augusztus hónapban a tanítókat „politikai és pedagógiai átképző tanfolyam” elvégzésére kötelezték.⁵ Az elemi iskolák felügyelő igazgatói posztjával Bartha Józsefet bízták meg.⁶ A pusztai iskolákhoz propagandatanítókat neveztek ki, kiszállásuk alkalmára fuvart kellett előállítani.⁷

A Kecskeméti Direktórium akként intézkedett, hogy a kecskeméti jó módú családoknál hetenként háromszor, kedden, csütörtökön és szombaton egy-egy proletárgyermeket ebéddel lássanak el. *„Felkérem igazgató elvtársamat, hogy a körzetéhez tartozó osztályokban intézkedjék abban a tekintetben, hogy ezek a szegény sorsú proletár gyermekek a tanítók által összeírassanak, s ezen összeírási íveket hozzám küldje be abból a célból, hogy az összeírt tanulókat az iskolájához legközelebb eső családhoz osszam be”* – szólta az utasítás.⁸ A kijelölt szegény gyermekek azonban nemcsak a kijelölt időpontban mentek az érintett családokhoz, ezért a tárgyban újabb utasítást tettek közzé:

4 Spanyolnátha: több millió halálos áldozattal járó, világméretű influenzajárvány 1918–1919-ben.

5 XLII–XLIII-ik évi jelentés a kecskeméti községi népiskolákról 1918–19., 1919–20. tanév. Szerk.: Kerekes József és Bíró Ádám. 1920. 5–10.; KARDOS József–KELEMEN Elemér, 1996. 85.

6 MNL BKML VIII. 249. b. 61/1919.

7 Uo. 167/1919.

8 Uo. 168/1919.

„*Felkérem igazgató elvtársamat, hívja fel a tanerők figyelmét, hogy tanítványaik a kijelölt családokhoz csak akkor menjenek ebédre, amikor és amely napokon a kezükbe adott igazolványon fel van tüntetve. Egyesek egyes családokhoz mindennap mennek, így előfordul, hogy néhol 4–5 gyerek is megjelenik ebédre egy családnál.*”⁹ A közoktatásügyi népbiztosság elrendelte, hogy minden oktatóval foglalkozó személyt egységesen tanítónak nevezzenek, így például az óvónőket játékkisiskolai tanítóknak.¹⁰ A szárnyra kelt rémhírek folytán több szülő önkényesen visszatartotta a gyermekét az iskolától, s a tanítás sok helyen nem folyt rendes mederben. Miután a közoktatásügyi népbiztosságnak az volt a leghatározottabb kívánsága, hogy az iskolák minden körülmények között zavartalanul folytassák tevékenységüket, felhatalmazták az iskolák vezetését, hogy a mulasztókkal szemben a legszigorúbb eszközöket alkalmazzák.¹¹ A vallásoktatást az iskolák helyiségeibe, azok órarendjébe helyezve megtiltották. A tanulók tanítók felügyelete alatti, de még a hitoktatók felügyelete alatti csoportos templomba vezetése sem volt megengedhető. Vallástanból a bizonyítványba osztályzatot nem lehetett beírni.¹² „*A vörös uralom romboló erkölcsi hatása tanulóinkra nézve egyfelől az utcai viselkedés vásottságában, másfelől pedig az iskolai fegyelem meglazulásában s az engedelmisség erős csökkenésében nyilvánult meg, különösen a magasabb fiú osztályokban*” – fogalmaz a korabeli jelentés. Fokozta a bajokat az a körülmény is, hogy a román megszállás miatt az iskolaszék s annak tanügyi bizottsága nem működött, a népiskolai felügyelő igazgatót állásából felmentették, és szabadságolták. Az iskolák jelentős hányadát a román katonaság és csendőrség tartotta megszállva. A kommunizmus bukása után annak intézkedéseit hatályon kívül helyezték, s Kerekes József igazgatót visszahelyezték hivatalába. A városi tanács erélyes közbelépésére az iskolaépületeket felszabadították a katonai megszállás alól, s így öt év után iskoláink visszaköltözhettek eredeti helyiségeikbe. A tisztítási és a javítási munkálatok elhúzódása miatt a tanítás csak 1919. szeptember végén indult el 60 osztályban. Az 1919/20-as tanévben 9 és 11 óra közé szorították a tanítást, november végén pedig a hideg és a tüzifa hiánya miatt az összes osztályban beszüntették azt. A tanítás maradtalanul csak március végén indulhatott meg, mivel több iskolát a nemzeti hadseregnek kellett átadni.¹³

9 MNL BKML VIII. 249. b. 221/1919.

10 Uo. 229/1919.

11 Uo. 216/1919.

12 Uo. 153/1919.

13 XLII–XLIII-ik évi jelentés a kecskeméti községi népiskolákról 1918–19., 1919–20. tanév. Szerk.: Kerekes József és Bíró Ádám. 1920. 5–10.

Németh László iskolaszéki tag gyermeke példáján keresztül akarta jellemezni az oktatás helyzetét Kecskeméten, 1920. január 19-én kelt levelében: *„Kisfiacskám jelenleg IV. elemi osztályba jár, de ez a fiú még nem ismeri az osztályfőnökét. Halász Géza tanító úr pedig se nem beteg, se nem lelkiismeretlen tisztviselő. Ő mindaddig, amíg a szénszünet el nem kezdődött, a városi hatóság által hivatalosan más célra vétetett igénybe. Osztályában minden héten más helyettes volt. Ilyen módszer mellett elképzelhetjük annak a 4. osztálynak a helyzetét, amely jövő évben középiskolába van hivatva lépni. Ilyen körülmények között, mint szülő, méltóan kérdezhetem, mikor lesz már vége a tüzelőhiány szünetnek, és fél esztendő után megismeri-e a kisfiacskám az osztálytanítóját? Hazánk szomorú állapota között kétségbeesve látom azt is, hogy a városi hatóság nemhogy visszaadná az iskolákat rendeltetésüknek, hanem újabb és újabb célra rendezi be azokat. Mély tisztelettel kérem a tekintetes iskolaszéket, hogy hivatásához képest szíveskedjék városunk oktatásának ügyét kezébe venni, és mindent megtenni arra nézve, hogy iskolába feladott gyermekeink számára azonnal nyíljanak meg az iskolák, s a jövőben sem a tanítók, sem az iskolai termek ne használtassanak más célokra, mint amelyekre azok rendelve vannak.”*¹⁴ Tajthy Margit tanítónő levele szintén jól jellemezte a viszonyokat: *„A tekintetes népiskolai felügyeleti igazgató úrnak bátorkodom tudomására adni, hogy az úrréti iskolát nem látogatják a növendékek. Egynéhány szülővel beszéltem, és felszólítottam őket, hogy küldjék a gyermekeiket az iskolába, de kijelentették, hogy nem hajlandók küldeni, mert az ősszel beruháztak, és akkor tüzelőhiány miatt nem jöhettek, most pedig a ruha hiánya és a mezei munka miatt nem küldhetik őket iskolába. Sőt a mostani időben egyáltalában nem is jöttek iskolába.”*¹⁵

A Tanácsköztársaság bukását követően a közhangulat helyi szinten is erősen a kommunisták ellen fordult, így a szülők több esetben elkezdtek szervezkedni a proletárdiktatúrával esetlegesen szimpatizáló tanárok ellen. Gömöri József ballószögi lakos és társai azt kérték, hogy Faragó Mihály volt tanítót állásából mentse fel, s helyébe Virágh László nyugalmazott tanítót nevezzék ki. Faragó Mihály a Tanácsköztársaság alatt tanúsított magatartása miatt államellenes izgatás vádjával börtönbe került, így Ballószögben nem volt tanító. *„A helybeli tekintetes Törvényszék a börtönben lévő vádlott és nagyon bűnös tanító felett rája nézve akár kedvező, akár kedvezőtlen ítéletet hozzon, egyik esetben sem kívánjuk, hogy újra elfoglalja az iskolát, és a már úgylis elhagyott és kiürített tanítói lakást, mert mi szülők, hogy gyermekeink*

14 MNL BKML IV. 1907. Kecskemét Város Községi Iskolaszékének iratai (a továbbiakban: IV. 1907.) 26/1920.

15 MNL BKML VIII. 249. b. 207/1920.

szellemi vezetését és oktatását újra rábizzuk, arra őt teljesen alkalmatlan és megbízhatatlan embernek tartjuk. Vele semmi körülmények között érintkezni sem most, sem a jövőben nem kívánunk és nem is akarunk.

Bűnösnek és büntetésre méltónak tartjuk őt azért, mivel rablók, fosztogatók, gyilkosok, tolvajok, orvgazdák, hamiskártyások, csalók, zsebmetszők, lóköttő és árdrágító gazemberek által hirdetett elvek támogatójává, pártolójává s követőjévé lett azért, hogy ő magának tekintélyt, hírt, dicsőséget szerezzen, tulajdonképpen, hogy nagyobb jövedelemhez juthasson. Őt ezen veszedelmes elvek pártolására s annak követésére s a nép közötti terjesztésére hiúsága és nagyravágyása készítette. Lett is kire, nemcsak itt nálunk, nemcsak a szomszédos pusztákon, hanem a közelebbi faluk és városok lakosai között is ismeretes lett kommunista elveiért. Szidták, átkozták mindenütt, s agyonveréssel fenyegették mindenütt, s miatta sokszor szégyenkezve jutottunk. [...] A legnagyobb bűnök egyike az ártatlan, derék családapák – akiket a sors kezeik közé juttatott – igaztalan legyilkolása is. Minden kommunistának – vér, embertársa vére van a kezére száradva, így Faragóéra is. Aki a vad, kegyetlen, vérengző emberszörnyektől várja és reméli jövőjéé boldogulását, s ezeknek az útonálló zsvány gazembereknek segítségével akarja megörökíteni hírét-nevét, akkor ő is gyilkos, mert bűnrészes. Ez okoknál fogva ránk nézve meghalt. Akarjuk, hogy ő többé közöttünk fel ne támadjon, hogy ne hirdethesse a nép között azokat a veszedelmes elveket, miket eddig hirdetett. Ismerni őt többé nem akarjuk. Másik tanítót akarunk, aki a nép jóakarója és barátja.”¹⁶ Faragó Mihály községi tanítót a közigazgatási bizottság állásából felfüggesztette. Több tanú szerint egy alkalommal úgy nyilatkozott, hogy „akkor lesz boldog, ha az utolsó burzsuj vérével írhatja alá a békeszerződést, ezen kívül érzületénél fogva is a kommunizmus hívének mutatkozott”.¹⁷ A fenti idézetekből jól látható, hogy milyen dühvel és indulatokkal fordult a lakosság a Tanácsköztársasággal együttműködők ellen, és milyen bűnök elkövetésével vádolták őket. Látható, hogy ez a rövid időszak szinte teljesen felforgatta a magyar társadalmat foglalkozási ágtól és társadalmi állástól függetlenül.

Az 1920/21-es tanévben 45 tanteremben folyt az oktatás, az ókollégiumi épületet, melynek 9 tantermét a népoktatás céljaira bérelte a város 25 évre, még nem kapták vissza. Emiatt félnapos váltakozó tanítást vezettek be 62 osztályból 44-ben. A városban, az osztályokban az átlagos létszám 56 diák volt. Ha – amint az régóta tervben volt – 40 főre szerették volna az osztályokat redukálni, 64 osztályt kellett volna indítani. A pusztákon 3 új iskolaépület nyílt meg, Katonatelepen, Kadafalván és Kelőföldön, itt az átlagos osztálylétszám még magasabb, 80 fő volt.

16 MNL BKML IV. 1907. 125/1919.

17 Uo. 97/1920.

A háborús viszonyok, a letűnt kommunista rendszer az elemi népoktatásügy terén siralmas állapotokat hagyott maga után. 1913 óta nem volt népesség-összeírás. 1913-ban a tankötelesek száma 12 989 volt, mely 1921-re 15 677 főre növekedett. A 15 677 tankötelesből csak 8803 fő járt iskolába, vagyis csak a tankötelesek 56,15%-a, ez az arány a háború előtt 77% volt, tehát 21%-os a visszaesés. Ha az alábbi táblázat szerint szétválasztjuk a bel- és külterületet, még rosszabb a helyzet. A háború előtt a belterületi tankötelesek 87%-a járt iskolába, ez 82,5%-ra csökkent. A pusztákon a háború előtt 68,8%-át iskolázták be a gyermekeknek, ez 1921-re 37,4%-ra csökkent, ami az 1880/81-es tanév állapotának felel meg.¹⁸

Év	A tankötelezettség teljesítése a városban	
	belterületi	külterületi
	oktatásban részt vesz %-ban	
1913	87	68,8
1921	82,5	37,4

Az 1921/22-es tanévben csak 44 tanterem állt rendelkezésre, mert az I. kerületi iskola egy termét egy menekült tisztviselőcsalád foglalta el, akiknek nem tudtak máshol a városban szállást találni. A tantermek hiánya miatt 68 osztályból 55-ben folyt félnapos váltakozó tanítás. Az ókollégiumi épület-részt még mindig nem adta vissza a város. A városban 53, a pusztákon 82 volt az átlagos osztálylétszám.¹⁹ A szülői ház és az iskola közötti „intézményes kapcsolat megteremtése” érdekében, 1922-ben előírták, hogy a népiskolákban évente háromszor szülői értekezletet kell tartani.²⁰ Segítette az iskolai mulasztások csökkenését a törzskönyvvezetői hivatal felállítása és a kihágási bíróság igazolatlan mulasztások miatti gyors és erélyes eljárása. A zsúfoltságot csökkentette az Erzsébet laktanyában három új tanterem kialakítása, valamint három új pusztai iskola felépítése és a kohárszentlőrinci községházának tanteremmé és tanítói lakássá alakítása.²¹

1926-ban a város jelentős államsegélyben részesült, melynek köszönhetően minden addigi várározáson felül 28 új iskola épült, 34 tanteremmel és 29 tanítói lakással. Az Alföld egésze, az iskolákkal gyengén ellátott területek közé tartozott. Amikor Klebelsberg 1922-ben átvette a Vallás- és Közoktatási Minisztérium vezetését, az általa „maradék Magyarországnak” nevezett te-

18 XLIV-ik évi jelentés a kecskeméti községi népiskolákról 1920–21. tanév. Szerk.: Kerekes József. 1921. 12–15.

19 XLV-ik évi jelentés a kecskeméti községi népiskolákról 1921–22. tanév. Szerk.: Bíró Ádám. 1922. 14.

20 MNL BKML IV. 1907. 61/1922.

21 XLVII-ik évi jelentés a kecskeméti községi népiskolákról 1923–24. tanév. Szerk.: Bíró Ádám. 1924. 3.

rület 8 millió lakosa közül több mint 1 millió 6 éven felüli analfabéta volt. Klebelsberg életművének kiemelkedő eredményei közé tartozik, hogy a tudományos, művelődési és egészségügyi intézmények látványos fejlesztése mellett az iskolahálózat bővítését is sikerült elérnie. A nevéhez fűződő, nagyszabású tanyai iskolaépítési akció megszervezésére a népszövetségi kölcsön felvételét követően kerülhetett sor. Az 1925–30 között lezajlott, központilag irányított, jól szervezett akció egyedülálló a magyar iskolák történetében, bár kisebb mértékűekre korábban is sor került.

Az iskolaépítési akció az 1926. évi VII. törvénycikkre épült. A dokumentum „A mezőgazdasági népesség érdekeit szolgáló népiskolák létesítéséről és fenntartásáról” címet viselte. Klebelsberg iskolaépítési programja öt esztendőre szólt, és 5000 népiskolai objektum megvalósítását tűzte ki célul. (Az 5000 objektum 3475 tanterem és 1525 tanítói lakás felépítését jelentette.) Az iskolaépítések támogatására jelentős összeget biztosítottak az állami költségvetésből, államsegélyek és rövid lejáratú kölcsönök formájában. A helybéli lakosság fuvarral, ígás és kézi munkaerővel járult hozzá az iskolák felépítéséhez. Az új iskolák létesítését főként az Alföldre és a Dunántúl néhány, iskolákkal mostohán ellátott területére tervezték. Az akció során az Alföld néhány pontján egyszerre épült föl valamennyi tervezett népiskola. Ilyen részletakcióra került sor például a kecskeméti tanyavilágban, 1926-ban.

Az akció szervezettségében és számos részletkérdésben, gyakorlati kivitelezésében ma is példamutató lehetne. Csak címszavakban felsorolva: körültekintő tervezés és előkészítés, tágas telkek biztosítása, szakmai referenciával bíró és garanciát vállaló iparosok megbízása, jó minőségű építőanyagok használata. A Kultuszminisztérium az iskolaépületekre típusterveket dolgoztatott ki. Ezért látunk egy-egy tájegységen oly sok hasonló külsejű iskolaépületet. A templomoktól távol eső tanyák számára oltárfülkével, kápolnahelyiséggel bővített épületeket terveztek. Az iskolák zöme tanítói lakással együtt épült. Klebelsberg Kunó kultuszminiszter kezdettől fogva fontosnak tartotta a tanítók stabil és kulturált lakáskörülményeinek biztosítását.

Az iskolaépítési akció során, területünkön a jól szervezett és gyors építkezésre Kecskemét mutatott példát. Nem volt ez véletlen, hiszen a tanyai iskoláztatás problémái újra és újra ismétlődő gondot jelentettek a város számára. Az iskolaépítésről szóló törvénytervezet parlamenti vitáját még alig fejezték be, amikor 1926 tavaszán a város vezetői oktatási szakemberek és minisztériumi tisztviselők társaságában helyszíni szemlélet tartottak a város határá-

ban, hogy a leendő iskolaépületek számára a legalkalmasabb pontokat kijelöljék. Rövidesen megkezdődhetett az építkezés Alsóméntelek, Árpádszállás, Belsőnyír, Felsőalpár, Helvécia, Hetényegyháza, Kisfái, Kisnyír, Korházköz, Koháriszentlőrinc, Méheslapos, Sóhordó út, Szarkás és még jó néhány iskolára váró terület egy vagy több pontján. Szeptemberig 28 új kecskeméti iskolaépületet vehettek birtokba az ott lakók, melyek az alábbiak voltak.

Sorszám:	Teremszám:	Iskola megnevezése:
1	1	Alsóménteleki
2	1	Sóhordó úti
3	1	Kisnyíri
4	1	Hetényegyházi
5	1	Miklóstelepi
6	1	Szarkási
7	1	Téglagyári
8	1	Kiskőrösi úti
9	2	Kiskecskeméti
10	1	Korhánközi
11	1	Görbemajori
12	2	Ágasegyházi II.
13	1	Monostori úti
14	1	Mindszenti úti
15	1	Méheslaposi
16	1	Kisfái
17	1	Nagykőrösi úti
18	1	Szolnoki úti
19	2	Koháriszentlőrinci
20	1	Koháriszentlőrinci IV
21	1	Koháriszentlőrinci V
22	1	Világoshegyi
23	2	Lakiteleki
24	1	Felsőalpári
25	1	Jász úti
26	1	Kisbugaci
27	1	Alsómonostori
28	3	Monostorfalvai

Kecskemét th. város háztartási számvevőségének kimutatása szerint az 1926. évben épült 23 egy tantermes, 4 két tantermes és 1 három tantermes iskola, illetve a tanítói lakások, összesen tehát 28 új pusztai iskola építési költsége 1 097 226,04 pengő volt.

Az egyes iskolatípusok méretei:

1., Egy tantermes iskolánál a beépített alapterület:			
	I.	a.) főépületnél	190 m ²
		b.) melléképületnél	67,68 m ²
a beépített léghőmérték			
	II.	a.) főépület	912 m ³
		b.) melléképület	261,16 m ³
a 23 egy tantermes iskola összes beépített léghőmértéke			
	III.	a.) főépület	20,976 m ³
		b.) melléképület	6007 m ³
2., Két tantermes iskolánál a beépített terület:			
	I.	a.) főépület	295,78 m ²
		b.) melléképület	67,68 m ²
a beépített léghőmérték			
	II.	a.) főépület	1419,74 m ³
		b.) melléképület	261,16 m ³
a 4 két tantermes iskolánál összes beépített léghőmérték			
	III.	a.) főépület	5680 m ³
		b.) melléképület	1044 m ³
3., Három tantermes (különálló 2 tanítói lakással) iskola beépített alapterület:			
	I.	a.) főépület	423,62 m ²
	II. III.	a.) főépület	2033 m ²
		b.) melléképület	616 m ²

A 28 új iskola összes beépített léghőmértéke					
		a.) főépület:	20 976 m ³	b.) melléképület:	6007 m ³
			5680 m ³		1044 m ³
			2033 m ³		616 m ³
			28 689 m ³		7667 m ³
		összesen:	36 356 m ³		

Egy léghőmérték építési költsége tehát az alábbiak szerint volt kiszámítható: 1 097 226,04 P: 36 356 = 30,18 P. A 30,18 pengős léghőmértékenkénti egységárat magasnak tartották, ezt az alábbi körülményekkel indokolták: Az óriási területen szétszórót építkezéseket rendkívül gyorsan, 1926. június 1. és október 1. között, tehát 4 hónap alatt kellett befejezni. Az iskolák igen távol épültek a város központjától. A legközelebbi 3, a legtávolabbi 35 km-re. Az átlagos középészállítási távolság tehát 19 km volt, mely távolságokra a téglát kétszer kellett tengelyen és egyszer vasúton szállítani. Az óriási téglaszükségletet a kecskeméti téglagyárak fedezni nem tudták, Budapestről, Örkényből és Új-

Kécskéről kellett óriási fuvaráldozatokkal a hiányzó 40% téglát beszerezni. Az összes munkálatokat a legnagyobb mezőgazdasági dologidőben (aratás stb.) a legmagasabb munkabérek idején hajtottak végre. A teljesen járhatatlan agyag- és homokutakon a szállítás óriási nehézségekbe ütközött. Az iskolák céljaira kijelölt telkek túlnyomó részén horribilis földmunkákat és telekrendezést kellett végrehajtani.

A kecskeméti tanyai iskolák felavatására 1926. október 4-én került sor Horthy Miklós kormányzó és Klebelsberg Kunó kultuszminiszter részvételével. A méheslaposi külterületi iskolánál rendezett ünnepségen jelképesen felavatták az Alföldön addig épült 361 népiskolai létesítményt is. A látványos külsőségekkel megrendezett ünnepség után rövidesen újabb 12 tanyai iskolát építettek Kecskemét határában. Ennek segítéséért 1928-ban a város díszpolgárává választotta Klebelsberg kultuszminisztert. A korabeli kultúrpolitikai elképzeléseknek megfelelően az újonnan épült tanyai iskolák a Duna–Tisza közén is a környék kulturális központjait jelentették. Az iskolákban kaptak helyet a tanyai könyvtárak és a tanítók által irányított közművelődési programok. Nagymérvű emelkedést okozott az építési költségek tekintetében az a körülmény is, hogy a város a lakosságot nem kérte fel közmunkára, hisz a külterületi lakosság aratással, csépléssel, a szőlő legintenzívebb művelésével ebben az időszakban kereste meg egész évi kenyerét. Ezen munkaáthárítás elmaradása a városra nézve az építési költségek 25–30%-os emelkedését jelentette. A város azonban mindenképpen eleget kívánt tenni a kultuszminiszter óhájának, hogy 1926. évi október elejére az iskolák rendeltetésüknek átadhatók legyenek, ezért ezen egyébként áthárítható terheket is inkább vállalta, nehogy a nyári közmunkával a lakosságot a jogos felháborodás és esetleges nyílt ellenszegülés elé állítsa.²²

Az elemi oktatással kapcsolatosan az iskolafejlesztési akció azonnali jótékony hatását mutatta, hogy az 1930. évi népszámlálás szerint a középiskola, valamint az elemi hat osztályát végzettek (illetve ezzel egyenlő műveltségűek) aránya Kecskeméten kisebb volt, mint az országos átlag. Az országos arány a hat elemi végzetteknel 37,6%, míg ugyanez az arány Kecskeméten 13,4%. Ezzel szemben azoknak az aránya, akik csak négy elemi, vagy az elemi iskolának csak az alsó egy–három osztályait végezték el így az írást és olvasást megtanulva, jóval magasabb volt, mint az országos átlag. Az országos arány 42%, míg a kecskeméti 63% volt. Így kimondható, hogy az iskolafejlesztési akciónak köszönhetően 1930-ra lendületet vett a gyermekek

22 MNL BKML IV. 1908. e. Kecskemét Város Tanácsának iratai. A Pénzügyi (III.) Ügyosztály iratai. 173. csomó, Kimutatás a Kecskeméten 1926. évben épített 28 új pusztai iskoláról; XLIX-ik évi jelentés a kecskeméti községi népiskolákról 1925–26. tanév. Szerk.: Bíró Ádám. 1926. 3.,; SZÉKELYNÉ KÖRÖSI Iлона–SZEPES Lajos. 1997. 39–42.

iskoláztatása a városban és környékén. További adat, hogy a népszámlálás idején még a tanulók 10%-a nem tett eleget tankötelezettségének, ez 1935-re még a külterületen is 6–7%-ra csökkent. Az 1938. május 5-i állapot szerint Kecskeméten az állami, községi és egyházi fenntartásban lévő elemi iskolák összesített adatai az alábbiak voltak:²³

Az összes elemi iskola száma:	85
Az összes beírt tanuló száma:	11 468
Az összes tanterem száma:	157
Az állami elemi iskolák száma:	4
A községi elemi iskolák száma:	78
A római katolikus elemi iskolák száma:	2
A református elemi iskolák száma:	1

Az iskolák száma és a gyermeklétszám folyamatosan nőtt. Az 1936/37-es tanévben Kecskemét Alsóménteleken, Alsómonostoron, Alsószéktódúlón, Ágasegyházán, az Ágasegyházi úton, Árpádszálláson, Ballószögben, Belsőnyírbén, Borbáson, a Budai úton, Feketeerdőn, Felsőalpáron, Felsőménteleken, Felsőmonostoron, Felsőszentkirályon, Felsőszékdúlón, Galamboson, Gátéren, a Görmajorban, a Halasi úton, Haleszban, Helvéciatelepen, Hetényegyházán, az Izsáki úton, a Jász úton, Kadafalván, Katonatelepen, Kelőföldön, Kisbugacon, Kisfáiban, Kiskecskeméten, a Kiskőrösi úton, Kisnyírbén, Kohárszentlőrincen, a Korhánközi úton, Köncsögön, Lakiteleken, Máriahegyben, Méheslaposban, Miklóstelepen, a Mindszenti úton, Monostorfalván, a Monostori úton, Nagybugacon, a Nagykőrösi úton, Sándortelepen, Selyemhegyen, a Sóhordó úton, Szarkásban, Szentkirályon, Szikrában, a Szolnoki úton, a Téglagyárnál, Talfájában, Törökfáiban, Úrréten, Városföldön, Világoshegyen, az I., II. és III. belvárosi kerületben, a Mátyás téren, a Máriavárosban, a Kuruc téren, Muszájban működtetett népiskolát.²⁴

1938/39-re a belterületen 44 rendes és 2 szükségterem volt. Ezekben 55 elemi iskolai osztályt helyeztek el. A pusztákon 87 iskola volt 101 osztállyal.²⁵

Az iskoláztatás általános előírásai

Az iskoláztatási köteleesség teljesítésének biztosításáról az 1921. évi XXX. törvénycikk az alábbiakat rendelte el: A gyermekeket hatodik életévük betöltését követő kilenc tanéven át nyilvános iskolai oktatásban kellett része-

23 MNL BKML IV. 1907. 901/1938.; KOVÁCS Alajos et al. 1935. 89.

24 MNL BKML IV. 1907. 263/1936.

25 LXII-ik évi jelentés a kecskeméti községi népiskolákról 1938–39. tanév. Szerk.: Joós Ferenc. 1939. 14.

síteni, mégpedig hat tanéven át elemi népiskolai, továbbá három tanéven át továbbképző (ismétlő) népiskolai oktatásban. Az iskoláztatás kötelezettsége magában foglalta a vasárnapi és ünnepnaponkénti látogatásának kötelezettségét is. Ha a gyermek az elemi népiskolai oktatásra megállapított hat év alatt a tanítási tervben kitűzött ismereteket nem sajátította el, a tanítói testület (tanító) előterjesztésére az elemi népiskolai oktatás köteleességét az elsőfokú iskolai hatóság (gondnokság, iskolaszék) javaslatára – a továbbképző iskoláztatási köteleesség érintetlenül hagyásával – egy, esetleg két évvel meghosszabbíthatták.²⁶

Osztálylétszámok, zsúfoltsággal kapcsolatos problémák

Rendszeresen új tanítói álláshelyeket kért Kecskemét városa a vallás- és közoktatási minisztertől. A miniszter 144 843/1923. VIII. a. rendelete szerint az elemi iskolákban a tanítók száma a tanulók ötvenes létszámához igazodott. A kecskeméti iskoláknál azonban a fentebb bemutatott iskolafejlesztési akció dacára az egy-egy tanítóra jutó létszám jelentősen meghaladta ezt. Szemléltetésül néhány tanév adata belterületi és külterületi megbontásban azzal a megjegyzéssel, hogy a '20-as évek végén a Kecskeméthez hasonló adottságokkal rendelkező Debrecen és Szeged pusztai iskoláiban átlagosan 40–45 tanulóval kellett foglalkoznia egy-egy külterületi tanítónak.

Év	Az egy tanítóra jutó gyermeklétszám Kecskeméten/fő*	
	belterületi	külterületi
1920/21	56	80
1921/22	62	87
1922/23	51	79
1923/24	47	71
1924/25	47	88
1925/26	41	75
1926/27	44,9	66
1927/28	44,5	71,6
1928/29	49,3	74,5
1929/30	–	72
1930/31	59	75
1931/32	65	76
1932/33	68	76

26 Az iskoláztatási köteleesség teljesítésének biztosításáról szóló 1921. évi XXX. tc.

1933/34	65	76
1934/35	64	76
1935/36	66	76
1936/37	68	77
1937/38	65	78
1938/39	63	79

- * MNL BKML IV. 1907. 404/1929.; XLII–XLIII-ik évi jelentés a kecskeméti községi népiskolákról 1918/19;1919/1920. tanév. Szerk.: Kerekes József és Bíró Ádám. 1920. 17.; XLIV-ik évi jelentés a kecskeméti községi népiskolákról 1920/21. tanév. Szerk.: Kerekes József. 1921. 15.; XLV-ik évi jelentés a kecskeméti községi népiskolákról 1921/22. tanév. Szerk.: Bíró Ádám. 1922. 14–15.; XLVI-ik évi jelentés a kecskeméti községi népiskolákról 1922/23. tanév. Szerk.: Bíró Ádám. 1923. 14–15.; XLVII-ik évi jelentés a kecskeméti községi népiskolákról 1923/24. tanév. Szerk.: Bíró Ádám. 1924. 14–15.; XLVIII-ik évi jelentés a kecskeméti községi népiskolákról 1924/25. tanév. Szerk.: Bíró Ádám. 1925. 24.; XLIX-ik évi jelentés a kecskeméti községi népiskolákról 1925/26. tanév. Szerk.: Bíró Ádám. 1926. 25–26.; L-ik évi jelentés a kecskeméti községi népiskolákról 1926/27. tanév. Szerk.: Joszt Ferenc. 1927. 42.; LI-ik évi jelentés a kecskeméti községi népiskolákról 1927/28. tanév. Szerk.: Joszt Ferenc. 1928. 15.; LII-ik évi jelentés a kecskeméti községi népiskolákról 1928/29. tanév. Szerk.: Joszt Ferenc. 1929. 12–13. oldal; LIII-ik évi jelentés a kecskeméti községi népiskolákról 1929/30. tanév. Szerk.: Joszt Ferenc. 1930. 13.; LIV-ik évi jelentés a kecskeméti községi népiskolákról 1930/31. tanév. Szerk.: Joszt Ferenc. 1931. 11.; LV-ik évi jelentés a kecskeméti községi népiskolákról 1931/32. tanév. Szerk.: Joszt Ferenc. 1932. 11.; LVI-ik évi jelentés a kecskeméti községi népiskolákról 1932/33. tanév. Szerk.: Joszt Ferenc. 1933. 11.; LVII-ik évi jelentés a kecskeméti községi népiskolákról 1933/34. tanév. Szerk.: Joós Ferenc. 1934. 9.; LVIII-ik évi jelentés a kecskeméti községi népiskolákról 1934/35. tanév. Szerk.: Joós Ferenc. 1935. 8.; LIX-ik évi jelentés a kecskeméti községi népiskolákról 1935/36. tanév. Szerk.: Joós Ferenc. 1936. 10.; LX-ik évi jelentés a kecskeméti községi népiskolákról 1936/37. tanév. Szerk.: Joós Ferenc. 1937. 10.; LXI-ik évi jelentés a kecskeméti községi népiskolákról 1937/38. tanév. Szerk.: Joós Ferenc. 1938. 12.; LXII-ik évi jelentés a kecskeméti községi népiskolákról 1938/39. tanév. Szerk.: Joós Ferenc. 1939. 14.

A tankötelesek száma egy 1929. évi október 15-i kimutatás szerint az egyes nagyobb létszámú intézményekben az alábbiak szerint alakult:

Iskola megnevezése	Tanerő száma	Létszám
Alsószéktó dűlő	1	71
Ágasegyháza	1	93
Belsőnyír	1	70
Felsőszéktó dűlő	1	73
galambosi	1	87
Helvécia	2	142
kelenföldi	1	93
Kisnyír	1	92
Nagykőrösi úti	1	113
szikrai	1	93
szarkási	1	97
Halasi úti	2	166

A Kisfái iskolánál kiegészítő tanerő alkalmazását kérték engedélyezni, hisz itt 127 tanulót oktattak. Kérését az ottani tanító az alábbi indokkal terjesztette elő: *„ezzel a nagy létszámmal szép eredményt elérni nem lehet, a váltakozó tanítással nagyon kifárad a tanító, úgy hogy sok esetben a délutáni órákban, amikor ismét új tárgyakat kell magyarázni, nem lehet úgy teljesíteni a kötelességet, mint ahogy a tanügy érdeke azt kívánja és saját magam is szeretném. A tanítási időt sem lehet úgy kihasználni, mintha két tanító váltakozik egy iskolában, a gazdaság gyakorlati tanítást is intenzívebbé lehetne tenni.”*²⁷ A felsőpusztaszeri szárnyékhalmi iskolába 102 fő járt az 1929/30-as tanévben, a tanító előadása szerint *„a helyszűke miatt a padokban öt–hatosával, sőt egyes padokban hetesével ülnek, ami a tanulókat nagyon zavarja”*.²⁸

Összességében elmondható, hogy mind a kulturális kormányzat, mind a város vezetése és polgársága mindent megpróbált megmozgatni az iskoláztatási körülmények, főleg a zsúfoltság csökkentése érdekében, azonban e törekvések így sem tudtak – az 1920-as években tapasztalható némi javulást követően – lépést tartani az egyre növekvő gyermeklétszámból adódó problémákkal.

A tantestület iskolai és iskolán kívüli tevékenysége, a tanítók helyettesítésével kapcsolatos kérdések

A tantestület a tanév során rendes és rendkívüli együttes értekezleteket tartott, ezen túl általánosak voltak a tanévnyitó és tanévzáró értekezletek is. Ilyenkor megvitatták a legfontosabb teendőket, ügyeket. Foglalkoztak tanítási módszertani kérdésekkel is, melyről általában a téma szakértője adott elő a testületnek. Előfordult, hogy külön testületi értekezleten egyes kollégák mintatanítást tartottak. Az iskolaszék évente pedagógiai témájú pályázatokat írt ki, ezeken az üléseken meghallgatták a díjazott pályaművek szerzőit is az adott témában. Ilyenkor ismertették a tanítók személyében beállott változásokat is. A tanítóság jelentős iskolán kívüli tevékenységet is ellátott. Fölszólaltak egyes tudományos társaságok vándorgyűlésein, a belterületi iskolákban kiállításokat rendeztek a tanulók kézimunkáiból és rajzaiból, filmvetítéseket és vetített képes előadásokat, illetve a pusztai iskolákban mesedélutánokat tartottak. A tanterv követelményeinek megfelelően sűrűn szerveztek az osztálytanítók kirándulásokat osztályaikkal, azonban ezek anyagi okokból a város határain nem terjedtek túl. Ezen kívül a tanítók részt vettek a dalárdákban, társadalmi egyesületekben, társadalmi egyesületek által rendezett előadásokon mint szavalók és műkedvelők. Több tanító szépirodalmi tevékenységet

27 MNL BKML IV. 1907. 457/1924.

28 Uo. 392/1929.

is folytatott, különböző kulturális társaságok irodalmi pályázatain is sikerrel szerepeltek. E mellett a tantestület néhány tagja helyi és vidéki, szépirodalmi és gyermeklapokba is publikált. Többször kötelezték a tanítókat tanfolyamon való részvételre, így visszatérő jelleggel vettek részt tanítóink gazdasági, pedagógiai és leventefőoktató-képző tanfolyamokon is.

A tanév végén vizsgáztatták a tanulókat, ekkor vizsgaelnöki látogatások történtek az iskoláknál. Jó bepillantást engednek az iskolák életébe a vizsgaelnöki látogatások értékelő jegyzőkönyvei. Az 1934/35-ös tanév végéről szeretnék néhányat közreadni:

„Dr. Kerekes József Szolnoki Emmánál: A tanulók általános tudása azt mutatja, hogy a tanítónő a gyermekekkel szeretettel foglalkozik, amit a gyermekek tanítónőhöz való ragaszkodása is igazol.

Dr. Kerekes József Imre Gyulánál: Az iskola és környéke tiszta, a tanulók között példás a rend és a fegyelem, feleleteik világosak, határozottak, a bukottakat bele nem értve. A földrajzot Magyarország térképének hiánya miatt csak bemagolják, a tábla kopott, érdes deszka, amelyen sem a fekete festék, sem a vörös vonal nem látszik, lekopott.

Dr. Kerekes József Zaboretzky Erzsébetnél: A tanulókon látszik a velük való alapos foglalkozás, a tanulók azonban túl sűrűn ülnek a padokban, ami enyhíthető volna két pad elhelyezésével a táblánál.

Bíró Ádám Firtling Erzsébetnél: Kanyarójárvány miatt a vizsgán nem jelenhetett meg a tanulók 61%-a, így a tanulók előmeneteléről teljes egészében bepillantást nem nyerhettem, a vizsgán jelen volt tanulók előmenetele minden tekintetben kifogástalan volt.

Dr. Váry István Boldvai Sándornál: Elismerésre méltó kifogástalan szép eredmény, igazi évszáró ünnepély volt a vizsga.

Szemerey Zsigmond Darnay Jenőnél: A tanulók általában korukhoz képest testileg fejletlenek, ez a fejletlenség érezhető szellemi tekintetben is. Néhány jól fejlett tanuló kifogástalan szép feleletet adott.

Dr. Kerekes József Végh Jánosnál: A tanulók világos, határozott feleletet adnak. Szorosan vannak a tanulók a padban, ami az írás alkalmával érezhető leginkább. Ezen olyanképpen lehetne változtatni, hogy két padot lehetne a padsorok elé tenni, mert erre hely van elég. Magyarország térképe összeszaggatott vászon, néhol-néhol még van belőle a térképből.

Szemerey Ferenc Törteli Péternénél: Az iskola árnyékszéke, valamint elhelyezése szegényletes és erkölcsbe ütköző. A közös ülőhellyel ellátott árnyékszékek ajtaja nincs, s az útra néz, úgyhogy az úton áthaladó szeme látára történik a gyermekek ez irányú cselekedete, így teljesen kiöli az iskola a gyermek szemérem- és erkölcsi érzését. A jó ízlés is parancsolja, hogy ez a megbotránkoztató állapot azonnal megszűnjék. Kútja nincs az iskolának,

hanem [az] iskola előtt álló, mindenféle szeméttel teli kutat kénytelen az iskola használni. Vagy az iskola udvarán egy jó kutat készítenek, vagy tisztítassák ki az iskola előtt álló közkutat, és a megfelelő szivattyúszerkezettel láttassák el, hogy az utasok ne meríthessék a kútba úti porral és lónyállal fertőzött vödreiket.”

A helyettesítésekre a legkülönbözőbb okokból kerülhetett sor. Az 1920/21-es tanévben például egy osztálytanítót egész évben helyettesítettek, mert gazdasági oktatásra és a kertészeti telepen folyó gyakorlati tanításra lett kijelölve. Egy tanítónő egészségi állapota miatt volt egy évig szabadságon, egy másik tanítónőnek a nyugdíjazási eljárása húzódott el egész tanévre, valaki fizetés nélküli szabadságát töltötte, volt, akit tanév közben áthelyeztek. Állandóan helyettesíteni kellett a katonai szolgálatra behívott osztálytanítókat is, illetve akiket orosz fogságból vártak haza. Több esetben gondot jelentett, hogy a tanító együttműködött a Tanácsköztársasággal, így ügyének kivizsgálásáig felfüggesztették feladatai ellátásában. Több esetben a városi előljáróság kötelezte a tanítókat, hogy a város szolgálatába álljanak, e tanévben egy férfi tanerőt ideiglenesen beosztott rendőrségi tisztviselőnek jelölték ki. Volt olyan eset is, hogy jogakadémiai vizsgák letételére kért és kapott több hét felmentést egy tanító, akit szintén helyettesíteni kellett. Ebben az időszakban a helyettesítést sok esetben menekült tanítókkal oldották meg. Előfordult, hogy tanév elején új osztályt kellett felállítani, ám kellő számú tanerő hiányában, ezekben is csak helyettesítő tanítóval tudták elkezdni a tanítást. A rövidebb helyettesítések esetén díjtalanul kellett hogy helyettesítsék egymást a tanító kollégák, hosszabb időszakra már pótdíjban részesülhettek.

Sándor Erzsébet községi tanítónőt 1930. február 10-től 15-ig helyettesíteni kellett. A helyettesítést ingyenesen kellett ellátni. Kecskemét th. város népiskolák felügyelő igazgatója ennek kapcsán kifejtette álláspontját a helyettesítésekről az iskolaszékeknek írt levelében: *„Ez alkalommal tisztelettel rámutatok arra, hogy a díjtalan helyettesítések nem járnak kellő eredménnyel. A díjtalan helyettesítés mellett saját osztályában is dolgozó tanerő a kettős munkában kifáradva minden igyekezete ellenére sem végezhet tökéletes munkát. Amellett adódhatnak olyan esetek is, mint a jelenlegi. Sándor Erzsébet saját osztálya mellett, mint váltakozó tanerő hetenként három félnapon Kéry Menyhért igazgatót is helyettesítette. Most a tantestület többi tagjai ebben a helyzetben is kénytelenek őt helyettesíteni. Több osztály sínyli meg ezt az ingyenes helyettesítést, ugyanakkor mikor a középiskolák fokozottabb igényt támasztanak az iskoláinkból kikerülő növendékekkel szemben. Tisztelettel kérem a tekintetes iskolaszéket, méltóztassék ezekre való utalással kérni a th.*

várost a jelenlegi rendszer megváltoztatására.”²⁹ Mint az a fenti idézetből is kiderül, a helyettesítések nem voltak hatékonyak. A tanítók sokszor két nagy létszámú osztályban is tanítottak délelőtt és délután, e miatt nagyon le voltak terhelve, a fáradtság pedig a hatékonyság és a fegyelmezés kárára ment. Máskor az amúgy is óriási létszámú osztályokat összevonták az egy osztály számára is túlszűfolt osztálytermekben, ilyen körülmények között pedig már szinte lehetetlen volt a hatékony munka.

A tanév hossza, rendje, tanszünetek

Kecskemét országos vásárait 1926-ban vasárnapról csütörtökre helyezték át. A vásárok kocsiforgalma oly nagy volt, hogy a gyermekek testi épségét veszélyeztette. E mellett a pusztai iskolai tanulók nagy részét a vásáron megjelenő szülők kényszerűségből odahaza foglalkoztatták. Ezért azt kérték az iskolaszéktől, hogy az országos vásárok napjára – a felsőpusztaszeri iskolák kivételével, amelyek a kecskeméti vásárok által érintve nem voltak – rendeljenek el szünetet az összes pusztai és belterületi iskolában.³⁰

1922-ben Kecskemét városa tanyasi iskolái javára az alábbi indoklással kérte a tanév megrövidítésének lehetőségét: „Az iskoláztatásról szóló új törvény az oktatás időtartamát 10 hónapban állapítja meg, de azokra az iskolákra nézve, melyek tanulóinak többsége földműveléssel foglalkozó szülők gyermekeiből kerül ki, lehetővé teszi, hogy a Közigazgatási Bizottság javaslatára a Vallás és Közoktatási Minisztérium engedélye alapján a szorgalmi időszak nyolc hónapos lehessen. Minthogy Kecskemét negyvenhárom pusztai iskolájában a tanulók kevés kivétellel mindannyian földművelő szülők gyermekei, ezért kezdeményezték, hogy a tanévzáró vizsgák május hó utolsó hetében (24–31-ig) megtarthatók legyenek. Indokolásul előadom, hogy már két tanévben két különböző módon tettünk kísérletet arra, hogy a tanévzárót júniusra vigyük át, s mindkét kísérlet sikertelen volt, hisz a tavalyi tanévben májuson túl huszonnyolc iskolába egyetlen tanuló sem járt, míg a másik tizenkét iskolába mindössze hetvennyolc tanuló maradt.”³¹

A felsőszentkirályi lakosok azzal az alábbi indoklással kérték gyermekeik számára a tanév megrövidítését, hogy gyermekeiket a ház körül foglalkoztathassák: „a tanulók szülei 100%-ban földműveléssel foglalkozó kisbirtokosok, akik a mai súlyos gazdasági viszonyok mellett nem tudják eléggé

29 MNL BKML IV. 1907. 435/1930.; 21/1935.; XLIV-ik évi jelentés a kecskeméti községi népiskolákról 1920–21. tanév. Szerk.: Kerekes József. 6–7.; LII-ik évi jelentés a kecskeméti községi népiskolákról 1928/29. tanév. Szerk.: Joszt Ferenc. 6–9.

30 MNL BKML IV. 1907. 340/1926.

31 Uo. 760/1922.

intenzíven kezelni birtokukat, hogy létüket biztosíthassák. Így különösen állattenyésztéssel, baromfivéveléssel foglalkoznak, mely foglalkozásnál kénytelenek gyermeküket is foglalkoztatni, hogy ezáltal megtakaríthassák a pásztorgyermekek fogadásával járó költségeket.”³²

Mint látható, minden évben több okból is – a tanév az országos vásárok, illetve a mezőgazdasági munkálatok megkezdésének időpontjáig tartott – gondot jelentett a külterületi szülőknek a tanév hossza, ezért általában évente kérelmezték annak megrövidítését.

Iskolába járás, mulasztások

Betegség esetén a mulasztást azonnal be kellett jelenteni a tanítónak. Hosszabb betegség esetén a bejelentést kéthetenként ismételni kellett. A betegséget nem a gyógyulás után kellett igazolni, hanem a betegség első napjaiban mindjárt. Ha valaki sürgős munka idején vagy fontos családi körülmények miatt tanuló gyermekét az iskolából ki akarta kérni, az illetékes tanítóhoz kellett fordulnia, aki egynapi szabadságot engedélyezhetett, vagy ha arra elég okot nem látott, azt meg is tagadhatta. A családfők, akiknek családjában járványos vagy fertőző betegség (roncsoló toroklob, torokgyík, skarláthimlő, hólyagos himlő, tífusz, pokolvar³³) fordult elő, kötelesek voltak 24 órán belül orvosi segítséget igénybe venni, egyébként pénzbüntetéssel voltak büntetendők.³⁴

Az iskoláztatást nagyban befolyásolta a tanulók egészségügyi helyzete. A 6. életévét be nem töltött gyermeknek az iskolába járáshoz a hatósági orvos ajánlása volt szükséges. A népiskola látogatása alóli felmentéshez hatósági orvosi bizonyítvánnyal kellett igazolni azt, hogy a tanköteles egészségét az iskolába járás veszélyezteti, illetőleg, hogy a tanköteles olyan betegségben szenved, amely az iskoláztatást teljesen kizárja. Ugyancsak a hatósági orvosnak kellett igazolni azt, hogy az iskolába járás – az iskola megközelítésének hosszabb időn át fennálló nehézsége vagy az iskolának a tanköteles lakásától való távolsága miatt – veszélyezteti a tanuló egészségét.³⁵

Az iratok között az alábbi egészségügyi jellegű felmentési okokat találtam:³⁶ testi és szellemi gyöngeség, általános gyöngeség, gyengén fejlett, gyengeelméjű, tüdőbeteg, fejletlen, nagyfokú vérszegénység, epilepsziás, beszélni és járni sem tud, hibás beszéd, nyomorék, nem lát, kétoldali tüdőcsúcshurut,

32 MNL BKML IV. 1907. 58/1932.

33 Roncsoló toroklob, torokgyík: diftéria; hólyagos himlő: bárányhimlő; pokolvar: lép-fene.

34 MNL BKML VIII. 249. b. 2121/1938.

35 MNL BKML IV. 1907. 116/1923.

36 Uo. 232/1932.

csigolyatörés, gümős csípőízületi lob (gyulladás), tbc, nagyfokú hátgörnyedtség, szervi szívbaj, hülyeség, ideggyengeség, sokízületi csúz (köszvény), fejletlen, a lakóhelyétől három és fél kilométer távolságra lakik, siketnéma, gyenge szív, fertőző gümős, gennyes csonthártya- és csontgyulladás, súlyos szívidegbaj, gyermekbénulás, csontvelőgyulladás, beszédhiba.

Mulasztás esetén a törzskönyvvezetői hivatal kezdett eljárást, mely egy konkrét esetben így szólt: „*Erdős Margit törzskönyvvezető feljelentést tett Zöldi Pál és társai kecskeméti lakosok ellen az iskoláztatási kötelezettség teljesítéséről szóló 1921. évi XXX. Tc. 8.-§-ába ütköző kihágás címén, miután nevezett Zöldi Pál és társai gondviselők iskolaköteles gyermeküket felhívás ellenére sem iskolába nem írták be, sem e mulasztást elfogadhatóan nem igazolták. Ennek folytán fent nevezett gondviselők ellen kihágási eljárást kellett megindítani, be nem iskolázott gondozottjait a lakóhelyükhöz legközelebb eső iskolába hivatalból beírni, a hivatalból való beíratásról az érdekelteket értesíteni rendelem.*”³⁷ Az 1924. évben június 30-ig mindösszesen 478 924 korona mulasztási bírságot hajtottak be, amely összeget teljes mértékben az elemi iskolában használt tanszerek beszerzésére fordították.³⁸

Több esetben a szülők minden ok nélkül megtagadták a gyermekek iskolába járását. Erről az illetékes tanító elkeseredett hangú levélben adott tájékoztatást: „*Jelentem, hogy legutóbb egyháztanácsi gyűlésre gyülekeztek össze az itteni lakosok, kiket már megint izgat és bujtogat valaki. Többek között felkerestek engem is, és kijelentették, hogy azért a csekély tanulásért, amit itt az iskolában tanul a gyermekük, nem engedik iskolába. Mert most nem tanulnak mást, csak amire a gyermeküknek semmi haszna, énekelni, kézimunkázni, rajzolni. A másnap megtartott szülői értekezleten egybegyűlt 15–20 emberből és asszonyból álló tömeg kijelentette, hogy ők csak Szent György napjáig fogják járni a gyermekeiket, mert őket nem nélkülözhetik tovább. Hangoztatták, hogy úgysem bírok ellenük tenni semmit.*”³⁹

Halmos Gyuláné, az Alsómonostor II. sz. iskola tanítónője bejelentést tett tanulóinak iskolába járási ügyéről. Az iskolához 30 éve használt út vezetett, ami szolgalmi jog alapján senki elől nem volt elzárható, a távolmaradó tanulókat így igazolatlan mulasztónak tekintették.⁴⁰ 1937-ben az alsómonostori és ménteleki községi iskoláknál a kedvezőtlen időjárás folytán előállott tankötelesek mulasztását tudomásul vették. A Benei út mellett húzódó szántóföldeket ugyanis a Sóhordó úttól a Kláber telepig, továbbá a réteket elborította a víz. A fellépett nagy vízáradás lehetetlenné tette a mezsgyéken, réteken, rozoga hidakon való átjutást a gyerekeknek. A lovak hasáig érő víz-

37 MNL BKML IV. 1907. 33/1925.

38 Uo. 381/1924.

39 Uo. 55/1923.

40 Uo. 386/1934.

ben a gyerekek nem jöhettek át, a hat kilométernyi nagy kerülőutat nem tudták megtenni. Több esetben a szülők kezdeményezték új iskola létrehozását. Ágasegyházáról az orgoványi határ széléről több szülő azt kérelmezte, hogy az úgynevezett Baktay tanyában, mely a város tulajdona, ideiglenes pusztai iskolát állítsanak fel. Előadták, hogy az épület csekély átalakítással alkalmas iskolai célokra addig, amíg a város az oda kijelölt új iskolát fel nem tudja építeni. Kiemelték a kérelmezők, hogy gyermekeik számára 6–7 kilométeres körzetben nincs iskola. A gyermekek helyzetének javítása érdekében Dr. Koncz Mihály tisztiorvos indítványt terjesztett elő a közigazgatási bizottság ülésén: indítványozta, hogy a tankötelem ne a hatodik, hanem a betöltött hetedik életévnél kezdődjön, s hogy az elemi iskolások, különösen a tanyasiak iskolai tanítása november 15. és március 15. közötti időben ne 8, hanem 9, de legkorábban fél 9 órakor kezdődjön. Mint kifejtette, *„a 6 éves tanyai gyermek, még ha jól fejlett és egészséges is, nem elegendő erős ahhoz, hogy a legtöbb esetben két-három kilométeres utat tegyen meg a zord évszakban az iskoláig és vissza ugyan annyit, tehát naponta négy-hat kilométert, amelyet ismét legtöbb esetben úttalan utakon kell megtennie. Ekkora fáradságra a 6 éves gyermek még enyhe évszakban sem kötelezhető bizonyos mérvű aggodalom nélkül.”* A tanítás későbbi megkezdésére vonatkozó javaslatát azzal indokolta, *„hogy az apró gyermekeknek több kilométer távolságra eső otthonaiktól ne éjszakai sötétségben, ködben kelljen iskolába indulni, amikor eltévedés, úti szerencsétlenség, kutyák támadásának lehetnek kitéve”*.⁴¹

Az 1928/29-es tanévre vonatkozó jelentés szépen összefoglalta a mulasztások kiváltó okait és az ezzel kapcsolatban felmerülő teendőket. A tanév, a mulasztások szempontjából, nem volt normális iskolai évnek tekinthető. A december második felétől március első feléig tartó nagy hidegek és hófúvások miatt a mulasztások nagy része erre az időszakra esett. Ebben az időben a tanulók fizikailag képtelenek voltak az iskolába járásra. Egyes iskoláknál még az átlagnál is rosszabb volt a helyzet. Ezek azok az iskolák, amelyek hónapokon át hótorlaszokkal voltak elzárva. Az igazolatlan mulasztások 80%-a a hivatalból beírt tanulókra esett, akik az ellenük indított eljárások lefolytatásáig természetesen 1–2 hónapot is mulasztottak. Ezen csak az eljárás gyorsításával lehetett volna segíteni úgy, hogy az iskolai bírságok és büntetéspénzek behajtásával egy minden más teendőtől mentesített végrehajtót bíztak volna meg. A rossz időjárás következtében járhatatlanná váló tanyai utak miatt előálló mulasztások szintén csökkenthetők lettek volna, ha a tanulók részére az iskolához legrövidebben vezető iskolai gyalogutak nyílnak meg. Ilyen utak hiányában a tanulók csak nagy kerülővel juthattak a légvonalban gyakran közel fekvő iskolához.⁴²

41 MNL BKML IV. 1907. 110/1937., 252/1921., 424/1934.

42 Uo. 62/1930.

„A háború óta bekövetkezett változások nagyon bölcsek, azonban a változtatások nem számoltak a háború következtében előállott több gyermekes szülők, rokkantak, özvegyek nyomorúságával, nem számolt másrésről az emberek nagyfokú önzésével. A három–négy gyermekkel megáldott vagyontalan özvegy vagy rokkant az ő kevés havi járadékából, kétézer munkájával szerzett csekély jövedelméből gyermekeit képtelen eltartani. Hogy anyagi gondjain enyhítsen, kénytelen elszegődni cselédnek, pásztornak ki a tanyára. A cselédtartó gazda azonban csak addig tartja szolgálatban a gyermeket, míg iskolába nem kell járattatni. Mihelyt iskolába keresik, azonnal elbocsátja, mert ő csak úgy használhatja a szolga gyermeket, ha nem jár iskolába. Hiába a szívhez szóló, értelemre hatni akaró rábeszélés, hiába a hazafias kötelességre való hivatkozás, eredményre nem vezet. Itt kezdődik azután a szegény gyermek és szülő kálváriája. Próbálja a szülő gyermekét az iskolába járatás feltételével más gazdánál elhelyezni, próbálja az iskoláztatási kötelezettség alól mentesíteni, de ez sehogy sem sikerül. Közben sorban kapja a bírságos intőket, s ha fizetni nem tud, végül becsukják. Az eljárások során nagyfokú méltatlankodások, kítőző ideges jelenetek, család kiirtás iránti fenyegetődzések nagyon szomorú és kellemetlen jeleneiben van része az előljáró iskolai hatóságnak. E téren a megértés és a szociális akciók segíthetnek” – jellemezte a helyzet visszasságait a korabeli évkönyv.⁴³

Erről tudósított egy tanító is az iskolaszéknek írt levelében: „Általában minden kerületi iskolában eddig nem tapasztalt, szokatlan nagy a kimaradott tanulók száma. Ennek oka az, hogy a szülők a magas munkabérek miatt gyermekeiket használják fel a gazdasági munkákra, a szegényebb sorsú szülők gyermekeiket kiadják pásztornak, hogy így megélhetésük gondjain könnyítsenek.”⁴⁴

A fenti idézetek alapján kijelenthetjük, hogy bár robbanásszerű volt az iskolarendszer fejlesztése, az óriási gyermekszám, a háború utáni elszegényedés, a katonazövegyek megélhetési gondjai, illetve a megélhetést biztosító gyermekfoglalkoztatás kényszere miatt kevésbé tudták kihasználni a fejlesztésből adódó lehetőségeket.

A tanítás rendje

Alapesetben délelőtt és délután tanították a diákokat, egy hosszabb ebédszünettel. A tanítás rendjét azonban nagyon sok minden befolyásolta, így ettől a legtöbb esetben eltértek. Leginkább az időjárási és természeti viszonyok,

43 XLVIII-ik évi jelentés a kecskeméti községi népiskolákról 1924–25. tanév. Szerk.: Bíró Ádám. 3.

44 MNL BKML IV. 1907. 179/1920.

valamint a tanteremhiány volt az, ami miatt eltérő tanítási rendet kellett alkalmazni. Ha hideg, téli idő volt, esetleg tűzifahiány, csak délelőtt tanítottak, hogy ne kelljen sokat fűteni, és a gyermekek a téli sötét beállta előtt hazaérjenek. Tekintettel arra, hogy majdnem kétszer annyi osztály volt, mint amennyi tanterem, a legtöbb esetben váltakozó oktatást vezettek be, ami azt jelentette, hogy egyes osztályok vagy délelőtt és délután, vagy egyes napokon váltották egymást akként, hogy egyik nap csak az egyik, másik nap a másik osztály használta a termet. A szülők és a tanárok mindig próbálták az adott helyzetben legjobb megoldást megtalálni, így nagyon sok beadvány érkezett az iskolaszékhez a tanítás rendjét illetően.

A ruha hiányára, a tanyai tankötelesek lakóhelyének az iskolától való távolságára és a téli időszakra való tekintettel tartották szükségesnek kísérletképpen 1926-ban az egyhuzamban való tanítás bevezetését a tanyai iskolák-nál, reggel 8-tól délután 1-ig.⁴⁵

A félnaponként váltakozó oktatással kapcsolatosan több hetényegyházi lakosnak panasza merült fel. Azzal a kéréssel fordultak az iskolaszékhez, hogy a tanítás egésznaponként váltakozva történjen, ne félnaponként, és ezt azzal indokolták, hogy két, sőt több családban három gyermekük jár iskolába, és így nem bírják gyermekeiket ellátni lábbelivel és télikabáttal. Gyermekeik iskoláztatását csak úgy tudták biztosítani, ha egyik nap az egyik, másik nap a másik gyermek vette fel a cipőt és a télikabátot, „*de a félnapos rendszerben így nem járhatnak, így gyermekeiket iskoláztatni nem tudják. A régi rendszer mellett minden másnap otthon volt gyermekünk, s akkor tudtuk valamire használni is őket, most meg semmi hasznukat nem vehetjük.*”⁴⁶

A Tisza parti Gőzfürész és Órmalom Részvénytársaság Lakiteleki fűrésztelepén lakó szülők azt kérték, hogy gyermekeik – mintegy 20 fő, többségük hat–hét éves, most iskolába kerülő gyermek – csak minden másnap menjenek iskolába, „*ugyanis a hideg téli időjárás beálltával biztos megbetegedésnek vannak kitéve*”.⁴⁷

Az 1928/29-es tanévben belterületen a 60 elemi iskolai osztály 49 tanteremmel rendelkezett, emiatt 22 osztályban váltakozó rendszer szerint kellett tanítani. A váltakozó rendszert minden esetben hátrányosnak tekintették, ugyanis a reggeltől estig használt tantermeket sem takarítani, sem szellőztetni nem lehetett rendesen. Ez egészségi szempontból is veszélyes volt. Sürgették, hogy a belterületen mielőbb épüljön központi iskola, illetve a város külső kerületeiben lévő iskolákban a tantermek száma növekedjen. Erre azért is szükség volt, mert ezen külső kerületekben a szegényebb néprétegek gyermekei laktak, akiknek a lakhatása is sok egészségügyi problémát vetett fel, így az

45 MNL BKML IV. 1907. 342/1926.

46 Uo. 59/1923.

47 Uo. 317/1922.

iskoláztatási körülmények javítását sürgették. A pusztákon ekkorra – szintén az 1928/29-es tanévre – 70 iskolaépülettel, 76 tanteremmel rendelkeztek, a 76 tanteremben 82 osztály működött. Néhány iskolában még mindig részben osztott tanítás folyt. 1929-től még kilenc új tanterem átadását tervezték.⁴⁸

Az oktatott tantárgyak: a számtan, mértan, olvasás és közismeret, helyesírás és fogalmazás, testgyakorlat, gazdasági elmélet, gazdasági gyakorlat és vallás tan voltak.⁴⁹ A kecskeméti községi iskolákban a legmeghatározóbb tankönyvek: Egri ábécéskönyve, a Havas-Pósa szerzőpáros olvasókönyve és Kecskés énekeskönyve, külterületen Egri ábécéskönyve, Kiss József olvasókönyve és Kecskés énekeskönyve voltak. A tanulók csak a hittan- és olvasókönyvek megvételére voltak kötelezhetőek, ennek ellenére a tanítók sokszor az egyéb segédkönyvek megvételét is szorgalmazták a szülők számára.⁵⁰ A tankönyvek vásárlására nagyon nehéz volt rávenni a szülőket. A felsőpusztaszeri iskolák mindennapi tanulói közül huszonöt gyermek szülei nem szerezték be a tankönyveket 1933. november végéig, az 1933/34-es tanévben. Ennek legtöbbször nem anyagi okai voltak, hisz nem vagyontalan, hanem öt és negyven hold közötti földbirtokkal rendelkező gazdák gyermekei szerepeltek a kimutatásban.⁵¹

Érdekes áttekinteni azt is, hogy egy átlagos tannévben melyek voltak a legfontosabb rendezvények, ünnepélyek. Az 1929/30-as tanév iskolai ünnepélyeiről és egyéb kiemelkedő eseményeiről a községi iskolák évkönyve az alábbiak szerint tudósított: október 6-án gyászistentiszteleten és külön ünnepélyen vettek részt a diákok az aradi vértanúkra emlékezve. Október 17-én a kormányzó jelenlétében felavatták az új tisztaugyi hidat. A hídavatáshoz kivonultak a közeli pusztai iskolák növendékei, tanítóik vezetésével. Október 31-én a tanítás keretében takarékosági napot rendeztek. November 2-án, halottak napján a hősök sírját a tanulók felvirágozták. Egyes iskolák kivonultak a temetőbe a hősi sírokhoz és Katona József sírjához. December 9-én a kormányzó névnapja alkalmából iskolai szünet volt. Március 1-jén Horthy Miklós kormányzóságának 10. évfordulója alkalmából hálaadó istentiszteleten vettek részt a diákok, majd külön-külön iskolánként megemlékeztek a nap jelentőségéről. Március 15-én, nagy érdeklődés mellett, iskolánként nemzeti ünnepünkre emlékeztek. Április 26-án a Katona centenáris ünnepségek alkalmából a tanítás keretében megemlékeztek a nagy drámaíróról. Április 30-án tartották meg a pusztai iskolák a madarak és fák napját. Április hó folyamán a tanítás keretében a magyar föld és ipar terményeinek védelmével

48 LII-ik évi jelentés a kecskeméti községi népiskolákról 1928–29. tanév. Szerk.: Joós Ferenc. 12.

49 MNL BKML VIII. 249. b. 1204/1922.

50 Uo. 1111/1932.

51 Uo. 2072/1933.

foglalkoztak a tanulók. Május 12-én és 19-én tartották meg a belterületi iskolák a madarak és fák napját. Május 25-én a hősök napját ünnepelték, a testület hölgytagjai a hősi sírok gondozása javára eszközölt urnagyűjtésben vettek részt. Május hónapban az iskolai tanítás keretében történt megemlékezés az anyaság tiszteletéről, a magyar könyvről és Andersenről. Június 4-én a trianoni békediktátumról emlékeztek meg. Június 9-én az iskolák bekapcsolódtak az Anya- és Csecsemővédő Intézet által rendezett gyermeknapba. A délelőtti urnagyűjtésnél két urnánál a testület hölgytagjai is buzgólkodtak. Június 18-án a kormányzó úr születésnapja alkalmából fellobogózták az iskolákat. Június 20-án a belterületi iskolákban a jutalmak kiosztásával kapcsolatban évváró ünnepély volt.⁵² A legnagyobb iskolai megemlékezések, istentiszteletek és ünnepségek tehát a '48-as forradalomhoz, Horthy Miklós kormányzóhoz, illetve az I. világháborúhoz, annak hősi halottaihoz kapcsolódtak, illetve különböző nevelési célú tematikus napok voltak.

Az iskolaépületek állapota, felújítása, tisztán tartása, taneszközök, bútorzat állapota, a tantermek fűtése, a tantermek tanítási időn túli használata

Az iskolaépületek állapota a legtöbb esetben nem volt kielégítő, ennek kapcsán is nagyon sok beadvány érkezett az iskolaszékhez, illetve az iskolaszék is próbálta ellenőrzésekkel, iskolalátogatásokkal kézben tartani a helyzetet. 1920-ban a budai úti községi népiskola hiányai az alábbiak voltak. A főépületnél: 6–8 ablakszárny és üveg elkészítése, bevágatása, tetőcserép pótlása, külső és belső tatarozás, takaréktűzhely beállítása. A melléképületnél: több ablakszárny pótlása és bevágatása, illemhelyek két ajtajának pótlása, kút használhatóvá tétele, kerítés és kapuk újítása, porolókefe beszerzése.⁵³

A szülők sokszor az iskola felújításában is segítettek: „*Koch Ferenc felsőszentkirályi községi tanító jelenti, hogy a felsőszentkirályi Gazdasági és Olvasókör tagjai a felsőszentkirályi iskola igen elhanyagolt épületét kitatarozták. A tanterem korhadt ablakkereteit kijavították és a hiányzó ablaküvegeket bevágatták. A tanterem padlójában lévő hiányokat pótolatták. Ezenkívül az iskola homokos és tisztán alig tartható udvarát 120 kocsi agyag díjtalan odaszállításával feltöltötték és így portalanították.*”⁵⁴ A kecskeméti alsómó-nostori I. sz. községi elemi iskolánál a tanítói lakás két ablaka hiányzott, a kút vize fertőzött, ihatatlan volt, az oda járó iskolás gyermekek és a tanító család-

52 LIII-ik évi jelentés a kecskeméti községi népiskolákról 1929–30. tanév. Szerk.: Joós Ferenc. 16.

53 MNL BKML IV. 1907. 186/1920.

54 Uo. 502/1931.

jának egészsége veszélynek volt kitéve, ezért a vizet a szomszédból hordták, nem volt az iskolában nemzeti zászló és gyászlobogó.⁵⁵ Több esetben történetek nem várt károk. Az alsómonostori iskolát 1938. március 26-án negyed 1 órakor kezdődő tűz elpusztította. A tűz keletkezését a kéményből kipattanó szikra okozta. A főépület teljesen elpusztult, a gerendázatot a monostori emberek önfeláldozó segítségével sikerült megmenteni. A deszkázatot felszaggatták, és így a mennyezet nyitott lett. Az ablakok épen maradtak. Néhány ablakból az üvegek kitörték, az ajtók egy kivételével megmaradtak. Az iskolai felszerelés és a tanítók bútorai is sérüléseket szenvedtek. Több iskolai felszerelés és apróbb tárgyak is elvesztek. Tanítást az épületben folytatni nem lehetett. A tanítást akként tudták megoldani, hogy az iskolától déli irányban, ötszáz méter távolságra volt egy korcsma, amely csak vasárnaponként volt elfoglalva. Nagysága 20 négyzetméter, padozott. Váltakozó tanítással további intézkedésig itt folytatták a tanítást.⁵⁶

Az iskola rendben tartásáról, az iskolaépületről való gondoskodás az iskolaszolga feladata volt. Feladatai hűen tükrözik a korabeli iskolaviszonyokat. Így köteles volt:⁵⁷

- *„minden tantermet és várótermet a délutáni tanítás után tisztán kisöpörni, a padok alját is, megjegyeztetvén, hogy a padlót fellocsolni nem szabad, köteles továbbá a téli időben a kályhából a hamut naponként pontosan kitakarítani*
- *a söprés után a tantermet nyáron legalább másfél óráig, télen legalább fél óráig szellőztetni*
- *a söprés után, miután a por leszállt, a bútorokat és a tanszereket naponként letörölgetni*
- *a tantermek ajtajait és ablakait bezárni*
- *a falakat minden hónapban egyszer leporolni*
- *ablakokat, ajtókat ahányszor szükséges lemosni, vaskályhákat és csöveket kifényesíteni, a köpöcsészéket naponta friss vízzel, a köpöládákat hetente friss homokkal ellátni*
- *a tantermek reggel egyfertály nyolckor, délután egyfertály kettőkor nyithatók ki*
- *az ivóvíztartó edények csupán e célra használhatóak, minden reggel friss vízzel feltöltendőek, havonta egyszer tisztára súrolandók*
- *téli havazások alkalmával a folyosókról, járdákról, az épület körül a hó eltakarítandó*
- *téli időben köteles az iskolaszolga minden reggel 6 és 7 óra között begyújtani”.*

55 MNL BKML IV. 1907. 245/1938.

56 Uo. 173/1938.

57 Uo. 393/1939.

Az iskolák évente négy darab cirokseprűt és két darab udvarseprűt kaptak.⁵⁸ A tárgyi hiányokon túl sokszor gond volt az épületek állapotával és tisztaságával is. Jegyzőkönyv örökítette meg 1933. szeptember 20-án egyes iskolák tisztasági ellenőrzését: „*Vitéz Vécsey Jenő téglagyári tanító iskolájában a még el nem végzett napi takarítás hiányán kívül nagyobb kifogás nincs. Az elmaradt nyári meszelés miatt a tanterem falai piszkosak. A tanító saját lakását a maga költségén rendbe hozatta.*

Tóth Géza és felesége Halasi úti tanítók iskolája zárva volt. Az iskolai helyiségek körül nagyjában gondozott virágoskert van. A másik udvar, amely a gyermekek játszóteréül szolgál takarítatlan. Papír és szeméthulladék van rajta. Ugyanezek láthatók az iskola kerítése körül is. A melléképületre ablakot vágatott a tanító és kéményt emeltetett. A kémény körül a tető meg van bontva, hiányos.

Buzás Jenőné kadafalvi tanítónő iskolája és annak udvara példás tisztaságot mutat. A tanítónő saját költségén kimeszeltette az iskolát, és teljesen kitakarította.

Karácsonyi Gyula és felesége Ágasegyházi úti tanítók iskolájánál minden be van zárva. Az épületnél senki sem tartózkodik. Az egész udvar terménnyel (burgonya, bab, torma) van bevetve. A bevetett részek rossz rőzsekerítéssel vannak elkerítve. Az udvar másik részén venyige, rőzse, gally, szőlőkaró raktár, szalmakazlak. Szabadon csak az istálló melletti rész van, ami játszóternek kevés és egészségtelen. Ez a rész is piszkos a sok jószágától, az illemhelyek gondozatlanok. A szénapadlás ajtaja a kút mellett hever, a lakás belső ablaktáblái között több törött. A tanterem ablakai alatt és a sarkon sérült járdán nagy gyom. Fásításnak és élősövény-ültetésnek nincs helye.”⁵⁹

1938 szeptemberében a belterületi iskolák és több pusztai iskola takarítatlanul álltak az új tanév kezdetekor, melyet Hatvani Pál iskolaszéki tag szóvá is tett az iskolaszék ülésén: „*A ma gyermekét a tiszta iskola örömétől is megfosztja a sors mostohasága. Már évek óta csak méter magasan meszelt fal várja viszont a tanév elején. Most szeptember 5-én még siralmasabb, szánalmasabb helyzet fogadja gyermekeinket, növendékeinket. Meszeletlen, piszkos falakat a múlt tanév húsvéti szünete óta bacilusokkal, piszokkal telített padlókat talál ott, ahol rendet, tisztaságot és annak az egészségre fontos kihatását tanulja, ahol a lakás tisztaságáról, a piszkos, poros lakás egészségtelen voltáról beszélnek neki napról-napra, ahol az iskolai rendet, tisztaságot kellene mintaképpül elébük állítani. Egészségügyi vizsgálatot tartanak, s hiteles statisztika szerint a gyermekek negyede hajlamos a tüdővészre, részben már tüdővész is, s ugyanakkor a nagyszünet alatt nem takarított, nem fertőtlenített isko-*

58 MNL BKML IV. 1907. 438/1924.

59 Uo. 336/1933.

lába kényszerítik a gyermekeket.” A tanítók levélben is tiltakoztak az iskolaszéknél: „A testület mély sajnálattal vette tudomásul, hogy az 1938/39-es tanévet meszeletlen, sűrölatlan teremben kell megkezdenie. A testület a reája bizott gyermekek nevelését és egészségügyét felbecsülhetetlen mértékben befolyásoló áldatlan állapot megszüntetését kéri a tekintetes iskolaszéktől. Kéri a nagyszünidőben minden terem és folyosó teljes kimeszelését, a padló felolajozását, a karácsonyi és a húsvéti szünetben legalább a falak körülmeszelését és a padló olajozását. Indokolja azt az évi háromszor takarítást a termék nagy megterhelése. A rendes tanításon kívül leventék, iskolán kívüli népművelés, vallásos és más egyesületek, cserkészek, ifj[úsági] vöröskeresztesek stb. használják, s köztudomású, hogy az iskolán kívüli szervek – mint akik nem függnék az iskola igazgatójától – nem minden esetben őrei a rendnek és a tisztaságnak.

A tanítóttestület fájó szívvel látja, hogy a padosorokban ülő gyermekesreg évről évre fejletlenebb, satnyább, betegesebb, betegeségekre hajlamosabb. Ezeknek a sápadt, rosszul táplált, jobb sorsra érdemesebb magyar gyermekeknek, a jövő nemzedéknek a nevében kéri a tekintetes iskolaszéket, hogy a testület részéről állandóan tapasztalt jóindulattal és megértéssel fogadja a felterjesztést.”⁶⁰

Mint látható, hiába volt a '20-as évek nagyarányú iskolafejlesztése, sajnos, a karbantartásukra, állagmegóvásukra nagyon kevés forrás maradt, így a tanulók sokszor elhanyagolt, koszos, néha emberhez nem méltó körülmények között voltak kénytelenek tanulni, sokszor csak a helybeli szülők összefogása segített a helyzeten.

A IV. számú koháryszentlőrinci iskola ingóságainak listája híuen tudósít a korabeli iskolák felszereltségéről. Ezek az alábbiak voltak: 1 tanítóasztal, amely 110 cm hosszú, 75 cm széles; 2 szék, 1 dobogó, amely 148 cm hosszú, 150 cm széles; 16 db iskolai pad, amelyek 220 cm hosszúak, festettek; 9 vászonroletta, 4 fogas 24 foggal, 1 hőmérő, 1 köpöcsésze, 3 széntartó, 3 szeneslapát, 2 piszkavas, 1 „Magyarország címere” üveges keretben, 1 „Horthy-kép” üveges keretben, 1 „Hiszekegy” üvegezetlen keretben, 2 Himnusz-tábla, 32 pad-tintatartó, 1 tanítói tintatartó, 1 vendégkönyv, 12 fali olvasótábla, 1 számológép, amely 150 cm magas; 1 vonalas fekete tábla, amely 150 cm hosszú, 100 cm széles; 1 kockás fekete tábla, 150 cm hosszú, 100 cm széles; 1 ingaóra, 1 függőlámpa, 3 vaskályha (1 iskolai, 2 lakás), 1 métermértékek gyűjteménye, Kecskemét belterületi térképe, Kecskemét külterületi térképe, 1-1 Magyarország hegy- és vízrajzi, valamint politikai térképe, Európa falitérképe, 83 szemléltető falikép, 3 gőzgép, 1 földgömb, 1 táblavonalzó, amely 1,5 méter hosszú; 1 egyenlőszárú derékszög, 1 táblakörző, 2 létra, 1 merítővödör,

60 MNL BKML IV. 1907. 473/1938.

1 metszőolló, 1 ágmetező fűrész, 9 kiskapa, 3 gereblye, 4 ásó, 1 nagykapa, 1 udvarseprő, 1 cirokseprő, az elszakított részek porából gyűjtemény, nemzeti ereklye falikép.⁶¹

Az 1926-ban és 1929-ben épült 34 pusztai iskola (43 tanterem) előírás szerinti felszerelést kapott, a korábbi 12 pusztai tanterem és belterületi iskolák felszerelése azonban hiányos volt. A város költségvetésébe évente tervezett összeg még a természetes elhasználódás következtében előállott hiányok pótlására sem volt elegendő, így az iskolák később sem heverték ki azt a veszteséget, amely a háború, a kommün és a román megszállás alatt érte őket, mikor a felszerelés nagy része elkallódott, hasznavehetetlenné vált. 1930-ban a Kultuszminisztérium nagyobb mennyiségű taneszközt osztott szét az iskolák felszerelésének pótlására, így az iskolaszék az alábbi legszükségesebb taneszközök kiutalását kérte: 20 db Himnusz falitábla, 50 db Horthy Miklós-kép ke-retezve, 20 db nemzeti zászló, 12 db orosz számológép, 10 db „Magyarország politikai térképe” vászonra vonva, lécekkal; 12 db Bopp-féle métermérték-gyűjtemény, 8 db „Európa politikai térképe” vászonra vonva, lécekkal; 6 db földgömb, 6 sor történelmi falikép, 24 db hőmérő.⁶²

A tűzifahiány sokszor országos méreteket öltött, volt, hogy egyes iskolákat hónapokra be kellett zárni. Ezek az iskolabezárások, illetve az állandó hideg rengeteg kellemetlenséget okozott tanítónak és tanulónak egyaránt, így a szülők és tanítók ez irányú panaszai szinte állandóan napirenden voltak az iskolaszéknél. 1920-ban a törökfői iskolából az alábbiak szerint indokolták tüzelő iránti igényüket: *„Tisztelettel jelentem a törökfői pusztai iskolában a tanítás menete zavartalan. A tüzelőanyagot naponta hozzák a gyermekek, fejenként tíz kukoricacsutkát. Két-két darab fát csak a vagyonosabb 3–4 tanuló hozhat. Az így gyengén fűtött iskolát számítva remélem, hogy december hónapban is rendszeren taníthatok. Január és február hónapban, ha a városi hatóság megfelelő tüzelőanyagot nem küld, a tanítást kénytelen leszek beszüntetni. Emberi ésszel gondolkodva a tanulók által összehordott kukoricacsutkának olyan melege és parazsa nem lesz, hogy a január és február havi hidegben a gyermekek iskolában ülve tanulni képesek legyenek. Szíveskedjék figyelembe venni, hogy Törökfőit szegény sorsú tanyás kertészek lakják, kik a földtulajdonostól kapott egy-két hold harmados kukoricaföld után élnek, s a csekély melegítő erejű parazsú kukoricacsutka tőlük nagyobb áldozat, mint erdők mellett vagy szőlőkben lakóktól a fa tüzelőanyag.”*⁶³ Egy másik

61 MNL BKML VIII. 249. b. Iskolai leltárak K–V betűrend. A 66. dobozból a Koháryszentlőrinci IV. számú iskola 1929–1941. évi leltárcsomójából a „Leltár a koháryszentlőrinci IV. sz. iskola meglévő ingóságairól” címzésű, Koháryszentlőrincz 1930. január 23-i keltezésű, Beliczay Ilona helyettes tanítónő által aláírt irat.

62 MNL BKML IV. 1907. 136/1930.

63 MNL BKML VIII. 249. b. 756/1920.

iskolában a tanítási napok számát csökkentették: „*Óhajtván gondoskodni a téli tanításról, érintkezésbe léptem a szülőkkel, s tőlük fát vagy pénzbeli hozzájárulást kértem. Szülők a fát megtagadták. Pénzt is oly keveset tudtam kicsikarni (1300 korona), hogy abból a mai drága árak mellett csak hat métermázsfa tudnék beszerezni. A hat métermázsfa tekintve, hogy a szegények mindennap csutkát fognak hozni – takarékosan úgy elég, ha a heti öt tanítási nap háromra redukálódik.*”⁶⁴ Idősebb Buzás János koháryszentkőrinci községi tanító az alábbi sürgönyt küldte 1919 januárjában: „*Az állapot tűrhetetlen. Becsukom az iskolaépületet, a kulcsokat átadom, jöjjön aki kibírja, hetek óta sem főzni, sem fűteni nem lehet, ezt tovább nem bírom, elég sajnós, hogy anynyi jelentés, sürgöny után még nincs intézkedés, ha holnap sem intézkednek, az egész épületet mint használhatatlant itt hagyom.*” Az első világháború után állandósuló tüzifahiány elviselhetetlenül hideggé tette az iskolákat, ami ráadásul az egészségre is ártalmas volt. Nem maradt más választása a városnak, minthogy az ősz végi időszakról tavasz elejéig bezárták az iskolákat, illetve a gyermekekkel hozattak tűzrevalót. Az iskolák állandó bezárása miatt kiesett idő is az oktatás színvonalát csökkentő tényező volt, az ősszel beiratkozottak közül sokan vissza sem tértek az iskolába, tavasztól nem tettek eleget tanulmányi kötelezettségüknek. A későbbi időszakban, az iratokban tüzifahiányra vonatkozó adatokat nem találtam.

Rendszeres volt a tanterem tanítási időn kívüli használata. Főleg a pusztai iskolákban, vasárnaponta szentmiséket mutattak be, itt működtek a helyi olvasó- és gazdakörök, általában szombati napokon a leventefoglalkozások, a diákság különböző hitbuzgalmi összejövetelei, a cserkészek és az ifjúsági vöröskeresztesek találkozói. A teremhasználat a költségek viselése és a szemetelés miatt sok feszültséget szült, ezért szabályzatban rögzítették az iskolán kívüli teremhasználat módját. A tanköteles gyermekek csak a vallásuknak megfelelő istentiszteleten vagy hitbuzgalmi összejöveteleken vehettek részt, a más vallású tanköteleseket ez alkalmakról el kellett távolítani. A teremhasználat során az oktatást, szülői értekezleteket, iskolai ünnepeket (pl. nemzeti ünnepeket, anyák napját, hősök napját) nem zavarhatták. A tanterem használatára engedélyt nyert szervezetek az iskola rendjét minden tekintetben kötelesek voltak tiszteletben tartani, az okozott kárt kötelesek voltak megtéríteni. A teremhasználatra az iskolaszék elnöke által kiadott engedélyk egész évre szóltak. Az iskolákban tartották a felekezeti istentiszteleteket is, általában vasárnaponként, melyen a fent részletezettek szerint kötelező volt a részvétel.⁶⁵

64 MNL BKML VIII. 249. b. 788/1920.

65 Uo. 111/1919., 708/1933.

Egészségügyi helyzet

Gondot okozott mind a tanítók, mind a gyermekek gyakori betegsége. Sok esetben el kellett rendelni az iskolák bezárását, a tanítót vagy diákot fertőző betegsége esetén az iskolából eltávolíthatták, avagy hatósági eszközzel rávehették, hogy gyógyulás érdekében működjön együtt az orvossal. Például Csősz Lajos selyemhegyi tanító családjában ragályos megbetegedés fordult elő, helyettes tanítókat rendeltek ki.⁶⁶ Sajnálatos körülmények között, váratlanul elhunyt Szabó Olga szellemi szükségmunkás, aki mint okleveles tanító a halasi úti iskolához volt beosztva szolgálattételre. Oktatási munkáját halála napján még ellátta, aznap este azonban elhunyt. A halál okaként hivatalosan tuberkulózist és szívbénulást állapítottak meg. Sem az iskolaszék elnökségének, sem a felügyelő igazgatóságnak nem volt tudomása arról, hogy a tanítónő ilyen súlyos betegségben szenved, mert ebben az esetben nem kaphatott volna engedélyt a tanításra. Fentiek miatt elrendelték a szolgálatba lépő tanítók kötelező hatósági orvosi vizsgálatát, illetve hogy működésük alatt állapotukat folyamatosan figyelemmel kísérik.⁶⁷

Gyakori volt a fejtetvesség, aminek elhárításában a szülők több esetben nem működtek együtt a tanárokkal. Az iskolaszék azzal a kéréssel fordult a tisztiorvoshoz, hogy legyen lehetőség a fejtetves gyermekek hajának hatósági kényszerrel való levágatását az orvosi hivatalnál elrendelni.⁶⁸ Az alábbi esetben is a tetvességgel kapcsolatos gondokról írt a tanító: *„A Korhánközi úti iskolában vannak olyan tanulók, akiknek ruhájuk és fejük tetves. Már többször figyelmeztettem az érintetteket, hogy a gyermekeiket tisztítsák ki. A hazaküldés után tisztán is jöttek fel, de aztán ismét tetvesek lettek, aminek az lehet az oka, hogy a tanulók otthon a lakásban szedik fel azt.”* Felkérte az illetékeseket, hogy szólítsák fel a szülőket a helyzet rendezésére, mivel a többi gyermeket is veszélyezteti a letetvesedés esélye.⁶⁹

Dr. Tassy József tiszti főorvos jelenlétében a talfai pusztai iskolát a tanulók között járványszerűen fellépett influenzabetegség miatt 8 napra bezáratták. Elrendelték, hogy a bezárási idő után is csak szabályszerű fertőtlenítés, a helyiségek bemeszelése és felsúrolása, a bútorok és felszerelések lemosása után adható vissza az iskola rendeltetésének.⁷⁰ Több esetben a szülők nem gondoskodtak a gyermekek beoltásáról. Ezért a városi orvos az alábbi

66 MNL BKML IV. 1907. 115/1930.

67 Uo. 163/1938.

68 Uo. 186/1938.

69 MNL BKML VIII. 249. b. 952/1938.

70 MNL BKML IV. 1907. 52/1927.

felszólítást küldte az iskolaszéknek: *„A városi orvosi hivatal május hónap elején befejezi a diftéria oltásokat. Dacára háromszori idézéseknél, voltak szülők, kik gyermekeiket nem hozták oltásra. Hogy a jövőben diftéria ellen be nem oltott gyerekek az iskolába ne kerülhessenek, tisztelettel kérem a tekintetes iskolaszéket, rendelje el, hogy a beiratkozáskor a tanító urak az I. elemibe beiratkozó növendékek szüleitől ne csak a himlő, de diftéria elleni oltási bizonyítványokat is követeljék. Azon szülő, ki ezt előmutatni nem tudja, utasítandó volna, hogy a városi orvosi hivatalban azt szerezzze be. Hivatalunknak így módjában lesz az elmaradottakat felkutatni és beoltani.”*⁷¹ Ebben az időszakban nagy gondot jelentettek a fertőző betegségek, amelyek a nagy gyermekszám miatt hamar megfertőztek egész iskolákat. További gondokat okozott a szülők tájékozatlansága, a higiéniai hiányosságok, illetve hogy a szülők sokszor nem működtek együtt az illetékes tanítókkal és orvosokkal, nem követték a javasolt előírásokat, akár kötelező védőoltás beadása, akár a higiénias és egészségügyi viszonyok javítása érdekében.

Koedukáció, lányok, fiúk elválasztása

A népiskolák között voltak tiszta fiú- és lányosztályok, illetve koedukációra is volt példa. A vegyes osztályokban, főleg a fiúk magaviselete miatt, a szülők sokszor kérték az egységesen fiú- vagy lányosztály kialakítását és a koedukáció megszüntetését. A fentiekhez igazodóan a lányok és fiúk elválasztását kérték a máriavárosi lakosok. Megjegyezték, *„hogy nem az iskola, sem a tanítók ellen nincs kifogásuk, de gyermekeik erkölcsi nevelését veszélyeztetve látják a közös osztályban a fiúk pajzán magaviselete miatt”*.⁷² Magatartási gondokat okozott a koedukáció Monostorfalván is: a lányok és fiúk elválasztását kérték itt is. Kókay István plébános, az iskolaszék tagja ezért az alábbi kéréssel fordult az iskolaszékhez: *„a tízórai szünetben még csak felügyel a tanító, de a 12 órás ebédszünetben nem lehet őket olyannyira figyelemmel kísérni, kilengések is történhetnek különösen olyan leánnyal szemben, aki hazulról is gyöngye erkölcsi felfogást visz magával az iskolába, mert az ilyenekkel a kamasz kor kezdetén levő fiúk nagyon szeretnek társalogni. Sajnos a múlt iskolai évben hét eset történt, az egyik férjhez is ment. Nem az iskolában történt, de látszott a fiúk viselkedésén, hogy tudják.”*⁷³

71 MNL BKML IV. 1907. 142/1937.

72 Uo. 245/1934.

73 Uo. 357/1935.

Testi kényszer, fenyítések alkalmazása

A korszakban még sok iskolában alkalmazták a testi kényszert a fegyelmezés eszközeként. Sokszor büntették a diákokat, előfordult, hogy a büntetés vagy a verés maradandó testi károsodást okozott. Tari Lőrincné János nevű fiát a hetényegyházi II. számú iskola tanítója, Deák Mária pálcával halántékon vágta, s kisleányok mosták ki véres sebét a kútnál. A fején egyébként gyógyuló sebek voltak. A tanítónő elismerte, hogy a fenyítés alkalmával véletlen egy varasodást sértett meg a fiú fején.⁷⁴ Rózsa Mihályné kecskeméti lakos gyermekét Tóth Géza Halasi úti iskolai tanító annyira megverte, hogy az eset után felvett orvosi látlelet szerint a gyermekén a nyak bal oldalán két centiméter hosszú keskeny bőrzúzódás, a „*bal szem alatt kb. 20 fillérnyi véraláfutás tálatatott*”. Tóth Gézát figyelmeztették, hogy a testi fenyítéstől tartózkodjon.⁷⁵

A testi fenyítések gyakorisága miatt a közigazgatási bizottság az alábbi levélben kereste meg az iskolaszéket: „*Utóbbi időben az illetékes hatóságokhoz mind gyakrabban érkeznek panaszok, hogy a tanerők sokszor kisebb-nagyobb testi fenyítéseket alkalmaznak. Ilyen büntetési módot csak azok használják, akik nem állanak nevelői hivatásuk magaslatán, akik nem szeretik a fogékony gyermeki lelket és azoknak nem kertészei. Ezek a tanerők indulataikat beviszik az iskolaterembe, bajaik, sokszor családi kellemetlenségeik utóhangulatát a gyermekekkel éreztetik, holott ez a legnagyobb tanítói, nevelői hibák egyike. Sok tanító nem verne többé gyermeket, ha amikor ver, tükörben látná magát. Figyelmeztesse a községi iskolaszék Kecskemét tanítóságát, hogy a jövőbe[n] különös figyelemmel fogjuk kísértetni a fegyelmezési eljárásokat, és a testi fenyíték alkalmazójával szemben a végelbánás alá vonást kezdeményezzük. Az iskolában ugyanis csak gyermeket szeretni tudó, helyes nevelési eszközöket alkalmazó emberekre van szükség. Az iskolákból jelen figyelmeztetés után pálcák és egyéb testi fenyítésre alkalmas eszközök eltávolítását ezennel elrendeljük. Térképmutatónak írotollszár vastag és igen rövid pálcika használható, melynek a végére tollat kell erősíteni*”.⁷⁶ A város, az iskolaszék és a közigazgatási bizottság sok esetben a szülők panaszaiból, beadványaiból értesült a gyermekek szigorú testi fenyítéséről. Körlevelekben szólítottak fel a testi fenyítések mérséklésére. Azon tanító ellen, aki ehhez nem tartotta magát, az erőszakos fenyítés szigorú kivizsgálására számíthatott.

74 MNL BKML IV. 1907. 161/1927.

75 MNL BKML VIII. 249. b. 469/1933.

76 MNL BKML IV. 1907. 241/1936.

A vallásoktatás kérdései

Ebben az időszakban a vallásoktatásban való részvétel kötelező volt. A római katolikusok és a protestánsok közötti különbségek akár az iskolaválasztásnál, a tanítóválasztásoknál, akár az iskolai közös vallásgyakorlat terén sok feszültséget okoztak, melynek kezelése az iskolaszékeknek jelentős feladatot jelentett. A kecskeméti izraelita hitközség azt kérte, hogy a szeptemberben megtartandó tanítóválasztás alkalmával két izraelita vallású férfi tanerő megválasztását segítsék elő. *„A férfi tanárt azért bátorítjuk hangsúlyozni, mert a biblia oktatására vallási tradíciónál fogva ők vannak képesítve. Hangsúlyozni kívánjuk, hogy ezen kérelmünk előterjesztésére pusztán a vallás-erkölcsi oktatás és nevelés érdeke vezet bennünket. Jelenleg azon sajnálatos helyzetben vagyunk, hogy a fiú- és leánytanítók vallási tanításának és erkölcsi nevelésének teljesítéséhez mindössze két izraelita tanerő áll rendelkezésünkre. Papunk nincs, és a fontos államérdeket képező hitoktatást a múlt tanévben is csak óriási erőfeszítéssel, összevont osztályokkal, redukált óraszám mellett tudtuk teljesíteni, ami a működő tanerők minden odaadása s a növendékek minden törekvése mellett is csak az erkölcsi nevelés hátrányára szolgált.”*⁷⁷ Az ágasegyházi iskolánál 1920-ban megüresedett álláshely kapcsán mind a reformátusok, mind a katolikusok kérelmezték a vallásuknak megfelelő tanító kinevezését, amihez városi szinten egyéb kéréseket is fűztek: *„Megkönnyítendő az iskolaszék nehéz és fontos munkáját, tisztelettel van szerencsém tolmácsolni a protestáns közvélemény kifejezett óhaját, különös tekintettel a nagy horderejű vallástanítás sok nehézségbe ütköző megoldásaira:*

- *kérjük az iskolaszéket, hogy a betöltendő tanító állásoknál a régi gyakorlat szerint a protestáns helyekre protestáns tanítót szíveskedjék alkalmazni*
- *Az esetlegesen felállítandó új állásoknál a protestánsok érdekeit figyelembe venni*
- *Az ágasegyházi (selyemhegyi) iskolánál református tanítót szíveskedjék alkalmazni*
- *A talfői és a ballószegi tanítók ügyét úgy kegyeskedjék megoldani, hogy ezek változás esetén református tanítókkal töltsenek be*
- *A körzeti igazgatók kinevezése ügyét úgy kegyeskedjék megoldani, hogy legalább egy protestáns igazgató legyen*

77 MNL BKML IV. 1907. 136/1921.

- *Változás esetén úgy szíveskedjék megoldani a szikrai, lakiteleki, alpári iskolák személyi kérdéseit, hogy ezeken a helyeken egy protestáns tanító alkalmaztassék, ki eme nagy vidék protestáns növendékeinek vallástanítását átláthassa, mivel évtizedek óta az itteni vallástanítás alig látható el.*⁷⁸

A katolikusok kérése szintén az volt, hogy a legközelebbi tanítóválasztásnál az ágasegyházi iskolában római katolikus tanítót válasszanak.

- *„Kérelmünk indoklására felhozzuk, hogy a selyemhegyi iskolához 1919. év március havában [a] római katolikus egyháztanács által kérelmünkre minden kéthetenként istentisztelet megtartása rendeltetett el, ami már indokoltá teszi a kellemetlenségek elkerülése végett is a selyemhegyi iskolához római katolikus tanító kiválasztását*
- *a selyemhegyi iskola körzetében nagyobb arányban vannak a római katolikus vallásfelekezetűek*
- *az isteni tiszteletek tartásánál szükséges, hogy római katolikus tanítónk legyen a kántori teendők elvégzése végett.*⁷⁹

Az iskolai imádságok felekezetköziek voltak, bár a szülők sok esetben kérték a felekezeti jellegű imákat, vagy a katolikus többségű iskolákban az imádság előtt és után történő keresztvetést, erre azonban csak a vallásórákon adtak lehetőséget.⁸⁰ Bugacmonostoron, ahol a lakosság nagy része katolikus volt, szintén keresztvetéssel imádkoztatták a gyermekeket az iskolában, ha ez nem így történt, a szülők megfenyegették a tanítókat. Az iskolaszék ezt megtiltotta, s felkérte az ottani lelkészt a lakosság tapintatos felvilágosítására a tekintetben, hogy csak felekezetközi imák és énekek alkalmazhatók.⁸¹

Több esetben panasz merült fel az egyházak részéről a tanítókkal való együttműködéssel kapcsolatban: *„Legyen szabad szíves figyelmét felhívni arra a hatalmas mulasztásra, mely a gyermekek templomba vezetését illetően fennforog. Ez évben még egyszer sem vezették a gyermekeket templomba”* – panaszolta az iskolaszéknek Révész István prelátus, plébános. Mint írta, a nyolc órakor kezdődő elsődolgozás előtt a gyermekek már hét órakor felügyelet nélkül rendetlenkedtek, összevissza szaladgáltak a templomban, nem volt egyetlen tanító sem, aki felügyelte volna őket. A tárgyalt korszakban a lakosság sokkal inkább vallásgyakorló volt, mint manapság. A papok és lelkészek az iskolaszék tagjai voltak, így sok kérdésben véleményt nyilvánítottak. Sok

78 MNL BKML IV. 1907. 219/1920.

79 Uo. 372/1920.

80 MNL BKML VIII. 249. b. 7/1932.

81 MNL BKML IV. 1907. 44/1925.

helyen egyfajta szokásjog alakult ki a protestáns és katolikus tanító egymás utáni sorrendjét illetően. A helybeli szülők sokszor lobbiztak beadványaikban az iskolaszéknél, hogy saját felekezetükből kerüljön kinevezésre egyik vagy másik tanító. Sok feszültség adódott abból is, hogy az iskolában egyik vagy másik felekezetre vonatkozó szokást vagy hitgyakorlatot kényszerítettek egy másik felekezet tagjára, ezért egyfajta felekezetközi vallásgyakorlatot tartottak az iskolákban. Ha ez nem sikerült, általában az érintett vallásgyakorlatukban sértett szülők, papok vagy lelkészek ilyenkor is panasszal éltek.

A gyermekek helyzete, élelmezése, segélyezése, étkeztetése

A tanulók mindennapjairól, az egyes családok életéről, helyzetéről talán semmi nem ad jobb képet, mint a családlátogatások. Deák Anna külterületi tanítónő 1937-ben foganatosított látogatásairól az alábbiak szerint számolt be az iskolaszéknél:

„Ma, amikor a zsenge, mindent felfogó lélek annyi szokatlan és nem neki való hatásra reagál, annyi elkeseredést, panaszt hall otthon, azonnal élénk tűnik, hogy a gyermek életének körülményeit meg kell ismernünk.

Vasárnap délután van, L. M.-ék szívesen betessékelnek, amint ők mondják, a házba. Az apa, bár vasárnap van, erősen dolgozik. Harminckét év körüli ember, beszélgetésünkből azt jegyzem fel magamnak, hogy őt semmi sem érdekli a világon, csak a pénz. Ha valami dolga nem úgy sikerül, ahogyan ő szeretné, szitkozódik, átkozódik, s arra nem gondol, hogy ez a csapás azért van, mert még vasárnap is az eke elé fogja a lovakat. Rettenetesen fukar. Ha véletlenül elfogy az a fél kiló só, amit előre egy hétre kiporciózott, só nélkül kell a feleségnek főznie. Gyermekeitől még a létminimumot is sajnálja, de ő azért be-befordul egy-egy pohár borra. Elég jól kereső ember. A Jóistennel nem törődik. Az anya, bár teljesen ki van szolgáltatva az ura zsarnokoskodásainak, mégis úgy érzi, hogy a hat fiával ő a legboldogabb anya. Elég rendszeresen járnak a gyermekek iskolába, bár a ruhát nem szappannal, hanem téglával mossa, mert nem ad az ura szappanra pénzt. Lakását, amennyire lehet, tisztán tartja. Berendezés rendkívül hiányos. Apa, anya és hat gyermek részére mindössze két ág, fiókos szekrény, asztal, két szék és egy kis kályha áll rendelkezésükre. Az édesanya a gyermekeihez nem szigorú, inkább szeretettel fordul feléjük, mint pálcával. Illedelmes kisgyermek mind, a legnagyobb tíz éves, a legkisebb hat hónapos. Vallásos, egyébként gyermekei szívébe is próbálja beleplántálni az istenszeretetet.

Benézek I. M.-ékhez is. Az apa, mint rendesen, most is részegen fekszik a szőlők között. Nyolc éve nősült meg, de felesége szerint azóta nemigen volt józan. Családjával nemigen törődik, iszákos ember. Mindent a felesége intéz, dolgozik fél éjszakákat, hogy a napi kenyeret megteremtse öt apró gyermekének. S amellett, hogy a kenyérkereset gondja is az ő vállát nyomja, például a rend a tanya körül és a lakásban. Gyermekaire igen nagy gondja van, mindig az ő kislányát állítom példának, ha tiszta, frissen mosakodott, gondosan fésült gyermekre akarok utalni. A legnagyobb gyermeke nyolc éves, a legkisebb két éves. Amint mondja, szigorú a gyermekeihez, mert neki az apai tekintélyt is képviselnie kell. Hogy idézzem, nem olvasófaló, de lelkében féli az Istent.

L. A-ék éppen az asztalnál ülnek, az apa kivételével. Félíg ebéd, félíg vacsorájukat akarják elfogyasztani. Tetszik tudni, nagyon szűkösen vagyunk, mondja pironkodva az anya. Valamikor jobb napokat látott a család, a városban szatócsüzletük volt. Mint annyi sok ember, ők is tönkrementek, s most két hold szőlőben felesek. A kedvezőtlen mustárak és a rossz termés miatt még a létminimumot sem tudják előteremteni, még a gyermekek lelkén is ott borong a szomorúság és a bánat. Ajánlottam az anyának, hogy mivel nem tud tejet venni, adjon a gyermekeknek rántott levest. Meg is tette, s a napokban újságot, hogy egyik reggel nem tudott odajutni a levesfőzéshez, s a gyermekei követelték, hogy miért nincs meleg leves? Illedelmes gyermekei vannak, igen jól neveli őket.

Igen szomorú képet nyújt Ny. F-ék háza tája. A háznak nagyon elhanyagolt a külseje, és még szomorúbb benne az élet. Az apa 35 év körüli, igen szorgalmas, dolgozik, hogy családjának mindent előteremtsen. De mit ér az apa szorgalma, ha az anya két kézzel szórja a pénzt, ha önmagáról van szó. Egyszerű asszony létére erősen dohányzik, még egy levél tésztát sem tud meggyúrni cigaretta nélkül, mondja ő. Kenyér nincs a háznál, de cigarettának lenni kell, hisz mindig hitelben vásárolja. A farsangban a lányokat megszegyenítő módon bálazik, s nem törődik azzal, hogy gyermekei a dermesztő hidegben meztláb és rendetlenül szaladnak el az iskolába, hogy minél gyorsabban melegre jussanak, természetesen reggeli nélkül. Öt gyermeke van, négy jár iskolába, mind sokat betegeskedő, rosszul táplált.

Nézzük B. I.-ék családját. Az anya különváltan él férjétől, 30 éves, három gyermeke van. Nappal állandóan napszámba jár, éjjel másoknak varr, gyermekeire mos, vasal, lakását tisztogatja. Lakásának minden zuga mutatja, hogy gondja van rá a háziasszonynak. Gyermekei egészségesek és rendesek, ez az egyetlen család, ahol azt a dicsérni való dolgot tapasztaltam, hogy gyermekeivel kétszer váltat fehérműt hetenként. Kérdeztem, hogy győzi?

Így kerül olcsóbbá, feleli, mert kevesebb szappannal és kevesebb idő alatt ki lehet mosni, ha nincs annyira tönkretéve. Tejről úgy gondoskodik, hogy egy kecskéje van, s az fedezi a család tejszükségletét. Este van meleg étel, s délben, mivel az édesanya munkában van, hideg étel kerül az asztalra. Vasárnap felváltva mennek a templomba.”

Mint a fenti idézetekből is kiderül, óriási volt a gyermekszegénység, illetve a családok szegénysége. Még a gyermekek étkeztetése is gondot okozott, sokszor hiányosan tápláltak voltak, hisz csak nagyon egyszerű ételeket tudtak elkészíteni krumpliból, zsírból, kecsketejéből. Nagy gondok voltak a ruházkodás terén is, szakadt, koszos ruhákban jártak a gyermekek, a legnagyobb gondot a cipő beszerzése jelentette, nyaranta sokszor mezítláb jártak iskolába. A lakhatási viszonyok is nehézkesek voltak. A korra jellemzően a szülők sok gyermeket vállaltak, ám koszos, alig bútorozott, kisméretű ingatlanokban éltek a nagycsaládok, összezsúfolva. A fenti gondok ellensúlyozására Kecskemét város minden eszközzel igyekezett az iskolába járást könnyíteni, évről évre növekedtek a város iskoláztatási és ezzel járó szociális kiadásai is, az alábbi kimutatás a 1925 és 1934 közötti időszakot mutatja be.

Kecskemét tj. város kiadásai gyermekcélokra 1925–1934-ig, pengőben⁸²

Év	Elemi iskola	Óvoda	Any- és csecsemő- védő	Kada-Otthon	Elhagyott gyermekek segélyezése	Gyermek-nyaraltatás	Gyermek játszótér- fenntartás	Iskolás gyermekek ruha- és cipősegélye	Összesen	A költségvetés főösszegének %-a
1925	278 498	13 722	11 965	7 488	6 108	–	–	11 294	329 075	8,63
1926	304 459	15 994	17 099	10 719	3 734	–	–	14 081	366 086	7,51
1927	420 820	17 282	19 753	16 937	–	–	301	13 241	488 334	10,85
1928	429 529	19 587	21 750	19 372	–	–	150	1 578	491 966	8,97
1929	493 464	20 311	22 877	19 209	–	4 403	–	14 133	574 397	10,07
1930	495 263	17 892	24 802	20 609	–	–	130	11 867	570 563	10,10
1931	475 982	14 386	24 198	23 343	–	–	–	11 701	549 610	10,29
1932	429 667	17 010	24 746	26 044	–	–	–	9 333	506 800	9,34
1933	415 091	15 929	22 521	16 513	–	–	–	8 812	478 866	9,70
1934	417 750	15 975	22 592	26 173	–	–	–	8 094	490 584	10,75

A segélyezés jótékony hatása évről évre javította a beiskolázási viszonyokat, nagyobb mérvű segélyezést azonban a város költségvetése nem bírt el. A város anyagi támogatásán túl óriási szerepe volt a segélyakcióknak. Ezen

82 MNL BKML IV. 1907. 2022/1937; KOVÁCS Alajos et al. 1935. 87.

eszközök közé tartozott a ruha- és könyvsegéllyel történő támogatás, illetve a szegény sorsú gyermekek iskolai étkeztetésének megszervezése. Az 1928/29-es tanévben 1200 tanuló kapott ruhasegélyt, ennek 2/3-a tanyai iskolás volt, a kiosztott segélykönyvek felét kapták tanyai iskolások. Az iskolaigazgatók, illetve a tanítók is minden évben felajánlották a kezelésükben lévő könyveket a diákságnak. A jó tanulmányi eredményű gyermekek az év végi vizsgákat követően pénz- és könyvjutalomban részesültek. A kecskeméti községi iskolák 1932/33. tanévi élelmezési és ruhasegélyéről az alábbiakban terjesztette be jelentését az iskolaszék. A napközi otthonban naponta kétszáz tanulót segélyeztek, fejenként negyed liter tejjel és negyven dkg kenyérral, tej- és kenyérosztás szorgalmi napokon volt, december és április között, 90 esetben. Étkezési akció keretében Monostorfalván naponta 95 tanuló, az alsómonostori II. sz. iskolánál naponta 31 tanuló részesült január elejétől március végéig ebédsegélyben. A selyemhegyi iskoláknál december 5-től március 27-ig 42 alkalommal volt ebédsegélyezés, az akciót az ottani iskolák tanítói szervezték, az ebédhez szükséges természetbeni adományokat az iskola környékén lakó gazdaközönség hozta össze. Kecskemét város az e célra előirányzott költségvetési fedezet terhére december folyamán 1472 tanulót részesített ruha- illetve cipősegélyben. 471 fiú teljes öltözet ruhát kapott, 382 lány egy-egy öltözet ruhát, kiosztásra került továbbá 619 pár cipő. Tanulótársak és vallásos szervezetek útján kiosztásra került továbbá 110 ruhadarab és 31 pár cipő.⁸³

Mivel a legnagyobb gondot a ruházkodás szempontjából a családoknak a cipő beszerzése jelentette, nagy segítséget jelentett az évenként meghirdetett Horthy-féle cipőakció, melynek keretében az összes iskola betervezte a legrászorulóbb gyermekek cipőigényeit. Néhány példa a Horthy-féle cipőakcióban érintett szegény gyermekek iskolai jellemzéséről: „*Pandó Ilona I. osztályú tanuló teljesen árva. Eltartója Fekete Antal úrréti gazda, cipője rossz és szűk. Hegedűs Magdolna atyja Hegedűs Rezső hadirokkant, kilenccsaládú. Szabó Balázs árva, cipője nincs, gyámja Traucsek Márton kézimunkás. Tormási Mihály I. osztályú és István II. osztályú gyermekek, ruhájuk annyira hitvány, hogy abban nem lehet kimenni. Zaliczai József III. osztályú növendék édesapja Zaliczai János. Tíztagú családja van, mind kiskorú, csaknem teljesen ruhátlanok, apjuk teljesen vagyontalan, feles szántós. Iván István II. osztályú tanuló kényszerül a legjobban segélyre. Anyja, Kálmán Eszter nap-számos munkával tartja fenn három kis gyermekét. Iván István cipője oly rossz, hogy megcsináltatni már nem lehet. Gyóni Pál II. osztályú tanuló tíz éves. Édesapja 1915-ben eltűnt, édesanyjának nincs semmiféle vagyona, más*

83 MNL BKML VIII. 249. b. 799/1933.

*tanyájában laknak, mindennapi kenyerét napszámmal keresi. Rákóczi Balázs István I. osztályú tanuló édesapja 1916-ban eltűnt, négy iskolaköteles gyermeke van. Kis tanyájukon és három hold rossz földön kívül nincs semmijük. Anyagi helyzetük rossz.*⁸⁴

Végezetül a gyermekek étkeztetésére is próbáltak odafigyelni. A főétkezésen kívül általában kenyeret és tejet kaptak a gyermekek. A kenyeret jól átsütve, a pasztörözött teljes tejet szintén zárt kannákban kellett kiszállítani naponta, délelőtt 10 óráig, a szállítást az iskola igazgatója, tanítója igazolta.⁸⁵ Főétkezésként általában levest kaptak a gyermekek. A selyemhegyi (ágasegyházi) iskolának az ínségalapból kiutalt 120 pengő felhasználásával 1938. február–márciusában lebonyolított ebédeltetésről készült beszámolójában három–négynaponta az alábbi ételek szerepeltek: gulyásleves, rizskása-leves, lencseleves, bableves, köleskása-leves, borsóleves, krumplileves, tész-taleves.⁸⁶

Sokszor egyes szervezetek ingyenes szolgáltatásukkal járultak hozzá a gyermekek megsegítéséhez. A malmok ingyen örölték a gyermekeknek felajánlott gabonát, a sütőmesterek a kifogástalan minőségű kenyeret mérsékelt áron, lisztért szállították. A fizikai és tárgyi adományokon túl nagy szerepe volt a pénzbeli adományoknak is. Adományoztak a gazdag családok, bankok, hitelintézetek, takarékpénztárak, vezető beosztásban lévő magánszemélyek, illetve egyes jótékony események bevételeit is sokszor felajánlották az iskolák és a diákok javára. A Faiskola és Magtermelő Rt. az újonnan nyíló iskoláknak gyümölcsfákat és dísfákat adományozott.⁸⁷ Arra is volt példa, hogy a kecskeméti más városban élő gyermekek részére jótékonykodtak. Horthy Miklósné öfömlétsége védnöksége alatt működő Gyermeknyaraltatási Akciót hirdettek egyes tanévekben, ebben a város a nagy szünidőkben is kivette a részét. Az 1925/26-os tanévben a jótékony akció egy csoportja, Fáy István főispán kezdeményezésére, a jószívű kecskeméti családok bevonásával 53 budapesti gyermeket látott vendégül, két felügyelő kíséretében. Mint felügyelőjük Budapestről írta: „A gyermekek öt hét alatt, testben és lélekben gyarapodva, pirospozsgásan, megerősödve tértek vissza a fővárosba, és sosem fogják elfeledni azokat a szép napokat, amikor vakációjukat Kecskemét tette gondtalanná, varázsolta örömtelivé.”⁸⁸

84 MNL BKML VIII. 249. b. 1317/1922.

85 Uo. 211/1937.

86 Uo. 909/1938.

87 XLVIII-ik évi jelentés a kecskeméti községi népiskolákról 1924/25. tanév. Szerk.: Bíró Ádám. 30–34.

88 XLIX-ik évi jelentés a kecskeméti községi népiskolákról 1925/26. tanév. Szerk.: Bíró Ádám. 32.

A gyermekek iskolán kívüli kötelező elfoglaltságai

A gyermekek kötelező tanítási időn kívüli elfoglaltságai közül a legfontosabbak az alábbiak voltak:

1. Az Ifjúsági Vöröskereszt az iskolai nevelés kiegészítő része volt. Falta Irénke az I. kerületi elemi iskolánál működő csoport működését ismertette: *„Három éve folyik a munka, már 33 csoport működik. Az irgalmasság gyakorlása, testi-lelki tisztaság, kötelességre nevelés, az igazmondás mind fontos nevelői célok.”* A munkadélutánokon illem- és jellemfejlesztő meséket olvastak. A test és lélek tisztaságára ügyeltek. Hősi sírokat gondoztak. Használt ruhaneműket, 45 szeretetsomagot, ételmet osztottak, ünnepélyes műsoros délutánokat tartottak. Ebédeltető akcióban vettek részt, tízórait osztottak, 7 tanuló cipőjét megtaláltatták.⁸⁹

2. A cserkészzet az 1930-as évek elejétől indult fejlődésnek. Ez volt az egyik legnagyobb ifjúsági és felnőtt mozgalom, amely származástól, nemtől, vagyoni helyzettől, továbbá különböző vallási meggyőződésektől függetlenül mindenki számára nyitott volt, önkéntes, vallásos, pártpolitikától mentes mozgalom. Az alapító, Lord Robert Baden-Powell of Gilwell 1857-ben született. Céljuk igazságszerető, becsületes felnőtt jellemeket építeni a gyermekekből, fiatalokból. A siker titka valószínűleg abban állt, hogy a fiatalokban egyéni adottságaikat engedte felszínre törni. Alappillérei: ki-ki saját hite szerint éljen lelkileg vallásos életet, és saját hazája szokásai alapján neveljen hasznos, jellemes polgárt a fiatalokból. Magyarországon az 1910-es évek második felére vezethetők vissza a cserkészzet első életjelei, jobban a '20-as években erősödött meg a magyarországi cserkészmozgalom. Az iskolaszék felhívására Makáry István és Hatvani Pál belterületi, valamint Major Sándor nagybugaci tanító vállalkozott cserkészcsapat szervezésére. Az érintett tanítóknak csapatszervezési utasítást küldtek, illetve el kellett végezniük a Magyar Cserkészszövetség tanfolyamát. Kecskemét a VIII. cserkészkerülethez tartozott. A cserkészapród csapat felállításának feltétele az volt, hogy legyen egy erkölcsi testület, mely vállalja a felelősséget, hogy a „Magyar Cserkészszövetség” által előírt szabályok szellemében történik a szervezés. Ennek az erkölcsi testületnek legalább öt tagból álló „szervezőbizottságot” kellett tagjai közül választania, amely tagjai közül elnököt jelölt ki. Az ő feladatuk volt a csoportvezetőket támogatni, a hatóságokkal szemben az alakulatot képviselni, a kerület és a központ üléseire eljárni. E bizottság jelentette be a központnak a cserkészapródokat,

89 MNL BKML VIII. 249. b. 1290/1938.

illetve javaslatot tett a cserkészvezetők személyére is. 1934-ben már cserkészalálkozót szerveztek Kecskeméten, a Kecskemétre látogató cserkészcsapatokat a Budai úti iskolában helyezték el.⁹⁰

3. A testnevelési törvény előírásainak megfelelően 1925-től Kecskemét város egész területén a testgyakorlásra kötelezett ifjúságot leventeegyesületekbe sorozták, és a kiképzés is megkezdődött. A testnevelésről szóló 1921. évi LIII. törvény volt a leventemozgalom alapja. A leventetörvény értelmében minden olyan 12 és 21 év közötti fiatal, aki nem járt iskolába, – ahol is kötelező volt a testnevelés – köteles volt hetente egy bizonyos óraszámot gimnasztikai gyakorlatokkal tölteni. Ez a törvény fektette le az alapját a leventeképzésnek, amely a Honvédelmi Minisztérium irányításával a katonai előképzést szolgálta. A testgyakorlásra kötelezett leventeifjak a m. kir. vallás- és közoktatási miniszter 800/1935. sz. rendelete értelmében legalább 8 hónapon és legfeljebb 9 hónapon keresztül heti 3 órán át voltak kötelesek testgyakorlást végezni. Megkövetelték a tanítóktól, hogy a *„Leventeügy messzemenő fontosságától áthatva a legnagyobb odaadással és buzgalommal végezzék, kitartó akaraterővel, a helyi viszonyok legalaposabb ismerete és méltánylása mellett, meggyőző, tapintatos, megnyerő, de a feltétlenül határozott szükséges kötelességtudó fellépéssel a Leventék további beszerzését, Levente kiképzést a testnevelési törvény és annak végrehajtási rendeletének szellemében a legrövidebb időn belül megvalósítsák.”* A lakosság sok helyen ellenszegült a toborzásnak: *„Egyes jelentésekből és panaszokból kitűnik, hogy a testnevelési törvény végrehajtása sok helyen a lakosság ellenszenvét váltotta ki. Ezen [...] jelenségek fő okai [...], hogy a törvényt szabta kötelesek pontos teljesítése nem követeltetik következetesen, kitartó vasszigorral és folytonos ellenőrzéssel, továbbá, hogy a mulasztók nem minden esetben jelentenek fel.”* Előfordult, hogy egyes leventeoktatókkal szemben gorombán léptek fel, ez esetben a csendőrök segítségét kérhették. Felmentésnek testi alkalmatlanság esetén volt helye, tisztiorvosi bizonyítvány alapján. Segédoktató volt alkalmazható, ahol a testgyakorlásra kötelezett ifjak száma az ötvenet meghaladta. A céllövészetet – bár erre alkalmas fegyverek nem álltak rendelkezésre – mindenütt mielőbb bevezetni rendelték.⁹¹ A községi iskolák kötelesek voltak tantermeiket, udvaraikat a leventeegyesületek testnevelési gyakorlására díjtalanul átengedni, ám ez az oktatás érdekeit nem sérthette.⁹² A városnak óriási megterhelést jelentett a külterületi leventeoktatók díjazása és utaztatása. 1929-ben 78 kül-

90 MNL BKML IV. 1907. 377/1934.; VÁRNAGY Péter, 2014.

91 MNL BKML VIII. 249. b. 1351/1925.; A testnevelésről szóló 1921. évi LIII. törvény; A m. kir. vallás- és közoktatási miniszter 800/1935. sz. rendelete.

92 MNL BKML IV. 1907. 311/1925.

területi osztályban 31 női tanerő tanított, ezért elrendelték, hogy olyan külterületi iskolákban, ahol leventeoktatás is folyik, és női álláshely megüresedik, azt csak leventeoktatónak alkalmas férfitanítóval pótolhatják.⁹³

4. A Szívgyárda szervezője a katolikus egyház volt, céljaik: lelki képzés, szentségekhez való járulás, gyónás elősegítése a gyermekeknél, fegyelmezett-ség, katolikus öntudat átadása, líceumi előadások tartása, nyomor enyhítése, jótékonykodás, lelkigyakorlatok szervezése. Hasonló feladatokat látott el a Máriavárosi Népmisszió a máriavárosi városrészben.⁹⁴

Mint látható, még a teljesség igénye nélkül is, nagyon sok egyéb elfoglaltsága volt a diákságnak. A leventéken túl ezek általában szociális célú, karitatív vagy egyházi szerveződések iskolai közösségei voltak.

A gyermekek köztéri viselkedése

Az iskolaszék szerint több esetben helytelen volt az ifjúság köztéri viselkedése, ezért a tanítók útján körlevélben szólítottak fel a köztéri rend megóvására: *„A városunkban megforduló idegenek a benne tapasztalható rend, tisztaság és csinosság alapján ítélik meg városunkat. Minden kecskeméti lakos, legyen nagy vagy kicsi, a saját nevéen ejt csorbát, ha nem tesz meg mindent a rend megóvása érdekében. A renchez szoktatás az utcán való szemetelés, falra fir-kálás, köztertek fáinak, növényzetének, kerítésének rongálásától való szigorú eltiltással kezdődjék. Fel kell erre vonatkozólag ébreszteni a gyermekek polgári öntudatát. Aki azokban kárt tesz, önmagát és másokat is megkárosít. Ezért büntetik az utcán szemetelőket, a kiültetett fák barbár rongálót. Felhívandó a figyelem az utcai szemétyűjtő kosarakra, a madarak és fák napjával kapcsolatos faültetésre. Elsősorban az iskolában kell megkövetelni a tisztaságot. Ne tőrjünk se a tanteremben, se a folyosón, se az udvaron a papírdarabokat és az ételhulladékot. Akit tetten érnek, legyen köteles a tisztaságról gondoskodni.”*⁹⁵

Köztéri késeles is előfordult, melyet az illetékes tanító az alábbiak szerint jelentett feletteseinek: *„Tisztelettel jelentem, hogy Kisfái szám nélküli tanján Varga Mihály földművesnél alkalmazásban álló Varga Pál 1912. évbéli születésű iskolaköteles gyermek, kötekedő természetű, minden semmisségért Istent káromló gyermek, május 8-án vasárnap délután a leventegyakorlat után az együgyűségig szelíd, állami gyermekmenhely által felnevelt Malich*

93 MNL BKML IV. 1907. 128/1929.

94 Uo. 279/1922.

95 MNL BKML VIII. 249. b. 1642/1932.

János nevű leventetársát az úton, hazamenetkor fején késével megsúrta. Az órhelyemen történt felháborító esetet kötelességem szerint bejelenteni.” Az ügyet továbbították a Közigazgatási Kihágások Büntetőbíróóságának.⁹⁶

Italozó gyermek kapcsán is érkezett panasz: „Mélyen Tisztelt Igazgató Úr! Egy kellemetlen ügy kényszerít arra, hogy soraimmal zavarjam, s egyben nagybecsű tanácsát is kikérjem. A napokban Csősz kollega arra figyelmeztetett, hogy egyik tanítványom, Vitkai Antal bort hozott a vendéglőből. S egész úton ivott belőle – Csősz kollega figyelmeztetésére a gyerek dacosan dobbanzott „csak azért is”, s tovább ivott. Amint közölte ezt velem, én elüzentem a gyermek édesanyjáért. Megmondtam, hogy mit hallottam, s kértem, vigyázzon a gyermekére, mert a szeszes ital nagyon veszélyes. Az asszony azonnal a felső „C”-n kezdte, kijelentve, hogy nekem semmi közöm a gyermekhez, ő továbbra is ad neki italt, nemcsak bort, de rumot és pálinkát is, mert a gyermeknek csontszúja van, s azt erős szeszes itallal kell gyógyítani. Nekem se legyen gondom másra, csak az iskolára, milyen tanító az, ki üres táblával küldi haza a gyermeket, s minek fizeti ki a 68 fillér beíratási díjat, mikor a gyermek a nevét sem tudja leírni. Végül kijelentette, nehogy a gyermekhez merjek nyúlni, mert ő is nagyot tud ütni. Amint hallom, részeges, veszekedő, izgága ember ez a Vitkai bognármester, a feleségével együtt, kik úgy látszik, elitták már az eszüket is, s így erkölcsi beszámítás alá sem eshetnek.” Az iskolaszék válaszában a tanító úrnak adott igazat: „Levelére értesítem, hogy teljesen kötelességszerűen járt el, mikor az alkoholt fogyasztó gyermeket és szülőit az ezzel járó erkölcsi romlás és züllés veszélyére figyelmeztette. Ilyen esetben jogában áll a gyermeket (testi fenyítés és térdepeltetés kizárásával) a megengedett iskolai fegyelmi büntetésekkel sújtani, megfeddni, kiállítani, iskola után felügyelet mellett visszatartani. A javíthatatlanság esetében az iskolaszékhez, sőt a fiataikorúak bíróságához is lehet fordulni.”⁹⁷

Sok esetben gondot okozott a gyermekek koldulása is, ezért az iskolaszék körlevélben fordult a tanítókhöz a probléma megoldása érdekében: „Magam is tapasztaltam, de a közönség köréből is többen fordultak hozzám azzal a panasszal, hogy szemmel láthatóan iskolaköteles korú gyermekek az utcán koldulnak. A kapott pénzt részben szüleiknek viszik, részben elcukrozzák, elcigarettazzák. A rendőrség több apró koldulót letartóztatott és megállapította, hogy több esetben nem is végső szükségben lévő, hanem élelmes szülők ezúton igen tekintélyes tisztességtelen keresetre tesznek szert. Főleg a Cigányvárosban lakó gyermekek ellen merül fel ez a panasz, de a város min-

96 MNL BKML VIII. 249. b. 1131/1937.

97 Uo. 546/1933.

den részéből fordulnak elő kísérletezők. Egy-két bemondott nevet megkísérletem ellenőrizni, de mint gondoltam, nem vezetett sikerre, mert az általam kérdőre vont gyermekek, mint előre is sejtettem, hamis nevet mondtak be. Kérem felhívni a figyelmet, hogy a koldulás szégyen, és senki sincs arra ráutalva, mert az ínségakció keretében mindenki kaphat legalább annyi munkát, amivel családjának kenyeréről gondoskodhatik. A munkaképtelenekről a városi szegénygondozó gondoskodik. Éppen ezért városunkban a koldulás tilos, a koldulót a rendőrség megbünteti. Kérem a helyi viszonyoknak megfelelően fölhívni a tanulók figyelmét arra, hogy osztálytársaiknak előttük ismeretes hasonló eljárását hozzák diszkrét módon az osztálytanító tudomására.”⁹⁸

A két világháború közötti diákság körében is hasonló diákcsinnyek fordultak elő, mint a jelenkor ifjúságánál. Ilyen történésekhez kapcsolódóan, vagy ha nagyobb tömegben fordultak elő bizonyos cselekedetek, az iskolaszék körlevélben hívta fel a tanítók, illetve rajtuk keresztül a szülők és a diákság figyelmét a követendő magatartásformákra.

A szülők különböző tárgyú beadványai, és tanítók és szülők különböző konfliktusai

A szülők jó szándékát és együttműködési készségét mutatja, hogy felajánlották a segítségüket egy új iskola felépítéséhez: „*Mi alulírott Kecskemét-nagybugacz pusztai lakosok azon kéressel járulunk Nagyságodhoz, hogy az alább felsorolt kérésünk alapján legyen szíves az iskola építését kieszközölni. Mi Bugaczi lakosok az iskolaépítéshez hozzájárulunk, nálunk nagy Bugacson kikerülő anyagot például kész vályogot és a kis bugaczi csőszháznál létező nádból a megfelelő szükségletet, az Erdőből a szükséges faanyagot, amely a szanki sarokban lévő erdőben megfelelő, más néven nevezendő fuvarozásokat és munkálatokat és egyéb költségeket nem fogadunk el.*”⁹⁹

1920-ban az ágasegyházi szülők az alábbi panasszal fordultak az iskolaszékhez: *Az úgynevezett felső-ágasegyházi községi elemi iskolánál egyesek dorbézolásokat tartanak, éjjeleken át táncolnak, boroznak, részegeskednek, verekednek, amit már mi, jóérzésű szülők tovább nem tűrhetünk, hogy az a helyiség, ahová gyermekeink tanulni járnak, az erkölcsstelenség tanyájává váljék [...] a dorbézolást azok követik el, akik kommunista voltukat a lefolyt időben nem titkolták.*”¹⁰⁰

98 MNL BKML VIII. 249. b. 126/1932.

99 Uo. 241/1921.

100 MNL BKML IV. 1907. 200/1920.

Egy ménteleki lakos kocsmanyitás ellen emelt szót az iskolaszéknél, és a kocsmá bezárását kérte: „Az alsóménteleki I. sz. iskola szomszédságában, attól mintegy harmincméternyi távolságban Huszka Mihály korcsmát nyitott. A korcsmában olyan jelenetek játszódnak le, hogy még a járókelők épsége is veszélyben forog. Az iskolába járó gyermekekre nézve ez a veszély fokozott veszéllyel fennáll. Egy hónapja volt a korcsma megnyitása, ami véres verekedéssel végződött. F. év július 31-én ismét véres verekedés volt a korcsmában és környékén, az iskolába vezető úton. Ebből az esetből kifolyólag a csendőrség nyomozást folytat.”¹⁰¹

Volt, hogy a tanárt egyenesen félrevezették a szülők, e miatt kerültek a tanítók kellemetlen helyzetbe a diákok előtt. „Tisztelettel jelentem az iskolámnál tegnap reggel történt esetet. Lantos János Városföld 184. szám alatti lakos, tanyás földmunkás reggel nyolc óra előtt megjelent nálam és Péter nevű II. osztályos fiát kérte, hogy engedjem ki vizsgáig, mert el van szegődve. Ennek lehetetlenségét megmagyarázva kérését megtagadtam, mire ő az udvaron játszadozó gyermekek előtt a következő kifejezést használta: A Szűz Mária Isten bassza meg, hát a szegény embernek soha nincsen igaza? Én majd tudom, hol kell keresni. Azonnal kiutasítottam. A nevezett fia nincs elszegődve, tehát hazudott. Mivel igen szegény ember, a megbüntetését nem kívánom, fel nem jelentem, hanem mint említette, igazgató úrtól fogja fiát kikérni, tehát kérelmét ezek szerint szíveskedjék elbírálni.”¹⁰²

A könyveken túl volt, hogy egyéb iskolai felszerelést sem voltak hajlandóak a szülők venni. Az egyik ilyen esetről szól az alábbi panasz: „Ma az iskolában megjelent Molnár Teréz I. osztályos tanuló édesanyja, s hangos kiabáló hangon beszélt velem. Az ügy előzménye az volt, hogy a lánykának a szülők nem hajlandók több mint egy hónapja irkát venni, ezzel akadályozván a kislányt az iskolai előrehaladásban. Ezért írtam a kislány szüleinek kérvén, hogy vegyenek a kislánynak egy irkát. A levelet követően bejött hozzám az édesanyja, és minősíthetetlen hangnemben beszélt velem. Felhívtam a helyes hangnem használatára és a távozásra, azonban végül ki kellett vezetnem a teremből.”¹⁰³

Volt, hogy elszámolási gondok merültek fel a szülőkkel: Kovács Gyula felsőpusztaszeri tanító több esetben szívességből vállalta, hogy az ott lakóknak a nagy távolság miatt beszerzi a városban a szükséges tankönyveket és taneszközöket. Az átvett összegekről csak magánfeljegyzéseket vezetett egy iskolai füzetben, s a füzetben piros tintával történt kihúzás jelölte meg az el-

101 MNL BKML VIII. 249. b. 1068/1932.

102 Uo. 1172/1927.

103 Uo. 589/1924.

intézett tételeket. Kiszi Ilona szülő 5 pengőt adott át egy könyv megvételére a 1931/32-es tanévben, amit állítása szerint nem kapott vissza. A tanár úr tavalyi feljegyzései már nem voltak meg, így nyoma a visszafizetésnek nem volt. Kovács Gyula előadta, hogy az összeg visszafizetése a tanulók előtt történt, „*más bizonyítékot a tanulók tanúságtétele mellett, így elismervényt vagy nyugtát nem tud felmutatni*”.¹⁰⁴

Hajna Istvánné Kisfái 184. szám alatti lakos előadta, hogy február 25-én unokái, név szerint Molnár Veronika és István az iskolába hurka, kolbász tízórait és ebédet vittek. Az iskolában tanulóársuk, Tarczi Rozália bejelentette Veszprémi István tanító úrnak, hogy nevezettek egy böjti pénteki napon húsneműt vittek ebédre. A tanító úr élelmüket elvette, és a kályhában elégette. Egy másik tanulótól a dohányt vette el, azt nem égette el, hanem tanítás után visszaadta. Unokái egész nap éhesen voltak az iskolában. Előadta, hogy édesanyjuk betegen kórházban feküdt, és kérte, hogy a tanító úr többet ilyen ne tegyen. Érdekes, hogy a panaszos szülőnek és jelentést tevő tanító úrnak ugyanabban az ügyben egymásnak ellentmondó választ adtak. A tanító úrnak adott válasz az alábbi volt: „*Hajna Istvánné panasza ügyében tett jelentését megvizsgáltam, és megállapítom, hogy a tanulók élelmiszerét nincs joga megsemmisíteni. Ez ellentétes a takarékosagra nevelés elvével. Az Egyház 21 éven aluliak részére nem ír elő kötelező böjtöt, ha pedig más ennivaló nincs, csak húsnemű, ennek fogyasztását is megengedi. Az ilyen erőszakos eszköz alkalmazása nem szolgálja a tanuló vallásos nevelését, a vallásos nevelésben mindig a szeretetnek kell érvényesülni. Figyelmeztetem, hogy a jövőben a hasonló eljárástól tartózkodjék.*” Hajna Istvánné az alábbi választ kapta: „*Jegyzőkönyvbe mondott panaszát megvizsgáltam és megállapítottam, hogy Veszprémi István tanító úr kötelességszerűen járt el, amikor az ebédre vitt húsnemű elfogyasztását megakadályozta. Eljárásával unokáinak vallási nevelését mozdította elő. A dohány elvételére vonatkozó állítása nem felel meg a valóságnak.*”¹⁰⁵

Összegezőként elmondható, hogy a korabeli Magyarországon a folyamatos pénzhiány és szegénység adta keretek között mind az állam, mind a tanárok sokat tettek azért, hogy a gyermekek színvonalas és mindennapjaikat segítő iskoláztatásban részesülhessenek. Bár a város és a kulturális kormányzat őríási erőket mozgató meg az iskoláztatás napi viszonyainak rendezése érdekében, sajnálatos módon ez csak enyhíteni tudta a szegénység, iskolázatlanság problémakörét, a gondokat felszámolni és megoldani nem.

104 MNL BKML VIII. 249. b. 546/1933.

105 Uo. 419/1938.

IRODALOM

- HORÁK Béla
2002 Tanyai (pusztai) népoktatás Kecskemét város külterületén (1856–1896). Lakitelek.
- KOVÁCS Alajos et al.
1935 Kecskemét város statisztikai megvilágításban. Budapest.
- MÉSZÁROS István
1996 A magyar nevelés- és iskolatörténet kronológiája. Budapest.
- RIGÓ Róbert
2014 Elitváltások évtizede Kecskeméten (1938–1948). Budapest–Pécs.
- ROMSICS Ignác
2000 Magyarország története a XX. században. Budapest.
- SZÉKELYNÉ KŐRÖSI Ilona
1992 Tanyai iskolaépítési akció Kecskeméten 1926-ban. In: Cumania 13. Szerk.: Bárh János, Sztrinkó István. Kecskemét. 303–342.
- SZÉKELYNÉ KŐRÖSI Ilona–SZEPES Lajos (szerk.)
1997 „Én iskolám, köszönöm most neked”. Pécs.
- SZILÁGYI Zsolt
2012 Homokváros: Kecskemét történeti földrajzi látószögek metszetében. Kecskemét.
- VÁRNAGY Péter
2014 Mozaikok a XX. század eleji magyar cserkészéletből. Pécs.

OKTATÁS PÁRTFELÜGYELET ALATT Tanügyi irányváltás Kecskeméten 1945 és 1950 között

„...önként semmi körülmények között sem mondunk le évszázados ősi iskoláinkról. Nem mondunk le, mert tudjuk, hogy amiről lemondunk, ahhoz való igényjogsultságunkat minden időkre elveszítettük.”¹

Előszó

Kecskemét szovjet megszállást követő időszakának oktatásügyéről a korábbi évtizedek során már több szaktanulmány is megjelent. E munkák részben 1989-et megelőzően láttak napvilágot, így érthető, hogy az intézményi struktúra és a tanügyigazgatás változásait alapvetően marxista szemléletben foglalták össze. A korábbi kutatások adatai, eredményei ennek ellenére máig hasznos kiindulási alapot képeznek.² A rendszerváltást követően az oktatás állami monopolizálása témában több, korszerű szemléletben publikált szakmunka is készült, melyek közül kiemelendő a kecskeméti református egyház intézményeinek államosítását feltáró kötet.³ Megkerülhetetlen emellett a korszak politikai és társadalmi jelenségeit elemző, Rigó Róbert által publikált, 2014-ben megjelent munka, mely Kecskemét 1938 és 1948 között történt főbb társadalmi mozgásait elemzi. Az alapvető szakirodalmak sorában megemlítenő még Kisfaludy Katalinnak a Bács-Kiskun megyei nemzeti bizottságok működését bemutató munkája is.

Tanulmányomban a korszak országos eseménytörténetét, az állam és az egyházak kapcsolatát, valamint mindezek köztörténeti vonatkozásait csak helyenként és legfeljebb utalásszerűen érintem. Kutatásaim alapvető célkitűzése az volt, hogy a már meglévő szakirodalomra támaszkodva az eddig egybegyűjtött eredményeket kiegészítsem, gazdagítsam, más szemszögből

1 Kecskeméti Református Egyházközség Levéltára (a továbbiakban: KREL) Iktatott iratok 80/1948. Lelkészi beszámoló. Dátum és aláírás nélküli irat. Szerzője: Kovács Bálint református lelkész. (Kb. 1948. május hó.) 3. p.

2 Pl. SZABÓ Imre, 1988.; IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor, 1977.; BODOR Jenő, 1983.

3 SZABADOS László, 2000.

megközelítve a feldolgozásra váró témát. Dolgozatom elsősorban a helyi köz- és szakigazgatás tevékenységének, és az azzal összefonódó baloldali párt-szervek működésének irányából tekinti az oktatás és kultúra átformálásának folyamatát.

A prologus gondolatai közé kívánkozik még, hogy röviden szó essék a feldolgozott forrásanyagról is. Kutatásaim döntően levéltári dokumentumokra támaszkodtak. A kútfők közül a Bács-Kiskun Megyei Levéltárban őrzött primer forrásanyagot sokoldalú, tisztázó módon egészítették ki a Kecskeméti Református Egyházközség Levéltárában fellelt irategyüttesek. Segítséget nyújtottak mindemellett a korabeli sajtóban megjelent beszámolók, esszék, tudósítások is, melyek a feltárt események politikai-ideológiai hátterének bemutatásában, egyszersmind a korszak közéleti légkörének szemléltetésében igen hasznosnak bizonyultak. A felhasznált terjedelmes iratanyag, a számos forráscsoportra kiterjedő kutatás bár lehetővé tett egy több nézőpontú, összszegzésre törekvő megközelítést, a téma feldolgozása korántsem nevezhető befejezettnek. További feltáró munkára bőven nyílik még lehetőség a római katolikus egyház által fenntartott népiskolák és rendi középiskolák tekintetében, de a város más felekezetei (evangélikus, izraelita) vonatkozásában is maradtak még fehér foltok e tárgyban.

I. Kecskeméti közállapotok 1944–1950

1944 ősze

1944. szeptember elején Magyarország hadvezetése az ország keleti részét egészen a Tisza vonaláig hadműveleti területté nyilvánította. Ennek nyomán megkezdődött a térség polgári lakosságának evakuálása is. A front vonala Kecskemétet októberre érte el. A lakosságon pánik lett úrrá, mozdítható értékeikkel, kocsira rakható vagyonukkal a legtöbben útra keltek. A városukat hátrahagyó polgárok számát a Vörös Hadsereg elől menekülő tömegek is szaporították, akik fájdalmas tapasztalataik útján a kecskemétiak riadalmát tovább szították. A kiürítési parancs ellenére akadtak azonban néhányan, akik kötelességből vagy javaikat féltve bennmaradtak a városban. Mások a Kecskemétet övező falvakban, tanyavilágban húzódtak meg, így próbálva átveszteni a zűrzavaros időköt. A kiürítés és katonai visszavonulás egyetlen pozitív következménye az volt, hogy a város épületeinek többsége komolyabb kártétel nélkül vészelt át a szovjet megszállás viharos napjait. (Nagyobb károk csak később keletkeztek, amikor 1944 novemberében a német légi-erő

bombázni kezdte Kecskemétet.⁴) Az evakuálás kapcsán a város vezetői később úgy vélték, hogy a közigazgatás megbénulása temérdek baj forrása lett. „*A kiürítés kiszámíthatatlan anyagi és erkölcsi kárt jelentett a városra nézve*”⁵ – olvasható Imre Gábor kecskeméti rendőrtiszt visszaemlékezésében.

A szovjet megszállás kezdete

Az otthonából elmenekült lakosság november első napjaiban kezdett visszavároggni Kecskemétre. A benépesülés azonban vontatottan haladt. A legtöbben nem mertek visszatérni lakóhelyükre a megszállt városban uralkodó életfeltételek és rémisztő közállapotok miatt. Sokan attól is féltek (nem alaptalanul), hogy berendelik őket kényszermunkára, így a visszatértek közül, aki tehetett, igyekezett elrejtőzni a hatóságok elől.⁶ Az átmenetiség időszakát jól jellemzi, hogy a szovjetek a város élére egy vendéglátózt állítottak. A pincérből várossatyává avanszált Várady József mintegy másfél hónapig töltötte be Kecskemét első számú közhivatali tisztét. A polgármester kinevezése és távozása egyaránt rendkívüli volt: nem sokkal azután hogy rendőrhatalósági őrizetbe vették, életét vesztette.

Mindeközben a nyugati irányba vonuló heves harcok miatt egyre özönlöttek a katonák Kecskemétre, akiket hosszabb-rövidebb ideig helyben állomásoztattak. A hódító haderő eltartásáról és a sebesült katonákról a városnak kellett gondoskodni, mely a lehetetlennel határos terhet rótt a lakosságra. Az állandó csapatmozgások miatt igen keservesen haladt a közbiztonság konszolidációja is. A körülmények kényszere miatt kerületi hatáskörben decentralizálták a közigazgatást. Az ideiglenes közhivatali képződmények vezetőinek beszámolóiból ismerhetők meg leginkább 1944 őszének történései. Innen tudható többek között, hogy a szovjet katonák erőszakoskodásai, garázdálkodásai, fosztogatásai állandó jelleggel napirenden voltak, és sajnos még hosszú ideig fenn is maradtak. Nemi erőszaknak becslések szerint 3000 nő esett áldozatul a városban és környékén, amely az áldozatokban életre szóló testi-lelki nyomot hagyott.⁷ A katonai terror tucatszám szedte halálos áldozatait is Kecskeméten és környékén. Nap nap után tömegével szedték össze malenkij robotra a város férfilakosait, sőt, sokszor még a gyermekeket is. A „kis munka” sokak számára évekig tartó rabságot vagy halált hozott. A korabeli beszámolók, hivatalos jelentések apokaliptikus hangulatú képet festettek a város közállapotairól.

4 RIGÓ Róbert, 2014. 116.

5 BÁLINTNÉ Mikes–Katalin SZABÓ Sándor, [1971]. 79.

6 RIGÓ Róbert, 2014. 113.

7 Uo. 115.

Felvétel a református Ókollégium könyvgyűjteményében esett háborús károkról (1944. november)

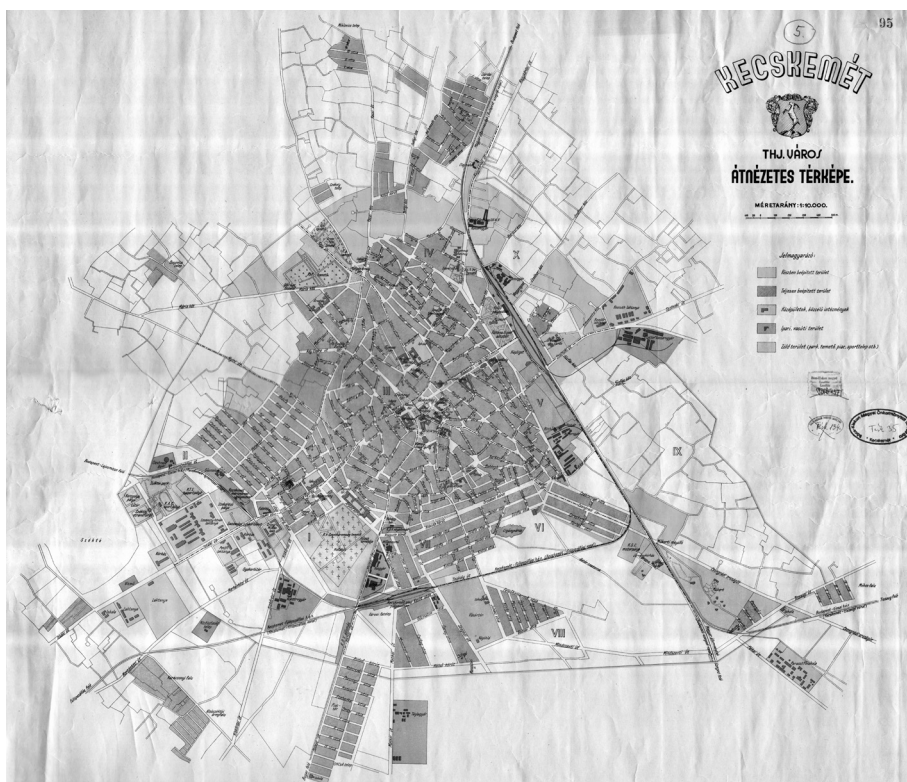
*A Kecskeméti Református Egyházközség Könyvtárának
(a továbbiakban KREK) gyűjteménye*

A megszálló csapatok okozta pusztítás, fosztogatás mind a köz-, mind a magánvagyonban felbecsülhetetlen károkat okozott. Kecskemét polgármesterének 1945. július 13-i jelentése kataszterbe foglalta a veszteségeket. Az oktatási és nevelési célú intézmények például belterületen 10–20%-os kártételt szenvedtek el, a külterületi iskolákat ennél két–háromszor nagyobb mértékű csapás érte.⁸ Ráadásul a károk a megszállás első hónapjai, majd évei alatt meg is sokszorozódtak. Hatalmas pusztítást szenvedtek el Kecskemét évszázadok alatt felhalmozott anyagi és szellemi kincsei is.

Az önnön mivoltából kifordított, még csak félig-meddig visszanepe-sült Kecskeméten hatalmas erőfeszítések közepette kezdődött el az oktatás újjászervezése. 1944. november 18-án, 22 tanulóval indult meg az oktatás a református Ókollégium épületében. Érdekességként megjegyzendő, hogy az iskolahálózat felélesztésével megbízott Frigyessy Ferenc, a Kecskeméti Tanfelügyelőség népművelési titkára az újrakezdéssel kapcsolatban eredetileg más javaslatot nyújtott be. Tervéhez a város két pontján, a Batthyány u. 23. és a Damjanich u. 13. szám alatt jelölt ki ingatlanokat, az előbbit a középiskolai oktatás céljára, utóbbit pedig óvoda és elemi iskola részére.⁹

8 RIGÓ Róbert, 2014. 119–120.

9 Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltára (a továbbiakban: MNL BKML) VI. 502. b. A Kecskeméti Tanfelügyelőség iratai. Iktatott iratok (a továbbiakban: VI. 502. b.) 1/1945. 1944-december 31-ig kiadott iskolaépítéssel kapcsolatos hivatalos ügydarabok. Jegyzék. 2. p.

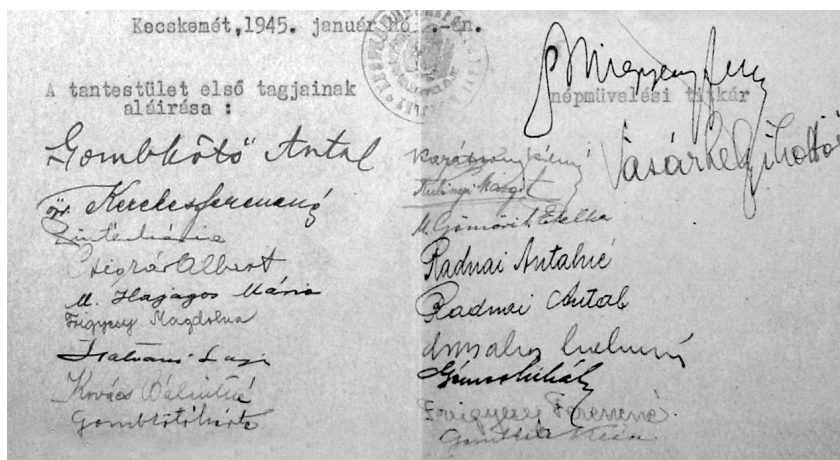
Kecskemét törvényhatósági jogú város átnézetes térképe (1948)
MNL BKML szakkönyvtári gyűjtemény, T35.

A tanítás megkezdéséhez ekkor, 1944 novemberében 18 pedagógus: tanítók, tanárok, óvónők és lelkészek álltak rendelkezésre. Ez a két intézmény lett volna a békeidőszakra visszarendezkedő Kecskemét oktatási hálózatának magva, melyek mellé a többi városrészben is szerveződtek volna iskolák. A népművelési titkár tervei nem valósultak meg, a város elképesztően nehéz helyzete és tarthatatlan köz(biztonsági)állapotai miatt. Felelős megfontolás után a polgármester választása a református Ókollégiumra esett, mert ezen épület kijelölését – központi elhelyezkedésénél fogva – valamelyest megnyugtatóbbnak ítélte.¹⁰ Az első napokban az Ókollégium egyik terme az elemi oktatás, egy másik pedig a középiskola céljait szolgálta.¹¹ Megjegyzendő, hogy az önkormányzati igazgatással párhuzamosan amint lehetett, a református egyház is

10 MNL BKML IV. 1910. a. Kecskemét Város Polgármesteri Hivatalának iratai. Elnöki iratok (a továbbiakban: IV. 1910. a.). 735/1944.

11 MNL BKML VI. 502. b. 1/1945. 1944-december 31-ig kiadott iskolaépítéssel kapcsolatos hivatalos ügydarabok. Jegyzék. 5. p.

hozzáfogott az iskolaszervező munkához. Hatvani Lajos és pedagógustársai november 7-én a Csokonai utca 3/5. sz. alatt rendeztek be ideiglenesen 10–15 gyermek részére tanodát, melyet még a hónap folyamán a közös elemi iskolába helyeztek át.¹² A belvárosi intézmény mellett a város perifériális területein is megmozdult az oktatás ügye. Az újjáépítésbe a tanulóifjúságot is bevonták, akik az iskolaépületek helyrehozatalában teljesítettek szolgálatot. A tanulók munkaerejét emellett más közhasznú területen is igénybe vették: bevonták őket a színház rendbetételébe, üzletek anyagkészleteinek mentési munkálataiba és a város több más pontján folyó romeltakarításba is.¹³ A viszonyok rendeződése nyomán 1944. december elején már 466 főre emelkedett a tanulói létszám. Az egyesített iskola csakhamar kinőtte az Ókollégium épületét, pedig ekkorra már 16 tantermét vették igénybe.¹⁴ A biztató tendencia ellenére továbbra is gondot okozott, hogy a kiürítés során elmenekült népszerűen lassan mert visszatérni lakóhelyére. Ennek nyomán akkut pedagógushiány mutatkozott a városban, melyet csak a trianoni határokon túlról ide menekült tanerőkkel lehetett átmenetileg enyhíteni.

Kecskemét újjászervezett iskolájának tantesületi névsora
MNL BKML VI. 502. b. A Kecskeméti Tanfelügyelőség iratai, 178/1945.

- 12 KREL Iktatott iratok. 343/1944. Jelentés a kecskeméti református egyház helyzetéről. 1944. december 9. 1. p.
- 13 MNL BKML VI. 502. b. 1/1945. 1944-december 31-ig kiadott iskolaépítéssel kapcsolatos hivatalos ügydarabok. Jegyzék. 3. p.
- 14 1945 januárjában az újjászervezett oktatási intézmények élén az alábbi vezetők álltak: gimnázium: Mészáros Imre; kereskedelmi iskola: Barcza József; líceum és tanítóképző intézet: özv. Kerekes Ferencné; polgári iskola: Megáll József; elemi iskola: Papp István. MNL BKML VI. 502. b. 398/1945. A Kecskeméti Egyesített Iskolák 1945. január 2-án megtartott értekezletének jegyzőkönyve. 1. p.

A tankerület hivatalvezetőjének jelentése szerint 1945 januárjában Kecskeméten ideiglenes beosztással kilenc külhoni pedagógus állt a katedra mögé. További három fő nem tudott visszatérni magyarországi szolgálati helyére, így átmenetileg ők is Kecskeméten kaptak állást. A kényszerű viszonyok között két nyugalmazott tanítót és 13 új tanerőt is alkalmazni kellett.¹⁵

Helyzetkép Kecskemét peremrészein és szórványvidéken

Az oktatásügy mielőbbi rendbetételét nem halogathatta tovább a város vezetése. A helyzet tisztázása azonban továbbra is komoly akadályokba ütközött. A fent felsorolt tényezők mellett meg kell említeni az épületállomány és a felszerelés teljes vagy részleges pusztulását, a katonai kisajátításokat, és egyéb, nehezen orvosolható körülményeket is, melyek mind az iskolarendszer újjáépülésének útjában álltak. Ennek összegzését találjuk az iskoláktól a tankerülethez intézett beadványokban. A Kiskőrösi úti iskola igazgatójának alábbiakban közölt levele az általános közállapotokat megrendítő hűséggel tükrözte:

„Tisztelettel jelentem, hogy a Kiskőrösi-úti iskolában a tanítást erősen hátráltatja

1./ A gyermekeknek nincs cipője és ruházata [1944 decemberében kelt a felirat! SZ. B.].

2./ Ha gyereket nem látnak otthon a lakásukban az orosz katonák, sokkal erőszakosabbak.

3./ A gyermekek bántatlan iskolába járását senki sem biztosítja.

4./ Nap nap után bejönnek orosz katonák, főleg sebesültek és részegen, erőszakoskodva zavarják a tanítást.

5./ Míg az iskolában tartózkodom, a tanítói lakásomból utolsó ágyneműmet és egyetlen sezlonomat is elvitték, azzal, hogy burzsuj vagyok.

6./ Állandóan munkára akarnak elhajtani, még az iskolából is.

Így naponta 10–15 gyermek jelenik csak meg és ilyen körülmények között eredményesen tanítani igen nehéz. Ehhez járuló kisebb akadályok, hogy elvitték a kályhacsövet, nincs tűzrevaló, az ablakokat elvitték, kitördelték.”¹⁶

A helyzet az elkövetkező időben sem javult mérvadóan, bár talán a visszaélések mértéke némiképp csökkenhetett. A Kiskőrösi úti iskola tanítója december közepén arról adott számot, hogy bár a tanulók létszáma emelkedett, a hadsereg zaklatását nap mint nap el kell szenvedniük. Tanítás közben folyton „belátogatnak” az orosz katonák, akik jobb híján könyvet, tintát, tollszárat

15 MNL BKML VI. 502. b. 398/1945. Tanfelügyelői hivatal és az iskolák működése. 1945. február 26. 2. p.

16 MNL BKML VI. 502. b. 1/1945. 1944. december 31-ig kiadott, iskolaépítéssel kapcsolatos hivatalos ügydarabok. Jegyzék. 7. p., valamint 43/1945.

zsákmányoltak. Ugyanezen iskola tanítója 1945. február 5-én újabb panaszos beadványt terjesztett fel annak kapcsán, hogy az oroszok immár harmadik alkalommal vitték el a kályhacsöveket az iskolából.¹⁷

A közrend helyreállítására, a parttalan erőszak csillapodására még 1945 tavaszán sem látszott sok remény. *„Tisztelettel jelentem, hogy a Korhánközi-úti iskolát kényszerítő körülmények miatt el kell hagynom. A helyzet tarthatatlan”* – olvasható Bártfay Istvánné községi tanítónő beadványában, melyet a város iskolaszékéhez intézett.¹⁸ A tanyavilágban a tanítást az oroszok garázdálkodásai miatt fenntartani nem lehetett. A tanórákat megzavaró részeg katonák gyakran beültek az iskolapadba, *„természetesen a lányok mellé”*, akiket ilyenkor vegzáltak. Firkáltak az irkájukba, *„cirógatták”* őket.

Községi elemi népiskola Kisfáiban (1948)
MNL BKML XXIII. II. A Bács-Kiskun Megyei Tanács VB. Művelődési
Osztályának iratai. Az iskolák államosításakor felvett leltárak
és dokumentációk gyűjteménye. Kecskemét-Kisfái II. sz. Állami Népiskola. Sz. n. irat.

Ilyen körülmények között a tanító tekintélye és az erkölcsi normák is komoly csorbát szenvedtek (*„Már a fejlettebb fiúk is vérszemet kaptak”* – írta a pedagógus), így az osztály rendje kezdett felbomlani. A tanítónő a tanyavilág lakosaival kényszerű sorsközösségben, örök félelemben élte magánéletét, mindennapjait is: *„Nappal szüntelen az izgalom, éjjel rabolni jönnek, fegyvert fognak az emberre, a nőket üldözik, éjnek idején bujkál az ember. Így éjjel-*

17 MNL BKML VI. 502. b. 1/1945. 1944. december 31-ig kiadott, iskolaépítéssel kapcsolatos hivatalos ügydarabok. Jegyzék. 7. p., valamint 43/1945.

18 Uo.

nappal a nyugtalanság. Védtelen nő ilyen körülmények között nem maradhat a tanyán”. A tanítónő áthelyezési kérelmét azzal is alátámasztotta, hogy a megszállás óta már két ízben kirabolták, és csaknem mindenéből kifosztották. Még iskolai felszerelési tárgyait is elvitték.¹⁹ „[...] három éve töltök be itt a pusztán magános nő létemre egy olyan állást, mely férfierőt és bátorságot kíván”²⁰ – olvasható másutt, a kecskemét-felsőszékdűlői népiskola tanítónőjének áthelyezési kérelmében. Kisfáiban, a szomszédban állomásoztatott katonák lyukasztották át (szétlőtték?) az iskola falazatát, így ott a több helyütt betóduló víztől „a tanterem fürdő lett”.²¹ A körülmények miatt a tanítást itt is fel kellett függeszteni.

Más források a lakosság tömeges és rendszeres elhurcolásáról tesznek tanúbizonyságot. Malenkij robotra nemcsak a felnőtteket, így a pedagógusokat, de sokszor még a gyermekeket is befogták. Frigyessy népművelési titkár megdöbbenésének adott hangot egy 1944. december 26-án keltezett, a polgármester részére készített memorandumában, mert az iskolába elengedett 8–10 éves gyermekeket a rendőrhatóságok rendszeresen elvitték robotolni.²² A pusztákon elszigeteltségben élő tanyasi emberek teljesen kiszolgáltatottak voltak a katonai erőszakkal szemben. A talfjai népiskola tanítónője 1945 januárjában arról értesítette a tankerületi főigazgatóságot, hogy az iskola körzetében tapasztalt közállapotok miatt képtelen végezni rábízott feladatait. „Teljesen kifosztva, pénztelenül állok télvíz idején, a legszükségesebb meleg ruhával sem rendelkezem. Továbbá a személybiztonság még nem állt annyira helyre, hogy a tanítást nő létemre megkezdhessem.”²³ A beadvány megfogalmazó Warnus Anna tanítónő arról is tájékoztatta a tanügyi vezetőket, hogy visszatérésekor az ablakalanná tett tantermet kifosztva találta, melyből még a kályhacsövet is elvitték. A közbiztonság hiánya, a közlekedés ellehetetlenülése, a szünni nem akaró zaklatások, zabrálások mellett a mindennapi nélkülözés, a katasztrófális élelmiszerhiány is hátráltatta az oktatás helyreállítását, különösen a szörvényvidéken. Általános volt, hogy a helyükön maradt vagy visszatérő tanítóknak hónapokig javadalom nélkül kellett meghúzni magukat. Sokuk szolgálati lakását kirabolták, lepusztították, javaikat, élelmiszereiket, jószágaikat mind széthordták a zűrzavaros idők alatt. A válságos helyzet enyhítésére egy népiskolai igazgató, Papp István részéről merült fel egy olyan indítvány, mely átmeneti enyhülést hozhatott volna a tanítók ellátása terén. Javasolta, hogy a város tanügyi csoportja mérsékelt áron szerezzen be so-

19 MNL BKML VI. 502. b. 43/1945.

20 Uo. 54/1945.

21 Uo. 917/1945.

22 Uo. 1/1945. 1944-december 31-ig kiadott iskolaépítéssel kapcsolatos hivatalos ügydarábok. Jegyzék. 8. p.

23 MNL BKML VI. 502. b. 28/1945.

vány sertéseket, melyeket hizlalásra a tanítóknak kiadhattak volna.²⁴ Habár a különböző jellegű természetbeni juttatások, mint a kerttel, ólakkal és egyéb gazdasági létesítményekkel ellátott tanítói lakok kiutalása vagy termőföld igénybe vétele, bevett gyakorlat volt a külterületi népoktatók jövedelmének kiegészítésében, a javaslat a korabeli viszonyok között keresztülvihetetlen vállalkozásnak tűnt. A város tanügyi csoportjába tartozók és családtagjaik részére kalkulált 269 db sertés beszerzése csak rendkívül magas áron vagy rekompenzáció útján valósulhatott volna meg, például gyufa, rézgálic vagy só ellentételezéseként. Mivel Kecskemét Közellátási Hivatala is szűkén volt ezen cikkekből, és pénzforrás sem állt rendelkezésére (becslés szerint 300–400 ezer pengőre rúgtak volna a költségek), a felvetés a komolyabb megfontolásig sem jutott el.

A mindennapok valóságában megtapasztalt nyomor, küszködés ellenére az 1945–46-os tanévre megannyi ideiglenes kényszermegoldással, de nagyjából mégis talpra állt a város oktatási rendszere. 1946 februárjában Kecskeméten már 78 népiskola működött, mégpedig belterületen 11, külterületen 67. Ezek fenntartó szerinti megoszlás tekintetében az alábbiak voltak: állami iskola 2 volt bel- és 28 külterületi részeken. Községi elemi iskola 6 db volt belterületen és 39 külterületen. Felekezeti intézmények közül római katolikus fenntartású 1 volt, református szintén 1, magániskolából is 1 db működött. Ezek ellátására 77 állami, 130 községi, 3 római katolikus, 3 református és 1 magánpedagógusi státuszt szerveztek. A beíratott tanköteles növendékek száma ekkor 11 523 fő volt.²⁵

Az ideiglenesség kora, az álközlációs időszak politikai és jogszolgáltató szervei

„A város fekvése valósággal vonzza a hadsereget és a polgári lakosságot. A műutak kereszteződése teremt olyan forgalmat, amely békében áldás, háborúban veszély és megterhelés”²⁶ – vélekedett Kecskemét szorult helyzetének eredőiről Tóth László polgármester 1945 februárjában. A helyben állomásoztatott megszálló erők létszáma ekkor a 40 ezer főt is kitette, emellett kilenc katonai kórház ellátásáról is gondoskodnia kellett Kecskemétnek. A hadi beszozlátások már önmagukban is elképesztő terhet tettek a település

24 MNL BKML XVII. 46. A Kecskeméti Nemzeti Bizottság iratai (a továbbiakban: XVII. 46.). Iktatott iratok. 97/1945. Kecskemét Thj. Város Közellátási Hivatal levele a város Nemzeti Bizottságához. Kelt.: Kecskemét, 1945. június 2.

25 MNL BKML IV. 1926. Kecskemét Város Közigazgatási Bizottságának iratai (a továbbiakban: IV. 1926). 43/1946. (12/1946. alapszámon.) Kecskemét THJ Város tanfelügyelójének 1946. január havi jelentése. 1946. február 18. 2. p.

26 MNL BKML IV. 1903. a. Kecskemét Város Törvényhatósági Bizottságának iratai. Közgyűlési jegyzőkönyvek (a továbbiakban: IV. 1903. a.). 13/1945. Kgy.

végletekig kiéheztetett, kiszípolyozott lakosainak vállára. Ezek mellé társult a szűnni nem akaró, tömegesen előforduló rablások, fosztogatások, erőszakos bűncselekmények végláthatatlan sora. A hadsereg a polgári lakosságot folytonosan ingyenmunkára vezényelte ki, mely az egyébként is romjaiban lévő mezőgazdasági termelést bénította. Mindezek a lehetetlenül magas beszolgáltatási kötelezettségekkel és a „zabralásokkal” együtt a háborús esztendőök alatt nem látott nélkülözés küszöbére sodorták Kecskemét népét.²⁷ *„A lakosságnak nincs kenyere, sója, zsírja, az éhség miatt nyugtalanság mutatkozik. A tanyákon már vetni kellene, de senki sem tud dolgozni a zaklatások miatt, a városi lakosságnak pedig minden tartaléka kifogyott és nem tud élelemhez jutni”*²⁸ – írta Tóth László polgármester a miniszterelnökhöz intézett memorandumában.

Tóth László

*Kecskemét polgármesterei 1848–1950. Szerk.:
Péterné Fehér Mária. Kecskemét, 1996.*

27 RIGÓ Róbert, 2014. 125.

28 Uo. 126.

Ilyen nyomasztó hangulatú közállapotok légkörében indult meg a közigazgatás, a rendvédelmi szervek, közintézmények újjászervezése, a párt- és társadalmi szervezetek felépítése, illetve reorganizációja. Mindez színleg antifasiszta, demokratikus jelszavak örve alatt történt, valójában azonban a kommunista erők primátusában folyt le. Csupán idealista óhaj maradt Tóth László azon álláspontja, hogy a várost az egyes politikai érdekektől egyenlő távolságban, a köz érdekében kell újjáépíteni. „*Politikai kérdésekre kitérni nem óhajtok, csak hangsúlyozom, hogy bár a harctól soha nem féltem, a mérseklet híve voltam és maradok*”²⁹ – szögezte le a polgármester 1945. február 22-én a város közgyűlése előtt mondott beszédében.

1944 decemberében kezdte meg munkáját a legfontosabb politikai és társadalmi ügyekben megkerülhetetlen testület, a nemzeti bizottság,³⁰ melynek sorait a demokratikusnak mondott pártszervezetek képviselőivel, küldötteivel töltötték fel. A közéleti és politikai kérdésekben, például az igazolási eljárásokban is döntő bizottságot a kezdettől fogva a szovjetek által pártolt szervezetek szava és akarata vezényelte, melynek összetétele az ellenzéki erők kiszorítása nyomán homogenizálódott. A közigazgatás más területein is megindult az átrendeződés. 1945-ben a megyei közigazgatás új főispánt kapott, és Kecskeméten is új törvényhatósági bizottság alakult. A városi rendőrség a terrorisztikus módszereiről, törvénytelen eljárásairól elhíresült Bánó Mihály kapitány vezetésével állt fel, aki a Kecskeméti Nemzeti Bizottságban is kulcspozíciót töltött be. A rendőrség politikai rendészeti osztálya és a nemzeti bizottság a maga módszereivel egyaránt kíméletlen hajszát indított a rendszer ellenségének tartott csoportok ellen. A rendőrfőkapitány főbb személyiségegyeiről egyik legközelebbi munkatársa, Imre Gábor igazgatásrendészeti vezető feljegyzései között ezt olvashatjuk: „*Bánó [...] volt munkaszolgálatosokból és Budapestről elmenekült fiatalemberekből félelmetes tette kész politikai nyomozócsoporthoz állított össze, amelytől rövid idő után a Nemzeti Bizottság tagjai is féltek. [...] A politikai gyanúsítottakkal való bánásmód miatt állandó lett a panasz és több esetben nem is alaptalanul. [...] rendőri értekezleteken többször megkíséreltem fellépni a helytelen vallatási módszerek ellen, nem sok eredménnyel.*”³¹ A nemzeti bizottság belső ellenzékekkel való leszámolás egyik kezdeti lépése volt a Polgári Demokrata Párt kecskeméti elnöke, dr. Nagy László ügyvéd ellen megindított rágalomhadjárat. A pártvezető személye ellen felhozott vádak a földreformhoz kötődő álláspontjára támaszkodtak. Emellett Nagy László a népbíróság előtt – hivatalból kirendelt ügyvédként – háborús bűnnel gyanúsított személyek jogi védelmét is ellátta, mely miatt ugyancsak a vádak keresztüzébe került. A Polgári Demokrata Párt vezetője

29 MNL BKML IV. 1903. a. 13/1945. Kgy.

30 Nemzeti bizottság: a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front helyi szerve.

31 BÁLINTNÉ Mikes–Katalin SZABÓ Sándor, [1971]. 85–86.

mellett 1945 tavaszán még olyan összefogás kovácsolódott egybe, mely átmenetileg útját állta a kommunisták kiszorítási törekvéseinek, azonban ez sem akadályozhatta meg rendőrhatalósági őrizet alá helyezését. Nagy ellen a vád a gyanúsítottakkal való összebeszélés volt. Ahogy országszerte, így Kecskeméten is munkához láttak a háborús bűncselekmények kivizsgálására és megtorlására létrehozott jogszolgáltató szervek, a népügyészségek és népbíróóságok. E testületek is a kommunisták befolyása alatt álltak, így azok tevékenységükkel kezdettől fogva koncepciózus politikai érdekeket szolgáltak.

Elitcsere a kultúra és közélet színterein

„A hatalom új emberek, főként a politikusok, elsősorban az MKP helyi tisztviselői és a rendőrség vezetői kezében összpontosult. Az elitnek azonban maradt egy szűk csoportja, amelynek tagjai már korábban is elitpozíciókban voltak. [...] 1948. után azonban őket is kiszorították a hatalomból”³² – olvasható a korszak nagy társadalmi irányváltásának summázata Rigó Róbert „Elitváltások évtizede Kecskeméten” című tanulmánykötetében. A „hatalom” fogalmát nem csupán a politikai és gazdasági érdekérvényesítés, közhatalmi befolyás keretei között kell értelmeznünk. Ide sorolhatók a kulturális, a vallási, a művészeti élet és minden más szellemi és anyagi vonatkozású terület kiemelkedő egyéniségei, szervezetei, intézményei is. A nemzeti bizottság első intézkedései közé tartozott például a tömegtájékoztató és közvéleményformálás eszközei feletti ellenőrzés megszerzése. 1945 februárjában a Magyar Kommunista Párt által delegált Básti Ágoston (eredeti foglalkozására nézve földmunkás) panasz tárgyává tette, hogy „a Kecskeméti Lapok szerkesztése nem szolgálja a pártok érdekeit”.³³ Indokait az újság anyagias szemléletével támasztotta alá, mivel a fizetett hirdetések Básti szerint túlságosan szűk keretek közé szorították a különböző politikai eseményekről, megmozdulásokról hírt adó cikkeket. Az előterjesztésre alapozva a nemzeti bizottság a sajtókérdésben hozott korábbi határozatát visszavonta, és elrendelte a napilap hatósági ellenőrzés alá vonását. Ezt követően nem sokkal a *Kecskeméti Lapok*at még szorosabb felügyelet alá helyezték, melynek élére az újonnan létesített sajtóbizottság jelölt ki szerkesztőt. A lap szocializálását a nemzeti bizottság 1945. április 27-én döntötte el, mely egyben azt is kimondta, hogy a kiadó által termelt profitot a pártok között kell szétosztani. A javaslat szerint a Kommunista Párt, a Szociáldemokrata Párt és a Nemzeti Parasztpárt, valamint a szakszervezet 20-20%-ra voltak jogosultak, míg a Kisgazda Párt és a Demokratikus Polgári Párt 1-1 tizedet

32 RIGÓ Róbert, 2014. 126.

33 MNL BKML XVII. 46. Jegyzőkönyvek gyűjteménye. Jegyzőkönyv a Kecskeméti Nemzeti Bizottság 1945. február 23-án tartott üléséről. 2. p.

kapott volna a profitból.³⁴ E két utóbbi pártszervezet lemondott a kiadó bevételeinek rászó részéről, az őket illető összeget a deportáltak és rászorulók javára ajánlották fel.³⁵

Városi Mozi

*MNL BKML XV. 5. a. Kecskemét, Kossuth téri részleg
fotó- és képeslapgyűjteménye (a továbbiakban: XV. 5. a.) 399.*

A helyi érdekeltségű újságok elosztása mellett a városi mozik ügye is gyakran felparázsló viták forrása lett Kecskeméten.³⁶ A tömegtájékoztató és -szórakoztató terén a munkáspártok térnyerését a szovjet parancsnokság leplezetlenül támogatta. Ennek egyik példája volt 1945 márciusában a Szovjetunió moszkvai politikai küldöttének beavatkozása. A delegátus a két „marxista párt” vezetőjét bekérte, akik előtt ismertette a parancsnokság hivatalos álláspontját.

34 MNL BKML XVII. 46. Jegyzőkönyvek gyűjteménye. Jegyzőkönyv a Kecskeméti Nemzeti Bizottság 1945. április 27-én tartott üléséről. 4. p. 221 /1945. sz. NB hat.

35 Uo. 4. p. 239 /1945. sz. NB hat.

36 Pl. a Polgári Demokrata Párt és a Független Kisgazda Párt panasza, hogy hirdetéseit nem hozza le a hírlap: MNL BKML XVII. 46. Jegyzőkönyvek gyűjteménye. Jegyzőkönyv a Kecskeméti Nemzeti Bizottság 1945. július 30-án tartott üléséről. 1. p. 393/1945. NB. hat.; A Kecskeméti Lapok megszüntetése vagy további kiadása körüli vitáról: MNL BKML XVII. 46. Jegyzőkönyvek gyűjteménye. Jegyzőkönyv a Kecskeméti Nemzeti Bizottság 1946. július 16-án tartott üléséről. 1–3. p. Tárgysorozatot megelőző vita.

(96)

Otthon — **MOZIBAN**

December 1-én (ma)
12.4 — **órákor**

Díjmentes előadások

**A szovjet filmművészet egyik
ismert darabja:**

**Kerületi
PÁRTTITKÁR**

(a szovjet partizán csapatok harcai)

Műsort bevezeti:

A három nagyhatalmak
(Szovjetunió, Amerika és Anglia)
külügyminiszterei konferenciája
Moszkvában
1943. év október havában

Az Otthon Mozi műsora (1945. december 1.)
MNL BKML XV. 3. a. Plakátok, hirdetések, röplapok gyűjteménye,
Kecskemét (a továbbiakban: XV. 3. a.).

A szovjetek kifejezett elvárása volt, hogy „Kecskeméten a demokratikus Magyarország felépítése érdekében” a pártok fórumai, a mozik, az újságok és hirdetések egyaránt fasisztaellenes propagandát folytassanak. Ennek garantálására általános cenzúrát rendeltek el, még ha nem is annak nevezték ezt az ellenőrzést. Ettől fogva az előadandó filmek címét még a bemutatás előtt be kellett nyújtani a szovjet politikai biztosnak. Ugyancsak jóvá kellett hagyatni kiadás előtt a nyomtatásra előkészített sajtótermékeket is.³⁷ A szovjetek támo-

37 MNL BKML XVII. 46. Jegyzőkönyvek gyűjteménye. Jegyzőkönyv a Kecskeméti Nemzeti Bizottság 1945. március 7-én tartott üléséről. 2. p. 145/1945. sz. NB hat.

gatásával a hátukban, a Magyar Kommunista Párt képviselői akadály nélkül vitték át a nemzeti bizottságon akarataikat a filmszínházak elosztása ügyében. A testület 1945. április 20-án kimondta, hogy a város három moziya közül egyet (Árpád Mozi) a Kommunista Párt kapjon, egy a szociáldemokratáknak jutott (Otthon Mozi), míg a fennmaradó harmadik filmszínházat a város kezelésében hagyták.³⁸

1948 **1958**

"A film a legfontosabb eszközünk"

"A film művészei a Szocialista kultúránk harcosai."

Mit adott a mozik államosításának 10 esztendeje Bács-Kiskun megye dolgozóinak a filmkultúra terjesztésében?

FILM, MOZI AZ ÁLLAMOSÍTÁS UTÁN
A film helyzete Magyarországon, 1958-ban

Díjátékok

Részlet a nézők...

A mozi helyzete Magyarországon, 1958-ban

Mitt ígér a jövő a hároméves terv keretében, az 1958-60-as években?

Hisszük, hogy az 1958. évben megtartandó tanácsok újraválasztása, az egyre erősödő népi hatalom az elkövetkező 10 esztendőben még több segítséget tud biztosítani és ezzel a korszerűsített mozipark a szocialista kultúránk egyik legerősebb pillére lesz.

A mozik államosítását méltató propagandaplakát (1958)
MNL BKML XV. 3. a.

38 MNL BKML XVII. 46. Jegyzőkönyvek gyűjteménye. Jegyzőkönyv a Kecskeméti Nemzeti Bizottság 1945. április 20-án tartott üléséről. 9. p. 214/1945. sz. NB hat.

HÍRŐR VÁROS

UNNEPI NAPJAI

1948.
3
október

MAGYAR DOLGOZÓK PÁRTJA
KECSKEMÉTI KÖZIGAZGATÁSI
PÁRTSZERVEZETE

rendezésében a
VAOSZ
színiátszó-gárda

a kecskeméti Katona József-színházban 1948. október 3-án /vasárnap:/
este fél 8 órai kezdettel
bemutajta
GERGELY SÁNDOR:

VITÉZEK ÉS HŐSÖK

című színművét.

MŰSOR:

1. Bevezető: Prometheus nyitány. Játssza a VAOSZ zenekar, vezényel DANKÓ GÉZA
2. Bevezetőt mond DENEŠNÉ BOGA JANKA iróné
3. VITÉZEK ÉS HŐSÖK. Színmű 7 képből

Súgó: SZÁNTÓ GYÖRGY * Rendező: DR. SZABÓ AMBRUS * Ügyelő: LISZTES MIHÁLY

SZEREPLŐK:

Öv-esztergály MINDYMNÉ.....	ZÁMBO BÉLÁNÉ.....	Rendőrkörmester.....	CSÁKÓ JÓZSEF
Besztergály PÉJ, a fia.....	FEHÉR MIHÁLY.....	Erdő lakosa.....	MEZŐ MIHÁLY
Kovács Józsefné, a négyes.....	IMRŐ IRÉN.....	Második lakosa.....	FEBETE ANTAL
Kovács Ákos, a veje.....	BOGYÓ ANTAL.....	Főispicár.....	NAGY REZŐ
Álfrida Magy. Mihály MÁV. halogató.....	SZENTE VARGA SÁNDOR.....	Bokor.....	KERTAY PÁL
Júlietta, Kovácsék cseléke.....	RAKÓCSI ANDRÁSINÉ.....	Braun.....	SZAPPANOS PÉTER
Babos István fő, kőfaragó.....	DR. TORNYAI LÁSZLÓ.....	Csah.....	BOTOS TIBOR
Domonovich György.....	GÉREKLYEI TIVADAR.....	Pincér.....	LIPÓCZY SÁNDOR
Tímár István.....	PARJAY ISTVÁN.....	Újságos.....	MÓCZA LÁSZLÓ
Ócsagy-hadifő.....	CHAPLAIN VILMOS.....	Rendőrkörmester.....	ACSIAY LÁSZLÓ
Rendőrkörmester.....	GHNDER KÁROLY.....	Utcai járőr-kelő.....	VERBÓCZY ISTVÁN

Idő: a második világháború előtt, színhely: Budapest és Budapest környéke

SZÜNET A 2. ÉS 5. KÉP UTÁN

1. és 2. kép között: Rubinstein: Réve Angélique
3. és 4. kép között: Liszt: Nocturno
4. és 5. kép között: Mozart: Jupiter szimfonia 1. rész
6. és 7. kép között: Sibelius: Walse Trita

Játssza a VAOSZ zenekar, vezényel DANKÓ GÉZA

Jegyek elővetétele a városi köznevelési osztálytól /I. em. 50. ajtó / és az előadás napján délelőtt 10 óráig a délután 4 óráig a színházi pénztárnál kaphatók.

HELYVÁRÁS:
Magy-pályah. 20 forint, Név-pályah. 10 forint, Földszint 1-3 sorig 5 forint, 4-6 sorig 4 forint, 7-9 sorig 3 forint, 10-14 sorig 2 forint és emelők 1-2 sorig 2 forint.

A Hírös Város Ünnepi Napjai sikere érdekében Kecskemét közönségét ezúton hívja meg Kecskemét, 1948. szeptember hónapban

a RENDEZŐSÉG

A kecskeméti Katona József Színház ünnepi műsorának plakátja (1948. október 3.)

MNL BKML XV. 3. a.

Az antifasiszta harc és a „demokratikus” erők ökleként a Bánó Mihály parancsnok vezette rendőrség kíméletlenül lecsapott minden elhajlási kísérletre. A kecskeméti mozikban például egy március 29-én vetített film kapcsán közbe is lépett a hatóság. Az indoklás tömör volt, emellett gondosan került a konkrétumokat: „nem megfelelő a demokratikus kultúrigények szempontjából”³⁹ – szövege a verdikt. A jövőre nézve, megelőzendő a március 29-én tapasztalt további vétségeket, Bánó intézkedett a „kultúrügyszócskák” vezető-

39 MNL BKML XVII. 46. Jegyzőkönyvek gyűjteménye. Jegyzőkönyv a Kecskeméti Nemzeti Bizottság 1945. március 30-án tartott üléséről. 2. p. 172 /1945. sz. NB hat.

jének, Kovács Sándornak a leváltásáról is. Sima Ferenc nemzeti bizottsági tag vélekedése szerint az új kulturális vezető kiválasztásánál feltétlen ügyelni kellett arra, hogy a jelölt „*demokratikus szempontból iskolázott*” legyen. (A bizottság hangadói Szabó Gyula siketnéma intézeti vezetőt javasolták, aki vállalta a feladatot).⁴⁰ Amint később láthatjuk, az olcsó tömegszórakoztatás igen hathatós eszköznek bizonyult a munkáspártok kezében, mind a szovjet tömegpropaganda terjesztése terén, mind pedig az ifjúság átnevelése és egyházi élettől való elvonása érdekében.

A nemzeti bizottság március elsején tárgyalta Szokoly Gyula színigazgató beadványát is, az előadások megkezdése tárgyában. A bizottság azon feltétellel adott helyt a kérelemnek, hogy a társulat valamennyi tagja beszerzi politikai igazolását, továbbá a műsor tervezetét elbírálás végett bemutatja annak eldöntésére, hogy abban a „*mai kor által megkívánt demokratikus szellem*”⁴¹ kellően érvényesül-e. A nemzeti bizottság engedélyének birtokában 1945. március 14-én kezdetét vehette a színházi évad. „*A darabok megválasztásánál [...] el kell vetni minden olyan darabot, amelynek célja kizárólag egy vagy két üres órának az eltöltése, melynek nincsen mondanivalója a társadalom egyik vagy másik rétegének*”⁴² – kommentálta az új idők kulturális elvárásait a *Dél-Pest Megye* nevű újság.

Politikai, közéleti kitekintés az első demokratikus szavazástól a tanácsválasztásokig

1945 őszén valamennyi politikai erő a nemzetgyűlési választás megmérettetésekére készült. A szovjetek támogatásával a belügyi szerveket befolyása alá vonó munkáspártok komoly győzelmi esélyekkel néztek a választások elé. A nagy remények azonban – különösen a kecskeméti eredmények tükrében – merőben alaptalannak bizonyultak. A város lakossága kifejezésre juttatta véleményét, mely alapján egyértelművé vált: nem akarja a szovjet hadsereg védernyője alatt terjeszkedő munkáspártok uralmát. Kecskeméten a kisgazdák a szavazatok közel háromnegyedét söpörték be, a Magyar Kommunista párt viszont kevesebb, mint 10%-át szerezte meg. A szociáldemokraták 13%-os eredményével együtt is kisebbségben maradtak a munkáspártok, az országos eredményeket is alulmúlva.

40 MNL BKML XVII. 46. Jegyzőkönyvek gyűjteménye. Jegyzőkönyv a Kecskeméti Nemzeti Bizottság 1945. március 30-án tartott üléséről. 2. p. 172 /1945. sz. NB hat.

41 Uo. 2. p.

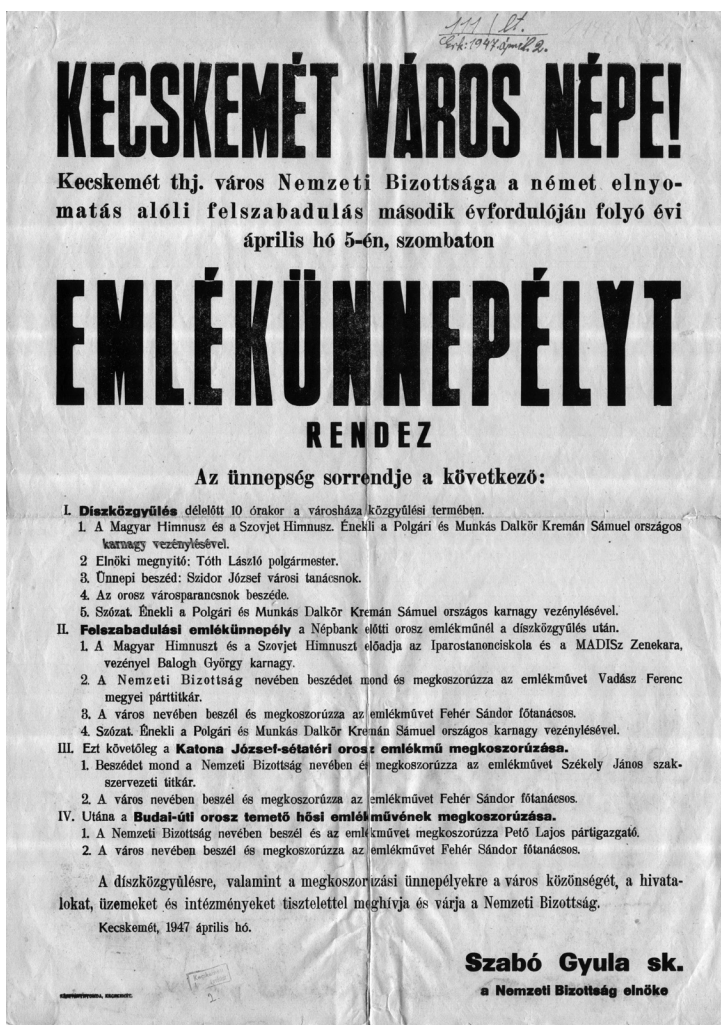
42 „Színház és kultúra”. *Dél-Pest Megye*, 1946. október 10. L: Bánk bán bemutatók Kecskeméten 1945 és 1961 között. Bács-Tudástár, a kecskeméti Katona József Könyvtár honlapja. Internet: <http://www.bacstudastar.hu/bank-ban-1945-1961>. (Letöltve: 2015. november 3.)

A vereséggel felérő választások után a kommunistáknak újra kellett fogalmazniuk stratégiájukat. A kecskeméti szervezet propagandafelelőse, Bánó Magda (Bánó Mihály rendőrfőkapitány testvére) egy ötoldalas dokumentumban összegezte a párt új céljait és teendőit a végső győzelem elérése érdekében. A prioritásokat az alábbiakban jelölte ki a cselekvési terv: a kisgazdákat mint a reakciós erők tűzfészkrét, mielőbb fel kell felmorzsolni; a közigazgatást a régi „reakciós” vezetőktől meg kell tisztítani; fel kell lépni az egyház befolyásával szemben, mert „*a reakció erőssége az egyház [...] Összegezve: az a feladatunk, hogy megkeressük és elszigeteljük a reakciós góccokat, minden vonatkozásban leleplezni azokat, és minden vonalon kiépíteni a velünk szimpatizálók táborát.*”⁴³ Az intézkedési terv alapján mozgósította erőit az MKP helyi apparátusa. 1946. február 22-én vezetésükkel üzemi munkások tartottak provokatív felvonulást Kecskemét főterén, a „*reakció elleni harc*” zászlaja alatt, melyet egy állítólagos ellenakció zavart meg. A Kecskeméti Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztályának jelentése szerint a felvonulók sorait zavaroktól csoportok akarták szétzilálni. A Kossuth-szobornál összegyűlt tömegbe beszivárgott egy fiatal diákokból álló csoport, akik „*Éljen Mindszenti, a legmagyarabb magyar!*” közbeszólásaikkal szították a hangulatot. A nyomozóhatóság jelentése egy kiterjedt és jól szervezett reakciós ellenállást vizionált. E szerint az ellentüntetők bevették magukat a Nagytemplomba és a Barátok templomába is, melyek harangjait a kellő pillanatban megkongatva akarták elhallgattatni a szónokokat. A rendcsinálásban az ÁVO kivezényelt detektívjei is részt vettek. A rendőrség a szervezkedés vezetőjével, Tóth Károly budapesti műegyetemi hallgatóval szemben eljárást indított, a fiatalok azonban szabadlábra helyezték.⁴⁴ Az agitációs kampányok, megfélemlítések a kommunista párt számára azonban nem hozták meg a várt sikert a parlamentarizmus keretei között. Az MKP a hírhedt 1947-es „kékcédulás” választásokon – az adminisztratív csalások és saját célra módosított választási törvény ellenére is – mindössze 11%-ot szerzett meg a szavazatokból. A Szociáldemokrata Pártra leadott voksok aránya még jelentős mértékben csökkent is a két évvel azelőtti eredményekhez képest. Kecskeméten a baloldali pártok az országos arányok felét voltak képesek csak elérni.⁴⁵

43 MNL BKML XXXV. 27. Az MKP Kecskemét Városi Titkárságának iratai (a továbbiakban: XXXV. 27.). 1. ö. e. A Kecskeméti városi szervezet jelentései és egyéb iratai. / Kronológiában/. Az MKP III. Országos Kongresszusának kiértékelése. 6. p.

44 MNL BKML XVII. 46. Iktatott iratok. 234/1946. A Magyar Államrendőrség Kecskeméti Főkapitánysága Politikai Rendészeti Osztálya jelentése Kecskemét Thj. Város Nemzeti Bizottsága részére. Kelt: 1946. április 26.

45 RIGÓ Róbert, 2014. 351.

Felszabadulási ünnepély plakátja (1947. április 5.)

MNL BKML XV. 3. a.

A népi demokrácia első működési zavarai

A végrehajtó hatalmi ágakban megszilárdított helyzetével ellentétben, az MKP társadalmi támogatottsága Kecskeméten igen alacsony szinten állt, ezzel együtt legitimitása is meglehetősen ingatag volt. Ennek kézzelfogható bizonyosságát hozták mind az 1945-ös, mind pedig az 1947-es választások. A hétköznapiakban megélt közállapotok megközelítőleg sem fedték a sajtópropaganda által megjelenített alternatív valóságot, melyekért jórészt a munkás-

pártok és a szovjet alakulatok feleltek. Rögössé tette a hatalom megszerzésének és megtartásának útját az is, hogy szűk volt a kommunisták társadalmi bázisa a Kiskunságban, ahol hagyományosan a kiszgazda és földmunkás politikai szerveződések honosodtak meg, és csak kisebb mértékben tudtak a szociáldemokrata erők gyökeret verni. Emellett az egészen 1944 őszeig illegálisban működő párt csak nagy nehézségek árán tudta felépíteni kádergarnitúráját, folytonos szakemberhiánnyal küszködött.

A közhangulat kedvezőtlen hullámszerűsége a pártapparátus vezetőinek, propagandafelelőseinek szigorúan belső használatra készített jelentései is aláhúzták, mint például az 1946. novemberi helyzetértékelés:

Kecskemét thj. város Nemzeti Bizottságától

Kecskemét Város Hazafias Közönsége!

A Nemzeti Bizottság Kecskemét város felszabadításának évfordulóján, 1947. október 31-én d. u. fél 4 órakor a Kada-parki emlékmű előtt

FELSZABADÍTÁSI EMLÉKÜNNEPÉLYT

R E N D E Z

Az ünnepség sorrendje:

1. A Magyar Himnusz és az Orosz Himnusz éneklése a Polgári és Munkás Dalkör Krebán Sámuel karnagy vezényletével.
2. A város közönségének képviseletében az ünnepélyt megnyitja a polgármester.
3. A koalícióban tömörült négy párt: Magyar Kommunista Párt, Független Kiszgazda-, Földmunkás- és Polgári Párt, Szociáldemokrata Párt, Nemzeti Parasztpárt szónokai méltatják Kecskemét felszabadulásának jelentőségét.
4. Szónoklatok közben egy MADISz és egy NISz ifjú szaval.
5. A város koszorúját ünnepélyesen elhelyezik az emlékművön.
6. A Szózatot éneklés a Polgári és Munkás Dalkör.
7. Az ünnepély után a Nemzeti Bizottság küldöttsége megkoszorúzza a Katona József-parkban és a Budai-úti temetőben levő orosz emlékműveket.

A Nemzeti Bizottság az ünnepélyre Kecskemét város hazafias közönségét, hivatalait, üzemi dolgozóit és az iskolák tanulóit meghívja, kérve, hogy az ünnepélyre a nap jelentőségéhez mérten minél nagyobb számban megjelenjen szíveskedjenek.
Kecskeméten, 1947. október 25.

A Nemzeti Bizottság nevében:
P. Buzogány Lajos
a N. B. ügyvezető elnöke.

Eltérő Képek: Helyi újságok és Nyomda. — Írta: Tóth László

Felszabadulási ünnepély plakátja (1947. október 31.)
MNL BKML XV. 3. a.

„Az utóbbi hetekben az elégedetlenség – elsősorban a magas árak, és az üzemekben a munkalehetőség bizonytalansága miatt – megnövekedett. De míg inflációs időben sokkal nagyobb mérvű támadási készséget váltott ki a munkásoknál, most: bizonyos közönyösséget, fáradtságot tapasztalunk.”⁴⁶ A jelentés többek között kitért a kiscgazdák által összehívott politikai gyűlésre és a kecskeméti Polgári Demokrata Párt által rendezett ankétra is, melyeken nagy számban részt vettek B-listázott egykori tisztviselők, kompromittált hivatalnokok, egyházi személyek is. A politikai csatározásokkal fűtött rendezvényeket „sovíniszta” és marxizmusellenes felhangok kísérték, így a jelen lévő kommunista párttagok „nem túl barátságos légkörben” töltötték el néhány kínos órát. Az MKP Kecskemét járási (tanyai) titkárságának szintén 1946 novemberére vonatkozó helyzetjelentése sem optimista kicsengésű. A beszámoló a községi és külterületi lakosság körében tapasztalható elégedetlenségre volt kénytelen felhívni a figyelmet. Fokozódó nyugtalanság alakult ki a súlyos vetőmaghiány, a drágaság, az alacsony bérek miatt, emellett a nehéz életkörülményeket tovább súlyosbították a beszolgáltatások és a dézsmafizetés terhei. Nem érkezett nyugvópontra a földosztás kérdése sem, mivel 1946 végén még mindig nem fejezték be működésüket a földigénylő bizottságok, így a juttatások ideiglenessége terjedt el az új birtokosok között.⁴⁷

A kommunista hatalmi-politikai koncentráció csúcspontjának tartott fordulat éve sem a társadalmi és politikai megnyugvás felé mutatott. Egyfelől széles tömegek (a demokrácia ellenségei) kisémmizve nélkülöztek, emberi és polgári alapjogaiktól megfosztva küszködtek, másfelől a rendszer támaszainak szánt szervezetek még mindig nem tudtak megszilárdulni, különösen a megyei pártközpontoktól távol eső területeken. „Általában a tanyai szervezetekben tartott taggyűléseken azt tapasztaljuk, hogy elvtársaink túlnyomó része befolyása alatt van az ilyen korrup, osztályidegen elemeknek, akik a felszabadulás óta igyekeznek a dolgozók bizalmába férközni”⁴⁸ – olvasható az MDP Kecskeméti Szervezetének 1948. decemberi jelentésében. A forrás kitért az egyesített munkáspárt belső ellenségeire is, melyek leküzdéséhez fokozottabb harci morálra és a tagság körében végzendő átfogó tisztogatásra volt szükség. Az ennek nyomán megtett felülvizsgálatok, tömeges kizárások olyan súlyos vérvesztéseket okoztak az alapszervezeteknél, hogy azok 1–2 hónapon belül szétzilálódtak.

46 MNL BKML XXXV. 27. 1. ö. e. A Kecskeméti városi szervezet jelentései és egyéb iratai /kronológiában/. Propagandajelentés 1946. november hóról. 10. p.

47 Uo. 2. ö. e. A kecskeméti járási /tanyai / titkárság iratai /kronológiában/. November havi jelentés a Magyar Kommunista Párt kecskeméti járási titkárságától. 1946. december 6. 44. p.

48 MNL BKML XXXV. 43. 1. csoport. Az MDP Kecskeméti Városi Bizottságának iratai (a továbbiakban: XXXV. 43.). 20. ö.e. Információs jelentések... Jelentés 1948. december hóról. 2. p.

A Magyar Kommunista Párt propaganda plakátja. „Az új termés az új gazdáé.” (D. n.)
MNL BKML XV. 3. a.

„Az alapszervezetek vezetőségei túlnyomó részt szétestek”,⁴⁹ mivel a városi kerületekben a pártmunkások nagy részét kizárták. A pártszervek új vezetőgárdáját kiküldött káderbizottságok jelölték ki, melyek a tagság körében támogatottsággal általában nem rendelkeztek.

49 MNL BKML XXXV. 43. 20. ö. e. Információs jelentések... Jelentés 1949. január hó-ról. 2. p.

Az üzemi munkásság lokálisan előforduló, spontán megmozdulásai is intő jelként szolgáltak az MKP kecskeméti vezetősége számára. Az államosítások nyomán megjelenő termelési zavarok, valamint a munkalehetőség hiánya meg-megújuló feszültségeket okoztak az üzemi munkások között.⁵⁰ „A gazdasági helyzet akadályozza meg azt, hogy politikai eredményeink a tömegek hangulatán is meglátszanak”⁵¹ – olvasható az MKP 1948. évi március havi helyzetértékelésében. Ez a jelentés is alátámasztotta, hogy „ipari vonalon” általánosak voltak a kényszerleállások. A munkások többnyire heti 2–3 napot dolgozhattak, így keresményük is csak 30–40 forint körül mozgott. A valós közhangulat és a város gazdasági kilátásai alaposan eltértek a sajtóban és nyilvános fórumokon propagált helyzettől. „Az elkeseredés igen nagy és jóllehet fűt-fát megmozgatunk, eddig még nem sikerült a helyzeten változtatni”⁵² – ismerte be az MKP vezetése önmaga számára a szocialista vágányra átállított gazdasági irányítás kudarcát. A városban 1949 februárjában is 1800 fő ipari munkanélkülit és 600 fő megélhetés nélkül maradt földmunkást tartottak nyilván.⁵³ A nehéz életkörülmények okán a társadalomban feszülő indulatok csak halmozódtak, így az elszigetelten megnyilvánuló elégedetlenségek könnyen robbanásveszélyes légkört teremthettek. 1949. március 19-én például egy 4–500 főnyi, üzemi munkásokból álló tömeg verődött össze a Platter János Konzervipari Rt. előtt.⁵⁴ Mivel a dolgozók bérkövetelése válasz nélkül maradt, hamar elszabadultak az indulatok. A tömeg befeszítette a gyár kapuját, és megszállta az irodahelyiségeket. Mivel az üzem vezetőjét nem találták a központban, a gyárfoglaló tömeg megindult más üzemegységek irányába. Az incidensnek végül a kiérkező rendőrök vetettek véget. Az események hátteréhez hozzátette a pártjelentés, hogy az 1948 végén még 1100–1200 főt foglalkoztató konzervgyár januárban nyersanyaghiány miatt gyakorlatilag leállt, a munkások döntő részét ezért el kellett bocsátani (márciusban már csak 90-en dolgoztak, ők is csak néhány napot). A közfelháborodást okozója az volt, hogy az idénymunkások nem kapták meg visszamenőlegesen a megemelt illetményük különbözetét. Figyelmeztető jel lehetett volna a párt és a gyár vezetősége számára, hogy a megmozdulást megelőzően már több ízben

50 MNL BKML XXXV. 27. 1. ö. e. A Kecskeméti városi szervezet jelentései és egyéb iratai /kronológiában/. Üzemi és mezőgazdasági termelés május havi állása. 1948. május 22. 37. p.

51 Uo. 81. ö. e. A kecskeméti pártbizottság havi jelentései. 1948. március 16-i jelentés. 2. p.

52 Uo.

53 MNL BKML XXXV. 43. 20. ö. e. Információs jelentések... Jelentés 1949. február hóról. 1. p.

54 Uo. 20. ö. e. Jelentés a Platter konzervgyárnál történt megmozdulásról. 1949. március 19. és az Államrendőrség Kecskeméti Kapitányságának 868/1949. sz. jelentése.

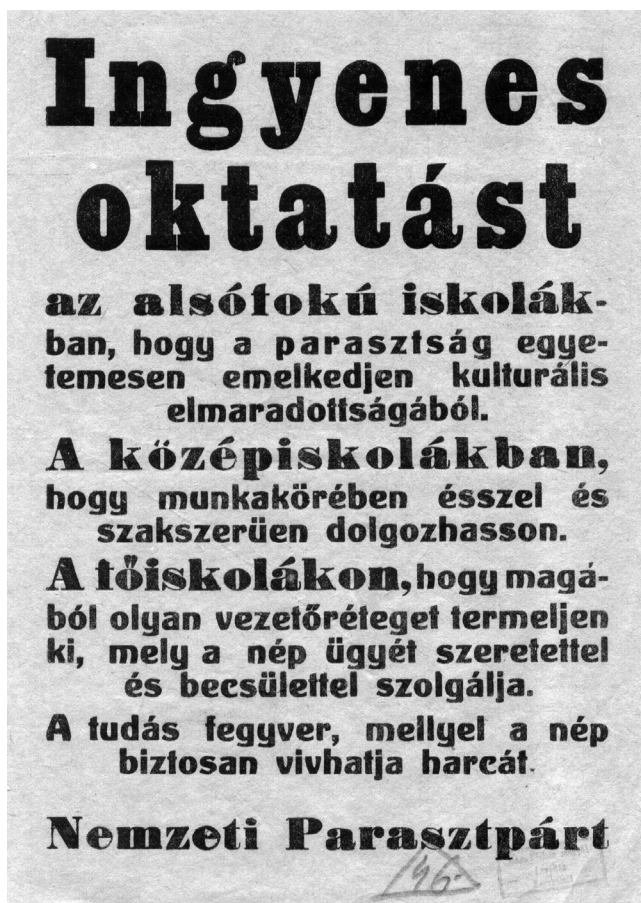
is történtek tiltakozó demonstrációk, melyeket nem tudtak megfelelően kezelni. Annak ellenére, hogy a megmozduláson a munkások tisztán bérkövetelésüket fogalmazták meg, az MKP vezetői a rendőrséggel és az államvédelmi osztállyal karöltve demokráciaellenes szándékot lepleztek le: „*megállapítottuk [...], hogy a gyárban szovjetellenes propaganda folyik [...]. Körülbelül 8–10 olyan tisztviselő van körülötte [t. i. a szovjet igazgató környezetében], akik a fasiszta magatartásuk miatt internálva voltak, pártból lettek kizárva, nyugatosok, korruptok [...]*”.⁵⁵ Az államvédelmi karhatalom erélyes beavatkozásról biztosította a pártvezetőséget. A szovjetellenes hangulat szításáért az MDP Kárpáti Pál üzemvezetőt tette felelőssé. Kárpátit azonnal leváltották, személye ellen pártfegyelmi eljárást kezdeményeztek, és átadták az államvédelmi hatóságnak.⁵⁶

A Nemzeti Parasztpárt választási plakátja 1. „Aki dolgozik, az boldoguljon...”. (D. n.)
MNL BKML XV. 3. a.

55 MNL BKML XXXV. 43. 20. ő. e. 2. p.

56 Uo. 20. ő. e. Az MGP Pestmegyei Bizottsága utasítása a kecskeméti városi titkárhoz. 1949. március 22. 1. p.

A Nemzeti Parasztpárt választási plakátja 2. „Ingyenes oktatást...”. (D. n.)
MNL BKML XV. 3. a.

1947-től a „reakciós” erők elleni harc jegyében a kommunisták részéről mind gyakrabban vetődött fel a demokratikus pártok legitimitásának megkérdőjelezése. 1947 januárjában az MKP Kecskeméti Szervezetének ifjúsági aktíváján például Andrásffi Gyula titkár a legnagyobb rivális, a kisgazdák elleni harcra szólította fel párttársait: „Az összeesküvők a kisgazda párton keresztül akarnak hatalomra jutni és a dolgozókat újra elnyomni. Nem szabad engedni, hogy ez megtörténjen. Segítünk a rendőrségnek munkájában, hogy ezt az összeesküvést minél előbb felgöngyölítsék.”⁵⁷ Vadász Ferenc megyei titkár az 1947. február 7-én tartott ifjúsági aktívaülésen ennél is messzebbre ment.

57 MNL BKML XXXV. 27. 1. ö. e. A Kecskeméti városi szervezet jelentései és egyéb iratai /kronológiában/. Jegyzőkönyv az 1947. január 21-én a Magyar Kommunista Párt Ifjúsági aktíváján. 19. p.

Egy széles körű összeesküvést „leplezett le” hallgatósága előtt, melynek szálai a Kisgazdapárthoz és a vele összefogott fasiszta, reakciós politikai erőkhöz vezettek.⁵⁸ Az intézkedések nem maradtak eredmények nélkül. 1948-ban Kecskeméten már tömegek csatlakoztak az MKP-hoz, köztük a szociáldemokrata munkásvezetők több prominensét is sikerült átléptetni a kommunisták sorai közé. Meg kell azonban azt is jegyezni, hogy ebben az időben például az Első Kecskeméti Konzervgyárban – az MKP kezdeményezésére – rendkívüli elbocsátások kezdődtek, „*a munkafegyelem helyreállítása érdekében*”. Az erőszakos módszerek és belső bomlasztás eredményeként a Szociáldemokrata Párt kecskeméti szervezete teljesen szétforgácsolódott.

A pártépítésben a munkások és parasztok beléptetése mellett propagandisztikus hírértékkel bírt a hivatalnokok, közéleti személyiségek és főként a tanárok beszerzése. Egy feltehetően 1948-ban kelt agitációs jelentés arról adott számot, hogy három hónap alatt mintegy 1200 új belépője volt a kommunista pártnak. „*Tanárok és tanítók is mind nagyobb mértékben ismerik fel, hogy a parasztok és munkások oldalán van a helyük*”⁵⁹ – olvasható a „*Helyi adatok az agitációhoz*” címen kiadott háttéranyag szövegében. A városházán is megtették hatásukat a személycserék és a politikai nyomásgyakorlás eszközei: itt korábban az MKP-tagok száma nem haladta meg a 20 főt sem, most egyszerűen 400 párttag lett a közigazgatás apparátusában.

A Magyar Kommunista Párt Kecskeméti Szervezetének bélyegzője
MNL BKML XXXV. 27. Az MKP Kecskemét Városi Titkárságának iratai. 1. ő. e.
A kecskeméti városi szervezet jelentései és egyéb iratai /Kronológiában/. 9/d p.

- 58 MNL BKML XXXV. 27. 1. ő. e. A Kecskeméti városi szervezet jelentései és egyéb iratai /kronológiában/. Jegyzőkönyv az 1947. február 7-én a Magyar Kommunista Párt Ifjúsági aktíváján. 20. p.
- 59 Uo. Helyi adatok az agitációhoz. Dátum és iktatószám nélküli irat. 26. p.

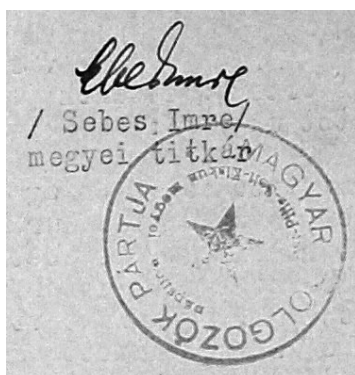
„A városháza tisztviselői, a főispántól az altisztekig, mind a mi pártunkhoz tartoznak” – írta a fenti dokumentum szerzője. A jelentés külön figyelmet fordított a kommunista párt tagjainak sorába belépő prominens személyekre: közéjük állt például a tanfelügyelő és helyettese, a tanfelügyelőség beosztottjai, a pusztai iskolák igazgatói, a szabadművelődési felügyelő és munkatársai, akik túlnyomórészt korábban a kisgazda párt tagjai voltak. Mellettük a tanító árvaház igazgatója, iskolaigazgatók, továbbá „zongoraművésznők és művészek” is felvételüket kérték a párt soraiba. A kommunista párt kecskeméti szervezete előtt elhárultak az akadályok a Nemzeti Parasztpárt bedarálására is, melynek élére 1948 márciusában „egy szegény parasztember került”, így vele és pártjával mint „azonos érdekű harcosokkal”⁶⁰ már közös hangot talált az MKP. A *Kecskeméti Hírek* rövid riportokat közölt az kommunista párt friss tagjairól. Pontosabban arról, hogy „miért léptek be a Kommunista Pártba”⁶¹ A marxista eszmei alapokon álló szervezet politikája melletti kiállásról, egyben a munkás-paraszt-értelmiség összekovácsolt egységéről tett bizonyosságot dr. Várnagy Mihály tanfelügyelő-helyettes, dr. Réthy Aladár kórházi főorvos, Lőrincz Béla szabadművelődési felügyelő, Laczi Pál helyettes polgármester, Papp István a tanyai iskolák igazgatója, Zámbo Béláné városi tisztviselő, Kovács László kereskedelmi főiskolai igazgató, dr. Tóth Kálmán árvaszéki ülnök és dr. Ambrus Mihály énekművész. Az MKP kecskeméti szervezete 1948 márciusában érkezettnek látta az időt a tanyai tanítók tömeges belépésére is. „Minden kilátás megvan arra, hogy most rövid idő alatt nagy áttörést csinálunk a pedagógusoknál”⁶² – olvasható egy másik korabeli MKP-forrás szövegében, mely a Kecskemét iskoláiban dolgozó, mintegy 250 tanító és tanár beszerzésében látott fényes lehetőségeket. A külterületi, tanyás részen különösen nagy szerep hárult a politikailag megbízható tanító-kaderekre. A katolikus papság „szellemi terrorja” alatt tartott parasztság érdekében nekik kellett képviselni a párt eszméit és érdekeit, felhasználva befolyásukat a kulákok ellen folytatott irtó hadjáratban. Annál is inkább szükség volt megoldások keresésére, mert minden siker ellenére a „parasztvonalon való áttörés” makacsul váratott magára. Habár a tagfelvételi zárlat előtt mintegy 800 új taggal bővült az MKP Kecskeméten, az eredmény mégis féloldalas maradt: „a tanyavilágban lényeges javulás nem állott be”⁶³ – szögezte le egy jelentés 1948 márciusában.

60 MNL BKML XXXV. 27. 1. ő. e. A Kecskeméti városi szervezet jelentései és egyéb iratai /kronológiában/. Helyi adatok az agitációhoz. Dátum és iktatószám nélküli irat. 26. p.

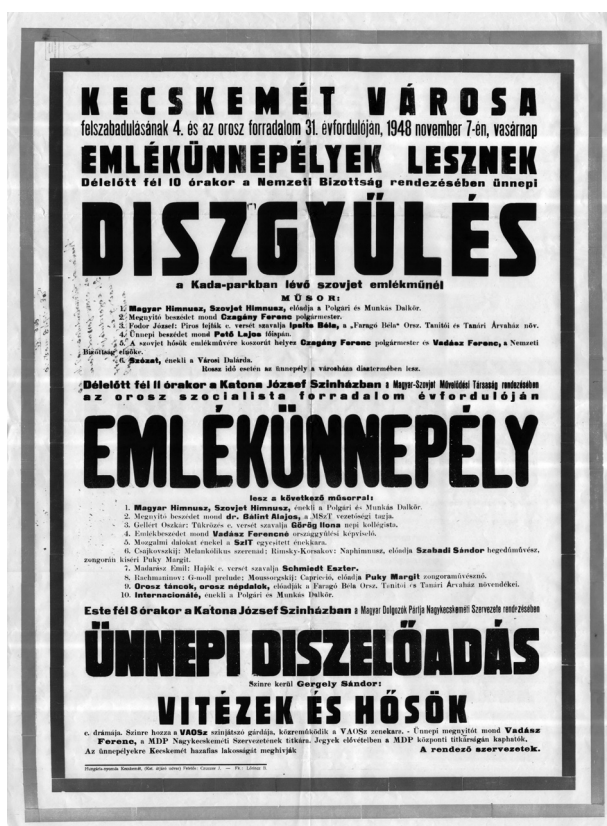
61 „Kecskeméti pedagógusok, orvosok, tisztviselők nyilatkoznak: miért léptek be a kommunista pártba”. *Kecskeméti Hírek*, 1948. április 11. (2. évf. 14. szám.) 3.

62 MNL BKML XXXV. 27. 81. ő. e. A kecskeméti pártbizottság havi jelentései. 1948. március 16-i jelentés. 3. p.

63 Uo. 4. p.

A Magyar Dolgozók Pártja Pest-Pilis-Solt-Kiskun Megyei Bizottságának bélyegzője
MNL BKML XXXV. 43. Az MDP Kecskeméti Városi Bizottságának iratai. 20. ó. e.
Információs jelentések... Az MDP Pestmegyei Bizottsága levele Kecskemét Városi
Bizottsághoz. 1949. március 22. 2. p.

Az 1948. november 7-i városi ünnepély plakátja
MNL BKML XV. 3. a.

A szervezetileg megszilárdult és taglétszámában felduzzasztott MKP egy 1948. januári kimutatás alapján 2728 tagot számlált Kecskemét belterületein. A város külterületi részei 2193 tagot adtak (ez Kecskemét akkor 60 ezres lakosságának kb. 8%-át jelentette). A Nagy-Kecskeméthez sorolt Lakitelek, Orgovány, Jakabszállás és Kerekegyháza községek pártszervezetei további 1005 főt tartottak számon.⁶⁴ A fordulat éve a pártok közötti hatalmi-politikai vetélkedés nemcsak az országos politikában, de itt is a végéhez ért: *„Pártunknak nemcsak az ereje nőtt meg Kecskeméten, hanem a tekintélye is. Ma már semmi sem történhetik nélkülünk. A Nemzeti Bizottság pártunk vezetésével döntő szerepű politikai tényező lett, melyből kirekesztették a jobboldaliakat. A törvényhatósági bizottságban a baloldal lett a döntő erő. [A] Kisgazdapártnak nincs a városi közgyűlésben 60 évesnél fiatalabb tagja.”*⁶⁵

II. A hatalom kultúrpolitikai törekvései, különös tekintettel az oktatás területére

Már a szovjet csapatok beözönlése előtt nyilvánvaló tényként szolgált, hogy sorsfordító változások előtt áll Magyarország. Hogy ezek mely irányú, milyen jellegű változások lesznek, mi lesz az új berendezkedés célja, érdeke és hol lesz ebben az egyháznak és magának a hitnek a szerepe, előre nem volt tudható, csak sejthető. Ravasz László püspök 1944. szeptember 20-án kiadott körlevele több pontban is baljóslatú várakozásokat sejtetett. Az elmúlt időszak nehézségei és a várható megpróbáltatások sugallhatták a kiadványban megfogalmazott gondolatokat. Az igehirdetői szolgálat fontosságát, az élő hitélet pótolhatatlan szerepét hangsúlyozva Ravasz püspök kiemelte, hogy az egyháznak a rá váró megpróbáltatások ellenére, az ellene irányuló támadások tüzeiben is be kell töltenie hivatását: *„Ne csüggedjen az igehirdető, ha kevesen hallgatják, ha nyíltan ellene mondanak, ha megvetik az Igét. Ne tántorodjék el, ha e titáni harcban világnézetek, pártok, emberi tudományok belefogódnak az igehirdetőbe [...]”*.⁶⁶ A karnyújtásnyira lévő új korszakot illetően tett útmutatások az iskolák ügyére is kitértek. Az egyházra, hitközségekre e téren hatalmas felelősség hárult. *„Nem tudjuk, mit hoz a mostani világ iskoláinkra, általában az egyházi iskolákra. [...] ragaszkodunk őseink felfogásához, hogy az iskola az egyház veteményeskertje; ezért kérem az iskolák fenntartóit s mindegyik, alsóbb- és felsőbb fokú iskola tanítóit arra, hogy lelki és anyagi*

64 MNL BKML XXXV. 27. 18. ö. e. Kimutatás Dél-Pest megye területén lévő községi, tanyai, üzemi és körzeti szervezetekről. Tanyai, üzemi és körzeti szervezetek kimutatása. 1948. január. 2. p.

65 Uo.

66 KREL Iktatott iratok. 195/1944. Körlevél. 3.

*erejük [sic!] teljes megfeszítésével a református gyermekek református szellemű intézményekben való nevelésére. Ma még nem láthatjuk bizonyosan, hogy ezek az intézmények milyen alakúak lesznek, de lenniök [sic!] kell, mert szükség lesz rájuk.*⁶⁷

Ravasz László

Forrás: A Magyar Nemzeti Levéltár honlapja.

Internet: <http://mnl.gov.hu/mnl/ol/bevezeto4> (Letöltve: 2015. május 14.).

Az „új világ” eljövetele felől érzett fenntartások más forrásokban, különösen a személyes hangvételű lelkipásztori levelezésekben is nyomon követhetők. Az Ókécskén szolgálatot teljesítő Okos Gyula például a lelkészek részére adandó féléves járandóság előzetes kiutalását kezdeményezte. Ennek indoklása különösen tanulságos, és szomorú képet fest a küszöbön álló fejleményekkel kapcsolatban: *„az én elgondolásom azt célozta, hogy ha a politikai életben jelentős változás, vagy velünk egyházakkal a legjobb esetben nem törődő impériumváltás lesz, vagy ha menekülni leszünk kénytelenek, ne járjunk úgy, mint szegény erdélyi és tiszántúli lelkésztestvéreink jó része, akik közül sokan alig 10. P-vel a zsebökben [sic!] voltak kénytelenek családotól menekülni.*⁶⁸ Okos Gyula a felekezeti vagyron kérdése kapcsán két lehetőséget vázolt fel: az egyik, hogy az egyházak vagyona érintetlen marad, míg a másik eshetőség szerint anyagi javaikat elveszítik.⁶⁹

67 KREL Iktatott iratok. 195/1944. Körlevél. 4.

68 Uo. 329/1944.

69 Uo. 336/1944.

Ravasz László püspök a belpolitikai változások nyomán, 1945 júliusában panaszra emelkedett. Körlevelében tiltakozott az egyház gazdasági forrásának elapasztása, a földreform tervezett módon való véghezvitele, a kötelező ingyenes oktatás küszöbön álló bevezetése ellen, melyek a felekezeti fenntartású intézmények működését végveszélybe sodorták. Az állam (átmenetileg) segédkezet nyújtott ugyan, ez azonban nem kínált tartós és elfogadható megoldást, csak kiszolgáltatott helyzetet eredményezett az egyházak számára: „iskoláink léte nem áll biztos fundamentumon” – szögezte le konzekvenciáját, melyhez hozzátette: „ma még nem fenyeget az iskolák államosítása”, de csupán azért, mert az állam a felekezetek tagjai által iskolafenntartásra áldozott „kultúradót” nem nélkülözhetette. Az államosítás árnyéka azonban rávetült az iskolákra, melyet az egyháznak minden eszközzel el kellett hárítani: „fontos és sürgős feladat, hogy iskoláztatásunk nemzeti fontosságáról felvilágosítsuk és meggyőzzük e korszak vezető rétegét”⁷⁰ – intette Ravasz püspök bölcs és határozott cselekvésre lelkésztársait. A református felekezetben eluralkodó pesszimizmus ellen Bereczky Albert vallás- és közoktatásügyi államtitkár (és református lelkész) 1945 szeptemberében egy körözüvényben emelt szót. Bereczky kiállt a kormányzat vallási türelmet hirdető, a felekezeti oktatás iránt toleráns(nak mutakozó) politikája mellett, egyben erélyesen felrótta az egyháza részéről megnyilvánuló békétlenséget, bizalmatlanságot. „Ez a defetizmus különösen az egyházi iskolák dolgában jelentkezett imitt-amott. Nyilvánvaló, hogy amikor az ország elemi iskolai oktatásának több mint 70%-a, a középiskolai oktatásnak több mint 50%-a felekezeti jellegű, józan ésszel senki se gondolhat »az iskolák államosítására«. Tisztán anyagi szempontból is olyan terheket róna a túlterhelt államháztartásra ennek az óriási tételnek átvállalása [...], ami szinte elképzelhetetlen. De ennél sokkal fontosabb az a lelki érdek és érték, amit iskoláink a teljes magyar kultúra szempontjából jelentenek.”⁷¹ Az államtitkár részéről megnyilvánuló jó szándékú idealizmust az elkövetkező évek, sajnos, nem igazolták, sokkal inkább a „defetisták” józan realizmusát váltották be. Ennek előjelei az oktatás-nevelés ügye, a jogalkotás, a politikai nyilatkozatok, sajtópropaganda és a közélet számos egyéb területén rögtön megmutatkoztak. Závory Elek hitoktató lelkész például 1945 októberében felhívta egyházi előljárója figyelmét, hogy a kecskeméti mezőgazdasági középiskola I. osztályában – egy földművelésügyi miniszteri rendeletre hivatkozva – heti kettőre, a felsőbb évfolyamokban pedig heti egy órára csökkentették a hittanórák számát. „Nagyon csodálkozunk azon, hogy egy ilyen rendelet megjelenhetett. Nem tudjuk, hogy mi az oka annak, hogy van egy ilyen típu-

70 KREL Iktatott iratok. 332/1945. Körlevél az Országos Református Lelkészegyesület tagjaihoz. 2.

71 Uo. 551/1945. Körlevél református és evangélikus lelkészekhez. Bereczky Albert. Kelt.: Budapest, 1945. szeptember 27.

sú iskola, ahol az általános szokástól eltérően állítanak be ilyen minimális, csökkentett óraszámot”⁷² – olvasható az intézkedést sérelmező Kovács Bálint lelkipásztor Berezky államtitkárhoz írt memorandumában. Az államtitkár válaszlevelében a mezőgazdasági szakiskolák tantervének ideiglenességével magyarázta a vallásoktatást ért hátrányos intézkedéseket, melynek respektálását kérte, mint átmeneti szükségmegoldást.⁷³

1945 decemberében időszerűvé vált az egyházkerület főgondnoki tisztségének megújítása, mely nagy lehetőséget kínált az egyház érdekeinek hathatósabb felkarolására. Ennek kapcsán a kecskeméti lelkipásztorok egy bizalmas hangvételű levelet fogalmaztak meg Muraközy Gyula⁷⁴ részére. A levélben Nagy Ferenc korábbi újjáépítési miniszter, akkortájt képviselőházi elnök számára kértek segítő támogatást. (Az ő jelölését támogatta Berezky Albert államtitkár is.) „Kecskeméten, ha Nagy Ferenc neve szóba kerül, mindenestre ő kapná az egyházköztség presbitériuma nagy részének szavazatát, és pedig azért, mert az egész presbitérium igen nagy százaléka kisgazdapárti. Ez ugyan nem evangéliumi szempont, de mégis döntő egyházunk jelenlegi helyzetében [...]”⁷⁵ – áll a lelkipásztorok állásfoglalásának indoklásában.

A félelem légkörében töltött hosszú hónapok egyeseket meghátrálásra kényszerítettek, másokat viszont arra sarkalltak, hogy elveikért, hitükért még nagyobb odaadással álljanak ki, mint azelőtt valaha. „Színvalló és hitvalló időket élünk. A fejsze a fák gyökerére vettetett. Félelem és rettegés nélkül ki kell állnunk eszményeinkért, sorsunkért”⁷⁶ – olvasható Závory Elek kecskeméti hitoktató lelkésznek a presbitérium elé letett indítványában, melyben javasolta, hogy a református iskolákban vezessék be az „Istenért és Hazáért!” egységes köszöntési formulát. A terror és propaganda fokozódó hullámai az egyház lelki ébredésére, magára találására is bénítóan hatottak.

72 KREL Iktatott iratok. 558/1945.

73 Uo. 640/1945.

74 Muraközy Gyula (Budapest. 1892. május 13. – Budapest. 1961. augusztus 31.) református lelkész, író. Teológiai tanulmányait Budapesten és Franciaországban (Montau városában) végezte. 1918 májusában a Kecskeméti Református Egyházköztség lelkipásztorának választották. Itteni működése közben huzamosabb időt töltött külföldön (1919-ben Svájcban, 1923-ban és 1928-ban az Egyesült Államokban). 1932-től élete végéig a Budapest-Kálvin téri Református Egyházköztség lelkipásztora volt. A Dunamelléki Református Egyházkerület 1936-ban tanácsbírónak, 1946-ban lelkészi főjegyzőnek választotta. 1957-től haláláig a Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsának főtájtára volt. Szerkesztette a *Reformátusok Lapját* (Kecskemét), a *Református Figyelőt*, 1934-től a *Református Élet*, 1945-től az *Élet és Jövő* című lapokat. Lelkészi szolgálata mellett számos verset is írt, több verses-, elbeszélés-, regény- és színdarabkötetete jelent meg.

75 KREL Iktatott iratok. 652/1945.

76 Uo. 526/1945. Kelt.: Kecskemét, 1945. október 26.

Kovács Bálint és Tóth Endre
A KREK Könyvtárának gyűjteménye

1948 őszén Kovács Bálint és Tóth Endre lelkipásztorok ráirányították püspökük figyelmét azon veszélyes jelenségre, hogy az egyház aktív szolgálatától mind több férfi maradt el. *„Bizonyos, hogy a jelenlegi helyzet rendkívül befolyásolja a férfiaknak a magatartását, elvonja idejüket, és tartózkodásra készíti őket az egyházzal kapcsolatban.”*⁷⁷ A félelem légköre másik ponton, a pedagógusokkal kapcsolatos feladatoknál is kitapinthatóan nyomot hagyott. Nagy szükség volt a református felekezetű tanárok, tanítók bibliakörbe való összefogására, lelki támogatására, *„De sok minden szól amellett, hogy ilyen külön pedagógus összejevetelt ne tartsunk. A probléma a levegőben lóg.”*⁷⁸

77 KREL Iktatott iratok. 138/1948. Lelkészi jelentés. 1948. október. 1. p.

78 Uo. 2. p.

III. Az oktatási rendszer átforgalmazása

A szovjet megszállással megkezdődő új korszak a kommunista erők azonnali, erőszakos térnyerésének kezdete lett. „*A közoktatás és köznevelés átforgalmazása – mint az egész gazdasági-társadalmi rendszerünk – fokozatos és fáradságos építómunkával ment végbe, a rendszer ellenségeivel való politikai harcban valósult meg*”⁷⁹ – olvasható Szabó Imre tanulmánykötetében, az iskolák államosítása kapcsán. Az elitváltás jelensége természetesen nem állt meg a politikai szervek, hivatalok, fegyveres és jogszolgáltatási testületek küszöbénél, vagy a magántulajdon fogalmi alapjainak, a személyiségi jogok teljes körének egyoldalú újradefiniálásánál. A totális hatalomátvétel a szellemi, kulturális és társadalmi élet minden szegmensét magába foglalta, mindenre kiterjesztette szándékait, kiszorítva az oda nem illő, neki nem tetsző „régit”, „maradit”, „reakciós” eszméket, elveket, intézményeket. Az ideológiai egyeduralom megszerzése alapvető célkitűzés volt, melyben a gondolatok, érzelmek, motivációk társadalmi méretű és személyes dimenziójú befolyásolásának egyaránt kulcsszerepet szántak. A szocialista tudatforgalmazásnak a terepe a sajtó, a tömegtájékoztatás (propaganda) vagy a művészetek ágai mellett az oktatás-nevelés volt, melyet csak teljes körű államosítással, mindenre kiterjedő felügyelettel lehetett „megrendszabályozni”. A fordulat évében már a legkisebb mértékben sem lehetett elhajlani a kijelölt vonaltól. Egy pártközi egyeztetésen a kisgazda és a parasztpárt delegáltjainak felrötták, hogy lapjuk, a *Petőfi Népe* nem helyezkedett világos álláspontra az államosítással kapcsolatban, azaz nem propagálta azt kellő eréllyel hasábjain. A párt sietve leköszönt nyolctagú vezetősége nyomába lépő új garnitúra gyorsan orvosolta a vétkes mulasztást.

Az átkoalíciós időszak során a kommunista párt általános politikai stratégiájának részét képezte, hogy a frontális támadások mellett, önmagukat demokratikus erőként láttatva színleg konszenzusra törekedtek.⁸⁰ Formailag alkalmazkodtak a polgári parlamentarizmus szabályaihoz, kommunikációjukban állandóan szerepelt a demokrácia fogalma és (a fordulat évéig) a szabad vallásgyakorláshoz való jog is. Továbbá törekedtek arra, hogy célkitűzéseiket (mint például a földkérdés) másokkal, az ún. „népi szervek” prominenseivel, vagy más, látszólag független politikai erőkkel mondassák ki, mely kezdeményezéseket ezután a demokratizmus jegyében maguk is zászlajukra tűzték. Ebbe a taktikai rendbe illeszkedett be az MKP kecskeméti szervezeteinek 1947. évi propagandamunka-tervéből megismerhető forgatókönyv. Az

79 SZABÓ Imre, 1988. 30.

80 MÉSZÁROS István, 1993. 16–17.

ún. „értelmiségi munka” kapcsán készített cselekvési terv kéthetenkénti gyakorisággal politikai akadémia rendezését irányozta elő, melyek első néhány előadását a városháza dísztermében kellett megtartani. A tervek szerint 2-3 előadással később, az érdeklődés felcsigázását követően kerülhetett át a rendezvény a párt házba. A konferenciákra elnökül a piarista gimnázium igazgatóját sikerült megnyerni, mellette pedig invitáltak további „közéleti kitűnőségeket”.⁸¹ Felszólalóul részt vehettek a kecskeméti pártok vezetői is.

MDP Bácskiskunmegyei Bizottság

PÁRTOKTATÁS HÁZA

NOVEMBERI PROGRAMJA

Kecskeméti, Jacques Ducas-u. 13. sz.
Telefon: 25-25.

<p>Kedd 11</p> <p>d. u. 6 óra Előadás</p>	<p>Az SZKP XIX. Kongresszusának jelentősége</p> <p>címes – pártaktívák és propagandisták részére Előadó: Országos Központból</p>	<p>Kedd 18</p> <p>d. u. 6 óra Előadás</p>	<p>Sztálin elvtárs Lenin fegyvertársa az új párt megeremlítéséért vívott harcban</p> <p>2. V. részlete rövid okrajzos tanulmányok hallgatni részére Előadó: Oláh Margit elvtársnő</p>
<p>Csütörtök 13</p> <p>d. u. 6 óra Előadás</p>	<p>Az Októberi Forradalom világtörténelmi jelentősége</p> <p>címes – az SZKP XIX. évi központi bizottsági részére Előadó: Gerg Sándor elvtárs</p>	<p>Kedd 25</p> <p>d. u. 6 óra Előadás</p>	<p>Sztálin elvtárs: „A szocializmus gazdasági problémái a Szovjetunióban” című műve a marxista-leninista elmélet kimagasló alkotása</p> <p>címes – pártaktívák és propagandisták részére Előadó: Országos Központból</p>
<p>Csütörtök 27</p> <p>d. u. 6 óra Előadás</p>	<p>A marxista forradalmi elmélet jelentősége a burzsoázia ellen vívott harcban</p> <p>címes – az SZKP XIX. évi központi bizottsági részére Előadó: Molnár Péter elvtárs</p>		

Megyében tartandó előadások:

<p>HÉTFŐ 17</p> <p>d. u. 6 óra Előadás</p>	<p>Az Októberi Forradalom világtörténelmi jelentősége</p> <p>címes – az SZKP XIX. évi központi bizottsági részére Bajai Pártmunkák Könyvtár, előadó: Barcs Balázs elvtárs</p> <p>Kiskunhalas - - - - - Hatos István - Kiskunhalas - - - - - Károly István -</p>	<p>HÉTFŐ 1</p> <p>d. u. 6 óra Előadás</p>	<p>A marxista forradalmi elmélet jelentősége a burzsoázia ellen vívott harcban</p> <p>címes – az SZKP XIX. évi központi bizottsági részére Kiskunfélegyháza (Pártm. Könyvt.) előadó: Horváth György elvt. Kiskunhalas - - - - - Orvai Péter Bécsalmás - - - - - Ivan István Baja - - - - - Gilán Lajos Kálcsa - - - - - Batai Tibor Kiskőrös - - - - - Mihályi Lajos Dunaverecsény - - - - - Kocsis István Kunszentmiklós - - - - - Hajós László</p>
<p>Szerda 18</p> <p>d. u. 6 óra Előadás</p>	<p>Az SZKP XIX. Kongresszusának jelentősége</p> <p>címes – pártaktívák és propagandisták részére Dunaverecsény, előadó: Endre István elvtárs Kunszentmiklós (Pártm. Könyvt.) előadó: Barcs József</p>	<p>Kedd 2</p> <p>Előadás</p>	<p>Sztálin elvtárs: „A szocializmus gazdasági problémái a Sz. U.-ban” című műve a marxista-leninista elmélet kimagasló alkotása</p> <p>címes – pártaktívák és propagandisták részére Dunaverecsény, előadó: Endre István elvtárs Kunszentmiklós, előadó: Barcs József elvtárs</p>
<p>Csütörtök 20</p> <p>Ugyanaz az előadás</p>	<p>Kiskunfélegyháza (Pártm. Könyvt.) előadó: Kovács Péter elvt. Kiskunhalas - - - - - Szabó Lajos Bécsalmás - - - - - Oláh Margit Baja - - - - - Varga Antal Kálcsa - - - - - Pócs Lajos Kiskőrös - - - - - Monori Dezsi</p>	<p>Csütörtök 4</p> <p>Ugyanaz az előadás</p>	<p>Baja előadó: Varga Antal elvtárs Kálcsa - - - - - Pócs Lajos Kiskőrös - - - - - Monori Dezsi Kiskunfélegyháza - - - - - Kivérei Péter Kiskunhalas - - - - - Szabó Lajos Bécsalmás - - - - - Oláh Margit</p>

11. Kiszéllő 2. Helyettesített tervek - Budapest - P. Ungvári Árpád igazgató - 1954. 1-1.

Az MDP Bács-Kiskun Megyei Bizottsága pártoktatásának programjai (1947. november)
MNL BKML XV. 3. a.

81 MNL BKML XXXV. 27. 1. ö. e. A Kecskeméti városi szervezet jelentései és egyéb iratai. /Kronológiában/. Propaganda munkaterv. 1946. 4. p.

Az iskolák államosítása kapcsán is egy látszólag alulról kezdeményezett mozgalom mögé sorakozott fel az MKP kecskeméti pártszervezete. A kommunista pártban nyíltan csak 1948 tavaszán jött elő az államosítás kérdése. Egy utóbb kapott direktíva („*későbbi döntés*”) nyomán azonban a követelést nem ők kezdeményezték, hanem pedagógusokkal nyilvánították ki. Ezen pártutasítás azt is hozzátette, hogy a felekezeti iskolák gyűlésén a „szervezett” tanítók, tanárok ne vegyenek részt.⁸² Az alábbiakban közöljük kecskeméti pedagógusok nevében a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez intézett nyilatkozat szövegét:

„*Ortutay kultuszminiszter úrnak,*

Budapest.

Kecskemét pedagógusai örömmel üdvözik a református egyházzal létrejött megállapodást az egyházi iskolák államosítása ügyében. Kívánjuk, hogy a katolikus egyházzal is hasonló megállapodás jöjjön létre. Mi, kecskeméti pedagógusok úgy látjuk, hogy az állami oktatás színvonal tekintetében eddig sem maradt el az egyházi felügyelet alatt álló iskolák oktatása mellett. Az egyházi iskolák államosítása emelni fogja az egész népoktatás színvonalát, és jelentősen megjavítja a pedagógusok helyzetét. Tudjuk, hogy az államilag irányított demokratikus nevelés nem lesz és nem lehet egyház és vallásellenes. Erre biztosíték mi magunk nevelők vagyunk. Ezért kívánjuk és helyeseljük a kormány sürgős intézkedését. Tárgyalásukhoz teljes sikert kívánunk.

*Eredetiről másolta: [olvashatatlan aláírás]*⁸³

Ekkortájt a városban és vidékén már sorozatos tömeggyűlésekre került sor, melyeken rendre hangot adtak az államosítást óhajtó népakaratnak. 1948. február 1-jén a nemzeti bizottság a köztársaság kikiáltásának alkalmából nagyszabású erődemonstrációt szervezett. A városháza előtti térre elvárták valamennyi iskola alsó tagozatnál idősebb növendékét (rossz idő esetén a közgyűlési teremben küldöttekkel vettek volna részt az ünnepélyen). „*A Nemzeti Bizottság biztosan számít arra, hogy meghívása nem lesz eredménytelen*”.⁸⁴ A rendezvényre természetesen a kecskeméti államrendőrség kapitányát is invitálták, hivatalból. Május 20. és június 6. között 30 tanyai és 40 városi, üzemi és központi pártnapon éltették az államosítás ügyét. Május 25-én a kecskeméti szakszervezetek szakmaközi bizottságának választmánya egy kb. 8000 fős munkásgyűlésen foglalt állást a hangoztatott oktatáspolitikai törekvések

82 MNL BKML XXXV. 27. 1. ő. e. A Kecskeméti városi szervezet jelentései és egyéb iratai /kronológiában/. Üzemi és mezőgazdasági termelés május havi állása. 1948. május 22. 36. p.

83 KREL Iktatott iratok. 268/1948.

84 MNL BKML XVII. 46. Iktatott iratok. 30/1948.

mellett. Két napra rá a város kereskedelmi alkalmazottai tartottak közgyűlést, melynek fő témája természetesen a kormány iskolapolitikája melletti elköteleződés volt. Hasonlóképpen történt május 28-án is, mikor a színházban rendezett ankét alkalmával Vadász Ferencné propagandafelelős ismertette a Magyar Dolgozók Pártjának programját az összegyűlt 1200 megjelent előtt.⁸⁵ Ugyanezen a napon pedagógusgyűlés is volt, 200 résztvevővel. Június elején a pártközpontban hívtak össze konferenciát, emellett az iskolaigazgatók részére értekezletet is tartottak. Pedagógusgyűléseket megyeszerte másutt is tartottak az államosítás legitimálása érdekében. Az „*ankét közönsége [...] a földbirtok-reformot és iskolareformot acélkapocccsal egybekapcsolva látja*”⁸⁶ – olvashatjuk például a Kunszentmiklósi Nemzeti Bizottság és az MNDSZ által 1948 júniusában közösen rendezett kongresszus jegyzőkönyvében. Kecskeméten az MNDSZ október 29-én tartotta meg pedagógiai ankétját, melyen pedagógusok és szülők „*népes csoportja*” vett részt. Egy felvetett (minden bizonnyal előre egyeztetett) kérdésre válaszolva a nőszervezet budapesti kiküldöttje tiltakozásának adott hangot az iskolák életébe történő egyházi beavatkozás miatt. Az értekezlet a felszólalókkal egyetértésben memorandumba foglalta követelését, hogy a kormány haladéktalanul tegyen intézkedéseket a klerikális reakció eme megnyilvánulásaiival szemben.⁸⁷

Az államosítás eszmei érvei és alkalmazott módszerei

Az oktatásügy „megreformálásának” kifejtése előtt feltétlen érdemes számba venni az 1948 előtti iskolarendszerrel szemben megfogalmazott kritikákat, az államosítást pártoló oldalról elhangzott érveket és véleményeket.⁸⁸ Valamennyi pont közös nevezője a koncepció szemlélet, a marxista alapokon nyugvó osztályharcos megközelítési mód volt. A programszerűségből adódóan az államosítás kezdeményezőinek gondolatmenete öncélú ferdítésektől, önellentmondásoktól volt terhes, érveik kizárólag a korabeli baloldali eszmerendszerben és az érzelmeket a racionalitással összemosó kontextusban voltak elhelyezhetők. Az államosítás érdekében felhozott argumentumok a hatalmi és politikai szándékok elfedését szolgálták, egyben az intézkedések időszerű és szükségszerű voltát legitimálták.

85 MNL BKML IV. 1910. a. 78/1948. „Kimutatás az iskolák államosításával kapcsolatban Kecskemét thj. városban tartott gyűlésekről”.

86 MNL BKML XXXV. 27. 16. ő. e. A Kunszentmiklóson a NB és MNDSZ által összehívott ankéton elhangzott beszéd vázlatja az iskolák államosításáról. 1948. június 12.

87 MNL BKML IV. 1926. 67/1948. Kecskemét thj város tanfelügyelőjének november havi jelentése. 1. p.

88 Lásd pl.: Mit jelent az iskolák államosítása? Kiáltvány. 1948. június. Írta: dr. Vágó Dezső, a kecskeméti tanfelügyelőség vezetője és Háros Antal, a pest vármegyei tanfelügyelőség vezetője.

A Kecskemét-Nagybugaci községi elemi népiskola (1948)
*MNL BKML XXIII. 11. A Bács-Kiskun Megyei Tanács VB Művelődési
 Osztályának iratai (a továbbiakban: XXIII. 11.). Az iskolák államosításakor
 felvett leltárak és dokumentációk gyűjteménye. Sz. n. irat.*

A régi iskolarendszerrel szemben megfogalmazott kritikák egyike⁸⁹ volt az egytanítós töredék- és törpeiskolák, elemi tanodák alacsony oktatási színvonala. A közoktatás ezen intézménytípusai – minden hibájukkal és fogyatékoságával együtt – mégiscsak a helyi társadalmi igényekhez, lehetőségekhez idomulva, azokból szervesen kinőve jöttek létre. Erre számos példát találunk Kecskemét hatalmas területű tanyavilágában. Az államosítás és uniformizálás önmagában a halmozottan hátrányos helyzetű vidékek kulturálódását tehát nem mozdíthatta elő. Kifogások érték a nem állami, elsősorban egyházi kezelésű iskolaépületeket azok lerobbant állapota, gyenge felszereltsége miatt is. A korabeli feljegyzéseket átolvasva azonban tudható, hogy a nem egyházi fenntartású intézmények ugyanolyan rossz helyzetbe jutottak a szovjet megszállás időszakára. Emellett a felekezeti iskolák fenntartóit a háború után rendkívül sok hátrányos intézkedés sújtotta: a lak- és ingatlanbérleti díjak befagyasztásával, az alapítványi célvagyonok elkobzásával⁹⁰ és a hatalmas adóterhekkel megterhelt egyházak csak nagy nehézségek árán tudták pótolni a háborús évek roppant súlyos kártételeit. A felekezeti fenntartású intézményekre nézve méltánytalan intézkedés volt, hogy 1947 nyarától államsegélyért az Újjáépítési Minisztériumhoz már nem fordulhattak, mivel annak hatáskörét áttették a Tervhivatalhoz.

89 SZABADOS László, 2000. 33–34.

90 Pl. KREL Iktatott iratok. 115/1945.

A Kecskeméti Református Tanítóképző Intézet (kb. 1940)
A KREK Könyvtárának gyűjteménye

Ez utóbbi kormány szerv viszont az egyházak felújítási igényeit döntő részben figyelmen kívül hagyta. Arról sem szabad megfeledkezni, hogy a háború alatt és azt követően Kecskemét szinte valamennyi számottevő oktatási intézményét kórházi vagy egyéb katonai célból igénybe vették. Az épületeket csak fokozatosan és teljesen lepusztított állapotban kapták vissza tulajdonosaik. A reformátusok Újkollégiuma például csak 1946-ban tért vissza a hitközséghez, a tanítóképző intézet visszajuttatásának ügye pedig még hosszú évekig húzódott. 1945 júniusában a nemzeti bizottság előtt dr. Rotchild László rendőrorvos (MKP) az intézet kórházi funkcióban való meghagyása mellett szállt síkra. Erősen részrehajló érvelésében arra a következtetésre jutott, hogy a Kaszap utcai iskola felett eljárt az idő, így többé tanintézetként nem lesz rá szükség. Ha ugyanis a kormányzat bevezeti az ingyenes oktatást, a felekezeti intézet szerinte nem állná meg a helyét a versenyben, ráadásul „*Kecskemét nem is vet-te igénybe az iskolát nagyobb mértékben, inkább vidéki tanulók látogatták*”.⁹¹ Rotchild véleménye szerint így is épp elég iskola volt már Kecskeméten, míg kórházból súlyos hiány mutatkozott. Ennek alapján a nemzeti bizottság a református egyház „*vagyoni érdekeinek sérelme nélkül*”, az iskola kórházként való átvétele mellett döntött. A határozat szerencsére nem valósult meg, de így is csak közvetlenül az államosítás előtt, az 1947–48. tanév hozta meg a tanítóképzőnek a „felszabadulást”. Az intézmény megszüntetésének háttérében

91 MNL BKML XVII. 46. Jegyzőkönyvek gyűjteménye. Jegyzőkönyv a Kecskeméti Nemzeti Bizottság 1945. június 8-án tartott üléséről. 4. p. 304 /1945. sz. NB hat.

az egészségügy szorító gondjai mellett ideológiai megfontolások is álltak. A kommunista párt társadalompolitikai céljai szerint ugyanis az intézet felszámolásában és nem újraindításban volt érdekelt. A tanítóképző növendékeinek nagy hányada ugyanis földbirtokos, keresztény családok leányaiból tevődött ki. Többek a szerzetesi iskolák felszámolását követően, az angolkisasszonyok intézetéből kerültek ide. A „*növendékek 50%-a az apácák által nevelt leányokat hozták be és nem vitás, hogy más szellemben voltak nevelve [...] és állandóan csinálják ezt a bujtogatást*” – vélekedett Kovács László nemzeti bizottsági tag 1948 decemberében, melyhez Koltai Vilmos, az államvédelmi osztály vezetője is hozzátette a maga keresetlen véleményét: az „*Iskolák államosítása után a Bethlen Kata leánygimnáziumban, hol ma is az iskolában 75%-a jobboldali kiváltságos emberek gyerekei járnak, kiéleződött az osztályharc*”.⁹² A református tanítóképzőt az MKP egyenesen a klerikális reakció szálláscsinálójának tekintette, mely világosan kitűnt az 1948 decemberében „leleplezett” diákszervezkedés kapcsán is (ennek eseményeit lásd később!). Az osztályharc érdekében a reakciós bátyának tekintett tanítóképző intézet alternatívájaként el is indították a Dolgozók Tanítóképzőjét. A gyorstalpaló nyári tanfolyamok a rendszerhez lojális szellemű, munkás és paraszti háttérű tanítói gárda kinevelését szolgálták.⁹³ Emellett a mezőgazdasági szakigazgatás helyi kádereit a Kecskeméti Állami Parasztfőiskola hivatott kitermelni. A leendő gazdajegyzők egy hároméves képzést követően foglalhatták el álláshelyüket.⁹⁴

A felekezetek mellett a várost is súlyosan érintették az iskolák és tanítói állások újjászervezésének kötelezettségei. Mindezt tetézte a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium rendelete, mely maximálta az egyes iskolatípusok osztályaiban megengedhető tanulói létszámot. (A 27 822/1945 IV. VKM rendelet előírásai Kecskemét esetében 53 pusztai népiskolai állás szervezését tették volna szükségessé.) Kecskemét „*csaknem minden anyagi erőforrásától, földbirtokaitól stb. megfosztva áll. Önerejéből további terhet vállalni képtelen. Legcélszerűbb lenne nemhogy további új állásokat szervezni, hanem a meglevőket is állami kezelésbe adni*” – olvasható a közgyűlés 1945. évi jegyzőkönyvében.⁹⁵ A törvényhatósági bizottság tehát a város iskoláinak államosítása mellett foglalt állást, mert így remélhette a fenntartással járó terhektől való szabadulást. A községi iskolák államosításáról a 86.164/1947. VKM rendelet intézkedett, melynek végrehajtási passzusai a városvezetés számára

92 MNL BKML XVII. 46. Jegyzőkönyvek gyűjteménye. Jegyzőkönyv a Kecskeméti Nemzeti Bizottság 1948. december 20-án tartott üléséről. 2–3. p.

93 „Megnyílt a dolgozók tanítóképzője”. Kecskeméti Hírek, 1948. január 11. (2. évf. 154. sz.) 2.

94 „Mi lesz a Parasztfőiskola hallgatóiból?”. Kecskeméti Hírek, 1948. február 1. (2. évf. 4. sz.) 2.

95 MNL BKML IV. 1903. a. 136/1945. Kgy.

csalódást okoztak.⁹⁶ A jogszabály értelmében ugyanis az új fenntartóhoz került iskolák dolgozóinak bérfiadásait a szakminisztérium valóban átvette, a dologi költségek azonban továbbra is a város pénztárát terhelték. Ez utóbbi magában foglalta az ingatlanok üzemeltetési költségei mellett azok bővítését, korszerűsítését, tatarozását, az intézmények bútorzattal és taneszközökkel való ellátását, valamint tisztításukat is. Ráadásul a kiterjedt pusztai iskolahálózat miatt a közoktatásra elköltött pénz más, hasonló méretű település kiadásait többszörösen meg is haladta. Vagyis: az iskolák államosítása mellett továbbra is jelentős anyagi kötelezettségek hárultak Kecskemétre, melyet a közgyűlés is kénytelen volt konstatálni. A város a teljes költségvetés 7 millió 800 ezer forintos kiadási előirányzatából iskoláinak fenntartására 220 ezer forintot különített el.

A Kecskemét belterületi (II. sz.) elemi népiskola (1948)
*MNL BKML XXIII. 11. Az iskolák államosításakor felvett leltárak
 és dokumentációk gyűjteménye. Sz. n. irat.*

Minőségi kritikák is gyakorta megfogalmazódtak az egyházi fenntartású intézményekkel szemben. Az általánosítás azonban semmiképpen sem volt helytálló. Az egyházi iskolák hagyományosan a legnívósabb közép- és felsőoktatási intézmények sorában szerepeltek, így volt ez természetesen Kecskeméten is. Nehéz kérdés volt a vallásoktatás ügye is, mely örökös támadások, önellentmondásos érvelések keresztüzében állt. A baloldali pártok és azok befolyása alatt lévő politikai és társadalmi szervezetek a hitélet szabadságának hangsúlyozása mellett állandó agitációval, megfélemlítéssel

96 MNL BKML IV. 1903. a. 209/1947. Kgy.

és adminisztratív eszközökkel igyekeztek kiszorítani a vallásoktatást az iskolák falai közül, természetesen a kirakatok demokrácia játékszabályait betartva. Ennek jellemző példája a pártszervezethez intézett, majd tőlük a nemzeti bizottság fóruma elé tárt állampolgári panaszbeadvány, melynek írója a hitélet túlzott mértéke ellen emelt kifogást, a párttól kérve hathatós intézkedést. A sérelmek sorában szerepel a Kecskeméti Lapok egyik hirdetése, melyben az iparostanonc-iskola a heti két vallásoktatás mellett a vasárnapi templomi szertartásokon való megjelenésre hívta fel tanulóinak figyelmét. A gimnáziumban, melynek a levélíró gyermeke is növendéke volt, a hittanórákon felül heti egy alkalommal „egyházi ének” óra látogatását és egy délutáni templomi részvételt is meghagytak. A beadvány készítője a hittanórákon kívüli hitéleti kötelezettségek eltörlését és a hittanórák fakultatívvá tételét javasolta. *„Indítványaimat úgy hiszem, nem szükséges megokolni”*⁹⁷ – olvasható az állampolgári panaszbeadvány zárásában, mely tekinthető akár az MKP felhivatalos állásfoglalásának is. 1945 májusában a nemzeti bizottság Rudnai Guidó⁹⁸ indítványát tárgyalta, melyben a képviselő a templomba járás korlátozását vetette fel. A javaslat több oldalról is komoly tiltakozást váltott ki, mely táborhoz – taktikai megfontolásból – a kommunista párti Bánó Mihály formálisan csatlakozott. Érdekes és tanúságos, hogy Bánó rendőrparancsnok vallásszabadság mellett tartott „védőbeszédében” a vallásoktatást és az egyházat ostromozta. Bánó Rudnai főmérnök javaslatához képest persze visszafogottabb hangvételű volt, de kettőjük mondanivalója egy platformon állt. *„A templomba járás korlátozását nem tartom helyesnek én sem”* – olvasható Bánó felszólalásában. *„Semmi közünk hozzá, de nem lehet, hogy a jövőben egy újabb 100 esztendőn keresztül az ifjúságnak nevelése teljesen zárt ügye legyen egyháznaknak. Mert hogy ott mit tanulnak vagy tanítanak, ahhoz igenis közünk van.”*⁹⁹ Mindezek után nem meglepő, hogy a hitélet szabadságát korlátozó indítvány leszárazásának ürügyén a nemzeti bizottság végül mégis egy egyházellenes nyilatkozatot deklarált. A testület tagjai határozatba foglalták, hogy felirat útján fognak fellépni a hittanoktatáson kívül eső vallási foglalkozások és a kötelező jellegű istentiszteletek betiltása érdekében. Petíciójukat a szakminisztérium és az iskolák részére egyaránt megküldték.

A sajtóban és a közélet más területein is gyakran felmerülő vélemény volt, hogy az egyházi intézmények a módos családok gyermekeit voltak hajlandók befogadni. Ezt számtalan felekezeti alapítvány, segélyakció cáfolta, melyek révén a szegényebb sorú növendékeket ösztöndíjakkal, tandíjengedmények-

97 MNL BKML XVII. 46. Iktatott iratok. 62/1945. Kecskemét, 1945. április 27.

98 Rudnai Guidó ekkor Kecskemét város főmérnöke volt.

99 MNL BKML XVII. 46. Jegyzőkönyvek gyűjteménye. Jegyzőkönyv a Kecskeméti Nemzeti Bizottság 1945. május 4-én tartott üléséről. 5. p. 241 /1945. sz. NB hat.

kel, kollégiumi ellátással és más egyéb módon támogatták. Az egyházak 1945 után azonban olyan gazdasági helyzetbe kerültek, mely karitatív tevékenységük folytatását már nem tette lehetővé. Alapjaiban rengették meg anyagi erejüket a fentebb már ismertetett adminisztratív pénz- és adóügyi rendelkezések, kisajátítások és a földbirtokreform jogellenes végrehajtása, melynek során a törvény hatálya alá elvileg nem tartozó alapítványi célvagyonokat is felosztották. Emellett az iskolák államosítása nyomán is számos törvénytelen jogalkalmazási gyakorlatra került sor, mikor nem csupán oktatási intézményeiktől, hanem szociális otthonaiktól, nevelőintézeteiktől, kollégiumaiktól fosztották meg az egyházakat (Kecskeméten például a református felekezet által fenntartott Bodor Zsuzsanna leányotthon és a Madas árvaház is állami tulajdonba került, a fenntartó egyházköztség erélyes tiltakozása dacára). A birtokállomány, majd az épületvagyon jelentős hányadának elvesztése mellett hatalmas összegű kötelezettségekkel béklyózták meg a vallásfelekezeteket. A rendkívüli mértékű adó-, illetékterhek, valamint vagyondézsmaszállítása érdekében a kecskeméti református, evangélikus, katolikus egyházak vezetői, valamint az izraelita hitköztség főbbje 1947. szeptember 29-én közös petícióban fordultak a pénzügyminiszterhez. *„Hangsúlyozni kívánjuk, hogy mi nem akarjuk az ország teherviselése alól magunkat kivonni, de a fenti terheknek súlyos volta és azok határidőre való kiegyenlítése teljes anyagi tönkremenésünket fogja eredményezni”*¹⁰⁰ – olvasható a közös akarattal szerkesztett memorandum zárósoraiban.¹⁰¹

Az intézményrendszer államosítása, az anyagi források kiapasztása mellett a gyermek- és ifjúsági egyesületek monopolizálásával is igyekeztek elválni a hitéletet gyakorló közösségek megújulásának gyökereit. Felfüggesztettek több mint 200 szervezetet, köztük betiltották az ország legnagyobb keresztény ifjúsági szervezetének, a cserkészszövetségnek is a működését. A jogalkotás nyomása alatt¹⁰² a kecskeméti református presbitérium 1946. július 21-i ülés-

100 KREL Iktatott iratok. 514/1948. „A kecskeméti róm. Kat., ev. ref., ág. ev., és izr. egyházaktól”. 1947. szeptember 29. 2. p.

101 KREL Iktatott iratok. 514/1948.

102 A társadalmi egyesületek felszámolásának bevezető lépése az 1946-os ún. Kiss Szaléz és társai pere volt, melyben 2 szovjet katona meggyilkolását állítólagos fasiszta diákszervezetek működésével hozták kapcsolatba. Szovjet nyomásra 1946. június 25-én valamennyi társadalmi egyesületet a belügyminiszter főfelügyeleti hatáskörébe utaltak, majd megkezdődött ezek tömeges feloszlata. A Szövetséges Ellenőrző Bizottság (SZE) szovjet elnökhelyettese külön követelte a fasisztabarátnak titulált Cserkész Szövetség, a KALOT, az Országos Magyar Katolikus Diákszövetség (KDSZ), a Katolikus Iparos és Munkásifjak Országos Egyesülete (KIOE) általános magyar katolikus ifjúsági egyesület, a Szent Imre Kör és több hasonló egyesület azonnali feloszlata. L.: HUSZÁR Tibor, 2005. 31.

sén határozott a Katolikus Agrárfjúsági Legényegyletek Országos Testülete (KALOT) és a Katolikus Asszonyok, Lányok Szövetsége (KALÁSZ) egyesületeinek feloszlata felől.¹⁰³ Az ifjúsági szervezetek helyét a kommunista párt örve alatt létrehozott képződmények – mint a MADISZ¹⁰⁴ vagy a Magyar Úttörők Szövetsége – foglalták el. A társadalmi és karitatív munkában a baloldali szervezetek akcióira irányult minden médiafigyelem és politikai támogatás, mely azt a csalóka látszatot kelthette, hogy csak ők, a „demokratikus” erők végeznek igazán jószoigálati, közösségi tevékenységet. Ennek a küzdelemnek egyik frontja a „Dolgozók az iskoláért” elnevezésű, munkáspárti háttérű mozgalom volt, melynek tényleges szándékait az MDP Kecskeméti Szervezetének titkára 1948. decemberi jelentésében leplezetlenül leírta le: „a »Dolgozók az iskoláért« karácsonyi akciókkal komoly eredményeket értünk el. A klérusnak a kezéből teljesen kivettük az iskolákat, mivel mind a 91 iskolának volt patronázsa, melybe bevontuk az összes demokratikus pártokat, tömegszervezeteket, üzemeket, intézményeket [...]. Ilyen értelemben irányítjuk továbbra is a »Dolgozók az iskoláért« akciót, ezek a patronázs csoportok továbbra is megmaradnak, amellyel lehetővé tesszük, hogy az iskolákban tapasztalható hiányosságokat esetleg egyes tanítók demokráciaellenes magatartását le tudjuk leplezni.”¹⁰⁵ A mozgalom pozitív eredményei közé tartozik a Kecskeméti Népoktatási Kerület 645 tantermének helyreállítása, mely a felülről irányított, alulról jövő társadalmi összefogás nyomán valósult meg.¹⁰⁶ A kezdeményezés decemberi akcióiról a Kecskeméti Lapok is beszámolt. A „Minden iskolában járt a Jézuska”¹⁰⁷ című, modorosan kedveskedő hangulatú cikk a munkásmozgalom és a lényegi mivoltából kiforgatott, még éppen megtűrt vallásosság rövid életű együttélésének korszakát idézte.

Politikai és ideológiai tisztogatások az oktatásban

A háború utáni baloldali nézőpontú tematikákban az 1945 előtti iskolákat rendszerint antidemokratikus szemléletű, maradi és elitista intézményeknek festették le. Ezen túl a felekezeti alma matereket a klerikális reakció mételeyének is kikiáltották. A fenntartó testületek és egyházak részben elfogadták

103 SZABADOS László, 2000. 25.

104 A Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség (MADISZ) az MKP kezdeményezésére és javaslatára Szegeden 1944. december 31-én alakult meg. A pártonkívüli 15–24 éves ifjúságot tömörítő tömegszervezet volt, mely a különböző pártok ifjúsági szervezeteinek létrehozása, 1945. február után kommunista irányítás alá került.

105 MNL BKML XXXV. 43. 20. ö. e. Információs jelentések... Jelentés 1948. december 6. óról. 6. p.

106 BODOR Jenő, 1983. 12.

107 „Minden iskolában járt a Jézuska”. Kecskeméti Lapok, 1948. december 28. (81. évf. 299. sz.) 2.

azt a tényt, hogy a háborút követő új korszak új szellemiséget, modernizációt, szemléletbeli változásokat követel tőlük. Helytálló volt azon észrevétel is, hogy a Horthy-éra tanügyi és kultúrpolitikai céljait tükröző, annak ideológiai talajából kinőtt oktatási rendszer számos helyen hordozott nacionalista, revizionista felhangokat, de ez nem fenntartótól függő specifikumként volt jelen, és nem felekezeti sajátosság volt. Nem állhat meg annak vádja sem, hogy a tananyag és az azt közvetítő pedagógusok „eredendő bűne” volt a fasiszta szellemiség meggyökeresedése. A szovjetizálás útját járó baloldali erőknél természetesen elemi érdeke volt a vétkesség hangsúlyozása és kollektív kivetítése, mely nagy teret kínált számukra a „jogos” beavatkozásra, kényszerítésre, oktatáspolitikai céljaik keresztülvitelére. Ennek széles adminisztratív és jogszolgáltatási úton kivihető lehetőségét kínálták az áthelyezések, tömegesen zajló igazolási eljárások, a közigazgatás megtisztításának címén folytatott elbocsátások (B-listázások), és nem utolsósorban a népbírói ítélezési gyakorlat. Ez utóbbira számos szomorú példát találunk a Kerekegyháza lezajlott események kapcsán 1948-ban, melyet a későbbiekben részletesen bemutatunk.

A felülvizsgálatok kezdeti szakaszában a kommunisták oktatáspolitikai és ideológiai szándékai még csak korlátozott mértékben érvényesültek, melyet tükröz a Kecskeméti Népoktatási Kerület helyettes tanfelügyelőjének 1946. évi jelentése is. A hivatal teljes illetékességi területén az év júliusáig a tanítói kar többségének igazolását végrehajtották, melynek során 843 főt vettek eljárás alá (ebből Kecskemét város területén 227 pedagógus 1945. előtti tevékenységét vizsgálták meg). A lefolytatott igazoló eljárások azt mutatták, hogy háborús, illetve emberiség elleni bűncselekményekben a pedagógusoknak elenyésző része volt érintett. A vizsgálatok nyomán az alábbi határozatok születtek: feddésben részesült 10 fő (ebből Kecskeméten: 2); áthelyeztek 2 főt (Kecskeméten nem volt); előléptetésből kizártak 3 főt (Kecskeméten nem volt); vezetői pályára alkalmatlannak nyilvánítottak 4 főt (Kecskeméten nem volt); nyugdíjaztak 6 főt (közülük Kecskeméten egyet); állásvesztésre ítélték 1 főt (Kecskeméten); szabadságvesztésre ítélték 1 tanítót (Kecskeméten nem volt); népbírói elé állítottak 1 főt; őrizetbe vettek 3 főt (Kecskeméten nem volt).¹⁰⁸ Kecskemét város közigazgatási területén belül rendőrhatalósági őrizet, rendőri felügyelet alá senki sem vontak. A városban alkalmazott tanítók ellen népbírói elmarasztaló ítélet egyetlen esetben sem született.¹⁰⁹ Az igazolások eredményei ellenére a későbbi évek alatt számos tanító, tanár és intéz-

108 MNL BKML IV. 1926. 79/1946. (12/1946-os alapszámon) Kecskemét thj város tanfelügyelőjének június havi jelentése. 1946. július 13. 2. p.

109 Uo. 43/1946. (Alapszám 12/1946.) Kecskemét THJ város tanfelügyelőjének április havi jelentése. 1. p.

ményvezető ellen újra indult vizsgálat. A többnyire elmarasztalással végződő, koncepciósan szervezett eljárások különösen az államosítás időszakában váltak tömegessé.

A politikai élet balratolódásával az egyes szakágazati testületek jellegét is a legerősebb hatalmi erők formálták át. Mind a területi államigazgatás oldaláról (tankerületi közigazgatás), mind a helyhatósági bizottságok részéről a politikai érdekek léptek előtérbe, melyet a „demokratikus” pártok kvótaszerűen delegált összetétele szavatolt. A kecskeméti iskolaszék testületének összeállítására például – Bánó Mihály javaslatára – 1945. április 6-án került a nemzeti bizottság elé. Az ott meghozott határozat értelmében a Kommunista Párt, a Szociáldemokrata Párt és a Kisgazda Párt egységesen 6–6 tagot delegálhatott, a Polgári Demokrata Párt 4-et, a szakszervezetek pedig 2 főt küldhettek.¹¹⁰ Az 1945. augusztus 31-én a Pedagógusok Szakszervezetének követelése nyomán¹¹¹ ismételten újjáalakított I. Községi Iskolaszékbe a delegált tagság arányán ismét változtattak: a Magyar Kommunista Párt és a szociáldemokraták 13–13 fővel, a Független Kisgazdapárt 14 fővel, a Polgári Demokrata Párt és a Nemzeti Parasztpárt 10–10 fővel, a szakszervezet pedig 10 fővel képviseltette magát. A későbbiek során a munkáspártok súlya a tanügyi bizottságokban és a politikai döntéshozó testületekben is dominánssá, majd kizárólagossá vált. A Szülői Munkaközösségek 1949. októberi tisztújítása kapcsán Dél-Pest Vármegye tanfelügyelője már elégedetten nyugtázta, hogy a szervezet vezetőségének megújult összetételében *„kifejezésre jut az az elv, hogy a vezetés mindenkor a munkásosztály kezében van.”*¹¹²

Pedagógusok átképzése és átnevelése

A háborút követően a tanügyigazgatás legnagyobb gondját a krónikus létszámhiány jelentette. A tanítói kart az igazoló eljárások nyomán történt elbocsátásokon túl az is apasztotta, hogy sokan a háború vége óta nem tértek vissza szolgálati helyükre. Emellett 1945 őszén 68 fő még hadifogságban volt.¹¹³ (1946 januárjában is mintegy 30 tanító volt hadifogoly, szolgálati he-

110 MNL BKML XVII. 46. Jegyzőkönyvek gyűjteménye. Jegyzőkönyv a Kecskeméti Nemzeti Bizottság 1945. április 6-án tartott üléséről. 4. p. 184 /1945. sz. NB hat. 12. pont.

111 Uo. Jegyzőkönyvek gyűjteménye. Jegyzőkönyv a Kecskeméti Nemzeti Bizottság 1945. július 13-án tartott üléséről. 7. p. 381/1945. sz. NB hat.

112 MNL BKML IV. 1926. 12/1949. „Délpestvármegyei tankerületi főigazgató októberi havi jelentése”. 1949. november 11. 1. p.

113 Uo. 67/1945. A kecskeméti népoktatási kerület tanfelügyelőjének összefoglaló jelentése az 1944–45. évről és 1945. augusztus 1. óról. 1945. szeptember 12. 2. p.

lyére további 10 elmenekült tanerő nem tért vissza.¹¹⁴) A balra tolódó (oktató)politika számára fontosabb feladat volt azonban a pályájukon megmaradt tanerők azonnali átnevelése, világnézetük, erkölcsi értékalkotásuk átgyúrása. Ennek módozatai közé belefért a pedagóguskar megnyerése, megfélemlítése és zsarolása is. Az új tananyagba beépített marxista elméletek elplántálása, az aktuálpolitikai törekvések meghonosítása (kuláküldözés, vallásellenesség, egypártrendszer, szovjetbarátság stb.), az ifjúságszervezési feladatok kivitelezése csak a tanítók, tanárok bevonásával voltak megvalósíthatók. Kiemelt fontosságot kapott a pedagógusok közvélemény-formáló társadalmi szerepe is, mely főként vidéken, a tanyavilágban volt jelentőségteljes. Ennek érdekében a „felszabadulás” után nyomban hozzáláttak a tanárok és tanítók átképzéséhez, melyben értelemszerűen a kommunista párt járt élen. A Magyar Pedagógusok Kecskeméti Szabad Szakszervezete kidolgozta az átképzés helyi módszertanát, melynek útját a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium rendeletalkotása révén egyengette (56 001/1945. sz. rendelet). A tanfolyam célját a szakszervezet a következőképpen határozta meg: „*A nevelők korszerű gondolkodásának megteremtése, a nevelési alapelvekben az egyöntetű vélemény kialakítása.*”¹¹⁵ A tanfolyam menetébe, szellemiségébe és előadóinak összeállításába természetesen a nemzeti bizottságnak mint a legfontosabb politikai testületnek jutott főszerep. A nevelő-átképző kurzusok koncepcióját is a nemzeti bizottság hagyta jóvá. A pedagógus szakszervezet által benyújtott tervezetet azon módosításokkal fogadták el, hogy „*Oroszországról az átképző tanfolyamon legalább 5 előadást kell tartani. Meg kell tanulni Oroszországról mindent, ami szép, jó és nemes.*”¹¹⁶ Emellett kikötötték azt is, hogy napi egy előadásnál több nem tervezhető, mert „*a rövidség az előadások színtelenségére és ellaposítására vezetne.*”¹¹⁷ Az előadók összeállításába is beleszólt a bizottság. Előírták, hogy kiknek kell okvetlen szerepelni a programban (Szidor József igazgató, Safrankó Emánuel, dr. Vogt Károly főispáni titkár), és kinek nem kívánatos a jelenléte (Megáll József igazgató). A nemzeti bizottság 1945. április 20-i ülése elé került tanfolyamtervezet több más előadója körül is polémia alakult ki, természetesen a munkáspárti platformon kívül. A jegyzőkönyv kommunista párti felszólalásaiban legalábbis erre utaló részleteket nem találunk. A Polgári

114 MNL BKML IV. 1926. 43/1946. (12/1946 alapszámon.) Kecskemét Thj. Város tanfelügyelőjének 1946. január havi jelentése. 1946. február 18. 2. p.

115 MNL BKML VI. 502. b. 7/1945.

116 MNL BKML XVII. 46. 41/1945. A nemzeti bizottság elnökének levele a Magyar Pedagógusok Kecskeméti Szabad Szakszervezete részére. 1945. május 7.

117 Uo.

Demokrata párti dr. Nagy László ellenben szót emelt a politikai arányok közéleti kiegyensúlyozása érdekében. Felszólalásában dr. Révész Lászlónak és a piarista tanárnak, dr. Iván Jánosnak az előadók közé történő felvétele mellett szállt síkra, még annak árán is, hogy az előadásokat a körülmények szabta kényszerű keretekhez, a kommunista retorikai és tematikai vonalhoz kellett igazítaniuk: „*nem találok abban semmi veszedelmet, – érvelt Nagy László – hogy egy polgári iskolai tanár az oroszok iránti hálánkról és kötelességünkről tart előadást. Így tudjuk csak megállapítani azt a lelki átalakulást, amelyet a demokratikus Magyarországra való áttérés kellett, hogy magával hozzon. Hiszem, hogy Dr. Iván János a piarista tanárok legfelvilágosodottabb tagja is tud olyan előadást tartani [...], hogy az nem hagy maga után semmi kivetnivalót*”.¹¹⁸ A kecskeméti nemzeti bizottság ellenőrzés céljából két tagot delegált a tanfolyamra. A kurzuson megszerzendő ismereteket az alábbiakban foglalta össze az erről szóló határozat: „*A közelmúlt politikai eseményeinek helyes értékelése, az átalakulás jelentősége, az abból folyó következmények. A nevelői irányzat megvalósítása a demokráciában.*” A hatnapos tanfolyamot a pedagógusok számára munkaköri kötelességgént írták elő, helyszíne a Szabad Szakszervezetek székháza volt (ekkor: Cifrapalota). Eltekintve az előadók személyétől, már pusztán az értekezések címei is sokatmondóak voltak. Barcza József: Nevelői feladatok a demokratikus világrendben; Safrankó Emánuel: Oroszország gazdasági politikája; Szidor József: Sztálin József; Bánó Mihály: Az utolsó 25 év politikai áttekintése; Dr. Vogt Károly: Magyarország felszabadítása. Hálánk és kötelességeink a felszabadítóink iránt; Dr. Révész László: A függetlenségi front; Dr. Nagy László: A faji és felekezeti gyűlölet leküzdése; stb.

Az oktatás politikai felügyelet alá helyezését szolgálta a nemzeti bizottság azon rendelkezése is, hogy az érettségi vizsgákra delegált tagokat kiküldtek. Az intézkedés a nagy presztízsű, hírneves intézmények autonómiáját hallatlanul súlyos módon, korábban soha nem tapasztalt mértékben sértette: „*egészen más lesz így a vizsgálatok lefolyása, másként adják így fel a kérdéseket, ha valaki ott lesz a Nemzeti Bizottságtól. Akkor tudni fogjuk, hogy milyen útravalóval bocsátják el az életre a mai ifjúságot*”¹¹⁹ – áll az előterjesztés indoklásában, mely elképzelést a gyűlés határozathozatala útján magáévá is tette.

A pedagógustársadalom megnyerése vagy megtörése elsőrendű stratégiai célkitűzése volt a kommunista pártnak. A túlságosan is szabad gondolkodás, autonóm véleményalkotás, széles látókör és nem utolsósorban a társadalmi

118 MNL BKML XVII. 46. Jegyzőkönyvek gyűjteménye. Jegyzőkönyv a Kecskeméti Nemzeti Bizottság 1945. április 20-án tartott üléséről. 3. p. 202 /1945. sz. NB hat.

119 Uo. 5. p. 345 /1945. sz. NB hat.

megbecsülés veszélyes ellenfélle tette a totalitárius hatalmi berendezkedés számára az értelmiségi foglalkozásúakat, kiváltképp a pedagógusokat. Az ideológiai átnevelés, szakmai és intézményi felügyelet alá vonás, szankcionálás mellett a közvélemény hangulatának befolyásolása, a közmegítélés irányítása is fontos fegyver volt az igen gyakran engedetlen tanítói réteg megregulázásában. Ennek ékes példája a *Kecskemét* című napilap 1948. május 1-jén megjelent cikke, mely a tanárok jelleme, közéleti magatartása felett tartott „népítéletet”.¹²⁰ A meglehetősen szarkasztikus hangvételű, gunyorosságában lealacsonyító cikk a megjelenés előtt egy héttel lezajlott pedagógus napi rendezvény kapcsán alkotott véleményt a tanári kar moráljáról: *„Szép vizsga volt, jó vizsga volt és főleg nagyon tanulságos volt. Nézzük csak, milyen bizonyítványt állított ki számukra a népi demokrácia. Áldozatkészség: kitűnő. Leleményesség: kitűnő. Munkateljesítmény: kitűnő. Demokratikus öntudat: elégtelen”*. Hogy mi okból sikeredett elégtelenre a pedagógusok „demokratikus öntudata”? Vagy ahogyan a cikk írója megfogalmazta: miként csúszhatott be egy ilyen szép bizonyítványba ez a csúnya szekunda? Nos, a helyi pártvezetés neheztelését az ünnep alkalmából előadott színházi műsor váltotta ki, mely sajnálatosan nem bizonyult sem haladónak, sem elköteleződőnek, sem pedig „demokratikusnak”. Sőt! A műsorfolyamba nem egy esetben csúsztak bele *„demokráciaellenes és sértő részek”*. A rendezők felelőtlen botlását még tetézték is a jelen lévők azzal, hogy a botrányt keltő kijelentéseket tetszésnyilvánításukkal súlyosbították. *„Ösztönös tapsvihár”* fogadta például az ekkor már kegyvesztett, tankerületi igazgatói hivatalától megfosztott Biró Lajos Pál demagógnak titulált kijelentéseit (mint például: *„Mi vagyunk a régi magyar szellem őrzői.”*), melyekkel lényegében – nyilván nem szándékos akarattal, sokkal inkább őszinte küldetéstudatból eredően – a párt vezérszerepét a pedagógushivatásból eredő lelkiismeret mögé sorolta. A cikk szerzőjében további megütközést keltett (ezzel nyilván a politikai körök rosszallását tolmácsolta) az is, hogy az előadó a pedagógustársadalom áldozatkészségével, lehetetlen és megalázó megélhetési viszonyaival bátorkodott előhozakodni. A veszélyes vizekre tévedt pedagógusokat a cikkben a párt súlyos kezének intése terelte vissza a helyes útra: *„Legyen ez figyelmeztetés, hogy a magyar nevelők nemcsak mondvacsinált demokraták legyenek, hanem öntudatos demokraták. Akkor majd maguk fogják az élvonalban kiharcolni saját anyagi jobblétüket és nem alamizsnaként fogják várni a kormánytól”*.

A pedagógusgárda átképzése mellett a tanügyigazgatás a szülők ideológiai felvilágosítását is zászlajára tűzte. Dél-Pest vármegye tanfelügyelőjének 1949. októberi jelentése szól a szülői munkaközösségek szervezésében indult „Szülők Iskolája” elnevezésű tanfolyamról, melyre Kecskeméten mintegy 450

120 „Vizsgáztak a pedagógusok – osztályoz a demokrácia”. *Kecskemét*, 1948. május 1. (2. évf. 17. szám.) 3.

fő nevezett be. Az ünnepi megnyitón a megjelentek nemcsak a „népi demokrácia helyes iskolapolitikája” mellett szálltak síkra, de a korszak személyi kultuszának fényében köszönetüket és hálájukat is kifejezték „a magyar nép szeretett vezére, Rákosi Mátyás iránt”.¹²¹

Tankönyvrevízió

Az oktatási rendszer 1945-öt követő irányváltásához a pedagógusok átnevelése mellett a tudást és ideológiát közvetítő eszköztárat is új alapokra kellett helyezni. Ennek egyik vetülete volt a tananyag revíziója, illetve a tankönyvek, oktatási és szemléltetőeszközök világnézeti szempontú felülvizsgálata. A köznevelés új szellemiségében, célkitűzéseiben az aktuális politikai elvárások, sugalmazások és nyílt követelések egyre nagyobb arányban tükröződtek, kezdetben egyes régi elvek, pedagógiai programok mellé rendelten, később ezeket kiszorítva. Az 1945. év tantestületi értekezletein rendre az ország fizikai, szellemi és lelki értelemben vehető újjáépítésének történelmi küldetését hangsúlyozták, kiemelve ebben a pedagógusok létfontosságú hivatását. Emellett az új utakat kereső neveléspolitikában már megjelent a marxista szemléletű materialista felfogás. Az elnöki (igazgatói) beszédek a tananyagnak „az élet valóságával” való kapcsolata megtalálását, demokratikus és modern szemléletű újragondolását, valamint a népi kultúrához való visszatalálást sulykolták a tanítók és tanárok tudatába.¹²² Papp István népiskolai igazgató 1946. április 5-én a tanítók demokratikus magatartásáról, főként munkafegyelméről szóló eszmefuttatásával nyitotta meg a népiskolák tantestületi értekezletét. Az ülés elnökeként megróttá tanár kollégáit, mert egyes testületi tagok „a demokráciát úgy magyarázzák, hogy nem kell dolgozni. Ezek a testületi tagok nem azt keresik, hogy mit lehet elvégezni, megvalósítani, hanem azt keresik, mit nem lehet elvégezni.”¹²³ Az észrevételek lehettek akár jogosak és helytállóak is, a megfogalmazásban, a használt nyelvi fordulatokban azonban minden kétséget kizáróan visszacsengenek a kommunista propaganda szólamai és elvárásai. Meg kell jegyezni, hogy a nehézségek szülte vétségeket könnyen lehetett elhajlasként beállítani a politikailag nem megfelelő, kevésbé megbízható vagy az együttműködést elutasító pedagógusokkal szemben. Az mindenesetre tény, hogy a megszállást követő zűrzavaros közállapotok fenekestül felforgatták az élet minden területét. Ennek alátámasztására az igazga-

121 MNL BKML IV. 1926. 12/1949. „Délpestvármegyei tankerületi főigazgató októberi havi jelentése”. 1949. november 11. 1. p.

122 MNL BKML VI. 502. b. A Kecskeméti Tanfelügyelőség iratai. 1231/1945. A Kecskeméti Bel- és Külterületi Községi Népiskolák értekezletének jegyzőkönyve. 1945. szeptember 1.

123 Uo. 124-8/1948. A Kecskeméti Pusztai Községi Népiskolák értekezletének jegyzőkönyve. 1946. április 5.

tó kiemelte, hogy azon iskolák, melyeket tanítói magukra hagytak, gyakorlatilag a teljes pusztulásnak tétettek ki. Ahol azonban a tanító helyben maradt, ott a felszerelés és az épület is nagyrészt megmenekült. Papp István 1946 márciusának folyamán 30 iskolát látogatott meg, melyek közül sokban nem volt sem órarend, sem tanmenet, és volt, ahol a pedagógust a tanítási időben nem találta szolgálati helyén. A bizonytalan körülmények előidézte munkafegyelmi vétségek a tanulói hiányzásokban is tükröződtek.

E/16
141 H
Bék. 1947. jan. 16.

Kecskemét thj. város polgármesterétől

435 VI
1947

HIRDETMÉNY

A belügyminiszter 200.340—1947. sz. rendelete értelmében felhívom mindazokat, akiknek birtokában vagy kezelésében fasisztaszellemű, szovjetellenes, antidemokratikus, valamint a szövetséges nemzetek ellen izgató sajtótermékek (könyvek, folyóiratok, napilapok, hirdetések, röplapok, képesábrázolatok stb.) vannak, hogy ezeket az alant közölt módon és határideig szolgáltatassák be.

Beszolgáltatásra kötelezettek a könyvnyomdák, könyvkiadóvállalatok, könyvkereskedések, köz- és kölesönkönyvtárak, valamint magánszemélyek.

Be kell szolgáltatni a most megjelent IV. számú és a megelőző jegyzékekben felsorolt minden sajtóterméket

**a rendőrségen, városháza I. em. 26. sz. alatt
1947 január hó 20-áig**

A jegyzékek megtekinthetők a fenti helyen és a közművelődési ügyosztályon, valamint a pusztai közigazgatási kirendeltségeken a hivatalos órák alatt.

A beszerzés vagy a határidő elmulasztása esetén a rendőrség házkutatást rendelhet el és a mulasztókkal szemben az 530—1945. M. E. és az 1330—1945. M. E. sz. rendeletek alapján szigorú rendőrhatalmi eljárást fogadhat.

Elvárom, hogy Kecskemét közönsége büntető rendszabály nélkül is teljes mértékben eleget tegyen beszerzési kötelezettségének.

Kecskemét, 1947 január 10.

A polgármester megbízásából:
Szidor József sk.
tanácsnok

HÍRNYELV-ÉRTÉKELÉS, KECSEKMET

Lakossági felhívás a fasiszta szellemiségű
kiadványok beszerzésére (1947. január 10.)
MNL BKML XV. 3. a.

Az 1893/1945. VKM rendelet előírta az oktatás programszerű megtisztítását, mely a „fasiszta”, „demokráciaellenes” tankönyvek, olvasmányok, oktatási segédanyagok kiszűrését követelte meg a közoktatási kánonból. A felülvizsgálatot megbízható káderek, a tanítói, tanári kar tagjaiból, valamint a Pedagógusok Szabad Szakszervezetének delegált képviselőiből alakult bizottságok végezték el.¹²⁴ Az elemi iskolák tananyagainak átvizsgálása során azonban igen gyorsan be kellett látni, hogy a rendeletben javasolt módon a cenzúrát kivitelezni nem lehet. Az „*új szellemmel össze nem egyeztethető*” műveket a könyvek megrongálódásának veszélye nélkül áthúzásokkal kisatírozni képtelenség volt, a leragasztást pedig a fennálló papírhiány lehetetlenné tette. A bizottság javaslatába a tankönyvek bevonása, ezzel együtt új, egységes és megfelelő szellemben íródott példányokkal való pótlása került be. Ameddig viszont a csere le nem zajlott, bizonyos módosításokkal engedélyezni kellett a tanszerek használatát. A kifogásolt részeket lefestéssel törölték a kötetekből (pl.: „Hitvallás”, „A magyarság a világháborúban”, „E rab föld mind az én hazám”, „Magyar húsvét” című vers, „Ország-gyarápító Horthy Miklós kormányzónk”, „Elszakított területeink visszatérése” olvasmányok stb.). Néhány esetben az „elavult” kifejezések lecserélése is elég volt korszerű fogalmakra. Néhány példa a cenzúrázott fejezetekből: a „Hadi árva” című versben „Muszkaországban” helyett „Oroszország”; a „Svábhegy és Zugliget” című olvasmányban „Svábhegy” helyett „Szabadsághegy”; a „Lakást keresünk” című olvasmányban „oláhok” helyett „románok” használandó, valamint „menekülnie kellett” helyett „el kellett jönnie” kifejezést kellett alkalmazni. Az „Alföld” című fejezetből az 1920-as határokon túl fekvő földrajzi nevek stb. Mindezek mellett rendeletileg bevezették a tantervbe a „mindennapos kérdések óráját”, valamint a „szabad foglalkozás” nevű tantárgyakat. A tantervi változtatások – a szak- és közismereti tárgyak által közvetített új világnézet plántálása mellett – egyre nagyobb teret engedtek „*a gazdasági és társadalmi kérdések megvitatásának*”, azaz a baloldali kultúrpolitika kedvelt témáinak didaktikus feldolgozása előtt.¹²⁵

A kommunista párt vezetősége – tolmácsolva a szovjet hatóságok hangját – elégedetlen volt a változások ütemével. 1945 januárjában a „tanerőkhöz” intézett felhívásuk rendreutasító hangvételben dorgálta meg a pedagógusokat, mert a tanítás még mindig „*a régi mederben, reakciós szellemben folyik*”.¹²⁶ A levél a kritika megfogalmazása mellett „kérte” felvenni a tantervbe a kommunizmus és az eszme úttörőinek ismertetését, emellett elvárta a „*szociális fejlődés*”, a munkásmozgalom nevezetes korszakainak, kiemelke-

124 MNL BKML VI. 502. b. A Kecskeméti Tanfelügyelőség iratai. 811/1945.

125 MNL BKML IV. 1926. 67/1945. 2. p.

126 MNL BKML VI. 502. b. 90/1945. A Magyar Kommunista Párt körlevele a tanerőkhöz. 1945. január.

dő eseményeinek beemelését a pedagógiai programba. Igazodási pont gyanánt az oktatás végső nagy célját is igyekezett meghatározni a „körlevél”, melynek suta megfogalmazásában tükröződik a kommunista szakkáderek képzetlensége, bizonytalan tapogatózása, egyben erőszakossága is: *„a jövő generációja szellemileg és érzésileg egészséges és hatalmas lehessen, s méltán képviselhesse az új irány szellemét.”* Az intelmek megfogadását az MKP vezetősége a tanerők figyelmébe ajánlotta azzal a megjegyzéssel, hogy a szovjet hatóságok már e tekintetben eljárak náluk. *„Nem szeretnénk tehát, ha az általunk is igen méltányolt tantestülettel szemben az említett orosz hatóságok ismételten kifogást támasztanának és esetleg saját hatáskörükben intézkednének.”* Hogy az új szellemiség a katedrák mögül is feltétlen érvényre jusson, a demokratikus szellemű tanítás ellenőrzésére a nemzeti bizottság egy külön testület létrehozását kezdeményezte. A tanügyi hatáskörrel felruházott iskolai ellenőrző bizottság négy főből állt össze, jelesül: Szabó Gyula, dr. Nagy László, Sima Ferenc és Tompos Sándorné tagokból.¹²⁷

Az orosz nyelvoktatás helyzete és a bázisiskolák megszervezése

Az MKP fentebb idézett körlevelének hatására Kecskemét főispánja késlekedés nélkül felszólította Frigyessy Ferenc tanügyi titkárt a középiskolákban indítandó orosz nyelvtanfolyamok szervezésének ügyében. De az elemi szintű oktatás még nagyobb lemaradásban volt e téren. A politikai nyomásgyakorlás és a gyorsalpaló átképzések dacára az alsó fokú oktatási intézményekben az orosz nyelv tanítása a „felszabadulás” utáni néhány évben még mindig kezdetleges szinten volt. 1947-ben a város 12 ezer főnyi elemis diákja közül 1981 növendék tanult idegen nyelvet, az alábbi megoszlásban: latint 378 fő, németet 1531 fő, angolt 51 fő és oroszot mindössze 21 (!) tanuló.¹²⁸ Az orosz nyelvre történő átállásra pedig igen nagy hangsúlyt helyezett a tanügy. A megszállók nemzeti nyelvének oktatását a népi demokrácia iránt elköteleződő, dolgozó nép óhajával és a tanulóifjúságnak az orosz nyelv megismerésére irányuló vágyával indokolta Kecskemét város tanfelügyelője, aki *„fejlődőképes”* pedagógusokat állított a feladat sikerre vitelének ügyébe.

Az orosz nyelv tanítása mellett a „szocialista embertípus” kinevelésének céljából általános, mindenkire kiterjedő világnézeti átképző tanfolyamokat is indítottak Kecskeméten, 1949 őszén. A pedagógusokat tanulókörökbe osztották be, ahol három héten át, heti két órában nyílt lehetőségük a *„Szovjetunió*

127 MNL BKML XVII. 46. Jegyzőkönyvek gyűjteménye. Jegyzőkönyv a Kecskeméti Nemzeti Bizottság 1945. március 30-án tartott üléséről. 3. p 176 /1945. sz. NB hat.

128 MNL BKML IV. 1926. 42/1947. Kecskemét thj város tanfelügyelőjének február havi jelentése. 2. p.

és *Béketábor élén az imperialisták ellen*”, valamint az *„Utópia és valóság a magyar nevelésben”* című broszúrák tüzetes áttanulmányozására és megvitatására. A képzés szemináriummal ért véget. A tanügyiigazgatás területi irányítását ellátó szakfelügyelő jelentést tett azon tervéről is, hogy a vármegyei bázisiskola mellett járasonként is kezdeményezi hasonló intézmények szervezését. A bázisiskolák megalakításának célja a tanulóifjúság „*proletárnemzetköziségre*” és „*szocialista hazafiságra*” nevelése volt, természetesen marxista-leninista szellemben.¹²⁹ 1949 áprilisában a kecskeméti tankerület illetékeségében 15 bázisiskola működött, „*kiváló úttörőcsapattal, megszervezett őrsi étellel*”.¹³⁰ A népi demokrácia mintaiskolái a többi intézményhez képest szorosabb tanfelügyeleti ellenőrzés alatt álltak, emellett a Kultuszminisztérium is több figyelmet szentelt támogatásukra. Az elképzelések szerint a bázisiskolai státuszt ezektől később más intézmények vehették át.

IV. Út az egyházi iskolák államosításáig

Átalakítási törekvések a református egyházigazgatásban és az iskolarendszerben

A felekezeti iskolafenntartók, amíg mozgásterük engedte, igyekeztek elébe menni az oktatási rendszert átalakító kezdeményezéseknek. Az élni akarás szellemi erejével szálltak síkra a jogellenes állami intézkedésekkel, visszaélésekkel, igaztalan vádakkal szemben, ha kellett, politikai kapcsolataikat, közvélemény-formáló képességüket, érdekérvényesítésük minden legális eszközét latba vetették.

Előrelátó intézkedéseket tettek annak érdekében, hogy működésük koruk kihívásainak, a tanügyi reformok szellemének és betűjének maradéktalanul megfeleljen. A téma kapcsán a református egyházközség részéről áll rendelkezésre helyben gazdag forrásanyag, de minden bizonnyal a város többi felekezete is mindent megtett annak érdekében, hogy ne fosszák meg nagy áldozatok árán felvirágoztatott intézményeitől. A korszakban elvárásként fogalmazódott meg a tanügyiigazgatás részéről, hogy a dolgozók műveltségi színvonalának emelésére létesüljenek népi kollégiumok, induljanak iskolai tanfolyamok. „*Nagy érdekek fűződnek ennek az iskolának intézeteink keretében*

129 MNL BKML IV. 1926. 12/1949. „Kecskemét thj. város tanker. főigazgató nov. havi jelentése”. 2. p.

130 Uo. „Kecskemét thj város tanfelügyelőjének 1949. április. havi jelentése” 1949. április 13. (A 12/1949. alapszámon.)

is megnyitására¹³¹ – hívta fel Ravasz László püspök valamennyi közép- és felsőfokú iskola igazgatóságának figyelmét körlevelében, melyhez hozzátette azt is, hogy törekedni kell a tervet teljes igyekezettel megvalósítani, de úgy, hogy az az oktatás színvonalának kárára ne váljék, a felekezeti iskolák hírneve fennmaradjon. Válaszképpen a Kecskeméti Tanítónőképző Intézet részéről Öllös Sarolta¹³² tájékoztatta a püspököt, hogy egy ilyen képzést nyújtó iskola elhelyezése náluk pillanatnyilag nem oldható meg. A tanfolyam elindítása legfeljebb akkor válik lehetségessé, ha a kórházi célra lefoglalt épületrészek visszatérnek kezelésükbe.¹³³ A dolgozók részére szervezett tanfolyamok később minden nehézség ellenére elindultak. Emellett az iskolai oktatásba igyekeztek minél előbb bevezették az orosz nyelv tanítását is, melynek első tanórájára már 1944. november 7-én sor került.¹³⁴ A kecskeméti reformátusok készséggel együttműködtek a fasisztának minősített művek, tankönyvek beszolgáltatása terén is, az oktatásból kivont könyvek, szemléltetőeszközök (képek, térképek) használatának tilalmát szigorúan megtartották.¹³⁵ Iskoláik pedagógusai alávetették magukat a világnézeti átképzéseknek,¹³⁶ minősítő és igazoló eljárások-

131 MNL BKML VIII. 83. a. A Kecskeméti Református Tanítóképző és jogelődjének iratai. A Kecskeméti Református Tanítóképző-intézet iratai (a továbbiakban: VIII. 83. a.). 130/1946. Kelt.: 1946. február 26.

132 Öllös Sarolta 1918. szeptember 1-jén foglalta el pedagógusi állását a kecskeméti református tanítóképző mennyiségtan-természettudomány tanszékén. Kecskemétre kerülését megelőzően a zilahi református óvónőképző megszervezése körül munkálkodott, mely intézménynek igazgató tanára is volt. A kecskeméti tanítóképző vezetését 1922-ben, az intézet addigi igazgatójának halálát követően vette át. Ezzel párhuzamosan a presbitérium rábízta a Madas-árvaház és leányotthon vezetését is. E két intézet igazgatásáért fizetést soha nem vett fel. A rendelkezésre álló rendkívül szerény anyagi lehetőségek ellenére, állhatatos szervezőmunkával, 1926-ban korszerűsítette a tanulóotthont és az árvaházat, majd 1930-ban sikerült megvásárolni azt a telket, ahol az intézetek számára új székházat emeltek. Mindezek mellett a tanítóképzőt színvonalas, országosan is elismert oktatási intézménnyé fejlesztette. 1945 előtt politikai szervezeteknek soha nem volt tagja, oktatásszervező hivatása mellett közéleti tevékenységet nem végzett. A világháborút követő helyreállítási munkákban vezető szerepet vállalt, melynek eredményeként a nevelőképző, árvaház és leányotthon fűtését, vízellátását sikerült kijavíttatni, tönkrement felszerelési tárgyait pótolni. A helyreállítási munkákhoz állami segílyt vagy egyházi támogatást intézményei nem kaptak. A koalíciós kormányzat tanügyi reformját maga is támogatta, annak elveivel egyetértett. Nyíltan támogatta a gimnázium alsó tagozatának általános iskolai osztállyá szervezését. „*Két intézetnek a létrehozása, nehéz viszonyok között való helyreállítása, egyoldalúan csak saját hivatásbeli munkájának való élete odaáldozása jellemzi főbb vonásokban Öllös Sarolta életét.*” KREL Iktatott iratok. 26/1949.

133 MNL BKML VIII. 83. a. 130/1946. Kelt.: 1946. február 26. Öllös Sarolta igazgató válaszirata. 1946. március 12.

134 KREL Iktatott iratok. 343/1944. Jelentés a kecskeméti református egyház helyzetéről. 1944. december 9. 1. p.

135 Pl: MNL BKML VIII. 83. a. 153., 367/1946.

136 Pl: Uo. 307/1946.

nak, a bizottságok határozatainak egyaránt. Nagy lendülettel fogtak hozzá az oktatási reformok és a kor követelményei által sürgetett intézményátalakítási munkához is. Ennek során az általános iskolai képzést leválasztották a gimnázium alsó évfolyamairól, a református intézményeket kollégiumi egységbe integrálták, továbbá átszervezték a tanítóképzés rendszerét, és új tanszékeket is indítottak.¹³⁷ Mindezeket túl megkezdődött a református egyetem megszervezése is, mely a Kecskeméten már meghonosodott jogakadémiát teológiai, tanítóképző (bölcseleti) és orvosi fakultással egészítette volna ki.¹³⁸ A törekvés a város közgyűlésének támogatását is maga mögött tudhatta, azonban a kormányzat eltérő oktatáspolitikai szándékai folytán a tervek nem váltak valóra.

A Kecskeméti Állami Károli Gáspár Gimnázium (1948)
*MNL BKML XXIII. 11. Az iskolák államosításakor felvett leltárak
 és dokumentációk gyűjteménye. Sz. n. irat.*

A református felekezet, pontosabban a Református Keresztyén Ifjúsági Egyesületek Szövetsége részéről 1945 folyamán indult egy olyan irányú kezdeményezés, amely népfőiskolai oktatásukat mezőgazdasági képzéssel egészítette ki.¹³⁹ Ennek érdekében az Országos Földbirtokrendező Tanácshoz fordultak kérelmükkel annak érdekében, hogy a kormányzat Kecskeméten egy mintagazdaság létesítésére alkalmas területet juttasson számukra. Emellett az 1946. évben folytatódott a kecskeméti református egyház népfőiskolájának szervezése is. Az oktatásból kiszorult, marginalizálódott társadalmi rétegeket

137 KREL Presbitériumi jegyzőkönyv. Pl. 21–22.; 70.; 94/1947.

138 Uo. 46/1947.

139 KREL Iktatott iratok. 1945. Iktatószám nélküli iratok. Dátum nélküli irat.

felkaroló intézménynek a KIE¹⁴⁰-székház Budai utca 8. sz. alatti ingatlana adott helyet. Az iskola vezetésére igazgatónak Barkó Antal ifjúsági lelkészt választotta meg a presbitérium. A népőiskola tanerőit a református gimnáziumok és a tanítóképző tanári karából jelölték ki. A beinduló képzésnek 1946 során már két tanfolyama volt, csoportonként összesen 96 óra tartammal. A tantárgyak három fő tematika köré csoportosultak: „vallási, nemzeti és hivatásbeli szolgálat”.¹⁴¹ A gyakorlati foglalkozásokon a csuhéj- és gypjúfonás technikáit sajátították le a jelentkezők.

Küzdelem a felekezeti intézmények életben tartására

Az oktatáspolitikai elvárásoknak az egyházak lehetőségük mértékéig igyekeztek megfelelni. A reformátusok a meglévő internátus, árvaház és lánynevelő intézetük mellé 1947-re tudták népi kollégiumukat megszervezni.¹⁴² Ezzel konkurálva azonban megkezdte működését a Lórántffy Zsuzsanna Népi Leánykollégium is, azzal a kinyilvánított céllal, hogy a munkás és paraszt „proletariátus” gyermekei „művelt, öntudatos építői legyenek a demokráciának”.¹⁴³ A politikailag és anyagilag protezsált népi kollégiumok a magára hagyott egyházi intézményeket létükben fenyegették: „[...] *Kecskeméten megnyílt a leány népi kollégium is. Ennek a leány népi kollégiumnak megnyitása a mi internátusainkat nagymértékben veszélyezteti*”¹⁴⁴ – olvasható a kecskeméti református hitközség 1947. évi levelezésében. Nem csoda, hogy ez év végén a református felekezet 34 fős fiútanoncotthona és 20 férőhelyes leányárvaháza alapvető felszerelési tárgyak és elegendő élelem híján, a legnagyobb nélkülözések elé nézett.¹⁴⁵ Az internátusokban lakó gyermekeknek rendkívül hiányos volt a ruházatuk, sokuknak váltóruhára, télikabátra sem teltt. A felterjesztett kérelmek nyomán a Népjóléti Minisztériumtól ekkor még sikerült egy 1000 forint összegű segílyt kieszközölni, de az intézmény napjai már meg voltak számlálva.¹⁴⁶ A református tanoncotthon fennállásának

140 Keresztény Ifjúsági Egyesület: 1844-ben alapították, Londonban. Magyarországon Szabó Aladár nevéhez fűződik a KIE 1883. október 31-i megalapítása. A szervezet a század elején kimagasló szerepet töltött be az iparos és parasztfiatalok körében végzett szolgálatával. 1950. május 16-án a KIE kimondta „önkéntes” feloszlását. Kereszténydemokrácia Tudásbázis. Internet: <http://barankovics.hu/keresztenydemokracia-adatbazis/mi-micsoda/kiemkereszteny-ifjusagi-egyesulet> (Letöltve: 2015. május 10.)

141 KREL Iktatott iratok. 312/1946.

142 SZABADOS László, 2000. 75.

143 „A kecskeméti Lórántffy Zsuzsanna Népi Leánykollégium számot ad egy év munkájáról”. *Kecskemét*, 1948. június 27. (2. évf. 25. sz.) 3.

144 KREL Iktatott iratok. 442/1947. Lelkipásztori levél. Kelt.: 1947. augusztus 23.

145 Uo. 578/1947. Kelt.: 1947. november 5.

146 Uo. 616/1947.

végére 1948. május 30-án került pont. Ekkor kezdte meg működését a TIOSZ (Tanonc- és Ifjúmunkás Otthonok Országos Szövetsége), melynek keretein belül elindították az Ady Endre Tanoncotthont. Az kollégium a felszámolt református intézmény 15 lakója közül 12-öt átvett. Az egyház a kényszerű döntést tudomásul vette, és kezdeményezte internátusának szociális szeretet-otthonná történő átalakítását.¹⁴⁷ Az újonnan szervezett „demokratikus” népi kollégium viszont megfelelő alapok és intézményirányítási tapasztalat nélkül kudarcra volt ítélve. Már az MKP 1947. februári ifjúsági aktívaülésén is elhangzott, hogy a Tiborc népi kollégium nem tudja élelmezni tanulóit, a tél végére a tüzelőből is kifogytak.¹⁴⁸ Mindezek ismeretében még inkább kitűnik az a szociális úr, melyet az egyházi internátusok, gyermekotthonok kizorításával, indokolhatatlan államosításával idéztek elő. Ezen intézmények a rászoruló, szegény sorsú diákok ellátását sok éven-évtizeden át a kellő szervezeti és gazdasági háttérrel, stabilan tudták biztosítani.

Reformkísérletek az egyházigazgatásban

A református felekezet iskolarendszerének átalakításával párhuzamosan hozzalátott egyházigazgatási, hitközségszervezési reformjainak keresztülviteléhez is. Ennek jegyében 1947. folyamán több hitoktató-lelkészi hivatalt tanyamisszióvá fejlesztettek, vállalva annak megnövekedett terheit.¹⁴⁹ Ezt diktálta a kongrua bizottság javaslata, és ez felelt meg leginkább a Kecskemét környékén élők érdekeinek is. De mindenekfelett érvényesült a földbirtokreform intézkedései nyomán a birtokszerkezet tagokra bontásának, a birtokgazdálkodás „átcsoportosításának” kényszere. A jogszabály szellemében ugyanis a tanyai lelkészségek egyházzrészi tanácsai legfeljebb 30 kat. holdat kitevő gazdaságokat tarthattak meg, melyből a lelkész, a kántor és a harangozó javadalmát lehetett kiegészíteni, 15, 10 és 5 holdas birtoktestek kiosztásával.¹⁵⁰ Az új jogszabályi környezethez igazodás mellett a református hitközség – és feltehetően a többi, földbirtokreform során sérelmet szenvedett felekezet is – igyekezett jogorvoslatért folyamodni a kárára végrehajtott törvénytelen intézkedések ellen. Számtalan panaszbeadványt, mentesítési kérelmet, fellebbezést fogalmaztak meg a földbirtokrendező tanácshoz, földhivatalokhoz, miniszteriális szervekhez és szakbizottságokhoz, sikertelenül. Érveléseik és javaslataik döntő része nem talált meghallgatásra, hiába álltak azok a törvé-

147 KREL Iktatott iratok. 292/1948.

148 MNL BKML XXXV. 27. 1. ő. e. A Kecskeméti városi szervezet jelentései és egyéb iratai /kronológiában/. Jegyzőkönyv az 1947. február 7-én a Magyar Kommunista Párt Ifjúsági aktiváján. 20. p.

149 KREL Presbitériumi jegyzőkönyv. 54/1947.

150 Uo. 60/1947.

nyes jogelvek talaján: „ingatlanaink mentesítendőök az igénybevétel alól, mert földbirtokaink kisebb alapítványi birtokokból tevődnek össze és az egyes alapítványi birtokoknak a területe nem haladja meg egyetlen esetben sem a 100 holdat. Nem lehet ezeket az alapítványi birtokokat összevonni és azokról, mint egészről dönteni, mert az egyes alapítványok más és más célt szolgálnak és azok semmiképpen sem összesíthetők. A lelkészi és kántori javadalomfölddek szintén mentesek az igénybevétel alól [...]”¹⁵¹ – olvasható a református hitközség kecskeméti földigénylő bizottságához beadott fellebbezésében, melyben a törvény hatályán túlterjeszkedő birtokelkobzások ellen kértek jogorvoslatot. Hasonlóképpen vívott szélmalomharcot a református egyház az iskolák államosításának jogcímén, kebeléből kiragadott árvaházainak és internátusának visszaszerzéséért. Az egyenlőtlen erővel vívott küzdelemben ezen a téren sem sikerült engedményeket kicsikarni.

1947–48-ra teljesen világossá vált, hogy a felekezetek erőfeszítései nem érhetnek sikert a kormányzat akaratával szemben. Intézményeik, jövedelmük, vagyonuk, autonómiájuk megtartása érdekében vívott küzdelmük kudarcot vallott. Mivel a tanügyi reformok alapszándéka eredendően nem az oktatásügy megújítása volt, hanem a politikai erőviszonyok megváltoztatása és az osztályharcos-materialista ideológia, kommunista kultúrpolitika adaptálása az iskolai életben, konszenzussal nem is zárulhattak a fejlemények. A kecskeméti református egyház, a többi felekezet mellett, hiába tett meg mindent képzési formáinak, oktatásának, szervezeti struktúrájának átalakítása érdekében, ha a politikai vezetés szándékai (és alkalmazott módszerei) tőle homlokegyenest eltértek. „Az állam jelentős lépésekre határozta el magát” – olvasható a megrendüléssel tudomásul vett megállapítás a kecskeméti református egyházközség 1948. január 4-én kelt presbitériumi jegyzőkönyvében, mely az alábbiakkal folytatódik: „Ez az általános iskolák megszervezése után most a tanítóképzés kérdésében mutatkozik meg. Az egyház tudta nélkül Budapesten és Szegeden nevelőképző főiskolák nyíltak meg. Nyilvánosságra nem hozott, de bizonyosan meglévő rendelet szerint a következő iskolai évben a tanítóképzők I. osztálya már nem nyílik meg. Átalakulnak latinmentes középiskolákká. Arról, hogy az egyházak kapnak-e nevelőképző főiskolát, nem tudunk. Mi lesz tanítóképzőinkkel? Tájékozatlanok vagyunk, de minden erőnkkel igyekezni fogunk megtartani őket, illetve átalakításokkal létüket biztosítani.”¹⁵² A presbitérium kinyilvánította szándékát, hogy intézményei megmentése érdekében még több áldozatot is hoz, ha ezzel célt érhet. Az újjáépítésért az ideig elköltött 150–200 ezer forint mellett további erőfeszítéseket is kész volt tenni iskoláinak megtartása, különösen pedig a mintegy 400 esztendő kollégiumá-

151 KREL Iktatott iratok. 648/1945.

152 KREL Presbitériumi jegyzőkönyv. 56/1948.

nak fennmaradása érdekében.¹⁵³ A kecskeméti presbitérium arra kérte felettes egyházi hatóságát, hogy megkérdése és beleegyezése nélkül többé ne tegyen a nevében további lépéseket az állam képviselőivel történő tárgyalások során: „végreleszen leszögeztük, hogy ragaszkodunk iskoláinkhoz, és nem mondunk le iskolafenntartó jogunkról”.¹⁵⁴ Elkészült egy „vészterv” is arra az esetre, ha a kormányzat mégis rendíthetetlen marad szándékait tekintve, és legfeljebb egy-egy iskolát hagyna meg csupán a felekezetek birtokában. Mentésítés során elsősorban a fiúgimnáziumot és a ráépülő általános iskolát kérték volna meghagyni az egyház kebelében (melyet koedukálni kívántak), második helyre a nőnevelő intézetet és az ahhoz kapcsolódó általános iskolát sorolták. A határozatot memorandum formájában készítették el a Magyarországi Református egyházköztség és a kormány közös bizottsága számára.

Mint tudható, az önként vállalt hatalmas áldozatok ellenére sem lehetett végül a teljes államosítást elkerülni. Dr. Ravasz László, a Dunamelléki Református Egyházkerület püspökének utolsó jelentése egy visszavonulásra kényszerített, de hittel reménykedő egyházi vezető gondolatait hordozta, melyben szókimondó nyíltsággal tekintette át az állam és az egyházak végképp megváltozott kapcsolatát. „Minden püspöki jelentésnek fontos tárgya az egyház és az állam viszonyáról szóló beszámoló. Mai jelentésemnek legfőbb, szinte egyetlen tárgya [...]” – vezette be a korszak legfontosabb kérdését körüljáró eszmefuttatást a leköszönő püspök.¹⁵⁵ A múltban az egyházaknak történelmi jelentősége volt az államiság kereteinek létrejöttében, hivatalainak megszilárdításában. Hivatásuk a kultúrában és oktatásban pótolhatatlan volt. A középkor pogány világából kiteljesedő keresztény egyház a mindenkori államhatalommal szerves egységben és egymást segítő, támogató fejlődésben élt. Ez a szimbíózis az 1940-es évtized végére megszakadt, mely a magyar történelem színpadán példa nélkül állt: „mi most egy rendkívül gyökeres és gyors átalakulás sodrában élünk. Lényegesen megváltozott az államnak önmagáról adott értelmezése, s az ebből következő államvezetés gyakorlatilag mélyen érinti az egyházak egész életterületét”.¹⁵⁶ Minden sérelem, igaztalan vád és támadás ellenére Ravasz püspök óva intette egyházának minden tagját, hogy az államhatalommal szembehelyezkedő elégedetlenek, ellenzékiek seregeit táborába gyűjtse. Hiszen ebben az esetben az egyház indokot szolgáltathat az államnak, hogy benne ellenségét lássa. Az egyháznak a politikától távol kell tartania magát, és sok más területtől is, melyek történelme során mindig is küldetésének részeit képezte, de elvették tőle: a szociális gon-

153 KREL Presbitériumi jegyzőkönyv. 87/2-b/1948.

154 Uo. 101/1948.

155 MNL BKML VIII. 83. a. 456/1948. Dr. Ravasz László XXVII. /és utolsó/ püspöki jelentése. Június 7. 3. p.

156 Uo. 4. p.

dozást, az oktatás és nevelés hivatását. A kereszténység gyökeres megújulásában minden erejével arra kell koncentrálnia, melyet nem vehet át (vagy el) tőle az állam, vagyis a lelki gondozást, Isten törvényeinek tiszteletét és az Evangéliumok tanítását: „*a szeretet szolgálatát, a fegyelem gyakorlását és a krisztusi világosság terjesztését*”. Az egyházak történelmi méretű próbatétel elé kerültek, melynek kimenetele sorsdöntő volt: „*Ebben a nagy átalakulásban vagy meg fog újulni a magyar református egyház s akkor a második ház [azaz a megújult, megreformált egyház] dicsősége nagyobb lesz az elsónél, vagy elpusztul, ha nincs benne lélek*” – írja a leköszönő püspök utolsó intelmében.¹⁵⁷

Ravasz László lemondása, az oktrojált „megállapodás” és az iskolák államosítása felett érzett keserű csalódottság csendül ki a meglepő nyíltsággal és éleslátó stílusban megfogalmazott 1948. évi kecskeméti lelképásztori tájékoztatóból. A dokumentum az egyház és ezen keresztül a kecskeméti reformátusság életbevágó sorskérdéseit feszegette. A tájékoztató készítője, vélhetően Kovács Bálint lelkész, elsőként a püspök lemondásának körülményeire tért ki, mellyel kapcsolatban a következőket jegyezte meg: „*Ravasz László dr. betegségével indokolta meg lemondását [...]. Ezzel szemben a közvéleményben még a mai napig is meg nem cáfolt formában szóbeszéd tárgya, hogy a lemondásba egyházon kívüli erők is belezajártak. Ennek nyugtalanító hatása kétségtelenül tapasztalható. Ha valóban így van, akkor az egyház élete nem független többé, s kimondhatatlan sok aggodalomra ad okot.*”¹⁵⁸ Ezt követően a jelentés rátért a zsinati tanács április 30-i döntéseire, mely az állammal megkötött egyezmény „ratifikálása” körül zajlott. A beszámoló az egyházközség nevében sérelmezte, hogy ezekben az igen súlyos kérdésekben a presbitériumok és a közvélemény szava nem hallatszott el a tárgyalóasztalig. Így már csak a kész helyzet, egy megkötött megállapodás felett lehetett véleményt mondani. „*Szerintünk nem elegendő arra, hogy az államhatalom minden kedvezményét megkapjuk, de esetleg elegendő lehet arra, hogy egyháztagjaink széles rétegeit az egyháztól való elhidegülésre, sőt ellenséges állásfoglalásra készítessék*”¹⁵⁹ – olvashatók a megállapodás visszásságai felett érzett aggodalmak a lelkészi jelentés összegzésében. Kovács Bálint természetesen kitért az egyházak számára legérzékenyebb kérdéskörre, az iskolák államosításának dilemmáira, a kormány részéről megnyilvánuló rugalmatlanság kapcsán. „*Nem tudjuk, hogy az államnak miért olyan sürgős az egyházi iskolák államosítása*”. Ez ügyben a döntéshozó parlamenti pártok erkölcsi kompeten-

157 MNL BKML VIII. 83. a. 456/1948. Dr. Ravasz László XXVII. /és utolsó/ püspöki jelentése. Június 7. 8. p.

158 KREL Iktatott iratok 80/1948. Lelkészi beszámoló. Dátum és aláírás nélküli irat. (Kb. 1948. május hó.) 1. p.

159 Uo. 2. p.

ciáját ismételten kérdőjelbe tette, tekintettel arra, hogy a legitim parlament egyetlen egy pártjának programjában sem volt olvasható az iskolák államosításának terve. Ennek kapcsán a kecskeméti lelkész a korábban hangoztatott elvek melletti nyílt kiállásra sarkallta a református presbitériumot: „*Akármi lesz a tárgyalások végső eredménye, mi leszögezhetjük azt az álláspontunkat, hogy önként semmi körülmények között sem mondunk le évszázados ősi iskoláinkról. Nem mondunk le, mert tudjuk, hogy amiről lemondunk, ahhoz való igényjogosultságunkat minden időkre elveszítettük.*”¹⁶⁰ Az államosítás ügyében 1948. május 23-án a presbitérium a fenti jelentés szellemével megegyező határozatot hozott. Két napra rá, május 25-én a város összes református felekezetű iskolája – mintegy 1000 résztvevővel – csendes demonstratív szándékkal, közös szülői értekezletet tartott. Végül e hónap 30-án, 2500 lélek előtt, az istentiszteletet követő közgyűlésen is ismertették a presbitérium döntését.¹⁶¹ A megtett erőfeszítések, tiltakozások, a szabad véleménynyilvánítás utolsó kezdeményezései azonban semmiképp sem szabhattak új irányt az ekkor már részleteiben előkészített változásoknak.

Az államosítás kezdetei

Az iskolák államosításának lefolyása, annak politikai, hatalomgyakorlati vonatkozásai kapcsán könyvtárnyi szakirodalom áll rendelkezésre, így ezekre nem kívánok részletesen kitérni. A baljóslatú előzményeket követve, egy formális parlamenti vita után az Országgyűlés 1948. június 16-án elfogadta a XXXIII. sz. törvénycikkelyt a „nem állami iskolák fenntartásának az állam által való átvétele” tárgyában. A jogszabály megszületését és végrehajtását több, főként egyházi oldalról megnyilvánuló ellenvélemény, petíció, kérelem kísérte. Ezen szempontok természetesen nem kaptak publicitást, vagy ha nyilvánosság elé is tárták őket, akkor a klerikális reakció, maradi, antidemokratikus erők szabotázs-kísérleteinek kontextusában. A fordulat éve korszakhatárt jelentett a magyar politikai életben, de ez az esztendő vízvonalstót képezett az oktatás-művelődés megannyi területén is.

„*Az 1947/48-as tanév 1944 óta a legnagyobb bizakodással indult. Eredeti helyén fogadta diákjait a fiúgimnázium, a leánygimnázium és a tanítónőképző. Szeptemberben még nem lehetett tudni, hogy utoljára tartottak évnyitó istentiszteletet a templomban. A színpalak mögött már folytak a tárgyalások a »demokratikus iskola« megteremtéséről*”¹⁶² – olvasható Szabados Lászlónak

160 KREL Iktatott iratok 80/1948. Lelkészi beszámoló. Dátum és aláírás nélküli irat. (Kb. 1948. május hó.) 3. p.

161 KREL Iktatott iratok. 268/1948.

162 SZABADOS László, 2000. 83.

a református kollégium történetét feldolgozó értekezésében. Valóban, az MKP vezetőségén belül a tárgyalások már jóval a törvény elfogadása előtt befejeződtek, már csak a kész tényeket kellett a demokratikus látszat meghagyásával közzétenni. Ennek részeként a térségben Pest-Pilis-Solt-Kiskun Vármegye Nemzeti Bizottsága 1948. május 24-dikén egyhangú határozattal foglalt állást a kormány kultúrpolitikai szándékai mellett, amely iránymutató-sul szolgált a megye községi és városi politikai vezetőtestületei számára is.¹⁶³ A minden akadályt leghengerlő politikai nyomás ellenére továbbra is aggodalmak lappanghattak a vezető pártfunkcionáriusok és a közigazgatás előljárói körében.

A kegyesrendi főgimnázium
MNL BKML XV. 5. a. 363.

Erre utal a Keckesmeti Lapok 1948. május 26-i száma, mely közölte a nemzeti bizottság állásfoglalását az államosítással kapcsolatban. A közleményben arra intették a „*az egyházak illetékes képviselőit*”, hogy tartózkodjanak mindenféle ellenséges megnyilvánulástól, különösképp az egyházüldözés hangoztatásától. Mint írták, az államosítás a szabad vallásgyakorlás kérdését nem érinti, a „*népi demokrácia érdekében szükséges és halaszthatatlan intézkedésre*” nemzeti érdekből kerül sor.¹⁶⁴ Június 4-dikén ugyanennek a lapnak a hasábjain kiáltványszerű propagandaközlemény jelent meg „Békességet az iskolák

163 BODOR Jenő, 1983. 15.

164 „Keckesmeti állásfoglalás az iskolák államosítása ügyében. A Nemzeti Bizottság közleménye”. Keckesmeti Lapok, 1948. május 26. (81. évf. 119. sz.) 1.

körül”¹⁶⁵ címmel. A rövid írás a kisgazdapárti küldötteknek Mindszenty bíboros primásnál tett látogatásáról tudósított. A cikk politikai üzenete a békés megegyezést kereső kormányzat felekezeti irányába odafordított szelíd arcát népszerűsítette. „Békességet kerestünk, és keresünk ma is” – idézte a kisgazda pártot a népfront zászlaja alá terelő Dobi István földművelésügyi miniszter szavait az írás, mely a kormányzat legbékésebb szándékairól, a megvalósult nemzeti konszenzusról tudósította az olvasókat.

Az iskolakérdés látszólagos lezárulása után a párt- és közigazgatási vezetés továbbra is árgus szemekkel figyelte az egyházak és híveik reakcióit. A vezető funkcionáriusok közti nyugtalanságról tesznek tanúbizonyságot Kecskemét város közigazgatásának intézkedései is. Az államosítási törvény megszavazása előtt egy héttel, 1948. június 8-dikán tartott rendkívüli értekezlet módfelett tanulságos megállapításokkal szolgált. A város tanácstermében egybehívott ülésen a törvényhatósági jogú város fő hivatalnokai mellett berendelték a volt felekezeti tanintézmények vezetőit és az egyházak képviselőit is.

Czagány Ferenc
*Kecskemét polgármesterei 1848–1950. Szerk.:
Péterné Fehér Mária. Kecskemét, 1996.*

Czagány Ferenc polgármester az egybehívott tagokat először is tájékoztatta a gyűlést elrendelő belügyminiszteri utasításról. A tájékoztatót tartó polgármester és Szidor József tanácsnok a négy nappal azelőtt megjelent újságcikk hangvételétől merőben elütő modorban nyilvánult meg. Utasító,

165 „Békességet az iskolák körül”. Kecskeméti Lapok, 1948. június 4. (81. évf. 126. sz.) 2.

fenyegető, helyenként bántóan rágalmazó stílusban ismertették az egyházak képviselőivel mondanivalójukat. Czagány bevezető felszólalásában a Pócspetrin lezajlott eseményekkel hozakodott elő. Az országos felhajtás övezte rendőrgyilkosság ügye ugyanis a kommunisták számára jogalapul szolgált minden retorzióknak, egyházakkal szemben foganatosítható intézkedésnek. A polgármester közölte, hogy az értekezleten ismertetett belügyminiszteri utasítás alapján az Államvédelmi Osztály vezetői a legszigorúbb módon tartoztak jelenteni az iskolák államosításával kapcsolatban elhangzó valamennyi beszédet, szavazást, szülői értekezletet. A nemzeti bizottság is rajta tartotta a szemét az iskolákon. Értekezleteket, rendezvényeket, ünnepélyeket csak előzetes bejelentést követően lehetett megtartani, hogy a politikai testület a maga küldötteit időben ki tudja rendelni.¹⁶⁶ Az állam és az egyházak között kialakult feszültség csak az ellenséges propaganda műve, tekintve, hogy ilyen mérvű szabadságot még soha nem élveztek a felekezetek azelőtt – mondotta a polgármester ugyancsak az 1948. júniusi rendkívüli értekezleten. Ennek bizonyosságául a körmenetek számát hozta fel. *„Kormányzatunk 3 éven keresztül annyira kesztyűs kézzel bánt az egyházzal, hogy ennek mégis csak véget kell vetni”* – jelentette ki Czagány, akire a Belügyminisztérium ugyancsak jelentéstételi kötelezettséget rótt.¹⁶⁷ Részletesen be kellett számolnia, amennyiben a szószékekről az iskolaállamosítással szemben kritika, kétely hangzott volna el.¹⁶⁸ A város első vezetője figyelmeztette az egyházi intézmények igazgatóit, fenntartóit, hogy a legszigorúbb módon fog eljárni akkor, ha az állami kézbe vett valamikori felekezeti iskolák felszerelése, berendezési tárgyai között hiányok mutatkoznának. A leltár szerint felvett ingóságokért személyesen az iskolaigazgatókat tette felelőssé. *„Nyomatékosan figyelmeztetett tehát ezzel kapcsolatban bennünket a belügyminiszter úr, hogy amennyiben ilyen eset előfordul, a vezető tisztviselőt el fogja helyéről távolítani és az államvédelmi osztály veszi az illetőt őrizetbe.”*¹⁶⁹ Az intézkedés szerint a felszerelési tárgyakkal egy tekintetbe estek az iskolákba bevitt magántulajdonú berendezések, személyes bútorzat is. Ezek elszállításától eltiltották a megjelenteket. Az egyházak és intézményvezetők magántulajdonának „einstandolása” mellett az internátusok növendékeit is érzékenyen érintette ez az intézkedés, ugyanis közülük igen sokan hoztak be a háború után lepusztított kollégiumokba otthonról saját tulajdonú bútorokat, főleg fekhelyeket. A szülők adományaik révén és az igazgatók saját vagyonukból, ingóságaikból pótolták az isko-

166 MNL BKML XVII. 46. Iktatott iratok. 473/1948. Kecskemét Nemzeti Bizottságának levele a Kecskemét-Selyemhegyi Állami Általános Iskola igazgatójához. Kecskemét, 1948. szeptember 3.

167 MNL BKML IV. 1910. a. 73–74/1948. Jegyzőkönyv. 1. p.

168 208.260/1948-III/3. sz. belügyminisztériumi „Bizalmas!” minősítésű utasítás.

169 MNL BKML IV. 1910. a. 73–74/1948. Jegyzőkönyv. 2. p.

lák megsemmisült vagy széthordott berendezéseit. Szidor József tanácsnok ugyan ígéretet tett arra, hogy az államosítást követően majd ezeket a használati tárgyakat visszaszolgáltatják, az adott szó beváltására azonban kevés esély mutatkozott. A polgármester végezetül azzal az érveléssel nyomatékosította a kormányzat visszavonhatatlan akaratát, hogy mivel az egész világon államosított iskolákban tanítják a gyermekeket (ami köztudomásúan nem volt igaz), Magyarországon sem lehetett ez másképp: *„Mi azonban nem akarjuk, hogy a tömegeket olyan sötétségben neveljék továbbra is, mint eddig. Ennek a nevelésnek az eredménye a pócspetri eset is.”* Ezt követően Öllös Sarolta, a tanítóképző igazgatója saját bútorzatának sorsáról kérdezett, majd Szemerey Andor, a református kollégium igazgatója a Kultuszminisztériumnak benyújtott kérelmét hozta szóba. Hozzászólást, kérdést ezután nem tett fel senki, nem is lett volna értelme.

Egy héttel később, június 16-án Kecskemét polgármestere a környező közigazgatási kirendeltségek vezetőit egy újabb belügyminiszteri felhívásról tájékoztatta. A központi kormány szerv vezetőjének értesülései szerint az államosítással szembehelyezkedő egyes katolikus plébániák demonstrációra készültek, ellenállásukat különböző időszakokban tartott harangozással fejezték volna ki. A plébánosokkal közölték, hogy amennyiben a harangozásuk hatására rendzavarás történne, személyükben találnák meg a felelősöket. Egy másik információ szerint *„egyes papok”* testőrgárdákat szerveztek saját védelmükre. Az utasítás kitért arra, hogy az ilyen módon szerveződő egységeket a belügy *„a reakció fedőszervének, illegális államalakulatoknak”* tekinti, tagjait azonnal eljárás alá fogja vonni, illetve internálni fogja.¹⁷⁰

A tanintézetek elvételét évszázados fenntartó egyházaiktól egy jelentéktelen, semmitmondóan tárgyilagos tájékoztatás örökítette meg a Kecskeméti Lapok hasábjain, 1948. június 23-dikán.¹⁷¹

„Rendben, nyugalomban adta át iskoláit mindkét egyház az államnak.

A felekezeti iskolák államosításáról szóló törvényjavaslat megjelenésének napján, pénteken, a Belügyminisztérium hatáskörébe tartozó városi számvevőség egy-egy tisztviselője a város egy-egy tisztviselőjével leltározás végett ki-kiszállt az érintett iskolákba. Az igazgatók készséggel álltak rendelkezésre, s az épületek berendezési tárgyainak átadása legnagyobb rendben és nyugalomban történt meg.

170 MNL BKML IV. 1910. a. 78/1948. a Belügyminisztérium 185.993/1948/III./2. utasítása. 1948. június 15.

171 *„Rendben, nyugalomban adta át iskoláit mindkét egyház az államnak”.* Kecskeméti Lapok, 1948. június 23. (81. évf. 119. sz.) 1.

A következő iskolákban leltároztak: Kegyesrendi általános iskola és gimnázium, Angolkisasszonyok általános iskolája és gimnáziuma, Református kollégium általános iskolája, fiúgimnáziuma, fiúinternátusa és leánygimnáziuma, Református tanítóképző és internátus, Egyetemes Református Jogakadémia és Egyetemes Református Jogakadémia 90 holdas mintagyűmölcsöse.”

Az államosítást követő időszak eseményei

Az oktatás pártállami monopolizálásával jelentős lépést tett az MDP a szellemi-kulturális élet feletti totális rendszer kiépítése terén.

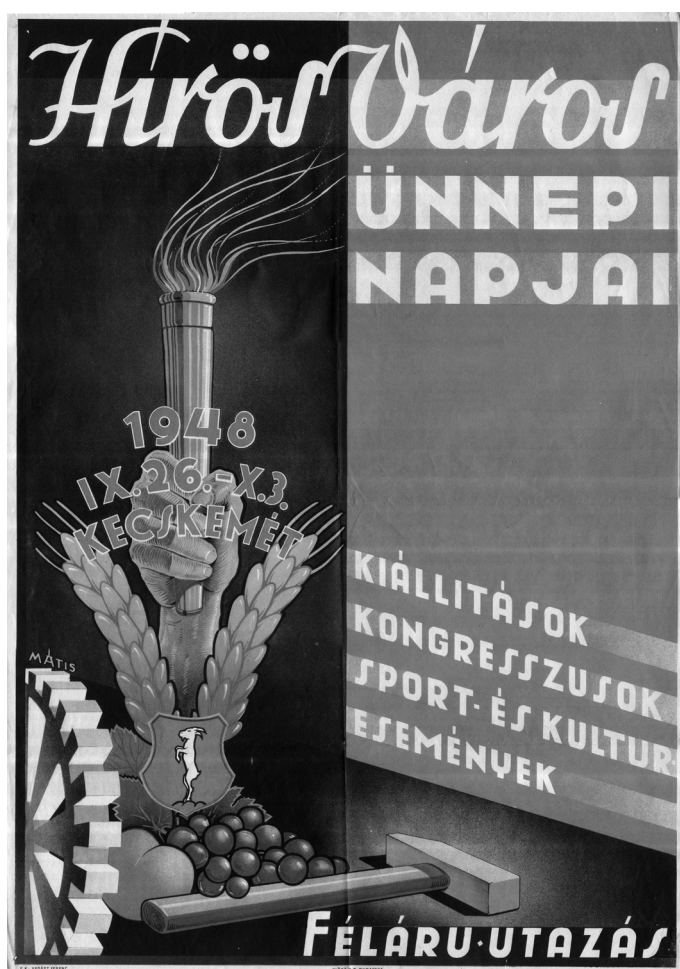

A Református Tanítóképző szülői fogadószobája (kb. 1940)
A KREK Könyvtárának gyűjteménye

Az tanügy új időszámításának alapkövét 1948. szeptember 4-én az államosított iskolák számára megtartott nagyszabású, közös évnyitón rakták le.¹⁷² A város mintegy 2000 egybegyűlt ifjút és pedagógusát a politikai vezetés potentátjainak „színe-java” köszöntötte. A párt oktatás és kultúra területén aratott diadalát hírül adó ünnepélyen az elhangzott szónoklatok egytől egyig a nagy szocialista forradalom dicsőséges eredményeit és új útjait méltatták. Az ünneplő közönséget elsőként – a nemzeti bizottság nevében – Vadász Ferenc köszöntötte. Szónoklata az akkor közkeletű metafora köré épült: „*A népé a*

172 „Megnyíltak az iskolák kapui”. Kecskeméti Lapok, 1948. szeptember 7. (81. évf. 205. sz.) 1.

föld, a népé a gyár”, és immár a népé lett az iskola is. Vadász kifejezte sajnálatát is egyben az „egyházi nevelők” távolmaradása miatt, mely mögött rossz szándékú, koholt politikai ürügyet feltételezett. „A költött okok nem helytállóak, mert az iskolákban senki sem akar pártpolitikát és egyházellenességet tanítani”. Lakos Imre, a Diákszövetség titkára a felől tett bizonyosságot, hogy a város tanulóifjúsága „az új életforma, a haladó és építő emberek táborába” igyekszik. A Magyar Nők Demokratikus Szövetsége (MNDSZ) és az úttörőszövetség küldöttei is köszöntő szavakat intéztek a megjelentekhez. A „szülők nevében” Tompos Sándorné, a nemzeti bizottság kommunista párti tagja szólalt fel.

A „Hírös Város Ünnepi Napjai” rendezvény plakátja (1948)
MNL BKML XV. 3. a.

Az iskolák államosításának sikereit a város vezetése nagy felhajtással propagálta. A „Hírös Város Ünnepi Napjai” programsorozatáról 1948. nyárutóján részletesen tudósított a Kecskeméti Lapok.¹⁷³ Az „értelmiségi nap” alkalmából ellátogatott Kecskemétre Ortutay Gyula kultuszminiszter, akinek első protokolláris útja a városi árvaházba vezetett. A potentát vendéget Czagány Ferenc polgármester és az intézet igazgatója fogadták. A szocializmus hatalmas kulturális győzelme felett elhangzott ünnepi beszédek természetesen ez alkalommal sem voltak híján nagyhatású frázisoknak, propagandisztikus szólampaneleknek. Elhangzottak lelkesítő szónoklatok, láthatták a gyermekek népi táncsoportját, és volt énekkari műsor is. Ezt követően, a városháza dísztermében a kultuszminiszter a termet zsúfolásig megtöltő hallgatóság előtt felolvasta „Irodalom és politika” című értekezését. A beszéd konkrét, címében megjelölt tematikájánál sokkal általánosabb kinyilatkoztatásokat tartalmazott. Programszerűen vázolta fel a párt értelmiség felé támasztott elvárásait. A szocialista eszmével való azonosulás, annak szellemi, művészi kinyilatkoztatása immár nem lehetősége, hanem kötelessége az intelligenciának. *„Rámutatott arra – írja a tudósítás –, hogy ma a nem politizálók magatartása is politizálást leplez, illetve leplez le. Ma a marxizmus és nem marxizmus éppúgy elválaszthatatlan egymástól, mint a forma és a tartalom az alkotásban”.*

Az államosítást követve újabb erőre kapott az egyházellenes propaganda, mely fokozott arroganciával kívánta legalizálni a keresztülvitt tanügyi kormányprogramot. Vári Ferenc plébánost ostorozó publikációval („Egy »megbocsátó« ítélet”), valamint „A Klerikális reakció megfékezését követeli a Nemzeti Bizottság” című cikkel vezette be az MDP pártlapja, a Kecskemét című hetilap újabb rágalomhadjáratát. A javaiktól, földjeiktől és immár tanintézeteiktől is megfosztott felekezetek elleni újabb kirohanást egy iskolai körkép bemutatása nyomán intéztek a propagandafelelősök. A cikk egy vizsgálat „eredményeit” mutatta be, melyet a nemzeti bizottság a Pedagógusok Szakszervezetével karöltve folytatott le a volt felekezeti intézmények körében. A vizsgálódás alapja ezúttal is a kiirthatatlannak tűnő klerikális reakció leleplezése volt, mely nemrégiben a zalaegerszegi iskolasztrájk során ismét megmutatta igazi arcát (a cikk beszámolt Zala megye székhelyén egy államosított iskola botrányáról, melynek elhagyását a papság szabotálta). *„Mivel Kecskeméten is vannak államosított egyházi iskolák, mindszentista papok és fasiszta családok, érthető, hogy meg kellett vizsgálni a volt egyházi iskolák és papjaik helyzetét, nehogy Kecskemét második Zalaegerszeggé váljék”¹⁷⁴* – írja

173 „Hírös Város ünnepi napjai”. Kecskeméti Lapok, 1948. október 5. (81. évf. 229. sz.) 1.

174 „45 hold földet »találtunk«... Zalaegerszeget akart előkészíteni Kecskeméten a mindszentysta papság?” Kecskemét, 1948. november 21. (2. évf. 46. sz.) 3.

a hetilap. A cikk a „népnek” juttatott, illetve a felekezetek számára meghagyott ingatlanok elosztása kapcsán is igazságtalanságot kiáltva méltatlankodott. Emellett kardinális kérdésként a rendházak iskoláktól való elválasztását firtatta még, mely egy ragályos morális mótó fejezetében tárult az olvasó elé. Az e tárgyban végzett vizsgálat sajtóban megjelent visszhangját, mint a kommunista propaganda jellegzetes „médiatermékét”, az alábbiakban közöljük:

„A bizottság első útja során az

Újkollégiumban

vert tanyát. Az alapjában rosszul épített épület bizony még korántsem nyújt megfelelő elhelyezést az ide összetömörített iskolának, sok a hiány, sok a rom. A szétválasztás nem történt ugyan még meg, de a református papok szigorúan tartják magukat a rendelethez, át nem lépnék az egyház számára kijelölt területet, sőt az államosítás óta is többször álltak egykori iskolájuk segítségére. Bevallják, hogy most sokkal több eszköz van a megfelelő neveléshez, mint régen. Allítják, ami feletteseiknek is a felfogása, hogy a tanítás állami feladat.

A másik volt ref. iskolában,

A tanítóképzőben, illetve most általános iskolában és tanulóotthonban hasonló a helyzet, sőt itt tökéletes az elválasztás. Csak a Madas-alapítvánnyal van vita, mely állítólag fenntartotta ebben az épületben működött árvaházát, és amelynek itt bizonyos ingóságai voltak.

A vizsgálat során kiderült, hogy a Madas-alapítványnak 2000 hold földje volt Sáriban és ebből kellett volna két árvaházat fenntartani, egyet Pesten, egyet Kecskeméten. Ámde a hatalmas birtok jövedelméből vajmi kevés jött az árvaházba, legfeljebb ősszel néhány zsák burgonya és az árvaházat tulajdonképpen a mellette működő internátus tartotta el. A 2000 hold nagybérletben volt »értékesítve« és úgyszólván az utolsó fillérig eladminisztrálódott. Végre most felosztásra került, így betöltheti hivatását: termel a nemzet számára és az internátusban sem kell már egész kis vagyonokat fizetni, mert ezt is az állam tartja fenn.

A volt katolikus iskolák közül

Az angolkisasszonyok

volt intézeteiben már egyenesen megdöbbentő a helyzet. Egyetlen tágas, a fejlődést is biztosító épület van, ezt is az apácák lakják. A gyerekek valósággal nyomorognak, összezsúfolódtak vagy vakoskodniok kell a volt lovardában. Hozzá még az apácákkal közös az udvar, a mosókonyha és az iskola telkén van a nagy disznóhizlalda, mely az iskolának büdösít, az apácáknak meg duzzasztja a hízókat, ugyancsak nagy számban. A mindszenhysta [sic] kisasszonyok nem fognak éhezni hosszú időn át, bár erősen kérdéses, hogy a hízókat nem egykori internátusuk pénzén vették-e? Így lehetünk a földbirtokkal is, mert a felületesen felvett leltárból nem tűnik ki, az internátusé-e vagy a kisasszonyoké? Ez a kérdés még tisztázásra szorul. Bizonyos, hogy nincs elválasztás a kolostor és az iskola között, ha tetszik, bármikor bemehetnek oda. Az is bizonyos, hogy az <angolok> ugyancsak gondoltak magukra a leltározásnál, így elvitték az egyetlen fürdőszoba berendezését is, minek következtében a tanulók nem tisztálkodhatnak.

A másik volt katolikus iskolában,

a volt piarista gimnáziumban

az előzővel megegyező a kép. A kettős épületet a templom választja szét. Jobbra van az internátus, mely túlsúfolt és pl. egy pici szobában öten is alszanak, addig a baloldalon a papok laknak és több szoba üresen áll. De ez az épület egyébként is jóval nagyobb a másikonál.

Mégis, amikor felállították a plébániahivatalt, az iskolától vették el a helyiségeket, sőt öt pap az emeleten elfoglalt 1-1 szobát, amikre kitették a táblát: <Magánlakás>. De táblák vannak a bejáraton is: <Állami iskola tanulóotthona> és közvetlen mellette: <plebánia hivatal>... Ott sétálnak a papok az internátus folyosóin a diákokkal vegyesen.

Merő véletlen, hogy nem lett az intézet Zalaegerszeg...

Azt mondja a közmondás, hogy

Minden szentnek maga felé hajlik a keze.

Mintha így lennének derék piaristáinknál. Megtarthatták 100 holdas birtokukat mint maximumot, de még kellett is nekik 43 hold föld, amit pedig az internátus használt, tehát ugyancsak államosítás alá tartozott volna. Mégis ők aratták le, sőt, ha a bizottság nem elég éber, még ezután is nekik és nem a gyerekeknek termett volna a föld. Sürgős felterjesztés ment illetékes fórumhoz

az igénybevétel végett és a tanulóotthon megmentése érdekében. Az a kérdés is felmerült, nem lenne-e helyes, ha az összeszorított tanulóotthon és a papok helyet cserélnének?

Ez tehát a helyzet Kecskeméten a volt egyházi iskolák helyzetében. Éppen ideje volt, hogy felfedjük a tűrhetetlen helyzetet és a mindszenhystákat [sic] leleplezzük.”

Az állítólagos „*mindszenhysták*” áskálódásaival szemben kifejtett látványos kirohanásokat, spontánnak beállított tiltakozóakciókat szakmai és érdekképviseleti szervezetek is előszeretettel rendeztek. Mellettük nagy figyelem háruult a volt egyházi intézmények növendékei között felszínre törő diákmegmozdulásokra is, melyekkel egybehangzóan igazolni kívánták a katolikus egyház romlottságát, a fasiszta és antidemokratikus erőkkkel való cinkos együttműködését. Az angolkisasszonyok volt gimnáziumában például 1948 decemberében egy „*rögtönzött gyűlést*” szerveztek, válaszul a dühöngő klerikális reakcióra.¹⁷⁵ Az efféle demonstrációk egy többször újrahasznosított forgatókönyvet követtek. A gyűlés először is határozatban követelte a kormányservek fellépését a demokráciaellenes szervezkedésekkel szemben, majd a tiltakozó diákság utcára vonult, és petíciót adtak át. A volt piarista gimnázium öntudatos növendékei is bekapcsolódtak a Mindszenty-ellenes jelszavak zászlaja alá toborzott országos megmozdulásokba: memorandumot fogalmaztak meg, majd forradalmi indulókat énekelve csatlakoztak a városháza elé vonuló tiltakozó tömeghez. Ezután diákkövetség vonult a polgármesterhez, illetve egy négyfős küldöttséget szerveztek tiltakozásuk kifejezésére az egyház felé is. A katolikus parókia előtt felsorakozó tömegeből kilépő követek átadták tiltakozó jegyzéküket a segédlelkésznek (Baranyi László apátplébános ekkor éppen temetésen celebrált). „*»Jókívánásait« a hercegprímáshoz intézték, az alábbi üzenettel: »hagyja végre abba a magyar nép ellen folytatott eddigi politikáját«*”.¹⁷⁶ A lejárató kampánysorozat minden téren hatat üzent a katolikusoknak.

1948. december közepén a Kecskemét nevű napilapban egy szenzációhajhász, koncepciósan leleplező stílusú beszámoló jelent meg, az „*apácák fegyházában*”, a Jópásztor rend zárdájában állítólagosan sínylődő, szerencsétlen sorsú leányokról. A rémmesébe illő vádak szerint az apácák a sötét kőzékort idéző módszerekkel sanyargatták a kezükre adott kis növendékeket.

175 „Az angolkisasszonyok volt növendékei kérik az egyházi reakció megfékezését...”. Kecskemét, 1948. december 5. (2. évf. 48. sz.) 3.

176 „A katolikus diákság hatalmas tiltakozása a Mindszenty-reakció ellen...”. Kecskemét, 1948. december 12. (2. évf. 49. sz.) 1.

Előfordult a cikk szerint, hogy többüket véresre verték. Javító-nevelő módszerük volt – írja a Kecskemét –, hogy a leányokat kulákokhoz adták ki éhbérért, hol legfeljebb híg levest kaphattak, míg szerény munkadíjukat a rendház pénztárába utalták. A rend az állam dotációján keresztül még a társadalmat is megkárosította – mondott ítéletet a cikk írója. A visszaéléseket egy kiküldött bizottság tárta fel 1947-ben, de érdekes módon csak ekkor derült ki. A vizsgálat nyomán határozat született, hogy „a lányokat kiveszik az apácák karmai-ból”, a rendelkezés végrehajtását azonban 1948 decemberéig halogatták.

Iskolai élet 1948 után

Az államosítást követő tanév közoktatási helyzetéről 1949 szeptemberében Fehér István párttitkár az MDP kecskeméti végrehajtó bizottsága előtt adott számot: „arról, hogy eddig az iskolák hogyan vannak megtelve és mik a hiányosságok”.¹⁷⁷ A funkcionárius külön hangsúlyozta, hogy a középiskolai felvételeknél javultak a szociális összetételi arányok. A jelentés számszaki eredményei az alábbiak voltak: az ún. pedagógiai gimnáziumba összesen 115 növendék folyamodott felvételért, közülük 18 jelentkezőt utasítottak el („osztályidegen szülők gyermekei” indoklással). A tanítóképző iskolába 97-en adtak be kérelmet. Ide azonban csupán 50 növendéket lehetett felvenni, mivel a városban csak egyosztályos képzést engedélyezett a szakminisztérium. Akiknek nem jutott hely Kecskeméten, azokat más településre irányították át. A kecskeméti óvónőképzőbe ugyanilyen okok miatt a felvételt nyert 105 hallgatóból csak 50-et lehetett elhelyezni. A Katona József Általános Gimnázium 3 osztályt indított, 150 fős létszámkapacitással. Az ide jelentkező 144 főből 82-nek a jelentkezését fogadták el, a fennmaradó helyeket a tanító- és óvónőképző intézetekbe felvett növendékek átirányításával töltötték fel. A Szenczi Molnár Általános Gimnázium 107 jelentkezője közül 87-et vettek fel; a Közgazdasági Leánygimnázium 1 osztállyal és 50 tanulóval indult (ide 74-en jelentkeztek); a Közgazdasági Fiúgimnázium ugyanekkora létszámmal kezdhetette a tanévet (61 jelentkezőből 49-et választottak ki); a Mezőgazdasági Gimnázium 2 engedélyezett osztállyal, 50-50 fővel indíthatott (10 jelentkezőt utasítottak el, azokat is politikai indokkal: „mert a szülők kulákok”).

A város 6 gimnáziumába felvett növendékek szociális összetételét 1949 szeptemberében az alábbi kategóriákba csoportosították:

177 MNL BKML XXXV. 43. 4. ó. e. A végrehajtó bizottság üléseinek jegyzőkönyvei. Jegyzőkönyv a VB 1949. szeptember 12-i üléséről. 3–4. p.

Gimnáziumi növendékek szociális összetétele, 1949

nagyipari munkás	58 fő	15,8%
kisipari munkás	42 fő	11,4%
agrárproletár és kisparaszt	120 fő	32,7%
10–50 holdas paraszt	25 fő	6,8%
pedagógus	14 fő	3,8%
értelmiségi	33 fő	9%
kisiparos, kiskereskedő	52 fő	14,2%
egyéb	23 fő	6,3%
Összesen:	367	100%

A statisztika összevethető a Kecskeméti Református Kollégium Fiúgimnáziumának adataival 1947/48-ból. Az államosítás előtt a református középiskolába járó tanulók 45,4%-ban szellemi foglalkozású, értelmiségi családok gyermekei közül kerültek ki. Kisiparos és kiskereskedő háttérből 21,3%-uk érkezett, míg a közép- és kisbirtokos, valamint napszámos családból érkező tanulók aránya 26,8% volt. A Református Kollégium leánygimnáziumánál ugyanezen bontásban az alábbi arányok érvényesültek: szellemi-értelmiségi: 38,9%; kisiparos és kiskereskedő: 11,5%; a közép- és kisbirtokos, napszámos: 39,1%.¹⁷⁸ Az arányok összevetésénél érdemes azért jegyezni, hogy a mezőgazdasági és közigazgatási képzésre jelentkezők között korábban is nagyobb arányt képviselhetek a nem értelmiségi pályán mozgó szülők gyermekei, míg a gimnáziumi oktatást a polgári réteg vette jobban igénybe. Az államosítást követő nagy változások miatt a közölt adatsorok összevetésére csak korlátozottan van lehetőség, a domináló tendenciákat azonban nagy vonalakban mégis szemléltetik. A jelentést készítő városi titkár a kollégiumi felvételeknél egy komoly mulasztásra is kitért. Néhány esetben előfordult ugyanis, hogy kulák szülők gyermekeit vették fel a helyi intézmények, mégpedig MNDSZ-javaslat alapján.

Kollégiumi ellátás még preferált családi háttér mellett sem juthatott mindenkinek. A Dél-Pest megyéből érkező 551 tanulóból a felénél is kevesebb gyermeknek az elhelyezését lehetett megoldani. Az általános iskolai kollégiumokba például a jelentkező 200 tanulóból mindössze 44 gyermeknek jutott férőhely. A szelekció során szigorúan érvényesítették az osztályharcos ideológiát, melyet a szociális háttérre mutató arányok jeleznek: a felvett, összesen 243 gyermek szülői háttére 23%-ban munkás, 15%-ban agrárproletár, 44%-ban kis- és középparaszt, 9%-ban iparos és 9%-ban értelmiségi volt.

178 SZABADOS László, 2000. 106–107.

Az egyesült munkáspárt kecskeméti szervezetének 1949. szeptember 12-i ülésén napirendre került a város oktatási helyzete. Az értékelés kapcsán Lendvai Ferenc pártsajtóért felelős káder több észrevételt is tett. Egyfelől kifogásolta a Katona József Gimnázium igazgatóhelyettesének magatartását, aki az iskola tanévnyitó ünnepélyén túl buzgónak bizonyult a hittanbeíratással kapcsolatos tájékoztatásban, megsértve – szerinte – az állami feladatok és az egyházi funkciók szétválasztásának elvét.¹⁷⁹ A hittan kérdésén túl Lendvai egyéb válságjelenségekre is felhívta a figyelmet a kecskeméti oktatás általános helyzetével kapcsolatban: véleménye szerint például a mezőgazdasági gimnáziumban az oktatás színvonala elégtelen, a tanári kar szakmailag felkészületlen, „sülány” volt. A pedagógus szakszervezet működése sem bizonyult hatékonynak. Ennek okát a szakszervezeti titkár személyében látta, akiről azt is kiderítette, hogy az apja valamikor csendőr volt, ő maga pedig 26 hektáron gazdálkodott.¹⁸⁰ Általános problémaként értékelte továbbá, hogy a pedagógusok még mindig vonakodtak csatlakozni a Magyar Dolgozók Pártjához. „*Ennek okát abban látom, – indokolt a pártsajtós hozzászólásában – hogy itten sok felekezeti iskola volt és a pedagógusok nem akartak belépni a pártba.*”¹⁸¹ Vagyis az ok megint csak a klerikális reakció mesterkedésében volt keresendő. A helyzet realisabb értékeléséhez tanulságos az iskola pedagógusainak szemszögéből is megvizsgálni a kérdést. A színvonalas, eredményes oktatás megteremtése előtt tornyosuló nehézségekről a mezőgazdasági gimnázium 1949. október 15-én kelt szakmai beszámolójában olvashatunk: „*Ez az első munkaév, mely ilyen feladatokat állított elénk [ti. a szocializált nagyüzemi mezőgazdaság igényei szerint kialakított, materialista szemléletben átreformált oktatást]. „Annyi nehézség torlódik munkánk elé, amit legyőzni csak úgy tudunk, ha részleteibe[n] is megbeszéljük a feladat követelményeit [...]. Meg kell említeni, hogy mit is lehet jelenleg iskolánknál elérni a gyak. oktatás terén. Az iskolánk jelenlegi felszerelése annyira hiányos, sőt majdnem semmi, hogy felelősségteljes gyak[orlati]. oktatást semmilyen tárgykörben végezni nem lehet. [...] A kertészet és állatteny[észtés] is küzd, mert a tangazdasági adottságok nem szolgálják a koll[ektív] gazd[álkodás] feltételeit. A vegytani, biológiai és fizikai gyakorlatok pedig még nagyobb nehézségekkel és igazán helyi megoldásokkal folyhatnak.*”¹⁸² Felszerelés, tankönyvek, tantervi utasí-

179 MNL BKML XXXV. 43. 4. ó. e. A végrehajtó bizottság üléseinek jegyzőkönyvei. Jegyzőkönyv a VB 1949. szeptember 12-i üléséről. 5. p.

180 Uo.

181 Uo.

182 MNL BKML XXIII. 11. 19/1949. „Iskolánk gyakorlati oktatásának kérdései. Melléklet a módszeres ért.[ekezlet] jegyzőkönyvéhez.” Kecskemét, 1949. október 15.

tás, alapvető infrastruktúra (víz, gáz) nélkül, tehát gyakorlatilag a nulla szint-ről kellett a mezőgazdasági gimnáziumot felzárkóztatni, mely érthető módon, teljesítményén is megmutatkozott.

A pártideológia által átszabott oktatási rendszerben nem hagyták figyelmen kívül a „klerikális reakció” fellegráinak számító, reakciónak tételezett iskolai közösségeket sem. Az egykori felekezeti (közülük is elsősorban a piaristák és angolkisasszonyok rendjébe tartozó) iskolákból a pedagógusok és tanulók egy részét más tanintézmények között szórták szét. Az okot a túlzásfolt-ságban, a tanulói létszám arányosításában nevezte meg a tanügyi igazgatás, mondván: „[...] az áthelyezés tisztán a gyermekek érdekében történik”.¹⁸³ Az átrendeződések nyomán a volt szerzetesi iskolákból elvezényelt és elbocsátott tanerők pótlására csak 1948 szeptemberében 13 helyettesítő és 2 rendes tanár kinevezéséről kellett határozni.¹⁸⁴ A pedagógushiányt súlyosbította, hogy az esküokmány aláírását a szerzetestanárok megtagadták. Ezeket az eseteket természetesen a reakciós felsőpapság bűnlajstromába róta fel a propaganda: „A szerzetesek is szeretnének tovább tanítani, de feletteseik még nem engedik őket”¹⁸⁵ – olvasható a Kecskemét egyik, 1948. júliusi számában. Egy augusztusi cikkben a téma fejtegetését dr. Vágó Dezső tanfelügyelő folytatta, aki a szerzetestanárok helyett, sőt nevükben vette magához a szót. „Előre kell bocsátanom – mondotta Vágó Dezső, – hogy a szerzetestanárok egyénileg nem helyeslik egyházi főhatóságuk merev álláspontját, és szívesen tanítanának az állami iskolákban [...], azonban a szerzetesi fogadalom köti őket.”¹⁸⁶ Vágó megjegyezte, hogy a piarista tanárok egy része az egyházigazgatás terén ténykedett tovább, az angolkisasszonyok szerzetestanárait pedig magánórák, kézimunka-, nyelv- és zenetanítás juttathatta kenyérkeresethez. A beszámoló különös figyelmet fordított a népi demokrácia által kézbe vett iskoláknak a rendházaktól való elszigetelésére. A kifogásokat álságosan tapintatos szándékkal, az egyházak érdekében hozta fel a cikk. Mint olvasható, az államosítás után a piaristáknál a rendházat egy külön épületszárnyba toloncolták át, melyet az iskolától „zárt falakkal” el lehetett szigetelni. A hozzá tartozó kertet is el lehet választani egy kerítéssel, így „a szerzetesi élet rendjét semmi sem fogja zavarni” – nyilatkozott az egyházak igényeire figyelmes tanfelügyelő.

183 „A zsúfolt létszámú iskolákból a legközelebbi iskolába helyezik át a tanulókat”. Kecskeméti Lapok, 1948. szeptember. 9. (81. évf. 207. sz.) 2.

184 „Új tanerők a volt egyházi iskolákban.” Kecskeméti Lapok, 1948. szeptember. 23. (81. évf. 219. sz.) 1.

185 „A szerzetesek is szeretnének tovább tanítani, de feletteseik még nem engedik őket.” Kecskemét, 1948. július 25. (2. évf. 29. sz.) 1.

186 „A volt szerzetesi iskolák átrendezéséről...”. Kecskemét. 1948. augusztus 15. (2. évf. 32. sz.) 2.

A szervezeti átalakítás mögött húzódoó tényleges politikai érdekek és indítékok természetesen más megközelítésbe helyezik a cikkben elmondottakat. A kettős beszéd gyakorlatának érzékletes példáját láthatjuk a tanfelügyelő cikkével szemben a Kecskeméti Nemzeti Bizottság döntésében, mely már más hurokat pengetett meg. A testület mint a népi demokrácia letéteményese, a klerikális reakció ellen fogalmazott meg deklarációt. Állásfoglalását azért látta szükségesnek, hogy az egykori szerzetesrendi intézményekben kitörő zűrzavart megelőzze. Egy 1948 decemberében kelt, egyenesen a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumnak címzett levélben tiltakozásukat fejezték ki azon gyakorlattal szemben, hogy mind a volt piarista gimnáziumban, mind az egykori angolkisasszonyok intézetében a papok és szerzetesek a folyosókon, illetve az udvaron közvetlenül kapcsolatba léphetnek a tanulói fűjással. Erre a veszélyes rendellenességre hívta fel a nemzeti bizottság a kormány szerv figyelmét. A jelenség mögött természetesen nem az egyházak szándékos provokációja állt, hanem a kettéválasztott épületrészek szeparációjának kivitelezhetetlensége húzódoott.¹⁸⁷

Kettős beszéd vallási kérdésekben

A felekezetek és általában a hitélet gyakorlásának visszaszorítása kapcsán az MKP, majd MDP közleményei, szószólói konzekvensen cáfolták állítólagos egyház- és vallásellenességüket. Különösen az 1948. esztendőre volt jellemző retorikai elem annak minduntalan bizonygatása, hogy a kommunisták pusztán szakmai és nemzeti érdekből tértek az oktatási intézményrendszer államosításának útjára: *„ne beszéljen itt senki kultúrharcról, mert ilyen nincs – és ne beszéljen itt senki vallás- és egyházüldözésről, mert ilyen nincs. Ezt nem mi állítjuk, ezt mindenki tudja. [...] Az egyházi iskolák államosításának a nép és a köztársaság érdekében kell bekövetkeznie”*¹⁸⁸ – olvasható Vadász Ferencnek, az MDP kecskeméti titkárának 1948 májusában megjelent kommunikációjában. Az MDP álláspontját súlykoló gondolatkörhöz egy következő lapszámban Vadász Ferencné¹⁸⁹ cikke kísérelt meg – ugyanolyan végkövetkeztetést levonva – másik nézőpontot kínálni. A fejtegetés ezúttal a szülők érzelmeire és érdekeikre alapuló rációra hivatkozva (már-már közigazdasági és oktatásügyi szakpolitikai alapokra helyezkedve) sorolta fel az érveket az államosítás eszméje mellett, melynek gyümölcse a gyermekek boldogulásá-

187 MNL BKML XVII. 46. Iktatott iratok. 706/1948.

188 „Kecskemét és az egyházi iskolák ügye”. Kecskemét, 1948. május 23. (2. évf. 20. sz.) 1.

189 Vadász Ferencné: 1947. augusztus 31-én az MKP Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyei listáján parlamenti mandátumot szerzett. 1947. szeptemberétől az MKP Dél-Pest megyei bizottságának propagandistája. RIGÓ Róbert, 2014. 340.

nak egyengetése, korszerű ismeretszerzése, és nem utolsósorban ingyenes képzésben való részesítése. Mindezen óhajok – állította Vadászné – csakis akkor válhatnak valóra „*ha az állam egységesen átvállalja az oktatási terheket az ország minden iskolájában.*” A fejlődés csalhatatlan letéteményesei egyedül az állami intézmények, szemben az egyházak avított, idejétmúlt módszereivel. A klerikális reakció azonban a naiv szülőket megtévesztve, az óhajtott demokratikus átalakulás előtt minduntalan gáncsot próbált vetni. Például a szülői értekezletek alkalmával rendszeresen elhangzottak azon aggályok, hogy a felekezettől elválasztott intézmények nem fogják a gyermekek hitéleti nevelését biztosítani: „*Nem engedjük, hogy kiöljék gyermekeink lelkéből a vallásos érzületet*” – idézte a cikk az ez idő tájt gyakorta elhangzott ellenérveket, melyek mögött a szerző szándékos hangulatkeltést, izgatást tétélezett fel.¹⁹⁰ A vezércikkek idézett érveit nyomasztóan lehengerlő propagandaakciókkal sulykolták az emberek fejébe. Ekkoriban szinte minden fórum, közbeszéd, cikk direkt vagy közvetve az államosítás mellett és a klerikális reakció ellen hangzott fel. A Vadász Ferencné cikkét leközlő lapszámban például a következő írások jelentek meg: „Tízezer Kecskeméti dolgozó nevében! Az iskolák államosítását követelik a szakszervezetekbe tömörült dolgozók”; vagy: „Ilyen a vallásüldözés a Mária-városban. Templomot épít a demokrácia” stb. Ez utóbbi cikk különös pikantériája, hogy egyrészt a templom építése soha nem fejeződött be, másrészt annak költségeit nem a „demokrácia” nehezen körvonalazható közjogi vagy kollektív testülete állta, hanem a hívek áldozatvállalása teremtette meg annak anyagi alapjait. Az agitáló retorika mellett a sajtóhadjárat gazdag termésében találunk nem egy példát igaztalanul vádló, csipkelődő, méltatlanul gunyoros stílusban tálalt közleményekre is, mint például a már többször említett lapszámban lehozott „Mea culpa, mea culpa...” címen megjelent cikk is. „*Három évszázad óta demokratikus szellemben nevelik a zárdák a növendékeket – nyilatkoztatták ki a katolikus szülők értekezletén. Ejnye-ejnye, hogy ezt eddig észre sem vettük! De várjunk csak – persze, a múltban álcázni kellett a demokráciát és azért kifelé az ellenkezőjét kellett mutatni*” – olvasható a bevezetésben az eszmefuttatás hangulatát megadó felütés. Az írás szerzőjét (állítása szerint) egy gyermekkori sérelme inspirálta, mivel gimnáziumi felvételét szülei anyagi helyzete és társadalmi státusza miatt a felekezeti gimnáziumok elutasították.

Megszilárdulóban az új rend

1948-ra a kritikai hangok végleg elcsitultak. A mindent elsöprő politikai akarat pontosan tükröződik azokon a kis számban fennmaradt tantestületi jegyzőkönyvekben, melyek még fellelhetők a tanfelügyelet szakigazgatási szervé-

190 „Szülők mozgósítása”. Kecskemét, 1948. május 30. (2. évf. 21. sz.) 1.

nek iratai között. A tanfelügyelőség elnöki iratai ebből az időszakból sajnos nem állnak rendelkezésre (egy káderjellemezéseket tartalmazó akta kivételével megsemmisültek), így a hivatal megmaradt irattári anyagában az iskolai jegyzőkönyvek forrásértéke nagyban felértékelődik. A Kiskunmajsai Állami Általános Iskola 1948. december 6-án összehívott rendkívüli értekezletének tárgysorozata¹⁹¹ például sokat elmond a közoktatás korabeli tendenciáiról és hangulatáról. Először is: az „Időközben érkezett rendeletek ismertetése” címen futó tájékoztatóból értesüléseket kaphattak a pedagógusok a BCG-oltás elrendelésével kapcsolatos „*áldásos kormányintézkedésekkel*” kapcsolatosan. Ismertetésre került még a „Taníts jobban” könyvsorozat tanfelügyelői leiratra hivatkozó ajánlása. Az „Úttörő dalok” tanfelügyelői felhívás alapján a tantestület havonta egy mozgalmi dal megtanítására tett ígéretet a felső tagozatos tanulók körében. Különösen érdekes tartalmú volt a 6/1948. számú, szigorúan bizalmas minőségű tanfelügyelői levél, mely a címe alapján beszédes politikai üzenettel bírt: „Egyházi személyek beavatkozása az iskolák nevelői munkájába”. A leirat ismertetése után az értekezletet vezető Bencze Sándor igazgató gyorsan el is határolódott az intézményére vetülő esetleges gyanúsításoktól: „*a tantestületnek semmiféle közelebbi kapcsolata nincs ezekkel a személyekkel és iskolánk helyzeténél fogva szorosabb értelemben nem is fordulhat elő nálunk.*”. Ehhez kapcsolódóan felolvasták a vallás- és közoktatásügyi miniszter rendeletét is „A kijelölt hitoktatók személyének elfogadása és a hitoktatási díjak kifizetésének szabályozása” tárgyában (VKM 52 934/1948). Az intézkedés szerint az iskolák államosítását visszautasító szerzetesrendi hitoktatókat le kellett váltani, és helyükre új személyeket kellett jelölni.¹⁹² Végezetül mintegy kötelező elemként sor került a szokásos Mindszenty elleni kirohanásokra, mely mint mindenütt, itt is tiltakozó felirat megszerkesztésébe konkludált. A deklarációban a tanítók kifejezték az „*egyházi és klerikális izgatás*” ellenében megfogalmazott követeléseiket, melyet a szakminisztériumhoz kívántak eljuttatni. A tiltakozó levelet a tantestület valamennyi tagja aláírta.

V. A „reakció” utolsó sejtjeinek felszámolása

Az intézményrendszer radikális átalakítása minden különösebb ellenállás, megmozdulás, hangzavar nélkül, szinte síri csendben ment végbe. Egyedüli szólamként csak a kommunista propaganda sikert harsogó hangjai hallatszo-

191 MNL BKML VI. 502. b. 7435-1/1949. A Kiskunmajsai Állami Általános Iskola értekezletének jegyzőkönyve. 1948. december 6.

192 A vallás- és közoktatásügyi miniszter 85 700/1948. sz. rendelete alapján a volt felekezeti fenntartású intézmények „személyzetének” is nyilatkozatot kellett tenni, hogy az állami alkalmazását elfogadja-e vagy sem.

tak. Az oktatás és az intézményrendszer totális okkupációjával párhuzamosan az iskolák vezetésében, oktatói karában a szükségesnek gondolt változtatásokat gyorsan végrehajtották: „a város iskolái a demokratikus államszervezésnek megfelelően átszervezés alá kerültek. Főképp a középiskolák vonalán volt nagy az átalakulás. [...] Az iskolák átszervezésével egyidejűleg megtörtént a tanári karnak és az igazgatóknak kiválasztása is a népi demokratikus államszervezetnek megfelelően”¹⁹³ – olvasható Kecskemét törvényhatósági bizottságának közgyűlési jegyzőkönyvében a „reform” sikeres végrehajtása kapcsán. Az ifjúságot kommunista szellemben életre hívott egyesületek, szövetségek, kollégiumok szervezték „demokratikus” mozgalommá; a vallásoktatás, hitélet mind távolabb került, majd hamarosan teljesen ki is szorult az iskolák falai közül, és a közélet mind több szférájából. Az osztálytermek falai megteltek a munkásmozgalmi propaganda képeivel, szólamaival: „*hogy az ifjúság és a tanteremben megjelenő látogatók már a feliratokból következtethessenek az iskolában folyó demokratikus szellemű munkára*”¹⁹⁴.

Az iskolák államosítását követően a terror felszíne alól időnként még fel-felparázslott néhány idealista kísérlet a gondolatszabadság és a véleménynyilvánítás jogának megőrzésére, a régi értékekhez, szellemiséghez, hithez való ragaszkodás kifejezésére, mielőtt hosszú évtizedekre kihunytak volna a fények. Az ellenszegülést a kommunista államgépezet elrettentő erővel torolta meg, részben hatalma teljes tudatában, részben annak elvesztésétől való félelmében. Kisebb-nagyobb megmozdulások, elkeseredett és reménytelen ellenállási kísérletek országszerte előfordultak, változtatást azonban a legcsekélyebb mértékben sem értek el. Kecskeméten és annak határában is végbementek olyan tragikus eseménysorok, melyek örökre megtörték életüket, sorsukat, karriereket. A forrásokból megismerhető cselekmények egy valódi államellenes szervezkedés mértékétől nagyon messze álltak. Egyedi, elszigetelt jelenségek voltak, részben vagy egészben spontán kiváltó okokra visszavezethetően, de kifejlődésükben szerepet játszott a tudatos provokáció, a titkosszolgálatok kezdeményező, aktív tevékenysége is. Annyi megállapítható, hogy a „büntettek” súlyához képest a megtorlások nagyságrendekkel túlnőttek a tanúsított ellenállás, zúgolódás mértékén. Ennek lehetett politikai koncepció háttérre, mivel a tárgyalt esetek alapot nyújthattak a belső ellenséggel való leszámolásra, megfélemlítésre, a radikális és jogellenes hatalmi intézkedések fenntartására, de elrettentő példa statuálásának célját is szolgálhatták. Mindezek

193 MNL BKML IV. 1903. a. 157/1949. Kgy.

194 MNL BKML IV. 1926. 67/1948. Kecskemét thj város tanfelügyelőjének október havi jelentése. 1. p.

felül az aránytalan mértékű repressziós intézkedések a kommunista diktatúra kezdetlegességeire, ingatag helyzetére is rávilágítottak, melyek különböző kontextusban, visszatérő módon fellelhetők a korszak forrásai között.

A reakció kerekegyházi „darázs-fészek”

A Kecskemét szomszédságában lévő Kerekegyháza, az iskolák államosítása elleni tiltakozások ürügyén, egy nagyszabású letartóztatási és felelősségre vonási hullám zajlott le. A település Kecskeméthez ezer szállal kapcsolódott, így az ott kialakult helyzet a közeli nagyvárosban és az országban lezajló politikai vonulatokhoz egyaránt illeszkedett. A községben végbement események azonosságai alapján az is megállapítható, hogy egyértelmű párhuzam vonható a kerekegyházi megtorlások és a korszak kirakatperei között: „*teljesen Pócspetrihez*¹⁹⁵ *hasonló lázadás folyt Kerekegyházán a fasiszta plébános vezetése alatt*” – állapította meg a Kecskemét nevű hetilap is, mely tudósításában a főbűnösre kiszabott háromévi fegyházbüntetést „*megbocsátó ítélet*”-ként aposztrofálta.¹⁹⁶ Ahogyan Pócspetri országszerte vált a példastatuálás, jogos védekezésnek feltüntetett ellencsapás szimbólumává, úgy helyi – kecskeméti – szinten Kerekegyháza képezte a pártpropaganda számára a „nép” ellenségeivel szemben alkalmazott megtorlás jogalapját.

A kerekegyházi eseménysort alapvetően több ágra lehet bontani, melyek azonban mindannyian egy töről fakadtak. Kerekegyházán a klerikális reakciónak betudott események hátterében valójában egy széles alapú politikai és társadalmi feszültséggóc húzódott, melynek pontosabb megértéséhez 1946-ig kell visszatekintenünk. Az MKP vádjainak célkeresztjébe elsőként a kommunista eszméket idegenkedéssel fogadó, azokkal azonosulni nem képes

195 Az iskolák államosításához vezető első koncepciók pert, a pócspetri eseményekre építették. 1948. június 3-án este, mintegy 500 főnyi tömeg gyűlt össze, és tüntetett az iskolák államosításával szemben. Kiderítetlen körülmények között, az egyik rendőr halálos lövést kapott. A gyilkosság elkövetésével a helyi segédjegyzőt vádolták, és felbujtóként a plébánost nevezték meg. A kommunisták által megrendezett, jól kitervelt provokációt a falu lakosságának kegyetlen megbüntetése követte. Az alaptalanul gyilkossággal vádolt személyt kivégezték, a plébános halálbüntetését életfogytiglanra változtatták. Az iskolák államosítása ügyében a Parlament 1948. június 16-án név szerint szavazott. 293 szavazó közül 230-an szavaztak az iskolák államosítása mellett. 6505 iskola került állami tulajdonba, ebből a felekezeti iskolák száma 5032 volt. L.: Keresztény Magyarország portál. Egyháztörténelem. 3. rész A katolikus egyház története 1914-től. Internet: <http://www.keresztenymagyarorszag.hu/tortenelem/egyhaztortenet/Az+egy%Elz+a+vil%Elgh%Elbor%FAk+%E9s+az+azt+k%F6veto+korokban/3.+r%E9sz%3A+A+magyar+katolikus+egy%Elz+t%F6rt%E9nete+1914-t%F51> (Letöltve: 2015. május 10.)

196 „Egy »megbocsátó« ítélet...”. Kecskemét, 1948. november 7. (2. évf. 44. sz.) 2.

középparaszti gazdaközösség, közéleti szerepet vállaló birtokos személyiségek kerültek. Az úgynevezett „parasztvonal áttörése”, vagyis a földmunkások megnyerése, a kolhozosítás keresztülvitele, a hagyományos gazdatársadalom szétverése igen sok fejfájást okozott a szovjet mintára szervezett munkáspártnak. A kiscgazdák ellen 1946-ban igen heves rágalmozó, becsületsértő hadjárat indult, melynek kereszttüzebe dr. Móczár Antal földbirtokos, a Kerekegyházi Független Kiscgazda, Földmunkás és Polgári Párt választmányi tagja került.

Dr. Móczár Antal
Szalai József gyűjteménye

Móczárt a korabeli lapok a korszak propagandája által kreált „zsiros paraszt” tipizált, szélsőségesen karikírozott figurájaként mutatták be, aki egyszerre terrorizál és feketézik, lázít az iskolák államosítása ellen, hintóján ülve oktatja, alázza a falu egyszerű népét. A kiscgazdákkal való leszámolás mellett hamarosan kezdetét vette a szociáldemokraták „leszálamisásának” folyamata is. Ekkorra a község a két baloldali párt állandó torzskodásának színterévé vált. „Hogyan lett Kerekegyházából darázsfészek?”¹⁹⁷ – tette fel a kérdést a szocdemek sajtója, a *Kecskeméti Újság*. „Ma a község egyetlen darázsfészek. Forrong a közvélemény és méltán forrong.” Az elmérgesedett konfliktus hátterében a közigazgatás vezető tisztségeinek elosztása állt. A pozícióharcban, 1946 májusában Fehér Mátyás szociáldemokrata községi jegyzőt koholt vá-

197 „Hogyan lett Kerekegyházából darázsfészek?” *Kecskeméti Újság*, 1947. július 20. (2. évf. 29. sz.) 2.

duk alapján hivatalából elmozdították, majd internálták. Később egy újabb eljárás a B-listázott tisztviselőt rehabilitálta, Fehér az őt megillető állásba mégsem ültetett vissza, mivel visszahelyezését Házi Árpád alispán (az MKP Központi Vezetőségének tagja¹⁹⁸) törvénytelen eszközökkel megakadályozta. Az események csúcspontja Pető főispán „panasznapja” volt, mely fórumon a szociáldemokraták felhánytorgatták a párttársukkal történt méltánytalanságokat. A meghallgatáson megjelent a kommunisták által delegált jegyző, Dégi Jenő is, aki nem egyedül érkezett. „Kísérete” szidalmazta, majd tettelegesen is inzultálta a főbíró. „*Harminc ember »népítéletet« gyakorolt. Hol van a demokrácia ott, ahol azt éppen a demokrácia nevében jártszák ki és olyanok lépnek fel a nép nevében, akik a nép bizalmát zavarkeltésre igyekeznek felhasználni?*”¹⁹⁹ – tette fel a gondolatébresztő kérdést a cikkíró a kerekegyházi eseményekkel kapcsolatban, mellyel kimondatlanul is túlmutatott a községben történt eseményeken.

Kerekegyházán a politikai rendcsinálás végül az iskolák államosítása elleni tiltakozások ürügyén teljeseedett ki. A tragikus eseménysort elindító momentum a Kerekegyházi Katolikus Szülők [Vallásos] Szövetsége 1948. április 25-én tartott tiltakozó gyűlése volt. Az gyűlés szervezőinek célja mindössze annyi volt, hogy az iskolaszék ügyeit a széles nyilvánosság előtt tisztázza, azt a nemzeti bizottság durva és igaztalan vádjai alól felmentse.²⁰⁰ A politikai testület állításai között szerepelt az egyház demokráciaellenes ténykedése, összejátszása a nagytőkés és nagybirtokos osztályellenséggel, és más hasonló feltevések.²⁰¹ Például az, hogy a községi iskolában még írni-olvasni is alig tanulnak meg a növendékek. Az elmaradásokért az ellenérvek szerint sokkal inkább a községi adminisztráció, mint az iskola volt terhelhető, mivel a nemzeti bizottság a jelzett mulasztásokat nem szankcionálta kellő eréllyel.²⁰²

A nagyszámú érdeklődő előtt tartott értekezleten megjelent Vári Ferenc plébános, egyházközségi elnök, Puchart Győző általános iskolai igazgató, Szirtes János elnök, Rozsnyói Zoltánné alelnök, továbbá az általános iskola tanyatestülete és kb. 200 szülő. A gyűlésen a plébános hangot adott tiltakozásának a községi nemzeti tanács és képviselőtestület határozataival szemben, mely grémiumok az iskolák államosítását lelkesen üdvözölték, sőt, egyenesen követelték. „*Vajon megkérdeztek e valakit arról, mielőtt ezt a határoza-*

198 RIGÓ Róbert, 2014. 355.

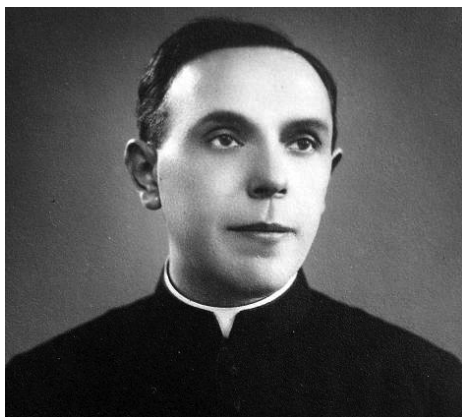
199 „Kerekegyháza”. Kecskeméti Újság, 1947. augusztus 17. (2. évf. 33. sz.) 2.

200 MNL BKML XVII. 48. A Kerekegyházi Nemzeti Bizottság iratai. NB. 69/1948.

201 MNL BKML XXXV. 27. 15. ó. e. A Kerekegyházi Katolikus Szülők Szövetségének gyűlésén készült jegyzőkönyv az iskolák államosítása elleni tiltakozásról. 1948. április 25.

202 Uo. 3–4. p.

tot hozták, vajon a nép akarta-e ez[t], vajon adott-e egyetlen édesapa, vagy édesanya a Nemzeti Bizottság, vagy Képviselő Testület egy tagjának is erre felhatalmazást?”²⁰³ – vetette fel az államosítások során gyakorta előhozott alapfelvetést a plébános, melyre a jegyzőkönyv szerint a jelen lévő 200 főnyi közönség hangos nemmel felelt. „Mindez, ami történt, a szülők háta mögött történt” – foglalta össze végül beszédének mondanivalóját Vári.

Vári Ferenc
Szalai József gyűjteménye

Ezt követően több hozzászóló is az államosítást elítélő nyilatkozatot tett, egyben kifejezték ragaszkodásukat a vallásos nevelést biztosító felekezeti fenntartás mellett. Ezt követően a politikai hatóság és a jogszolgáltató szervek módszeres akcióba lendültek. Terjedelmi korlátok miatt csak felsorolásszerűen utalhatunk egy-egy megtört életútra.²⁰⁴ Vári Ferenc plébánost (1945-től püspöki tanácsos) többedmagával az iskolák államosításáról döntő törvény elfogadásának másnapján, 1948. június 17-én az ÁVO detektívjei le tartóztatták (ellenük a nyomozati munkát már hónapokkal azelőtt megkezdték). Az őrizetbe vett személyeket a belügyi hatóság Kecskemétre, később Budapestre hurcolta. A plébánost és társait (a szociáldemokrata párti Herpay Kálmánt és Puchart Győző iskolaigazgatót) mindkét helyen brutális vallásnak és megaláztatásnak tették ki. Puchart és több tanítótársának őrizetbe vételét követően a Kecskeméti Népoktatási Kerület tanfelügyelője, Vágó

203 MNL BKML XXXV. 27. 15. ö. e. A Kerekegyházi Katolikus Szülők Szövetségének gyűlésén készült jegyzőkönyv az iskolák államosítása elleni tiltakozásról. 1948. április 25. 2. p.

204 Az életrajzi adatok Szalai József kerekegyházi helytörténeti kutató kéziratából származnak.

Dezső²⁰⁵ a már államosított iskolák tanügyi felelőseként tájékoztatást kért az államvédelmisek helyi vezetőjétől. A belügyi hatóság minden adatközléstől elzárkózott, „*sem hivatalos nyilatkozatot, sem átiratot nem adott, illetve küldött hivatalomnak*”.²⁰⁶ 1948. október 30-án a Kecskemétre kihelyezett Budapesti Népbíróság különtanácsa izgatás vádjával Vári Ferencet háromévi szabadságvesztésre ítélte. Szabadulását követően a kistarcsai internálótáborba szállították át, ahonnan 1953 szeptemberében, tragikusan leromlott egészségi állapotban került ki. A Katolikus Szülők Szövetségének vezetőjét (korábban kisgazdapárti nemzeti bizottsági tag), Szirtes Jánost is kegyetlenül megkínózták letartóztatása alatt. Ahogy többek esetében, az ő ügyét is a Kecskemétre kihelyezett Budapesti Népbíróság különtanácsa elé vitték. Izgatás büntetésének elkövetéséért egy hónapi fogházra ítélték. Szirtes szabadulását követően is a rendőrhatalóság felügyelete alatt maradt tizenkilenc hónapon keresztül, henteente két alkalommal kellett jelentkeznie a kapitányságon. Bármely pillanatban ellenőrizhették, melyre több esetben sor is került, sok esetben késő este vagy az éjszakai órákban. Letartóztatták és meghurcolták Mikity Rozália és Székely Emma tanítónőket is. Horváth Mária római katolikus tanítónőt, a kerekegyházi KALÁSZ vezetőjét ugyanazon a napon vették őrizetbe, mint Vári Ferencet és társait. Perét 1948 decemberében a Budapesti Népbíróság előtt tartották. A tanács népellenes büntett megállapítását követően két hónap fogházbüntetést és háromhónapnyi hivatalvesztést szabott ki. Solymos Imre kántortanítót ugyancsak június 17-én vette őrizetbe az államvédelmi hatóság, „*demokráciellenes kijelentése és jobboldali magatartása*” okán 1949. április 1-jéig internálótáborban volt. Ügyét a Budapesti Népbíróság tárgyalta. Jancsó Imre kecskeméti káplánt, aki nyíltan kiállt Kerekegyházán az államosítással szemben, szintén súlyos retorziók érték, izgatásért két év börtönbüntetést szabott ki rá a bíróság. Letartóztatását csak menekülésével tudta elodáztatni, de hat és félévnyi bujkálást követően a hatóságok kezére jutott. Másokat, mint dr. André János repülőorvost, egyéb indokokkal, de egyazon koncepció intézkedéssorozat keretében vették őrizetbe. Dr. Móczár Antal, aki politikai feladatai mellett több felelős pozíciót is betöltött (például a Kerekegyházi Első Takarékpénztár Faluszövetkezet elnöke, községi képviselőtestületi tag, az iskolaszék tagja és az egyházközség világi elnöke volt), ugyancsak letartóztatásba került. Fogsága alatt annyira lesoványodott, a vattatások miatt egészségi állapota oly mértékben leromlott, hogy egy időre mozgásképtelenné vált. 1955-ben hunyt el.

205 Vágó Dezső a Szociáldemokrata Párt tagja volt. L.: MNL BKML XVII. 46. Iktatott iratok. 336/1946.

206 MNL BKML IV. 1926. 67/1948. Kecskemét thj város tanfelügyelőjének június havi jelentése. 2. p.

A kecskeméti sajtóorgánumok a „kerekegyházi rémhírterjesztők” bandájának leleplezéséről, a klerikális reakció demokráciaellenes szervezkedéséről szenzációhajász cikkekben tudósították olvasóikat.²⁰⁷ „Megtalálták a kecskeméti rémhírek forrását. Letartóztatták a kerekegyházi plébánost és két társát, akik lázadásba akarták vinni községüket” – olvasható a rikkancsok hatáskeltő stílusában leközölt cikk a Kecskemét nevű lapban.²⁰⁸ Az írás egy nagyszabású demokráciaellenes szervezkedés regénybe illően kiszínezett részleteit tárta a nyilvánosság elé. A „bünszövetkezet” szálainak felgöngyölítésével a rendőrség több hónapnyi nyomozati munkája zárult le, mely az alábbi cselekményekre derített fényt: a kerekegyházi izgatás résztvevői a rémhíreket üzemszerűen gyártották, „tervszerűen bocsájtották útjukra és rendszeresen meghatározott cél érdekében koholták őket”. A szervezkedés központjai természetesen az egyház és a felekezeti iskola voltak, fő irányítója pedig maga a plébános („Lakása a rémhírterjesztők központja.”) A vád Vári Ferenc szájába elképesztő kijelentéseket adott, mely szerint a plébános kárhózzal, közelgő végítéssel rémítgette a lakosságot a szószékről, és az iskolai szülői értekezletek alkalmával. Például: „Bezárja a templomot, ha államosítják az iskolát. – Nemcsak az egyházat, hanem annak minden tagját megtámadja most az ördög, el akarja ragadni a szülőktől a gyermekeket...” stb. Ha ez sem lett volna elég, a katolikus lelkipásztor háborús rémhírekkel is traktálta a község híveit, amerikai invázióról, magyar katonák Görögországba hurcolásáról terjesztett mendemondákat. A cikk „feltárta” Vári becstelen viselkedését a háborús összeomlás idején, a földreformmal és az iskolaállamosítással szembehelyezkedő uszításait, „utcaapostolain” keresztül szított lázítását. A plébános fő cinkostársa a híradás szerint az egyházi iskola igazgatója, Puchardt Győző volt, akinek a múltját ugyancsak az olvasók elé citálta a lap. E szerint Puchardt jobboldali meggyőződésű, fasiszta szellemű ember volt, az egykori MOVE (Magyar Országos Véderő Egylet) elnöke és a MÉP (Magyar Élet Pártja) titkára. „Hithű sváb, akinek nagy gondja, hogy 1948-ban is lelkiismeretesen tanítsák iskolájában a német nyelvet. Méltó társa a plébánosnak. A valláserkölcsei oktatás nagy apostolának erkölcstelen életmódja köztudomású a faluban” – mondta ki verdiktjét a jól értesült lap cikkírója, aki személyeskedő rágalmaiba belekeverte az iskola egyik tanárnőjét is. A lapszám beszámolt mindemellett a kerekegyházi „úri társaság” garázdálkodásairól is. Az újság állítása szerint ez a banda, élén Herpay Kálmán műegyetemi hallgatóval, egyenesen terror és rettegés alatt tartotta a község egyszerű lakóit.

207 „Népbíróság előtt állanak a kerekegyházi rémhírterjesztők”. Kecskeméti Lapok, 1948. október 31. (81. évf. 252. sz.) 1.; „3 évi börtönre ítélte a népbíróság Vári Ferenc kerekegyházi plébánost”. Kecskeméti Lapok, 1948. november 3. (81. évf. 253. sz.) 1.

208 „Megtalálták a kecskeméti rémhírek forrását...”. Kecskemét, 1948. június 27. (2. évf. 25. sz.) 2.

Csoportkép: Puchardt Győző, Molnár Péter,
Horváth Mária, Székely Emma és Kozák Árpád
Szalai József gyűjteménye

A reakció Kecskeméten is szervezkedett

A Magyar Dolgozók Pártja Kecskeméti Szervezetének titkára egy 1948. decemberi jelentésében a klerikális összeesküvés kiterjedt szabotázsakcióját leplezte le városában. A cselekmény rövid eseménysora az alábbiakból állt: Mindszenty bíboros és a katolikus egyház ellen országos tömegdemonstrációk folytak, melyhez kapcsolódva Kecskeméten is „spontán” tüntetések szerveződtek. Ezek közül kiemelkedett az 1948. december 8-ára szervezett akció, melyet gondos előkészítést követően, részletes forgatókönyv szerint hajtottak végre. A kecskeméti diákság zárt rendben, pedagógusaik vezetésével vonult a városháza előtti Kossuth térre, ahol a Katona József Gimnázium VII. osztályos növendéke, Mátyási János felolvasta tiltakozó memorandumát Mindszenty demokráciaellenes ténykedése kapcsán. A szokott forgatókönyv szerint a beszéd a diákság nevében szólt, és a kormányzat erélyes intézkedését követelte. Ezután a tömeg a városháza közgyűlési terembe vonult, ahol egy négyfős küldöttség átadta a felolvasott jegyzéket Czagány Ferenc polgármesternek. A városvezető meleg szavakkal üdvözölte a tanulók szellemi ébredését: „Végtelenül örülök, hogy a kecskeméti ifjúság is bekapcsolódott abba a mozgalomba, amelynek célja, hogy véget vessen Mindszenty József demokráciaellenes uszításának. A primás a papi palást mögé bújva igyekszik meggátolni a népi demokrácia fejlődését”²⁰⁹ – idézte fel a Kecskeméti

209 „Kecskeméti diákok tüntetése Mindszenty ellen”. Kecskeméti Lapok, 1948. december 8. (81. évf. 283. sz.) 2.

Lapok tudósításában a polgármester szavait. A jelentés kitért arra is, hogy a kétezer főre taksált megmozdulásról tüntetőleg távol maradtak egyes, bizonyosan a klerikális reakció pártján álló diákok, akik kihasználva az alkalmat, hogy zavart keltsenek, az iskolai padokra fasiszta jelszavakat írtak fel. Mi több, egyes helyeken még a „demokratikus vezetők” falra helyezett portréit is eltávolították! A botránnyal kapcsolatban a jelentés, illetve az azt követő vizsgálat egy iskolát nevesített, a református egyháztól frissen átvett Bethlen Kata Tanítóképzőt.

Pimper Erzsébet és Öllös Sarolta (1939)
A KREK Könyvtárának gyűjteménye

A nemrég még református intézmény falai között kipattanó, tulajdonképpen kreált ügy háttérében politikai-ideológiai (konceptciós) érdekek álltak. A jelentés szerint az intézetben az alábbi események játszódtak le azon az ominózus decemberi napon: „A tüntetésről visszatérő diákokat a bent lévők fasiszta indulók éneklésével fogadták. Erre a diákszövetség ötöt közülük kizárt az iskolából, akiknek a szülei közismerten jobboldali elemek.”²¹⁰ A tüntetést követően a képző tanárai „akcióba léptek”, pártfogásukba vették a kicsapott lányokat, 25 osztálytársuk pedig három napon át tüntetőleg távol maradt az iskolától. Az intézmény igazgatónöje, Öllös Sarolta helyt adott a tiltakozásnak, és a jogellenesen kizárt tanulókat visszavette az intézetbe. A tanítóképzőben lezajlott események hullámai ekkor már átcsaptak az intézmény falai felett és városi szintre kerültek. Az ügy elrendezésére pártközi értekezletet kellett összehívni, ahol az NPP városi titkára a „parasztpárt elleni hajszának” minősítette a gyanúba kevert tanárnők elleni, személyeskedésig fajuló támadást. A megvádolt pedagógusok, Öllös Sarolta és Pimper Erzsébet ugyanis mindketten a parasztpárt delegáltjai voltak. Mellettük az újonnan kinevezett, szintén

210 MNL BKML XXXV. 43. 20. ö. e. Információs jelentések... Jelentés 1948. december 4. p.

nemzeti parasztpárti Kecskés József ellen is aktív szervezkedésbe kezdtek a (Tiborc) népi kollégisták, akinek munkáját sikeresen elszabotálták. Kecskés nemzeti bizottsági tag az ügy kapcsán megjegyezte: „*Furcsa véletlennek találom, és arra gondolok, hogy nem forog-e fenn az, hogy ilyen igazgatót – mármint parasztpártit – ki kell nyírni*”.²¹¹ A konfliktus végül a nemzeti bizottság elé került, amely arra a megállapításra jutott, hogy a tanárnőket terheli a felelősség a történetekért. Ők bujtották fel a sztrájkban résztvevő lányokat, tudomásuk volt az intézményben zajló „*sorozatos demokráciaellenes tevékenységről*”, valamint arról, hogy ismeretlen személyek a város különböző részein papírból kivágott kereszteteket helyeztek el magánházak ablakaiban és kapualjakban, „*Hittel a terror ellen*” és egyéb, lázító tartalmú üzenetekkel.²¹²

Varga József káplán és Jancsó Imre a KALOT tagjaival
Szalai József gyűjteménye

A rendőrség is nyomozott a demokráciaellenes ügyben, melynek eredményeit a nemzeti bizottság elé tárta. A jelentés egy „*Jancsó nevű*” hitoktató személyére terelte a gyanút (a kerekegyházi eseményeknél már megemlített Jancsó Imre káplánról volt szó), aki „*amikor érezte, hogy baj van*”, az igazságszolgáltatás elől megszökött. Koltai Vilmos, az állambiztonsági osztály vezetője a tanítóképzőben lejátszódó történeteket egyértelműen a nyáron meginduló szervezkedés eseményeinek sorába tudta be, melynek a tűzfészke Kerekegyháza volt. „*Innen jártak be a gyerekek, és innen a faluból hozták a híreket, amely[ek] kézzől kézre, szájról szájra járt[ak]*.”²¹³ Az MDP lapja, a

211 MNL BKML XVII. 46. Jegyzőkönyvek gyűjteménye. Jegyzőkönyv a Kecskeméti Nemzeti Bizottság 1948. december 20-án tartott üléséről. 4. p.

212 MNL BKML XXXV. 43. 20. é. e. Információs jelentések... Jelentés 1948. december 4. p.

213 MNL BKML XVII. 46. Jegyzőkönyvek gyűjteménye. Jegyzőkönyv a Kecskeméti Nemzeti Bizottság 1948. december 20-án tartott üléséről. 2–3. p.

Kecskemét ennél is tovább ment a konspiráció szálainak kibontásában. Mint megírták, Jancsó Imre az államhatalom megdöntésére irányuló titkos szervezkedésben mesterkedett. „Éjszakának idején lakására rendelte a lányokat, akiket konkrét utasításokkal látott el”. Az éj leple alatt a káplán velük sokszorosította a népi demokráciát gyalázó röpcéduláit is.²¹⁴ A cikk víziói szerint Jancsó az iskola rendjét, nyugalmaát feldúlva, „valóságos osztályharcot szervezett” a növendékek között. Rendszeresen maga köré gyűjtötte a volt angol-kisasszonyos diákokat, lázította őket. Megtörtént az is, hogy mikor a *Szabad Nép* munkatársai agitáltak lapjuk számára az iskolában, Jancsó az *Új Ember* katolikus folyóirat érdekében ellenkampányba fogott. Amikor december 9-én a Mindszenty-ellenes demonstrációra kivonult az iskola, Jancsó öt leánnyal az osztályteremben maradt. Az újság szerint ekkor történt, hogy Mindszentyt éltető, provokatív feliratok kerültek fel a táblára. Jancsó mellett a cikk – mint legelvetemültebb bujtogatót, mindenre elszánt szervezkedőt – Bende Margit növendéket nevezte meg (alias: „Jancsó látható főmegbízottja”). Bende a vádak szerint kihívó magatartásával odáig merészkedett, hogy nyílas indulókat énekelt az iskolában és az „Éljen Szálasi, meg a Hitler, üssük a zsidókat bikacsökökkel!” rigmust skandálta. Bende rovott múltjához sorolta a cikk írója származását is, mivel ő egy „Barankovics-párti”²¹⁵ képviselőnek a lánya” volt.

A nemzeti bizottság az intézmény vezetőjét azonnali hatállyal felmentette. „Öllős Saroltát el kell távolítani az iskola éléről, nem megfelelő egy iskola vezetésére, demokratikus szellemben nem tud nevelni [. . .]. És így nem látni azt, hogy őre volna az iskolában a demokráciának”²¹⁶ – hangzott a javaslatot alátámasztó indoklás. A határozaton már nem sokat változtatott Kecskés József hozzászólása, miszerint az igazgatónő ellen a bizonyítékok szilárd talaján megálló vétséget, mulasztást egyáltalán nem sikerült felhozni. Kerekes Ferencnét, az intézet egy másik inkriminált pedagógusát Kecskemétről vidékre helyezték át. Az intézetből kizárt öt tanuló mellett szolidaritásukat nyíltan vállaló 21 diák sorsát a Diákszövetség Önkormányzatának döntésére bízták. A nemzeti bizottság 1949. évi január 3-i ülésjegyzőkönyvének bejegyzései alapján tudható, hogy valamennyi érintett növendéket eltávolították az intézetből.²¹⁷ Emellett a város iskoláinak igazgatóit a nemzeti bizottság színe elé idézték, arra figyelmeztetve, hogy személyes felelősség terheli őket hasonló

214 „Mi történt a »Bethlen Kata« tanítónőképző III. osztályában?” Kecskemét, 1948. december 25. (2. évf. 51. sz.) 1.

215 Demokrata Néppárt: 1945–1949 között működő, keresztényszocialista és parlamentáris demokrácia elvei alapján szerveződő politikai erő. Elnöke Barankovics István volt.

216 MNL BKML XVII. 46. Iktatott iratok. 710/1948. A Kecskeméti Nemzeti Bizottság 1948. december 27-i ülésének jegyzőkönyve. 2. p.

217 Uo. Jegyzőkönyvek gyűjteménye. 19/1949. Jegyzőkönyv a Nemzeti Bizottság 1949. január 3-i üléséről. 1. p.

„demokráciaellenes” megnyilvánulások esetén. Az oktatás ügye iránt mélyen elhivatott, közmegebecsülés övezte igazgatónót nyugdíj jogosultságának megvonásával mentették fel, mely hírt a közvélemény megdöbbenéssel fogadta.²¹⁸

„*Ez az erélyes fellépésünk visszavonulásra készítette a klerikális reakció tevékenységét az iskolákban*” – zárta elégedetten az eset ismertetését az MDP titkára. Arra vonatkozóan, hogy követték-e további megtorlások az esetet, és ha igen, ezek milyen mérvűek voltak, kikre terjedtek ki, arra a vizsgált források már nem térnek ki. Összességében megállapítható, hogy a Bethlen Kata Tanítóképző tanárai és diákjai körében lefolytatott eljárások koncepciózusságát, politikai szándékait a vizsgálat körülményei alátámasztották.

A megtorlások ellenére később is jelentettek kommunistaellenes megnyilvánulásokat a városból. Már a Bethlen Kata Tanítóképző Intézet vizsgálata során is felmerült, hogy az ominózus Mindszenty-ellenes tüntetés alatt más iskolákból is bojkottálták egyes pedagógusok a demonstrációt. Sokan nem vettek részt a felvonuláson, esetenként még a diákságot is hazaküldték, vagy távolmaradásra biztatták.²¹⁹ 1949 februárjában a mezőgazdasági szakiskola több termében a kihelyezett képeket (Rákosi-portrék) megrongálták, átszurkálták, a falakra pedig „reakciós” jelszavakat írtak. Megjegyzendő, hogy januárban a középiskola kollégiumából kicsapták az osztályidegenek fiait.²²⁰ Az intézkedés nyomán az érintett diákok körében pánik uralkodott el, mert elterjedt a híre, hogy az iskolából is el fogják őket tanácsolni. A diákszövetség városi vezetősége végül hét tanulót valóban ki is záratott az iskolából: „*Ezek többnyire kulákok csemetéi voltak*”²²¹ – olvasható a jelentésben. Az ügygel a Függetlenségi Népfront is foglalkozott, mely testület a túlkapásokért az iskola igazgatóját felelősségre vonta.

A hitoktatás kizorítása az iskolákból

Az iskolarendszer pártállami felügyelet alá helyezése színleg oktatási szakpolitikai és közgazdasági kérdés volt. Az intézkedések egyik valódi célja azonban az egyházak, illetve átfogóan a vallásosság kiiktatása volt az ifjúság életéből, az iskolai nevelés programjából. Az MKP részéről már a kezdeti időszakban is megjelent a „papok befolyása” elleni küzdelem, demokrata és modernizációs szölamok mögé rejtve.

218 KREL Iktatott iratok. 26/1949. 1949. január 26.

219 MNL BKML XVII. 46. Iktatott iratok. 710/1948. A Kecskeméti Nemzeti Bizottság 1948. december 27-i ülésének jegyzőkönyve. 3. p.

220 Uo. Jegyzőkönyvek gyűjteménye. Jegyzőkönyv a Kecskeméti Nemzeti Bizottság 1949. január 10-én tartott üléséről. 3. p.

221 MNL BKML XXXV. 43. 20. ő. e. Információs jelentések... Jelentés 1949. február 3. óról. 3. p.

Az anyagi nehézségek és a tankönyvhiány ellenére a Kecskeméti Református Lelkészi Hivatal egy 1947-es jelentése még alapvetően bizakodó hangulatban szólt a hitoktatás helyzetéről. Kovács Bálint protestáns lelképásztor egyik jelentésében megjegyezte, hogy Kecskemét pusztáin a vallásitanítás zavartalanul folyhatott az 1946–47. tanévben. A tanyavilág 65 elemi iskolájában sikerült a gyermekeket hitoktatásban részesíteni, egyedül Kisbugacon és Matkón nem jött össze a minimálisan előírt létszám. „*A vallásos kérdésnek mindenesetre nagy jövője van, ha kellően megszervezzük ezt*”²²² – olvasható a beszámoló összegzésében. Néhány nappal ezt követően egy felterjesztés már a vallás-oktatás helyzetének szigorodásáról ad számot, az új fejlemények tükrében.²²³ Ebből kiderül, hogy az egyházközség állami fizetésű hitoktatói közül Závory Eleket és Ulakcsai Antalt nem vették át pedagógusi státuszba, mely számukra havi 50-50 forintos anyagi veszteséget okozott.

Az államosító törvény elfogadását követő esztendőben egy párttitkári jelentés Kecskemét oktatási helyzetével kapcsolatban már elégedetten konstataálta a lakosság hittan iránti igényének számottevő hanyatlását, ellehetetlenülését. A tanévkezdés során „*Egész kevés helyen vetődött fel, hogy miért nem járhatnak a gyermekek vallásitanításra.*”²²⁴ A beszámoló részletezi a statisztikai mutatók aktuális alakulását is:

Hitoktatásra jelentkezett tanulók száma, 1949

Iskola neve	Vallásoktatást kérő tanulók	
	létszáma	%-os aránya
Jókai utcai iskola	289 fő	39,6%
Czollner téri iskola	303 fő	64,5%
Volt polgári leányiskola	260 fő	51,7%
Kuruc téri iskola	78 fő	34,4%

A Czollner téri iskolában – nyilván a túl magasnak ítélt beíratási arányok miatt – az MDP vizsgálat alá vette a hitoktatásra jelentkező tanulók családi hátterét, mely az alábbi eredményeket mutatta:

- 222 KREL Iktatott iratok. 511/1947. Jelentés a kecskeméti református egyházközség val-lásoktatási munkájáról az 1946/47. tanévben. Kelt.: Kecskemét, 1947. szeptember 30.
- 223 Uo. 528/1947.
- 224 MNL BKML XXXV. 43. 4. ö. e. A végrehajtó bizottság üléseinek jegyzőkönyvei. Jegyzőkönyv a VB 1949. szeptember 12-i üléséről. 4. p.

Hitoktatásra jelentkezett tanulók származás szerint, 1949

Értelmiségi	107 fő	35,3%
Munkás	126 fő	41,6%
Paraszt	70 fő	23,1%
Összesen	303 fő	100%

Kecskemét Kuruc téri Állami Általános Iskola (1948)
*MNL BKML XXIII. 11. Az iskolák államosításakor felvett leltárak
és dokumentációk gyűjteménye. Sz. n. irat. 7. sz. melléklet.*

Az intézményfenntartás teljes állami ellenőrzése önmagában nem jelentette a marxista világnézet azonnali egyeduralmát az oktatásban. A régi pedagógusgárda lecserélésére, a „reakciós elemek” eltávolítására az MDP-nek sokkal korlátozottabb lehetősége adódott, mint például a termelőüzemek vezetésében vagy a politikai testületekben. Különösképp ingoványos terepnek bizonyultak a nemrég még egyházi fenntartásban álló intézmények, melyek tanítói gárdája a vallási és nemzeti értékek, a polgári és emberi alapjogok iránt elkötelezett, átnevelhetetlen és nehezen kezelhető közeget alkotott. „*A klérus tevékenysége leginkább az iskolákban nyilvánul meg*”²²⁵ – áll a fenti gondolatmenettel összhangban az MDP Kecskeméti Szervezetének 1950. januári beszámolójában. A jelentés „terrorisztikus” módszerekkel, a klérus nem nyugvó befolyásával riogatott, mely főként a hittanórák látogatásán éleződött ki. A jelentés természetesen mellőzött minden tényt, konkrétumot. Emellett azt sem részletezte,

225 MNL BKML XXXV. 43. 20. ö. e. Információs jelentések... Jelentés az MDP 3 hónapos munkatervének végrehajtásáról. 1. p.

hogy a gyermekek terrorizálása miben nyilvánult meg, hatásköri túllépést, fizikai vagy lelki erőszak alkalmazását, esetleg agitációs tevékenységet jelentett-e. Mindenesetre a pártfunkcionáriusok gyorsan és hatékonyan tisztogattak, a vétkesnek ítélt pedagógusokat, intézményvezetőket azonnali áthelyezéssel száműzték: „beavatkoztunk és szétszórtuk őket. Pl. a Collner-téri ált. isk. igazgatónőjét és 6 nevelőjét, valamint a Jókai-utcai ált. isk. igazgatóját elhelyeztettük a megye különböző részére. Mindkét iskola élére párttagot állítottunk.”²²⁶ A Pásthly-féle iskola hitoktató lelkésze, aki állítólag a hittanórákat agitációra használta fel, szintén pártintézkedések áldozata lett. Ennek bizonyítását, a feltételezett cselekmény jogellenes vonatkozásait itt sem tárta fel a jelentés. A Katona József Gimnázium III. osztályában, az akár diákcsínyből táblára írt rigmust is a klerikális reakció megnyilvánulásának tudták be. (Természetesen az „elkövetőt” vezethette provokációs cél is.) Az alábbi szöveg került a táblára: „Kis Jézuska azt üzeni, ne tanuljon soha senki.”²²⁷

A Kecskemét-Kadafalvi Általános Iskola tanterme
MNL BKML XV. 5. a. 318/1. 32. kép

A módszeresen végrehajtott kormányzati és adminisztratív intézkedések a közoktatás új fejezetét, a teljességgel szekularizált, vallástalan állami iskolák világát hozták el. A hittanbeíratások visszaesése 1948 után valamennyi felekezetenél egyértelmű volt. A folyamat bemutatását itt a református egyházköz-

226 MNL BKML XXXV. 43. 20. ö. e. Információs jelentések... Jelentés az MDP 3 hónapos munkatervének végrehajtásáról. 1. p.

227 Uo. 2 p.

ség levéltári iratanyagában található feljegyzésekre alapozzuk. Kovács Bálint református lelkész 1949–1950 telének időszakát összegezve már katasztrofális tendenciákról adott számot a presbitériumnak. A vallásoktatás iránti igény különös mértékben hanyatlott a középiskolás növendékek körében. Kisebb léptékben, de egyértelmű volt a lemorzsolódás fokozódása az általános iskolákban is. A félelem légkörében a vallástanítást vállaló pedagógusok közül mind többen visszaléptek. Emellett a tanügyi átalakítások nyomán a hittant az iskolai nevelés mögé rendelték, és mint fakultatív tevékenységet sorolták be. Így mire hittanórára került a sor, a gyermekek már ugyancsak elfáradtak. Sokan az órák helyett inkább a szórakozást választották, moziba vagy színházba mentek, vagy egyéb előadásokat látogattak. Az iskolai és közéleti légkör kedvezőtlenre fordulása miatt sürgető szemléletváltásra hívta fel a gyülekezet figyelmét Kovács Bálint: „*a jövő útja a családi és a gyülekezet körében végzett hitoktatás*”.²²⁸ Ezzel szemben az MDP mindent megtett annak érdekében, hogy a felekezetek ilyen irányú tevékenységét lejárassa, ellehetetlenítse – családi agitációval, propagandával, megfélemlítéssel. Az 1949–50. tanév statisztikai adatai pontosan szemléltetik, hogy az ország a politikai korszakhatáron átlépett.²²⁹ A református presbitérium elé tárt tények is hűen tükrözték a tudatos kormányzati intézkedések hatásait. Mint említettük, a középiskolás tanulók esetében különösen szembeszökő volt a lemorzsolódás, mely a fiúknál 19,4%-ot, a lányoknál 37,2%-ot tett ki a reformátusok körében. Az általános iskolákban ennél mérsékeltabb arányban, de irányukat tekintve azonos tendenciák látszottak: belterületen a fiúk esetében 8,7%, a lányoknál 4,5% hagyta abba idő előtt a hittant. Külterületen a fiúknál és lányoknál összesen 2,5% volt a visszalépők aránya. A vallásos neveléstől való elfordulás megállítása érdekében a presbitérium a gyermekmissziós munka fokozását határozta el. Az erőfeszítések ellenére a következő tanév a megelőző esztendőnél is lesújtóbb fordulatot vett: a Szenczi-Molnár Albert leánygimnáziumban mindössze 1, a Katona József fiúgimnáziumban 6, a piarista fiúgimnáziumban 15 növendék jelentkezett református hitoktatásra. Mivel 10 fős létszám alatt nem volt indítható vallásoktatás, csak a piaristáknál lehetett megkezdeni a hittant, ott is az előző évi 180 tanuló helyett csak a 15 jelentkező részére. Az általános iskolákban a megelőző tanévhez képest 1950–51-ben 965-ről 427-re csökkent a beíratottak száma (ez az előző évi 46%-a volt). A városi gyülekezethez tartozó külterületi iskolákban a csökkenés még kirívóbb képet mutatott, 468-ról 87 főre apadt a létszám, de közülük is csak 77-en részesülhettek ténylegesen vallásoktatásban (az előző évi 16,8%-a). A tanyai

228 KREL Presbitériumi jegyzőkönyv. 25/1950.

229 Uo. 48/1950.

missziós egyházakhoz tartozó általános iskolákban 795-ről 338 főre zuhant a beiratkozottak száma (az előző évi létszám 43%-a).²³⁰ A város külterületi részein a tanítók nagyobb részét sikerült propagandával, jogkorlátozással el-tántorítani a hitoktatás gyakorlásától. Kecskemét peremrészein több helyen, például Katonatelepen és Törökfáiban is beszüntették a vallási és keresztény erkölcsi ismeretek tanítását. „*A szülők se követelik*”²³¹ – állapította meg némi cinizmussal a jelentés készítője. Különösen nagy nyomást lehetett gyakorolni a gyerekekre ott, ahol a növendékek az otthoni környezetükből kiszakadva kollégiumi ellátásba kerültek. A Kaszap utcai leánykollégiumban például a tanév elején a hittanra beiratkozottak aránya még 98% volt, január hóban már csak 40%. A mezőgazdasági gimnázium diákjai valamennyien otthagyták a hitoktatást. Egy 1949 februárjában, közvetlenül az iskolák államosítását követően született református lelkészi beszámoló híven tükrözte a vallásos tanítást, nevelést, hitéleti tevékenységet minden téren kiszorító állami kultúrpolitika gyakorlati következményeit. „*Ezzel [vagyis az iskolák államosításával] gyülekezeti munkáink bizonyos szempontból, különösképpen ifjúsági téren, új arcot kaptak. Az ifjúság nevelése nemcsak iskolai szempontból vált el egészen az egyháztól, hanem ezzel együtt az egyháznak az ifjúsággal való érintkezési felülete missziói szempontból is sokkal kisebb lett.*” [...] „*Határozottan érezzük és látjuk, hogy munkánk mind nagyobb erőket igényel, és mind nehezebbé válik*”.²³²

A vallásszabadság jogának köznapi megnyirbálása érdekében a politikai és intézményi vezetés a bürokratikus eszköztár széles választékát alkalmazta. Közkeletű fogás volt például az iskolai ünnepélyeknek a vasárnapi istentisztelet idejével való ütköztetése vagy a hittanbeiratások megnehezítése.²³³ Erre irányuló rendelkezés volt az is, hogy vallástant csak a „rendes” tantárgyakat követően lehetett megtartani, ami a legtöbb iskolában este 5 utánra, a sötét beálltát követő időszakra esett. Ez különösen a tanyavilágban riasztotta el a gyerekeket, mivel sokuk több kilométer távolságból volt kénytelen bejárni. A másik „*zavaró körülmény*”, ahogy a református lelkész, Kovács Bálint megfogalmazta, a pedagógus szakszervezet nyomásgyakorlása volt, mely a világnézeti tárgyak tanítását szembeállította a hitelvekkel, így a hittan oktatásával. Az egyházak küldetésének teljesítése előtt átláthatatlan fal nőtt ki az új szemléletű, materialista és osztályelméleten nyugvó pedagógiai alapokból, annak ellenére, hogy Ortutay Gyula miniszter a „*legmesszebbmenő jóindulatot*” ígért mindazon egyházak számára, melyek egységre

230 KREL Presbitériumi jegyzőkönyv. 87/1950.

231 Uo. 2 p.

232 KREL Iktatott iratok. 35/1949. Lelkészi beszámoló a presbitérium részére. 1–2. p.

233 KREL Presbitériumi jegyzőkönyv. 76/1949.

léptek az állammal. Különösen külterületeken, a tanyavilág szórvényaiban lehetett fokozott mértékben érvényre juttatni az egyházellenes tanügyi intézkedéseket, melyek révén iskolás gyermek ezreit fosztották meg a vallásos nevelés utolsó lehetőségétől. Sándor István kerekegyházi lelkipásztor a gyermekmissziós munka kapcsán lejegyezte, hogy több nagy akadály merül fel az ifjúsági evangelizációval kapcsolatban. Az egyik – objektív – tényező, hogy sok családban a gyermekeknek nem volt ünnepi öltözetük, rongyos, foltos ruhában pedig nem akarták elengedni őket szüleik a vasárnapi gyermekmissziós órákra. Emellett azonban az iskolák vezetésének ellenszenve is egyre nyilvánvalóbb formát öltött. A vasárnapi iskola számára igénybe vett termeket például már nem akarták az iskolák rendelkezésre bocsátani, másutt az EPOSZ (Egyesült Parasztifjúság Országos Szövetsége) foglalta el előlük a helyeket, dacára annak, hogy a tanfelügyelőség a tantermek használatára feljogosította a felekezeteket.²³⁴ A kecskemét-szentkirályi misszió plébánosa szerint a vallástanórákat lehetetlenség volt úgy megtartani, hogy tanítás után körzetének mind a 7 iskolájába az előírt heti két alkalommal eljusson. Más eszközökkel, de a város belső részein is egyre több panaszra adott alkalmat a felekezeteknek a hitoktatás megakasztása, ellehetetlenítése. Az iskolák vezetői közül is mind többen gördítettek akadályokat a vallástanítás útjába. Az iparostanuló-iskola igazgatója például a hozzá forduló református lelkésznek kijelentette, hogy intézménye és vele együtt a kereskedőképző iskola nem tudja a hitoktatás „tárgyi feltételeit” biztosítani. Vagyis a hittanórák megtartásához sem tantermet, sem időpontot nem akart adni. Az igazgató nem zárkózott el az iskolán kívül tartandó hitoktatás elől, de véleményét írásba adni már nem akarta. Ezt követően a lelkész panaszos megkeresését az iskolafenntartó Ipari- és Kereskedelemügyi Minisztériumhoz továbbította, melyben felvetette a vallástanítás körül kialakult kétségeit is. *„Bizonytalanságban vagyunk abban az irányban is, hogy amíg az iskolák igazgatói írásban nem adják, hogy iskolán kívül is tartható hittanóra, tarthatunk-e egyházi helyiségben hittanórákat? Utólag nem lesz-e ebből kellemetlenség?”*²³⁵

Erősen érződtek a vallásoktatással szemben a nem hivatalos utakon járó módszerek hatásai is: a félelemkeltés, megtorlás, propagandisztikus uszítás, az etikátlan és jogellenes magatartás, mellyel szemben az egyházak tehetetlenül álltak. Ennek beszédes tanújele Bereczky Albert püspök Ortutay miniszterhez írott levele, melyet Kovács Bálint kecskeméti lelkipásztor részére is megküldött. A levelet majdhogynem titkos konspirációs utakon lehetett eljuttatni a címzetthez:

234 KREL Iktatott iratok. 47/1949.

235 Uo. 301/1949.

„SZIGORÚAN BIZALMAS.

Kedves Barátom!

Szigorúan bizalmasan közlöm Veled, hogy a Miniszter Úrhoz a mellékelt levelet írtam. Válaszáról értesíteni foglak.

Nem tőlem függ, »hogy szűnjenek meg a hitoktatást vállaló tanítókkal szemben a fenyegetések minden formában«.

A levélmásolatot visszakérem. Természetesen másnak nem mutatható, csak Tóth Endrének.

1949. november 30.”²³⁶

Ortutay Gyula

Forrás: Wikipedia. Internet: https://hu.wikipedia.org/wiki/Ortutay_Gyula#/media/File:Ortutay_Gyula_politikus_1945.jpg (Letöltve: 2015. május 14.)

A püspöki levél határozott hangnemben számon kérte Ortutay Gyula kultuszminiszteren a kialakult helyzetet. „Bizonyára emlékszel rá, hogy én nyílt és őszinte kérdést tettem fel e tekintetben Neked, mert a világegyetért sem akarnám jóakarató református tanítóinkat nehéz helyzetbe hozni. [...] most megismételve kérdezem, hogy minden hátrány nélkül vállalhatják-e tanítóink a hitoktatást?”²³⁷ A minisztertől megnyugtató és főleg igazmondó felelet vélhetően soha nem érkezett. Kovács Bálint válaszában megköszönte a püspök intézkedését. „Fájdalom, a tanítóink most már csaknem mindnyájan visszaadták megbízásukat”²³⁸ – tette hozzá a szomorú tény, köszönetnyilvánítását követve.

236 KREL Iktatott iratok. 321/1949.

237 KREL Iktatott iratok. 3470/1949. Bereczky Albert püspök levele Ortutay Gyula miniszterhez. 1949. november 30.

238 Uo. Kovács Bálint válaszelevele Bereczky Albert református püspöknek. 1949. december 5.

Fokozta a hitoktató pedagógusok félelmeit a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium 1949 novemberében kiadott szigorúan bizalmas körlevele, mely több kényes kérdésben azonnali jelentést várt, jelesül: kik és heti hány órában tartanak hittant, a tanárok hitoktatói megbízatásukat kitől kapták, azt ki engedélyezte, a hittanórát az utolsó órában tartották-e? A rettegés és megfélemlítés légkörében a tanügyeket irányító kormányiszervtől érkező adatszolgáltatás mögé mindenki többet gondolt, mint ami a sorokból közvetlenül kiolvasható volt, és nem is alaptalanul. *„E körlevél kérdőpontjaiból a tanítók arra következtetnek, hogy ha vállalják [ti. a hitoktatói megbízatást], bajuk lehet belőle. Az igazgatók mindegyiknek azt tanácsolják, hogy ne vállalják”*²³⁹ – olvashatjuk a kecskeméti református lelképásztor Bereczky püspöknek címzett levelében. A reformátusok 1949–50. évi vallásoktatási és gyermekmissziós tevékenységéről összeállított jelentése²⁴⁰ az álkoalíciós időszak burkolt „vallástalanításából” a sztálinista úton haladó, kendőzetlenül nyers diktatúrába érkező ország közállapotait mutatja, ahol a hitélethez és hitoktatáshoz fűződő jogok csak papírra vetett üres szavakként léteztek. A vallástalanítás leépítéséhez a kezdeti nagy lökést annak fakultatívvá tétele és diszkriminációja jelentette. *„Most már nem olyan természetes, hogy gyermekeink vallástant tanulnak, és hogy egyáltalában lelki nevelésben részesülnek. Most látjuk, milyen óriási nagy jelentőségű dolog volt a rendszeres iskolai vallásoktatás minden hibája mellett és milyen sokat jelentett ennek a nevelésnek a szempontjából a hitvallásos egyházi iskola. Mindez azonban a múlté és most az adott helyzettel kell számolnunk”*²⁴¹ – olvashatók a jelentést bevezető gondolatok, melyek egy letűnt korszak helyrehozhatatlan veszteségeiről adtak számvetést. Az „adott helyzet”, vagyis a jogi és politikai környezet az egyházak működése és küldetésük kibontakoztatása szempontjából lehetetlen körülményt teremtett. A szocialista átalakulás kártételeit – mint a fentebbi adatsorok is mutatták – legjobban a hitoktatás számadatain lehetett lemérni. Az egyre fogyatkozó létszámban beíratott növendékek legjobb esetben is délben, vagy csak a délutáni órákat követve, fáradtan és elcsigázva érkeztek meg a hittanórákra, már amikor nem ütköztek ezek az alkalmak egyéb elfoglaltságokkal. Az intézmények és a „népi szervek” ugyanis előszeretettel szerveztek a hittanórák idejére gyűléseket, kirándulásokat, mozilátogatásokat, melyekkel mind nagyobb arányban sikerült elvonni a tanulókat a már egyébként sem kötelező alkalmakról. A hittan érdemjegyeket többé már nem lehetett beszámítani az átlag-

239 KREL Iktatott iratok. 343/1949. Felirat Bereczky Albert ref. püspöknek. 1949. november 15.

240 KREL Iktatott iratok. 165/1950.

241 Uo. 1. p.

ba, továbbtanuláshoz, kollégiumi felvételhez sem. Emellett egyre komolyabb fegyelmezési gondokról, a deviáns magaviselet eluralkodásáról is számot adtak az óraadó tanárok, papok, lelkészek. Általános jelenség lett a lógás, hanyagság, a „*cinikus magatartás, erkölcstelen magaviselet*”.²⁴² A hitoktatásról való elmaradás okai között Kovács Bálint a fentebb felsorolt körülményeken túl további tipikus okokat sorolt fel. Ide tartozott a hitoktatásra járó tanulók hátrányos megkülönböztetése, megbélyegzése, kicsúfolása, a hitoktatás és általában a vallásgyakorlás dehonosztálása is. Példaként megemlíti a lelkész, hogy a népi kollégiumba járók „*olyan helyzetbe kerültek, hogy nem jöhettek*.” Ennek oka a legtöbb esetben a megtorlástól, kiközösítéstől való rettegés volt: „*már a gyermekek világába is bevonult a félelem [...]. Ha hittant tanulok, nem mehetek tovább!*”²⁴³ A lemorzsolódás tipikus okaira ugyanitt több példát is találunk. A pedagógiai gimnázium vallásoktatásról elmaradó növendékei színleg a beutazás nehézségei miatt hagytak fel az órák látogatásával, ténylegesen inkább a fenyegetettség érzése állt a háttérben. „*A lemaradók 70%-a kifejezésre juttatta, hogy továbbra is szeretne járni, de [...] fél.*”²⁴⁴ A Honvéd téri Általános Iskola három nyolcadikos diákja a vallásos erkölcs és a szocialista világnézet kibékíthetetlen szembenállását hozta fel indokul.²⁴⁵ Az egyik népi kollégista leány ostobának nevezte hittanra járó, istenhívő társait.²⁴⁶ A hittanórák látogatásának gátja volt a szülői háttér motiválatlansága, „*a nemtörődömség, a langymeleg magatartás Istennel szemben*”.²⁴⁷ A félelemérzés nemcsak a tanulók, hanem a hitoktató pedagógusok mindennapjainak is része lett. A családlátogatások kapcsán megemlíti a jelentés, hogy a református hitoktatók közül csak egy pedagógus tudott mindenhol eljutni, többségüknél azonban „*kényszerítő okok miatti*”²⁴⁸ abbamaradtak a személyes találkozások. Az egyházak elszigeteltsége minden téren bénító erejű lett.

Az oktatás „új szemléletű” igazgatása

A tanügy helyi szakigazgatási szerve, a Kecskeméti Tanfelügyelői Hivatal, egyben az oktatáspolitikai szervező és végrehajtó hatósága is volt. A szervezet működését a háborús összeomlást követően a semmiből kellett talpra állítani, ugyanis 1944 őszén a front arcvonalába sodródott Kecskemétről a lakossággal együtt a tisztviselők és a tanárok is elmenekültek, így értelemszerűen

242 KREL Iktatott iratok. 165/1950. 6. p.

243 Uo.

244 Uo. 4. p.

245 Uo. 5. p.

246 Uo.

247 Uo.

248 Uo. 3. p.

a közigazgatás felfüggesztésével a tanügyigazgatás működése is megszűnt. A megszállás alá került törvényhatósági jogú városban csak lassanként éledt újra a helyi közigazgatás, ezen belül az oktatás és a szakágazat irányításával megbízott körzeti tanfelügyelőség is. A szervezet ügyeit 1945 januárjában még mindössze három hivatalnok látta el, nevesül Frigyessy Ferenc népművelési titkár, dr. Marincsák Ferenc tanügyi fogalmazó és Almásy József irodaigazgató.²⁴⁹ „*Nem politizálni akarunk, semmiféle politikai érdek szolgálatába állni nem akarunk, előttünk csak a magyar gyermek, a nemzet jövője lebeg*” – olvasható a tanügyi titkár szakmai ars poeticájában.²⁵⁰ A szovjet megszállás valóságában azonban ezek a magasztos elvek nem juthattak érvényre. 1945 áprilisára Frigyessy kiszorult a vezetésből, helyét dr. Kisasszony Kázmér tankerületi segédtitkár vette át. Az új hivatalvezető már bemutatkozó expozéjában utalt – Frigyessy politikamentes szakmai elveitől elkanyarodó – álláspontjára: „*A régi szellemet a demokratikus szellemben való átállítás követi. [...] a keretet áthangoló tanfolyam fogja betölteni.*”²⁵¹ A hivatalvezető ezt követően ismertette azon minisztériumi rendeleteket, melyek a köztisztviselők számára engedélyezték a politikai pártokba, érdekképviseleti szervezetekbe való belépést, melyhez véleményét is hozzáfűzte, miszerint a „*Maga részéről nem tartja helyesnek, ha a tanítóság nem kapcsolódik bele a közéletbe*”.

Egy feltehetően létszámcsökkentési megfontolás céljából felfektetett 1946. évi kimutatás²⁵² precízen részletezte a tanügyi hivatal tisztviselőinek politikai és osztályelméleti hovatartozását. A Kecskeméti Népiszkolai Tankerület Tanfelügyelői Hivatala tisztviselői karának személyzeti táblájához fűzött értékelés több tekintetben is egybevágott a szakszervezet által képviselt káderpolitikával. A tanfelügyelői hivatal 1946 áprilisában az alábbi tisztviselőkből állt:

Dr. Vágó Dezső, tanfelügyelő, tanfelügyelői titkár – Szociáldemokrata Párt tagja
 Dr. Kisasszony Kázmér, tanügyi titkár – a Polgári Demokrata Párt tagja
 Dr. Várnagy Mihály, tanügyi fogalmazó – a Független Kisgazda Párt tagja
 Dr. Marincsák Ferenc, tanügyi fogalmazó – a Független Kisgazda Párt tagja
 Almásy József, irodaigazgató – a Független Kisgazda Párt tagja
 Nagy Irén, berendelt állami tanítónő – a Független Kisgazda Párt tagja

249 MNL BKML VI. 502. b. 398/1945. Tanfelügyelői hivatal működése. 1945. január 27. 2. p.

250 Uo. Melléklet az egyesített iskolák 1945. január 2-i ülésének jegyzőkönyv(éhez). Az újjászervezett iskolák vázlatos története. 1. p.

251 MNL BKML VI. 502. b. 456/1945. A kecskeméti belterületi népiszkolák 1945. április 20-i tanítótestületi értekezletének jegyzőkönyve. 1. p.

252 MNL BKML XVII. 46. Iktatott iratok. 336/1946.

A káderjelentés szerint valamennyi felsorolt hivatali dolgozó megfelelt a népi demokratikus, haladó szellemnek, emellett mindannyian munkás-paraszt osztályból, egyszerű, vagyontalan családból származtak. Mindössze néhányuknak volt némi csekély értékű ingatlana. Kommunista párti tag – ekkor még – nem volt köztük, ahogyan egyébként a Kecskemét Városi Szabadművelődési Hivatal vezetői között sem. Itt ekkor még egy FKGP-s (Frigyesy Ferenc) és két nemzeti parasztpárti vezetőt találunk. Könnyen elképzelhető, hogy ennek tudható be a nemzeti bizottság 1949. január 24-i ülésén Zalai Sándor bizottsági tag részéről elhangzott vádló hangvételű felszólalás, mely a tanügyigazgatáson a kádergarnitúra lecserélését követelte: „[...] a helyi Tanfelügyelőségen 4 vagy 5 olyan személy dolgozik, akik a reakciónak a legteljesebb kiszolgálói.”²⁵³ A gyanú bizonyosságául Zalai ismertetett a bizottsággal egy levelet, mely a hivatal dolgozói között lezajlott, a Népi Demokráciát kritizáló beszélgetésről tartalmazott adatokat. Fehér István elnök javaslatára egy kiküldött albizottság vizsgálta ki az esetet. (A négytagú albizottság tagjai között volt a vád előterjesztője is). Az ügy ennyiben nem állt meg, ugyanis a vizsgálatot követően a nemzeti bizottság hivatalból értesítette a rendőrség államvédelmi osztályát a tanfelügyelőségen folyó „reakciós támadás” tényéről.²⁵⁴ A konklúziók szerint teljes egészében megállt a gyanú, miszerint a tanfelügyelőségen antidemokratikus kijelentések hangzottak el. Az igazolást nyert cselekmény természetesen ismét szükségessé tette a hivatalnokok politikai felülvizsgálatát. A tanfelügyelőség kötelékéből a „szürkekabátos barna magas nő”-ként jellemzett Hajnal Évát, aki az ominózus beszélgetésben a „legszembetűnőben viselkedett”, azonnali hatállyal felmentették. Az „igen jobboldali beállítottságú” dolgozókat – köztük Frigyesy Ferencet – folyó ügyeik átadását követően váltották le állásukból. Vágó Dezső tanfelügyelő titkár elhatárolódott az inkriminált csoporttól, mint kijelentette, „ő nem tartozik ehhez a klikkhez”. Fehér István nemzeti bizottsági elnök ugyanakkor felvetette Vágó felelősségét is a hivatalban történt eseményekkel kapcsolatban, egyben felrótta a személyzeti ügyekben és éberség terén tanúsított hanyagságát. A megtett intézkedések mellett a bizottság elnöke rosszállással vette tudomásul, hogy az egyik káder, Rakó István esetében túl puha határozat született. Amint megjegyezte, Rakó tovább végezhet „aknamunkáját”, hiszen az áthelyezését követően új munkahelyén, a számára kijelölt iskolában szabadon folytathatta reakciós eszméinek elhíntését. Egy 1949-ből származó kimutatás alapján ismét rálátást

253 MNL BKML XVII. 46. Jegyzőkönyvek gyűjteménye. 19/1949. Jegyzőkönyv a Kecskeméti Nemzeti Bizottság 1949. január 24-i üléséről. 1–2. p.

254 Uo. Iktatott iratok. 120/1949. Kecskemét, 1949. január 31.

kaphatunk a hivatal felépítésében, vezetésében történt változásokról.²⁵⁵ A dokumentum jegyzéke még részletesebben gyűjtötte össze az egyes funkciókat betöltő személyek származási és végzettségi adatait. A megadott adatok alapján az alábbi statisztika állítható fel: Bakos István (munkásszármazású tanító) főigazgató irányítása alá rendelt szerv 1949 szeptemberében 16 fős kollektívát vezetett. A neveket felsoroló listából 10 munkás, 3 fő paraszti származású volt, és mindössze ketten rendelkeztek értelmiségi felmenővel. A hivatalon belül ők fontos pozíciót nem kaptak (általános iskolai előadó, gép- és gyorsíró). Tanfelügyelői hivatali megbízásuk előtt 8-an üzemi munkások voltak, 7-en tanítói és tanári pályán mozogtak, 1 fő esetében pedig nem volt megállapított foglalkozás.

Az oktatáspolitikai párton kívüli irányítói

Az oktatás új vágányra állítása egy szemléletben teljesen átgyúrt pedagóguskar nélkül csak fél sikert jelenthetett. A tanári gárda azonnali lecserélésére azonban nem volt mód, mivel kiváltásukra egy új, ideológiailag megbízható, egyben képzett káderréteg nem állt rendelkezésre. A pedagógusok döntő részét tehát kényszerűségből, pragmatikus megfontolásból továbbra is meg kellett tűrnie a vezetésnek. Mindez természetesen tükröződött a mozgalmi életben és agitatív tevékenységben való aktivitás terén is. Minden szakmacsoport közt a tanároknál mérték a legrosszabb arányokat párttagság tekintetében. A tanítóknál valamivel kedvezőbb volt a helyzet, de intézmények közti eloszlásuk már jelentős aránytalanságokat mutatott. Lendvai pártsajtófelelős káder az MDP VB 1949. szeptember 12-i ülésén ezért azt javasolta, hogy a párttagsággal rendelkező tanerőket átirányítással kell szétosztani városzerte, „*hogy minden iskolába legyen legalább egy megbízható tanító*”.²⁵⁶ Mellette Fehér István párttitkár is kiemelte a pártszerv fokozott odafigyelését az oktatás irányában. Egy, a pedagógusok részére tartott értekezleten a párt „segítő” szándékáról biztosították a tanárokat, „*ugyanakkor figyeljük a munkájukat is*”.²⁵⁷ Az MDP nagyobb ráhatását a szülői munkaközösség révén látták keresztülvihetőnek, ahol a bizalmi funkcionáriusok beszerzése már egy fokkal jobban haladt. „*Ezen keresztül is kell a pedagógusokat támogatnunk*” – vélekedett az MDP városi titkára.

255 MNL BKML VI. 502. a. A Kecskeméti Tanfelügyelőség iratai. Elnöki iratok (a továbbiakban: VI. 502. a.). 23/1949. biz.

256 MNL BKML XXXV. 43. 4. ó. e. A végrehajtó bizottság üléseinek jegyzőkönyvei. Jegyzőkönyv a VB 1949. szeptember 12-i üléséről. 5. p.

257 Uo.

A pedagógusok közös „kolhozba” terelésének és irányításának lényeges intézménye volt a szakszervezet. A névlegesen szakmai érdekképviseletet ellátó szervek létrehozásának körülményeire a kecskeméti belterületi népiskolák 1945. március 19-i jegyzőkönyvében találhatunk utalást,²⁵⁸ mely forrás többek között arról számolt be, hogy a szakszervezet megalakítása érdekében már munkába állt egy előkészítő bizottság. A frissen létrehozott szervezet elnöki, pedagógiai, gazdasági és kulturális szakosztályokból állt össze. Az elnöki posztra a javaslat nem nevezett meg konkrét személyt (csupán annyit, hogy „esetleges tanár”). Alelnököknek Frigyessy Ferencet és Papp Istvánt terjesztették elő. A szervezet vezetőségének egy későbbi újjáalakítása kapcsán²⁵⁹ már pontosabb képet kaphatunk a szervezet belső strukturáltságára is. Az 1949. augusztus 31-én újjáalakított Pedagógus Szakszervezet kecskeméti vezetőségének élére Madarász László elnököt tették, a titkári feladatokat pedig Kovács Lajos káder vette át. Munkájukat több szakfeladatot ellátó, „reszortos”, egy-egy részterületért felelős funkcionárius támogatta, úgymint: káderes, továbbá oktatási, gazdasági, ifjúsági, nő-, verseny-, sport- és szociális felelős.

1946 elején a szakszervezeti érdekképviselet központi vezetősége a vármegyékben működő titkárságoknak egy kérdőívet küldött ki.²⁶⁰ A körözvényben a Magyar Pedagógusok Szabad Szakszervezete Országos Központja részéről kívántak képet kapni a tanügy irányítóinak politikai előéletére, politikai magatartására, az új típusú „demokrácia” iránti elkötelezettségükre vonatkozóan. Vagyis egy „civil” érdekképviseleti szerv folytatott adatgyűjtést és káderértékelést az államigazgatás egyik szakigazgatási szervének vezető tisztviselői karában. Korrajz értékű az is, hogy a személyek „leinformálása” végett a szakszervezet vármegyei titkársága egy politikai testülethez, jelesül Kecskemét Nemzeti Bizottságához is válaszokért fordult. A kérdőív fenti tárgyon túlmutató további pontjai a tanügyigazgatás politikai lojalitását feszegették: a döntéshozó testületek határozatainak mennyiben szereztek érvényt a tankerületek, azokat maradéktalanul végrehajtották-e, vagy tettek engedményeket, kivételeket (pl. áthelyezések alkalmával). A kérdéssor kitért továbbá arra is, hogy a pártok gyakorolnak-e befolyást a tanügyigazgatás döntéseire, gátolják vagy segítik azok végrehajtását. Egyáltalán: milyen a tanfelügyelőség viszonya „a demokratikus frontba tömörült pártokkal”? Utolsó

258 MNL BKML VI. 502. b. 456/1949. A kecskeméti belterületi népiskolák 1945. március 19-én megtartott tantestületi ülésének jegyzőkönyve. 2. p.

259 MNL BKML VI. 502. a. 22/1949. biz.

260 MNL BKML XVII. 46. Iktatott iratok. 245/1946. A tanügyigazgatás vezetőinek politikai magatartására vonatkozóan lásd a 336/1946. sz. alatti táblázatokat!

kérdésként – mintegy összegzésül – arra tér ki a kérdőív, hogy szükségesnek látja-e a szakszervezet a tanfelügyelőség vezetésében személycserék fogantatását, avagy jóváhagyólag láttamozzák a tisztviselők tevékenységét.

A pedagógus mint individuum megtörése

A tanügyigazgatás a megfélemlítés és diktatórikus eljárások kollektív módozatai mellett az egyén szintjén is igyekezett megtörni a pedagógustársadalom ellenállását. A rendszer ellenségeként kezelték az egykori felekezeti iskolák tanerőit, a módosabb, reakciónak nyilvánított családi háttérből érkező pedagógusokat, különös tekintettel pedig a hitüket megvalló, netán véleményüket is felvállaló személyeket. A megbízhatatlan elemeket áthelyezésekkel, megalázó eljárások útján vagy munkavégzésük ellehetetlenítésével siettek módszeresen kiiktatni. Beszédes forrásként hozhatók fel a felsoroltak alátámasztására a Kecskeméti Tanfelügyelői Hivatal káderjellemezései és személyzeti tervei. Például Ficzek Ernőné Tapfer Frida²⁶¹ óvónő aktájába betekintve látható, hogy a káderértékelő szűkszavú megállapításain, egy-két szavas jelzőin keresztül személyét miként stigmatizálta. Bár kispolgári családból származott (apja általános iskolai tanító, anyja tanítónő, apai nagyszülője kalaposmester volt), a káderjellemezés írója mégis lényegesnek látta megjegyezni, hogy mind anyai nagyszülői ágon, mind a férje családja révén a Hágén bárói család sarja volt. (Anyai nagyszüleinek 300 holdnyi földje volt, ami távolról sem nevezhető arisztokrata klasszisú nagybirtoknak.) A káderlapot összeállító bürokrata az alábbiakat fűzte még jellemzéséhez: „*Politikailag: analfabéta. Egyéni és társas megjelenése: fennhéjázó, nyers modora van.*”. Az utólagos megjegyzéseknél pedig ez olvasható (betűhű szövegközlésben): „*60 hold férje vagyona. Demokráciaellenes, klerikális beállítottságú. Iskolák államosításakor aláírta a tiltakozó ívet, internáltakkal, s reakciókkal tartsa fenn [sic!] a kapcsolatot. Szakmai vonalon hanyag. Nem törődik a gyermekekkel, piszkos az otthon. Saját gyermekeit vette mindenekfelett előnybe.*” Egy másik, áthelyezési ügyekkel kapcsolatos ügyirat kordokumentum értékűen hordozza magán a hatalom intencióit és módszereit. A gyanús, megbízhatatlan tanerők „*kicserélési, illetve melléosztási javaslata*”²⁶² mintadokumentuma a korszak sakkjátszmaszerű tanügyigazgatásának, melyben a pedagógusok csak kiüthető vagy felcserélhető bábuk voltak. A forrásból a Kecskemétre vonatkozó szövegrészek az alábbiak:

261 MNL BKML VI. 502. a. 15/1949. biz.

262 Uo.

„Az alábbi tanítók kicserélési, illetve melléosztási javaslata:

1. Matkóra Vincze Margit	helyett	1 férfi tanítót	Indok:	1. klerikális
2. Matkón Verbónét	kicserélni		-,-	2. hanyag 3. kényelmes
3. Matkóra Szabóné	helyett	1 igazi demokrata	-,-	10 embernek nem tartja érdemesnek a megjelenést
4. Borbáspusztára Kelóné	helyett v. mellé	1 ig. demokrata	-,-	4. nem demok[ratikus]
5. Szentkirályra Kákonyiné	helyett	1 ig. demokr.	-,-	5. rangkórságos, kéri behelyezését
6. Szikrai von. VilágosPusztára	a tanító helyett v. mellé		-,-	6. sváb származású
7. Szikrába Ujváriné	helyett	1 ig. demokr.	-,-	7. nem demok[ratikus]
8. Koháriszentl.re Benkőné	helyett		-,-	8. nagyon elfoglalt, egyébként is klerikális

Kecskemét, 1949. aug. 11. /MNDSZ-től Deákné/”

„Javaslom továbbá – olvasható egy, a fentiekkel asszonáló, a kecskeméti pedagógus szakszervezet vezetőségének újjáalakítását indítványozó dokumentumban –, hogy minden tantestületet lehetőleg mozgassák meg áthelyezéssel úgy, hogy minden iskolába legyen egy demokratikus mag.”²⁶³

Természetesen akadtak olyanok is, akik időben meghallották az új idők új szavát, karrierjük érdekében megtették a szükségesnek vélt irányváltásokat. A Kecskeméti Tankerület Főigazgatósága 1949 szeptemberében oktatási felelősnek javasolt egy bizonyos Juhász Gyulát, akinek a káderjellemezéséből az alábbiak tudhatók: 2 gyermekes tanító, a Nemzeti Parasztpártnak 1948-ban lett tagja. Alapfokú szemináriumát Oroszországban végezte, így a Szovjetunióról személyes tapasztalatokkal rendelkezett. A baloldali sajtó rendszeres olvasója volt (*Szabad Nép, Szabad Szó*), emellett szakfolyóiratokat

263 MNL BKML VI. 502. a. 22/1949. biz. Kelt.: 1949. május 14.

és új módszerű tankönyveket is tanulmányozott. Mindezekből következően pontosan tisztában lehetett azzal is, hogy mit kell mondania előmenetele érdekében, mi az, amit elvárnak tőle: *„Beszéde szerint: »Eltűntek az iskolákból az imperialista szólamok, amelyek a környező országok között a békétlenséget szították. [...] Az Oroszországban látott kolhoz bősége nagyon meglepte. És az a jóindulat, amelyekkel a hadifoglyokat kezelték. Enni kaptak, a szovjet ember mérhetetlen jószívűségének alaptermészete beigazolódott előtte. Az oroszok által egyáltalán nem szenvedett, csak a németektől. A trockisták tulajdonképpen véleménye szerint a pártba befurakodott álszocialisták»”*.²⁶⁴ A jelöltnek Németh Teréz személyügyi előadót teljes mértékben sikerült meggyőznie. Juhász Gyuláról kialakult véleménye szerint emberünk politikailag jól képzett, gondolkodásában előrehaladott, sőt mi több, kellemes és bőbeszédű egyéniség volt.

A propaganda szolgálatába irányított iskolák

A fordulat évét követően mind a sajtó hasábjain, mind a hivatalos jelentések soraiban egyre nyíltabb és nyersebb formában mutatkozott meg a Rákosi Mátyás személyi kultuszával átítatott diktatúra igazi arca. Az új rendszerben minden a politikai szándékok bábjává, kiszolgálójává vált, nem volt ez másként az oktatással sem. 1949 májusában még az anyák napi ünnepségek is az internacionalizmus szellemétől áthatva zajlottak le: *„Az anyáknak mint a béke harcos megvédelmezőinek ünneplése túlnőtt az iskola keretein, s mindenütt az egész község, vagy tanyakörzet megható komoly együttes tüntetése volt a Szovjetunió vezette hatalmas békatábor és az országvezető Népfront mellett”*.²⁶⁵ Az iskola és a szülői munkaközösség egygyé forrásának jegyében, és persze a népfront sikere érdekében, a május 15-dikei tanácsválasztásra a kecskeméti népoktatási kerület valamennyi pedagógusát házi agitációra rendelték ki. Az akció előtt a kecskeméti népiskolai körzet 965 nevelőjét egy ötnapos gyorstalpaló ideológiai felkészítésre iskolázták be. A lehengető erővel szervezett választási korteshadjáratban több mint 1300 pedagógus közel 40 000 családot keresett fel. Látható, hogy a nevelői szerep, a pedagógusi pálya és a politizáló tevékenység jelképes különválasztására már semmi okot sem láttak. A csúcsra járatott propagandakampányban megmozgatott közok-

264 MNL BKML VI. 502. a. 26/1949. biz.

265 MNL BKML IV. 1926. „Kecskemét thj. város tanfelügyelőjének 1949. évi május havi jelentése”. 1949. június 17. (12/1949. alapszámon).

tatás még a nyár hónapjai alatt is gőzerővel szervezte a tömegrendezvényeket, „az MDP munkára ösztönző útmutatása nyomán”.²⁶⁶ Júliusban a „Tanulj jobban, nevelj jobban” grandiózus munkaverseny eredményeit hirdették ki, széles sajtónyilvánosság előtt. A voluntarista szemléletben szervezett munkaversenybe az ország 5900 közép és általános iskolája, továbbá számos óvoda nevezett be. Kecskemét város területén 2 intézmény ért el kiemelkedő helyezést: a III. sz. Általános Iskola a 99., a Páthy Károly Általános Iskola pedig a 114. helyen végzett.²⁶⁷ Augusztus 24-én, a Világifjúsági Találkozó fővárosi rendezvényeihez kapcsolódva egy szovjet ifjúsági kultúrgárda érkezett Kecskemétre. A KOMSZOMOL-tagok²⁶⁸ küldöttségét a város kivezényelt tanulóifjúsága lelkesen üdvözölte, és ajándékokkal fogadta. Ebben a hónapban a tanügyigazgatás kiemelt oktatáspolitikai feladata volt még középiskolai beiskolázás felügyelete, hogy a „NÉP kormányának bölcs intézkedése folytán” megreformált intézményekben biztosan az osztályelvek szerint elvárt szociális összetétel alakuljon ki. A munkás, paraszt és haladó értelmiségi családokból érkező tanulók többségi arányának biztosításáról a szülői munkaközösség házi agitációkkal gondoskodott.²⁶⁹

A szocialista iskolarendszer „sikereinek” árnyékos oldalai

A beiskolázás mellett igen sok gondot okozott a kommunizmus tartóoszlopaiknak számító munkáscsaládok sarjainak benntartása is az oktatási rendszerben, mely még az általános iskolai képzésben is kihívás elé állította a szakkádereket. A lemorzsolódás magas arányára a kecskeméti tanfelügyelő 1949. februári jelentésében hívta fel a figyelmet, melyben megállapította, hogy kevesen maradnak a munkás-paraszti származású növendékek, akik legalább az általános iskola záróvizsgájáig el tudtak jutni.²⁷⁰ (A teljes adatsort tartalmazó táblázatot a melléklet tartalmazza).

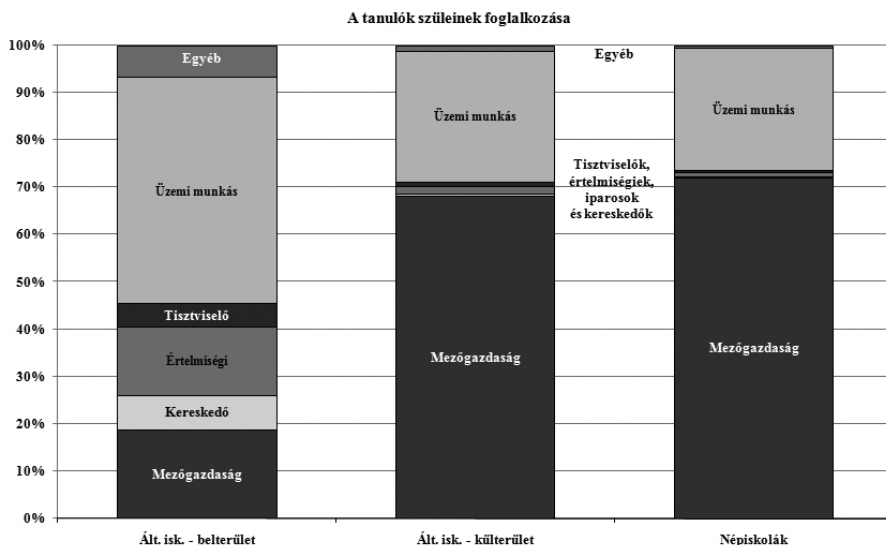
266 MNL BKML IV. 1926. „Kecskemét thj város tanfelügyelőjének 1949. jul. havi jelentése”. 1949. július 12. (12/1949. alapszámon).

267 Uo. „Kecskemét thj város tanfelügyelőjének 1949. augusztus havi jelentése” 12/1949. alapszámon. 1949. augusztus 12.

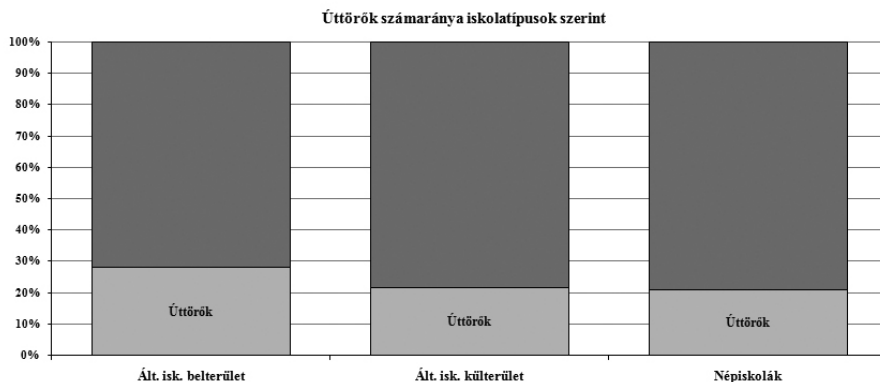
268 KOMSZOMOL: Össz-szövetségi Lenini Kommunista Ifjúsági Szövetség a Szovjetunió állami ifjúsági szervezete, gyakorlatilag az SZKP ifjúsági tagozata volt.

269 MNL BKML IV. 1926. „Dél-Pest vm. tanker. főigazgatójának aug. havi jelentése”. 233/1949. és „Kecskemét thj város tanfelügyelőjének 1949. júl. havi jelentése”. 1949. július 12. (12/1949. alapszámon.)

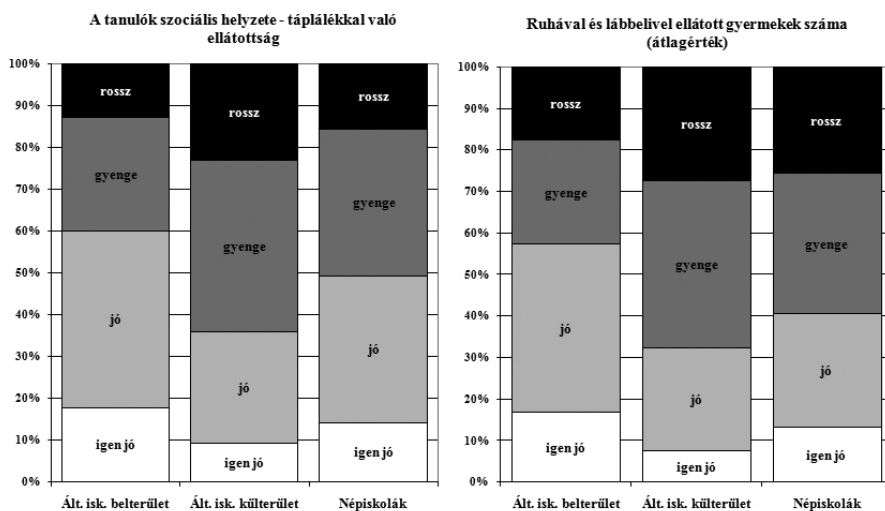
270 Uo. „Kecskemét thj város tanfelügyelőjének 1949. évi febr. havi jelentése”. (12/1949. alapszámon.)

A tanfelügyelő a jelenség mögött természetesen az elmúlt rendszer helytelen szociális és tanügyi politikájában ismerte fel a kiváltó okokat. A bajokat a szakminisztérium a kollégiumi hálózat kiterjesztésével, a segélyek és tanszertámogatások juttatásával kívánta orvosolni, ehhez azonban a kellő anyagi erőforrás sohasem állt rendelkezésére. A felmérés összegzett adatai más helyen is rámutattak a „szocialista fejlődés” útjára lépett tanügy gyenge pontjaira. Például arra, hogy még 1949-ben is bosszantó mértékű elmaradást mutatott az úttörőmozgalomban részt vállaló növendékek létszáma, a várakozásokhoz képest.

Súlyos szociális válsághelyzetre mutattak rá a gyermekek ruházatát és ételmezését firtató adatsorok, melyek semmiképp sem tükrözték a nagy szocialista társadalmi és gazdasági szerkezetváltás áldásos jótéteményeit, propagált népjóléti sikereit:

Az állami oktatás második tanéve – a népi demokrácia eljövetele

Az 1949/50-es tanév kezdetét (is) harsogó sikerpropaganda zengte be, mely a politikai beszédek, a tömegtájékoztatás csatornáin, az iskolai élet színterein túl a szakigazgatásig minden szférát áthatott. „*Különös ünnepélyességgel rendezte meg minden iskola a tanévnyitó ünnepséget*”²⁷¹ – olvasható például Dél-Pest vármegye tankerületi főigazgatójának 1949. szeptemberi jelentésében. A főhivatalnok az iskolák államosításában természetesen a népi demokrácia kitűnő győzelmét ismerte fel, melyet a munkásosztály gyermekeinek növekvő száma, a lemorzsolódás csökkenése, a magasabb tanulmányi színvonal áldásos hatásai fémjelezték. A politikailag szervezett közhangulatot a párt szoros felügyelettel vezérelte, a sajtó és a tájékoztatás egyéb csatornáin mellett tömegdemonstrációs és agitációs akciókkal, állandó nyomásgyakorlás alkalmazásával is kézben tartotta. Az iskolákat például beszervezett szülőkkel kerestették fel, akik nagy számban jelentek meg az intézményekben, a „*demokratikus népi kormányzat*” iskolapolitikáját éltetve. Természetesen a személyi kultusz kötelező elemeit sem nélkülözhatték a megmozdulások: „*ezen a néma tüntetésen kívül is, hangos szóval is kifejezést adtak örömeiknek és hálájuknak az MDP és annak nagy vezére, Rákosi Mátyás elvtárs iránt, amikor a szülők felszólalásaikban megköszönték, hogy a föld, a gyár után végre teljes egészében az iskolát is a népévé tette.*”²⁷² A proletárdiktatúra to-

271 MNL BKML IV. 1926. 12/1949. „Délpest vm. tanker. főigazgató szept. havi jelentése. 1949. október 14. 1. p.

272 Uo.

tális eszmei hatalomátvétele mellett az aktuálpolitika is a neki szánt helyére került a közoktatásban. „Október 6-át a tanulóifjúság és nevelők nemcsak a szokásos iskolai szünnappal ünnepelték, hanem minden iskola ünnepélyét egybekapcsolta a Rajk banda árulása felett érzett megvetése kifejezésének. [...] a tanulóifjúság és nevelők hitet tettek amellet, hogy a 49-es hóhérok utódainak, Rajknak és bandájának aljas támadására az ifjúság és pedagógusok fokozottabb köteletségteljesítéssel válaszoltak.”²⁷³ Ugyanitt, a tankerületi főigazgató 1949. novemberi jelentésében olvasható a szülői munkaközösség vezetőségének összetételére vonatkozó irányelv is, melynek alappillére a munkásosztályi származású vezetőségen nyugodott. A szülői munkaközösség szervezte a „Szülők Iskolája” összejövetelét is, melynek fő hivatása a népi demokrácia iskolapolitikájának helyeslése és Rákosi Mátyás iránti irányítottan „spontán” hálaérzet kinyilvánítása volt. Ezúttal szerepet cserélve, immár a szülők munkaközössége vette kezébe a pedagógusok világnézeti átképzését, felvilágosításának feladatát, közvetítve a tanítógárda felé „az élenjáró Párt élenjáró marxi-lenini elméletét”.

A proletárhatalom bázisának további széles tömegeit a dolgozók iskolája mozgalom képzésein kellett összefogni. Az 1949–50-es tanév elején három középiskolai és nyolc általános iskolai évfolyammal indultak tanfolyamok, melyeken 300 hallgató élvezhette a „kormányzat áldásos kultúrmunkáját”. Emellett természetesen a tanügyigazgatás területi szakszerve sem maradhatott ki az osztályharcos őrsváltásából: csak 1949 októberében négy új „munkás káderrel” erősítették a tankerület hivatalát, ezzel is hitet téve amellet, hogy „a munkásosztály vezető szerepe kifejezésre jusson a tanügyigazgatásban is”.

III. Iskolán kívüli szerveződések

Ifjúsági szervezetek

A szocializmusnak nevezett kohóban egy tömbbe forrasztott társadalomban kizárólag baloldali szervezetek tömöríthették egységbe a „demokratikus” gondolkodású fiatalokat. Ezen formálisan pártonkívüli, ténylegesen az állampárt irányítása alatt álló tömegszervezeteket később tovább centralizálták, így a korábban legalább szervezetiileg sokszínűbb mozgalmak teljesen uniformizálódtak. A névlegesen tehát politikamentes platformon, antifasiszta összefogás

273 MNL BKML IV. 281/1949. (12/1949. alapszámon.) „Délpesztvármegyei tankerületi főigazgató október havi jelentése”. 1949. november 11.

elvi síkján szerveződő ifjúsági szövetség már a kezdetektől szatellit szervezet volt. Bánó Mihály, a Kecskeméti Nemzeti Bizottság testületének kommunista hangadója 1945 áprilisában a nagyszerűség felismerésének elragadtatásával szónokolt az ifjúsági egységfront kapcsán. Bánó felszólásában nem bánt szűkmarkúan a dicsőítő jelzőkkel a nemzet ifjúságát egybekovácsolni hivatott szervezet vonatkozásában, már-már komikusnak látszó magaslatokba emelve a szövetség küldetését. Bánó expozéjának „apropóját” az adta, hogy részt vett a MADISZ kecskeméti szervezetének április 26-án tartott taggyűlésén, mely élménynek teljesen a hatása alá került: *„Tegnap minden túlzás nélkül megállapíthattam a taggyűlésen, hogy ez egy szent egyesület, egy új Mária kongregáció, a Demokratikus Ifjúsági Szövetség égisze alatt. A demokrácia itt, azt kellene fedje, hogy ott a DISZ-ben²⁷⁴ minden rendű és rangú ifjúság politikai [...] meggyőződésre tekintet nélkül politikai és általában fontos világnézeti felvilágosítást kapjon.”²⁷⁵* Az ülésen jelenlévő polgári pártok képviselőinek nyilván kevésbé tűnt humorosnak az abszurd hasonlat. Bánó a demokratikus sokszínűség méltatása után egy zavaros gondolatmenettel, minden különösebb átmenet nélkül fordította a szót egyházellenes tematikájára. *„Tanuljanak hetenként egy-két órán az iskolában hittant, ez ellen semmi kifogásom nincs, de hogy a DISZ-ben is papok befolyása alatt álljanak, azt nem helyeselhetem. Papok helyett a Nemzeti Bizottság, vagy a pártok küldjenek ki jó demokrata embereket, akik irányítani tudják az ifjúság politikai nevelését.”*

A baloldalra centralizált ifjúsági mozgalmak gerincét tehát a MADISZ képviselte, mely kezdetben – legalábbis névleg – igyekezett minél szélesebb társadalmi közegekből érkező tömegeket magába olvasztani. Ezt támasztja alá a szövetség vezetőségétől Kovács Bálint református lelképásztor részére küldött átirat is, melyben felkérték a lelkészt, hogy az országos ifjúsági nap alkalmával tartson számukra istentisztelet, mivel *„nem akarjuk, hogy a résztvevő ifjúság istentisztelet nélkül maradjon”*.²⁷⁶

A MADISZ legtöbb esetben azonban nem „PR” céllal, hanem közvetlen igényeivel, sőt, követeléseivel kereste meg a politikai, társadalmi és egyházi testületeket. A városi MADISZ-sportvezető felelőse nem sokkal megalakulásukat követően az Ókollégium tornaszereinek rendelkezésre bocsátását kérte a református egyháztól.²⁷⁷ Más esetben – immár kevésbé visszafogott hang-

274 Feltehetően a MADISZ-re (Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség) utalt. A DISZ (Dolgozó Ifjúság Szövetsége) csak 1950. június 16-18. között alakult meg.

275 MNL BKML XVII. 46. Jegyzőkönyvek gyűjteménye. Jegyzőkönyv a Kecskeméti Nemzeti Bizottság 1945. április 27-én tartott üléséről. 4. p 222 /1945. sz. NB hat.

276 KREL Iktatott iratok. 218/1945. A Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség Kecskeméti Szervezete levele. Kelt.: 1945. május 31.

277 KREL Iktatott iratok. 256/1945.

nemben – a kecskeméti sportklubok felé fordultak igényeikkel. 1946 tavaszán a szövetség a Kecskeméti Nemzeti Bizottsághoz intézett megkeresést, hogy használatukra a város egyesületeinek tulajdonában lévő pályákat utalják ki, mivel ők saját létesítményekkel nem rendelkeztek. Kérelmüket az egyesületek csak azzal a feltétellel kívánták teljesíteni, hogy ott a rendezvényeik után bevételt nem szedhetnek.

A MADISZ vezetése a sportklubok kikötései mögött a gazdasági és sportérdekeken túlmutató, ellenséges politikai szándékokat vélt felfedezni: *„Bennünket ez arra a következtetésre enged juttatni, hogy ezáltal is gátolni akarnak bennünket a munkánkban, és ezzel azt akarják elérni, hogy a kecskeméti MADISZ egyáltalán ne létezzon a sport terén, illetve ne szerepeljen a sportéletben.”*²⁷⁸ Egy másik levelükben a Czollner téren létesített levele gyakorlólőtér megszerzése ügyében jártak el. (A nemzeti bizottság 300/1945-ös határozata alapján tudható, hogy meg is kapták az ingatlant). A szövetség vezetőségének elképzelése szerint a sportlétesítményen tenisz- és kosárlabdapályákat emeltek volna, emellett kilátásba helyezték a lőtér újjászervezését, felszerelését is. A nagyszabású elképzelés szerint Kecskemétet a lövészet fellegvárává tették volna: *„a Madisz egyik legfontosabb átnevelő eszköze a sport és a MADISZ célkitűzése a Magyar Ifjúság Demokratikus szellembe való átnevelése. Ez nem lehet közömbös a legfelsőbb népi szervnek, a Nemzeti Bizottságnak sem”*.²⁷⁹

A MADISZ mint a kommunista párt „pártonkívüli” szerve

A MADISZ vezetősége kezdetben igen kevés eredménnyel tudta alkalmasságát bizonyítani az irányában támasztott elvárásokkal szemben. Az egyre sürűbben megfogalmazódó kritikák szerint a szervezet sokkal inkább a fiatalság szórakozási igényeit szolgálta, mintsem eszmei küldetésének beteljesítése és tekintélyének megalapozása iránt tett volna erőfeszítéseket. A bíráló hangok szerint *„a MADISZ-ban mindig tánc van és nincs komoly nevelő munka.”*²⁸⁰ Az elhangzott bírálattal szemben Dékai János védte meg a vezetőséget: *„most még nem lehet a komoly nevelő munkát kifejezni, mert a tagságot csak tánc-*

278 MNL BKML XVII. 46. Iktatott iratok. 263/1946. A Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség Kecskeméti Szervezete levele Kecskemét Nemzeti Bizottsághoz. 1946. április 30.

279 Uo. 264/1946. A Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség Kecskeméti Szervezete levele Kecskemét Nemzeti Bizottsághoz. Dátum nélküli irat.

280 MNL BKML XXXV. 27. 1. ö. e. A Kecskeméti városi szervezet jelentései és egyéb iratai /kronológiában/. Jegyzőkönyv az 1947. január 21-én a Magyar Kommunista Párt Ifjúsági aktiváján. 19. p.

MAGYAR LÁNYOK ÉS FIÚK!
ÉRTELMISÉGI, MUNKÁS ÉS PARASZT!
Hívunk mindnyájotokat a
Magyar Demokratikus
Ifjúsági Szövetségbe.

ALAKULÓ
GYŰLÉSÜNK
február 25-én, vasárnap
délelőtt fél II órakor Szék-
házunkban, Batthyány-u. 13.

Minden hazafiasan gondolkodó ifjúnak itt van
a helye! Együtt kell dolgoznunk és harcolnunk
az új, demokratikus Magyarország
felépítéséért!

M. D. I. Sz.
Szervező Bizottsága

Perófi-könyvnyomda Kecskemét. Felkészítés: Székely György és Mészáros Ódós.

A MADISZ toborzóplakátja (1945)

MNL BKML XV. 3. a.

cal lehet megfogni, és a táncon keresztül lehet komoly munkára rászoktatni a tagokat”.²⁸¹ A szövetség működésének feljavítása érdekében az MKP-ben feltétlen szükségesnek érezték olyan intézkedéseket hozni, mely az ifjúsági szervezet növekedését ösztönözte, tömegbázisát szélesítette. A felsőbb elvárások a nagyüzemi alapszervezetek megszervezését, továbbá a MADISZ lapjának, az *Ifjúságnak* mind szélesebb körű terjesztését tűzték ki célul. Emellett vezető szerephez kellett jutnia a centenáriumi ünnepek megszervezésében is, melynek érdekében 48-as bizottságok alakultak szerte a város iskoláiban. A kommunista politikai és ideológiai alapokból kinőtt mozgalom fellendítésére vonatkozóan az MKP 1947. február 7-ei ifjúsági aktívaülése adott további fontos instrukciókat, mely a pártvezetés szorosabb felügyeletét ígérte meg. Előírták, hogy a MADISZ-szervezetekben az elnöknek, a titkárnak és a leánykör vezetőjének feltétlen a párt tagságához kell tartoznia.²⁸² A fenti instrukciónak névleg ellentmondott a MADISZ elvi alaptétele, mely szerint az ifjúsági mozgalmak önálló, autonóm szervezetekként jöttek létre, és így is kellett (volna) működniük. A szervezeti különállás és politikai irányítás fából vaskarika megoldása a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium 1945. évi felhívásának szövege alól is kilátszik: „Az iskolán kívüli nevelésnek a társadalom öntevékenységén kell felépülnie. [...] Az erők és eszközök tervszerű munkába állítása végett szükséges, hogy a vármegye, illetőleg város iskolán kívüli nevelésének vezetője (népművelési titkár) a társadalmi szervek vezetőivel személyes kapcsolatot tartson fenn és az évi közös munkatervet [...] együttesen beszélje meg. Az iskolán kívüli nevelés vezetője hasson oda, hogy a hatásköri területén levő minden helységben hasonló módon, a szervezkedés és a népművelési munka szabadságának tiszteletben tartásával, minden felülről jövő ráerőszakolás nélkül szerveződjék és induljon meg az iskolán kívüli nevelés munkája”.²⁸³ Ezzel szemben a kezdetektől a kommunista párt területileg illetékes székházaiból felügyelték az ifjúsági szervezetek életét, melyről több forrás is árulkodik, például az MKP Dél-Pest Megyei Pártszervezetének 1946. február 10-i értekezleti jegyzőkönyve. A dokumentumban többek között szó esik az ifjúsági munka szervezéséről, irányításáról. Direktíva született az MKP ifjúsági megbízottjai részére arra vonatkozóan, hogy a párttagság fiatal korosztályait mind nagyobb számban irányítsák a tömegszervezetekbe, a hatékony szervezőmunka érdekében pedig alakítsanak ki maguk körül aktívabázist. Minden főbb munkaterületre a párt részéről ifjúsági felelőst kellett

281 MNL BKML XXXV. 27. 1. ő. e. A Kecskeméti városi szervezet jelentései és egyéb iratai /kronológiában/. Jegyzőkönyv az 1947. január 21-én a Magyar Kommunista Párt Ifjúsági aktíváján. 19. p.

282 Uo. Jegyzőkönyv az 1947. február 7-én a Magyar Kommunista Párt Ifjúsági aktíváján. 20. p.

283 KREL Iktatott iratok. 580/1945. Tájékoztató a népnevelők számára. VKM 62.132/1945. VI. a.

kijelölni, de egyfelől úgy, hogy az autonómia látszata is fennmaradjon, és az MKP-ban se jöjjön létre fiatalokból álló entitás. *„Vigyázni kell arra, hogy a pártban ne legyen ifjúsági tagozat.”*, vagy túlnyomórészt fiatalokból álló kultúr- és rendezőgárda. Csavaros módon, a leghalványabb gyanút is eloszlatva mindent meg kellett tenni annak leplezésére, hogy az MKP az ifjúsági szervezetek működésébe beavatkozna, illetve bármilyen önálló ifjúsági munkát, az egységpolitikát megbontó tömegszervezést folytatna. Emellett ügyelni kellett a forrófejű fiatalságra is, nehogy vakvágányra fusson a mozgalom. *„Ha a kultúr csoport [az MKP saját szervezetein belül] kizárólag fiatalokból áll, fel kell robbantani, és öregeket is be kell szervezni, a fiatalokból pedig be kell küldeni a tömegszervezetekbe. Az ifjúság ne rendezzen külön táncmulatságot. Rendezzenek táncmulatságot a tömegszervezetekbe, és ilyen módon igyekezzenek ott a demokráciát meghonosítani.”*²⁸⁴

A MADISZ mint az MKP „ifjúsági tagozata”

Az MKP ifjúságpolitikai feladatait és célkitűzéseit összegző, 1946 októberében kelt dokumentum²⁸⁵ alapvetéseiben módosította a fent idézett pártértekezlet irányelveit. Az új vonal mögött a kommunista párt ifjúsági politikájának jelentős irányváltása, agitációs, kommunikációs stratégiájának újragondolása állhatott. A februárban kiadott direktíva alapelveit felülírva az októberi leirat már nyíltan vállalta a MADISZ melletti kiállást. Párhuzamként hozta fel, hogy egykoron *„a Kath[olikusok] egyháza a Kalot mögé sorakozott és [...] teljes súlyával igyekezett támogatni a szervezetet”*. Így történt a KIE Független Ifjúság és a cserkészszövetség esetében is – szölte a dokumentum. Ezek a történelmi példák a direktíva szerint jogalapot engedtek a kommunista pártnak arra, hogy a baloldali ifjúsági szervezetek részére anyagi és elvi kiállását nyíltan felvállalja. Ennek keretében a MADISZ szervezetét jól képzett pártmunkások átírányításával kívánták megerősíteni. *„Február hónapban lesznek országsszerte a MADISZ rendszeres évi közgyűlései. A közgyűléseket ki kell használni a MADISZ szervezeti megerősítésére. A politikai helyzet jelenleg olyan, hogy a MADISZ megerősítésére tág terek nyílnak”*²⁸⁶

284 MNL BKML XXXV. 74. Az MKP Dél-Pest Megyei Bizottsága iratai (a továbbiakban: XXXV. 74.) 1. ö. e. Az MKP Dél-Pest Megyei Bizottsága pártértekezleteinek jegyzőkönyvei. 1946. február 10-én, Kecskeméten tartott Dél-Pest megyei pártértekezlet. 24. p.

285 MNL BKML XXXV. 74. 12. ö. e. Körlevelek az ifjúsági szervezetekkel kapcsolatban. Ifjúságpolitikai jelentés a járási titkárságok számára. 1946. október 5.

286 Uo. Körlevelek az ifjúsági szervezetekkel kapcsolatban. Az MKP Dél-Pest Megyei Bizottsága levele a járási titkárságok ifjúsági megbízottjaihoz. 1947. január 31. 1. p.

– olvasható egy másik, az MKP Dél-Pest Megyei Bizottsága részéről kiadott leiratban, mely a területi pártszervek ifjúsági megbízottjainak munkáját rendezte. A dokumentumot 1947. január utolsó napján keltezték, ez az idézett szövegben érintett politikai helyzet változásaira – az országos és helyi vonatkozású eseménytörténet ismeretében – magyarázatot szolgáltat. Ekkorra a kommunisták és „társutas” pártjaik országszerte, így Kecskeméten is döntő hatalmi pólussá váltak, mely minden területen, így az ifjúsági politikában is széles mozgásteret engedett nekik. A dokumentum az 1946. októberi irányelvekben szabott stratégiát vitte tovább, melynek legfontosabb üzenete: „*a pártszervezetek a legmesszebbmenőleg támogassák a MADISZT a munkájában*”. Az MKP vezetői ekkorra már elérkezettnek látták az időt a párt és a MADISZ kapcsolatának „hivatalossá” tételére, végleges betagozására. A megfelelő személyzeti politika érdekében a párt járási káderfelelősei és a tömegszervezeti megbízottak közös felülvizsgálatokat folytattak le az ifjúsági szervezeteknél. A tisztújítások lehetővé tették, hogy „*a MADISZ szervezetek élére minden szempontból megfelelő elvtársak kerüljenek*”. A szükségesnek látszó személycserék mellett sor került az ifjúsági szövetség szervezeti átalakítására is. A MADISZ helyi szerveinek vezetőgárdáját továbbra is az elnöktitkár-leánycsoport-vezető trojka alkotta, bizonyos hatásköri módosításokkal. Az új irányelv szerint az elnök a korábbi, főként reprezentációs feladatköréin túl inntól aktívan részt vállalt a vezetés legmagasabb fokú teendőiben is. Olyan felelős személy lett, aki „*az egész MADISZ szervezet munkáját ellenőrzi, irányítja és képviseli*.” Emellett továbbra is meghatározó reprezentánsa maradt a szövetségeknek. Ezért látták kívánatosnak, hogy személye lehetőleg a helyi intelligencia soraiból kerüljön ki (tanító, tanár, orvos stb.). A titkár az operatív ügyekért felelős elsőszámú vezető maradt. A megfelelő káder kiválasztásánál pragmatikus szempontokat határoztak meg: „*Jó képzettséggel rendelkező és irányító szerepet betölteni tudó elvtárs legyen*.” További követelményként megfogalmazódott az életkor által kölcsönzött tekintély elve is: „*lehetőleg ne 18–20 éves gyerek, hanem komoly, felnőtt, 26–30 éves elvtárs legyen*”. A helyi közösségen belül reputációt kiharcolt személy volt a leánycsoport-vezető funkcionáriusának ideális jelöltje. Ha lehetséges, tanítónőt vagy zöldkeresztes nővért volt javasolt e célra keresni, de nem kellett feltétlen értelmiségi körből választani. „*Komoly, erkölcsös leány vagy asszony legyen, akinek tekintélye van, főleg a szülők előtt*.” A kommunista pártszervek ifjúsági megbízott kádereinek felelőssége a tisztújító közgyűlések zökkenőmentes és menetrendszerű lebonyolítása volt. Ennek érdekében illetékesek voltak gondoskodni a MADISZ-tagság megbízható tagokkal való feltöltéséről,

a kommunista pártba tömörült „ifik” átirányításáról, illetve szükség szerint beszerzéséről. A szervezeti utasítás annak tartalmi elemein túl egy másik figyelemreméltó vetületére is érdemes figyelmet szentelni: a pragmatikusnak szánt utasítások mögül minduntalan kibúvó jelzők, narrációk, sztereotípiák a pártszervek fiatalok irányában megnyilvánuló attitűdjének, nevelési szemléletének leképeződése is. A dokumentumokból mindezeket túl kirajzolódik a pártszervezet és az ifjúsági szövetség hierarchikus kapcsolatrendszerének kontúrja is.

**„A jó ifjúsági káderpolitika egyik sarokpillére
az ifjúsági szeminárium”²⁸⁷**

A MADISZ felépítésére vonatkozó direktíva egyben az ifjúsági szervezőmunkának saját apparátusán belüli átalakítására is tartalmazott instrukciókat. A munka hatékonyabbá tétele érdekében valamennyi pártszervezetben egy ifjúságpolitikai hatáskörrel megbízott kádert kellett munkába állítani, aki részt vett a bizottsági üléseken. Feladata, hogy az ifjúsági szervezetek, úgymint a MADISZ, az úttörőmozgalom, a cserkészszövetség, az Ifjúsági Tanács, a SZIT²⁸⁸ stb. köreiben a párt érdekében tevékenykedjen, a szervezeteket a politikai vezetők által kijelölt irányba befolyásolja. Itt már nem volt fontos, hogy a felelős 24 éven aluli legyen, sőt, személyes tekintélye érdekében inkább szerencsésebbnek látták a kádert a 25–30 év közötti korosztályból kiválasztani, mert így „*nagyobb fegyelmet tud a fiatalok között tartani*”. A rendelkezés szerint a megbízottnak részben önálló káderpolitikát kellett vinni, ugyanis maga köré megbízható tagokból segítőköt kellett szerveznie. A tapasztalatok alapján meg kellett szilárdítani az ifjúságpolitikai felelősök ideológiai felkészültségét is. Ennek érdekében járási székhelyenként kötelezően, a nagyobb községekben a lehetőségekhez mérten kellett oktatást szervezni, mely két lépcsőből, kezdő és haladó fokozatból állt. Előírás volt a pártszervezetenkénti ifjúsági aktíva létrehozása, melynek üléseit legalább heti rendszerességgel kellett megtartani. Ezeken az értekezleten az ifjúsági szervezetek vezetőségi tagjainak is kötelező volt részt venni. A politikai felügyelet megkönnyítése érdekében az utasítás előírta az adott helységben működő társadalmi szervezetek közös irányító testületbe tömörítését is. Minden településen, ahol a

287 XXXV. 74. ö. e. Körlevelek az ifjúsági szervezetekkel kapcsolatban. Az MKP Dél-Pest Megyei Bizottsága levele a járási titkárságok ifjúsági megbízottjaihoz. 1947. január 31. 2. p.

288 SZIT: Szakszervezeti Ifjómunkás- és Tanoncmozgalom. Szocialista Ifjúsági Táborként is szerepel.

MADISZ mellett más ifjúsági szövetségek is működtek, meg kellett alakítani a Magyar Ifjúság Országos Tanácsának helyi szerveit, „*hogy ezen keresztül egy lépéssel közelebb jussunk az ifjúsági egység megteremtéséhez*”.²⁸⁹

Úttörőélet Kecskeméten – a kezdetek

Az MKP Dél-Pest megyei Bizottsága sok más mellett az úttörőmozgalom szervezésének hiányosságaira, mulasztásaira is felhívta az ifjúsági megbízottak figyelmét. A leirat kiadását három hónappal megelőzően látott napvilágot az úttörőszervezetek megalakítására vonatkozó központi párthatározat. A direktívát azonban 1946 októberéig a megye egyetlen járási székhelyén voltak képesek végrehajtani. A szervezetek megalakításához késedelem nélkül hozzá kellett tehát fogni, a mozgalom vezetőit pedig haladéktalanul úttörővezetői továbbképzésre delegálni. Az alakulás nehézségeit azonban sürgető utasításokkal nem lehetett orvosolni, a szövetség szervezése és működése körüli teljes bizonytalanság, a központi irányítás és az alkalmas káderanyag hiánya még évekig kísérte az úttörőmozgalom életét. Az MKP megyei ifjúsági felelőse még 1948 márciusában is arról adott számot, hogy bár egyre több városban és községben „*komoly úttörőélet indul*”, a megyei vezetésnek nem voltak naprakész ismeretei sem a megalakult csoportok számáról, sem azok működéséről.²⁹⁰ A hibák orvoslására egy megyei úttörőtitkár „beállítást” láttak célszerűnek. Korántsem volt egyszerű viszont a megfelelő személy kijelölése. Ennek oka ismételtelen az alkalmas szakemberek hiányában rejtőzött. Ugyanígy siker nélkül jártak a megyei ifjúsági bizottságok megszervezésére irányuló törekvések is. A „rétegszervezetek” megyei titkársága apparátusának feltöltésében jelentkező egyenetlenségek megint csak a személyzeti kérdések problematikájára mutattak. Ifjúsági bizottságok nélkül azonban a MIOT²⁹¹ munkája sem indulhatott meg, melynek pedig a kommunista ifjúsági hálózat kiépítésében kulcsszerepet szántak.

Az úttörőmozgalom szervezetének kiépítésére Molnár Jánosné úttörőfelelős 1948. áprilisi beszámolójából kaphatunk számszerűsíthető támpontokat. A jelentés alapján leszögezhető, hogy az iskolák számához képest még ekkor is csak szerény létszámban szerveződtek úttörőcsapatok Dél-Pest

289 MNL BKML XXXV. 74. 12. ö. e. Körlevelek az ifjúsági szervezetekkel kapcsolatban. Az MKP Dél-Pest Megyei Bizottsága levele a járási titkárságok ifjúsági megbízottjaihoz. 1947. január 31. 2. p.

290 MNL BKML XXXV. 27. 25. ö. e. Az MKP ifjúsági munkájával kapcsolatos jelentés és jegyzőkönyv. Havi jelentés az 1948. márciusi ifjúsági munkáról. Dátum nélküli irat. 2. p.

291 MIOT: Magyar Ifjúság Országos Tanácsa.

megyében. A jelentés adatai korántsem támasztották alá az úttörőélet „fel-lángolásának” tényét, legfeljebb nehézkes szárnybontogatásról adnak hírt. A csapatok számát még akkor is alacsonynak kell tekintenünk, ha a Kecskemét határában működő tanyai „törpeiskolák” csoportját nem vesszük számításba. A tankerületi beosztás szerint számított „kecskeméti körzet” (nagyjából az akkori Dél-Pest megye) ekkor 299 iskolából állt. Az úttörőcsapatok száma e térségben – 1948 áprilisáig – azonban mindösszesen 26-ot (!) tett ki, melyet az illetékesek ismételten csak a káderhiánynak, nem pedig az alacsony társadalmi támogatottságnak tudtak be. Azt is meg kell jegyezni, hogy ekkor még az iskolák államosítását megelőző tanévet írták, így a közvetlen állami kényszer hiányára is visszavezethető a pedagógusok széles táborának (a tanítók és tanárok 53%-ának) passzivitása.²⁹² A mozgalom népszerűsítésének útjában állt annak egyértelmű politikai eszmeisége, munkásmozgalmi karaktere. Pedig kezdetben az úttörők nem akartak élesen különbözni a bevált formáktól, sőt inkább hasonulni akartak az ifjúsági mozgalmak hagyományaihoz, melyek szerves részét adta például a hit gyakorlása. Ennek az érdekes eklektikának bizonyosága a kecskeméti úttörőcsapatok 1948 júniusában megtartott ünnepélyes fogadalomtétele, melynek a városi sportpálya adott helyet. Az esemény érdekességét önmagában nem ez adja, hanem az, hogy az avatóünnepséget megelőzően az úttörőcsapatok felavatott pajtásai szentmisén és istentiszteleten vettek részt. A kecskeméti újságokban megjelent felhívás kedélyeskedő hangvételben ismertette meg az olvasókkal a mozgalmat, hangsúlyozva annak nemcsak keresztény jellegét, hanem demokratikus alapelveit is.²⁹³ Ez a beszámoló érdekes kontrasztot jelent az egyházi reakcióról, a demokráciaellenesség vádjával támadott Mindszenty bíborosról és a tragikus kimenetelű pócspetri eseményekről szóló cikkek tömege közt. Az esemény kapcsán a Kecskemét című lap sokat sejtetően kifejezte rosszállását egyes vezetők távolmaradása miatt, melyet nem egyszerű mulasztásként tudott be, hanem politikai véleménynyilvánítással felérő cselekményként könyvelt el: „*de jól megjegyezzük, hogy az általános iskolák igazgatói a távollétükkel tüntettek*”²⁹⁴ – olvasható az 1948. június 13-i kiadásban. (Megjegyzendő, hogy az 1948 őszén végrehajtott tagrevízió során a nem eléggé öntudatos, a helyes iránytól elhajló iskolaigazgatókat szigorú elbánás alá vették.)²⁹⁵ Még 1949 tavaszán, a legvadabb agitá-

292 MNL BKML XXXV. 27. 25. ö. e. Az MKP ifjúsági munkájával kapcsolatos jelentés és jegyzőkönyv. Jegyzőkönyv az 1948. április 26-án tartott ifjúsági bizottság értekezletéről. 1. p.

293 „Az úttörők fogadalomtétele”. Kecskeméti Lapok, 1948. június 6. (81. évf. 119. sz.) 2.

294 „450 kecskeméti úttörő munkába kezdett”. Kecskemét, 1948. június 13. (2. évf. 23. sz.) 2.

295 „Hogyan fogadják a tagfelvételi zárlat határozatát ...”. Kecskemét, 1948. szeptember 12. (2. évf. 36. sz.) 1.

ció idejében is, Kecskemét tanulóifjúságának alig több mint negyede (26%) csatlakozott az úttörők soraihoz.²⁹⁶ A káderhiány leküzdése érdekében a kecskeméti körzetben úttörővezetői tanfolyamot szerveztek, melyet 25 leány és 33 fiú végzett el. Kovács Antal MKP „ifi felelős” az értekezleten bekérte az (elvileg párttól független) úttörőfelelőstől a tanfolyamot végzettek névsorát és káderjellemezését, „nyilvántartás végett”.

Az MKP az 1946 nyarán feloszlattott, majd két nappal később újjászervezett Magyar Cserkészfiúk Szövetségét is a baloldali kötődésű ifjúsági szervezetek és pártszervek irányítása alá gyúrta. Ennek érdekében először személycserékkel gyengítette meg egységét, majd belülről kezdte bomlasztani a keresztény ifjúsági szervezeteket. Eszközül rendelkezésre álltak az igazolási eljárások, melyek révén kommunista fiatalokat lehetett beejtőernyőztetni a megüresedő pozíciókba. A cserkészmozgalommal szemben gyakorolt elvárások kezdetben visszafogottságot mutattak, mert a párt részéről elnézték azok eltéréseit a baloldali ifjúsági mozgalmak eszmei-világnézeti alapjaitól. A cél a vallásos ifjúsági szervezeteknél eleinte csak a kommunista befolyás megteremtése volt, ennek alapján intették önmérsékletre a szervezőket: „*nem kommunista cserkészcsapatokat akarunk azáltal, hogy a párttagjainkat beküldjük a szervezetbe, csak azt, hogy a cserkészmozgalom valójában demokratikus mozgalom legyen*”. A cserkészlet irányításának kérdését az újjászervezés sem tudta megoldani. Különösen vidéken tűnt reménytelennek a párt ráhatása az ifjúsági mozgalomra. A kommunista vezetés levonta annak tanulságát, hogy végleges megoldást csak az úttörőszervezetekkel való egyesítés, a totális beolvasztás jelenthet, mely végérvényesen „*megszünteti a reakciós papok szabad vadászterületét.*”²⁹⁷

**„Ifjúsági munkánk legelhanyagoltabb területe
kétségkívül a diákmunka”²⁹⁸**

A Magyar Kommunista Párt Ifjúsági Titkárságának 1947. júniusi leiratában olvasható a fenti kritikai észrevétel. Ennek okait a forrás a Horthy-rendszer által elkövetett bűnökre, erkölcsi hanyatlásra vezette vissza. A teljességgel „félreenevelt”, másként szocializált diákifjúságot igen nehéz volt „megmozgat-

296 MNL BKML IV. 1926. „Kecskemét thj. város tanfelügyelőjének 1949. évi április havi jelentése” (12/1949. alapszámon.)

297 MNL BKML XXXV. 27. 25. ó. e. Az MKP ifjúsági munkájával kapcsolatos jelentés és jegyzőkönyv. Havi jelentés az 1948. márciusi ifjúsági munkáról. Dátum nélküli irat. 2. p.

298 MNL BKML XXXV. 74. 12. ó. e. Körlevelek az ifjúsági szervezetekkel kapcsolatban. „Körlevél a Titkár és ifjúsági megbízott elvtársaknak diákpoltikáról”. 1947. június 9. 1. p.

ni”. Azon tényt sem hagyta az irat figyelmen kívül, hogy a zömében munkás és paraszti származású pártifjúság ösztönösen ellenszenvvel, de legalábbis súlyos előítéletekkel viszonyult az iskolázottabb ifjakhoz. Mivel a cél az volt, hogy a diákifjúság soraiból nevelődjék ki a jövő kommunista elkötelezettségű értelmisége, sürgős volt a mulasztások mielőbbi pótlása. A fiatalok ideológiai átnevelésének szükségességét, munkásmozgalmi vonalba állítását a körlevél a szegedi diákmegmozdulásokkal²⁹⁹ támasztotta alá.

A kitűzött célok érdekében az MKP Ifjúsági Titkársága az alábbi irányelveket tette közzé: a diákifjúság szervezését a párt funkcionáriusainak és a pedagógusoknak együttesen kell felkarolniuk. Az iskolai 48-as diákbizottságok örve alatt össze kell fogni a tanulóifjúság önképző- és sportkörü tevékenységét. (Ehhez alapvető feltétel volt, hogy a 48-as diákbizottságok „*demokratikus elemekből*” töltsék fel.) Nagyobb településeken, ahol több iskola is működött, magasabb szintű szerveződések, pl. Petőfi-diákköröket kellett alakítani. Ezek feladatköre a fentebb ismertetett bizottságtól eltért. „*A Petőfi Kör szerepe nem tömegszervezés, mint az iskolai 48-as bizottságoké, hanem az irányító és hajtó motor szerepe*” volt. A Petőfi Körök hivatása a népi kollégiumok politikai funkciójához hasonlóan, és azokkal együttműködésben egy új ifjúsági káderréteg kinevelése volt, mely átvehette a diákság irányítását, vezetését, szervezését. A Petőfi Körök organizáló szerepét az ott meghonosítani kívánt klubérettel is elő kívánták mozdítani. A kiadvány arra is felhívta a címzettek figyelmét, hogy várják az elkövetkezendő tanévben egyetemre készülő, „*kommunista és haladó demokrata*” szellemű diákok jelentkezését az MKP Ifjúsági Titkárságán. A járási pártbizottságok részére meghagyták, hogy a felvételt nyert hallgatók személyes adatait juttassák el a pártirodákhoz.

Összességében elmondható, hogy a korszak diákszövetségei – a politikai támogatás dacára – nem tudtak kellő eréllyel részt venni a tanulóifjúság szervezésében. Tevékenységüket a megyei ifjúsági munkát értékelő jelentés még 1948 márciusában is rendkívül erőtlennek ítélte, miközben politikai és

299 Az addig kötelező iskolai hitoktatás fakultatívva tétele elleni tiltakozásul 1947 tavaszán országos tiltakozássorozat kezdődött. A megmozdulások egyik nagy központja Szeged volt, melyekre március 19. és 22. között került sor. A felvonuló diákok szétverésére a karhatalom mellett az MKP szervezett munkásokból álló különítményeket is a városközpontba szállítottak, akik összecsaptak a tüntetőkkel. A megmozdulásokat követően széles körű letartóztatási hullám indult, majd megkezdődtek a retorziók. L.: A Kommunizmus Bünei Alapítvány honlapja. Diáktüntetések és megtorló akciók Szegeden 1947-ben. Internet: <http://www.kommunizmusbunei.hu/publikaciok/di%C3%A1kt%C3%BCntet%C3%A9sek-%C3%A9s-megtorl%C3%B3-akci%C3%B3k-szegeden-1947-ben> (Letöltve: 2015. május 10.)

agitációs munkájukra számított volna a kommunista párt, mert „*csak a diák-szövetség megszervezésével és annak baloldali vezetésével tudnánk az egyházi reakciót ellensúlyozni.*”³⁰⁰

Centenárium ünnepségek kommunista uniformisban

Az 1848-as forradalom századik évfordulójára szervezett ünnepségekre a politikai pártok, legfőképp a kommunisták nagy erővel készültek. A nemzet egységét szimbolizáló alkalom eszméit felhasználva, lehetőség szerint kisértetve kívánták demonstrálni a munkáspárt tömegmozgósító képességét és szervezőerejét. Az MKP helyi szerveinek irányításával, intenzív előkészítést és akkurátus szervezőmunkát követve, a megyeszékhelyen nagyszabású ünnepségek kezdődtek 1948 tavaszán. Március 14-én fűvőszenekar kíséretében az újonnan szervezett rendezőgárda³⁰¹ 40 tagja masírozott a városban, este pedig a tanulóifjúság tartott felvonulást, melyhez a párt több száz fős, zászlókkal és fáklyákkal érkező tagsága is csatlakozott.

Az erődemonstráció eredményeként a pártjelentés megjegyezte, hogy „*A látvány igen mély benyomást gyakorolt a kívülállókon [sic] és általános volt az a vélemény, hogy a kommunista párt egyedüli tényezővé vált a kecskeméti politikában.*”³⁰² A következő napon mintegy tízezres tömeg, üzemekből, hivatalokból kivezényelt emberáradat gyűlt össze a város főterén, természetesen az elvárt demonstratív kellékekkel: transzparenszekkel, zászlókkal, arcképekkel felszerelve. A nagygyűlés emelvényén helyet kapó koalíciós pártok, hivatalok, egyházak képviselői asszisztáltak az MKP akarata szerint lezajlott ünnepséghez.

300 MNL BKML XXXV. 27. 25. ö. e. Az MKP ifjúsági munkájával kapcsolatos jelentés és jegyzőkönyv. Havi jelentés az 1948. márciusi ifjúsági munkáról. Dátum nélküli irat. 2. p.

301 Az R-gárda alulról jövő kezdeményezés alapján, az MKP területi és üzemi pártbizottságai védelmére szerveződött. A kék inges, vörös nyakkendős gárdisták az erőt és az egységet is demonstrálták. A rendezvények biztonságát a helyi R-gárdisták ún. „ötös civil csoportjai” garantálták. Mivel mindenkit ismertek, az idegen emberekre fokozottan figyelhettek. A két munkáspárt egyesülése előtt az R-gárda létszáma megközelítette a húszezret. Felügyeletét a szervezési osztály, illetve Farkas Mihály látta el. L.: Pünkösdi Árpád: Rákosi a csúcson. 1948-1953. Internet: mek.oszk.hu/05300/05372/05372.doc (Letöltve: 2017. augusztus 8.)

302 MNL BKML XXXV. 27. 81. ö. e. A kecskeméti pártbizottság havi jelentései. 1948. március 16-i jelentés. 1. p.

ALFÖLDI CENTENÁRIS HETEK

NAGYKÖRÖSI ARANY JÁNOS NAPOK
1948 SZEPT. 12-19.

CEGLÉDI ÜNNEPI KÖSSUTH-HÉT
1948 SZEPT. 19-26.

A »HIRŐS VÁROS« ÜNNEPI NAPJAI 1948 SZEPT. 26-OKT. 3.

1848
1948

33%-OS VASUTI KEDVEZMÉNY. FELVILÁGOSÍTÁSOK AZ IBUSZ-IRODÁKBAN

FÉLÉLŐS KIADÓ: DÓME PIROSKA

SZIKRA R.T. BUDAPEST, F.V. MEDVEZNY L. IG.

Az Alföldi centenaris hetek hirdeténe
az 1848-as forradalom és szabadságharc 100. évfordulója alkalmából (1948)
MNL BKML XV. 3. a.

A kommunista ifjúsági élet tömegmozgalommá válása

„A SZIT ifjúság is erősödött” – állapította meg az MDP Kecskeméti Szervezete, 1949. március havi jelentésében.³⁰³ A beszámoló szerint különösen fellendült a szervezet aktivitása, mióta tagjai átvették egyenruháikat, „mely nagyon tetszik nekik”. Március hónapban „a SZIT szervezetek aktivitása megsokszorozódott” – olvasható egy másik tudósításban, mely azt is megemlíti, hogy az ideig háttérbe húzódó szervezetek, mint pl. a Benedek-telepi csoport, megmozdultak, emellett új csoportok is szerveződtek. Kritika érte a SZIT szervezőmunkáját azonban az oktatás, művelődés terén megmutató hiányosságok és a szakszervezetekkel való laza kapcsolatuk okán.³⁰⁴ A Szakszervezeti Ifjómunkás- és Tanoncmozgalom (a lábjegyzetben idézett forrásban Szocialista Ifjúsági Táborként szerepel) tevékenységéről benyomást szerezhet az olvasó Keresztes Csabának az ArchívNet internetes folyóirat 5. évfolyam 5. számában megjelent írása alapján, mely az MTI egyik munkatársa által készített jelentés szövegét közölte le.³⁰⁵

A munkáshatalom a dolgozó ifjúságért

Az újonnan létrehozott ifjúsági szervezetek a jövő társadalmának kinevelését szolgálták. Propagandisztikus feladatukat tekintve a népi demokrácia szociális érzékenységének hordozói is voltak. E kettős célból jöttek létre mindazon szervezetek, kollégiumok, szövetségek, melyek a szegénysorú paraszti és munkás rétegek gyermekeit karolták fel, természetesen maguknak vindikálva mindazon eredményeket, melyek kisebb-nagyobb részben, de a múltban már léteztek. A kampányokból a propagandista aktívák, baloldali szakszerveze-

303 MNL BKML XXXV. 43. 20. ö. e. Információs jelentések... Jelentés 1949. március hónapról. 4. p.

304 MNL BKML XXXV. 27. 25. ö. e. Az MKP ifjúsági munkájával kapcsolatos jelentés és jegyzőkönyv. Havi jelentés az 1948. márciusi ifjúsági munkáról. Dátum nélküli irat. 1. p.

305 „Jellemző eset volt a legutóbbi, nagy feltűnést keltő műegyetemi verekedés. A diákok csak szenvedő alanyai voltak ennek a verekedésnek. A közbelépő rektor leigazoltatta a verekedőket. Kiderült, hogy egy gumibotos csoport – valamennyien a SZIT (Szocialista Ifjúsági Tábor) tagjai – hatolt be kívülről az egyetemre. Nem is voltak egyetemisták. Kirángattak néhány hallgatót a tanteremből, s ezeket egy szomszédos teremben a gumibotokkal alaposan »meghírigelték«. Komollyá teszi a dolgot az, hogy közben a politikai rendőrség emberei kint úgyszólván lesben álltak, várva, mikor avatkozhatnak be.” L.: ArchívNet XX. századi történeti források Internet: http://www.archivnet.hu/politika/valasztasi_eselylatolgas_1945_nyaran.html. (Letöltve: 2015. május 14.)

tek és a sajtó nagy erővel vették ki a részüket. A látszat ellenére a háború utáni években a rászoruló gyermekek iskoláztatásának támogatását, kollégiumi elhelyezésének, nyaraltatásának, étellemezésének, nem ritkán gyógykezeltetésének feladatait a leghathatósabbban az egyházi alapítványok, intézetek képviselték. A polgári és egyházi alapokon nyugvó mozgalmak, szervezetek ellehetetlenítésével, kiszorításával, majd teljes felszámolásával (a frázisok nyelvén a demokratikus erők összefogásával) a kommunista identitású intézmények maradhattak porondon. Hathatós állami ösztönzéssel tömegesen alakultak országszerte népi kollégiumok, melyek a szerény anyagi háttérből érkező ifjúság továbbtanulásának előmozdítását szolgálták. „*A magyar fiatal-ság helyzete aggasztó. Az utóbbi évtizedek és különösképpen az utóbbi évek bizonyították azt, hogy a dolgozó parasztság és munkásság soraiból kitermelődött értelmiségi fiatalság tudja maradéktalanul magáévá tenni a magyar demokráciát [...]*” – olvasható a népi kollégiumok alapítását ösztönző belügyminiszteri köriratban.³⁰⁶ A kiadó egyben kötelezte a polgármestereket a mozgalom pártolására, politikai testületek előtti képviselőre és a helyi sajtó igénybevételére. Kecskeméten a „Tiborc Kollégium” és a tanoncotthon megalakítása, működése kapta a legnagyobb nyilvánosságot, pedig az egyházak a múltban és lehetőségeikhez mérten később is kivették részüket a karitatív tevékenységből, például a hátrányos anyagi körülmények közül érkező diákok támogatásával (étellemezéssel, karácsonyi vásárok befolyó jövedelmével, tandíjelengedéssel stb.). Ez azonban ekkor már nem számított. Kecskemét város képviselőtestülete 1946-ban tízezer forinttal járult hozzá a népi kollégiumok működéséhez. Emellett a nemzeti bizottság kinyilvánította „*hogy nemcsak politikai súlyával, hanem minden erejével támogatni kívánja a népi kollégiumokban összegyűjtött ifjakat.*”³⁰⁷ Határozatba is foglalták, hogy az Elhagyott Javak Kormánybiztossága tegyen intézkedéseket a gazdátlanná vált javak odairányítására. Hasonló kérést fogalmaztak meg a deportált sváb lakosság javait illetően is.³⁰⁸ A testület rendelkezett egy Kollégiumot Támogató Bizottság megalakításáról is, melybe a nemzeti bizottság, a pártok, egyházak, intézmények delegáltak tagokat. A bizottság feladata volt a kollégium részére adományokat gyűjteni. A támogatás összegét Kecskemét 1947-ben 24 ezer forintra növelte.³⁰⁹ (Ez az összeg a város valamennyi, egykori községi iskolája

306 MNL BKML VIII. 83. a. A Kecskeméti Református Tanítóképző iratai. 542/1946.

307 MNL BKML XVII. 46. Iktatott iratok. 867/1946. Kecskemét Thj. Város Nemzeti Bizottsága levele a Tiborc népi kollégium szervező bizottságához.

308 Uo. A Kecskeméti Középiszkolás „Tiborc” Népi Kollégium Szervező Bizottsága levele Kecskemét THJ. Város Nemzeti Tanácsához. Kecskemét, 1946. szeptember 7.

309 MNL BKML IV. 1903. a. 231/1947. Kgy.

dologi kiadásainak 10%-át is meghaladta!) Meg kell jegyezni, hogy a közgyűlés a KIE-tanoncotthon támogatására is megszavazott egy további 12 ezer forintos összeget.³¹⁰

Az iskolákban fennálló „egyházi reakció” legyőzésére várt volna igazán fontos szerep a Népi Kollégiumok ideológiailag elkötelezett tanulóifjúságára. Az MKP Kecskemét Városi Titkárságának 1948. márciusi jelentése újból felhívta a népi kollégiumok szervezésére a helyi pártvezetés figyelmét, nehogy „a papság és a kisgazda agitátorok munkája nyomán” az eddigi eredmények semmivé váljanak. A népi kollégiumokat – a karitatív, egalitárius propaganda frázisain túllépve – pragmatikus politikai érdekek szolgálatába kellett állítani. Olyan intézményekké kellett válniuk „ahol a kommunista párt jó munkája során kitűnő ifjúsági kádereket tud kinevelni”.³¹¹ A törekvések sikertelenségére az MKP Pest megyei ifjúsági felelősének ugyanezen jelentésében található egyértelmű utalás. (A népi kollégiumok 1948-at megelőző szervezési-ellátási gondjairól már fentebb szóltunk.) A kudarcot magyarázta, hogy nem kaptak a népi kollégiumok megfelelő figyelmet a pártszervek részéről. Így a munkás és paraszti miliőből érkező diákság soraiból egy megfelelő intellektuális nívón álló, a kommunista párt iránt elkötelezett közösséget „kitermelni” a lehetetlennel határos feladat volt: „kommunista diákjaink nincsenek” – olvashatók a jelentésben a kendőzetlen tények – „vagy olyan gyöngék, hogy ezeket nem tudjuk használni, mert a rossz vagy közepes tanuló voltuk miatt nincs tekintélyük”.³¹² Megkerülhetetlen volt a jó képességű diákok és pedagógusok beszerzése is. Ez viszont a gyakorlatban csak a társadalmi osztályelmélet kárára valósulhatott meg.

1948 augusztusában a Kecskeméti Lapok hasábjain olvashatunk a népi kollégiumok felvételi vizsgáiról,³¹³ melynek abszolváláshoz „aránylag erős előképzettség, gyors felfogás és éleslátás” kellett, a cikk szerzője szerint. A felvételre jelentkezők létszáma nem volt túl magasnak mondható, és még így is, a négynapos vizsgasorozaton megjelent 34 „népi származású” fiatal közül mindössze 25 fő felelt meg. Az osztályidegen intelligencia helyébe állítandó kommunista értelmiség kinevelése egyelőre nem sok reménnyel kecsegtette a pártvezetést. A népi kollégiumok kibontakozásának útjában állt még az is,

310 MNL BKML IV. 1903. a. 234/1947. Kgy.

311 MNL BKML XXXV. 27. 25. ó. e. Az MKP ifjúsági munkájával kapcsolatos jelentés és jegyzőkönyv. Havi jelentés az 1948. márciusi ifjúsági munkáról. Dátum nélküli irat. 2. p.

312 Uo.

313 „Látogatás a Tiborc-kollégiumban, az új népi értelmiség otthonában”. Kecskeméti Lapok, 1948. augusztus 28. (81. évf. 191. szám) 2. p.

hogy több intézmény élére nem sikerült alkalmas igazgatót találni. Ebben a tünetben ismét visszaköszönt a kommunista párt iránt elhivatott, képzettséggel és vezetői tapasztalatokkal is rendelkező káderréteg szűkössége. Összegezve elmondható, hogy a népi kollégiumoknak a fényes sikerekről szóló propagandisztikus híradások ellenére sem sikerült a korszakban a tanyai és városi munkásifjúság tömegeit magukhoz vonzani és ott tartani, vagyis e téren a pártszervezet kudarcot vallott.

Kommunista ifjúsági szerveződések 1948 után

1948. március 15-én megalakult az Egyesült Parasztifjúság Országos Szövetsége (EPOSZ), mely a Magyar Ifjúság Népi Szövetségének alszervezete lett. Az MKP égisze alatt életre hívott tömegszervezet célja a falusi ifjúság összefogása, egységes baloldali szervezetbe tömörítése és politikai öntudatuk megformálása volt. 1948 márciusában Kecskeméten is zászlót bontottak az „*egységes réteg ifjúsági szervezetek*”.³¹⁴ E nagy összefogás keretében került sor a városban a megyei parasztifjúsági konferencia és al csoportvezetői értekezletre is, mely az elvártnál végül szerényebb eredménnyel zárult. A megyéből a kongresszusi ülésre a tervezett 110 helyett csak 96 küldöttet tudtak delegálni. (Dóci József megyei EPOSZ-titkár az 1948. április 26-i megyei ifi értekezleten el is ismerte, hogy a konferencia „*tömegekben nem a legjobban sikerült*”, de legalább „*politikailag a követelményeknek megfelelt*”).³¹⁵ Az értekezlet kitért a vidéki EPOSZ-sejtek szerveződésének kérdésére is. Bár számuk kielégítő növekedést mutatott (az akkori Pest megye területén ekkor 91 volt belőlük), a pártszervek és a helyi közigazgatás támogatásának dacára lényegi közéleti tevékenységet nem fejtettek ki. A kudarcokért ezúttal sem a munkásmozgalmi eszme alacsony társadalmi támogatottságát tették felelőssé, helyette a „*Független Ifjúság*” passzivitását, a mozgalmi élettől való távolmaradását okolták. Az áprilisi vezetőképző tanfolyamra is mindössze 20 jelentkező akadt. A rendkívül lanyha érdeklődést Dóci titkár annak tudta be, hogy vidéken ilyenkor nagyon sok a munka.

Az EPOSZ-tagság szervezése és egybekovácsolása érdekében az Egyesült Parasztifjak a helyi kulturális- és sportéletben is növelte aktivitását. A sportcsoportok tevékenységét a községi sportbizottságokon keresztül megszervezték. 1948 áprilisában Pest megye két járásában is kupamérkőzéseket rendez-

314 MNL BKML XXXV. 27. 25. ó. e. Az MKP ifjúsági munkájával kapcsolatos jelentés és jegyzőkönyv. Havi jelentés az 1948. márciusi ifjúsági munkáról. Dátum nélküli irat. 1. p.

315 Uo. Jegyzőkönyv az 1948. április 26-án tartott ifjúsági bizottság értekezletéről. 1. p.

tek, mely alkalomból „mezítlábas” csapatokat állítottak össze. Az EPOSZ kulturális tevékenységét a sporttevékenységhez hasonló szervezetiirányítási úton, a Szabadművelődési Tanács közvetítésével akarták egységbe terelni.

A munkásmozgalmi életen kívül nincs élet

A MKP a pártonkívüliség és legitimáció látszatának fenntartása érdekében erőltette a felekezetek bevonását a szervezett ifjúsági életbe. Az egyházak részvétele ezekben a szerveződésekben csak hatalmi szóval kikényszerített nexusként maradhatott fenn. *„Az egyházak a képviselőiteket eddig még nem tudták leépíteni és rajta leszünk, hogy ez ne is sikerüljön számukra.”*³¹⁶ Természetesen, amíg lehetett, az egyházak igyekeztek saját ifjúsági szervezeteiket megtartani.

Kecskeméten a református hitközségen belül – az országban egyébként elsőként, még 1941-ben³¹⁷ – ifjúsági lelkész állást szerveztek. Az ifi felelős fogta össze, szervezte szabadidejükben is közösséggé a protestáns fiatalokat. E feladat Barkó Antalt találta meg, aki a háborút követő időig megszakítás nélkül, lelkiismeretesen látta el szolgálatát. Ha igény mutatkozott rá, a helyi adottságoknak és lehetőségeknek megfelelően más ifjúsági csoportok szerveződését is engedte a presbitérium. Az így létrejött csoportok irányítását, egybefogását, a különböző ifjúsági konferenciák szervezését is az ifjúsági lelkész végezte.³¹⁸ Barkó fizetésének előteremtése a háború után egyre nehezebb lett. A háborús pusztításokat a földbirtokok elkobzása, az anyagi ellehetetlenülés is jócskán tetézte. A mind súlyosabb körülmények között működő ifjúsági lelkész 1947 októberében az alábbiakról számolt be: a református KIE ez ideig a Belügyminisztérium által előírt alapszabály szerint működött. Az egyesület székházában minden héten több bibliakört tartottak, emellett ismeretterjesztő előadásokat és *„szórakoztató összejöveteleket”* szerveztek. Az egyesület a tanoncotthonban szociális munkát is végzett, továbbá élénk tanyamissziói hivatást gyakorolt. A nyár folyamán a Tisza partján ifjúsági táboroztatást tartottak. *„Kecskeméten 25 éve folyó KIE munkát a gyülekezet már magáévá tette, a közvélemény elismerte és támogatja”* – összegezte az ifjúsági lelkész az elmúlt időszakban végzett tevékenységét, melyhez burkoltan azt is hozzátette, hogy az egyházaknak mind ridegebb viszonyok között, defenzívába szorítva

316 MNL BKML XXXV. 27. 25. ö. e. Az MKP ifjúsági munkájával kapcsolatos jelentés és jegyzőkönyv. Jegyzőkönyv az 1948. április 26-án tartott ifjúsági bizottság értekezletéről. 1. p.

317 KREL Iktatott iratok. 537/1945.

318 KREL Presbitériumi jegyzőkönyv. 78/1949.

kellott életét megszervezni: „Az ifjúság nagy részét a szórakozási lehetőségek elvonják”.³¹⁹ Kovács Bálint lelkésznek egy kiskunlacházi lelkésztársához intézett levele borús színekben festette le a felekezeti ifjúsági munka viszonyait. A levél tartalma a korszak több válságtünetét, a harapófogóba szorított egyházi szervezetek ellehetetlenülését, szétesését is megtestesíti. A fentiek alapján ide kívánczik a forrás részbeni ismertetése:

„Kedves Balázs-bácsi!

A hivatalos jelentés mellé néhány sort is írok. Bizony, az ifjúsági munkánk alaposan visszaesett. Szinte az egész vonalon. A mostani ifjúsági titkárokkal több ízben találkoztam és arra a meggyőződésre jutottam, hogy ilyen módon, ahogy ők csinálják, nem is lehet a munka eredménye más, csak a teljes visszaesés. Nincs semmi szervezet, nincsen sajtó, alszik az egyházmegyei szervezet is és közben az ifjúságunk mind jobban és jobban hull a céltalan mulatozás karjaiba. Nagyon komolyan meg kellene fogni újra az ifjúsági munkát, egyházi részről, mert úgy látszik, hogy missziói vonalon csak a teljes szétporladáshoz juthatunk.

*Az egyházkerület népfőiskolájáról is kellene döntenünk. Ez idő szerint hivatalosan még a kerület, de a kerület jóformán semmi érdeklődést sem mutat az összeomlás óta. Mi helyi vonatkozásban szeretnénk továbbra is fenntartani, a magunk ereje azonban csekély. [...]*³²⁰

A Református Egyetemes Konvent 1948. április 28–29-én kelt 43. számú határozatával a Református Keresztyén Ifjúsági Egyesületet kényszerűségből feloszlatta. Az ifjúsági misszió feladatait közvetlenül a hitközséghez tette át, mely munka ettől kezdve „a gyülekezet autonómiáján belül és annak védelme alatt folyik, mint az egyház szerves élettevékenysége”. A konvent így kísérelte meg kivonni az egyház ifjúsági szervezőmunkáját a világi vezetésű hivatalok, hatóságok felügyelete alól. Ezzel együtt azonban radikálisan beszűkült a református egyház evangelizációs mozgástere. Az Egyetemes Konvent tájékoztatója a lelkipásztorokat – a politikai támadások megelőzése érdekében – szervezési utasításokkal látta el, az alábbiak szerint: „1/. gondoskodjanak arról, hogy ez a munka tartózkodjék minden gyülekezettől független életmegnyilvánulástól, 2/. saját munkájában tartózkodjék minden, a lelki munka keretein túlterjedő akciótól /pl. bál, színdarabozás, stb. /, 3/. saját munkájában az egyesületi jelleget mutató kereteket kerülje, félreértések és félremagyará-

319 KREL Iktatott iratok. 530/1947. Ifjúsági lelkészi jelentés. Kelt.: Kecskemét, 1947. október 3.

320 KREL Iktatott iratok. 530/1947. Kelt.: 1947. október 4.

*zások elkerülése végett /pl. tisztikar stb..*³²¹ A kiadott direktívák ténylegesen kivették a lelkészek és korábbi egyesületi vezetők kezéből hivatásuk szabad megélésének, társadalmi szerepvállalásuk gyakorlásának módozatait, ezáltal passzív tétlenségbe kényszerítették ifjúsági munkájukat. A lelkészi hivatalokat emellett tájékoztatták a nőszövetségek feloszlásának tárgyában hozott konventi határozatról is.³²²

A felekezetek társadalmi tevékenységének visszaszorítására a világi hatóságokat számos adminisztratív és rendészeti eszköz is segítette. Ennek egyik eklatáns példájával 1949 januárjában, a *Református Híradó* című újság terjesztése kapcsán találkozhatunk. A lapot önkéntes egyháztagnok vitték házhoz a náluk lévő címlisták alapján, akik a hívektől összegyűjtötték az értük fizetett adományokat. Tóth Klárát, egy kecskeméti tanító 20 éves leányát a város egyik utcájában feltartóztatták a rendőrök, majd az igazoltatást követően a rendőrőrsön előállították. A kihallgatás során – a leány hosszas könyörgésére – a nyomozók telefonon felhívták a lelkészi hivatalt, ahol igazolták a gyanúsított vallomását. A fiatal nőt ezt követően szabadon elengedték, de az esetnek az egyén lelki megrázkódtatásain túl messzebb ható következményei is lettek. „*Meg kell mondanom, – olvasható a lap szerkesztőjéhez intézett lelkészi beszámolóban – hogy [az ügy] igen rossz hatást tett arra a mintegy 100 emberre, akik mint körzetvezetők és gyülekezeti munkások vállalták a lap szétosztását. Riasztó hatása van az emberekre az ilyen nem tapintatos beavatkozásnak.*”³²³

A politikai beavatkozás közvetlen és indirekt útjai

1949. október 30-ára az ifjúsági szövetség és a szülői munkaközösségek berkein belül nagy elánnal szerveződött egy egyház- és vallásoktatás-ellenes tüntetés Kecskeméten. A spontán reakcióként tálalt tömegmegmozdulás előkészítése széles erővel folyt, melyről a református egyház – és feltehetően a többi érintett felekezet is – számos bizalmas értesülést szerzett.³²⁴ Többek között az agresszív politikai és agitációs megnyilvánulások is hozzájárultak ahhoz, hogy a Kecskeméti Keresztyén Ifjúsági Egyesület 1950. december 3-dikán tartott közgyűlésén önmaga döntött feloszlásáról.³²⁵

321 KREL Iktatott iratok. 365/1948. A Kecskeméti Református Egyházmegye Esperesi Hivatala tájékoztatója „Az egyházmegye valamennyi Nagytiszteletű Lelkészi Hivatalának”. 511/1948. 1948. július 20.

322 KREL Iktatott iratok. 366/1948.

323 KREL Iktatott iratok. 32/1949.

324 Uo.

325 KREL Iktatott iratok. 295/1950.

A felekezetekhez kötődő szervezetek működésének korlátozása érdekében hathatós eszközként vetették be az ingatlanvagyon feletti szabad rendelkezés akadályozását. A cserkészszövetség megszüntetésével és a KIE-tanoncotthon elköltözésével például Kecskemét Város Lakáshivatala az egyébként a református egyház birtokában lévő, Budai u. 8. sz. alatti épület új bérlőjéül a Magyar Ifjúsági Népi Szövetség kecskeméti csoportját jelölte ki – „közérdekből”.³²⁶ A hitközség minden igyekezete ellenére saját ingatlanát „bejelentés nélkül, egyik óráról a másikra államosították”,³²⁷ ráadásul már hónapokkal a lakáshivatal jogerős határozatának kézhezvétele előtt igénybe is vették, dacára annak, hogy július 1-jével a reformátusok internátusukat szeretetotthonná alakították át. Hasonlóan jogellenes úton vette át az állam az 1919-ben alapított Madas Árvaház és Leányotthon ingatlanát (Kaszap u. 6–14.). Az államosítást annak ellenére hajtották végre, hogy az internátus sosem kapcsolódott szervezetenként oktatási intézményekhez, azaz „nem volt egyetlen iskolával sem szervesen összefüggő”.³²⁸ 1949 szeptemberében a város lakáshivatala a református egyházközség Fráter utcában álló egyesületi kultúrtermét vette igénybe. A helyiséget az egyház istentiszteletek tartására használta mindaddig, amíg azt a Földműves Szövetkezet részére ki nem utalták, terményraktározási célból. A lakáshivatal döntését a napraforgó és gabonaneműek tárolási nehézségeivel és az ebből fakadó nemzetgazdasági érdekekkel támasztotta alá.³²⁹ Az egyház megdöbbenéssel fogadta a magyarázatot. Fellebbezésükben kifejtették, hogy az igénybe vett ingatlan a város legmodernebb, parkettázott padlózatú gyülekezeti terme volt, melyet már közérdekből is védeni kellene; másfelől a korszak raktározási zavarai ellenére is képtelenségnek tűnt, hogy egy nagyvárosban ne akadt volna más, alkalmas hely a termények számára. Érdekes kitekintésként megjegyezzük, hogy például Szentkirályon is hasonlóképpen járt el a hatóság a református felekezet kárára, csak ott a gyülekezeti termet a „népi szervek” (DÉFOSZ, MNDSZ) részére utalták ki.³³⁰ „Természetesen, ha a »szükség« úgy kívánja, minden helyiségünket igénybe lehet venni ilyenfajta megokolással, és vissza lehet szorítani egyházunkat egészen a templomig. De nem gondoljuk, hogy ez lenne

326 KREL Iktatott iratok. 438/1948. Kecskemét Thj. Város Lakáshivatala határozatai. 1948. november 8. és 1948. december 1.

327 Uo. Kovács Bálint lelkipásztor levele az Esperesi Hivatalhoz. 1948. szeptember 17.

328 KREL Iktatott iratok. 400/1948.

329 KREL Iktatott iratok. 268/1949. Kecskemét Thj. Város Lakáshivatalának 19561/1949. sz. határozata. 1949. szeptember 23.

330 Uo. A Kecskeméti Református Egyházközség fellebbezése. Tervezet. 1949. október. 10. és kivonat a Kecskeméti Református Egyházközség presbitériumának 1949. október 2-án tartott gyűlése jegyzőkönyvéből.

*az intenciója a magyar kormánzatnak, különösképpen akkor nem, amikor a gyermek bibliaóráinkat is gyülekezeti termeinkben kell megtartani*³³¹ – olvasható a kecskeméti lelkipásztor püspöknek íródott levelében. A lelkész ebben arra is kitért, hogy a hivatalok az egyház igényeit, érdekeit mennyire semmibe veszik: „*a mi érvelésünk semmit sem számít már régebb óta a helyi hatóságok előtt.*”³³²

A népművelés-népnevelés átalakítása

A népművelés, népnevelés tevékenysége mindig is az állam által közvetlenül felügyelt terület volt, melyet egy erre hivatott adminisztráció igazgatott. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium 132 243/922. III. b. számú rendelete alapján már a két világháború között népművelési bizottságokat kellett felállítani törvényhatóságoként, ennek azonban inkább eszmei jelentősége volt, mintsem gyakorlati fogantatja. Egészen a háború utáni ideológiai áthangolás szakaszáig a népművelés kérdése háttérben állt. Kecskeméten 1945. április 20-án hozott a helyi nemzeti bizottság először határozatot egy efféle testület megalakítására vonatkozóan. A népművelési apparátusok feladatkörét a VKM a társadalom iskolán kívüli művelésében jelölte ki, melyet az erre alkalmas intézmények, szervezetek bevonásával kellett végrehajtani.

A bizottság tagsága a területileg illetékes tanfelügyelő és a népművelési titkár személyéből, továbbá a népműveléssel foglalkozó, vagy ezen tevékenységbe bevonható szervezetek, továbbá oktatási és kulturális intézmények 2-2 fős küldötteiből állt össze. A testület kiegészíthető volt továbbá olyan közéleti személyiségekkel, művészekkel, támogatókkal, akik munkájuk és társadalmi szerepvállalásuk folytán elismertségre tettek szert. A bizottság vezető tisztviselői a polgármester (elnök), a tanfelügyelő (ügyvezető elnök) és a népművelési titkár (jegyző) voltak.³³³ A szerv alapvető feladatát az analfabetizmus elleni küzdelem, az ismeretterjesztés pártolása és az ifjúsági egyesületek patronálása képezte. Az ezen intenciók mentén életre hívott „Kecskemét THJ. Város Iskolánkívüli Népművelési Bizottsága” átiratban kereste meg a város polgármesterét. Kifejezték, hogy bár a Nemzeti Bizottság határozati úton elrendelte testületük létrehozását, pontosabban újjászervezését, a munka elkezdése még nem volt időszerű. Ennek okait az egyesületi élet elhúzódó éledésével, valamint a népművelés munkatervének és költségvetésének kidolgozatlanságával indokolták.

331 KREL Iktatott iratok. 268/1949. A Kecskeméti református lelkipásztor levele a püspökhöz. 1949. október 6. 1. p.

332 Uo.

333 MNL BKML XVII. 46. Iktatott iratok. 167/1945. Kecskemét THJ. Város Iskolánkívüli Népművelési Bizottsága értesítése megalakulásról. 1945. május 8. 1. p.

89/88.
88: 1949. márc. 19.

„KULTÚRÁVAL PESTMEGYE DOLGOZÓIÉRT“

A Pestmegyei kultúrverseny félévi eredményeinek ünnepélyes kihirdetése és díjkiosztása

Rendezi március 20-án, Kecskeméten
Pestvármegye Szabadművelődési Tanácsa

Délelőtt 10 órakor
A megyei Szabadművelődési Tanács DISZKÖZGYŰLÉSE
 a Városháza nagytermében

<ol style="list-style-type: none"> 1. Himnusz. Kecskeméti Munkás Dalkör 2. Szavalat 3. Megnyitóbeszéd: Házi Árpád SzM Tanács elnöke 4. Kultúrverseny kiértékelése. 	<p>Kulturpolitikai feladataink: Vincze István SzM Tanács titkára</p> <ol style="list-style-type: none"> 5. Felszólalások: SzM Tanácstól – SzM Bizottságtól 6. Vándordíjak kiosztása 7. Köztársasági induló Kecskeméti Munkás Dalkör
--	--

Délután fél 3 órakor
DISZBEMUTATÓ
 a Katona József Színházban

Részvesznek:

<ol style="list-style-type: none"> 1. MÁV Dunakeszi Fémhely Szakszervezeti énekkara 2. Váci Üzemi Színjátszó Csoport 3. Kalocsai Táncsoport 4. Gyulafgyári énekkar, Kecskemét 5. VAOSz zenekar, Kecskemét 6. SZIT énekkar, Kecskemét 	<ol style="list-style-type: none"> 7. VAOSz színjátszó csoport, Kecskemét 8. Faragó Béla Kollégium tánc és ének-csoportja 9. Belsőnyíri tanjai EPOSz Tamburaegyüttese 10. Kunszentmiklósi Népi Táncsoport 11. Kecskeméti Dalárda 12. Szakmári Táncsoport 13. Kecskeméti Tanítónőképző énekkara
--	---

Este fél 8 órakor
 A Katona József Színházban a MDP Megyei Bizottsága, a MDP Kecskeméti Szervezete VB-a és a Megyei Szabadművelődési Tanács

DISZELŐADÁSA

A TANÁCSKÖZTÁRSASÁG

30 ÉVES ÉVFORDULÓJÁRA

MÁSOK:

<ol style="list-style-type: none"> 1. Köztársasági induló. (Egészített cackhor) 2. Szavalat 3. MÁV Dunakeszi Fémhely Szakszervezeti cackhora 	<ol style="list-style-type: none"> 4. Ünnepi beszéd: Sches Imre MDP megyei titkár 5. Internacionálé. (Egészített cackhor) 6. Rochmanov: „TIBAROS ALHONYAT” diszélőadása. Csepeli WM egyor Kulturális osztálynak Színjátszó Csoportja
---	---

Fotó: Szabó Bence - Pécsi Képzőművészeti Iskola - F. v. Szabó György

Pestvármegye Szabadművelődési Tanácsának hirdeteménye (1949)

MNL BKML XV. 3. a.

Az iskolán kívüli nevelőmunka az ifjúsági mozgalmakhoz hasonlóan, elvileg pártsemleges volt. „*Maga a népművelés mentes minden politikától, akárcsak az iskola*”³³⁴ – olvasható a kecskeméti Iskolánkívüli Népművelési Bizottság levelében. A párt- és ideológiai semlegesség platformjának eszmei álláspontja előremutató, nemes gondolat volt. Kár, hogy az is maradt, mivel a gyakorlatban – mint a közélet valamennyi területén – a politikai érdekeken és szándékokon fordult meg az események alakulása.

A kommunisták és a „társutas” párszervezetek nagy gonddal egyengeték a népnevelők munkáját, akikre a munkásmozgalmi propaganda üzeneteinek széles rétegekhez történő eljuttatásában, a társadalom ideológiai átnevelésében igen fontos feladat hárult. Kecskemét vidékének településszerkezeti adottságai miatt, az itt lakó, hagyományosan önálló gazdálkodásból élő népesség meggyőzése folytán különös fontossággal bírt a népművelő-agitációs tevékenység.

Az objektív körülmények nem kedveztek az MKP tömegbázisának felépítésében, melyet ráadásul a párt apparátusának és aktívainak gyenge (ideológiai) felkészültsége, hiányos műveltsége, szervezésbeli tapasztalatlansága, továbbá a területi széttagoltság és sok minden más tényező tovább hátráltatott. Emiatt több esetben is érték kifogások az MKP kecskeméti szerveit. „*Általános panasz*” – olvasható a párt Dél-Pest Megyei Bizottságától a járási titkárságok részére kiadott direktívában – „*hogy az elvtársak nem tudják, hogyan kell a népnevelő csoportot megszervezni.*”³³⁵ A hibák orvoslása érdekében a megyei apparátus útmutatással látta el a járási szerveket, melyek az alábbiak voltak: minden községnek még a folyó évben (1946) saját népnevelő csoportokat kellett verbuválni. A csoportokat községenként 10–12 főből kellett kialakítani, olyan elvtársakból, akik a településen tekintéllyel bírtak. A népművelőknek ideológiailag felkészültnek, az aktuális politikai kérdések terén is jól informálnak kellett lenniük – állt a megfogalmazott irányelvekben. A munkacsoport vezetőjének különösen naprakésznek kellett lennie. Olvasnia kellett a Szabad Népet, emellett köteles volt a hetenként megtartandó értekezleteken ismertetni az új irányelveket, aktuális kérdéseket a csoport tagjaival. Minden népnevelő kapott egy-egy ismertető kiadványt, mely kézikönyvül szolgált a legfontosabb rendeletek és adatok elsajátításához. A házi agitáció elsősorban nem a népnevelők feladata volt, a propagandatevékenység megszervezése és a megfelelő káderek kiválasztása viszont már munkakörükbe tartozott. Azon aktíva volt erre alkalmas – szólt az iránymutatás –, akít lakóhelyén jól ismertek, társadalmilag aktív szerepet vállalt, és véleményének

334 MNL BKML XVII. 46. Iktatott iratok. 167/1945. Kecskemét THJ. Város Iskolánkívüli Népművelési Bizottsága értesítése megalakulásról. 1945. május 8. 2. p.

335 MNL BKML XXXV. 74. 6. ö. e. Körlevelek az agitációs és propagandamunkáról. Az MKP járási titkárságainak címzett utasítás. 1946. december 23. 173. p.

nyilvánosan hangot is adott. „*A népnevelők vezéregyéniség kell, hogy legyen [sic!] és mint ilyen, úgy az elkövetkezendő választásokban, mint később esetleg a komolyabb harcokban a falu élgárdája, illetőleg valóságos generálisa kell, hogy legyen*” – összegezte az alkalmas káder tulajdonságaira vonatkozó kívánalmakat és követelményeket az idézett megyei pártirat.³³⁶

IV. Összegzés

Magyarország szovjet mintájú átalakítását döntően 1948-hoz szokta kapcsolni a közgondolkodás. A „fordulat éve” kollektív történelemtudatunkban az akkor visszafordíthatatlannak tűnő politikai berendezkedés és ideológiai irányváltás egyezményes korszakhatáráként vésődött be. Ezzel szemben az országos és helyi történeti munkák egyöntetűen hangsúlyozzák, hogy a baloldali átállás nem egy elcsalt országgyűlési választás, majd azt követő gazdasági és politikai átalakulás eredményeként jött létre, hanem már közvetlenül a szovjet megszállással egy időben elkezdődött. Ezt a tézist támasztják alá a tanulmányban felhasznált források is. A kommunista hatalomátvétel lényegében az álközlíciós idősaktól a társutas pártok beolvasztásáig egy következetesen keresztülvitt átrendeződés eredményeként formálódott meg, melynek legitímációját azonban az alkalmazott eszközök törvénytelsége, immoralis jellege a kezdetektől aláásta.

Az oktatási rendszer államosítását helyi szinten végigkövető, annak jelenségeit, folyamatát felvázoló tanulmány összegzése gyanánt szót kell ejteni a mögöttes szándékokról, a mozgató erők és oki tényezők kérdéséről. Joggal merül fel a kérdés: miért volt fontos a hatalomgyakorlás valamennyi aspektusát megkaparintó kommunista pártnak, hogy az oktatás és kultúra anyagi és nem anyagi szféráit egyaránt monopóliumába vonja? Miért kellett a termelési, politikai, jogszolgáltatási, belügyi-karhatalmi korlátlan kontroll mellett a szellemi élet, az oktatás és kultúra felett is kiterjeszteni a pártállam teljhatalmú befolyását? Ennek magyarázata a diktatúra általános természetéből vezethető le, melynek mozgatója a megszerzett hatalom megtartása, stabilizálása és átörökíthetővé tétele. Egy szélsőségesen diktatórikus rezsimit csak akkor lehet fenntarthatóvá tenni, ha annak elvi, eszmei és morális alapját is megteremtik és széles körben elfogadottá teszik, azaz a társadalmi közmegegyezés (legalább formális) aktusába foglalják. A korszak forrásai arra is ráirányítják a figyelmet, hogy a politikai hatalom centralizálásával párhuzamosan miként

336 MNL BKML XXXV. 74. 6. ö. e. Körlevelek az agitációs és propagandamunkáról. Az MKP járási titkárságainak címzett utasítás. 1946. december 23. 173. p.

válak egyre erőszakosabbá, nyersebbé a hatalomgyakorlás mechanizmusa, melynek révén az új rezsim nemcsak közéleti szerepét tette kizárólagossá, de ideológiája is egyeduralkodóvá vált.

A szovjet minta szerint importált berendezkedés szellemi alapjait, melyek a magyar kulturális gyökerektől, szerves történelmi hagyományoktól, szokásoktól és mentalitástól teljességgel idegen eszmerendszert alkottak, csak az azt hordozó dimenziókon keresztül lehetett meghonosítani: az oktatás intézményi struktúrájának államosításán keresztül, a pedagógustársadalom megfélemlítése, átnevelése vagy megnyerése útján és nem kevésbé a diákság, valamint a szülői közösségek félrevezetése, manipulálása révén. A „múltat végképp eltörölni” zászlaja alatt került sor az antidemokratikusnak bélyegzett polgári értékek felszámolására, a pluralizmus eszméjének eltörlésére, saját elitjének és nómenklatúrájának kitermelésére, továbbá a maradi és „reakciós” egyházak, velük együtt pedig a hitélet száműzésére is. A szekularizáció jel-szava mögött a felekezeteket nemcsak az iskolákból zárták ki, hanem kiűzték az iskolán kívüli tevékenységekből, a családi élet színterei közül, a köz- és magánéletből egyaránt. A vallásos hit egyéni és közösségi felvállalását, megélését négy évtizedre szorították vissza a templomok kőfalai közé. Helyébe a Párt saját kultuszának ápolására, legitimációjának igazolására új keletű hagyományokat, ünnepeket, szokásokat alakított ki a munkásmozgalom eszmerendszeréből. Magasztosnak szánt célokat állított és új példaképeket kreált.

Melléklet

Kecskemét általános és népiskoláiba járó tanulók szociális helyzetének felmérése (összesítés)³³⁷

1949

	Község, város, külterületi lakott hely neve	Létszám 1948. dec. 31-én	Úttörők száma	szociális helyzetük szerint					(A táblázat a túlóldalon folytatódik)
				táplálékkal	ruhával	lábbal	tankönyvvel	író- és rajzszerezrel	
				igen jó					
Általános iskolák	Kecskemét külterület	5106	1088	470	407	353	1734	823	
	Kecskemét belterület	5287	1487	940	860	903	1599	1422	
Népiskolák	Kecskemét külterület	3623	749	513	460	494	1125	907	

	Község, város, külterületi lakott hely neve	szülők (eltartók) foglalkozás szerint													(A táblázat a túlóldalon folytatódik)
		Dolgozók													
		Önálló													
		őstermelő						iparos		kereskedő		értelmi-ségi			
		42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	
Általános iskolák	Kecskemét külterület	0	2	92	460	1099	1735	36	0	78	5	16	7	1	
	Kecskemét belterület	4	29	102	142	176	370	21	7	789	30	297	84	29	
Népiskolák	Kecskemét külterület	2	12	241	644	752	804	150	0	17	0	1	0	0	

337 MNL BKML IV. 1926. 250/3/1949. (12/1949. alapszámon.) „Kecskemét thj. város tanfelügyelőjének 1949. évi febr. havi jelentése”. Kecskemét, 1949. március 11.

szociális helyzetük szerint														
táplálékkal	ruhával	lábbelivel	tankönyvvel	író- és rajzszerszettel	táplálékkal	ruhával	lábbelivel	tankönyvvel	író- és rajzszerszettel	táplálékkal	ruhával	lábbelivel	tankönyvvel	író- és rajzszerszettel
jó					gyenge					rossz				
1368	1208	1314	1972	2186	2084	2077	2052	851	1396	1184	1414	1387	549	701
2228	2079	2204	1991	1877	1435	1483	1163	1086	1297	684	865	1017	611	691
1266	971	1002	1255	1277	1274	1230	1222	793	926	567	959	902	447	510

szülők (eltartók) foglalkozás szerint																		
Dolgozók																		
Alkalmazott																		
értelmiségi					hivatali irodai s. sz.		munkás											
55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	
35	4	18	3	11	48	5	9	98	4	8	27	15	2	11	142	26	1050	
269	35	160	47	27	185	31	58	369	69	0	330	88	13	28	164	210	819	
16	0	13	0	0	12	6	0	2	6	0	2	0	3	0	191	11	720	

(A táblázat a következő oldalon folytatódik)

	Község, város, külterületi lakott hely neve	szülők (eltartók) foglalkozás szerint									Újgazdák			
		Nem dolgozók									önálló birtokos			
		Nyugdíjas						főkés	árvaházi	egyéb	15 k.h. felül	10–15 k.h.-ig	5–10 k.h.-ig	5 k.h. alul
		közszolgálati			államosított v. magánüzemi									
		73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85
Általános iskolák	Kecskemét külterület	1	3	8	1	1	11	9	20	5	20	210	648	783
	Kecskemét belterület	76	58	38	9	3	16	2	62	41	12	6	41	51
Népiskolák	Kecskemét külterület	0	0	0	0	0	2	0	16	0	74	252	326	240

Jelmagyarázat a táblázat fejlécének (félkövérrel szedve) számozott rovataihoz

42	100 kat. holdon felül
43	50–100 kat. holdig
44	20–50 kat. holdig
45	10–20 kat. holdig
46	5–10 kat. holdig
47	5 kat. hold alatt
48	földbélő egyéb (halász, méhész stb.)
49	nagyiparos
50	kisiparos
51	nagykereskedő, közl. vállalkozó
52	kiskereskedő, közl. vállalkozó
53	szakértelmiségi
54	egyéb értelmiségi
55	szakértelmiségi
56	szakértelmiségi államosított v. magánvállalatnál, m. üzemben
57	egyéb értelmiségi
58	egyéb értelmiségi államosított v. magánvállalatnál, m. üzemben
59	egyéb értelmiségi, katona- v. rendőrtiszt
60	hivatali, irodai s. személy, altiszt közszolgálatban
61	hivatali, irodai s. személy, altiszt államosított v. magánvállalatnál, m. üzemben
62	munkás bányászati nagyüzemben
63	munkás ipari nagyüzemben
64	munkás kereskedelmi, közlekedési nagyüzemben
65	munkás bányászati kisüzemben

66	munkás ipari kisüzemben
67	munkás kereskedelmi, közlekedési kisüzemben
68	szolgáltatásokat végző nagyiparban
69	szolgáltatásokat végző kisiparban
70	munkás mezőgazdaságban (béres, pásztor, vincellér stb.)
71	egyéb (házt. alk. stb.)
72	mezőgazdaságban napszámos, egyéb k. m. n. napszámos
73	szakértelmiségi
74	egyéb értelmiségi
75	hivatali, irodai s. személy, altiszt, munkás
76	államosított v. magánvállalati, magánüzemi szakértelmiségi
77	államosított v. magánvállalati, magánüzemi egyéb értelmiségi
78	államosított v. magánvállalati, magánüzemi hivatali, irodai s. személy, altiszt, munkás
79	tőkés, járadékos, házbirtokos
80	árvaházi, szeretetházi
81	egyéb (eltartott stb.)
	Önálló őstermelők közül
82	birtokos 15 kat. h. felül
83	birtokos 10–15 kat. h. között
84	birtokos 5–10 kat. h. között
85	birtokos 5 kat. holdon alul

IRODALOM

BODOR Jenő

1983

Bács-Kiskun megye oktatásügyének jellemzői a felszabadulás után (1945–1970). Bács-Kiskun megye múltjából V. Szerk.: Iványosi-Szabó Tibor. Kecskemét. 7–60.

HUSZÁR Tibor

2005

Az elittől a nómenklatúráig. Az intézményesített káderpolitika kialakulása és néhány jellemzője Magyarországon (1945–1989). In: Szociológiai Szemle. 3. sz.

BÁLINTNÉ Mikes Katalin–SZABÓ Sándor

[1971]

Így kezdődött... Dokumentumgyűjtemény Bács-Kiskun megye 1944–45. évi történetéhez. Kecskemét.

IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor

1977

Az oktatásügy megindulása a felszabadult Kecskeméten (1944–1945). Levéltári Szemle 27. 1. sz. 29–56.

MÉSZÁROS István

1993

Kimaradt tananyag. Budapest, Márton Áron Kiadó. 1993.

RIGÓ Róbert

2014

Elitváltások évtizede Kecskeméten (1938–1948). Pécs.

SZABADOS László

2000

A kecskeméti református kollégium története 1945-től az 1948-as államosításig. Kecskemét.

SZABÓ Imre
1988

Az iskolák államosítása Pest-Pilis-Solt-Kiskun
vármegyében. Pest Megyei Levéltári Füzetek 16.
Szerk: Egey Tibor. Budapest.

ADALÉKOK A BÁCS-KISKUN MEGYEI HITOKTATÁS HELYZETÉHEZ AZ 1950-ES ÉVEKBEN

Adalékok – ez a szó szerepel a címben, és nem véletlenül. A múlt kutatója ugyanis akkor tud hitelesen írni a múlt egy adott eseményéről vagy éppen korszakáról, ha arról meghatározott mennyiségű és minőségű forrásanyag áll rendelkezésére. Bármilyen furcsa is, az 1950-es évek elejéről származó, egykorú, írott, állami forrásanyag, amely a hitoktatás alakulását illusztrálni tudja, meglehetősen kevés, legalábbis Bács-Kiskun megyét tekintve. Éppen ezért írásomban nem törekedhettem teljességre. Dolgozatomban a korábban kötelező állami vallásoktatás (hittan) háttérbe szorítási technikáit kívánom feldolgozni és az olvasó elé tárni, a meglévő levéltári forrásokon keresztül.

A második világháború után lehetősége lett volna Magyarországnak arra – legalábbis elméletben – hogy a nyugati típusú demokráciát kiépíthesse. Voltak is kísérletek, elég csak a koalíciós kormányzásra gondolni, ez azonban hosszú távon nem volt működőképes, a nagyhatalmi megállapodásoknak „köszönhetően.” A demokratikusnak tartott politikai változások egyik elemeként említhető a koalíciós kormányzás létrejötte 1944–1949 között, ám ennek ára volt: a kommunista párt szükségzerű beemelése a kormányba. A kommunisták pedig ravasz és ügyes propagandával folyamatosan erősítették pozícióikat, amelyhez nagy lökést adott például a Kisgazdapárt, amely érezhetően egyre inkább balra tolódott. A kommunista befolyás erősödésének egyik pillére volt a reakciónak kikiáltott egyházak elleni folyamatos fellépés, amihez érdekes módon nemcsak asszisztált, hanem amelyben tevékenyen részt is vett a többi koalíciós partner.

A pártállam oktatási és vallási ideológiája

Furcsának tűnő tény, amelyet a szélesebb közvélemény talán nem is ismer, de ettől még igaz: a kötelező iskolai hitoktatás megszüntetését nem a Magyar Kommunista Párt, hanem a Független Kisgazdapárt elnöksége javasolta – többek között – az 1947. február 28-ai politikai bizottsági ülésén, amelyet két héttel később a koalíciós pártok pártközi értekezletén is megismételt. Ennek

oka az volt, hogy Nagy Ferenc miniszterelnök így kívánta meggyőzni a baloldali pártokat a velük való együttműködési szándékáról.¹ Ma már tudjuk, hogy a miniszterelnök eltaktikázta magát, és tévedett, amikor azt gondolta, hogy sem a Püspöki Kar, sem a protestáns felekezetek, sem maga Mindszenty bíboros nem fog ellenvéleményének hangot adni. Különösen Mindszenty esetében tévedett, hiszen a bíboros a katolikusok ókonzervatív felfogású vezetője volt. Így aztán nem volt meglepő, hogy a katolikus egyház viszonylag gyorsan és elutasítóan reagált. Mindszenty bíboros megnyerte a protestáns egyházakat is, amelynek hatására jelentős tömegek tiltakoztak a hittan fakultatív tétele ellen a fővárosban és vidéken egyaránt. A baloldali pártok támogatták a miniszterelnök által felvetett javaslatot, ugyanakkor a hatalmas és tulajdonképpen nem várt társadalmi ellenállás hatására a kommunisták finoman visszavonultak. A kisgazdapárti miniszterelnök, Nagy Ferenc csapdába került, és elvesztette korábbi támogatottságát. Így szabad utat kaphatott a szintén kisgazdapárti, nem mellesleg erősen kommunistaérezelmű (egyesek szerint kriptó-kommunista²) Ortutay Gyula néprajztudós, aki művelődési miniszterként az iskolák államosítását, majd a kötelező iskolai hitoktatás megszüntetésének előkészítését, végül véghezvitelét irányította. A kommunista vezérkar ekkor, vagyis 1947-ben az iskolák államosításával volt leginkább elfoglalva, ezért a kötelező iskolai hittan eltörlésével még nem foglalkoztak érdemben. Végül a fakultatív hitoktatás bevezetésére kicsivel később, az 1949/50-es tanévben került sor az 1949. évi 5. számú törvényerejű rendelet alapján,³ amely szeptember 6-án jelent meg. Eszerint szeptember 15. napjáig kellett a szülőknek az iskolákban írásban vagy szóban jelezni, hogy gyermekük részt kíván venni az immáron nem kötelező hitoktatásban.

A hitoktatás fakultatív tétele mögött elsődlegesen tehát kisgazdapárti politikai szándékot találunk, amely persze nem állt távol a kommunista vezetéstől, és nem mellesleg tökéletesen egybevágott a kommunisták ideológiájával és terveivel. Rákosi elképzelése az volt, hogy Nagy Ferenc miniszterelnökkel vezetetti be a fakultatív hitoktatást, így a csalódott vallásos tömegek szemében a kisgazdák lesznek a bűnbakok.⁴ Afelől se legyenek kétségeink, hogy a Kisgazdapárt nélkül is bevezetésre került volna a választható hitoktatás, de a tény az, hogy 1947 februárjában a kisgazdák kezdeményezték a jogszabály bevezetését.

1 LÉNÁRD Ödön–SOÓS Viktor Attila–TÍMÁR Ágnes, 2008. 31.

2 Kriptó-kommunistának azokat nevezték, akik formálisan nem voltak tagjai a Kommunista Pártnak, de lényegében a kommunista párt ideológiáját képviselték más pártokban. Egyszóval beépített emberek voltak.

3 Az 1949. évi 5. számú törvényerejű rendelet a vallásoktatás tárgyában.

4 SZABÓ Csaba (szerk.) 2000. 27.

Az oktatási rendszer megváltoztatása még jóval a kommunista párt térnyerése előtt elkezdődött. 1940-ben bevezetésre került a 8 osztályos általános népiskola mint alapfokú, mindenkire kiterjedő oktatási forma, a korábbi 6 osztályos helyett. Annak ellenére, hogy ez egy komoly és minőségi reformlépés volt a magyar közoktatás történetében, a falvakban és különösen a tanyákon élőknek mégsem hozott komolyabb változást az életükbe, hiszen az oktatás feltételrendszere nemigen változott, így érdemben nem csökkent a terek zsúfoltsága, illetve nem javult az oktatás minősége.⁵

A második világháború után is megmaradt ez az oktatási forma, mert a kommunista propaganda mindig is fokozott figyelmet fordított a nevelésre, hiszen hosszabb távon ezzel kívánták megteremni az új ember „prototípusát”, a szocialista embert. Ez állt a kormányzat iskolaállamosítási törekvéseinek hátterében, és ezt célozta a kötelező hitoktatás eltörlésének, pontosabban választhatóvá tételének szándéka. Az újfajta nevelési rendszerben a hittanra mint elavult ismereteket, „babonákat” tanító tantárgyra már nem volt szükség, sőt, kifejezetten káros volt a léte, hiszen a reakció melegágyaként funkcionálhatott a kommunista vezetők szerint. Az 1950-ben kiadott általános iskolai és gimnáziumi tanterv már világosan és konkrétan fogalmaz ebben a kérdésben. A tanterv célja az, hogy „*tanulóifjúságunkat Népköztársaságunk öntudatos, fegyelmezett állampolgárává, a dolgozó nép hűséges fiává, a szocializmus építőjévé nevelje, a közösség, a nép, a haza önzetlen szolgálatának, a munka szeretetének és megbecsülésének, a nemzeti függetlenség, a dolgozók nemzetközi harca érdekében való önfeláldozásnak és bátorságnak szellemében.*”⁶ Ugyanakkor a tanterv feladata az is, hogy „*megadja az általános műveltség alapját, küzdjön a babonák, a reakciós előítéletek és minden maradiság ellen: a társadalom és természet fejlődésének törvényeit a gyakorlati élettel szoros kapcsolatban tartsa és alkotó munkára nevelje.*”⁷

A hitoktatás átalakulása és keretei

Ahogy említésre került, a Párt, vagyis a kommunistákat magába foglaló Magyar Dolgozók Pártja elvben biztosította minden gyermeknek a hitoktatásban való részvétel lehetőségét. Annak ellenére, hogy nyíltan ateista ideológia, vagyis a marxizmus–leninizmus alapján fennálló kormányzat működött, a hitoktatás keretei léteztek, vagyis minden gyermek számára járt ez az

5 Az 1940. évi 20. törvény szabályozta az új rendszert. Lásd még: ROMSICS Ignác, 2002. 177., 321–322.

6 Idézi: MÉSZÁROS István, 1993. 72.

7 Uo. 121.

alapvető jog. Ez persze csak elméletben volt így, hiszen a kötelező hitoktatást az elnöki tanács egy rendelettel már eltörölte, arról nem is beszélve, hogy a hitoktatás igénybevehetőségének joga korlátozott volt, mivel csak az általános iskolákban és az általános gimnáziumokban tanulók élhettek a hitoktatásban való részvétel jogával. A művészeti és testnevelési gimnáziumokban tanulók nem, és ez vonatkozott az új típusú középiskolákban tanulóakra is (ipari iskolák, illetve középiskolák és technikumok). A párt egyik legfőbb elve az volt, hogy mind az egyházakat, mind az egyházak általi ideológiát, és így magát a népi vallásosságot is ki kell szorítani a magyar társadalomból. Az egyházi ideológia része volt szerintük a hitoktatás is, ezért kellett mindent megtenni annak érdekében, hogy minél kevesebben tanulják a tantárgyat.

A tanácsrendszer létrehozása után az MDP megmutatta valódi szándékait és politikáját az egyházak vonatkozásában. Az MDP Központi Vezetőségének határozata a klerikális reakció elleni harcról ennek egyik mintapéldánya, amely egyébként ellentmondásoktól hemzseg. Ezt a határozatot Révai József javaslatára fogadták el az MDP 1950. május 31-i ülésén. Ebben már lényegében arról van szó, hogy aki bármilyen hitbéli, egyházi tevékenységben részt vesz, az a klerikális reakciót segíti, így a népi demokrácia ellensége, mivel a párt szerint a hitoktatás „*a klerikális reakció befolyásának terjesztését szolgálta*”. Pár sorral később már arról értekeznek, hogy a párt „*ezután is tiszteletben tartja a vallásos meggyőződést, következetesen biztosítja a teljes vallásszabadságot az állami életben*”. A határozat lényege hitoktatási szempontból az volt, hogy a párttagoktól és a népnevelőktől meg kell követelni a példamutatást, amely elsősorban abban nyilvánul meg, hogy gyerekeiket nem íratják be hitoktatásra, mert „*így maguk teszik lehetővé, hogy gyermekeik lelkét és gondolkodását a népi demokrácia, a szocializmus ellenségei befolyásolják*”.⁸ A határozatban az ellentmondás nyilvánvaló, hiszen az egyik mondatban még mindenki számára biztosítják a vallásos élet nyugalmát és lehetőségeit, a másikban pedig már nyíltan ellenséges szándékot találunk.

Azt, hogy a klerikális reakció befolyását csökkenteni kell, maga Rákosi is támogatta. Rákosi ugyanis minden egyházi tevékenységben ellenséges megnyilvánulást látott. Így ír erről: „*Ezek a dolgozó rétegek rájönnek arra, hogy több következetességgel kell a demokráciát szolgálni, és gondoskodni kell arról, hogy ne csak a pártban, de otthon, a családban is keményen és szilárdan megvesse a lábát a demokrácia. Egyre több paraszt és egyre több munkás kezdi belátni, hogy csak félmunkát végzett, ha ő maga áll a demokrácia szolgálatába és ugyanakkor tétlenül nézi, ha a feleségét vagy gyermekét a*

8 BALOGH Sándor (szerk.), 1986. 258–263.

klerikális reakció vonja befolyása alá”.⁹ Tehát a gyermek hitoktatásban való részvétele vagy a feleség vasárnapi templomba járása, bármilyen ártatlannak is látszik, valójában a klerikális reakció erősödését jelenti Rákosi és a kommunisták szerint, amely nem megengedhető.

Ezeknél valamivel finomabb hangvételű, de szintén erősen egyházellenes íromány volt az MDP Központi Vezetőségének határozata a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium munkájáról. Ez 1950. március 29-én jelent meg, és része volt annak a tevékenységnek, kommunista terminológiával: harcnak, amely az egyházak, különösen a római katolikus egyház ellen irányult. Ebben leírják, hogy az iskolákra még mindig jelentős befolyást gyakorol a klerikális reakció, ezért *„fokozottabban kell továbbvinnünk azt a küzdelmet, mely a klerikalizmus és sovinizmus, a tudományok eltorzítása és a gyakorlati élettől való elszakítása ellen folyik az iskolákban*”.¹⁰ Ilyen ideológiai háttérrel kellett megküzdenie az egyes felekezeteknek és persze maguknak a szülőknek is, amikor a fakultatív hitoktatás mellett tették le a voksukat.

Az 1950-es tanévben pontos utasításokat kaptak az iskolák a beiratkozások és a hit oktatásának, valamint a hitoktatók kiválasztásának mikéntjére vonatkozólag. A szigorúan bizalmas leíratot a minisztérium államtitkára, dr. Jóború Magda jegyezte. Ebben a hitoktatókat 3 kategóriába sorolta. Az első csoportba kerültek azok a tanítók és tanárok, akik politikailag megbízhatóak, és hajlandóak lennének állami alkalmazásba kerülni. A második csoportba azok tartoztak, akik csak egyházi képesítéssel rendelkeztek, de politikai magatartásuk alapján alkalmasak arra, hogy rendelkezési állományba kerüljenek. A harmadik csoportot azok alkották, akik eddigi hitoktatói minőségük alapján demokrácia- és államellenesek, ezért azonnali elbocsátásuk indokolt.¹¹ Lényeges elem volt, hogy a helyi MDP politikusa egyetértését vagy egyet nem értését fejezhette ki az adott hittanár alkalmazásával kapcsolatban. Ha tudomása volt arról, hogy a hittanár politikai felfogása nem egyezett a kommunista párt felfogásával, vagy egyenesen ellenséges volt a fennálló hatalommal szemben, akkor azt írásban jelezhette, és jelezte is. Ez esetben a hitoktató nem kaphatott megbízást az adott faluban vagy városban.¹²

A heti óraszám is meghatározásra került. Eszerint az általános gimnáziumokban tanítóknak heti 22, a gimnáziumokban és általános iskolákban is tanítóknak 25, a csak általános iskolákban tanítóknak heti 28 óra volt köte-

9 RÁKOSI Máttyás, 2002. 698.

10 BALOGH Sándor (szerk.), 1986. 233.

11 Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltára (a továbbiakban: MNL BKML) XXIII. 11. A Bács-Kiskun Megyei VB. Művelődési Osztályának iratai (a továbbiakban: XXIII. 11) 1101-11-1/1950.

12 MNL BKML XXXV. 44. Az MDP Kecskeméti Járási Bizottságának iratai. 18/1955. TÜK irat.

lező. A református hitoktatóknak jóval kevesebben, heti 12 órában határozták meg a kötelező óraszámot. A tanítóknak a tervezett tanmenetet be kellett adniuk előzetes átnézésre a megyei tanácshoz. Ennek persze sok jelentősége nem volt, hiszen egyrészt majdnem mindegyik ugyanazt tartalmazta felekezettől függetlenül, másrészt az elbíráló káderek többsége nem volt teológiailag vagy történelmileg képzett, így érdemi hozzászólást sem tudtak tenni. Hittan egyébként csak ott indulhatott (akár osztály, akár iskola tekintetében), ahol legalább 10 fő kérte azt. Az 1950-es tanévben ezzel még nem volt gond. Néhány falu esetében rendelkezünk pontos adatokkal. Mátételkén 30 fő, a hercegszántói iskolában 226 fő jelentkezett hittanra, a beiratkozott 492-ből. Csólyospáloson a beiratkozott 408 gyermekből 262 fő szeretett volna hittant tanulni. A dunatétleni iskolába 166 fő iratkozott be, ebből 130 kívánta a hittant tantárgyként tanulni. Az alpári (ma Tiszaalpár) és a polyáktelepi iskolába 254 gyermek iratkozott be, nem tudni hányan iratkoztak be hittanra, forrásunk szerint talán mindannyian. Dunapatajon 166 gyermekből 130 kívánt hitoktatásra járni, Géderlakon a 213 főből 194.¹³ A jánoshalmi általános leányiskolában 392 fő iratkozott be hittanra, akiket 14 osztályba soroltak be. Problémát jelentett ugyanakkor, hogy nem volt annyi tanár, amennyi el tudta volna látni mind a 14 csoport oktatását. Összesen 397 állami általános iskola és 7 gimnázium jelezte, hogy intézményükben igény van a hitoktatásra.¹⁴ Úgy véljük, hogy ezek igen jelentős számok, amelyeket a helyi pártvezetés sem nézhetett tétlenül. A számok azt is jelzik, hogy a tömegekben, a vidéki embekekben még élt a vágy arra, hogy vallásos oktatásban részesítsék gyermekeiket. A kommunista propaganda tehát még nem volt elég meggyőző, ráadásul a koalíciós időszakban a Rákosi Mátyás vezette MKP, majd MDP folyamatosan pártja demokratizmusát sulykolta, ezért az egyházak elleni fellépés csak a tanácstörvény kihirdetése után erősödött fel igazán. Ugyanakkor azt is meg kell említeni, hogy a párt engedményekre is hajlandó volt. A solt-járáspusztai általános iskola nem kapott engedélyt hitoktatásra, mert – egy adminisztrációs hiba miatt – csak 9 gyermek jelentkezett hittanra. Később kiderült, hogy a valós szám ennek többszöröse, összesen 54 fő volt, így utólag az iskola megkapta a hitoktatás lehetőségét.¹⁵

A hitoktatás elleni támadások ugyanakkor fokozatosan meghozták eredményüket. 1952-ben Kalocsán – amit a kommunisták az egyik legreakciósbabács-Kiskun megyei városnak tartottak – mindössze 68 diák, az összes tanuló 10 százaléka iratkozott be hittanra, míg Kecskeméten 15 százalékot tett

13 MNL BKML XXIII. 11. 100-6-40/1950.

14 MNL BKML XXIII. 2. a. A Bács-Kiskun Megyei Tanács VB. Titkárságának iratai. Bizalmas és TÜK iratok (a továbbiakban: XXIII. 2. a.) 1100-6-25/1950.

15 MNL BKML XXIII. 11. 1100-6-34/1950.

ki ez az arány. Kalocsán egy évvel korábban még 201 főt tett ki a beiratkozottak száma, míg Kecskeméten egy évvel korábban a tanulók 43%-a iratkozott be.¹⁶ Országos szinten a visszaesés szintén jelentősnek mondható, hiszen az általános iskolások esetében 1952-ben 26% jelentkezett hitoktatásra szemben a korábbi 43%-kal. A középiskolákban tanuló diákok esetében azért nem volt ilyen nagyarányú a visszaesés, mert már 1951-ben is mindössze 10,5%-uk járt hittanra.¹⁷

Ha az kívánjuk vizsgálni, hogy a párt milyen módszerekkel, milyen mechanizmusokkal tartotta távol a diákokat attól, hogy hittant tanulhassanak, akkor három tényezőt tudunk kiemelni, amelyet kutatásaink alapján világosan meg lehet különböztetni egymástól.

A hittanra járók számának csökkentése elsősorban és legegyszerűbben *adminisztratív, jogi, jogtechnikai* eszközökkel történt a párt részéről. Ez annyit jelent, hogy már a bemeneti szinten ellenőrzés alá került a hitoktatásba kerülők száma. Már említettem, hogy nem minden gyermek tanulhatott az iskolában hittant, tehát ezt tekinthetjük az elsődleges korlátozó tényezőnek. Az „adminisztrációs kapu” folyamatosan záródott, és csak egy kis résen lehetett besurrannia azoknak, akik alapfokú hittudományt akartak tanulni. Az adminisztratív kapu záródását jelzi a hittanbeiratások időpontja. Ez ugyanis egyetlen nap volt általában, valamikor a nyár közepén. Ráadásul, a beiratkozás előtt egy-két nappal kellett kitenni az általános iskolákba a beiratkozás protokolljának ismertetését. A protokoll persze nem volt teljesíthetetlen, de egy olyan hatalmas területű agrárvárosban, mint Kecskemét, a nyári munkák időszakában meghatározott időpont nem kedvezett a hittanbeiratásoknak. A beiratkozásokon ugyanis ott kellett lennie a gyermeknek, legalább egyik szülőjének, de a másik szülőtől is írásos igazolást kellett bemutatni arra vonatkozólag, hogy támogatja gyermekének vallásoktatásban való részvételét. Ez természetesen a családi megosztottságot növelhette, ha ugyanis az egyik szülő kommunista érzelmű volt, és nem támogatta a hitoktatást gyermeke részére, akkor szülői igazolás hiányában gyermeke hittanra nem volt felvehető. Szintén korlátozó, még hozzá erősen korlátozó volt a nyári beiratkozási nap is. A nyári hónapokban ugyanis a kecskeméti családok jó része a földeken dolgozott, beleértve a gyerekeket is. Bemenni a városba vagy akár csak a külterületi iskolába nagy idővesztést jelentett volna, ezért komoly korlátozó tényezőként kell felfogni.¹⁸

16 MNL BKML XXIII. 2. a. 00196/1952.

17 ROMSICS Ignác, 2002. 359.

18 Meg kell említeni, hogy a nyári beiratkozási nap nem kommunista találmány volt, hiszen már a két háború közötti időszakban is nyáron volt a beiratkozás.

Tudomásunk van arról az utasításról is, hogy „megfelelő pedagógus” legyen jelen a beiratkozásoknál. Neki nyilván az volt a feladata, hogy rákérdezzen, valóban szeretnék-e vallásos szellemben nevelni gyermeküket a szülők, és miért akarják ezt stb. Ebből kifolyólag Bács-Kiskun megyében mindössze egyetlen pedagógus íratta be saját gyermekét hittanra az 1952/53-as tanévben. A beiratkozásokon jelen kellett lennie az igazgatónak is, aki lényegében az MDP helyi képviselője volt, függetlenül attól, hogy tagja volt-e a pártnak vagy sem. Az igazgató, illetve a beiratkozásokon részt vevő pedagógus egyértelműen azért voltak, hogy lebeszéljék a diákok szüleit a hitoktatásban való részvételről. A nap végén az igazgatónak telefonon jelentést kellett tenni arról, hogy volt-e rendzavarás vagy akadályozó, említésre méltó esemény. Általánosságban azt állapíthatjuk meg, hogy eredményes munkát végeztek a népnevelők, mert csak Kiskunhalason 197 szülőt győztek meg arról, hogy a hitoktatás felesleges, így ennyivel kevesebb gyermek tanult hittant Kiskunhalason az 1952–1953-as tanévben. Egy évvel korábban még 786 tanuló kívánt a hitoktatásban részt venni a városban.¹⁹

A nyári mezőgazdasági munkák idején megtartott beiratkozási nap több helyen is ellenérzéseket váltott ki. Apostagon például református felekezetű szülők jelezték, hogy az aratási munkák miatt nem volt lehetőségük gyermeküket beíratni, de nem szeretnék, ha gyermekük nem tanulna hittant. Minden valószínűség szerint elég nagy lehetett az ellenállás, mert ősszel, szeptember hónapban pótbeiratkozást tartottak.²⁰ Az apostagi szülők ugyanis petíciót szerveztek, amiben szegénységükkel magyarázták a beiratkozástól való távolmaradásukat, és még azt a mondatot is le merték írni, hogy „*jogainktól megfosztva érezzük magunkat.*”²¹ Tázláron szintén a szülők követeltek pótbeiratkozásokat.²²

Az oktatásnak, mármint a hittan oktatásának általában az oktatási év elején, valamikor október hónap elején kellett volna megkezdődnie. Ennek ellenére sok helyen még október végén sem folyt hitoktatás. A mátételki katolikus pap 1950. november 15-ei keltezésű levelében kérdezte, hogy mikor kezdheti meg a tanítást. Kijelenti, hogy nem kötekedni akar, csupán „*a lakosság megbékélését, a tévesen vagy megtévesztően terjesztett híresztelések megelőzését, ill. megcáfolását célzom mindezzel.*” Tehát a falvak lakói alapvetően tisztában voltak azzal, hogy a hatalom nem nézi jó szemmel a vallás-oktatást és az abban való részvételt. Végül a legtöbb helyen október végén

19 MNL BKML XXIII. 2. a. 00196/1952.

20 Meg kell jegyezni, hogy a pótbeiratkozások országosak voltak, így minden iskolára kiterjedtek.

21 MNL BKML XXIII. 11. 1100/6-4/1950.

22 MNL BKML XXIII. 2. a. 00196/1952. Hangulatjelentések.

elindulhatott a tanítás, a mátételki plébános november végére kapta meg a tanítási engedélyt.²³ Sok esetben maguk a hitoktatók léptek vissza a tanítástól, akiknek a helyére laikusok, tehát nem papok vagy lelkészek kerültek. Ez sok esetben a tanítás színvonalának csökkenését vonta maga után. A bérezés sem volt igazán megoldva, hiszen a református egyházközség esetében maga az egyház hitelezte meg a havi bérét az oktatónak, amit később a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium egyenlített ki.²⁴

A kommunista oktatáspolitikai nem éppen pozitív változásait az egyházak is nyomon követték. A szerény mennyiségű állami forrásokkal szemben a református levéltár iratai részletesebb képet mutatnak a bekövetkezett változásokról, amelyeket forrásaink pontosan követnek egy ideig.

A kecskeméti református közösségnél is komoly problémákkal találkozottak a presbiterek és a lelkészek egyaránt. Egy presbiteri ülésen elhangzott, hogy „*vallásoktatásunk sok nehézséggel küzd, mire hittanórára kerül a sor, a gyermekek fáradtak, sokszor moziba, színházba, előadásokra mennek*”.²⁵ A megoldást a családi oktatásban látták volna, de nagyobb volumenben arra sem került sor az 1950-es években.

A háború utáni években természetesen komoly problémák jöttek felszínre a társadalom szövetét tekintve. A háború okozta sokk a vallási élet csökkenését vonta maga után, amelyet a református egyház képviselői világosan észleltek is. Ennek fényében nem meglepő, hogy a presbiterek meglátogatták a vallásórákat „*hogy jelét adjuk az egyház gondoskodásának, ellenőrzést is gyakoroljuk és szükség esetén segítséget nyújtunk*”.²⁶ Kovács Bálint lelkészi jelentése szerint feltűnően sok volt a rosszul táplált és rosszul öltözött gyermek az iskolákban éppúgy, mint az otthonokban vagy éppen a templomokban.²⁶ A megfelelő ruházat hiánya a későbbiekben is komoly problémát jelentett, hiszen – főként a külterületen élők esetében – emiatt sok gyermek sem iskolába nem járt, sem a templomba, a hideg téli napokban, hetekben.

Már az első, tehát az 1949/50-es tanévben is komoly problémák merültek fel a választható hitoktatással a napi gyakorlat során. Az félév végére ugyanis elmaradtak a diákok, a második félévet már úgy kezdték meg az oktatók, hogy mindössze 1–2 növendék tanult hittant.²⁷ A kétségbeesés jellemzi Kovács Bálint lelképásztor véleményét, miszerint „*a fiúkkal nem lehet mit kezdeni*”.²⁸ Rendkívül sajnálatos ezt látni, mert azt is pontosan tudjuk, hogy a

23 MNL BKML XXIII. 11. 136/1950.

24 Kecskeméti Református Egyházközség Levéltára (a továbbiakban: KREL) Egyházközigazgatási iratok (a továbbiakban: EKI). 71/1950.

25 KREL Presbiteri jegyzőkönyv 1948–1956. 1950. március 15-i gyűlés/ülés. A „mennek” szó itt kötelezettséget jelent, a részvétel a legtöbb esetben kötelező volt.

26 KREL Presbiteri jegyzőkönyv 1948–1956. 1948. június 29-i bejegyzés.

27 KREL EKI 32/1950.

28 Uo. 42/1950.

hittan fakultatívvá tételének első évében a helyi reformátusok majdnem 100 százaléka igényelte a hitoktatást. Meg is alakult a hitoktatói munkaközösség és a hitoktatói kölcsönkönyvtár.²⁹

Nagy terveket tűzött maga elé a református gyülekezet. Tervbe vették, hogy minden gyermeket ellátnak Bibliával, mivel az új tanterv hittankönyv hiányában lényegében erre épült volna. Ezek után mégis meglepő, hogy a kecskeméti reformátusok esetében arról van tudomásunk, hogy az 1950/1951-es tanévre a hittanoktatást kérők száma jelentősen visszaesett az egy évvel korábbihoz képest. Az 1949/50-es tanévet a középiskolás diákokat számítva 112 fiú és 196 lány kezdte meg, a második félévben viszont már csak 85 fiú és 161 lány folytatta hittanulmányait. Egészen pontosan 37 százalék volt a lemorzsolódási arány a fiúknál, 19 és fél százalék a lányoknál. Mindez egyetlen esztendő alatt, ráadásul úgy, hogy a lemorzsolódás fogalma korábban lényegében ismeretlen volt a tanítók között. Érdekes ugyanakkor, hogy a külterületi általános iskolák esetében a lemorzsolódás mindössze 2,5 százalékos volt, szemben a belterületi, tehát városi iskolákkal, ahol a lányoknál 8,7, a fiúknál 4,5 százalékot tett ki ez az arány. Ugyanakkor meg kell említeni, hogy az összes beiratkozott 46 százaléka részesült hitoktatásban. Mindezek hatására a reformátusok egyértelműen az iskolán kívüli hitoktatásban látták a megoldást, amit ők családi misszióknak neveztek.

A református egyház lelkészei megkapták az engedélyt arra, hogy Kecskeméten az alsófokú iskolákban tanítsanak heti 12 órában. A középfo-kú oktatásban elég komoly problémák adódtak. A nagyhírű Katona József főgimnáziumban mindössze 6 növendék, a Szenczi Molnár Albert leánygimnáziumban 1 fő, a Piarista Gimnáziumban 15 fő jelentkezett hitoktatásra. Tudni kell, hogy 10 fő alatti csoportok indulását nem engedélyezte a párt, így bizonyos helyeken a hitoktatás lehetőségére nem volt mód. Az általános iskolákban sem volt sokkal rózsásabb a helyzet. Csoportok ugyan indultak, de már a második tanévre, tehát 1950 őszére jelentősen csökkent a hitoktatásra beiratkozott diákok száma. Az alábbi három táblázat elég szemléletesen mutatja az ideológiai rombolást, amely egy év alatt mintegy felére csökkentette a hitoktatásban részt vevő diákok számát.

Iskolai hittanbeiratások Kecskeméten

Iskola neve	Beiratkozottak száma	
	1949/50	1950/51
Gyakorló Általános Iskola	125	64
Szabadság téri	187	100
I. számú	99	48

29 KREL Presbiteri jegyzőkönyv 1948–1956. 1949. szeptember 12-i ülés.

II. számú	91	43
III. számú	62	23
Mátyás téri	69	45
Jókai utcai	41	22
Katona József téri	119	54
Honvéd téri	36	10
Máriavárosi	33	17
Kurucz téri	18	–
Gyógypedagógiai	20	5
Méheslaposi	35	–
Összesen	935	427

A városi gyülekezethez tartozó külterületi általános iskolák esetében		
Kecskemét	25	–
Halasi út	37	10
Máriahegy	18	4
Kisfái I.	43	–
Kisfái II.	33	2
Úrrét	24	–
Szolnoki út	9	–
Katonatelep	90	–
Nagykőrösi út	66	23
Talfája	66	30
Mindszenti út	8	–
Gátér	10	8
Félegyházi út	17	–
Galambos és Szappanos major	15	–
Monostori út	4	–
Törökfái	3	–
Összesen	468	87*
Tanyai missziók egyházaknál		
Lakitelek	124	59
Ágasegyháza	76	68
Méntelek	251	77
Szentkirály	113	42
Helvécia	231	92
Összesen	795	338

* A táblázat adatai nem pontosak. Valójában csak 77 fő jelentkezett, nem 87, ahogy a presbiteri jegyzőkönyv tartalmazza, és a 10 fős szabály miatt 63 gyermeknek adatott meg a lehetőség, hogy hitoktatásban részesüljön.

Mindegyik táblázat adatai igen szemléletesek. Az első táblázat a városi, tehát a mai Kecskemét belterületéhez tartozó általános iskolák beiratkozási adatait tartalmazza. Az adatokból kitűnik, hogy az előző évi beiratkozottak csupán 46 százaléka részesült hitoktatásban. A második táblázat a református gyülekezetekhez tartozó külterületi általános iskolákat mutatja. Itt is hatalmas visszaesésnek lehetünk tanúi, hiszen a korábbi 468 fő helyett csak 87 fő kívánt hittant tanulni (valójában 77 fő). A 10 fős szabály miatt azonban még ez a szám is lecsökkent 63 főre. A tanyai missziók esetében is több mint 50 százalékos visszaesést tapasztalhatunk, hiszen a 795 fő helyett már csak 338 fő iratkozott be állami iskolában tartandó hitoktatásra.

Mindezekben – nagy valószínűség szerint – szerepet játszott az időjárás is. A viszonylag nagy távolságok miatt ugyanis a külterületi iskolákban, ha nem is lehetetlen, de nagyon nehéz volt hittant tanítani, már az iskolába való eljutás is komoly nehézségekbe ütközött úgy a diákoknak, mint a hitoktatóknak. Két fő gond merült még fel, a ruhahiány, valamint a tankönyvhiány. A reformátusoknál nagy probléma volt a tankönyvek, valamint az énekeskönyvek hiánya is. Emellett gyakorta fűtetlen helyiségekben kellett a gyermekeknek tanulniuk, ráadásul előfordult, hogy két osztálynyi gyermeket helyeztek el egy osztályteremben. A belterületi iskolákban ezek a problémák jóval kisebb mértékben léteztek, hiszen a lakosság jobb anyagi viszonyok között élt a külterületen lakókhöz képest, és a távolság sem volt oly mértékű, mint a már vidéknek számító külterületen. Belterületen kizárólag a tankönyvhiány volt érezhető a felsoroltak közül.

Érdekes problémával került szembe egy-két hitoktató. Arra panaszkodtak ugyanis, hogy az év első órái nehezen indultak, mert tele volt a terem: azok is elmentek hittanra, akiket szüleik nem íratnak be.³⁰ A bonyodalmak elkerülése végett a reformátusok úgy határoztak, hogy csak azokat a diákokat fogják beengedni hittanórára, akik év elején beiratkoztak.³¹

Az „adminisztrációs kapu” mint vallásoktatás-ellenes technika nem volt egyedülálló. Tulajdonképpen csak a kezdet volt. Folytatódott azzal, hogy a hittanórák mindig csak az utolsó órák lehettek az adott tanítási napon. Ráadásul nem lehetett érettségi vizsgát tenni hittanból a középiskolásoknak, illetve a hittanjegyek nem kerültek be a bizonyítványba sem. Nyilván nem kell részletezni, hogy az utolsó tanórák hatékonysága korántsem volt mérhető az első két-három tanóráéhoz, hiszen a diákok már fáradtak, éhesek és kimerültek voltak, sokkal kevésbé érdekelte őket a tanulás, mint a nap elején. Mindezen tényezők együttesen igen komoly hatást gyakoroltak a gyerekek

30 KREL EKI 238/1950.

31 Uo. 260/1951.

tanulási motivációira, hiszen ezekkel a beavatkozásokkal elvették a kedvét a diákoknak attól, hogy felvegyék a hittant kötelező, illetve tanulandó tárgyának. Az iratok alapján úgy tűnik, hogy a mind a gyerekeknél, mind a hitoktatónál jelentősen megcsappant a tanításba, illetve a tanulásba vetett bizalom. Télen fűtetlen helyiségekről is tudunk, és arról is, hogy a gyermekeknek nem volt sem Bibliájuk, sem énekeskönyvük.³² Több lelkész panaszkodott magukra a diákokra is. *„Kevésbé tanulnak, tulajdonképpen az órán tanulnak csak, részben a gyermekek lustasága, részben pedig az otthoni munka miatt.”*³³ Természetesen nem sokat csodálkozhatunk ezen. Ha a gyerekeknek rendszeresen dolgozniuk kell a családi birtokon a megélhetés érdekében, akkor a tanulásra sem idő, sem energia nem marad kellő mértékben. Ráadásul gyakran még az utolsó órákat sem hagyták meg a hitoktatás céljára, ugyanis sok iskolán kívüli óra, néptánc, mozi illetve az egyéb ideológiai órák is erre az időpontra estek.³⁴ Nemcsak a hittanórák, hanem az elméletileg tiszteletben tartott istentiszteletek és misék időpontja sem volt szabad. Már 1949-ben olvashatjuk, hogy a *„presbitérium sajnálattal állapítja meg, hogy a vallás szabadsága ellenére is a legtöbbször akadályozva van ifjúságunk az istentiszteleten való részvételben. A vasárnapi istentiszteletek ideje alatt rendszerint olyan ünnepélyek vannak, melyeken a részvétel feltétlenül kötelező. Ebből nyilvánvaló, hogy nem választhat szabadon a gyermek az istentisztelet és az ünnepély között.”*³⁵ A fentebb elmondottak nemcsak az istentiszteletekre, hanem a hittanórákra is érvényesek voltak.

Mindezek mellett az ideológiai különbségek is megjelentek. *„Az új világszemlélet káros hatással van azokra a gyermekekre, akiknek szülei új gazdák. Ellene nem lehet jóformán semmit sem tenni.”* Ez annyit jelentett, hogy kezdett kialakulni egy új, erősen kommunistaérezelmű társadalmi réteg, amely nyíltan és aktívan támogatta az MDP politikáját.

A hitoktatás elleni korlátozó tényezők sorába illeszkedik a „perszonális agitáció”. Ezt a nyomásgyakorlási formát több részre, több tényezőre oszthatjuk. Egyike volt a már említett beiratkozási presszió, a másik pedig a családlátogatásnak nevezett ismerkedési, befolyásolási tortúra. A népnevelők illetve a párt aktivistái főként – de nem kizárólag – azokat a családokat keresték fel, akik a korábbi években már beiratták gyermeküket hittanra. Kötelező feladatként írták elő az agitátoroknak, hogy szervezzenek egyre több és több családlátogatást, és kövessék figyelemmel azokat a diákokat, akik hittanra járnak. Külön figyelmet kellett azokra a diákokra fordítani, akiket ingado-

32 KREL I/4. h. Hitoktatási iratok. 3. doboz, vegyes iratok. Jelentés a vallásoktatási és gyermekmissziói bizottságtól az 1949/50-es iskolai tanévben végzett munkájáról.

33 KREL Hitoktatási iratok. 1949. április 9.

34 KREL Közigazgatási iratok. 1951. február 4.

35 KREL Presbiteri jegyzőkönyv 1948–1956. 1949. szeptember 12-i bejegyzés.

zónának minősítették. Ingadózónak azokat tekintették, akik el-elmaradoztak a hittanórákról bármilyen okból is történtek ezek. A népnevelők feladata az volt, hogy kialakítsák bennük a természettudományos világnézetet, szemben az addig tanult, és a kommunizmusban elavultnak és babonásnak tekintett vallási nézetekkel. Ezek a látogatások természetesen nem maradtak hatás nélkül. Ugyanakkor voltak olyanok, akik szembeszálltak a kommunista propaganda terjeszkedésével. Főként, de nem kizárólag egyházi személyekről van szó. Tudunk arról, hogy Kalocsán 3 apáca civilben agitált a hitoktatás mellett, Dunapatajón 2 pap, Szakmáron a pap sógora járta a házakat, a hittanbeíratás mellett érvelve. Kalocsán még a párttagok is beíraták gyermekeiket hittanra, Szabadszálláson pedig maga a tanácsbíró. Ettől függetlenül a jelentést tevő elégedett volt a párt munkájával.³⁶

Szintén az agitáció része volt a dezinformációk csöpögtetése a vidéki társadalomba. Tudatos csúsztatásokat, hamis híreket terjesztettek a párt képviselői annak érdekében, hogy a hittanóra riasztó legyen, ne pedig vonzalmat keltő. Az agitációnak arra kellett utalnia, hogy a hittan értelmetlen, a hittanórákon nincs fegyelem, a diákok veszekednek és verekednek az órákon, tehát az legyen a lényeg, hogy a hittan nem jó. Az agitátorok feladatuk kapták, hogy a dolgozó szülőket agitálják, „*ne a bigott háziasszonytól erőltessék a népnevelő munkát*”. A nyári időszakban pedig mindent meg kellett tenni, hogy a papok és lelkészek ne tudják maguk köré gyűjteni a gyerekeket, diákokat.³⁷ A fentiekből kitűnik, hogy nemcsak a hittanra járó diákokat kívánták preszsió alá vonni, így volt ez a hitoktatókkal, illetve magukkal a papokkal és lelkészekkel szemben is. Az egyházügyi előadó munkatervének egyik eleme az volt, hogy személyes kapcsolatba kerüljön az „ellenséges” papokkal, és akiket nem tud a rendszer oldalára állítani, azokat le tudja járítani, mivel ebben a megyében „*ellenséges beállítottságú papok agitációval, az események félremagyarázásával igyekeznek dolgozó parasztságunkat befolyásolni, munkájában hátráltatni*”.³⁸ Szintén fontos tényező volt az ellenséges papokkal és lelkészekkel szembeni nyomozás folytatása, amelyben kompromittáló adatokat kívántak gyűjteni. A helyi vb titkár utasításba adta az egyházügyi előadónak, hogy aprólékos, lehetőleg minden részletre kiterjedő jelentést készítsen az alsópapságba tartozó papokról. Olyan adatokra volt kíváncsi, hogy mikor került az illető a faluba, milyen a magatartása, volt-e ellene fegyelmi ügy, folytat-e illegális hitoktatást, kikkel él egy háztartásban, milyen a tanáccsal

36 MNL BKML XXIII. 2. a. 00196/1952. Mezei Ferenc csoportvezető jelentése a hittanbeíratásokról. 1952. július 12.

37 Uo. Tájékoztató a klerikális reakció elleni harcokról és a hitoktatással kapcsolatban. 00196/1952.

38 MNL BKML XXIII. 2. a. 0011/3/1953.

a kapcsolata, hogyan szervezi az ifjúságot stb. Egyszóval teljes és mindenre kiterjedő környezettanulmány készítését várták az egyházügyi előadótól. Azt is tudjuk, hogy asszonyokat szerveztek be, akiknek az volt a feladatuk, hogy elsőáldozásra készülő gyerekeket figyeljenek meg.³⁹

A harmadik tényező, amely jelentősen befolyásolta a hittanra járók számát a félelem légköre volt. A „félelmi buborék” persze az egész társadalmat áthatotta, nemcsak a diákságot. Az állandó harc, az ellenségképzés általános volta a kommunista diktatúra velejárója, szerves része volt. Szándékosan nem írok terrorról, attól függetlenül sem, hogy ismerjük a kommunista párt politikáját és nem létező erkölcsi normáit, de általánosiskolás-korú gyerekek, és középiskolás-korú diákok esetében talán mégsem lenne ildomos terrorról beszélni. Viszont a félelem meghatározó volt. Egy dátum nélküli irat – amely a református levéltár őrizetében található – szerint a hittanról való lemorzsolódás egyik oka éppen a félelem volt, a népi kollégiumba járók nagy része a félelem miatt nem járt hittanra.⁴⁰ Néhány hangulatjelentést is olvashatunk a levéltári források között, ezekből pedig kiderül, hogy a párt emberei mindenütt jelen voltak, és mindenről tudósították a vezetőket. Egy olyan korban, amely megalkotta és megtapasztalta a „csengőfrász” fogalmát, talán mégsem kell részletezni az egyébként nagyon nehezen leírható általános félelem érzését. Azonban a mechanizmusnak része, méghozzá elengedhetetlen része volt attól függetlenül, hogy klasszikus írott források alig-alig szólnak róla.

Az 1956-os esztendő őszi eseményei után új erőre kapott a hitoktatás, a református felekezeti diákok egyre nagyobb számban jelentkeztek hittanra. 1956 szeptemberében 172 református növendék jelentkezett, 99 lány és 73 fiú. Az őszi események után ez a szám 858 főre nőtt. 400 fiú, és 458 lány deklarálta, hogy részt kíván venni az általános iskolai hitoktatásban. A növekedés megdöbbentő, és világosan jelzi, hogy az eltiporni kívánt vallásos hitet nem lehetett egyik napról a másikra kiirtani egy társadalomból csupán erőszakos eszközökkel. Gimnáziumok esetében 223 fő jelentkezésről van tudomásunk (65 fiú és 158 lány). Az adatok persze azt is jelzik, hogy nagy valószínűséggel olyanok is a hitoktatás felé fordultak, akik korábban nem.⁴¹ A jelenség nem új keletű, hiszen már Szerb Antal leírta 1919-ben, hogyan vált egyik napról a másikra keresztény-konzervatívvá a korábban radikálisan baloldali, részben ateista nemzet.⁴²

39 MNL BKML XXIII. 2. a. 0047/1953.

40 KREL EKI 165/1950.

41 KREL Presbiteri jegyzőkönyvek 1946–1958. 1957. szeptember 15-i ülés.

42 Szerb Antalt idézi ROMSICS Ignác, 2002. 136.

Összefoglalás

Dolgozatomban a hittanoktatással kapcsolatos állami politikát, állami tevékenységet kívántam bemutatni. Főleg azokra a momentumokra koncentráltam, amelyekkel érzékeltetni lehet a pártállam diktatórikus, egyházellenes jellegét. Azt kívántam bemutatni, milyen technikákat, mechanizmusokat dolgozott ki az MKP, majd az MDP arra vonatkozólag, hogy a hitoktatásban részt vevők számát jelentősen csökkentse. Ezzel az volt a célja, hogy az egyházi ideológiát, valamint a népi vallásosságot minél inkább leredukálja a magyar társadalomban és a magyar nép lelki világában. Az így kialakuló úrt a marxizmus–leninizmus ideológiájával kívánta feltölteni. Az adatok alapján világosan látszik, hogy ez néhány évtized alatt sikerült is. Az is nyilvánvaló, hogy a magyar társadalom megfélemlítése tökéletesen sikerült, hiszen a tanácsrendszer bevezetése után néhány évvel már jelentősen csökkent a hitoktatást igénybe vevők száma. A lakosság körében élő vallásosság erejét jól mutatja, hogy az 1956. évi forradalom után újjult erővel indulhatott meg hitélet és a hitoktatás, de a Kádár-rendszer puha diktatúrájában a hatóságok erőteljes, ám a korábbinál finomabb módszereinek hatására mindez ismét háttérbe szorult.

A hitoktatás visszaszorításának technikáit három fő csoportra osztottam. Az elsőt „adminisztrációs kapunak” neveztem el, a másodikat „perszonális agitációnak”, a harmadik az általános, félelemre és rettegésre épülő légkör volt, amelynek a „félelmi buborék” elnevezést választottam. Ezek a tényezők erőteljesen és rendkívül gyorsan meghozták eredményüket a vallásoktatás vonatkozásában. Dolgozatomban erőteljesen támaszkodtam a helyi református levéltár által őrzött iratokra, amelyek véleményem szerint kiválóan érzékeltetik azt, milyen eredményes volt az MDP ideológiai harca a „klerikális reakció” és így a hitoktatás ellen.

Az ideológiai harcban kismértékű változás következett be 1953 nyarán, amikor Nagy Imre lett a miniszterelnök. Nagy Imre reformjai azonban rövid távon hatottak csupán a belpolitikában, miniszterelnöksége után nem sokkal Rákosi Mátyás és Gerő Ernő is visszaszerezte korábbi hatalmát. Az 1956-os események elsöpörték a magyar sztálinista diktatúra két vezetőjét, de a hitoktatás és az egyházak elleni fellépések, ha nem is ilyen durva formában, de a rendszer végéig, tehát 1990-ig fennmaradtak. Ennek „köszönhető”, hogy a vallásos hit, tehát a hívők száma, a hitoktatásban részt vevők száma folyamatosan és megállíthatatlanul csökkent.

IRODALOM

- BALOGH Sándor (szerk.)
1986 Nehéz esztendőkrónikája 1949–1953. Budapest.
- LÉNÁRD Ödön–SOÓS Viktor Attila–TÍMÁR Ágnes
2008 Istennel, vagy Isten nélkül. A katolikus iskolák államosítása Magyarországon a II. világháború után. Budapest.
- MÉSZÁROS István
1993 A magyar nevelés és iskolatörténet kronológiája. Budapest.
- RÁKOSI Mátyás
2002 Visszaemlékezések II. Budapest.
- ROMSICS Ignác
2002 Magyarország története a XX. században. Budapest.
- SZABÓ Csaba (szerk.)
2000 Egyházügyi hangulat-jelentések 1951, 1953. Budapest.

NYÍLT TITKOK...

Egy „titkos” parlamenti választás és sajtója a dunapataji választókerületben (1872)

Baloldali vármegye – szélbali választókerület

Az országos politika színterén a kiegyezést követően, már az 1860–1870-es évtized fordulóján érzékelhető változások zajlottak. A pártrendszer nem hogy stabilizálódott volna, hanem megindult annak bomlása, különösen az ellenzéki baloldalon. Mindemellett a kormányzó Deák-párt pozíciói megszilárdítására, a dualista struktúra konszolidálására 1872-ben új választójogi törvényjavaslatot¹ készült elfogadtatni. A választójogi modernizációt nem a jogkiterjesztés igényével formába öntő kormánypárti javaslat azonnal az ellenzéki bírálatok kereszttüzebe került. A mérsékeltbalközép párti képviselők az egyes passzusokat bírálták, míg a radikális 48-asok (alkalmi szövetségben a nemzetiségi képviselőkkel) egészében vetették el azt. A tárgyalt választókerület képviselőjét is adó függetlenségek kinyilvánították: az iparosok és a földműves rétegek addig választójoggal bíró hányadát is megtizedelés fenyegeti. Utóbbiak közül is különösen a kisparasztság, a „zsellérek vagy gyalog emberek” jogélvezetét látták veszélyben, többek között az ¼ telekhez kapcsolódó tartozmányok (úrbéri ingatlanok) jogosultsághoz kötése, és az ¼ telekkel nem bírók esetében a 10 forintos adócenzus megszüntetése miatt.² De napirendre kerül az adóhátralékkal rendelkezők jogvesztése is. A 48-as Párt,

1 A „követválasztói képességről” az 1872-ben is hatályos 1848. évi V. tc. első három paragrafusa rendelkezett. A még 1848 áprilisában szentesített jogszabály „politikai jogélvezetben” meghagyta azt a jelentős számú nemességet, amely a rendi országgyűlések követválasztásakor már rendelkezett választójoggal. Emellett választóvá vált minden őshonos vagy honosított nagykorú (huszadik életévét betöltött), gazdai vagy gyámi felügyelet, valamint bűnvádi eljárás alatt nem álló férfi, ha a megszabott vagyoni cenzusnak is megfelelt. Azaz szabad királyi városban vagy rendezett tanácsú községben 300 forint értékű ingatlannal, egyéb községekben pedig „eddig úrbéri értelemben vett” ¼ telekkel bírt. Mentessültek ez alól a saját műhellyel, teleppel vagy üzemmel rendelkező kereskedők és gyárosok, s a legalább egy segédet foglalkoztató kézművesek. Továbbá az évi 100 forintos biztos jövedelmet kimutatni tudók, valamint a honoratori állással rendelkezők (tudósok, orvosok, akadémiai tagok, gyógyszerészek, lelkészek, községi jegyzők és tanítók).

2 GERŐ András, 1988. 39–40.

lévén vidéki bázisának jó részét a birtokos parasztság adta – s Dunapatajon is ők alkották a függetlenségek derékhadát –, így elvi aggályai mellett joggal tarthatott támogatottsága adminisztratív meggyengítésétől is. Az ellenzéki obstrukció nyomán végül a javaslat elbukott. Ferenc József császár és király a törvényhozó munka ellehetetlenülésére adott válaszképpen feloszlatta a parlamentet, és 1872. szeptember 1-jére új országgyűlést hívott össze.

Az 1848-as esztendőben a liberális reformpárti köznemesség, többek között Kossuth Lajos 1847-es országgyűlési követé választásának egyik legfőbb támogatója, Nyári Pál alispán vezette Pest-Pilis-Solt – a korban gyakori szóhasználatnál élve „vezérlő” – vármegye 1872-ben még mindig erős ellenzéki fészeknek számított. Ennek megfelelően a dunapataji választókerületet is magában foglaló megye vezetői a maguk hatáskörében, afféle „most vagy soha” hangulatban igyekeztek is élni eszközeikkel, s titkos választás lebonyolítása mellett határoztak. Politikai szándékukat ráadásul a szélbali „pártközpont” következőkben ismertetett jelöltállítási gyakorlata is megtámogatta. Erről formálisan a jogi kötelmekkel, de mégiscsak a megyebizottmány befolyása alatt működő, a voksolás szervezésére hivatott vármegyei központi választmány döntött. Ám e szándékok eredőjét látni vélő, ellenérdekelte politika erők – helyben – első ízben a nyilvánosságban rejlő lehetőségeket is ki akarták aknázni ennek ellensúlyozására.

Az 1848. áprilisi kerettörvények közül a polgári parlamentarizmus hátráköveit lerakó V. tc. végrehajtása során Dunapataj a Duna melléki gazdasági, de még inkább szellemi és kulturális központ: Kalocsa ellenében³ kapott választókerületi „főhely” státuszt. A döntést megemészteni jó fél évszázadon át sem képes szomszédos „főpapi város” elitjével ennek következtében hosszú, kiterjedt, váltakozó sikerrel folyó politikai állóháború alakult ki. Ez lényegében egészen az V. tc-t kisebb-nagyobb változtatásokkal továbbörökítő dualista struktúra felbomlásáig kitartott, állandósítva a puszkaporos légkört a kálvinista Pataj és a római katolikus egyházközpont között.

A neoabszolutizmus, valamint a kiegyezést közvetlenül követő időszak a választókerületben a szélbali dominancia jegyében telt. Vagyis a kerületi központ „helvét hitű”, politizáló birtokos parasztsága sikerrel szabott gátat az érseki székhely elitje „kerületfoglalási” törekvéseinek. 1861-ben és 1865-ben a honvédsereg egykori ezredese, Ivánka Imre, míg 1869-ben Kossuth Lajos

3 A Pest vármegye bizottmányában döntő súllyal rendelkező, forradalompárti, Nyári Pál alispán vezette református köznemesség megbízhatatlannak és reakciósak tekintette az érseki széket és a befolyása alatt álló kalocsai városi elitet. A megyei döntéshozók a protestáns Dunapatajt helyzetbe hozva kívánták ellensúlyozni a katolikus szavazók számbeli fölényét, voksolni ugyanis akkor csak a kerület székhelyén, személyesen lehetett.

volt titkára, Rákóczy János személyében egyaránt radikális 48-as politikus nyerte el a pataji mandátumot. Az ellenzéki képviselők sora majd csak az 1875-ös akaratnyilvánításkor szakadt meg. Mindenesetre a dualista államjogi keretek létrejötte utáni években az 1848-as (sőt 1849-es) eszmei alappal bíró ellenzék – főképp a Balközép révén – még rendelkezett azzal a potenciállal, hogy akár számszerű alternatívaként is megjelenjen a választásokon, a kormányzó többség jelöltjeivel szemben.⁴ Bizonyos értelemben így a kortézia és a voksolás valódi téttel bírónak tetszett, ráadásul a 48-as alapállás még – többek között a társadalom széles rétegeiben indulatokat gerjesztő kiegyezés időbeni közelsége miatt – nem távolodott el az eredeti célkitűzésektől oly mértékben, mint később a függetlenségi eszmeiség és a Kossuth-kultusz. Utóbbiak később már sokkal inkább egyfajta hagyományokon nyugvó és identitásalkotó polgári virtusként jelentkeztek. Ez a folyamat éppen az 1860–1870-es évek fordulóján kapott a pataji társadalomban is lendületet.

A 48-as eszmeiségnek ekkor már egy évtizede létezett egyesületi kerete a választókerület központjában. A szabadságharc bukása után kiépült neoabszolutizmust megszakító, az „alkotmányos idők” ismételt eljövételével kecsegtető 1861-es esztendő közéleti felppezsdülése a mezővárosban is lökést adott a politizáló polgárság önszerveződésének. Az 1852. évi, politikai egyesületek alakítását tiltó egyleti törvény hatálya ellenére az 1861-es választások idején már létrejött néhány szervezet az országban, amelyek – ha elnevezésükben kerültk is az árulkodó utalásokat – lényegében politikai jelleggel működtek.⁵ Az alföldi mezővárosokra jellemző olvasókörszervezésből⁶ nem maradt ki Dunapataj sem. A választások végeztével a figyelem ugyanis a parlamentnek és az uralkodónak az ország további sorsa alakulását meghatározó párbeszédére irányult. A polgárság ezt a sajtón keresztül kísérhette figyelemmel, és az olvasottak alapján értékelhette. A helyi „Olvasó Egylet” 1861. június 28-án alakult meg a mezőváros első emberének, a mindössze néhány hónappal korábban megválasztott zsellér-bírónak, Lőrincz Istvánnak az elnöklétével.⁷ A kör politikai orientációját végül az 1870. október 23-án tartott közgyűlésén vállalta fel hivatalosan is, amikor nevébe felvette a 48-as előtagot.⁸ Az aktus minden valószínűség szerint a jó két évvel korábban Madarász József vezetésével megalakult (majd 1870-től nevét az „Országos” előtaggal is használó)⁹ 1848-as Párttal való politikai közösségvállalást is jelezni volt hi-

4 BOROS Zsuzsanna–SZABÓ Dániel 1999. 139.

5 SZABÓ Dániel, 1992. 219.

6 Uo. 223.

7 SCHILL Tamás, 2007. 14.

8 Uo. 15.

9 VIDA István (főszerk.), 2011. 35.

vatott. Kalocsán 1869-ben alakult meg az Olvasókör, 1873-ban pedig a 48-as Baloldali Olvasókör. Feltehetően utóbbi esetben is a függetlenségi szimpátiával bíró tagság kezdeményezte névváltozással állunk szemben.

Az 1872-es választásokat mintegy felvezette a dunapataji 48-as Olvasókör 1871. december 24-én tartott tisztújító közgyűlése. A jelenlévők a helyi közéletben ismert, az 1872 tavaszán, a mezővárosi rang elvesztésével járó közigazgatási reform következményeképp megalakuló községi képviselőtestületbe is bekerülő K. Taba Józsefet választották körelnöknek, aki „szent kötelességének eleget téve” azonmód indítványozta is Kossuth Lajos tiszteletbeli elnökké választását. Mondván, „*a kör fennállása óta mindig azon eszméért rajongott, a melynek megteremtője mind ez ideig idegen földön kénytelen bolyongni*”. A javaslatot a nagy számban jelenlévő tagság „szűnni nem akaró éljen Kossuth Lajos felejtethetlen nagy hazánkfia kiáltások” közepette fogadta el.¹⁰ A Kossuth-kultusz¹¹ Dunapataj politizáló közvéleményén túl a helyi paraszti társadalom körében is elterjedt. Egyidejűleg figyelhető meg a kultusz – az öntudatos református közösség sajátosságain alapuló – spontán kibontakozása és irányított, pártpolitikai célokat szolgáló terjesztése.

A dunapataji választókerületben az 1872-es választásokat megelőzően megindult korteskedés annak nyilvánvaló politikai vetülete mellett igazi sajtótörténeti jelentőséget is kapott. Az 1872-es választások idejére jutott el ugyanis a pártok beágyazottsága arra a fokra, hogy a politizáló közvélemény és polgárság nézetei kifejtésére és propagálására – Kalocsán első ízben – lapot indítson. Ekkor, ha rövid időre is, egészen színessé vált a helyi sajtópaletta, a választók majd mindegyike megtalálta a maga ízlésének megfelelő orgánomot. Mindez a nyitás persze nem utolsósorban azt a célt szolgálta, hogy a különböző politikai oldalak a sajtón keresztül a választók szélesebb rétegét vonják befolyás alá, és soraikat szorosabbra zárják. Első ízben valóságos retorikacsörték zajlottak, immár nyílt színen. Ezek a lapok sok tekintetben a ma ismert, pártokhoz vagy jelöltekhez köthető időszakai választási kiadványokhoz hasonlítottak, jóllehet a korabeli példányszámok nem vetekedhettek akár csak a dualista korszak utolsó évtizedeiben tapasztalható mértékkel sem. Az erősen irányított tájékoztatás ellenére azonban az információ önmagában is hozzáférhetőbbé vált, átlépve a politikai gyűlések kereteit. Ebben az értelemben tehát modernizálódó politikai kampányról beszélhetünk.

10 „Olvasói levél. Duna-Pataj, decz. 24.” Magyar Újság, 1872. január 5. 2.

11 A kultusz csúcspontját, egyben tárgyasulását még az egykori kormányzó halála évének őszén, 1894. december 16-án az országban a másodikként felállított Kossuth-mellszobor jelentette.

A jelenség azonban gazdasági és talán politikai okokból zárvány maradt. A Szabély Antal (1822–1911) kalocsai vízügyi mérnök, egykori 48-as honvédszázados, későbbi függetlenségi párti országgyűlési képviselő¹² főszerkesztésében megjelenő *Soltjárasi Közlöny* mindössze egy évfolyamot ért meg. „Ellentétpárja”, a nyomdai gépsorról Salamon Pál, majd Mócsy Antal, a Haynald Lajos érsek hívására Kalocsára érkező tanítóképző intézeti tanár szerkesztésében legördülő *Sárközi Lapok* pedig (1873-ig) kettőt.¹³ A Hang Ferenc ügyvéd *Kalocsai Lapok*ja által korábban beharangozottakkal szemben viszont „Sárközi Híradó” és „Sárközi Közlöny” címen végül egyáltalán nem jelent meg újság.¹⁴ A felcsapó lapalapítási kedvet jól mutatja, hogy sem azelőtt, sem azt követően nem látott mértékben vették ki részüket a kampányból a helyi újságok. Ekképp a választás egyike lett a legalaposabban és legszéleskörűbben dokumentált kerületi politikai versengésnek. Ugyan 1872-t követően sem állt be tartós közéleti-politikai apály a választókerületben (sőt, 1873 végén már újfent országgyűlési választást rendeztek itt), a lapkiadási kedv alábbhagyott. Majd csak fél évtizeddel később, 1878 tavaszán fogott ismét – az utolsó éveiben a Néppárt soraiban maga is képviselőházi tagként politizáló – Mócsy Antal újság szerkesztésébe. Utóbbi vállalkozását, a szünetekkel a mai napig megjelenő Kalocsai Néplapot azonban már tartósabb siker kísérte.

Kossuth Lajos (neve) azt üzente...

Egyidejűleg több fontos tényező játszott abban szerepet, hogy a – nevét 1870-ben Országos 1848-as Pártra változtató – Szélbal a szimbólumok világából újra a hazai belpolitika elevennek tetsző szereplőjévé tegye Kossuth Lajost. Dunavecse fiatal, ambiciózus Balközép párti¹⁵ országgyűlési képviselője,

12 ASBÓTH Miklós, [é. n.], 6., 35., valamint Szabély Antal haláláról kiadott gyászjelentés. 1911. L.: Országos Széchenyi Könyvtár Gyászjelentés Gyűjteménye. Internet: [www.rakovszky.net/D1_DisplRemImg/Rako_DRI_Show_RemotelImages.shtml?\\$LSG_Sz01@0488](http://www.rakovszky.net/D1_DisplRemImg/Rako_DRI_Show_RemotelImages.shtml?$LSG_Sz01@0488) (Letöltve: 2014. szeptember 9.)

13 1871–1872-ben, a kortézia „felfutó” időszakában napvilágot látott még a Hang Ferenc ügyvéd szerkesztette *Kalocsai Lapok* is, amely 1873–1874 fordulóján néhány szám erejéig újjáéledt. A három lap közül talán utóbbi foglalkozott a legkisebb terjedelemben politikával, ezzel is megkülönböztette magát laptársaitól. L.: Magyar Katolikus Lexikon kísérleti internetes változata. Sárközi Lapok szócikk. Internet: <http://lexikon.katolikus.hu/S/S%C3%A1rk%C3%B6zi%20Lapok.html> (Letöltve: 2013. október 8.); Kalocsai Lapok szócikk. Internet: <http://lexikon.katolikus.hu/K/Kalocsai%20Lapok.html> (Letöltve: 2013. október 8.)

14 BÁRTH JÁNOS, 1998. 224.

15 Az 1848-as alapon politizáló, ellenzéki Balpárton belül kirajzolódó mérsékeltebb és radikálisabb táborok szétválása az 1860-as évek közepén gyorsult fel. A mérsékeltebb

Jankovich Miklós¹⁶ ugyanis megkísérelte befolyása alá vonni a korábbi választásokon a Szélbal abszolút felségterületének számító¹⁷ pataji választókerületet. A megyebizottmányi választás előtt, 1872. január 5-én Jankovich vezetésével „balpárti értekezletet” rendeztek a községben, ahol nem csak a megyei alispáni székre aspiráló jelölt személyéről állapodtak meg,¹⁸ de az átfogóan csak balpártinak nevezett politikai irányzat esetleges híveinek számbavétele is megtörtént.¹⁹ A pártrendszer tagoló határvonalak képlékenységet mutatta, hogy több olyan személy, így a pataji Dobor János²⁰ és a kalocsai Szabély Antal is a párt „Solt járási központi állandó bizottságának” tagja lett, akiket a radikális 48-as politika híveiként tartunk számon. Még az 1869-es választáson a korábban kétszer is mandátumot nyert, de mérsékeltbb irányba forduló Ivánka Imre által képviselt irányvonal pataji elkötelezettjeként ismert későbbi gőzmalom-tulajdonos nagyvállalkozó, Őri József is elismerte: vita bontakozott ki a „balpárti árnyalatok” támogatása körül. Beszámolója azért természetesen nagyfokú egyetértést tükröz: „*egy hang 48-ast kiáltá, a többség azonban és a bizottság a középbalpárt mellett nyilatkozott*”.²¹ Ráadásul a „48-as” jelző, 1848 megkerülhetetlen erkölcsisége miatt, szerte a baloldalon használatos volt, persze reálpolitikai képviselhetőségének megítélésében már mérhető differencia mutatkozott.

A belső vendéglő nagytermében tartott, „víg poharazással” kísért, 80–90 résztvevőt, köztük számos megyebizottmányi tagot felvonultató ülésről szóló beszámoló is arról árulkodott, hogy a mozgásban lévő, képlékeny pártrendszerben továbbra is számos ingadozót „tartott fenn”. Őket politikai-közéleti tekintélyek felsorakoztatásával lehetett egy-egy irányzatnak megnyerni. E szerep ezúttal a választók előtt is jól ismert Ivánka Imrere és egykori, kis-

ellenzéknek tekintett, bár önmagában sem egységesen fellépő Balközép az 1848-as áprilisi kerettörvények alapján elfogadta a kiegyezés tényét, de annak formáját elutasította. Az 1867-es kereteken belül törekedtek volna a nagyobb önállóság kivívására. A radikálisabb, a kiegyezést teljes mértékben elutasító, Ausztria és Magyarország közösségét legfeljebb az uralkodó személyére nézve (perszonálunió) elismerő Szélbal – amely politikájához egyébként többen a Balközép soraiban is húztak – 1848-as Párttá szerveződve vált le véglegesen a mérsékeltbb frakció többségről 1868-ban.

16 MÓRICZ Pál, 1892. 3. Jankovich Miklós az 1869-es országgyűlés legifjabb képviselőinek egyikeként a nyitóülésen korjegyzői szerepet vitt.

17 A vármegye déli részén az 1869-es választásokat követően a dunapataji választókerület – egyetlen szélbaliként – afféle enklávét alkotott a Balközép párti kerületek között. Ez a tény nyilván nem kerülte el a mérsékelt ellenzéki Jankovich Miklós figyelmét sem, aki újabb babérokat és elismertséget (és persze lekötelezettséget) remélhetett a 48-as „körzet” meghódításától.

18 Az ülés Földváry Mihály járási főszolgabíró mellett foglalt állást.

19 „Balpárti értekezlet D-Patajon 1871. jan. 5.” Kalocsai Lapok, 1872. január 14. 1–2.

20 Uo. A helyieket rajta kívül bizonyosan még Láng Géza, az értekezlet jegyzője, valamint a feltehetően ugyancsak pataji Szőke István képviselte.

21 „Levelezés. D.-Pataj, febr. 14.” Kalocsai Lapok, 1872. február 18. 2.

körösi illetőségű fő támogatójára, Safáry Ágoston birtokosra, valamint a megyeszerte befolyásos Földváry család két tagjára, a megyei alispán Gáborra és a járási főszolgabíró Mihályra hárult. Jankovich Miklós óvatosan már utóbbi képviselőjelölti felléptetését ambicionálta, így az összejövetel és annak visszhangja a választók szondázását is szolgálta. Ebben a segítségére volt, hogy az 1869-es megválasztása után kevesebb mint egy évvel súlyos csalási és váltóhamisítási botrányba keveredő Rákóczy Jánost²² nem indította újra pártja, így a kerület átmenetileg szélbali jelölt nélkül állt.

Programját a perszónalunió – a „függetlenség minden kellékével felruházott” Magyarország –, az önkormányzatok decentralizációja, az általános és titkos választójog mellett, valamint a „jogegyenlőség alapján, kiváltságot nem tűrve”, a virilizmus ellenében megfogalmazó²³ Országos 48-as Párt vezetése értesülhetett a választókerületben készülő balközép „pucckísérletről”. A Deák-párti sajtó által „bensejében ziláltságot mutató”, „kevert színű foltként” ábrázolt „Kalocsa vidéki” baloldaldalon²⁴ ugyanis gondosan felépített akció keretében, minden további szervezkedésnek elejét véve igyekeztek tisztázni az erőviszonyokat, és üzentek egyúttal a kormánypárt híveinek. A párt ugyanis nem kisebb személy, mint Kossuth Lajos felléptetéséről határozott. Május 9-én már vezető 48-as politikusok közreműködésével a jelölt – mai kifejezéssel élve – politikai promóciójának álcázott erődemonstrációra került sor, előbb Dunapatajon, majd Kalocsán. *„A baloldal meghívására az ottani gőzhajón Ordasra érkeztek Irányi, Vidacs és Helfy és a roppant nép, mely jövetelöknek hírért véve a partra sereglett, lelkesen fogadta, és hosszú kocsisorban Duna-Patajra kísérte őket. A dunapataji új vendéglőről nemzeti zászló lengett, s ezen arany betűkkel e szavak: Éljen Kossuth Lajos képviselőnk! [...] A vendéglő előtt emelvény volt, mely köré mintegy 5-6000 főnyi nép gyűlt lelkes éljenzéssel fogadva az érkezőket, s viharos dörgő éljenzésbe tört ki valahányszor a nagy jelölt neve a szólók által kiejtetett. Ezzel Kossuth Lajos a kerület jelöltjének egyhangúlag kikiáltatott, s távirat menesztetett hozzá, melyben a jelöltség elfogadására kéretett.”*²⁵ A párt egyik Patajon is kortes-

22 Képviselőházi irományok, 1869. III. kötet. 241–347. sz. Irományszámok – 1869-273. Jelentés a képviselőház mentelmi bizottságának a f. é. január 14-én 1063. sz. a. hozott házhatározat tárgyára vonatkozólag. L.: Hungaricana Közgyűjteményi portál. Internet: https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_KI-1869_03/?pg=113&layout=s&query=273. (Letöltve: 2017. május 10.)

23 MÉREI Gyula–PÖLÖSKEI Ferenc, 2003. 99–101.

24 „Kossuth jelöltsége”. Sárközi Lapok, 1872. május 19. 2.

25 „A dunapataji kerületnek tegnap valódi ünnepnapja volt...”. Magyar Újság, 1872. május 11. 2. Kalocsán Szabély Antal látta vendégül és szállásolta el a baloldali pártvezéreket. A lap szerint mintegy másfél ezres hallgatóság előtt tartott beszédeiket a helyi jobboldali kortesek, többek között Gaszner Lajos ügyvéd részéről többszöri „*Éljen Nagy Ignác*” kiáltások és közbevágások zavarták meg, de komolyabb rendbontás nem történt.

kedő vezető politikusa, Helfy Ignác néhány nappal később, május 14-én a *Magyar Újságban* megjelent írásában nem is igen rejtette véka alá, hogy a 48-as jelöltek szűkében álló kerületek esetében Kossuth Lajos felléptetése a taktikai repertoár fontos része. „*Vannak ugyan kivételes esetek, midőn egy bizonyos kerületnek csakugyan mulhatlan szüksége van országos nevű jelöltre [...] mert másként talán nincs kilátás győzelemre. [...] föl kell léptetni azonnal és minden további kérdezősködés nélkül azon férfit, ki iránt a kerület föltétlen bizalommal viseltetik, s akivel leginkább remélhető a győzelem... de ne kívánjuk tőle azt, – ami pedig gyakran megtörténik – hogy előre nyilatkoztassa ki, miszerint megválasztása esetén le fog mondani előbbeni kerületéről. Ilyen követelés pártszempontból nem is tapintatos; mert ilyen nyilatkozat által tetemesen megkönnyebbítenék az ellenfél működése és győzelme. [...] A mult választások alkalmával Kossuth Lajos több kerületben lett megválasztva, úgyszintén meg lettek választva fiai is. [...] Most nem csak a haza függetlensége van kérdésbe véve, hanem kérdésben forog maga a szabadság, a népjog, az egyenlőség, szóval mindaz, amiért a magyar ellenzék századok óta küzd. S miután Kossuth Lajos neve nem csak függetlenséget jelent, de jelent egyszersmind népszabadságot, sérthetetlen népjogot és népfeliséget – szüksége, hogy most ne 4–5, hanem 20–30, szóval mentül több kerületben válasszák meg. [...] Mihelyt e kérdés merült fel valamelyik kerületben: kit léptessünk föl? Nézzenek körül, vizsgálják jól meg a kerület elemeit, s ha úgy látják, van biztos kilátás a sikerre, csak ejtsék ki a nép szívét átrezgő jelszót: éljen Kossuth Lajos! és léptessék föl azonnal őt, vagy Kossuth Ferenczet, vagy Kossuth Lajos Tódort.*”²⁶

A kormányoldal mellett elkötelezett Sárközi Lapok vezércikke természetesen azonnal heves támadást intézett a 48-asok jelöltállítási gyakorlata ellen, egyszerű politikai blöffnek minősítve Kossuth indítását: „*ügyes kortesfogás Kossuth Lajos nagy nevének jelöltsége alatt egyik vagy másik elbukott társuknak egy üres helyet tartani készen*”, ugyanis az egykori kormányzó „*nyilvánosan megfogadta, miszerint sem maga nem jövend [...] ezen állapotban honába, sem pedig hasonló fogadással lekötött fiai*”. A lap egy másik cikkírója szerzőtársa gondolatmenetét így folytatta: „*ingadozás az eszmék, bizonytalanság a személyek körül [...] Egész működésük célja a ködfátyolkép, melyet felállítottak – Kossuth Lajos nevét folytonos világlatban tartani –, mert ha ez letűnnék, még maguk sem tudják, mit tennének. [...] játék az, mit ők a felizgatott és félvezetett néppel űznek.*”²⁷

A Kossuth-kérdés természetesen eluralta a választókerületi sajtóorgánumokat, de emellett a kormánypárti mozgalmakról is tájékozódhatott a nagyközönség. A Kalocsán szerveződő Deák-párt április 30-án „lélekemelő

26 Helfy Ignác: *Kit léptessünk föl? Magyar Újság*, 1872. május 14. 1.

27 „A nagy hazafiak”. *Sárközi Lapok*, 1872. május 19. 1–2.

ünnepély” keretében alakította meg népes, több mint száztagú pataji és keceli kerületi központi bizottságát és vidéki bizottságait. Nagy Ignác „*ajánlott képviselőjelöltnek választói körébe való meghívására*” az „*általános lelkesülés szülte éljenzések lecsillapulása után*” harminctagú bizottmányt választottak, amelynek Z. Kis János és Tüzkű (Tüzkő) Imre személyében két azonosítható pataji tagja is akadt. Az 1848 és 1865 után harmadszorra is kerületi képviselőjelölté lett Nagy Ignác „*választói legnagyobb lelkesedése között, egyszerű, de megható beszédben*” adta elő programját.²⁸ Szabély Antal baloldali közlönyének élce nem váratott sokáig magára: „*A jobboldal kénytelenségből választott jelöltjéért a veterán szobatudós[?] Nagy Ignácért elindult néhány önmagával meghasonlott választó [...], hogy meghívja őt a választók paprikás húsos és boroshordókkal ellátott tanyájára. A negyvenkilences nehéz időkben és sok válságos napon szorosán megőrzött rideg²⁹ tanyából megindult a képviselőjelölt a vele lévő gyászszereggel végig haladva Kalocsa város főutcáján [...] Megérkezve az áldomásos helyre a képviselőjelölt elmondta: Tisztelt választópolgárok! és végül: Éljen a haza! [...] amiket ezen kívül mondott nem méltóak arra, hogy nem a történelem, hanem még csak e lapok hasábjain is feljegyeztessenek. Következett ezután dínomdánom, úgy a komlókertben, mint a vendéglőben, melyekből azonban a képviselőjelölt jónak látta odébb állani, búcsút véve a kapufélfától és távozván a nőtlenségi tanyába [...]*”³⁰

A cseppet sem elfogulatlan, ugyanakkor érzékletes beszámoló sejtetni engedi, hogy a jelöltállítási válság nemcsak a 48-asokat sújtotta. A Nagykárolyban (ma: Carei, Románia), katolikus köznemesi családban született Nagy Ignác (1801/1802–1883) jelöltársaihoz hasonlóan ugyancsak rendelkezett negyvennyolcas múlttal, kalocsai ügyvédként ugyanis – habár Dunapatajon is fellépett – az első népképviselői választáson a keceli kerület képviselőjévé választották.³¹ 1848–1849-es képviselői tevékenysége azonban nem maradt különösebben emlékezetes, Debrecenbe és Szegedre már nem követte az országgyűlést. A forradalom és szabadságharc alatti politikai szerepvállalását a későbbiekben nemhogy kamatoztatni nem akarta, hanem inkább arra törekedett, hogy eme „botlása” ne vágja el további érvényesülése útját. A birtokára visszavonult jogász magatartását a Bach-korszakban jónak ítélték, közhivatalt is betölthetett. A fennmaradt forrásokból azonban egy zárkózott, labilis személyiség képe rajzolódik ki. Rendőrségi kartonja szerint még 1845-ben „örületbe esve” megölte Lujza nevű nővérét.³² 1872-re az elaggott, vissza-

28 „Jobboldali gyülekezet Kalocsán”. Sárközi Lapok, 1872. május 5. 2.

29 A „rideg” szó itt nőtlen értelemben szerepel.

30 „Gyászmenet Kalocsán”. Soltjárasi Közlöny, 1872. május 16. 2.

31 PÁL MÁNY Béla (szerk.), 2002. 589.

32 Uo. 590.

vonultan élő, soha meg nem házasodó, jelöltként többszörösen kudarcot valló, bár helyben igen módos Nagy Ignác felléptetése a Deák-párt sárközi hívei³³ részéről sem igen lehetett több kényszermegoldásnál.

Hogy a polgári önszerveződést nem kis részben az élénken politizáló polgárok tartották mozgásban a választókerület dunapataji központjában, azt a 48-as Kör esetén túl a mindössze néhány hónappal korábban, az év januárjában alapított Haladási Olvasókör esete is bizonyítja. Az alapszabály egy-egy félmondatos utalása szerint a kör tulajdonképpen a helyi katolikus közösség első önszerveződési kísérlete volt. Sőt, egy olyan társadalomban, ahol a felekezeti hovatartozás nagyban meghatározta a politikai orientációt, létrejöttét a 48-as körre adott katolikus válasznak is tekinthetjük. A soraiba 18. életévüket betöltő, „becsületes jellemű”, egy forint alapítási és két forint éves tagdíjat fizetni hajlandó férfiakat váró egyesület célját mindenestre a következőkben jelölték meg: *„illelmes társalgás, olvasás, és kölcsönös eszmecsere által az életben szükséges ismeretek felfogását, gyarapítását, és hasznosítását, az alkotmányos élet fejlesztését, az egyetértés és egymás iránti bizalom eszközését célzó, s erkölcsös, mulatságos idő töltéssel szorakozást nyújtó magán egyesület”*.

Vajda János, a korábbi, minden valószínűség szerint katolikus vallású mezővárosi esküdt elnöklete alatt működő kör alapszabálya – beszédesen – feloslása esetére az egyleti könyvtár római katolikus iskolába történő „betételéről” rendelkezett.³⁴ A másik két helyi egyesületi kezdeményezéshez

33 „A dunapataji orsz. képviselőválasztásokról”. Kalocsai Néplap, 1901. november 24. 3., valamint HANG Ferenc, 1885. 55–57. Nagy Ignác ismételt elindításában a későbbi sajtóbeszámolókat szerint a „Skupcsina” néven ismert, nagyobbbrészt Deák-párti elkötelezettségű tagokból álló kalocsai asztaltársaság játszotta a főszerepet. A „*délutánonként egymásnál fölváltva összejülő*”, „*különféle társadalmi állású és foglalkozású egyénekből*” álló közösséget többek között Ujhelyi József, Apáthy Gyula szolgabíró, Dúzs Lajos ügyvéd, egykori pataji főjegyző, Gajáry Antal magánzó, később megyei főszolgabíró, Gajári Ödön országgyűlési követ édesapja, a Kalocsai Lapokat szerkesztő Hang Ferenc és Gaszner Lajos ügyvédek, Halmai Károly közgyám, Móder Ferenc földbirtokos, valamint Nyitray Ignác városi főjegyző alkotta. A „*közjó s azzal a magán érdekeknek is előmozdításán*” fáradozó társaság viszonya a jelölthöz igen elmentmondásosan alakult. Előbb lényegében megegyeztek, hogy közös erővel távolítják el a helyi közéletből az őket „*városi és vidéki érdekű ügyeikben, úgyszintén politikai törekvéseikben*” akadályozó „*dúsgazdag, de fősvény és végtelenül önző agglégényt*”, aki ráadásul a „*haladásnak is útjában állt*”. A választást megelőzően azonban addigi álláspontjukat megváltoztatva mégis az egykori keceli képviselő személye mellett törtek lándzsát.

34 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára K 150. 326. cs. 13 970/1874. Polgári kori egyesületek. A dunapataji Haladási Olvasókör iratai. A Haladási Olvasókör 1872 januárjában kelt alapszabálya. Az egyleti alapszabály jóváhagyására azonban csak 1874-ben kerülhetett sor, miután a megyei alispán, kis korrekció után két ízben is felterjesztette azt a Belügyminisztériumba.

hasonlóan a tagság kohézióját a felekezeti alap mellett – bár a faluban tapasztalható 48-as túlsúly miatt kevésbé nyíltan – valószínűleg ez esetben is a politikai szimpátia jelentette. A kör mindennapjairól és működéséről azonban csak nagyon kevés adat áll rendelkezésre. Így különösen értékes az egylet kormányoldal melletti szervezkedéséről szóló forrás, amely szintén nincs híján a pikírt, már-már gunyoros hangvételnek, ha közismert 48-as helyi személyekről ejt szót. *„Alig néhány hete még Irányi nevét hangoztatták a szélbalok, utána Kossuth Lajos nevével zavarták fel a vizet, míg most már, mint hírlík városunk kebeléből léptetnek föl követet, ki minden bajainkon már csak azért is segíteni fog a leendő országgyűlésen, mert közöttünk lakik, tehát szükségünket velünk együtt érzi. Igen, Dobor János³⁵ uramat akarja bizalmával meg-tisztelni a szélbal, ki mellett elhomályosodnak a balpárt eddigi jelöltjei, u. m. Földváry, Ivánka, Irányi, sőt maga Kossuth is.[...] csak azért is ki fog tűnni, mert négy normál iskolát sem végzett. A »Deák-kör« működése dicsérendő [...]fölhasználja jelenleg a kedvező alkalmat, a megengedhető utakon, és oda működik, hogy [a] szélsőbalt felvilágosítsa, s így Kossuth Lajos úgy sem vállalván el a követséget, Dobor János uraimékat megbuktassa. Egy másik kör t. i. a »haladási olvasókör« működése sem megvetendő. Ezen körnek tagjai, kik kettő kivételével jobbpártiak egyetértőleg Nagy Ignác mellett nyilatkoznak. E végből ½ 11 órára a kör helyiségébe rövid értekezletre gyűltek egybe [...] de valamint mindenütt úgy itt is a vélemények különbözőek voltak. Az azonban [...] kitűnt, hogy véleményét a bíró és az előjáróság megválasztása előtt nyilvánítani senki sem akarja, értem nyilvánosan, mert négy szem közt megkérdezve a kör tagjai közt alig találkozik, ki Nagy Ignác urat ne éltetné.”³⁶*

Egy ugyancsak pataji kormánypárti polgár sem tett le a közhangulat megfordításáról: *„Mi lett volna könnyebb, mint a patajiakat ezen csalékony ígéretekről fölvilágosítani [...] Nem oda Buda! Rajta kell lennünk, nem mondom a szélbalok példáját követve, nemtelen eszközökhöz folyamodva, soha nem teljesíthető ígérekkel ámítani; hanem az igazságra támaszkodva mondjuk meg a valót, különösen mi jót vitt ki a Deák-párt az elmúlt három év alatt, hogy betömjük a szájukat szélbali koripheusoknak [...]”³⁷*

35 SCHILL Tamás, 2007. 15. Az 1857 és 1861 közötti a bírói méltóságot is betöltő id. Dobor János a másik korabeli egyesület, az 1868. február 12-én 24 taggal megalakult Polgári Kör fő kezdeményezője volt. Az egyesület az 1861-ben létrejött olvasókörhöz hasonlóan hamar az országos politikai kérdések megvitatásának fóruma lett, és ugyancsak nyílt politikai elkötelezettséget vállalt az 1848-as eszmei alap mellett. Végül 1873. december 15-én, 48-as Polgári Olvasókör néven egyesült is az olvasókörrel.

36 „Választási mozgalmak. D.-Pataj, május 21.” Sárközi Lapok, 1872. május 26. 3.

37 Korifeus (gör.): ebben az esetben a kifejezés politikai véleményvezért, hangadót jelent. „Olvasói levél. Duna-Pataj, június 11.” Sárközi Lapok, 1872. június 16. 4.

Választásokról lévén szó, a korábbi voksolások után újra előkerült a kerületi központ kijelölésének kérdése, élezve a Dunapataj és Kalocsa viszonylatában amúgy is tapintható politikai feszültséget. A megyebizottmányi helyek két község közti arányát és elosztását tekintve is „undorító igazságtalanságot” emlegető Sárközi Lapok végképp időszerűnek tartotta a baloldal által Patajra ruházott privilégiumok megszüntetését. *„A választási székhelyek ezen fonák megállapítása a balpárt érdekében történt, hogy mesterségesen szét dobálták a községeket, úgy, hogy saját céljaik elérése végett rajtuk uralkodhassanak. [...] az 5800 lakosból álló Patajra 10 bizottmányi tag van megválasztva a megyére, a 16 300 lakossal bíró Kalocsáról pedig 11, holott nekünk háromszor ennyivel kellene ott képviselve lenni.”*³⁸

A jogosultak összeírását és a választás körüli ügyek kezelését ellátó vármegyei központi választmány azonban ezúttal sem adott helyt a kalocsai tiltakozásnak, és a választókerületek 1848-ban megállapított struktúráját hagyta meg.

Mindemellett a választási előkészületek már-már szokványossá vált kellékei, mint az alkalmi csapszékek megszaporodása, a meglévők forgalmának megnövekedése és a korabeli választási folklór valóságos burjánzása, ismételten felütötték fejüket. A mandátumért versengő pártok kortesei leginkább egymást vádolták az etetés-itatás „alkalmazásával”, a szavazatnyerés ezen módja persze egyik féltől sem volt éppen idegen. A Deák-párti kortesek így ütötték el az ellen erre vonatkozó vádjait: *„Polgárok, észten legyetek! Ez nem egyéb szemfényvesztésnél. Soha nem alkudott a józan eszű magyar ember borral, hanem iszik áldomást, iszik hazájáért, felebarátja, követjelöltje, és bírója egészségére. Ha a magyar ember barátkozás, vásár, lakodalom és más ünnepek alkalmával poharazhat, – miért ne ihatnék bort éppen a képviselőválasztáskor? És az olyan undorító tett volna? [...] A múlt képviselőválasztáskor nem itattak baloldali bálokban és összejöveletekben úgy a választás alkalmával Ivánka és Rákóczi egészségére? A legutóbbi megyei bizottsági választáskor nem tartottak lakomát a baloldali főkortesek Dunapatajon?”*³⁹

A népköltészet különleges darabjai, kortes versek, rigmusok és dalok szökkentek szárbá, amelyek közül néhányat mind a korabeli lapok, mind a néhány évtizeddel később visszatekintő írások megőriztek. A személyek által erősen meghatározott politikai gondolkodást mutatja, hogy nem csak a politikai szimpátia, de az ellenérzések kifejezésének egyfajta kényszere is a jelöltek középpontba állítva vezette az alkalmi poéták tollát. Ráadásul alkotásaik az ellen bosszantását is kiválóan szolgálták.

38 „A választó Polgárokhoz”. Sárközi Lapok, 1872. május 12. 1.

39 „A dunapataji orsz. képviselőválasztásokról”. Kalocsai Néplap 1901. december 15. 7–8.

*„Nem kell nekünk olyan követ
Ki jobbpárti elvet követ,
Csak olyan követ kell nekünk,
Ki negyvennyolczas lesz velünk,
Éljen a haza!*

*Nagy Ignác is volt már egyszer
Követ, az országgyűlésen;
Debreczenből elillanta,
A nemzettel nem gondola;
Nem kell Nagy Ignác!*⁴⁰

De jó példa a „választási líra” következő két darabja is:

*„Júdás pénzen, boritalon
A lelkeket el nem adom,
Hitvány aki ezt megteszi,
De czudarabb ki megveszi
Nem kell a Nagy Náczi!*

*Nem adtam én a lelkeket bérbe,
Egy két forint úgy sem sokat érne,
Van énnekem még egypár krajczárom,
Azt is ha kell a balpártnak ajánlom,
Nem kell a Nagy Náczi!*

*Gyere pajtás a balpártra,
Ne hallgass mendemondára
Ne hallgassd a jobbpárti szót,
Nem bírod el a sok adót;
Éljen a Kossuth!*⁴¹

Valamint:

*„Ki van bontva már a zászló, fenn lobog
Rajta Kossuth dicső neve ott ragyog;
Jertek, jertek polgártársak alája
Itt derül fel a szabadság sugára*

40 „A dunapataji orsz. képviselőválasztásokról”. Kalocsai Néplap 1901. december 15. 7–8.

41 „Választási dal”. Kalocsai Néplap, 1901. november 24. 3.

*Századokig Hazánk egén ború ült,
–Ámbár néha egy-egy kicsit kiderült
De a honnak tiszta hajnala:
Teljes fénnel negyvennyolcban ragyoga*

*Egyenlőség, testvériség, szabadság,
E három szó hirdeti a nép jogát,
És e jogot Kossuth Lajos teremté
S ország-szerte arany-ajkkal hirdeté*

*Hirdeti, de jöttek ismét gyásnapok
És a magyar keservében sírhatott
Finánc, trafik, akcis és a nagy kvóta⁴²
Becsületes magyar ember nyúzója*

*Itt az idő, most vagy soha magyarok!
Közösügy – vagy szabadságot akartok?
Közös ügynek Nagy Ignác a lovagja,
Szabadságnak Kossuth az apostola.⁴³*

Még javában folyt a korteskedés, amikor ismét sor került a választópolgárok lajstromba vételére. Mint az összeíró bizottmány június elején nyilvánosságra hozott jelentéséből kiderült, Dunapatajon ezer fölé emelkedett a választópolgárok száma (1045), míg a majd háromszoros lakossággal bíró Kalocsán mindössze másfélszer annyi (1501) követválasztásra jogosult egyént írtak össze. A Kossuth jelöltsége által fűtött 48-as öntudat, valamint a helyben voksolás lehetősége jelentős vonzerővel bírhatott, míg a számottevő kormánypárti szimpatizáns lakhelyéül is szolgáló, erősen megosztott Kalocsa polgárai esetében a lakóhelytől távolabb, ellenségesnek vélt közegben való szavazás lehetősége már nem feltétlenül hatott biztatóan.⁴⁴ Ráadásul a választások és a megelőző kampány éppen arra az időszakra esett, amikor a választókerületi főhely az 1871. évi XVIII., a községek rendezéséről szóló törvénycikk értelmében hozott községi szabályrendelet 1872. május 22-i hatályba lépésével elveszítette mezővárosi rangját. Az elszenvedett státuszvesztés – még ha an-

42 Ez alatt a különböző adónemeket és azok behajtásában közreműködőket értették.

43 „A duna-pataji kerület dala”. Magyar Újság, 1872. június 22. 2.

44 „A választók összeírása”. Sárközi Lapok, 1972. június 2. 4. A sajtóbeszámoló szerint egyébként Kalocsán 1501, Dunapatajon 1045, Kiskőrösön 689, Foktőn 337, Uszódon 220, Szentbenedeken (ma: Dunaszentbenedek) 174, Vadkerten (ma: Soltvadkert) 163, Lakon (ma: Géderlak) 122, Ordason pedig 119 választót, a teljes kerületre vonatkozóan tehát 4370 választót írtak össze.

nak következményei hosszabb távon jelentkeztek is – már ekkor kiválthatott egyfajta dacreakciót a dunapataji 48-as gazdaelitből. Főképp igaz lehet ez a kerületi mandátum sorsára gyakorolt befolyásukra, ezáltal önnön jelentőségük és súlyuk fenntartására vonatkozóan.

A 103 eltűnt karó és a politikai nyilvánosság...

Az 1872-es választást a kerület történetében egyedi és országosan is ritka⁴⁵ központi választmányi döntés is különlegessé tette. A vármegye ugyanis – minthogy arra a hatályos 1848. évi V. tc. lehetőséget adott – az Országos 48-as Párt törekvését tulajdonképpen megvalósítva, titkos szavazás mellett határozta el magát. A törvénycikk 32. §-a ugyanis akképp rendelkezett, hogy *„a szavazás a szavazó nevének a küldöttség általi feljegyzésével, – s valamint a szavazatok összeszámítása is nyilván történik.”*⁴⁶ Azaz nincs kétséget kizáróan lefektetve, hogy a voksolás csakis „élőszóban” történhet, így a törvényhatóság számára egyéb értelmezési lehetőség is nyitva maradt. Vagyis a „nyilván” kifejezést pusztán a választási eljárás nyilvánosságára is lehetett vonatkoztatni.

Az elrendelt titkos választás technikailag a következőképpen mehetett végbe: *„5 láb hosszú pálcikák használtassanak, melyek külön e célra rendelt, egymástól színben különböző, a jelöltek neveivel és jelvényeivel ellátott ládába helyezendők el.”*⁴⁷

A 48-asok számára világosnak látszott, hogy a kormányoldal előbbutóbb keresztülviszi választójogi változtatásait. Ennek megfelelően ellenzéki érdek volt, még a régi keretek fennállásában rejlő lehetőségeket kihasználva, minél több mandátum megszerzésére lehetőséget teremteni. Az alapvetően baloldali elkötelezettségű, a hasonló elveket valló bizottmányt a háta mögött tudó vármegyei tisztikar döntése a megye valamennyi választókerületére vonatkozott. A törekvések világosak voltak. Ahol ugyanis reális esély mutatkozott 48-as jelölt győzelmére, úgy – a potenciális támogatókra bátorítólag hatva – eredményt lehetett remélni a központi „segítségőtől”, a (szél)balli elkötelezettségüként számon tartott kerületek esetén pedig biztosítani lehetett ekképp a győzelmet. Csakúgy, mint a már-már „tradicionálisan” a balszél felé

45 SZILÁGYI László, 1997. 176. Hasonló központi választmányi döntésről mindössze Győr, Szabolcs, Heves, Külső-Szolnok vármegye, valamint Győr, Komárom, Eger, Kecskemét, Szatmárnémeti és Gyöngyös városok esetében tudunk. Szilágyi László tanulmányában Szabolcs vármegyére vonatkozóan részletesen tárgyalja az ott zajlott titkos választás előzményeit és eseményeit.

46 1848. évi V. tc. 32. §

47 „A képviselő választások ideje”. Sárközi Lapok, 1872. június 9. 6.

húzó, ráadásul – a 48-as politikusoknak köszönhetően – Kossuth „óvó tekintetét” is magán tudó Dunapataj esetében, ahol az eleve kisebb eséllyel bíró Deák-pártot – a mandátum biztosítására – presszió alatt lehetett tartani. Kis helyen, koncentráltan, nagyobb számban megjelenő, a szavazókarókkal lényegében felfegyverzett 48-as választók tömege óvatosságra inthette az ellenfél híveit. Emellett, ha a szükség úgy hozta, manipulációra is nyílt lehetőség. Az eljárástól az akaratnyilvánítás mindenesetre nem lett „demokratikusabb”, a június 23-i voksolás végig zaklatottan, feszült légkörben és itt-ott botrányos eseményekkel tarkítottan zajlott. Érdemes teljes terjedelmében idézni a Sárközi Lapokban és a *Pesti Hírlap*ban is leközölt beszámolót, amely tárgyilagosságnak nem mondható ugyan, mégis érzékletesen és részletesen idézi fel a nap eseményeit:

„A duna-pataji választókerületben Kossuth Lajosnak három hónapi jelöltsége végre oda lyukadt ki, hogy a midőn Vidacs János megbukott, e kerület rögtön felajánlatott neki.⁴⁸ És valamint a mozgalmak közt folyton Kossuth költött levelével ámíttatott a nép, mely szerint Kossuth mindenesetre haza jön, ha megválasztatik: úgy most egyszerre, a választási napot megelőző éjjelen, Kossuthnak egy Turinból érkezett irata terjesztetett, melyben az áll, hogy miután ő a haza jelenlegi helyzetében haza nem jöhet, ajánlja maga helyett képviselőül Vidacs János urat, az egyedül hazafias pártnak egyik kitűnő tagját.

Ily ajánlat mellett a Kossuth-párt legnagyobb része Vidacsé lett; és a midőn tegnap Patajra bevonultunk, láttuk a szám nélküli, igen díszes Kossuth-zászlókon Kossuth nevét, Pestről hozott s Vidacs János nevét előtüntető vörös plakátokkal betapasztva.

Egyik rész e változásba belenyugodni éppen nem akart, mert meggyőződött, hogy Kossuthal csak ámítva volt, és tovább e nevet éltette.

A Deák-párt is bevitt egyszerre, e részen eddig soha nem tapasztalt roppant lelkesedéstől áthatott, 1500 választót. Győzelmünk biztosnak tekintett, mert tudtuk, hogy a megcsalatott Kossuthisták egy része makacsul ragaszkodik Kossuthhoz.

Az elnök d. e. 10 órakor megnyitotta a választást. Közvetlen az elnöki sátor két oldalán egymástól katonaság által elválasztott Deák-párt ajánlotta Nagy Ignácot, a Vidacs-párt; »miután Kossuth visszalépett« Vidacs Jánost. E közben pedig a két párt óriási lármával hangoztatja és élteti Kossuthot. De erre az elnök nem figyel, és kijelentette, hogy Nagy Ignác és Vidacs közt szavazás fog történni; leszállt az asztról és elvonult a szavazatszedő bizottsággal a közeli korcsma épületbe, mely a szavazás helyéül kijelöltetett. A

48 FARKAS Katalin, 2013. 1321. Irányi Dániel, a 48-asok meghatározó politikusa ki is fejezte nemtetszését, amiért Vidacs már Kossuth hivatalos visszalépése előtt elfogadta a patajiai felkérését.

Kossuth-párt folytonosan a nyomában utána nyomul az udvarra és követeli, hogy Kossuth részére is kitéssék a szavazási-karó láda. Az elnök ekkor sem figyel, megkezdeti a szavazást. A Kossuthisták nem tágitanak, hanem formászerű lázadás módján követelik kívánatuk teljesítését. Ekkor megjelenik az elnök, Daray Vilmos ur, és kijelenti, hogy minekután a képviselők ajánlása alkalmával Kossuthot 10 választó forma szerint nem ajánlotta, és minekutána már 12 egyén leszavazott, ekként a szavazás kezdetét vette – kívánságukat nem teljesítheti, és erre visszavonult. Éktelen lárma, meg vagyunk csalva, s hasonló kiabálások után végre e párt írásban tiltakozott; az elnök elfogadta, és megígérte, hogy a jegyzőkönyvbe bevéte.

Ez első incidens után folytattatott a szavazás, vagyis karózás. A végtelen ügyetlenséggel tett intézkedések után láttuk, hogy a karózást rendesen bevégezni lehetetlen lesz. Úgy is lett.

Ötödfél ezer karó részére egy szobában ki volt téve két magasan a falhoz illesztett, deszkából készült ketrecz, melynek elő részén egy öl hosszú s alig három ujj széles nyílás volt hagyva oly magasan, hogy ahhoz négy meredek lépcsőn lehetett s kellett feljutni. Mindenki tudta, hogy e két aránylag kicsiny ketrecz körülbelül 4000 karót, esetleg többet is be nem fogadhat. A karók némelyike oly vastag – még csak gyalulva sem volt – hogy nagy erőfeszítéssel fért be a nyíláson.

Alig 4 órai karózás után egyik láda megtelt nem oldallal, hanem éllel tétettek be a ketrecz nyílásán a karók. Szavazni tovább nem lehetett. Sok disputa után egy vegyes bizottság bement és a karókat baltával beverte. Két óra múlva ismét bedugult a ketrecz. Ekkor felfeszítették és eligazították a karók. A szavazás mindannyiszor legalább egy óráig félbenszakadt. Így ment éjjelig.

Ekkor újólag ez eset fordult elő. De már azelőtt találtattak karók a ketreczekhez támasztva, melyek aztán a valószínűség szerint a bizottság által hol ebbe hol amabba bocsájtattak. Éjjélkor a mint a ketreczekeken újra segíteni kellett, a vizsgálatnál kiderült, hogy Nagy Ignác ládáján a rendes nyíláson kívül egy nagy négyszögű lyuk is van, és mellette egy félreeső eldeszkázott zugban 103 darab karó találtatott.⁴⁹ Ezen körülmény után, mely mindkét fél bizalmi bizottsága előtt nagy feltűnést okozott, a Deák-párt a karózás abbahagyását követelte. Mert ily jelenség után a bizalomnak vége, annál is inkább, mert a ládákat magában foglaló szobába a folyosóról ajtó szolgál mely zárva találtatott ugyan, de azért nem lehetetlen, hogy azon keresztül a ketreczekhez hozzáférés történt. Különben is gyanú alá esik az egész eljárás.

49 „Nagy Ignác ketrece mellett közvetlen érintkezésben volt elhelyezve egy másik, úgy hogy a kettő egynek látszott: de csak látszott, mert valóágban e másik ketrecz négyszög alakú nyílásán bebocsájtott karók oly üregbe estek, mely a Nagy Ignác ketrece üregétől el volt deszkázva” – jegyezte meg a Sárközi Lapok szerkesztője.

A párt követelését az elnök nem teljesítette, mire az írásban tiltakozott az egész ellen, és éjjél után három órakor, eddig tartott az e tárgy feletti disputálás, a választási helyről elvonult.

Legalább három okból nézetünk szerint semmis a választás.

E tudósítást még a következőkkel egészítjük ki.

Valóban ily zavaros és rendetlen, mondhatnók csunya lefolyású választást még soha sem láttunk, mint a pataji volt. Nemes Pestmegye előrelátó központi bizottságának bölcs intézkedése, mely szerint a titkos szavazás megajtését pálcák segítségével rendelte teljesítendőnek, a szó szoros értelmében kikarrikirozott, miként azt illőbben a megyei Wirthschaft legnagyobb ellensége sem tehette volna.

Először is a »pálcák« helyett ott voltak az 5-6 láb hosszú, tán baltával faragott, formális szőlőkarók, minden jó ízlés és az aesthetika arczul csapására. Verekedés vagy dulakodásra pompás instrumentum; de már arra, hogy művelt emberek ily eszközökkel gyakorolják legszebb polgári jogukat, még gondolatnak is nagyon furcsa. Avagy ki bírta mosoly s nevetés nélkül megállni, midőn látta a karókkal nem foglalkozó választóknak kezébe nyomatni a majd öles dorongot, mivel a szomszéd szobába kellett sétálniok, hogy ott egy a falhoz illesztett fa alkotmányba beerőszakolják dorong-testet magára öltött választó voksukat?

Másod sorban ott voltak a szavazó szobában felállított ketreczek magasan fel egész a szobatetőig nyújtóztatva, formális korcsma-söntés alakú valamik, vagy talán ólak a dorongok befogadására; de melyekbe a voks csak úgy volt betuszakolható, ha előbb az ember egy odaállított nyaktörő meredek lajtorján a keskeny nyílásig felkapaszkodott.

Kétségkívül a legalkalmasabb mód a szavazási jog gyakorlatára. Ha azonban akadt, ki még sem tudta jogát gyakorolni, az az ő dolga, miért oly buta, hogy a bölcsesség ily egyszerű formájába sem bírt beleokulni. Vagy ha akadt, ki a lajtorján nem akarta a leesést megreszkírozni, ez is az ő hibája, miért szédül a feje. Vagy ha pláne kezébe adott dorongja hosszabb volt a ketrecz nyílásánál, és így, a kiadott utasítás ellenére, kénytelen volt azt élével bebocsájtani, mi a megtorlódást idézte elő, annak is a szavazó volt az oka, miért nem tört le egy darabot a dorong végéről. És így tovább.

De már aztán annak fele sem tréfa, hogy ily bölcs intézkedés következtében, mint azt előre tudni is lehetett, a szavazás többször a törvény világos rendelete ellenére félbenszakasztott, a midőn t. i. a karók megtömődése miatt a ketreczet felbontani, a karókat megszámlálva kiszedni kellett, még pedig egy pataji asztalos segítsége mellett akképp, hogy a felbontásban a bizalmi férfiakon kívül három balpárti szavazó is részt vett, kiknek pedig a ténykedésnél semmi helyök sem lett volna. Így aztán a titkos szavazás is nyilvános lett,

köztudomássá válván a szavazás eddigi eredménye. Mert nézetünk szerint a titkos szavazásnál nem csak azt nem szabad tudni, ki kire szavaz, hanem a szavazás végeztéig azt sem, hogy ki mennyi voksot kapott, miután ennek megtudása egyik félnél lehangólag, a másíknál lelkesítőleg hathat.

Többen nem tudták, hogy mit tegyenek karójukkal, és a szavazó szobából szépen visszahozták, ép úgy mint vele bementek. Egy ily esetről Berki – kétségtől a nótabeli »szegény Berki« állt előttünk – a Vidacs-párt bizalmi férfia mir nix dir nix kivette a szavazó kezéből a karót és mint »szegény Berkihez« illik szépen beledobta a Vidacs-ketreczbe. – Mások pedig egyszerűen a ketreczek elé támasztották voksaikat, azt vélvén így is jó lesz.

Azon körülmény pedig, hogy Nagy Ignác ketrecze 103 félrebocsajtható szavazattal megrövidíthetett, már egyenesen el nem tűrhető dolog volt, és pártunk tiltakozását s teljes visszavonulását idézte elő éjjél után 2 óraker. Pártunk kalocsai része ekkor még alig kezdett szavazni, mégis már, mint a kihirdetett eredményből tudhatjuk, ez ideig 619 szavazatunk volt beadva.

Ezen 103 karó eltüntetése, a szavazás többszöri megszakítása, Kossuth kijelelésének el nem fogadása oly törvénytelenések, melyek a választás kérelmezett megsemmisítését eredményezendik. [...] De mindezen hiányosságok mellett is teljes méltánnyalatt és minden tisztelettel emeljük ki a választási elnök Daray Vilmos úr tapintatos és pártatlan eljárását [...] csak elismerésünket nyilváníthatjuk buzgalma felett, mellyel az előfordult nehézségeken segíteni, és minden oldalra pártkülönbség nélkül igazságot szolgáltatni iparkodott.”⁵⁰

A kölcsönös vádaskodás, ahogy a választások előtt folyt, úgy a választás végeztével sem hagyott alább. Míg a Deák-párt a voksolás során tapasztalt szabálytalanságokat hangoztatta, a 48-as oldal – legalábbis a kiskőrösi párthívek beszámolója szerint – a szavazatvásárlást célzó vesztegetések ügyét emlegette – persze, győztesként jóval kisebb hévvel.

„A követválasztás a hozzánk jó 3 ½ órányi távolságra eső Duna-patajra folyó hó 23-ra lett kitűzve, a jobbpárt – mely minden műveleteivel lóhalálában sietni szokott – már előttevaló napon délután elutazott hazulról, – a balpárt pedig nyugodt öntudatánál fogva csak a választás napjára tűzte ki az indulást, és ily körülmények között a választás előtti estve, mindkét párt a város dobosai által értesítette pártfeleit tervéről [...] a város felső részén egyik, alsó részén pedig a másik járván, dobolás után mindenik minden utca sarkán szóról szóra ezt kiáltotta! Tisztelt gazdák! Akik a bal pártra írárták be magukat: azok jelenjenek meg Sárkány József házánál holnap reg. 3 óraker, mert pont 4 óraker lesz az indulás Patajra. Akik pedig a jobboldallal még el nem mentek azok írássák be magukat Safáry József úr házánál, és még ezen estve megkapják a fizetést. [...] én pedig ennek kiegészítésére megjegyzem,

50 „Választásunkról”. Sárközi Lapok, 1872. június 30. 2.

mikép a kormánypárt minden fuvarosnak 8 forint fuvarpénzt és minden szavazónak 2 forint napi zsoldot ígért; – a balpárt pedig sem a fuvarosoknak sem a szavazóknak egy árva krajczárt sem ígért, még kevésbé adott, és ennek azon váratlan következménye lett, mikép a kormánypártnak akadt 29 fuvarosa és 80 szavazója pénzért; a baloldalnak pedig akadt 160 fuvarosa és 600 szavazója – ingyért. Az mondják, hogy a jobboldalnak minden egyes kis-kőrösi szavazója egy-egy százását kóstálja, ami éppen nem látszik hihetetlennek [...] itt néha-néha egyszerre 13 helyen is folyt a traktálás, s hogy volt olyan kortes is, a ki 750 frtot gusztyálgatott el a kártyázó asztalnál a kormány [párt?] pénzéből.”⁵¹

A néhány nappal korábban ferencvárosi mandátumát elvesztő, de édesapja, a kalocsai születésű Vidats István, az első magyar mezőgazdasági gépgyár alapítója⁵² révén Duna melléki kötődéssel is bíró gyártulajdonos, Vidats János (1826–1873) személye nem volt ismeretlen a választók előtt, noha a „huszonnegyedik órában” való felléptetése okozott zavarokat. A nagy tekintélyű 48-as politikus a korábbi években folyton szervezkedésbe bonyolódott, így egyes kormányközeli körökben a kiegyezéssel beállt új jogrendre különösen veszélyes személyként tartották számon. Vidats ferencvárosi legyőzője, a Lónyay Menyhért miniszterelnök feltétlen hívének számító Tavasz Endre – valószínűleg felsőbb sugallatra – föl is csapott kortesnek, és a két voksolás közötti néhány napot kihasználva „győzelme ittasságában lerándult Kalocsára”, és megpróbálta pesti ellenfelét Patajon is megbuktatni.⁵³

A végül ennek ellenére nagy fölénnyel, 2532 vokssal, 619 ellenében győző⁵⁴ Vidats törölmetszett 48-asként a márciusi ifjak között, Petőfi és Vasvári mellett kezdett politizálni. Részt vett a szabadságharcban, 1851 végén halálra ítélték, ezt kegyelemből több évi várfogságra változtatták. Időről időre kapcsolatba került a szabadságharc ismételt kiobbantásán munkálkodó konspiratív csoportokkal, emiatt a hatóságok a későbbiekben is többször zaklatták, illetve letartóztatták. 1858-ban vette át édesapja üzemének vezetését, 1861-től pedig négy ízben is képviselőházi mandátumot nyert, mindannyiszor 48-as programmal.⁵⁵ Az 1872-ben újfent (a mandátumok 57 százalékát birtokló) Deák-párti hegemonia mellett összeülő országgyűlésben a képviselőházi súlyából kis mértékben veszítő Szélibal, azaz az Országos 1848-as Párt 38 képviselője (9%) között foglalhatott helyet.

51 „Választási mozgalmak. Kis-Körös, június 25.” Magyar Ujság, 1872. június 28. 2.

52 TARJÁN M. Tamás, [é. n.].

53 FARKAS Katalin, 2013. 1329., valamint „A választásokhoz”. Magyar Ujság, 1872. június 23. 1.

54 BOJTHOR Endre, 1873. 43.

55 Vidats János életrajza. L.: Magyar életrajzi lexikon 1000–1990. Internet: <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/> (Letöltve: 2013. augusztus 10.)

Az inkább csak névleg titkos választással eldőlt mandátumverseny azonban nem hozott szerencsét győztesének. Bár bő egyéves képviselősege során gyorsan nagy népszerűsége tett szert helyben is, amelyet – mint hírlét – puritán jelleme mellett annak köszönhetett, hogy fővárosi politikusként is szót értett vidéki választóival. 1873 nyarán több száz fővárosi párthívével együtt gőzhajón érkezte tett kétnapos látogatást kerülete központjában. A képviselő sorsa azonban rövidesen tragikus fordulatot vett. Előbb nagybeteg feleségét veszítette el, majd a Ferenc- és Józsefvárosi Takarékpénztár csődje, valamint a rokkant és nehéz sorsú honvédeket befogadó, ugyancsak anyagi ellehetetlenülés szélén álló Soroksári úti Honvéd Menház ügye és az állandósuló politikai támadások súlya alatt összeroppan. A végül választójogát is elvesztő Vidats János 1873. november 10-én, a belvárosi Rottenbiller-féle ház negyedik emeletének udvari folyosójáról leugorva, önmaga vetett véget életének.⁵⁶

A titkos voksolás a vármegye és a választókerület történetében egyedi kísérlet maradt. Sőt, az 1848-as választójogi törvényt módosító, a kormányzó erők immár sikeres törekvéseinek megfelelően rövidesen hatályba lépő 1874. évi XXXIII. tc. – kifejezetten elrendelve a nyílt és előszóval történő szavazást – annak a továbbiakban már az elvi lehetőségét is kizárta. Mindazonáltal a titkos választás mint koncepció abban az értelemben eleve kudarcra ítélt vállalkozásnak látszott, hogy demokratikus norma és szocializáció híján a választó nem tudta betölteni a váratlanul nyílt „szabad teret”. Ebben a hirtelenjében kiszélesedő sajtónyilvánosság sem tudott a segítségükre lenni, s persze az nem is arra volt hivatva.

A titkos szavazás biztosítására – gyakorlat, valamint a korszakból vett minták és példák nélkül – a lebonyolító apparátus sem volt kellőképpen felkészülve. A választók – elvi – többletjogosítványainak érvényre juttatására a választás helyszínén, a bizottságok előtt – különösen, ami a vélt visszaélések és sérelmek jogorvoslatát illeti – kevés esély mutatkozott. A szavazás tisztasága felett elvben örködni hivatott testület ugyanis – bár ezt a képet a fenti beszámoló értelmében Daray választási elnök működése kissé árnyalja – már-már „hagyományosan” és alig burkoltan maga is a mandátum sorsát befolyásoló politikai szándékot közvetítve látta el feladatát. Emellett a korabeli szokásoknak és lehetőségeknek megfelelően az egyes települések azonos pártállású szavazópolgárai csoportosan érkeztek a főhelyre, így mozgásukkal együtt politikai orientációjuk is lekövethető volt. Azonban annak a kérdésnek a megválaszolása, hogy szavazatnyereség szempontjából a vármegyét irányító baloldal számításai egészében véve mennyiben váltak be, további kutatáso-

56 FARKAS Katalin, 2013. 1293.

kat igényel. Ezt azonban jelentősen megnehezíti a választási jegyzőkönyvek adott időszakra vonatkozó szinte teljes hiánya vagy pusztán esetleges fellelhetősége.

Ami azonban bizonyos: a Balközép súlya – a képviselői helyeket illetően – megmaradt, a Deák-párti kerületek száma pedig eggyel még nőtt is. A pataji kerület „vörös foltja” az akaratnyilvánítás után még magányosabban festett a vármegye térképén, ugyanis radikális 48-as mandátumszerző a korábbiaknál is kevesebb, ezen kívül mindössze kettő (a ceglédi és a félegyházi kerületből) akadt a megyében. Ráadásul a megváltozott jogi környezetben rendezett következő, 1875-ös általános választáson Szederkényi Nándor⁵⁷ bukásával a 48-as párt már elveszítette a dunapataji kerület képviselői jogát is.

A titkos választás mint eljárás leginkább a már meglévő, sőt a későbbiek folyamán tovább örökített rendszerhibákat segítette még inkább felszínre, lényegében azonnali vagy távlati következmények nélkül. Persze – mint láttuk – már önmagában a titkos voksolás elrendelése is politikai döntés volt, és nem feltétlenül azt a célt szolgálta, hogy a választók pártállásra való tekintet nélkül, lelkiismereti szabadságuk teljességében nyilvánítsák ki akaratukat. Ugyanakkor ezzel az akkortájt egyedinek számító lebonyolítási formával az 1848 és 1910 között rendezett általános képviselőházi választások és kampányok érzelmi, tudati és hivatali manipulációval terhelt miliójából nem kirívó, mégis egyedi és különleges fejezete íródott meg – és maradt fenn a sajtó hátsólapjain. Utóbbi történeti értéke ekképp több a pusztán eseményeket rögzítő választástörténeti forrásánál, megőrizte egyúttal a korabeli politikai kultúra fontos jegyeit is.

57 Szederkényi Nándor a Vidats János tragikus halála okán megüresedett mandátumot időközi választáson nyerte el, 1873 decemberében.

IRODALOM

ASBÓTH Miklós

[é. n.]

Kalocsai életrajzi mutató – befejezett életművek. Kézirat. Internet: www.tpkkalocsa.hu/wp-content/feltoltes/eletrajzi-mutato.pdf (Letöltve: 2013. október 28.)

BÁRTH János

1998

A Kalocsai Sárköz fogalma. In: Cumania 15. Szerk.: Báর্থ János. Kecskemét. 211–248.

BOJTHOR Endre

1873

Az 1872-ik évi sept. hó 1-ső napjára összehívott Országgyűlés Képviselőháza tagjainak név- és lakjegyzéke. Pest.

BOROS Zsuzsanna–SZABÓ Dániel

1999

Parlamentarizmus Magyarországon. Budapest.

FARKAS Katalin

2013

Vidats János tragédiája. A szélsőbaloldali politizálás színterei és korlátai a kiegyezést követő években. In: Századok, 147. évf. 5. sz. 1293–1331.

GERŐ András

1988

Az elsöprő kisebbség. Budapest.

HANG Ferenc

1885

Kalocsai szellemi omnibusz. Kalocsa.

MÉREI Gyula–PÖLÖSKEI Ferenc

2003

Magyarországi pártprogramok I. Magyarországi pártprogramok 1867–1919. Budapest.

MÓRICZ Pál

1892

A magyar országgyűlési pártok küzdelmei. II. kötet. Budapest.

PÁLMÁNY Béla (szerk.)

2002

Az 1848–1849. évi első népképviselői országgyűlés történeti almanachja. Budapest.

SCHILL Tamás

2007

A dunapataji Kossuth-szobor. Dunapataj.

SZILÁGYI László

1997

Egy titkos parlamenti választás Szabolcs vármegyében In: Levéltári Évkönyv 12. Szerk.: Nagy Ferenc. Nyíregyháza. 161–185.

SZABÓ Dániel

1992

A magyar társadalom politikai szerveződése a dualizmus korában. Párt és vidéke. In: Történelmi Szemle, 1992. 3–4. sz. 199–230.

TARJÁN M. Tamás

[é. n.]

1883. június 17. Vidats István gépgyáros halála. Rubicon Online. Internet: www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1883_junius_17_vidats_istvan_gepgyaros_halala (Letöltve: 2015. május 4.)

VIDA István (főszerk.)

2011

Magyarországi politikai pártok lexikona 1867–2010. Budapest.

ÖSSZEFOGLALÓK

SZABÓ ATTILA

PEST-SOLT VÁRMEGYEI NÉPISKOLÁK 1860-BAN

Magyarországon az 1770/71-es népiskolai összeírás után kilencven évvel, 1860-ban került sor – országos településstatisztikai leírás keretében – az elemi iskolák legfontosabb adatainak rögzítésére. A Pest-Solt megye területén csaknem hiánytalanul fennmaradt levéltári forrás lehetőséget nyújt 43 település 1860. évi elemi szintű közoktatási állapotának vizsgálatára. A népiskolák működését Mária Terézia tanügyi rendelete (1777) után a mindenkori kormányzat több jogszabállyal szabályozta. Az 1858. évi kultuszminisztériumi rendelet előírta, hogy 6 és 12 év közötti tankötelezettséggel, legalább a legalsó szintű, ún. négyosztályos alelemi népiskola működjön Magyarország minden településén.

A tárgyalt 43 településen összesen 71, a katolikus, a református, az evangélikus, az ortodox és az izraelita egyházak által fenntartott tanintézmény működött, ahol a felekezethez tartozók nyelvén folyt a tanítás. Az iskolafenntartási költségeket „évenkénti egyházi költség” cím alatt kivett egyházi adóval fedezték, de felhasználták a hívek „kegyes” adakozásait is. A felügyeletet a helybeli lelkészek és esperesek, valamint az egyházi iskolafelügyelői bizottmányok végezték. Egy-egy tanító keze alá – a mai viszonyokhoz mérve – óriási gyermeklétszámú (általában osztatlan) osztályok tartoztak. A 71 iskolában összesen 212 tanító oktatott, egy tanítóra átlagban 112 tanuló jutott. A tanító bérezése – a kor gyakorlatának megfelelően – többnyire természetben történt.

Az iskolai épületek zömében oktatás céljára készültek, tanterembérlés csak néhány szegényebb helyen fordult elő. A nagyobb iskolák esetében a tanulók csoportszervezésénél elsődleges szempontnak a nemek szerinti elkülönítés szolgált. A gyermekek életkora csupán az ezt követő csoporttagolási lehetőség volt. A tanteremben a felszerelést „számoló s betűtáblák”, valamint térképek jelentették. A fiúk és a lányok oktatásánál a sok hasonlóság mellett néhány kisebb eltérés is akadt, de az olvasás, írás, ének és ima általános mindennapi foglalatosság volt, valamint minden évben tanultak vallástant, nyelvgyakorlatot és számolást. Mindkét nembeliek tanulmányozták a természettant és a földrajzot, de csak a fiúk tanrendjében szerepelt történelem és

természetrajz. A tízhónapos tanév október elejétől a következő év július végéig vagy augusztus közepéig tartott, benne két hét húsvéti és két hét aratási szünettel, valamint két „vizsgálattal”.

A tanítás színvonalának összehasonlítására – adatok híján – nincs lehetőség. Az iskolákat fenntartó egyházközségek közül – az épületek állaga, az egy iskolára, illetve egy tanítóra jutó tanulólétszám alapján – a református és az izraelita iskolák jobb, a katolikusok és az evangélikusok gyengébb helyzetben voltak, ami megfelelt a helyi egyházak anyagi potenciáljának is. Az 1770/71-es iskolai felméréshez képest az akkori Pest-Pilis településein 1860-ban felénél több iskolában, negyedfélszer annyi tanító oktatott több mint hatszor annyi tanulót.

KÓFALVINÉ ÓNODI MÁRTA

A MIASSZONYUNKRÓL NEVEZETT KALOCSAI ISKOLANŐVÉREK OKTATÁSI ÉS OKTATÁSON KÍVÜLI TEVÉKENYSÉGE 1860–1948

A tanulmány áttekinti a Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Iskolanővérek Társulata terjeszkedésének különböző aspektusait, az 1860-as letelepedéstől kezdődően az általuk vezetett oktatási intézmények államosításáig. Bemutatja a társulat által működtetett oktatási intézmény- és feladattípusokat, hangsúlyozva az innovatív újításokat. Érzékelteti a társulat azon tagjainak munkáját is, akik nem tanítással, neveléssel foglalkoztak.

KEMÉNY JÁNOS

A KECSKEMÉTI KIRÁLYI ÁLLAMI FŐREÁLISKOLA TÖRTÉNETE 1870–1914

A tanulmány röviden szól az iskola jogelődjéről, az 1857–1861 között működött régi városi alreáliskoláról. Részletezi az új alreáliskola megalakulásának körülményeit, említést tesz annak szervezetről, az oktatott elméleti és gya-

korlati tantárgyakról. Külön fejezetben tér ki az iskola pénzügyeire, szól az iskolai épületről. Megemlíti a régi épület okozta problémákat, amelyek szükségessé tették egy új reáliskola építését. Működésük sorrendjében említi meg az intézet igazgatóit. Táblázatban foglalja össze a főreáliskolai tantestület tagjaira vonatkozó fontos adatokat. Összesen 92 tanárt említ meg, akik közül 91 fő végzett tényleges oktatói tevékenységet. A hitoktatást a főreáliskolában 1870–1914 között 41 tanár látta el. A tanulmány táblázatban foglalja össze az itt tanult zsidó diákok számát is, akik a magyar népességhez viszonyítva négy–kilencszeres túlreprzentáltságot mutattak. Ez az iskolatípus láthatóan igen népszerű volt a körökben, emellett a gyermekek szülei képeseknek bizonyultak a komoly anyagi teherrel járó iskoláztatásra, és a jól tanuló diákok egy része is közülük került ki. A tanulókról készített statisztika táblázatba foglalva mutatja be a tanulók anyanyelvi megoszlását. Ez azért fontos, mert a főreáliskolát sok alvidéki német, szerb és román ajkú tanuló is látogatta. A tanulmány ezt követően röviden kitér a főreáliskolában oktatott rendkívüli tantárgyakra is. Így említést tesz a latin és angol nyelv, mintázás, műének, zene, gyorsírás, vegytani gyakorlat, egészségtan, könyvvitel, kardvívás nevű tantárgyak oktatásáról.

A főreáliskolában 1879–1914 között összesen 409 tanuló tett sikeres érettségi vizsgát, azaz évente átlagosan 11 fő. Ez az adat egyértelműen azt bizonyítja, hogy az intézet nem törekedett a tömeges képzésre, hanem inkább a minőségi oktatásra helyezte a hangsúlyt. A továbbiakban részletezi az iskolai szertárak és gyűjtemények létrejöttét, azok állományát. Szól a tantestület által létrehozott és az oktatást segítő ifjúsági és tanári könyvtárról is. Az említett könyvtárak könyvállománya adomány és ajándék, valamint vétel útján növekedett. Gyarapodásukat táblázat teszi szemléletessé. Kitér még az iskolai önképzőkör működésére is, amelyben a főreáliskolai VII. és VIII. osztályosok gyűléseket, ünnepi megemlékezéseket tartottak, különféle műveket olvastak fel, dolgozatokat küldtek be különböző témákból, tárgyilagos eszmecsere-t folytatottak eredeti művekről és műfordításokról.

A tanulmány ezt követően összefoglalja a jutalmazások, segélyek, ösztöndíjak, alapítványok körét, amelyek 1870–1914 között létrejöttek. Érintőlegesen említést tesz a tanulók szabadkézi rajzkiállításairól, sőt az intézeti tanárok művészeti tevékenységéről is. A főreáliskola a sportversenyeket a városi Műkertben, a Csalánosi és a Talfája nevű városi erdőben rendezte meg a tanulóifjúsága számára. A tanári kar írásban megjelent tudományos és irodalmi tevékenységét a tanulmány a tanárok nevének abc-rendjében közli. Külön említést érdemel közülük Hanusz István igazgató, aki hosszú oktatói és tudományos tevékenysége során több mint 1300 ismeretterjesztő cikket publikált, valamint Dr. Hollós László, akit az MTA 1904-ben a tagjai

közé választott. A tanulmány külön fejezetben szól a reáliskolai tanároknak a tudományos ismeretterjesztésben betöltött fontos szerepéről, így a „Böjti estélyekről”, a „Felolvasó Társaság” tagjaiként végzett munkásságukról. A tantestület tagjait különféle egyesületek is felkérték előadások tartására. Ismeretterjesztő előadásait gyakran vetített képekkel illusztrálták. 1890 után a Katona József Kör előadóiként vállalták különféle előadások tartását. Végül a tanulmány rövid összefoglalást ad a tantestület tagjainak iskolán kívüli oktató és egyéb tevékenységéről is.

A szerző végkonklúzióként megállapítja, hogy ez az iskolatípus kitűzött célját elérte, mert a kecskeméti állami főreáliskola az itt tanuló diákoknak komoly természettudományi műveltséget adott. Mindez további felsőfokú képzésük alapjait teremtette meg. Végso soron elmondhatjuk, hogy ez az iskola sok kiváló tudományos és műszaki képzettségű szakembert adott a magyar hazának.

KŐFALVINÉ ÓNODI MÁRTA

A KISKUNFÉLEGYHÁZI GIMNÁZIUM SPORTÉLETE AZ 1940-ES ÉVEK KÖZEPÉIG

A szerző tanulmányában egy vidéki gimnázium sportéletét dolgozza fel a rendszeres iskolai tornatanítás megjelenésétől, azaz az 1870-es évektől a második világháború időszakáig. A felszerelés és a főállású testnevelőtanár hiányából fakadó kezdeti nehézségek plasztikus ábrázolása után a tanulmány részletesen tárgyalja az iskolai sportélet kibontakozásának és felvirágzásának folyamatát. A szerző kitér az iskolai sport minden területére: a tömegsportok üzésétől kezdve a sportversenyeken elért szép sikereken át a kisebbek mozgásos játékdélutánjáig. Különös jelentőséggel szerepel az írásban a félegyházi gimnázium kiemelkedő tornatanára, Zentay-Zubek Mihály, akinek testnevelői munkája meghatározta a két világháború közti időszakban az iskola sportéletét.

GYENESEI JÓZSEF

„A MAGYARORSZÁGI ZENEI ÜGYEK REFORMÁLÁSÁNAK TERVEZETE”

**M. Bodon Pál memoranduma
a hazai zeneoktatás átalakításáról
(Forrásközlés)**

A tervezet központi gondolataként a „sínylődő” vidéki zeneiskolák államosításának szükségességét szorgalmazó tételt jelölhetjük meg, amelytől M. Bodon Pál több tekintetben is a hazai zeneoktatás eredményességének nagymértékű javulását várta. A korabeli gyakorlat szerint az államilag segélyezett zeneiskoláktól a támogatásért cserébe a minisztérium a Zeneakadémia tananyagához igazodó, emelt szintű tanrend bevezetését írta elő, amely a gyakorlatban azonban különbözőféleképpen valósult meg az egyes intézményeknél. A segély másik feltételeként, az állások betöltésénél a képesített zenetanárok előnyben részesítését rendelte el a kultuszminiszter. Ennek az elvnek az érvényesülését a fővárosi zenekultúra rohamos fejlődésének megindulásával, amely a képzett oktatókat mind nagyobb számban kötötte le, valamint a zeneiskolai növendékek létszámának növekedésével, az 1910-es évektől már nem lehetett biztosítani. A szerző az államosítástól az egyes intézményekben alkalmazott tantervek egységesülése, valamint a tanulók értékelésének egységessé válása mellett az oktatók javadalmazásának kiegyenlítését, a tanárok elvándorlásának megszűnését, valamint a zene demokratizálásának megvalósulását remélte. Ez utóbbi kiteljesítésében az állami ének- és zenekaroknak is komoly szerepet szánt.

M. Bodon Pál 1913-ban kidolgozott egy tervezetet a kecskeméti zeneoktatás gyökeres átalakítására, amely elfogadásra került, de végül a háború kitörése miatt nem valósulhatott meg. Most ismertető munkanyagában az 1913-as tervezetben szereplő elképzeléseket ismételte meg országos szintre kiterjesztve, amely szerint a nép- és középiskolai zeneoktatás feladatát az általa képzetlennek ítélt énektanítóktól a zeneiskoláknak kellene átvenniük. Ily módon nem a szülők anyagi helyzete és kultúrigénye határozná meg, mely gyerekek juthatnának el a zeneiskolába. Fentiekhez hozzátette azt is, hogy a tehetségesnek mutakozó gyermekeknek természetesen az alapképzés után hangszeres zenetanulásban kell részesülniük. Kiállt amellett, hogy a szegény sorsú növendékeket ebben minden eszközzel támogatni kell. *„A tervem szerinti énektanítással a legtágabb értelemben vett népművelést lehetne*

végezni, az utóbb említett lehetőség pedig a demokrácia tehetségérvényesítési alapelveinek zenei vonatkozásban való megvalósulását jelentené.” Nem szükséges komolyabb zeneelméleti felkészültséggel rendelkezni ahhoz, hogy felismerjük, az itt papírra vetett elképzelések lényegét tekintve azonosak Kodály Zoltán húszas években megfogalmazott zenepedagógiai alapelveivel, aki M. Bodon Pálhoz hasonlóan a világ jobbra tételében a zenének meghatározó szerepet szánt. *„A mainál külön emberek, külön társadalom nevelésére irányuló törekvés a zenei ügyek kulturális, társadalmi és közgazdasági vonatkozású kérdéseinek megoldása nélkül hiányos maradna. A nevelés minden tényezőjét át kell itatni a reformeszmével, mert csak így nyerhet létjogosultságot s fejlődést biztosító belső tartalmat az »életre nevelés« jelszava”* – fogalmazta meg M. Bodon Pál 1919-ben.

TÓTH SZILÁRD

A KÖZSÉGI NÉPISKOLAI TANULÓK HELYZETE KECSKEMÉTEN A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT

A kecskeméti községi népiskolai tanulók két világháború közötti helyzetének feldolgozása során a gyermekek szempontjából kívántam megvilágítani az oktatás, iskoláztatás napi viszonyait. A kecskeméti tanfelügyelőség, a községi iskolaszék vonatkozó anyagai alapján röviden ismertettem a kecskeméti népiskolai oktatás történetét a kezdetektől 1918-ig, majd a munka további részeiben a direktórium időszakától egészen a II. világháború kezdetéig, természetesen kitérve az oktatási kormányzat előremutató tevékenységére.

A két világháború közötti években a népiskolák képe viszonylagos állandóságot mutat, az egyes tanévek történéseiben is visszatérő ciklikusság tapasztalható, így a tanulmányt nem az időbeni folytonosságra, hanem az egyes helyzetek, problémák szempontjai alapján építettem fel. A levéltári dokumentumok alapján próbáltam képet adni a kor iskoláinak, népoktatásának problémáiról. Így kitértem vázlatosan a bel- és külterületi iskolák különbségeire, a iskolai struktúra kiépítésére, fejlődésére, az iskolaépületek felépítésére, állagmegóvására, oktatási- és nem oktatási funkcióira, iskoláztatással, létszámadatokkal kapcsolatos adatokra, a tanítás rendjére (fél- és egész napos oktatás), az iskolák napi működésére, a tanítók és iskolaszolgák feladataira, a koedukációra, a külön fiú- és lányosztályok problémáira, a fegyelmezéssel kapcsolatos kérdésekre, a testi kényszer alkalmazására, az ok-

tatott tantárgyakra, iskolai oktatási eszközökre, tankönyvekre, étkeztetésre, ruházkodásra, az iskolába járás nehézségeire (tüzelőhiány, tanszerek hiánya, zsúfoltság, távolság stb.), a korabeli betegségekre, a felmentések különböző okaira, az iskolai segélyakciókra, a működés során felmerülő gondokra és hiányosságokra, a tanítók és a szülők, a tanítók és a gyermekek kapcsolatára, a tanulók szociális, egészségügyi, tanulmányi helyzetére, a korabeli családi élet sajátosságaira, a tanév rendjére, hosszára, tanszünetekre, a főbb iskolai ünnepekre, az iskolák és az egyházak kapcsolatára, a tanulók köztéri viselkedésének kérdéseire, a korabeli ifjúsági szervezetek működésének bemutatására, a tanulók tanórán kívüli, mégis iskolához köthető kötelezettségeire, a szülők és tanítók közötti főbb konfliktusokra, a tanulók munkavégzésére (családi gazdaságban mezőgazdasági munka, cselédség stb.), illetve a munkavégzés tanulmányi kötelezettséggel való összeegyeztethetőségére.

SZABÓ BENCE

OKTATÁS PÁRTFELÜGYELET ALATT

Tanügyi irányváltás

Kecskeméten 1945 és 1950 között

Jelen tanulmány célja a baloldali ideológia 1945. utáni térhódításának bemutatása Kecskemét kulturális életében, különös tekintettel az oktatás-nevelés ügyére. Kutatásaim alapvető célkitűzése az volt, hogy a már korábban napvilágot látott tanulmányok tudományos eredményeire támaszkodva az eddig egybegyűjtött információkat kiegészítsem, gazdagítsam, és más szemszögből, elsősorban a közigazgatás adminisztrációja és a baloldali párt-szervek irányából közelítsem meg a feldolgozásra váró témát. A tanulmány alapvetően a Bács-Kiskun Megyei Levéltárban őrzött primer forrásanyagra támaszkodik, melyet sokoldalú, tisztázó módon egészítettek ki a Kecskeméti Református Egyházközség Levéltárából származó irategyüttesek.

A Kecskemétre fókuszált kutatások során feltárt tények tükrözik a szocialista átalakulás országosan lezajlott folyamatát, a jelszavak, módszerek és az egész rendszer arculatának színeváltozásait, a megszállást követő ideiglenességtől az álköztársaság időszakán át a nagy történelmi korszakhatárig. Végighalad a háború viharában tönkretett oktatás újjászervezésétől, az újrakezdés küzdelmeitől az iskolák államosításáig vezető történelmi úton, melyet az egyházak és a teljes hitélet kiszorítása, a pedagógustársadalom szétzilálása, „átnevelése”, a marxista ideológia és a személyi kultusz győze-

lemre vitele kísért végig, elérkezve az 1940-es évtized utójára kiépülő diktatúra totalitárius rendszeréig. A tanulmány az események bemutatásán túl, a helyi források tükrében igyekszik megválaszolni a kommunista rendszer mozgatóerőinek több alapkérdését is: miért volt fontos a hatalom gyakorlásának valamennyi aspektusát megkaparintó kommunista pártnak, hogy az oktatás és kultúra anyagi és nem anyagi szféráit egyaránt monopóliumába vonja? Miért kellett a termelési, politikai, jogszolgáltatási, belügyi-karhatalmi korlátlan kontroll mellett a szellemi élet, az oktatás és kultúra felett is kiterjeszteni a pártállam teljhatalmú befolyását? A feldolgozott forrásanyag alapján bemutatott tények, események és a levont következtetések ezen kérdésekre is válaszokat kerestek.

SÓBER PÉTER

ADALÉKOK A BÁCS-KISKUN MEGYEI HITOKTATÁS HELYZETÉHEZ AZ 1950-ES ÉVEKBEN

Dolgozatomban a hitoktatás kereteinek átalakulását vettem górcső alá. Arra voltam kíváncsi, hogyan alakult az 1950-es években a hitoktatás, egészen pontosan átalakulása. Az 1950 után létrejött kommunista diktatúra egyik alaptétele ugyanis az volt, hogy leszámoljon mindazokkal az erőkkal, amelyek véleményük szerint a hatalmukat veszélyeztetik. Így ideológiájuk fundamentuma volt az oktatáspolitikai átalakítása és a hitoktatás visszaszorítása.

A kezdeti bizonytalanságok után hihetetlen erőfeszítéseket tettek annak érdekében, hogy a hitoktatásban részt vevő diákok számát a lehető legkisebbre csökkentsék. Ehhez több eszközt is bevetettek, egyrészt a szülőket folyamatosan győzködték arról, hogy gyermekeiket ne írassák be hittanra, másrészt nem riadtak vissza a nyílt vagy burkolt fenyegetésektől sem. Ez az oktatás szereplőire, tehát a civil tanítókra éppúgy vonatkozott, mint az egyházak képviselőire, lelkészekre és papokra egyaránt.

Az eredmények – a hatalom szempontjából – nem maradtak el. Az 1956. évi őszi forradalomig folyamatosan és megállíthatatlanul csökkent a hitoktatásban részt vevők száma még az olyan településeken is, mint pl. Kalocsa, ami a magyar katolikus egyház egyik jelentős városának számít az aktív hitéletű lakosok arányát tekintve.

Az 1956-os forradalom aztán új lökést adott az eseményeknek. Hirtelen nagyon sok gyermek jelentkezett hittanra, ebből is világosan látszott, hogy a meglévő vallásos hitet diktatórikus eszközökkel elnyomni ilyen rövid idő alatt nem lehetett. Az elnyomott forradalom után felálló szovjet bábkormány folytatta elődje politikáját a hitoktatás terén, csak a módszerei változtak. Ennek részletes feltárása azonban már egy másik tanulmány keretei közé tartozik.

TOLDI LÓRÁNT

NYÍLT TITKOK...

Egy „titkos” parlamenti választás és sajtója a dunapataji választókerületben (1872)

Az 1872-ben rendezett általános országgyűlési választás vízválasztónak bizonyult a neoabszolutizmus és dualizmus kori akaratnyilvánítások történetében. Ez volt az utolsó voksolás ugyanis, amelyet még az 1848. évi V. tc. alapján rendeztek, a törvény 32. §-ának szövege széles értelmezési tartományt kínált ahhoz, hogy a vármegyék választásokat előkészítő központi választmánya titkos voksolást rendelhessen el. A választási eljárás a szavazatát leadó személy nevének feljegyzésével nyilvános maradt, de annak nem maradt nyoma, hogy mely jelöltre adta támogató voksát. Az élénk jogvitát generáló „lehetőséggel” hat városi választókerületben, valamint öt, többnyire ellenzéki vármegyében, többek között Pest-Pilis-Solt megyében éltek a baloldali térnyerésben bizakodó döntéshozók. Tárgyalt választókerületünk, a dunapataji is ez utóbbi megyében kialakított tíz választókerület egyike volt. Az elsőként – egyúttal utoljára – alkalmazott 1872-es eljárás unikális mivoltát az 1874. évi XXXIII. tc. adta, amely már – kizárva a mérlegelés lehetőségét – elrendelte a nyílt és előszóval történő szavazást.

A kerületi főhely státuszt 1848-ban elnyerő kálvinista Dunapataj a térségi kulturális és gazdasági központként számon tartott katolikus Kalocsával a politikai primátusért folytatott rivalizálásának számos, többnyire a képviselőválasztásokhoz köthető fejezete létezik. Az 1872-es versengés azonban, a választások előtt gyors egymásutánban megjelent több kerületi sajtóterméknek köszönhetően, a legalaposabban dokumentáltak közé tartozik. Az ezekben a politikailag erősen elkötelezett lapokban megjelent írásoknak nemcsak

eseménytörténeti szempontból van jelentőségük, de megfelelő forráskritikával vizsgálva azokat, betekintést adnak a rivalizáló, a választás kimenetelére befolyást gyakorolni akaró helyi elitek eszköztárába, motivációiba, a korabeli döntési-kiválasztási mechanizmusokba. A voksolás azonban nemcsak a választási eljárással kapcsolatos döntés és az egymásnak feszülő társadalmi-vallási csoportok miatt érdemel figyelmet. A kortézia ugyanis, különösen az ellenzéki 48-as oldalról, számos korabeli léptékkal mért közéleti „sztárfel-lépőt” vonzott a kerületbe, akiknek szereplését ugyancsak megörökítették a lapok. Az emigrációban élő Kossuth Lajos képviselőjelöltként való felléptetése, majd Vidats János mandátumszerzése a korabeli nagypolitika eszköztárát illetően is fontos adalékot szolgáltat.

A kampány és a voksolás a helyi jellegzetességek mellett a dualizmus korai éveiben zajló politikai versengés számos speciális vonását is megmutatta. Annak végső felvonása, a rendhagyó választási eljárás pedig nemcsak az egész korszakban – a kerületet tekintve – szinte egyedülállóan nagyszámú szavazati joggal bírót, de az eljárást lebonyolító apparátust is próbára tette.

TARTALOMJEGYZÉK

TANULMÁNYOK	7
Szabó Attila PEST-SOLT VÁRMEGYEI NÉPISKOLÁK 1860-BAN	9
Kőfalviné Ónodi Márta A MIASSZONYUNKRÓL NEVEZETT KALOCSAI ISKOLANŐVÉREK OKTATÁSI ÉS OKTATÁSON KÍVÜLI TEVÉKENYSÉGE 1860–1948	27
Kemény János A KECSKEMÉTI MAGYAR KIRÁLYI ÁLLAMI FŐREÁLISKOLA TÖRTÉNETE 1870–1914.....	39
Kőfalviné Ónodi Márta A KISKUNFÉLEGYHÁZI GIMNÁZIUM SPORTÉLETE AZ 1940-ES ÉVEK KÖZEPÉIG	197
Gyenesei József <i>„A MAGYARORSZÁGI ZENEI ÜGYEK REFORMÁLÁSÁNAK TERVEZETE”</i> M. Bodon Pál memoranduma a hazai zeneoktatás átalakításáról (Forrásközlés).....	217
Tóth Szilárd A KÖZSÉGI NÉPISKOLAI TANULÓK HELYZETE KECSKEMÉTEN A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT	227
Szabó Bence OKTATÁS PÁRTFELÜGYELET ALATT Tanügyi irányváltás Kecskeméten 1945 és 1950 között	279

Sóber Péter

ADALÉKOK A BÁCS-KISKUN MEGYEI HITOKTATÁS
HELYZETÉHEZ AZ 1950-ES ÉVEKBEN..... 425

Toldi Lóránt

NYÍLT TITKOK...

Egy „titkos” parlamenti választás és sajtója
a dunapataji választókerületben (1872)..... 443

ÖSSZEFOGLALÓK 467

Nyomdai munkálatok:

ADRIA-PRINT
TÖBB MINT NYOMDA

Adria-Print Kft. 6000 Kecskemét, Külső-Szegedi út 136.

Készült 200 példányban, B5 formátumban

